
KNJIŽNICA

TKO ĆE BITI KRALJ?

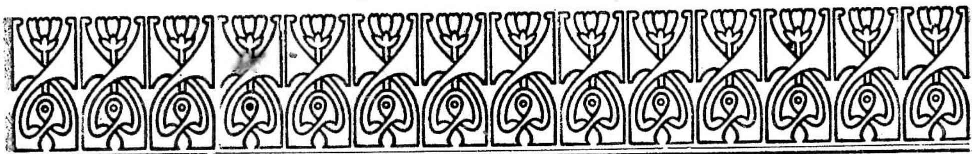
ROMAN IZ HRVATSKE
POVIJESTI 16. VIJEKA.

NAPISAO:
DR. RUDOLF HORVAT
KR. PROFESOR U ZAGREBU.

PRVI DIO.

HRVATSKA TISKARA D. D.
U ZAGREBU.

PRVO POGLAVLJE.

Žarko je sunce 20. srpnja 1526. u obilnoj mjeri izlilo svoje zlatne zrake nad gradom Zagrebom. Ne znaš, da li sunce više miluje gradjane na tvrdome Griču ili gospodu kanonike na Kaptolu i njihove podanike u Opatovini i Novoj Vesi. Tkogod je mogao, svatko se pred suncem sakrio u hladovinu. Samo jedan čovjek kao da nije osjećao sunčane žege. To bijaše Eduard Nemec, sin postolara zagrebačkoga.

Za najveće sunčane žege — oko 2 sata poslije podne — izišao je Eduard iz očeve kuće u »Šoštarskoj ulici«, koja se nalazila uz desnu obalu potoka Medvešćaka, te je zapremala sjevernu stranu današnjega Jelačićevog trga i dolnji dio današnje Duge ulice. Cijela Šoštarska ili »Njemačka ulica«, — kako se takodjer zvala*), jer su prvi šoštari došli u Zagreb iz Njemačke, — imala je samo oko 20 drvenih kućica bez ikakovih vrtova; neke kuće bijahu gotovo i bez dvorišta. Pred kućama vodila je cesta za kola, koja su ovuda vozila u gornji grad. Šoštarska ulica nije ni bila prava ulica, jer su joj kuće bile poredane samo s jedne strane, dočim druga strana bijaše prazna, a odredjena za sajmište. Tamo naime, gdje se danas drži dnevni sajam na Jelačićevom trgu, obavljahu se nekada veliki godišnji sajmovi o Markovu i Margaretinju. Zato je g. 1526. cijeli taj trg zapremala prostrana ledina, na kojoj su čestiti gradjani iz Šoštarske ulice preko cijeloga ljeta bez ikakove zapreke puštali pasti svoje kokoši i guske, a neki dapače i kravice i svinje.

Ovamo — na zelenu livadu — zaputio se iz očinske kuće Eduard Nemec. Stupao je lijenim korakom, jer mu je cijelo krupno tijelo bilo već po prirodi tromo. Samo kad je Eduard došao do čopora gusaka, zaletio se medju njih nešto brže i viknuo im: »Heš!« Eduard se zadovoljno nasmjehnuo, gledajući, kako guske bježe na sve strane; no guske se za čas opet skupiše u klupko oko svoga gusaka, koji se sada junačio, kao da ih je spasio iz velike pogibelji. Eduard nije više ni mario za gakanje gusaka, jer je sebi našao drugo zanimanje. Kako se naime baš dan prije toga svršio veliki Margaretski sajam, koji je trajao punih 14 dana (od 6. do 19. srpnja), počeo je Eduard pretraživati cijelu ledinu, da nadje ono, što su možda izgubili sajmari. Njegova je strpljivost bila nagradjena, jer je Eduard našao dva bijela (srebrena) denara i tri »beča«, t. j. crna (bakrena) denara, kakvi se tada kovahu u Beču. Našao je Eduard i dosta drugih stvari, t. j.

*) U latinskim jezikom pisanim listinama zove se: »vicus Theutonicorum seu sutorum«.

raznih sitnica, što ih izgubiše ili baciše obrtnici, koji su prodavali svoju robu na Margaretskom sajmu.

Eduard se prigodom toga traženja tečajem puna dva sata morao često sagnuti, pa mu je taj »rad« kraj one pripeke sunca izmamio obilje znoja na lice. »Baš sam žedan!« rekne Eduard, kad je sa desnim rukavom brisao znoj na svome licu. Tada se Eduard nalazio već na istočnoj strani ledine, odakle se polazilo prema Kaptolu i Vlaškoj ulici. Onamo je Eduard bio okrenut, upiljivši svoj pogled na vrelo »Manduševac«, koje se nalazilo tamo, gdje je g. 1912. sagradjena kuća broj 3 u Bakačevoj ulici.

»Aha!« veselo klikne Eduard, te poteli k Manduševcu. Tu je najprije pustio, da mu voda opere zaprljanu desnu šaku, s kojom je onda hvatao vodu i pohlepno ju prinosio k ustima.

»Baš je hladna!« zadovoljno reče Eduard, kada je ugasio nemilu žedju. Nato sjedne na klupu, koja bijaše kraj vrela, te počne pregledavati sve stvari, što ih je našao na sajmištu. I kao da se Eduard nečemu dosjetio, jer naglo ustane, te podje uz kuće u Šoštarskoj ulici prema gornjemu gradu. Na vratima posljednje kuće stajala je djevojka Margareta Čavlović. Kad je Eduard prolazio mimo Margarete, zapita ga ona: »Kuda ćeš, Eda?«

»Što te briga?« promrmlja Eduard i podje dalje prema gornjem gradu.

Tamo, gdje je danas najstrmiji dio Duge ulice (od Krvavoga mosta do Kamenitih vrata), nije god. 1526. bilo još nijedne kuće. Ipak je upravo ovuda vodila najprometnija cesta, koja se nastavljala na sjever sve do Popova tornja (na današnjem Vrazovom šetalištu), pa se tamo vezala sa cestom, koja je iz gornjega grada vodila prema kapelici sv. Jurja.

Eduard se dosta teško uspinjao cestom, te ga je opet oblio znoj po čelu, dapače i nad gornjim usnicama, gdje mu izbijahu svjetli brčići. Usred toga puta stade Eduard, te se zagleda u kule i zidine gornjega grada, koji se na tom mjestu (izmedju Kamenitih vrata i današnjega Strossmayerova šetališta) diže upravo strmo. Njegovu je pozornost na sebe svratila pjesma, koja je dopirala preko zida. No Eduard nije mogao vidjeti, tko li to pjeva: zato okrene gornjemu gradu ledja, te pridje k živici, koja se vijala uz desnu stranu spomenute ceste. Ova je živica dijelila cestu od vrtova, koji se na istok spuštahu prema potoku Medvešćaku do današnje Tkalčićeve ulice (prije nazivane Potok). Eduard je tu stajao barem pet minuta, gledajući, kako se kreću mlinski kotači na Medvešćaku. U ta kolesa buljio je Eduard još koju minutu, stupajući lijeno uz živicu, dok nije dopro do Kamenitih vrata.

Čim je Eduard kroz Kamenita vrata ušao u gornji grad, stavio je ruku u džep, te počeo vaditi denare, »beče« i druge nadjene stvari.

»Eda! Džin, džin!« viknuše dva dječaka, koji se igrahu u Kamenitoj ulici. Isti je poklik ponovio treći dječak, čim se naluknuo iz najbližega dvorišta i opazio slaboumnoga Eduarda.

»Ideš kući!« odvrati mu Eduard, stisnuvši lijevu svoju šaku.

»Eda! Džin, džin!« bio je odgovor svih dječaka, koji sada počeše dražiti bijednoga mladića.

»Dat ću ja vama!« vikne Eduard i poleti za dječacima, koji su trčali prema Markovom trgu.

Na uglu Markovog trga i Kamenite ulice, gdje je g. 1909. sagradjena t. zv. »vladina palača«, nalazila se god. 1526. uska jednokatna kuća, koja bijaše vlasništvo brijača Nikole Strugara. Brijaču je bilo odviše sparno u

njegovoj brijačnici; zato je izišao pred kuću, čim se sunce sakrilo iza krovova onih kuća na jugozapadnoj strani Markovog trga.

»Ala je to nesnosna žega!« govorio je brijač sam sebi, šetajući polako pred svojom kućom.

Strugar dodje upravo do ugla svoje kuće, kad li na njega nalete sva tri dječaka, što ih je progonio benavi Eduard.

Brijač je skoro pao u tome sukobu, a dječaci se uplaše radi ove nehotične krivnje.

»O vi gadi jedni!« vikao je brijač, te jednoga dječaka potegnuo za ušesa, dočim drugi sretno utekoše na sredinu Markovog trga.

Iza ugla pokaže se debeli Eduard, koji je jedva puhao, kako se umorio, trčeći uzbrdice po dosta strmoj Kamenitoj ulici.

»Eda! Džin, džin!« opet se oglase dječaci na Markovom trgu.

»Ubit ću vas!« zaprijeti im Eduard.

»Bi, bi, da nas možeš uloviti!« rugahu mu se dječaci.

»Pusti ih, Eda, na miru!« reče mu brijač, koji uze Eduarda za ruku i posadi ga na klupu pred kućom. »Ovdje ćeš sa mnom razgovarati«.

Eduard sjedne i počne opet rukavom svoje košulje brisati znoj na čelu i licu. Dječaci su upravo htjeli poći u jednu od bližnjih ulica, kad li se potrese zrak, kao da je udario grom.

Brijač naglo ustane i reče: »Oho! A što je to?«

Ustane i Eduard, a ogledn u se i dječaci. Malo zatim čuo se drugi tutanj, uslijed čega iz susjednoga dućana izidje na ulicu trgovac Šimun Rogan, a odmah za njim takodjer njegov sluga Antun Blažić. Kad je zrakom jeknuo i treći tutanj, počnu na Markov trg izlaziti gradjani iz svojih kuća....

»Ta valjda ne udaraju gromovi iz vedra neba!« čudio se trgovac Rogan, gledajući u nebesku modrinu.

»To su očito mužari, koji gruvaju na Kaptolu«, primijeti brijač.

»Što opet hoće prečasna gospoda?« zapita porugljivo zlatar Juraj Mikulić.

»Zašto nam smetaju mir?« prigovarao je stari bravar Matija Požgaj.

Pred Strugarovom kućom počeo se kupiti svijet. Ljudi su dolazili uplašena lica i začudjeno pitali, što li se to zbiva na Kaptolu. Svijet se još većma uzrujao, kad je počelo zvoniti veliko zvono stolne crkve, a za njim i sva druga zvona. Naskoro se oglasiše zvona takodjer na tornju kaptolske župne crkve sv. Marije, pa na tornju franjevačke crkve, dapače i u župnoj crkvi sv. Ivana u Novoj Vesi.

»Da nije možda umro biskup Erdedi?« reče trgovac Rogan.

»Ili se možda na Kaptolu porodila opasna vatra?« dodade Mikulić.

Ove su primjedbe čuli prisutni dječaci.

»Hajdmo na Kaptol, pa ćemo vidjeti, što se zbilo!« reče mali Ivica Stanše.

»Na Kaptol!« kliknu drugi dječaci, te polete iza ugla u Kamenitu ulicu. Sada se već nije mogao uzdržati ni benavi Eduard, te se i on otisne za dječacima.

Kao strijela odjurili su dječaci kroz Kamenita vrata iz gornjega grada. Trčali su dalje cestom uz živicu nizbrdice do današnje ulice »Krvavi most«. Ovuda se kraćim putem moglo ići na Kaptol kroz Opatovinu. Za čas bijahu dječaci na »Pisanom mostu«, koji je vodio preko potoka Medveščaka, spadajući teritorij Griča i Kaptola. Ovaj most bijaše drven, a

oličen crvenom bojom, radi čega je dobio ime »Pisani most«, dočim ga tekar kasnije prozvaše »Krvavim mostom«. Od potoka Medvešćaka išla je prema Opatovini kratka ulica, koja je u gornjem dijelu sve do god. 1866. imala nekoliko skalina, po kojima je dobila ime »Skalinska ulica«. Na ulazu ove ulice u Opatovini stajala je kula, ispod koje se prolazilo sve do prije 40 godina. Tuda se dječaci protisnuše u Opatovinu i dalje na Kaptol.

Medjutim se pred brijačnicom na Markovom trgu i nadalje razgovaralo desetak gradjana, raspravljajući o tomu, što li se dogodilo na Kaptolu. Istodobno i o istom predmetu vodile su razgovor gradjanke, koje se skupiše oko velikoga zdenca pred gradskom vijećnicom. Ova se vijećnica sve do god. 1810. nalazila na uglu Markovog trga i Gospodske ulice, dakle tamo, gdje je god. 1834. zagrebački gradjanin Krsto Stanković sagradio kazalište. U tome kazalištu prikazivalo se sve do god. 1895., kada je kralj Franjo Josip otvorio sadašnju zgradu hrvatskoga zemaljskoga kazališta na Sveučilišnom trgu. Prijašnju kazališnu zgradu prekupio je grad Zagreb, da proširi gradsku vijećnicu, koja se od god. 1810. nalazila u susjednoj kući Gospodske ulice.*)

Žamor na Markovom trgu izmamio je iz gradske vijećnice poštovanoga gradskoga suca Stjepana Petka. Starac bijaše inače po svome zvanju mali trgovac, a imao je i častan pridjev »literat«, kako tada u Zagrebu nazivahu svakoga, tko je znao čitati i pisati. Nije se Petek ni obazrio na žene kod zdenca, već je ravno pošao prema gradjanima pred Strugarovom kućom. Uz gradskoga suca stupao je i gradski kaštelan Blaž Šporar, koji je imao dužnost, da se brine za red, mir i sigurnost slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba.

»Zdravo, braćo!« reče gradski sudac, kada se približio gradjanima.

»Zdravo, suče!« uzvrate mu gradjani pozdrav.

»A što vas je skupilo ovamo?« zapita sudac.

U tome času iza ugla iz Kamenite ulice dojaši čovjek, u koga svi gradjani upriješe svoje poglede.

»Hvaljen Bog!« pozdravi stranac.

»Na vijeke budi hvaljen!« odgovore gradjani.

»Gdje bih mogao naći gospodina gradskoga suca?« zapita stranac.

»Evo me ovdje!« oglasi se sudac.

Stranac još jednom pozdravi, a zatim sidje s konja i pruži Petku pismo uz riječi:

»To vam pismo šalje svijetli ban Franjo Baćan.«

»Pismo od bana?« začudi se brijač Strugar, te pridje k Petku, koji uze pismo otvarati.

»Što bi to moglo biti?« zapita zlatar Mikulić.

»Pa još istodobno, kada se Bog zna što zbiva na Kaptolu!« dodade zabrinuto trgovac Rogan.

»Isto takvo pismo predao sam i na Kaptolu«, rastumači stranac.

»Čitaj, Stjepane!« reče sucu stari bravar Požgaj.

»Na glas čitaj, da svi čujemo, što li nam to poručuje ban!« dodade Mikulić.

---

*) Ova kuća bijaše nekada palača grofova Oršića, te je u prizemlju imala arkade, kojima se još i sada vide tragovi oko uličnih prozora. Palača bijaše jednokatna; drugi kat nadozidala je gradska općina god. 1834., dakle istodobno, kada se gradilo susjedno kazalište.

»E, pa čujte!« reče sudac Petek, stavivši naočale na oči. »Pismo glasi ovako: Mi Franjo grof Baćan, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, šaljemo pozdrav gospodinu sucu, gospodi prisežnicima i svim gradjanima slobodnoga i kraljevskoga grada na Gričkim goricama u Zagrebu. Ovime zapovijedamo, da odmah po primitku ovoga pisma našega ispalite tri lumbarde, a po tome zazvonite svim zvonovima u crkvama; tako ćete sazvati sve gradjane na Markov trg, da čuju kraljevu poruku, koja je važna za cijelu staru i slavnu kraljevinu Hrvatsku«.

Sudac prestade čitati, pa uperi svoj pogled na stranca i zapita ga:

»A gdje je ova poruka banova?«

»Nosi ju poseban banov glasnik, koji će ju poštovanim gradjanima priopćiti«, odgovori stranac.

»A gdje je glasnik?« zapita brijač.

»Naskoro će doći. Čim obavi svoj posao na Kaptolu.«

»Meni cijela ta stvar izgleda vrlo tajinstvena«, primijeti trgovac Rogan .

»E, bilo je već takovih slučajeva«, oglasi se stari bravar Požgaj.

»I ja ih pamtim«, dometne zlatar Mikulić.

»Makar stvar izgleda tajinstveno, ipak se banov nalog mora izvršiti«, reče sudac Petek.

»Dakako, dakako!« potvrde gradjani.

»Ti ćeš, kaštelane, obići gradske kule na južnoj strani, te odrediti, da svaka ispali jednu lumbardu. Tako će naša braća u Podgradju razabrati, da ih čeka važna novost, te će sigurno pohititi ovamo na Grič.«

»Razumijem!« reče kaštelan i ode Gospodskom ulicom prema Dvercu. Ova četverouglasta kula na današnjem Strossmayerovom šetalištu sagradjena je god. 1335., da štiti malena vrata (»dverce«), kojima se pješice moglo iz gornjega grada preko današnje Bregovite ulice doći u Podgradje. Istočno i zapadno od Dverca nalazila se po jedna okrugla kula; istočna kula stajala je još početkom 19. vijeka na sada praznom prostoru uz zgradu bivše gornjogradske gimnazije, gdje je sada smješten kr. zemaljski ženski licej; zapadna kula pak nalazila se na današnjem šetalištu »Grič«, gdje ju porušiše tekar god. 1853.

Sa svake od ovih triju kula dade kaštelan Šporar ispaliti po jedan hitac iz topa. Odmah iza toga počne zvonar Fabijan Vučić po nalogu suca Petka zvoniti na tornju crkve sv. Marka. Naskoro se oglasilo zvono na tornju sv. Katarine; zatim kapele blažene djevice Marije, koja se do početka 19. vijeka nalazila uz kulu na šetalištu »Grič«; napokon sv. Uršule, koja bijaše nekada u Kamenitoj ulici.

Pucanje topova i tolika zvonjava uzbuniše cijeli gornji grad. Miroljubivi obrtnici ostaviše svoje radionice, te odjuriše na Markov trg. Onamo su trčali njihovi pomoćnici i naučnici, dapače i žene sa djecom. Kroz Dverce počnu u gornji grad dolaziti žitelji iz Podgradja, dočim se šoštari iz Šoštarske ulice u jednoj grupi uspinjahu prema Kamenitim vratima.

Davno već nije u Zagrebu bilo tolike uzrujanosti; a na Markovom trgu vidjevalo se toliko svijeta samo prigodom izbora gradskoga suca.

»Što je? Što će se dogoditi?« čulo se pitati sa svih strana, a nitko nije znao odgovoriti na to pitanje.

Medjutim su šoštare kod Kamenitih vrata stigla tri konjanika. Dvojica od njih sidjoše s konja, te prepustiše trećem konjaniku, neka čuva sva tri konja. Jedan od konjanika bijaše obučen u krasno viteško odijelo, dočim su druga dvojica izgledali kao sluge njegove. Vitez uze u ruke povelju,

dočim sluga, koji će ga pratiti, izvadi mač i namaže ga krvlju iz male posude.

Praćeni grupom šoštara počnu se vitez i njegov sluga penjati Kamenitom ulicom prema Markovom trgu. Narod ih je već iz daleka opazio, te se počeo sve to više zgražati, kad je mogao bolje raspoznati krvav mač. Vitez dodje na Markov trg, stupi pred gradskoga suca, pozdravi ga i predstavi mu se, pa uze iz povelje čitati ovo:

»Svima i svakomu poručuje svijetli kralj Ljudevit, da je početkom ovoga mjeseca srpnja u našu kraljevinu Slavoniju provalio sultan Sulejman II. s ogromnom vojskom turskom. Sultan se utaborio kod Zemuna, odakle je svoga vojvodu Ibrahima poslao na osvajanje Srijema. Ibrahim je već osvojio neke tvrdje u Srijemu, a od 9. srpnja opsjeda Petrovaradin. Turski prebjezi kažu, da će sultan Sulejman osvojiti cijelu Slavoniju i Ugarsku. Zato treba da se na obranu domovine od strašnoga neprijatelja digne čitav narod. Sve Hrvate vodit će po starom običaju njihov ban, dočim će Ugri vojevati pod vodstvom samoga kralja Ljudevita. Svatko neka rukama pograbi oružje, da što sigurnije odbijemo jakoga neprijatelja. U boj za svetu vjeru Isusovu!«

Vitez je čitao polagano, izgovarajući glasno i jasno svaku riječ; zato je svatko razumio kraljevu poruku.

»Ta to je užasno!« reče sudac Petek, pogledavši blijeda lica svojih sugradjana.

»Lijepu li nam poruku šalje kralj!« dodade brijač Strugar.

»Morat ćemo odmah sutra održati gradsko vijeće, da stvorimo zaključke o tom, što nam treba činiti!« nastavi sudac.

»Dakako, dakako!« potvrdiše prisutni gradski prisežnici i zastupnici.

Nato se vitez pokloni gradskom sucu Petku, kao da mu zahvaljuje, što se odmah odazivlje kraljevom pozivu. Iza toga podje vitez prema Kamenitim vratima, kamo su ga pratili šoštari i velik broj dječaka; drugi pak narod počeo se pomalo razilaziti iz Markovog trga u susjedne ulice.

*
* *

Pred mnogim kućama u Zagrebu bijahu drvene klupe, na kojima se običavahu ukućani svake ljetne večeri odmarati od dnevnoga posla i sparine. Ovdje na svježem zraku, koji je pod večer strujio sa Sljemena, znali bi gradjani sprovesti po koji sat u razgovoru i dogovoru. Na gdjekojoj klupi skupile bi se djevojke iz cijele ulice, te bi onda obično pjesmom zasladile posljednje časove prije polaska na počinak. Takva se pjesma najčešće orila iz Visoke ulice, gdje je lončar Matija Katić imao lijepu kćer Anku, koja bijaše u čitavom Zagrebu poznata kao najbolja pjevačica.

Na večer 20. srpnja nije se čula pjesma ni iz koje ulice zagrebačke. Ljudi su doduše kao obično sjedjeli na klupama pred svojim kućama; ali nitko nije govorio o dnevnim poslovima ili dogodjajma. Sav razgovor gradjana zagrebačkih kretao se jedino oko strahovitog rata s Turcima. Sve misli bijahu uperene na istočnu Slavoniju, osobito pak na Srijem, u kojemu već hara sultan Sulejman.

U Kamenitoj ulici — nasuprot sadašnjoj ljekarni — imao je svoju krčmu Tomo Bošnjak, krupan čovjek od 50 godina. Njegov je otac nekada bio u Bosni, odakle je pobjegao god. 1463., kada je Bosnu osvajao turski sultan Muhamed II. Dobivši po svome porijeklu ime »Bošnjak«,

lutao je bijedni beskućnik po selima hrvatskim, dok se nije udomio u Zagrebu, gdje su gradjani rado primali bjegunce iz hrvatskih krajeva. Bošnjaku se u novom obitavalištu rodio sin Tomo, koji po svome ocu naslijedi vinograd kod kapele sv. Jurja i krčmu u Kamenitoj ulici. U toj krčmi sastajahu se svake večeri ugledni gradjani zagrebački kao stalni gosti; to bijaše kao neki »klub«, jer su ovi gradjani svoje društvo zvali imenom »Vrč«.

Kao svake večeri, tako i 20. srpnja 1526. krčmar Tomo Bošnjak pred svoju kuću smjestio dva stola, spojivši ih u jedno. Tu će se odmarati njegovi gosti na svježem zraku.

»Ideš li k Bošnjaku?« zapita lončar Katić bačvara Valenta Radlina, kad je iz Visoke ulice prolazio kroz Markovu ulicu.

»Evo me odmah!« odgovori bačvar, te skine kožnatu pregaču i uze kaput, koji ipak nije obukao, nego ga je ponio na ruci.

»Bit će dobro. da se kod Bošnjaka sporazumimo s prijateljima o tečaju sutrašnjeg vijeća,« reče Katić, pogledavši ozbiljno bačvaru u lice.

»I ja mislim tako!« potvrdi bačvar, koji bijaše poput Katića prisežnik grada Zagreba.

Kada su oba gradjanina došla u Bošnjakovu krčmu, nadjoše ondje već brijača Nikolu Strugara, zlatara Mikulića i krznara Miju Novaka. Kasnije podje brijač Strugar po gradskoga suca Petka, koji je imao svoju kuću u istoj Kamenitoj ulici. Strugar i Bošnjak bijahu gradski zastupnici, a Katić, Radlin, Mikulić i Novak gradski prisežnici. U svakoj važnijoj zgodi običavao je ove gradjane za mnijenje pitati gradski sudac, koji bijaše tada ono, što je sada gradonačelnik.

»Sada je na okupu cijeli naš »Vrč« osim bravara Požgaja« reče Novak, rukujući se sa gradskim sucem.

»Požgaju nije dobro«, uplete se u govor brijač Strugar.

»Valjda se starac uzrujao radi popoldašnjeg dogodjaja« primijeti lončar Katić.

»Sigurno da je tako!« nastavi brijač. »Mene je prije pol sata pozvao k sebi, da mu pustim žilu na desnoj ruci, ali je ipak odustao od ove namjere, premda mu je bilo silno udaralo.«

»Bojim se, da će nas dobri taj starac naskoro ostaviti«, uzdahne sudac Petek.

»E, što ćemo?« reče Novak. »Mladi mogu — a stari moraju — umrijeti. Meni je već prošlo 70 godina, a Požgaju bit će sigurno blizu i osamdeseta!«

»Ali pustimo to, braćo«, reče sudac »jer treba da se dogovorimo o tom, što ćemo sutra predložiti prisežnicima i zastupnicima, kada se sastane gradsko vijeće.«

»Kraljevu se nalogu treba pokoriti!« uze riječ zlatar Mikulić.

»To je posve naravno«, umiješa se Novak. »Ali do nas stoji, koliko ćemo dići vojnika i poslati ih u banov tabor.«

»Sve gradjane i kmetove moramo oboružati i otpremiti u rat«, nastavi Mikulić.

»Ne valja ti ova misao!« klikne brijač.

»Ta zar ćemo posve napustiti naše poslove?« uplete se bačvar Radlin.

»Najprije domovina, a tek onda mi!« mahne rukom Mikulić.

»Pa tko je domovina?« zapita brijač Mikulića. »Zar možda ove šume i rijeke, polja i livade? . . . Zar nijesmo svi mi jedna živa domovina?«

»Jesmo!« uze riječ lončar Katić, da obrani Mikulića. »Svi smo mi Hrvati jedna te ista domovina, stanovali mi u Zagorju ili u Primorju, u Lici ili u Srijemu. Ali upravo zato treba da jedni pomažemo drugima....«

»Ako ne ćemo, da strada domovina!« završi Mikulić izreku lončarevu.

»Bude li se svaki grad branio sam za se«, nastavi Katić »ne dobivši pomoći od drugih gradova i županija, tada se ne će moći nijedan održati; Turčin će zauzeti grad za gradom, pa i mili naš Zagreb«.

»Istina je«, reče Novak »što veli Katić. Nama i razum i dužnost nalažu, da se pokorimo kraljevu nalogu, pa da svoje pomoći ne uskratimo za obranu istočne Slavonije«.

»Tako je!« potvrde Katić i Mikulić.

»Radi se samo o tom«, nastavi Novak »koliko ćemo ljudi oboružati i na gradski trošak poslati u banov tabor.«

»Ja ponovno ističem«, reče zlatar Mikulić »da moramo oboružati i otpremiti sve gradjane i kmetove na teritoriju grada Zagreba.«

»Ti si doduše već bio gradski sudac«, nasmjehne se brijač Strugar, »ali u toj stvari ne tumačiš dobro kraljevu poruku.«

»Mi se moramo pobrinuti«, reče Katić »da svi gradjani i kmetovi budu pripravni za borbu s Turčinom. No zato ipak ne moramo....«

»Sve gradjane i kmetove poslati iz Zagreba«, dometne Novak.

»Tako je!« potvrdi Katić i nastavi: »Ne moramo ih pak poslati iz Zagreba zato, jer se moramo pobrinuti i za vlastitu obranu grada našega. Nije naime isključeno, da će naskoro i bosanski Turci provaliti u ove naše krajeve.«

»Ova ti valja!« reče veselo sudac Petek. »Mi ćemo u banov tabor otpremiti četu, koja će dostojno reprezentovati grad Zagreb, a sve druge sile svoje pridržati kod kuće«.

»Protiv toga ne bih imao ništa«, izjavi brijač.

»Ni ja!« dodade bačvar Radlin.

»Ja mislim, da su Katić i Petek sretno stvar protumačili«, reče Novak. »Nama preostaje samo pitanje: kolika da bude ova četa, koju ćemo poslati u banov tabor.«

»Barem stotinu ljudi!« reče Mikulić, koji se time takodjer približio stajalištu svojih drugova.

»Bit će dosta i deset!« nasmjehne se brijač.

»Nemoj, brico, praviti šale iz ozbiljne stvari!« ukori ga sudac.

»Zagreb je već smatran glavnim gradom svih Hrvata«, reče Novak. »Mora dakle i u ratu biti zastupan, kako dolikuje časti njegovoj.«

»Ipak sam ja protiv toga«, uze govoriti bačvar Radlin »da gradjani zagrebački ostave svoje domove i podju na daleki istok.«

»Izadjemo li s ovim prijedlogom pred gradsko vijeće«, dodade brijač Strugar, »svi će se gradjani oboriti na nas.«

»Ja ne dijelim tvoga suda«, okrene se Novak k brijaču. »Ali nije niti nužno, da u rat pošaljemo baš gradjane zagrebačke, jer . . .«

»Jer imamo dovoljno kmetova«, dodade sudac Petek.

»Tako je!« slože se Katić, Novak, Radlin i Bošnjak.

»Oboružajmo mladje gradske kmetove iz Črnomerca, Dedića, Gračana, Trnja*) i Biteka!« predloži brijač Strugar. »Mladji ljudi lakše podnose ratne tegobe.«

---

*) Selo Trnje zvalo se nekada »Nova ves na Savi.« U latinskoj ispravi od god. 1375. dolazi Trnje pod imenom »Nova villa prope fluvium Zave.«

»Pristajem na to«, reče sudac Petek. »Ali ipak treba i mladjim ljudima u gradu pružiti priliku, da podju u rat.«

»Ako se dobrovoljno jave!« dodade bačvar Radlin.

»Dobro!« reče Novak. »U tomu se slažemo svi. Sada još treba, da ustanovimo broj vojnika, koje ćemo poslati u banov tabor.«

»Pošaljimo ih pedeset!« predloži lončar Katić.

»To odgovara i mome mnijenju!« reče sudac. »Samo ja mislim ovaj prijedlog malo promijeniti. Čujte me! Mi imamo u našim kulama priličan broj topova. Pošaljimo dakle barem jedan top u banovu vojsku, jer će mu dobro doći.«

»E, moj suče!« nasmjehne se brijač. »Top ne će putovati sam! Treba ga voziti!«

»Bez potrebe si prekinuo moju riječ!« ukori ga sudac. »Ta valjda i ja znadem, da za top trebaju kola, koja će vući barem šest konja. No upravo zato i predlažem, da se mjesto pedeset pošalje u banov tabor samo četrdeset pješaka.«

»Izvrsno!« reče krčmar Bošnjak, ustavši sa svoga mjesta.

»Slažete li se dakle s time?« zapita sudac prisutne gradjane, pogledavši im u lice.

»Slažemo se!« potvrde redomice Novak, Radlin, Katić, pa i Strugar.

»No hvala Bogu! Sada barem znadem, što ću sutra predložiti gradskomu vijeću.«

»A bi li vam smio donijeti još vina?« zapita krčmar Bošnjak. »Jer kako vidim, vrčevi su već prazni!«

»E, pa ne će škoditi, ako danas popijemo dvije mjerice«, našali se brijač. »Ta i onako mi još cijela utroba gori od silne žege, koja nas je danas morila.«

»Žedan si ti uvijek, bila zima ili vrućina«, bocne ga zlatar Mikulić.

»Hahaha!« nasmije se Radlin. »Istinu ti kaže!«

Krčmar Bošnjak donese svakomu gostu još po jedan vrč vina. Tako su čestiti gradjani ostali na okupu čitav sat dulje, nego li obično, a cijelo to vrijeme potrošili su u razgovoru o javnim gradskim stvarima.

*

* *

Sutradan 21. srpnja 1526. sastalo se »gradsko vijeće« već u 8 sati prije podne. Gradsko se vijeće sastojalo od 33 lica; to bijahu: gradski sudac, 8 prisežnika i 24 zastupnika (ili »savjetnika«, kako se takodjer zovu). Gradsko je vijeće vodilo upravu cijeloga grada. Naročito se gradsko vijeće brinulo, da Zagreb ne izgubi prava, što ih je dobio od raznih kraljeva; da tko ne otme gradu Zagrebu njegove posjede i kmetove; da se gradjanima osigura njihova imovina; da se unapredi obrt i trgovina u Zagrebu; da budu prave mjere i vage, pa da se roba prodaje pod odredjenu cijenu, a ne skuplje ili jeftinije. Tko je kakvu nekretninu (n. pr. kuću, vinograd, livadu ili polje) kupio, morao je sebi pismenu potvrdu ishoditi od gradskoga vijeća, koje ga je onda uvelo u novi posjed njegov. Pred izaslanicima vijeća gradskoga pisahu se oporuke i drugi zapisi; jednako je gradsko vijeće potvrdjivalo najamne ugovore, te u gradsku općinu primalo nove gradjane, podjeljujući im gradjanska prava.

Osobito pravo vršilo je gradsko vijeće u sudbenim poslovima. Gradjani zagrebački bijahu na temelju »Zlatne bule«, koju im je 16. studenoga 1242. u Virovitici podijelio kralj Bela IV., izuzeti od svih sudišta u Hrvatskoj. U svim kaznenim stvarima sudilo je Zagrepčanima njihovo gradsko

vijeće, a ne ban, podban, župan ili »plemićki sudac«. Gradsko je vijeće imalo dapače i »pravo mača« (jus gladii), t. j. ono je smjelo izreći i smrtnu kazan. U manjim stvarima sudio je gradski sudac sa prisežnicima, kod većih zločina sazivahu se i gradski zastupnici, da bude na okupu cijelo gradsko vijeće.

Može se reći, da je u Zagrebu god. 1526. društvo »Vrč« stvaralo »javno mnijenje«. Kako su naime u »Vrču« bili udruženi najugledniji prisežnici i zastupnici, primalo je gradsko vijeće na sjednicama sve, što bi predložio koji član »Vrča« na temelju prethodnog dogovora. Tako je i 21. srpnja 1526. gradsko vijeće pristalo na prijedlog, što ga je iznio stari krznar Mijo Novak. On je naime kao »dekan« (prvak) prisežnika predložio, neka grad Zagreb u banov tabor pošalje 40 vojnika i jedan top sa 6 konja, dočim će svi odrasli gradjani ostati kod kuće, ali u pripravi, da se odmah late oružja, čim bi se Turčin približio Zagrebu.

Kad je gradsko vijeće stvorilo ovaj zaključak, počelo je raspravljati o tomu, koliko će vojnika morati dati pojedina sela, koja spadaju pod Zagreb. Nakon ozbiljno provedene rasprave zaključilo je gradsko vijeće, da Gračani i Črnomerec moraju dati po 10 vojnika, a Trnje, Bitek i Dedići po 5 vojnika. Tako će dakle gradski kmetovi doprinijeti 35 vojnika, dočim se preostalih 5 vojnika mora naći izmedju mladjih ljudi, koji će se dobrovoljno javiti u samome Zagrebu. Sve vojnike oboružat će grad Zagreb svojim oružjem, koje se čuvalo u gradskim kulama. Jednako će grad nabaviti kola, na kojima će se voziti top, kao što i 6 konja, koji će vući ova kola.

Puna dva sata potrošilo je gradsko vijeće, dok je stvorilo popis onih kmetova, koji će poći na vojnu. Njihov imenik predao je gradski sudac odmah kaštelanu, da još danas pošalje svoje službenike u spomenuta sela, neka se momci priprave, jer će već slijedeće nedjelje krenuti na put. Nato budu izabrana 3 zastupnika, koji će se pobrinuti za kola i konje.

»A tko će voditi ovu gradsku četu?« zapita brijač Strugar.

»Vidiš, vidiš!« lupi se Novak po čelu. »Na to smo skoro zaboravili!«

»Dakako, dakako!« potvrdi sudac Petek. »Vodja je odgovoran za novac, što će ga od grada dobiti za uzdržavanje čete.«

»Najbolje će biti, da se javi, tko želi ovu dužnost na sebe preuzeti«, reče Novak.

Gradski prisežnici i zastupnici počnu se po dvorani ogledavati, tko li će se to javiti. I ustane sa svoga sjedala gradski zastupnik Andrija Horvat. Nekada se ovaj čovjek drukčije zvao; prezime »Horvat« dobio je tekar u Zagrebu, kamo se zaklonio iz Like, gdje su Turci god. 1493. poslije bitke na Krbavskom polju opustošili njegovo imanje. Tada je Andrija bio još mlad plemić, te se sa svojom ženom i sinom preselio u Zagreb, gdje je kupio kuću u Gospodskoj ulici, pa iza godinu dana postao pravim gradjaninom zagrebačkim. Kao miran i trijezan čovjek bio je Andrija štovan i ljubljen od svojih sugradjana; oni su mu prezime »Horvat« dali zato, što je medju njih došao iz tadašnje Hrvatske, dočim je Zagreb bio glavni grad tadašnje Slavonije.*)

»Zar ti, dragi Andrija?« zapita sudac.

»Pa zašto ne bih ja vodio gradsku četu?« začudi se Horvat.

*) Pod »Slavonijom« nije se u 16. vijeku razumijevala samo današnja Slavonija, koju čine 3 županije (srijemska, požeška i virovitička), već takodjer sjeverni dio današnje Hrvatske, t. j. varaždinska, zagrebačka i bjelovarsko-križevačka županija.

»Eh!« ispravi se sudac. »Ne mislim ja reći, da ti ne bi mogao biti dobar vodja gradske čete. Ali . . .«

»Ali svi se divimo tomu«, uplete se zlatar Mikulić, »što na sebe dobrovoljno uzimaš ratnu tegobu, premda kao starac imaš pravo na miran život.«

»Neka nikomu ne smetaju sijede moje vlasi«, reče Horvat. »U mojim žilama teče vruća krv, kakva je tekla onda, kada su mi vlasi bili poput tinte crni. A u srcu mome plamti ona ista ljubav prema domovini, kakvu sam osjećao za mladih svojih dana. Ta ja sada i ne poznam više druge ljubavi, nego za mili naš Zagreb i za dragu mi Hrvatsku. Svima vam je poznato, da je prošle godine poginuo jedinac moj Ivan, sudjelujući u vojsci, s kojom je knez Krsto Frankopan slavno oslobodio grad Jajce od turske opsade. Prerana Ivanova smrt prikratila je život mojoj ženi, koju izgubih prije 3 mjeseca«. Pri tome se u starčevom oku pokažu dvije krupne suze; ali on ih obriše rupcem, pa nastavi: »Sada nemam više nikoga, za koga bih trebao živjeti. Ako dakle još mogu poslužiti Zagrebu i Hrvatskoj, stojim vam na biljezi. Stigne li u tome ratu gradsku četu nesreća, bolje je, da poginem ja, nego li jedan od vas mladjih, koji imate svoje obitelji.«

»Živio Andrija!« klikne Novak, a isti poklik ponove drugi prisežnici i zastupnici.

»Hvala ti starče za ovu uslugu, koju vrlo rado primamo!« stisne sudac ruku Horvatovu.

»Time bi mi za danas dovršili svoj posao«, primijeti Novak.

»Svima vam zahvaljujem za slogu, koju ste pokazali u tome ozbiljnom času«, reče sudac, »pa dižem ovu današnju sjednicu našu«.

Prisežnici i zastupnici ostave gradsku vijećnicu, te se počnu razilaziti kućama svojim; pri tome su po ulicama u raznim grupama postajkivali, te živahno raspravljali o tečaju današnjeg vijećanja.

Još istoga dana poslije podne obilazio je zagrebačke ulice »prezivač« Vid Levak. On je po svome zvanju bio »mošnjar«, t. j. takav obrtnik, koji je pravio mošnje (novčarke). Imajući dosta vremena, preuzeo je Levak kod grada službu »prezivača«; kao takav javljao je Zagrepčanima razne odredbe i oglase gradskoga poglavarstva. Levak bi najprije udario nekoliko puta po malom bubnju, a onda počeo čitati odredbe, od kojih je svaka počimala riječima: »Daje se na znanje«. Za ovu svoju službu dobivao je Levak od grada plaću, ali ne u novcu, već u prirodninama. Grad mu je naime o Božiću iz gradske pivnice dao 5 vedara vina, a iz gradskoga hambara 10 mjerica (štrtinka = četvrt vagana ili 14 litara) žita; povrh toga dobio je Levak nove čižme, da ne troši svoju obuću, kada će gradske odredbe oglašivati po blatnim ili prašnim ulicama zagrebačkim.

Najnovija obznana, koju je raznosio Levak, ticala se gradske čete, koja će naskoro ići u banov tabor. Sudac je gradjanima javio, da gradsko poglavarstvo želi kupiti čvrsta kola i 6 jakih konja; povrh toga pozivao je mladje ljude, neka se dobrovoljno prijave u gradsku četu. O jednom i drugom puno se govorilo po Zagrebu. Glede kola i konja, što ih grad treba za prijevoz topa, stiglo je sutradan dosta ponuda. Drukčije se stvar imala glede dobrovoljaca. Najprije se javio samo bravarski pomoćnik Franjo Lovrić, koji je služio kod staroga bravara Matije Požgaja na Markovom trgu. Lovrićev je primjer slijedio njegov prijatelj Antun Blažić, koji bijaše sluga kod trgovca Šimuna Rogana na Markovom trgu. Lovrić i Blažić bili su još mladi ljudi, a porijeklom iz hrvatskoga Vinodola. Kasnije se kao dobrovoljac javio neki mladi šoštar iz Šoštarske ulice, a onda

još po jedan kovački i stolarski pomoćnik. Tako se jedva nekako sabralo onih 5 dobrovoljaca, što ih je očekivalo gradsko vijeće.

* * *

U četvrtak 26. srpnja sabrala se na Griču cijela gradska četa, koja će poći u rat na Turke. Starina Andrija Horvat želio je, da se vojnici barem tri dana vježbaju u baratanju s oružjem, kako ne bi u rat krenuli bez ikakove vojničke naobrazbe. Deset momaka bilo je odredjeno za vježbe u pucanju iz topa, koji bijaše tada još priprost; nije imao posebna svoja kolesa, kako ih danas imade, već se prigodom pucanja stavljao na željezan stalak; zato je i trebalo jakih kola, na kojima će se voziti top i njegov stalak. Preostalih 30 momaka vježbahu se u mačevanju i u baratanju s puškom, koja bijaše takodjer posve drukčija, nego li je danas, ali i triput teža od današnje.

Za odlazak gradske čete bude izabrana nedjelja 29. srpnja. Rano u jutro toga dana ispovijedahu se svi vojnici u crkvi sv. Katarine. Ova crkva pripadala je Dominikancima, koji su kraj crkve počeli god. 1473. graditi veliki samostan*). »Bijeli fratri«, kako Zagrepčani nazivahu Dominikance, po njihovoj bijeloj haljini, odriješe vojnike od grijeha, te im podijele sv. pričest. Poslije toga zaputi se četa u gradsku vijećnicu, gdje je dobila zajutrak, a zatim u župnu crkvu sv. Marka, gdje se toga dana već u 7 sati služila svečana služba božja. Premda je onda Zagreb imao jedva 3000 stanovnika, ipak je k toj sv. misi pohrlilo toliko ljudi, da ih ni polovica nije mogla stati u samu crkvu. Narod je otkrite glave stajao pred crkvom na Markovom trgu, moleći se Bogu, neka očuva mlade ljude, što ih evo grad Zagreb šalje u rat na Turke.

Poslije sv. mise poredala se gradska četa na Markovom trgu. Ovamo dovezoše velika i čvrsta kola, u koja bijaše upregnuto 6 konja. Na kolima bio je smješten top i njegov stalak. Kola nijesu bila nova, ali ih je dobro opremio kolar Tomo Križan, koji kao gradski zastupnik nije za taj posao tražio nikakove nagrade. Iza ovih velikih kola slijedila su još dvoja manja kola, što ih dadoše seljaci iz Trnja. U ovim kolima vozila se hrana za gradsku četu. Dok se naime momci vježbahu u oružju, složila je Anka, kći lončara Katića iz Visoke ulice, poseban djevojački odbor, koji će se pobrinuti, da pribavi živež, što će ga gradska četa trebati na putu. Djevojke su obišle sve ulice, te u svakoj kući dobile za vojnike piće (vino i rakiju) ili hranu, ponajviše jaja, kruha, kolača, voća, sira i živadi, ali takodjer masti i suhoga svinjskoga mesa.

Vojnici nijesu imali uniforme, nego bijahu obučeni u obično svoje odijelo. Da ih svatko ipak uzmogne raspoznati, poklonio je vojnicima jednake kape krznar Mijo Novak, inače dekan gradskih prisežnika. Novak je sa svojim pomoćnicima napustio svaki drugi posao, te je čitav tjedan izradjivao ove kape, samo da budu gotove do nedjelje. Nitko nije ni znao za Novakovu namjeru, dok nijesu momci izašli iz crkve, pa dobili kape, a odložili svoje šešire. Kako bijahu momci mladi i stasiti, lijepo im pristajahu ove kape, s kojih je u vis stršila bijela perjanica.

»Evo još nešto bjeline na sijedu moju glavu«, reče stari Andrija Horvat, stavljajući kapu na glavu.

---

*) Ova zgrada postoji još danas na Jezuitskom trgu broj 4. Sada je u njoj smješteno c. i kr. zborno zapovjedništvo; no od god. 1606. do god. 1773. stanovahu u toj zgradi Isusovci, jer se Dominikanci koncem 16. vijeka odseliše iz Zagreba u Kranjsku.

»Tebi još najljepše pristaje!« našali se Novak, koji bijaše presretan, što je vidio, koliko je veselje pribavio svojim darom gradskoj četi.

»Evo suca!« primijeti starina Horvat, pokazavši prema gradskoj vijećnici, odakle je dolazio gradski sudac Petek sa cijelim magistratom.

»U red!« vikne Horvat svojoj četi, koja se odmah svrsta u 10 redova po 4 momka. »Momci! Pozor!«

Pred četu dodje gradski sudac sa prisežnicima i zastupnicima. Uz gradskoga suca stade kaštelan Blaž Šporar, koji je desnom rukom držao zastavu grada Zagreba. Ova je zastava bila posve crvene boje*), a na njoj bijaše izvezen gradski grb, koji predstavlja tri kule na obzidanom brijegu; srednja je kula viša i šira od pobočnih, koje su posve jednake.

»Draga braćo!« počne sudac govoriti vojnicima. »U milu našu domovinu provalio je sultan Sulejman s velikom turskom vojskom. Tamo na istoku u Srijemu već stradaju naša braća, jer Turci pale hrvatska sela, a ruše tvrde gradove. Sam naš kralj Ljudevit sprema se, da odbije strahovitoga neprijatelja. Hrvatski ban Franjo Baćan sabire vojsku, s kojom će kralju poteći u pomoć. Na kraljev poziv šalje evo i grad Zagreb svoju četu u banov tabor. Vas je, draga braćo, zapala dužnost, da podjete na vojnu. Nitko od nas ne zna, kako će se ta vojna svršiti; ali svi molimo Boga, neka nam podijeli snage, da suzbijemo Turke. Zadesi li nas poraz, tada će svanuti crni dani za naš dom i za svetu vjeru Isusovu. Zaklinjem vas dakle, da se u tome ratu ponesete hrabro. Borite se s uvjerenjem, da snaga vaših mišica čuva ono, što nam je svima najmilije i najdraže. U toj borbi neka vas bodri gradska zastava, koju vam evo predajem. Nemojte ju okaljati, već za njom stupajte odvažno, jer treba da čuvate njezinu čast, kao što i čast grada Zagreba, koji vas evo šalje u sveti boj. U to ime: Bog vam pomogao!«

Gradski sudac uze zastavu iz ruku kaštelanovih, te ju predade Franji Lovriću, koji je već prije bio odredjen za barjaktara. Na to stupe pred Lovrića tri gradjanske djevojke, te srednja od njih — Katićeva Anka — ovjenča zastavu krasnim vijencem. Dok je Anka vezala vijenac na zastavu, promatrao je Lovrić divnu glavu djevojčinu. Anka je imala poput alabastra bijeli vrat i čelo, a poput usnica crvene obraze, na kojima se opažala uzbudjenost, jer je Anka znala, da su sada sve oči uprte u nju. »Sama krv i mlijeko!« šapne Lovrić tako tiho, da je samo Anka mogla razumjeti riječi njegove.

Svršiv ovaj dragi posao, upre Anka svoje oči u barjaktara Lovrića. Ankine blage oči, u kojima se zrcalila modrina svoda nebeskoga, opojiše barjaktara tako, da ih nikada više nije mogao zaboraviti!

Lovrić opazi crven klinčac, s kojim je Anka okitila grudi svoje. Gotovo besvijesno zamoli barjaktar lijepotu djevojku, neka mu dade ovaj cvijetak. Anka skine klinčac, te ga uz nevin smiješak pruži Lovriću. Barjaktaru se na sretnom licu vidjelo, da mu je taj cvijetak miliji, nego li suho zlato, što bi mu ga tko drugi u tome času dao.

»Hvala!« izusti Lovrić, te poljubi klinčac i stavi ga na lijevu stranu dolame svoje.

»Momci!« vikne starina Horvat, izvadiv iz korica svoj mač. »Kucnuo je čas polaska našega. Hajdmo u ime božje!«

---

*) Radi toga, što je grička zastava bila crvene boje, nazvao ju je zagrebački biskup Ivan Alben prijezirno »krvavom zastavom« (cruentum vexillum), kada je god. 1422. prokleo Gričane radi navale na Kaptol.

»Svi ćemo vas ispratiti do gradske medje!« izjavi sudac Petek, a gradski prisežnici i zastupnici sa zadovoljstvom prihvate sučevu izjavu.

I krene četa s Markovog trga preko Pivarske ulice k Popovom tornju. Na izlazu iz današnje Opatičke ulice na Kipni trg stajala su t. zv. Poljska vrata*) s jakim utvrdama poput onih, što ih još danas imaju Kamenita vrata. Ova »Poljska vrata« srušena su tekar god. 1838., da se uzmogne ondje proširiti ulica.

Kroz »Poljska vrata« izidje četa iz utvrdjenog teritorija gornjega grada. Praćena ogromnim mnoštvom naroda silazila je četa kroz gornji i srednji dio današnje Duge ulice. Cijelim putem pjevali su momci i djevojke, da sakriju brige, koje su ih morile. Dvaput se opetovala pjesma:

Ne plač, mila draga!
Imaš kada plakat',
Kad na vojsku podjem,
A natrag ne dodjem.

Iz gradske čete čuo bi se gdjekada i veseo poklik. Momci su »ijujukali«, kao da ide svatovska povorka. Ipak je to »ijujukanje« bila više hinjena, nego li osjećana radost; mnogo je to klicanje nalikovalo onom pretjeranom i samo prividnom veselju, s kojim danas momci idu na stavnju.

I dodje gradska četa u Šoštarsku ulicu. Pred pojedinim kućicama stajahu starci i starice s malom djecom, dočim je sav drugi svijet već rano u jutro pošao na Markov trg, te sada pratio gradsku četu. Izmedju kućica u Šoštarskoj ulici — tamo, gdje se danas iz Jelačićevog trga ulazi u Tkalčićevu ulicu — stajala je drvena crkva sv. Martina. Najstariji spomen ovoj crkvi sačuvao se iz godine 1380. Dugo je crkva sv. Martina bila župna crkva za Nijemce u Šoštarskoj ulici. Posljednji njezin župnik bijaše Luka Hajdin, koji g. 1516. postade takodjer župnikom u Podgradju kod crkve sv. Margarete, pa je tako spojio obje ove župe. Luka bijaše već u visokoj starosti, pa ipak je pred crkvom dočekao gradsku četu, da ju pozdravi i blagoslovi.

»Neka vas čuva dragi Bog, a štiti blažena djevica Marija!« izgovorio je starac svećenik, prskajući blagoslovljenom vodicom gradsku četu, koja je tu pred crkvom stala, te se Bogu pomolila.

Još nekoliko koraka i četa stigne do vrela Manduševca. Tik samoga vrela tekao je potok Medvešćak, koji dijeli teritorij Griča od teritorija Kaptola. Tu je preko Medvešćaka vodio drven most, kojim se polazilo na Kaptol na sjever i u Vlašku ulicu na istok.

»Sinci!« vikne starina Horvat. »Sada treba da se oprostite sa svojim rodjacima, jer ovdje nam je mjesto za rastanak.«

Za čas poremetio se red u gradskoj četi, jer je svaki vojnik potražio svoje rodjake. Tu si vidio, kako se brat rastaje sa sestrom; tamo žena grli mladoga svoga muža, s kojim se tek nedavno vjenčala; dalje opet gledaš, kako majka plače za svojim sinom. Srce se stišće, žene jecaju; ali muškarci suzdržavaju suze, koje im hoće da navrnu na oči. Nijedan vojnik ne će da bude premekana srca, jer bi ga svijet mogao smatrati kukavicom, što bi za njega bila najveća sramota.

Sijedi vodja Andrija Horvat bijaše visokoga stasa, a stajao je na povišenu mjestu one uzbrdice, koja se tu diže. Tako je starac mogao dobro

---

*) U latinskim ispravama zovu se ta vrata najprije »porta nova«, a kašnje »porta campestris«.

motriti cijeli ovaj prizor. Naravno da se morao sjetiti, kako je on osamljen na tome svijetu, jer on evo nema nikoga, s kime bi se rastajao . . . Starac prigne glavu, te počne rukom gladiti svoju dugu i sijedu bradu. I zamisli se starac, kako bi sasvim drukčije polazio u rat prije godinu dana . . . Sigurno bi ga pratio njegov jedinac Ivan, a tu bi se s njima rastajala starčeva dugoljetna drugarica.

Starac se tako zamislio, da nije ni opazio, kako mu se približio gradski sudac Petek.

»Ta valjda ne žališ, što i ti polaziš u rat s ovim mladim ljudima!« reče sudac Horvatu, obujmivši ga oko pasa.

»O, ni najmanje!« trgne se starac iz nujnih svojih misli. »Ta jedva čekam, da se obavi i ova posljednja formalnost, pa da krenemo na put.«

Starac nastavi razgovor sa sucem. K njima pridodju još neki gradski prisežnici i zastupnici. Tako je stari Horvat u razgovoru zaboravio na svoju tugu . . .

Nedaleko od njega stajao je barjaktar Lovrić. Pošto je u Zagreb došao tek nedavno, a vazda marljivo radio kod bravara Požgaja, nije Lovrić imao vremena, da stekne poznanstva s momcima i djevojkama zagrebačkim. Zato je tu na uzvisini stajao posve osamljen, držeći desnom rukom gradsku zastavu, koja će mu biti jedinom drugaricom.

Lovrić je motrio rastajanje bojnih drugova svojih. Ipak se jasno razabralo, da njegove kao ugljen crne oči nekoga traže. Kako je pred njim bilo mnogo svijeta, nije Lovrić dugo mogao opaziti onu, koju je želio još jednom vidjeti. Ipak mu se i ta želja ispunila. Na klupi kod Manduševca stajahu dvije djevojke; jedna od njih sidje dolje, da ustupi mjesto Katićevoj Anki. Čim se Anka uspela na klupu, opazio ju Lovrić.

»Evo je!« šapne Lovrić drhtavim glasom, a cijelo mu lice dobije neki drugi — veseliji — izraz.

I Anka je brzo opazila barjaktara Lovrića, te ga ljubezno gledala milim svojim očima. Oko ustiju lepršao joj bolan smiješak, kao da žali, što i Lovriću prijeti pogibelj od strašnoga neprjatelja.

»Bog zna, hoće li se vratiti iz rata!« uzdahne Anka. »Možda ga ne ću više nikada vidjeti!«

»O, zašto nijesam imao sreće, da se prije upoznam s ovom ljepoticom!« uzdisao je istodobno Lovrić.

Lovrić uze crveni klinčac, što mu ga je dala Anka, te ga žarko poljubi. Pri tom je Lovrić svoj pogled upro u Anku, koja je jasno razabrala, da je ovaj poljubac namijenjen njoj, a ne malomu cvijetu.

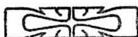
»U red!« vikne starina Horvat.

Još nekoliko zagrljaja, nekoliko uzdaha i bolnih poklika, te gradska četa zakrene u Vlašku ulicu.

»Zbogom!« dovikivahu vojnici rodjacima svojim.

»Sretno se vratili!« bijaše odgovor iz tisuću grla.

Narod se počne razilaziti, a iz Vlaške ulice dopirao je »O-oj!« kao refrain pjesme, s kojom su vojnici zatomili prave osjećaje duše svoje i srca svoga.

DRUGO POGLAVLJE.

Hrvatski ban Franjo Baćan odredio je, da se vojska ima sabrati u Rači kod Bjelovara, jer se Rača nalazila u središtu tadašnje Slavonije. Onamo dakle krene i četa, koju je odaslao grad Zagreb.

Vojnici putovahu preko Sesveta i Dugoga sela u Ivanić, gdje su tada svoj samostan imali Augustinci, a danas pripada Franjevcima. Iz Ivanića zaputila se četa u Čazmu, koja bijaše g. 1526. važno mjesto. U Čazmi se tada nalazio poseban kaptol, kojemu je danas sijelo u Varaždinu. Kanonici kaptola čazmanskoga bijahu u cijeloj Slavoniji veoma obljubljeni, a vršili su u sudbenom pogledu onu zadaću, koju danas obavljaju kr. javni bilježnici. Čazmanski kanonici podvoriše Zagrepčane, koji se nato zapute dalje, te preko Draganca, Štefanja i Narte stignu u Raču. Dosta dugi put od Zagreba do Rače obavila je zagrebačka četa u 3 dana. Pomagalo joj lijepo vrijeme, uslijed čega bijahu ceste posve suhe; ljetni pak dugi dani omogućili su, da je četa putovala samo u jutro i poslije podne, a odmarala se ne samo po noći, već i o podne, kad je bila najveća sunčana žega.

Čim je zagrebačka četa stigla u Raču, odmah se prijavila banu Baćanu. Starac Andrija Horvat protumači banu, zašto nije grad Zagreb u banov tabor poslao sve za rat sposobne žitelje svoje, kako je tražila kraljeva poruka. Još je Horvat isporučio banu bojazan zagrebačkoga suca Petka, da radi toga ne bi Zagrebu štogod predbacivali upravni činovnici (župani, podžupani i plemićki suci).

Ban je uvidio, da grad Zagreb nije mogao u njegov tabor izaslati više vojske. Zato još istoga dana — 1. kolovoza 1526. izdade u Rači ovu povelju*):

»Mi Franjo Baćan, ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, šaljemo pozdrav svim i pojedinim vrlim i plemenitim županima, podžupanima i plemićkim sucima županije zagrebačke. Znajte, da su zagrebački sudac, prisežnici i ostali gradjani u sadašnju vojsku, koja će se povesti protiv Turaka, iz svoje sredine poslali 40 dobro opremljenih pješaka i 6 voznih konja zajedno s kolima, koja su potrebna za vožnju topova. Mi smo to vidjeli. Istina je da smo mi naložili, neka se — ako bude trebalo — osobno dignu svi žitelji ove kraljevine kojegagoder zvanja, pa neka dodju k nama. Ipak ne ćemo, da onaj grad (Zagreb) ostane posve osamljen i bez žitelja; naprotiv ga želimo ostaviti što više netaknuta jer je izložen (Turcima) na krajištu. Zato vama ovime strogo zapovijedamo, da — kada i gdje vas oni

---

*) Povelja je pisana latinskim jezikom, a čuva se u arkivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

gradjani zajedno ili napose potraže, te vam pokažu ovu povelju, — morate ih smatrati izuzetima i oslobodjenima od sadašnjeg ustanka, pa da ih ne silite izaći iz samoga grada (Zagreba). Ne usudite se drukčije činiti, već pročitavši (ovu povelju) provedite, što je naloženo. Dano u Rači, na blagdan okova blaženoga Petra, godine tisuću pet stotina dvadeset i šeste.«

U Rači nadjoše Zagrepčani već mnoge druge čete. Poput Zagreba odaslaše u banov tabor svoje čete još Varaždin, Križevac i Koprivnica, koji bijahu tada uz Zagreb jedini slobodni kraljevski gradovi u Hrvatskoj. Svaki velikaš dobio je takodjer nalog, da svoje kmetove oboruža i s njima dodje u banov tabor. Hrvatski su velikaši imali utvrdjene svoje kaštele, u kojima čuvahu oružje, da na kraljev poziv uzmognu dići pučki ustanak svojih kmetova. Primijećujem, da su hrvatski velikaši radi ove vojne dužnosti bili oslobodjeni od plaćanja poreza. Ista je dužnost vezala takodjer plemiće hrvatske. Seoski plemići morali su osobno poći u banov tabor; oni pak plemići, koji bijahu vlastela, t. j. koji su imali svoje kmetove, morahu ih oboružati i osobno povesti na vojnu.

Prije Zagrepčana došlo je u banov tabor preko 3000 vojnika, većinom konjanika. Sam zagrebački biskup Šime Erdedi i njegov brat Petar Erdedi dovedoše 700 konjanika. Mnogo je vojnika doveo Ivan Banić (Banffy), koji bijaše tada vlasnik velikoga i bogatoga vlastelinstva virovitičkoga.

Malo po malo počela su poslije Zagrepčana dolaziti takodjer gospoda iz južne Hrvatske. Iz Senja dodje biskup Franjo Jožefić sa svojim rodjakom Jurjem Kobasićem. Uskoke senjske dovede kapetan Grgur Olovčić, koji bijaše drug i prijatelj slavnoga grofa Petra Kružića. Najbogatiji knezovi u južnoj Hrvatskoj bijahu Frankopani. Podijeljeni već u više loza, ipak se Frankopani sada u oči pogibelji, u koju je dospjela draga im domovina, slože i opreme zajedničku vojsku pod vodstvom junačkoga Matije Frankopana Slunjskoga. Najteže bijaše knezovima Zrinskim. Oni su naime svoje posjede imali uz rijeku Unu, dakle u neposrednom susjedstvu bosanskih Turaka. Premda im je dakle prijetila pogibelj od provale turske, ipak su i knezovi Zrinski sastavili oveću četu, koju u banov tabor dovede knez Mihovil Zrinski.

Ipak je mnogo Hrvata iz južne Hrvatske ostalo kod kuće, da brani vlastite svoje domove, ako na njih udare Turci iz Bosne. Stoga razloga ostade u južnoj Hrvatskoj takodjer Nikola Jurišić, koji bijaše vrhovni kapetan vojske, što ju je ondje uzdržavao nadvojvoda Ferdinand. U banovom taboru kod Rače sabralo se 6000 vojnika, i to 3000 konjanika, a 3000 pješaka.

*

* *

Dok se tako sabirala hrvatska vojska, napredovahu Turci u Srijemu. Čim se veliki vezir Ibrahim 9. srpnja 1526. primaknuo Petrovaradinu, dade ovaj grad opkoliti sa svih strana. Na prvi juriš 15. srpnja zauzeže Turci samu varoš, koja bijaše dosta slabo utvrdjena. Tim više otpora pokazala je petrovaradinska tvrdja, u kojoj se nalazio Juraj Alapić s 1000 vojnika. Alapić je sretno odbio dva turska juriša. Radi toga uzbjesnio je veliki vezir, jer se bojao, da će mu sultan Sulejman zamjeriti, što kod Petrovaradina gubi toliko vremena. Zato Ibrahim naloži svojoj vojsci, da 28. srpnja mora Petrovaradin zauzeti, pa makar juriš trajao čitav dan i makar stojao mnogo žrtava. Turci zbilja pokazaše izvanrednu odvažnost i ustrajnost. No zato se i branitelji ponieše upravo viteški. Pod večer toga strašnoga dana bilo je u Petrovaradinu samo 90 branitelja; svi

ostali poginuše junačkom smrću. Braniteljima poruči veliki vezir, neka grad predadu, a on će im dozvoliti slobodan odlazak iz Petrovaradina, jer u velike štuje hrabrost njihovu. Videći, da i onako ne mogu obraniti grad, prihvate branitelji Ibrahimovu poruku, te s oružjem u ruci izadju iz Petrovaradina.

Vijest o padu Petrovaradina silno je obradovala sultana Sulejmana, koji se još uvijek nalazio u glavnom taboru kod Petrovaradina. Odmah dade sultan svojoj vojsci proglasiti, da će sada poći ravno na Budim. I zbilja krene sultan iz Zemuna u Petrovaradin, odakle je sa svojom vojskom putovao uz Dunav. Na tome putu zauzmu Turci Kamenicu, Čerević i Neštin, a iza kratkoga boja takodjer tvrdju Ilok, koja je u 15. vijeku bila sjedište Nikole i Lovra Iločkoga, najbogatijih i najmoćnijih knezova u Slavoniji.*) Sultan je na daljnjem putu redomice zaposjeo Šarengrad, Opatovac, Sotin i Vukovar; odavle se zaputio prema Dravi, dočim je njegovo brodovlje vozilo hranu i gradju po Dunavu uz Dalj i Erdut do Alimaša.

Na rijeci Dravi nalazio se grad Osijek. Utvrde oko Osijeka bijahu preslabe, a da bi mogle odoljeti velikoj vojsci turskoj. Čim se dakle sultan Sulejman 14. kolovoza pojavio pred Osijekom, odmah mu Osječani pošalju ključeve grada svoga. Tako je sultan bez ikakova otpora zaposjeo grad Osijek, kojeg mu je trebalo samo zato, što se ovdje prelazi preko Drave. Odmah sutradan (15. kolovoza) dade sultan kod Osijeka graditi most od drvene gradje, koju mu je dovezlo brodovlje tursko. Na lijevoj obali rijeke Drave kod Osijeka nalaze se velike i neprohodne močvare. Sada vodi preko ovih močvara visoka cesta, koju je prema Dardi dala g. 1779. izgraditi kraljica Marija Terezija po uputi svoga sina Josipa II. Da sultan uzmogne preko spomenutih močvara prevesti svoju vojsku, morao je graditi most ne samo preko Drave, nego i preko samih močvara. Sultan je na sve ovo mislio već prije; zato je njegovo brodovlje dovezlo posve izradjene hrastove stupove i mosnice. Pošto je čitava vojska morala graditi most, bude on za nekoliko dana dovršen. Po mostu prijedje sultan sa cijelom turskom vojskom, za koju kažu, da je brojila 200.000 ljudi i 300 topova. Čim se taj posao obavio, dade sultan 23. kolovoza razvaliti most, da mu ne bi ovuda iza ledja došli Hrvati.

*

*   *

Nikada nije Turska imala boljega i sposobnijega sultana, nego li bijaše Sulejman II. Takav velikan digao se na kralja Ljudevita II., koji mu nije bio nimalo dorasao.

Ljudevit se rodio 1. srpnja 1506. kao sin Vladislava II., kralja hrvatskoga, ugarskoga i češkoga. Majka mu bijaše francuska kneginja Ana, koja je umrla već 26. srpnja 1506., tako da je Ljudevit nije ni poznavao. Kažu, da je kralj Vladislav samo umjetnim načinom uzdržavao na životu jedinca sina svoga. Ljudevit je naime po tome kazivanju dva mjeseca prerano došao na svijet; zato je kralj dao svaki dan zaklati svinju, te njenim salom neko vrijeme omatati preslaboga kraljevića. Činjenica jest, da se iz Ljudevita nije nikada razvio potpun čovjek. Kad je dječak navršio 8 godina, dobio je bradu i brkove. Još nije Ljudevitu bilo 12 godina, kad li mu posijediše vlasi, brci i brada, pa je izgledao kao starac od 60 godina. Ipak

*) Nikola Iločki bijaše neko vrijeme ban hrvatski i okrunjeni kralj bosanski, ali je u Bosni vladao samo u t. zv. »Dolnjim Krajevima« oko Jajca i Banjaluke.

je Ljudevit vazda ostao malena i kržljava tijela, te je i u 20. godini svojoj bio slab kao dječak od jedva 10 godina.

Ljudevit je patio još od jedne neprilike. Njegov je naime otac umro već 13. ožujka 1516. Tako je Ljudevita kao desetgodišnjeg dječaka zapala zadaća, da vlada u Hrvatskoj, Ugarskoj i Češkoj. Bez ikakova pretjerivanja možemo reći, da Hrvatska nije nikada imala slabijeg vladara, negoli joj bijaše Ljudevit II. On se nije gotovo ni brinuo za Hrvate, koji su neprekidno trpjeli od provala turskih.

Mjesto kralja Ljudevita vladao je isprvice ostrogonski nadbiskup Tomo Bakač od Erdeda, koji bijaše kardinal crkve rimske i najbogatiji čovjek u Ugarskoj. Kad je 11. lipnja 1521. umro Tomo Bakač, natjecahu se mnogi ugarski svjetovni i crkveni dostojanstvenici, tko li će vladati mjesto nesposobnoga kralja. Mnogo je na vladu utjecao sin jednoga postolara; to bijaše vacki biskup Ladislav Salkaj, koji postade vrhovnim kancelarom kraljevstva ugarskoga, a 6. svibnja 1524. i nadbiskupom ostrogonskim. Uz Salkaja isticao se palatin Stjepan Bator, ali protiv obojice ustaše erdeljski vojvoda Ivan Zapolja, koga je podupirao daroviti pravoznanac Stjepan Vrbovečki (Verböczy). Tako nastade borba za vlast. Palatin Bator bude god. 1525. skinut sa svoje časti, a novim palatinom postade Stjepan Vrbovečki; ali već na proljeće g. 1526. morade Vrbovečki opet palatinsku čast prepustiti Stjepanu Batoru.

Sam kralj bijaše prema velikašima i dostojanstvenicima nepovjerljiv, jer je vidio, da mu drugi otimaju dohodke i moć. Nikada valjda nije bilo siromašnijega kralja od Ljudevita II. Hajde, da to malo obrazložimo.

U ono doba nije kralj dobivao stalnu plaću, kako danas dobivaju svi vladari t. zv. »civilnu listu«. Nije se kraljev džep razlikovao od državne blagajne. Svi državni prihodi pripadahu kralju, koji je s time plaćao državne potrebe (n. pr. uzdržavanje vojske), ali i podmirivao troškove vlastitoga kućanstva svoga. Što su dakle bili veći državni prihodi, to bogatiji bijaše kralj, koji je onda mogao razvijati i veći sjaj na dvoru svome.

Već kralj Vladislav II. bio je slab gospodar. On je naime mnoge kraljevske prihode dijelio onim velikašima, koji su umjeli, da to izmole od njega. Vladislav bijaše tako darežljiv ,da je na koncu premalo ostalo za državne potrebe i za podmirenje troškova na kraljevskom dvoru. Njegov savremenik — češki vitez Dubravski, koji kasnije postade biskupom u Olomucu, — opisuje preveliku darežljivost kralja Vladislava, pa dodaje: »Tako se desilo, da iz Moravske nije dobivao ništa, a iz Češke samo vrlo malo, te je kralj u vrlo bogatoj Ugarskoj opetovano bio u tolikoj nuždi, da nije na dvoru svome imao ni hrane ni vina! Na svoje sam oči u Budimu vidio, kako su dvorske sluge s praznim bocama zalazile u kuću pečuvskoga biskupa Jurja, da primu vina za dvorski objed«.

Ovoliko siromaštvo na kraljevskom dvoru jošte se povećalo za kralja Ljudevita II. Lijepo to opisuje papin nuncij Burgio, kada u Rim šalje izvješće o ugarskome saboru, koji se 24. travnja 1526. sastao na Rakoškom polju kod Budima. Tada se već pročulo, da će sultan Sulejman udariti na Ugarsku. S obzirom na to piše nuncij papi:

»Ako sultan zbilja dodje, onda vaša svetost može ovu zemlju smatrati izgubljenom. Tu je naime darmar bez kraja i konca. Štogod za rat treba, toga nema. Staležima (t. j. velikašima, plemićima i svećenstvom) prevladala je mržnja i zavist. Ako sultan obeća kmetovima slobodu, odmah će oni sami pokrenuti groznu bunu protiv plemstva; proglasi li pako kralj slobodu svim podanicima (kmetovima), tada će od sebe odbiti cijelo plem-

stvo. Staleži zahtijevaju, neka kralj podje u rat sa svojom vojskom. No kralj nema niti čižama, a kamo li novaca za uzdržavanje kakove vojske«.

Velika neprilika bijaše za Ugarsku uoči rata s Turskom još i zbog toga, što Ugri više nijesu bili dobri vojnici, kao nekada za kralja Matije Korvina. To je dobro primijetio neki Magjar; njegovu je opasku tadašnji kroničar Ivan Tomašić preveo iz magjarskog jezika na latinski jezik, a glasi ovako: *)

»Ugri se poslije smrti veoma vrsnoga kralja Matije vazda pokazaše neslavni, što se tiče vodjenja rata. Vojničku stegu, kao što i vojsku, koju je uredio kralj Matija, pustio je Vladislav tako propasti, da Ugri, kada su pod Ljudevitom ratovali, nijesu imali nikakove ratne vještine, već samo neku drsku smionost i zvijerski bijes, nadajući se, da će time progutati Turke već pri prvom sudaru«.

Od svih ljudi oko kralja Ljudevita bijaše za rat sposoban jedino Pavao Tomori. Ovaj čovjek odlikovao se još kao mladić u ratovima turskim. Njegov je život bio pun romantičnih doživljaja. Tomori se naime zaljubio i zaručio, ali mu zaručnica umre prije vjenčanja. Kada je poslije duljeg vremena našao drugu zaručnicu, umre mu i ova. Tolika nesreća ražalosti Pavla Tomorija, te se on odrekne svijeta i potraži utjehu u franjevačkom samostanu.

Ovdje je namjeravao ostati osamljen do konca života svoga. No sudbina mu odredi drugu zadaću. Kad je god. 1520. umro kaločki nadbiskup Grgur Frankopan, povjeri kralj ovu nadbiskupiju Pavlu Tomoriju. Uzalud se Pavao kratio, da primi upravu ove velike nadbiskuje, pod koju su tada spadale takodjer Slavonija i sjeverna Hrvatska.*) Po nalogu samoga pape Hadrijana VI. morade Pavao ostaviti samostanske zidine, te na proljeće g. 1523. poći u Kaloču za nadbiskupa. Kralj imenuje Pavla takodjer vrhovnim kapetanom za Srijem i dolnju Ugarsku. Pavao je i ovu zadaću časno vršio, te je u ljetno doba god. 1523. razbio Ferhat pašu, koji je sa 15.000 Turaka provalio u Srijem.

Čim je Pavao Tomori na proljeće god. 1526. doznao, da će Turci udariti na Ugarsku, dodje on u Budim, da izmoli novaca i vojske za obranu Srijema. Nuncij Burgio dade na papin trošak opremiti 500 pješaka i 200 konjanika, po 30 malih topova i 40 velikih (praških) pušaka. Ostrogonski nadbiskup Salkaj obećao je, da će naoružati 300 pješaka i mnogo konjanika, dočim je državno vijeće dalo 20.000 ugarskih forinti (to su dukati) za uzdržavanje vojnika i 5000 forinti vrijednoga sukna za odijelo vojnicima. Sve ovo dakako nije ni iz daleka bilo dovoljno, da Tomori suzbije silnoga sultana Sulejmana. Kada je sultan već bio na putu iz Drinopolja prema Biogradu, te se po uhodama i bjeguncima točno znalo, da će Turci preko Save i Drave udariti na Budim, molio je Tomori kralja Ljudevita, neka mu pošalje 10.000 konjanika i 4000 pješaka, da uzmogne Turcima zapriječiti prijelaz preko Save. Kralj se nije mogao odazvati ovoj molbi, jer nije za rat imao niti novaca niti vojnika. Tomori uvidi, da sa svojom vojskom (1000 konjanika i 500 pješaka) ne će moći suzdržati Turke; zato je pred sultanom iz Srijema uzmicao prema Dravi, odakle podje u južnu Ugarsku.

*
* *

---

*) Vidi »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku«, knjiga IX. str. 27.

*) Zagrebačka biskupija uzdignuta je na čast nadbiskupije za Hrvatsku i Slavoniju tekar god. 1853. zauzimanjem bana Josipa Jelačića.

Tekar 2. lipnja 1526. sastalo se u Budimu »državno vijeće«, da stvori zaključke za obranu domovine od navale sultana Sulejmana. U tome vijeću bijahu prisutni takodjer poslanici tudjih država, da pomognu savjetom svojim. Sam kralj Ljudevit pokazao je mnogo srčanosti, kad je u vijeću izjavio, da će on osobno sudjelovati u ratu za obranu države svoje. Po tadašnjem zakonu moraju u rat poći svi velikaši i plemići ugarski, ako u rat podje sam kralj. Zato je kralj Ljudevit po cijeloj Ugarskoj rasposlao pisma, u kojima poziva velikaše i plemiće, neka se dignu na oružje; cijela vojska mora se najkasnije za mjesec dana sastati u Tolni na Dunavu (sjeverno od Muhača).

Velika je neprilika bila u tome, što Ugarska nije imala vojskovodju, koji bi bio dorasao, da se na otvorenom bojnom polju ogleda s vrsnim sultanom Sulejmanom .O tomu piše nuncij Burgio papi Klementu VII. ovako: »Nema nijednoga Ugrina, koji bi bio podoban, da vodi kakvu četu, kamo li pak čitavu vojsku. U državnom vijeću nema niti jednoga čovjeka, koji je vidio goli mač, omašten krvlju«.

Pa ipak je državno vijeće moralo stvoriti odluku o tom, tko li će voditi ugarsku vojsku. Jedni su predlagali, neka vojsku vodi kaločki nadbiskup Pavao Tomori; ali ovaj srčani Franjevac otkloni ovu počast, jer je i sam dobro opažao, da nije dorasao za vodstvo velike vojske; a po svoj prilici nije Tomori ni vjerovao, da bi se u Ugarskoj mogla sastaviti dolična vojka, koja bi suzbila jaku tursku vojsku. Drugi vijećnici predlagahu, neka kralj vodstvo vojske predade erdeljskomu vojvodi Ivanu Zapolji; on se odlikovao god. 1514., kada je svladao buntovne seljake, s kojima je njihov vodja Juraj Doža opsjedao grad Temešvar. No kralj ne htjede ni čuti za Ivana Zapolju, o komu se pripovijedalo, da je sporazuman s Turcima.

»A kako bi bilo«, predloži netko u državnom vijeću, »da nam vojsku vodi grof Krsto Frankopan?«

»Zar onaj iz Hrvatske?« zapita ostrogonski nadbiskup Ladislav Salkaj.

»Da, onaj, koji je zadivio cijeli svijet, kad je prošle godine 11. lipnja unišao u grad Jajce. Prije toga suzbio je Krsto brojnu tursku vojsku, koja je taj grad opsjedala preko godinu dana, radi čega je u Jajcu zavladala oskudica hrane, te bi se iznemogli žitelji sigurno predali, da im još u posljednji čas nije stigao Krsto, donijevši im hrane i zaire«.

»Nije za nas Krsto Frankopan!« namrči se nadbiskup Salkaj.

»Krsto je prostak!« dodade netko drugi. »Ta zar ste zaboravili na to, kako se Krsto prošle godine ponio tu u državnom vijeću?«

Sada se vijećnici sjetiše, kako je Krsto za svoje junaštvo kod Jajca tražio od kralja Ljudevita, neka Frankopanima vrati grad Senj, koji im je pripadao sve do god. 1469., kada im ga je oteo kralj Matija Korvin.

Krsto je zbog ove molbe došao 30. kolovoza 1525. u državno vijeće, gdje ga nadbiskup Salkaj, kao predsjednik vijeća, htjede primiriti, rekavši mu, da će ga kralj već naplatiti. No Krsto je dobro znao ,da ga nadbiskup hoće samo ušutkati s praznim obećanjima; zato je nadbiskupu predbacio, da mu je on već mnogo obećao, ali da još ništa nije ispunio. Nadbiskup se zbog toga razljutio, te je Krsti javno dobacio, da »laže«. Ova uvreda raspali Krstu na toliko, da je nadbiskupa Salkaja rukom udario po licu.

Radi toga dogadjaja dade kralj Krstu Frankopana baciti u tamnicu; odavle se Krsto gorko izjadao svome prijatelju Antunu Dandulu, komu 14. rujna 1525. piše: »To je evo ona nagrada, koju sam za svoje zasluge dobio ovdje u Ugarskoj«.

Kasnije bude Krsto pušten iz tamnice, te ga je kraljica Marija — posredovanjem papinog nuncija Burgija — izmirila s nadbiskupom Salkajem. Ipak ne htjede Krsto dulje ostati u Ugarskoj, već se vrati u Hrvatsku, odakle na proljeće god. 1526. podje u Njemačku, da služi nadvojvodi Ferdinandu, kako je nekada služio njegovomu djedu caru Maksimilijanu.

Državno vijeće nije sebi nikako znalo pomoći bez Krste Frankopana. Vijeće se doduše najprije obratilo na grofa Nikolu Salma, koji bijaše vrhovni kapetan nadvojvode Ferdinanda; no Salm odbije taj poziv, jer da je star i bolestan.

»Ne će ništa biti bez Krste Frankopana!« govorilo se u državnom vijeću.

Napokon je to uvidio i sam kralj Ljudevit, te on pošalje svoga glasnika u Njemačku, da potraži Krstu Frankopana.

Može se reći, da je državno vijeće prekasno započelo priprave, da suzbije sultana Sulejmana. Ta sultan se spremao za taj rat počevši već od prosinca god. 1525., a državno vijeće tekar onda, kada se velika turska vojska već primicala državnoj granici. Dobro je to uvidjao nuncij Burgio, koji papi Klementu VII. javlja iz Budima ovako:

»Neprijatelj je već na granici, a mi nemamo nijednoga topa. Kralj Ljudevit ne bi k Pavlu Tomoriju i k palatinu Batoru mogao otpraviti ni svoga glasnika, da mu ja nijesam dao novaca, što ih treba u tu svrhu. Kralj Ljudevit niti ne govori o opasnosti; on je niti pravo ne poznaje. Kralj spava do podneva, pa tek onda ide u vijeće! I tako ostaje kralj posve nemoćan, jer nikomu pravo ne vjeruje«.

Moglo se već unaprijed vidjeti, da kraj takvih prilika u Ugarskoj ne će kralj pravodobno sabrati vojsku svoju. Imade se samo junačkim braniteljima Petrovaradina zahvaliti, što Turci nijesu mogli na svojoj vojni brže napredovati, pa tako kralja zateći još nepripravnijega.

Polako se tečajem mjeseca srpnja sabirahu ugarske čete u Tolni. Nikomu se nije onamo žurilo, pa niti samome kralju. Tekar 20. srpnja podje kralj Ljudevit iz Budima prema Tolni. Sa sobom je vodio 3000 vojnika, koji su činili »kraljevu četu«, dočim je kraljica Marija najmila po sebne plaćenike u češkim zemljama. Uz kralja nalazio se takodjer ostrogonski nadbiskup Salkaj, koji je na svoj trošak sastavio četu od kmetova svojih. S kraljem podje na vojnu i palatin Stjepan Bator, koji ima zadaću, da vodi spomenutu »kraljevu četu«.

Najzanimivija ličnost u pratnji kralja Ljudevita bio je Stjepan Brodarić. Ovaj Hrvat bijaše prepošt (veliki predstavnik) kaptola u Pečuhu sve do 11. ožujka 1526., kada ga je kralj imenovao svojim kancelarom mjesto nadbiskupa Salkaja, komu su Magjari na saboru godine 1525. predbacivali, da ovu državnu službu izrabljuje u sebične svrhe svoje. Istodobno postade Brodarić takodjer biskupom srijemskim mjesto Ladislava Macedonca.

Brodarić bijaše vrlo naobražen čovjek, te je predvidjao, da se ova vojna ne će dobro svršiti. To razabiremo iz pisma, što ga je biskup Brodarić 27. srpnja 1526. pisao papi Klementu VII.

»Ja ne vidim spasa«, jauče Brodarić. »Kad bih mogao, sve bih učinio, da pomognem. Ali što mogu činiti u tolikoj kraljevoj nevolji, u toj op-

ćenitoj smetnji, pa uz domaću neslogu i zlobu ljudi, te uz premoć i silu neprijateljsku, a uz moje siromaštvo. K tomu sam još novajlija u svojoj časti, pa me mnogi progone, a drugi mi zavidjaju. Premda nijesam ni posve zdrav, ipak ću raditi sve, što uzmognem, pa makar me to stajalo i glave. Samo Bog ili kakva nenadana sreća može Ugarsku spasiti od propasti!«

Mladoga kralja Ljudevita pratila je isprvice na putu njegova žena: kraljica Marija. Oni se rastadoše 24. srpnja na otoku Čepelu, da se više... nikada ne vide. Kralj nastavi put, šiljajući glasnike na sve strane s poslanicama, što ih je sastavljao kraljev kancelar Brodarić. Svakoga su molili, neka što prije dodje u kraljev tabor, te neka dovede što više vojnika.

Kraljevu vojsku nalazimo 27. srpnja u Erdu, 31. srpnja u Adonju, a 5. kolovoza u Pakšu, odakle je konačno 6. kolovoza stigla u Tolnu. Ondje nadje 4000 plaćenika, što su ih na trošak pape Klementa VII. sabrali: Hanibal Ciparski u Moravskoj i Leonard Gnojenski u Poljskoj. U Tolni bijaše već na okupu takodjer nešto četa županija ugarskih, a pojedini biskupi, velikaši i plemići dovedoše svoje banderije.

Kralj je doznao, da će sultan Sulejman sa svojom vojskom kod Osijeka prijeći preko rijeke Drave; zato naloži palatinu Batoru, neka iz Tolne podje prema Dravi, da Turcima zapriječi prijelaz preko rijeke. Palatin htjede ovaj kraljev nalog izvršiti, te pozove magjarske velikaše i plemiće, neka ga slijede. No velikašima i plemićima ne htjede se poći u boj; da pak prikriju svoju kukavštinu, izjave 13. kolovoza, da su po ustanovi »zlatne bule« od god. 1222. dužni vojevati samo uz kralja i pod kraljevom zastavom.

Brzo je kralj opazio, što se sakriva iza ove izjave, koja ga je veoma rastužila i uvrijedila. Da raskrinka kukavne velikaše i plemiće, odluči kralj, da će iz Tolne osobno voditi vojsku na jug prema Dravi.

»Ja vidim«, reče kralj u ratnom vijeću, »da se svatko izgovara na mene. No ja sam evo tu glavom, da se izvrgnem svakoj opasnosti. Da ne bude dakle više isprike, pa da više nitko ne bude za mojom osobom mogao sakrivati svoje kukavštine, odlučio sam, da ću sutra s vama poći onamo, kamo drugi ne će da idu bez mene«.

Ovaj dogodjaj opisao je prisutni kraljev kancelar Brodarić u svojoj povijesti kobne godine 1526.*) Brodarić kaže, da su izjavu kralja Ljudevita svi članovi ratnoga vijeća primili s udivljenjem. Ipak se našlo takovih vijećnika, koji se protiviše kraljevoj odluci, jer se bojahu, da mladi kralj ne bi po nesreći nastradao u boju s Turcima.

Odmah sutradan — 14. kolovoza — krene kralj iz Tolne na jug prema Muhaču. Ovdje nadje kralj nadbiskupa Pavla Tomorija, koji je sa svojom četom iz Srijema uzmaknuo u južnu Ugarsku. Sada bijaše na okupu 20.000 vojnika raznih narodnosti. Kralj je jošte očekivao mnogo više vojnika iz Ugarske. Povrh toga znalo se, da dolaze Hrvati pod svojim banom Franjom Baćanom. No još uvijek nije bilo riješeno pitanje: tko će u boju s Turcima biti glavni zapovjednik kršćanske vojske. Kralj je ovu čast namijenio Krsti Frankopanu, no dok ne stigne Krsto, postavi kralj nadbiskupa Tomorija za vrhovnoga vojvodu. Tomori dobije za druga kneza Jurja Zapolju, koji bijaše brat vojvode erdeljskoga. Govorilo se doduše, da će na bojno polje stići i sam Ivan Zapolja; no kralj nije u to vjerovao.

---

*) Brodarićeva povijest nosi naslov: »De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz«, a štampana je kao prilog povijesti talijanskoga spisatelja Antuna Bonfinija, koju je god. 1606. izdao J. Sambuko.

Hrvatska vojska nije dugo ostala u Rači, gdje se sabrala početkom mjeseca kolovoza god. 1526. Čim je naime ban Baćan doznao, da sultan Sulejman ide prema Osijeku, odmah je pomaknuo svoj tabor na istok. Hrvatska vojska dodje u Valpovo, gdje je svoj grad s velikim imanjem tada imao knez Petar Peren. Boraveći u Valpovu, zapriječio je hrvatski ban Turcima, da nijesu mogli pustošiti po rodovitoj Valpovštini i Djakovštini. Ondje se banu pridružio takodjer bosanski biskup Jure, koji je inače stalno boravio u Djakovu.

Hrvatska vojska morala je u Valpovu ostati sve do 23. kolovoza, kada je sultan Sulejman kod Osijeka prebacio i posljednje turske čete na lijevu obalu Drave. Tekar sada bijaše sigurno, da Turci ne će pustošiti po Slavoniji; zato odluči ban, da će s hrvatskom vojskom kod Valpova prijeći preko Drave, te poći u pomoć kralju Ljudevitu.

Sam kralj jedva je čekao na dolazak Hrvata, jer je znao, da su dobri vojnici. Iz svoga »tabora u Muhaču« poslao je kralj 25. kolovoza brzoga glasnika, koji je ponio pismo, adresirano »na bana Franju Baćana, na prečasnoga gospodina Šimuna, biskupa zagrebačkoga, te na ostalu gospodu i žitelje kraljevine Slavonije«. Ovo posljednje pismo, što ga je kralj Ljudevit uopće pisao, glasi ovako:

»Ljudevit, božjom milošću kralj ugarski, češki i t. d. Prečasni, velemožni i ugledni, vjerni naši, iskreno ljubljeni! Pisali smo vam takodjer danas, te smo k vama poslali svoga komornika s molbom, da se požurite k nama. Sada vas opominjemo isto tako, te vam zapovijedamo, da što brže pohitite k nama. Neprijatelj pred našim očima na vrlo mnogim mjestima pali kraljevstvo. Mi čekamo samo na vas. Čim vi stignete, odmah ćemo se — na božju pomoć — ogledati s Turčinom. Žurite se dakle što brže. Dano u muhačkom taboru u subotu nakon Bartolova god. 1526. Ljudevit kralj svojom rukom«.

Ovomu pismu kraljevu dodane su još ove riječi: »Brzo, brzo, brzo! Žurite se tako, da ovdje budete već sutra u zoru, ako ne prije!«

Kraljev glasnik, koji je nosio ovo pismo, sretne bana Baćana već posve blizu tabora muhačkoga. Sutradan 26. kolovoza stigoše Hrvati u kraljev tabor. Njihov je dolazak donio kralju umirenje, a Magjarima, Česima i Poljacima odvažnost. Sada je na okupu bilo 26.000 vojnika i 80 topova; neke od ovih topova poslao je kralju na dar grad Beč.

»Sada bi samo trebali dobroga vojskovodju!« uzdisao je kralj.

»Žalibože nema medju nama nikoga, tko bi umio dobro razvrstati vojsku i s nadom u bar neki uspjeh dočekati Turke«, dometne kancelar Brodarić.

Istoga još dana stiže glasnik, što ga je kralju Ljudevitu poslao grof Krsto Frankopan. Glasnik predade kralju pismo, u kome Krsto najavljuje svoj dolazak. Ovo je pismo glasilo ovako:

»Veličanstvo! Ja sam 1. kolovoza boravio u Speieru u Njemačkoj, gdje sam s punomoćnikom nadvojvode Ferdinanda sklopio ugovor o novoj službi mojoj. Malo iza toga nadje me u Njemačkoj glasnik, koji mi donese pismo, što mi ga je pisalo Vaše Veličanstvo.

Iz pisma razabrah, da Ugarskoj i Hrvatskoj prijeti velika pogibelj, jer se na Vaše Veličanstvo digao silni sultan Sulejman. Vaše me je Veličanstvo pozvalo, da preuzmem vodstvo kršćanske vojske u ratu, koji je za moje odsutnosti nastao. Ja se tome pozivu odmah odazvah, te primljenu već službu u Njemačkoj otklonih s navodom, da me treba domovina moja

Bez oklijevanja podjoh iz tudjine u Hrvatsku, da tu na imanjima oca svoga saberem doličnu četu, s kojom ću pohrliti u tabor Vašega Veličanstva. Sve će ovo biti gotovo za nekoliko dana. Molim dakle, da se Vaše Veličanstvo ne bi upustilo u boj prije moga dolaska. Čim dodjem, odmah ću vidjeti, da li smo dosta jaki, da se ogledamo s Turcima. Ne bude li izgleda, da zametnemo bitku s nadom u dobar uspjeh, mi ćemo se bez ikakove svoje štete povući natrag, te ćemo čekati, dok nam vojska ponaraste. Neka Vaše Veličanstvo dobro promisli, da će na kocku staviti svoju glavu i sve zemlje svoje, ako se u bitku upusti s premalom vojskom i bez valjana reda. Nužno je, da se trijezno i promišljeno radi i postupa. U Ozlju na Kupi, dne 21. kolovoza 1526. Krsto grof Frankopan«.

Čim je kralj pročitao pismo, odmah sazove ratno vijeće. Svi biskupi, dostojanstveni, velikaši i kapetani dodju u vijeće, da se sporazume o tomu, što treba činiti. Po kraljevu nalogu pročitao je najprije kancelar Brodarić pismo, što je danas došlo od Krste Frankopana. Iza toga razvila se debata o pitanju vrhovnoga vodstva vojske.

»Ja sam vrhovno vodstvo ponudio Krsti Frankopanu«, reče kralj, »pa mislim, da moram ostati kod svoje riječi«.

»Ali kako će vojsku voditi onaj, koga ovdje jošte nema?« zapita nadbiskup Salkaj.

»Nema ga jošte«, potvrdi ban Baćan, »ali će naskoro doći, kako nam evo javlja u pismu svome«.

»Poznam ja Krstu«, reče biskup Šimun Erdedi. »Njegova je riječ stalna; pa kada piše, da će doći, onda mu svatko mora to vjerovati«.

»Zašto nije iz Njemačke došao ravno ovamo?« predbaci opet nadbiskup Salkaj.

»Da je mislio zaista doći, već bi bio kod nas!« dometne netko drugi.

»Nemojte, gospodo, sumnjičiti onoga, koji nije prisutan!« ukori ih kralj Ljudevit.

»Krsto bi morao podnijeti mnogo prigovora, da se iz Njemačke zaputio u Ugarsku, mjesto u Hrvatsku«, izjavi knez Mihovil Zrinski.

»Kako to misliš?« zapita nadbiskup Salkaj.

»Svi bi mu Magjari predbacivali, da hoće biti vojskovodja, a jedini on nije doveo nikakove čete!« odvrati Zrinski.

»Tako je!« potvrdi Matija Frankopan, a za njim Šimun i Petar Erdedi.

»Čuj, kralju!« reče kancelar Brodarić. »Pričekajmo, dok dodju Hrvati, ljudi ratoborni! Ta i onako nas imade premalo!«

»Huljo!« počnu na Brodarića vikati prisutni magjarski velikaši. »Zar ćemo našu slavu prepustiti Hrvatima?«

»Ne će nam škoditi«, uzme kralj u obranu svoga kancelara, »ako ipak pričekamo, dok nam stigne Krsto Frankopan«.

»Trebamo ga za vodstvo vojske kao oko u glavi!« reče biskup Erdedi.

»Ne damo mi, da nam Frankopan preotme čast našu!« počnu opet vikati Magjari.

»Naša je pobjeda pove sigurna«, izjavi nadbiskup Salkaj. »Čemu dakle da si njome okiti glavu baš Krsto Frankopan«...

»Koji je i onako suviše ponosan!« dometne neki velikaš magjarski.

»Pitam ratno vijeće«, uze opet govoriti kralj, »hoćemo li čekati na dolazak Krste Frankopana?«

»Hoćemo!« kliknu prisutni Hrvati.

»Ne ćemo!« nadvikaše ih brojniji Magjari.

»Neka sebi Krsto traži bojno polje u Hrvatskoj!« izjavi neki velikaš. »Magjari ga ne trebaju!«

»Ha, ha, ha!« čuo se glasan smijeh, kojim su ovu izjavu popratili prisutni Magjari.

»E, kad je tako«, reče kralj, »onda ja sebi perem ruke. Vrhovno vodstvo nijesam Krsti oduzeo ja, nego razne prilike i većina ratnoga vijeća«.

* * *

Sutradan 27. kolovoza dodje u kraljev tabor Ivan Pekri.*) Ovaj velikaš hrvatski zapao je u tursko sužanjstvo, dok je jošte sultan Sulejman prolazio Slavonijom. Sada mu je pošlo za rukom, da utekne iz turske vojske u tabor kralja Ljudevita. Pekri odmah potraži kancelara Brodarića, koji ga predvede do kralja.

»Ima li mnogo Turaka?« zapita kralj.

»Silna je vojska Sulejmanova« odgovori Pekri. »Kad bi Turci mirno stajali, ne bi ih vojnici Vašega Veličanstva mogli sasjeći ni za tri puna dana!«

»Ti dakle misliš, da ne ćemo pobijediti Turke?« nastavi pitati kralj.

»Ako se zametne bitka, čeka nas siguran poraz!« odvrati Pekri posve odlučno.

»Siguran poraz!« promrmlja kralj i počne zamišljen šetati po šatoru, dočim je Brodarić tražio, da mu Pekri dade još neke vijesti o Turcima.

»Ne smijemo biti lakoumni!« reče napokon kralj i okrene se k Brodariću: »Još danas neka se ponovno sastane ratno vijeće«.

»Na službu!« nakloni se Brodarić.

»U moje ime pošalji Krsti Frankopanu brzoga glasnika s porukom, neka što brže dodje u naš tabor. Piši mu, da tu nema nikakova reda, a ni čovjeka, koji bi umio, da sve dovede u red, koji je nuždan barem prije početka bitke. Da, da! Krsto bi jedini mogao naše ljude obuzdati, da ne učine pogrješku, koja može donijeti katastrofu!«

Poslije podne toga dana sastane se opet ratno vijeće. Kralj pozdravi prisutnu gospodu i reče im ovo:

»Pouzdan čovjek javio mi je, da sultan ima nerazmjerno brojniju vojsku, nego li mi«.

»Turaka imade do 200 tisuća!« dometne Brodarić.

»Znadem, da u boju ne odlučuje samo broj«, nastavi kralj, »već i hrabrost. No ipak se usudjujem zapitati, možemo li započeti bitku s izgledom u uspjeh?«

»Možemo! Možemo!« vikahu Magjari.

»Premalo nas je!« čuli se poklici na strani Hrvata.

»Čujte i mene!« uze govoriti kaločki nadbiskup Pavao Tomori.

»Čujmo!« reče kralj, koji je veoma cijenio pobožnoga i junačkoga Tomorija.

»I ja sam još u Srijemu doznao«, počne Tomori govoriti, »da sultan Sulejman sa sobom vodi do 200 tisuća ljudi. Ipak ne treba da nas ovaj broj uplaši. Ta nijesu to sve pravi vojnici! Sultan sa sobom vodi nebrojene ljude koji moraju pred vojskom graditi mostove, popravljati putove i dovažati

---

*) »Pekri« je magjarizirano hrvatsko prezime »Pakrački«.

hramu. Držim, da za boj spremnih vojnika ne će u turskoj vojsci biti više od 70 tisuća«.

»No eto«, klikne nadbiskup Salkaj. »To nije takav broj, koji bi morao uplašiti prave junake«.

»Pa i ne će!« dovikne Juraj Zapolja.

»Ne bojimo se mi nikoga!« vikahu Magjari.

»Ne ću, da me opet nazovete kukavicom«, reče Brodarić, »kako ste to već jednom učinili. Nijesam ja nikakav strašivica; ali ipak svjetujem najveću opreznost prije zametka bitke«.

»I ja držim, da je nuždan oprez«, dodade kralj. »Jer počne li se bitka zlo, nitko ne će više moći zapriječiti poraz«.

»Iz iskustva znadem«, reče Poljak Leonard Gnojenski, »da sve zavisi o tomu, s kakvim se uspjehom bitka započinje. Nama ne će biti teško, da se od neprijatelja zaštitimo barem na početku bitke«.

»Kako to misliš?« zapita Juraj Zapolja.

»Mi imamo u taboru nekoliko stotina raznih kola. Neka se od svih ovih kola sastavi ogradni lanac, iza kojega ćemo dočekati navalu tursku«.

»Ne ćemo tako!« izjavi Juraj Zapolja, »jer bi bila kukavština boriti se iza ograde.«

»Nemojte tako!« javi se neki plemić iz Moravske. »Prije sto godina vodili su Česi teške borbe s Nijemcima«.

»Aha!« reče Salkaj. »To bijahu križarske vojne, što ih je car i kralj Sigismund vodio na češke Huzite«.

»Da, križarske vojne, u kojima su Česi izmlatili Nijemce, jer ih dočekivahu iza ograde, koju sastaviše od samih kola«.

»Ali nama ne treba nikakovih ograda!« opre se Zapolja dalnjemu pripovijedanju.

»Mi ćemo se boriti na otvorenom polju!« vikne Franjo Orsag.

»Kao pravi junaci: licem u lice, prsa o prsa!« dodade Stjepan Kalnaj.

»Tako je!« vikahu oduševljeni Magjari.

»Nema toga, koji bi nas mogao pobijediti!« reče Zapolja.

»Neka se što prije započne bitka!« zatraži Sigmund Poganj.

»Mi već gorimo od želje, da smrvimo Turčina!« dometne Ambroz Šarkanj.

Kralj je uvidio, da bi uzaludan bio svaki pokušaj odgadjanja bitke. Zato izjavi: »Pošto ratno vijeće drži, da smo dovoljno jaki za borbu s Turcima, zapovijedam cijeloj vojsci, neka ovdje kod Muhača dočeka sultana Sulejmana. Pavao Tomori i Juraj Zapolja, kao jedini vodje naše vojske, neka sastave bojnu osnovu, kojoj se mora svatko pokoriti«.

Nato se ratno vijeće razidje. Sutradan 28. kolovoza Tomori i Zapolja obidjoše ogromno Muhačko polje, te za smještaj kršćanske vojske izaberu onaj dio, koji se nalazi izmedju Kelkeda i Velikog Njarada. Ovo bojište nalazilo se jednu milju južnije od Muhača, a pol milje zapadno od Dunava.

Još 27. kolovoza stiže u Baranjavar blizu Muhačkoga polja takodjer sultan Sulejman. Turska je vojska u močvarnome kraju izmedju Osijeka i Muhača putovala veoma polagano. Smetala joj i kiša, koja je gotovo neprekidno padala od 23. do 28. kolovoza. Svi su potoci znatno nabujali, radi čega bijaše veoma otešćan prijelaz preko njih. Tako su Turci za 4 milje puta (30 kilometara) trebali puna tri dana.

Sultan dade svojoj vojsci 28. kolovoza počinak, da se odmori od napornoga puta. Navalu na kršćansku vojsku odredi Sulejman za 29. kolovoza. Brzo se za ovu sultanovu odredbu doznalo u taboru kralja Ljudevita. Zato još na večer 28. kolovoza sastave Tomori i Zapolja potanku osnovu, kako će razmjestiti vojsku kršćansku.

*
* *

Poslije nekoliko kišovitih dana svanulo je 29. kolovoza 1526. divno jutro. Zlatni sunčani traci obasjali su Muhačko polje, kao da onamo žele primamiti junake na krvavi mejdan.

Tomori i Zapolja sazovu biskupe, velikaše i kapetane u ratno vijeće, da se sporazume o tomu, kako bi za slučaj nesreće zaštitili mladoga kralja Ljudevita.

»Neka kralj ostane otraga iza vojske svoje«, predloži nadbiskup Salkaj. »Ta nije nužno, da kralj dodje na bojište, pa da svoj život izvrgne opasnosti. Uz kralja neka se ostavi hrabra četa, koja će ga u taboru zaštititi«.

»Toga ne bi dopustila naša vojska«, javi se Franjo Orsag. »Vojnici moraju kralja vidjeti u svojim redovima. Kraljeva prisutnost ulit će osobitu hrabrost u naše vojnike«.

»I ja mislim tako«, reče nadbiskup Tomori. »No zato ipak držim, da bi trebalo zaštiti kraljevu osobu, da se Ljudevitu ne dogodi ono, što se god. 1444. dogodilo kralju Vladislavu Varnenčiku«.

»Pravo imaš«, odobri Zapolja. »Ljudevitu je 20 godina, dakle upravo toliko, koliko je u boju kod Varne imao hrabri kralj Vladislav. Pazimo, da nam država ne ostane bez kralja, jer kralj Ljudevit nema djeteta, kao što ga nije ostavio niti kralj Vladislav«.

»A zar se ne bi moglo vojnike naše zaslijepiti?« zapita neki velikaš. »Neka se u vojsci potraži vojnik, koji je svojim stasom i licem sličan kralju Ljudevitu. Obucimo ga kao kralja, te ga pustimo boriti se u prvim redovima«.

»Ne pristajem na to!« reče odlučno nadbiskup Tomori. »To bi bila prijevara, koja ne bi za kralja bila nimalo časna«.

»Vojska bi se pobunila, da tko otkrije takovu nedostojnu varku«, izjavi Juraj Zapolja.

»Nema druge«, reče opet Franjo Orsag, »već da kralj osobno sudjeluje u boju, kako mu je i dužnost«.

»Naša je pak dužnost, da čuvamo kralja od pogibelji života njegova!« javi se nadbiskup Salkaj.

»Ne preostaje nam dakle ništa drugo«, reče nadbiskup Tomori, »već da nekako spojimo obje ove dužnosti. Pustimo kralja, neka se do početka boja zadržaje u prvim redovima vojske svoje. No podjedno odaberimo pouzdane ljude, koji će kralja, čim započne oštrija bitka, zakloniti na sigurnije mjesto«.

»Ovu bi zadaću mogli preuzeti Gašpar Raškaj, Ivan Kalaj i Valentin Terek, koji uživaju potpuno povjerenje kraljevo«, dodade nadbiskup Salkaj.

»Dobro!« reče Zapolja. »Uputimo ovu trojicu, neka s kraljem ostave bojno polje, ako opaze, da se bitka ne razvija nama u prilog«.

Pošto se cijelo vijeće složilo u tome mnijenju, počnu Tomori i Zapolja razmještati vojsku. Čitava kršćanska vojska bude razdijeljena u dva dijela. Prvi dio sastojao se većinom od pješaka; samo nešto imao je ko-

njanika. Središte toga dijela činili su Magjari; bilo ih je 10.000, a vodili su ih Antun Paloci, Franjo Druget, Gabrijel Peren, Tomo Seči, Andrija Bator i Mirko Čibak. Pred ovim središtem bude smješteno svih 80 topova, da oni prvi dočekaju Turke. Lijevo krilo, zaštićeno od Dunava, činili su vojnici iz Bačke i Banata, a vodio ih je »temeški grof« Petar knez Peren.

Hrvate je zapala zadaća, da čine desno krilo, koje nije bilo zaštićeno, te s koje strane mogli bi Turci takodjer navaliti. Hrvatsku je vojsku vodio ban Franjo Baćan, uz koga bijahu glavni hrvatski velikaši, poimence: Petar Erdedi, Mihovil Zrinski, Matija Frankopan, Ivan Banić, vranski prior Ivan Tah i senjski kapetan Grgur Orlovčić.

Drugi dio kršćanske vojske činili su većinom konjanici; manje bijaše tu pješaka, koji zapremiše mjesta većinom na krilima. Ovaj drugi dio raspadao se zapravo u četiri čete. Prvu su četu činili kraljevi komornici sa svojim banderijima, a pod vodstvom Nikole Tarcaja. U drugoj četi bijahu državni dostojanstvenici sa svojim ratnicima, dočim se treća četa sastojala od papinih plaćenika i od pomoćnih vojnika iz Češke, koje su vodili: Petar Korlatkov, Andrija Trepka i Stjepan Schlik.

Četvrtu četu činili su crkveni dostojanstvenici sa svojim banderijima. Tu bijahu poimence: ostrogonski nadbiskup Ladislav Salkaj, zagrebački biskup Šimun Erdedi, velikovaradinski biskup Franjo Peren, pečuvski biskup Filip More, srijemski biskup Stjepan Brodarić, njitranski biskup Stjepan Podmanicki, bosanski biskup Jure Palina iz Djakova, te Mirko Bebek, opat iz Stolnog Biograda. Ovi su činili desno krilo četvrte čete, dočim su na lijevom krilu čekali: biskup Franjo Čaholj iz Čanada, biskup Baltazar Paksi iz Gjura, te biskup Ivan Orsag iz Vaca; zatim palatin Stjepan Bator s nekim velikašima, od kojih se poimence spominju: Ambroz Šarkanj, Ivan Baćan i Tomo Seči.

U toj četvrtoj četi nazalio se takodjer kralj Ljudevit. Uz njega bijahu Ivan Kalaj, Valentin Terek i Gašpar Raškaj, kojima je ratno vijeće povjerilo brigu nad sigurnošću kraljeve osobe. Kralj je imao i posebnu svoju pratnju, u kojoj bijahu medju ostalima: Ulrik Zetric, Stjepan Majlat i Gašpar Horvat. Zaledje kršćanske vojske štitio je kraljevski vrhovni sudac Ivan Dragić*) sa 1000 konjanika u oklopima; Dragić je čuvao državnu zastavu.

U taboru kod Muhača ostadoše 2000 kopljanika; da bolje uščuvaju tabor, postaviše kopljanici oko njega sva kola, koja su onda svezali lancima.

Tomori i Zapolja učiniše prigodom rasporedjivanja vojske veliku pogrješku time, što nijesu zaposjeli brežuljke, koji Muhačko polje okružuju na jugu i zapadu. Da su ovdje smjestili barem nešto konjaničkih četa, donijelo bi to kršćanskoj vojsci znatnu prednost; ovako je ta prednost zapala Turke, premda su oni 6 sati kasnije stigli na bojno polje.

Kad je kršćanska vojska bila poredana, obidje ju kralj Ljudevit s palatinom Batorom i sa svojom pratnjom. Kod svake čete govorio je kralj ili njegov palatin. Oni su vojnike poticali, neka se hrabro bore za svoju vjeru i domovinu, kako su to nekada činili njihovi djedovi i ocevi. U svakome boju odlučuje hrabrost i vještina boraca, a ne njihov broj. Palatin je napose vojnike opomenuo, neka u boju budu vjerni mladomu kralju, koji je evo svoj život izložio jednakoj opasnosti.

---

*) Magjari su Dragiću prezime pisali »Drágfy«.

Poslije toga vratio se kralj na mjesto, koje su mu odredili. Njegovu je dušu obuzela neka slutnja, te je najednom postao veoma žalostan. Kada se primicalo podne, zapita kralja njegov kuhač, bi li mu objed pripravio ovdje na bojnom polju ili u taboru kod Muhača.

»Samo dragi Bog znade, gdje ćemo mi danas objedovati!« uzdahne kralj.

Rano u jutro 29. kolovoza 1526. oživio je turski tabor kod Baranjavara. Po ratnoj osnovi, koju je zrelo smislio ženijalni sultan Sulejman, krene vojska njegova put Muhačkoga polja. Prednju četu činile su 4000 oklopnika pod vodstvom sandžaka iz Smedereva. Za njima jašio je veliki vezir Ibrahim s turskim četama iz Rumelije; Ibrahima podupiralo je 150 topova. Iza toga slijedio je Berampaša iz Anatolije s azijskim četama i sa drugih 150 topova. Sada stupahu janjičari, sami pješaci, oboružani s puškama i handžarima. Medju janjičarima jašio je sultan Sulejman na sjajno opremljenom bijelom konju. Sultana je okruživala njegova tjelesna straža, pojačana sa 6 četa redovitih konjanika. Iza sultana jašio je bosanski namjesnik Kosrevpaša s junačkim konjanicima iz Bosne.

Ova turska vojska napredovala je ravno prema Muhačkom polju. Drugim putem krenuo je onamo Balibeg, koji je vodio 50.000 neredovitih (lako oboružanih) konjanika turskih. Balibeg krenuo je iz Baranjavara nešto zapadnije, zašavši u dolinu, koja će ga dovesti na Muhačko polje, ali tako, da kršćansku vojsku uzmogne napasti sa strane, a možda i iza ledja.

O podne, kada je sunce najljepše rasvjetljivalo cijelo Muhačko polje, stigne sultan Sulejman na one brežuljke kod Udvarda ,što ih Tomori i Zapolja zaboraviše zaposjesti. Ovamo dovezože pozlaćeno prijestolje, na koje sjedne sultan i počne promatrati, kako se kršćanska vojska razmjestila na Muhačkome polju. Kad je Sulejman sve dobro razgledao, pozove svoje paše i begove, da tu na očigled neprijateljske vojske održi ratno vijeće.

Sultan je svoje doglavnike zapitao, bi li navala imala uslijediti još danas. Premda je turska vojska bila izmorena od puta, ipak ratno vijeće stvori zaključak, da se mora što prije udariti na kršćansku vojsku. Kada se nato počelo raspravljati o načinu, kako treba izvesti navalu, uze riječ bosanski namjesnik Kosrevpaša, te predloži ovo:

»Iz iskustva znadem, da turska vojska teško odolijeva kršćanskim konjanicima, ako ovi udare u zatvorenim redovima. Bojim se, da Ugri i Hrvati ne bi probili prednju vojsku, te udarili na Anatolce i janjičare. Dopru li do naše prtljage, dogodit će se tolika zbrka, da će nam se raštrkati cijela vojska. Tomu se dade izbjeći time, ako naša prednja vojska namjerice udesi tako, da se tobože razdvoji u dva dijela, čim neprijatelj učini juriš. Kada će neprijatelj kroz ovaj umjetno izveden otvor udariti na drugu našu vojsku, ova će ga istodobno dočekati sprijeda, dok će ga prva naša vojska pritisnuti s obje strane«.

Ratno vijeće odobri ovu osnovu Kosrevpaše, a prihvati ju takodjer sultan. Ugovorivši neke pojedinosti, zapovjedi sultan, neka se razviju bojni stijegovi. Nato podiže sultan ruke prema nebu, te se pomoli Alahu ovako:

»Bože! Kod tebe je moć i snaga; kod tebe je pomoć i zaštita. Pomozi puku Muhamedovu!«

Krupne suze pokažu se u Sulejmanovim očima, te se spuste niz muževno lice njegovo. Ovaj prizor oduševio je sve prisutne paše i be-

gove. Na brijegu bijahu turski oklopnici, koji osjetiše potrebu molitve. Kao po kakvom nalogu sidjoše oklopnici s konja, te se baciše ničice, taknuvši čelom svojim o zemlju crnu. Čini se, kao da je to u njih ulilo neku novu nevidjenu snagu. Za čas bijahu oklopnici opet na konjima svojim, zaklinjući se, da će svoj život posvetiti u službi Muhamedove vjere i Sulejmanove slave.

Kršćanska je vojska od ranoga jutra bila na nogama i pod oružjem, te se veoma izmorila, čekajući na neprijatelja. Oko 3 sata poslije podne bijahu neki velikaši i plemići uvjereni, da sultan Sulejman ne će još danas udariti na kršćane; zato su predlagali, neka se kršćanska vojska vrati u svoj tabor kod Muhača.

U tome času pokaže se na zapadnoj strani Balibeg sa svojih 50.000 lako oboružanih konjanika. Nadbiskup Tomori opazi, kako Balibeg jaše prema desnomu krilu kršćanske vojske s očitom namjerom, da ili vojsku obidje ili da udari na tabor kod Muhača.. Kraljevom dozvolom pošalje Tomori protiv Balibega nekoliko konjaničkih četa pod vodstvom Raškajevim.

Sultan je s navalom čekao, kada će se pojaviti Balibeg. Čim ga je opazio, odmah naloži glavnoj svojoj vojsci, neka se počne spuštati s onih brežuljaka kod Udvarda. Kucnuo je dakle čas, kada će se sudariti teške oblačine, koje se nadviše nad Muhačkim poljem....

Kralj Ljudevit bijaše u tome času blijed kao mrtvac. Komornik mu podade kacigu, koju sebi kralj stavi na glavu, šapćući tiho: »Slutim tešku nesreću!«

Sada se začuju trublje, koje oglasiše juriš kršćanske vojske. Poput silnog oblaka svali se nadbiskup Tomori s magjarskim vitezovima na evropske (rumelijske) Turke. Istodobno udari na prvu tursku vojsku takodjer Petar Peren s lijevoga krila, dočim se desno krilo pod vodstvom bana Baćana spremilo za obranu od napadaja Balibegova.

Pokoravajući se zaključku ratnoga vijeća, razmakne veliki vezir prvu tursku vojsku. Tako su Magjari brzo kroz njezino središte prodrli, te se oborili na drugu tursku vojsku, koju obuze tolik strah, da je bježala pred bijesnim neprijateljem.

»Naša je pobjeda!« klikne hrabri nadbiskup Tomori, koji se nalazio odmah u prvim redovima. U tome času spusti se kiša taneta iz janjičarskih pušaka, te jedno tane obori vrijednoga nadbiskupa, koji smrtno ranjen pade s konja.

Istodobno doleti velikaš Andrija Bator pred kralja Ljudevita, te ga zamoli, neka odmah s ostalim četama udari na Turke, pa će ih satrti do kraja. Kralj se odazove tome pozivu, te sa cijelim konjaništvom svojim poleti prema janjičarima. No sada počnu gruvati turski topovi, gadjajući u kršćansku vojsku. Grom je udarao za gromom, a teške željezne kruglje obarahu čitave redove pješaka i konjanika.

Ova strahovita kanonada zaustavi napredovanje kršćanskih vojnika. Kao po dogovoru obore se sada na njih — s lijeve i desne strane — turske čete iz Rumelije i Anatolije. Naskoro nastade grozna sječa, u kojoj pogiboše mnogi Magjari, Česi i Poljaci.

Kršćanska vojska počne uzmicati, nadajući se naći zaštitu kod Hrvata. Žalibože bijaše Hrvatima još najteže. Raškaj naime nije mogao suzdržati Balibega, te uzmakne prema taboru kod Muhača. Balibeg ne htjede slijediti Raškaja, već se sa cijelim svojim konjaništvom obori na Hrvate. Ban Baćan dočeka Balibega, ali bude naskoro od pretežnijeg neprijatelja

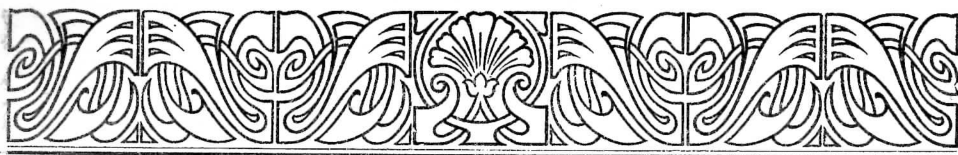
sa svih strana opkoljen. Hrvati su u tomu nejednakom boju počinili mnogo junačkih djela. No bijesni konjanici turski sasjekoše Mihovila Zrinskoga, Matiju Frankopana, Franju Ernušta, kapetana Grgura Orlovčića i nebrojene druge junake hrvatske. Kada je dakle kršćanska vojska na svome uzmaku doprla do desnoga krila, nadje ovdje petput više Turaka, nego li Hrvata.

Sa svih strana pritisnuše Turci tako ,da je ostatak kršćanske vojske udario u bijeg. Pa ipak je upravo u tome času pogibelj smrti prijetila samomu sultanu Sulejmanu. U kršćanskoj se naime vojsci nadjoše 33 junaka, koji su odlučili, da će svoje živote žrtvovati jednomu jedinomu cilju: da ubiju sultana. Kao lavovi tiskahu se ovi junaci naprijed, ne mareći za smrt, koja ih je čekala. Janjičari sasjekoše 30 junaka, ali trojica ipak dopriješe do neposredne blizine sultanove. Već su ovi oborili nekoliko tjelesnih stražara, koji htjedoše sultana zaštititi; ali ipak poginuše i spomenuta tri viteza, ne izvršivši namjere svoje.

Cijela je bitka na Muhačkome polju trajala samo sat i pol. Tečajem bitke namrštilo se nebo, a kad je kršćanska vojska udarila u bijeg, počne padati žestoka kiša. Na bojnome polju pogiboše osim već spomenutih, još ovi junaci: ostrogonski nadbiskup Ladislav Salkaj, djakovački biskup Jure Palina, te biskupi: Franjo Peren, Filip More, Blaž Paksi i Franjo Čakolj; zatim Juraj Zapolja, kr. sudac Ivan Dragić, Petar Korlatkw, Franjo Orsag, Šimun Horvat, Tomo Seči, Ambroz Šarkanj, Gabrijel Peren, Antun Paloci, Sigismund Banić (Banffy), Ivan Baćan, Andrija Trepka, Stjepan Schlik, Franjo Balaša, Nikola Tarčaj. Ivan Paksi, Ivan Ištvanfi, Mirko Vardaj, Mijo Podmanicki, Stjepan Ačel, Sigismund Poganj, Ivan i Stjepan Kalnaj, Ivan Tornjaljaj ,Nikola Forgač, te još 500 drugih velikaša i plemića. U svemu izgubila je kršćanska vojska 24.000 ljudi, prema tomu spasilo ih se veoma malo.

Da ne propadne kralj Ljudevit, izvuče ga Ulrik Zetric iz boja, te se za vremena dadu u bijeg. Jašili su prema Budimu, a pratila ih je silna kiša. Pokisnuti do kože dopru obadva do potoka Čele, koji teče preko onih močvara. Potok je uslijed kiše veoma nabujao, a mosta na njemu nije bilo. Zetrić zadje s konjem u potok, te sretno prijedje na drugu obalu. Isto htjede za njim učiniti kralj Ljudevit, pa i on zadje u potok; ali njegov konj bijaše vrlo umoran, te se nije mogao uspeti na sklisku nasuprotnu obalu. Konj posrne i pade natrag u potok, te pod sobom pokopa kralja Ljudevita u onoj smjesi vode i blata. Bijedni kralj! Da je barem poginuo junačkom smrću na bojnome polju!

TREĆE POGLAVLJE.

Kao svaki dan, tako je i u subotu dne 1. rujna 1526. unišao u gradsku vijećnicu već u 8 sati Stjepan Petek, sudac slob. i kralj. grada Zagreba. Prolazeći hodnikom u prizemlju, prigledao je Petek u sobu kaštelana Blaža Šporara.

»Ima li šta nova?« zapita sudac.

»Noć je prošla posve u redu«, odgovori kaštelan.

»Je si li pomno sinoć pogledao, da li su sva gradska vrata bila zatvorena u odredjeno vrijeme?«

»Točno u 9 sati, kako ste mi naložili.«

»Dobro. Doklegod budu ova nesigurna vremena, treba vrata zatvarati već u 9 mjesto u 10 sati. A jesu li straže po noći obilazile gradom?«

»Jesu. Dvaput sam izišao iz kuće, da se uvjerim, vrše li stražari svoju dužnost.«

»Tako treba!« pohvali ga sudac i ode iz sobe.

Uspinjući se po stubama u prvi kat, teško je disao starac. Zato stade pred prvim vratima, da se malo odmori. Njegov je korak dobro poznavao gradski bilježnik Bartol Vrkljan, koji otvori vrata, da pozdravi Petka.

»Dobro jutro, gospodine suče!«

»Da Bog da!« odgovori Petek. »Jutro je lijepo; samo ako će nam i dan biti takav.«

»Hoće, hoće! Ispadalo se već dosta.«

»Ma ja ne znam, kakova će nam ljetos biti berba, ako te kiše jednom već ne prestanu... Morat ćemo piti sam kiseliš!«...

I ode sudac u svoju sobu, koja se nalazila upravo na uglu prvoga kata gradske vijećnice. Najprije podje k prozoru, koji je gledao na Markov trg, a zatim k drugome prozoru s izgledom u Gospodsku ulicu. Sudac odloži šešir i batinu, pa sjedne k svome stolu. Tu bijaše poziv, što ga je sastavio gradski bilježnik Vrkljan. Neka žena iz Mletačke ulice tužila je svoju susjedu, da joj je prigodom nekoga spora rekla: »Imaš pasji jezik!«

»Sigurno nije ni tvoj drukčiji!« promrmlja sudac, pa dodade: »Nesretne babe! Navijek se svade i tužakaju, samo da nama zadavaju suviše posla.«

U tome času na vratima netko pokuca.

»Unutra!« vikne sudac. Vrata se otvore, te u sobu stupe tri čižmara.

»Hvaljen Bog!« pozdrave čižmari.

»Na vijeke budi hvaljen!« odgovori sudac. »A što vas dobra nosi k meni?«

»Nije bome nikakovo dobro,« odgovori čižmar Hozaroš. »Mi smo se došli potužiti vašemu gospodstvu.«

»Pa što se dogodilo?«

»Čujte, gospodine suče!« nastavi Hozaroš. »Vama je poznato, da smo se nas tri čižmara doselili iz Ugarske.«

»Da, čini mi se prije 15 godina«, upade mu u riječ sudac.

»Gradska nam je občina besplatno dala gradilišta u Podgradju, gdje smo podigli kućice svoje.«

»I to se sjećam.«

»Mi varge ili —kako nas vi hrvatski nazivate »čižmari« — vodimo svoj zanat, koji nam, hvala Bogu, dobro uspijeva, a živimo skromno, ne dirajući ni u koga.«

»To je istina.«

»Žalibože ne trpe nas sugradjani naši. Htjeli smo stupiti u kakav ceh, da zaštitimo svoje interese. U tu svrhu obratili smo se na šoštarski ceh, jer nam je po svojim proizvodima najbliži; ali šoštari nas odbiše, jer da je njihov zanat finiji od našega.«

»Sjećam se,« reče sudac. »To je bilo prije 5 godina.«

»Da«, potvrdi Hozaroš. »Nato smo zamolili krznare, uzdare i remenare, neka nas primu u svoj ceh, kako su god. 1480. primili sedlarske obrtnike. Pri tom smo na umu imali kožu, koja je proizvodni materijal isto tako nama, kao što i remenarima, uzdarima i sedlarima. Ipak bude i ovdje naša molba odbijena. Tako mi još sada stojimo izvan svake druge cehovske organizacije, a premalo nas imade, da stvorimo poseban čižmarski ceh.«

»Sve mi je to dobro poznato«, reče sudac.

»Ali ne radi se danas o tomu,« nastavi Hozaroš.

»Nego o čemu?« zapita sudac Petek.

»Otkako nas odbiše krznari, uzdari, sedlari i remenari, neprestano zadirkuju u nas i rugaju nam se. Tako je n. pr. sedlar Ivan Fučec na posljednjem sastanku zajedničkoga ceha njihova pripovijedao neku priču, kojom se narugao nama čižmarima.«

»A što li je to pripovijedao?«

»Čujte«, nastavi Hozaroš.*) »Bio neki ubogi varga (čižmar), koga su njegovi sudrugovi često nagovarali, neka ih barem jednom pozove na objed. Da zadovolji pozivu njihovu, zakolje čižmar mačka; kožu njegovu baci u zapećak, a meso pripravi, kako se pripravlja meso od divljači. Nato čižmar pozove na objed svoje drugove, koji su mačka slasno pojeli. No poslije objeda čižmarev sinčić nadje u zapećku mačkovu kožu, koju iznese pred goste i rastegne ju, udarivši po njoj rukom uz riječi: Šic!«

»Ha, ha, ha!« nasmije se sudac.

»Od toga dana kola ova pripovijest po cijelom Zagrebu. Gdjegod koga od nas čižmara opazi kakav remenar, krznar, uzdar i sedlar, odmah nam se naruga riječima: Šic, varga!«

»I djeca nam se već rugaju!« potvrde druga dva čižmara.

»Ova je rugalica postala općenita«, nastavi Hozaroš, »pa mi bijedni čižmari gubimo i ono malo ugleda, što smo ga još imali u Zagrebu. Zato

---

*) Ovu tužbu iznio je Ivan Tkalčić u »Povjestnim spomenicima slob. i kralj. grada Zagreba«, svezak VIII. (str. 224.), gdje su štampane »knjige sudbenih poziva i presuda god. 1481.—1526.«

molimo vašu milost, gospodine suče! Zaštitite nas, koji smo vjerni sinovi toga grada, a doprinašamo iste službe i terete, kao svi ostali gradjani.«

»Dobro, dobro!« reče načelnik. »Ja ću već nešto poduzeti, da zaštitim vaš ugled.«

»Hvala vam unaprijed!« nakloni se Hozaroš, te sa svojim drugovima ode iz sučeve sobe.

Poslije toga dozove sudac bilježnika Vrkljana, te mu ispripovjedi pritužbu magjarskih čižmara. Za toga pripovijedanja opetovano se obojica nasmjehnuše, osobito kod rugalice »Šic varga!«

»Ipak moramo nešto učiniti«, reče sudac.

»Najbolje će biti, da kaznom zaprijetimo svakomu, tko bi protiv čižmara upotrijebio ovu rugalicu, pa da to stavimo u objavu, koju će gradski prezivač Vid Levak sutra poslije velike mise oglasiti na Markovom trgu.«

»Nipošto!« odvrati sudac. »Tako bi za rugalicu doznali svi gradjani, pa i oni, koji se još ne služe s njom. Bolje će bit', da starješini ceha krznara, remenara, uzlara i sedlara upravimo dopis...«

»U komu ćemo spočitnuti«, uplete se bilježnik, »što je dozvolio, da se Fučec javno u cehu naruga čižmarima; podjedno ćemo starješinu umoliti, neka pozove sve majstore, pomoćnike i šegrte u svome cehu, da se u buduće klonu svakoga zadirkivanja u čižmare.«

»Dobro je!« reče sudac i ustane sa svoga stolca, pa smiješeći se dodade: »Premda ne vjerujem, da će ove rugalice nestati uslijed našeg posredovanja.«

Sudac pridje k prozoru, koji je iz njegove sobe gledao na Markov trg.

»Što vidim?« začudi se sudac. »Pred vijećnicom stadoše dva mlada konjanika«.

»Što li to opet znači?« zapita bilježnik, prišavši k prozoru. »To su stranci... Jedan je od konjanika sjašio i zakrenuo u vijećnicu«.

Bilježnik poleti k vratima i otvori ih. Kroz stubište čulo se, kako stranac razgovara s kaštelanom Šporarom.

»Kaštelan vodi stranca k nama!» reče bilježnik, zatvorivši vrata; ova se naskoro opet otvoriše, te kroz njih udje kaštelan sa strancem.

»To je glasnik kneza Ivana Karlovića«, predstavi kaštelan sucu stranca, koji se duboko nakloni.

»A što li mi poručuje bivši ban?« zapita sudac.

»Evo pisma!« reče stranac i predade sucu neki list.

Sudac dosta brzo pročita pismo, pa onda reče bilježniku i kaštelanu: »Karlović polazi na vojnu, te će još danas prispjeti k nama u Zagreb. Prati ga grof Krsto Frankopan, koji se vratio iz Njemačke. Karlović vodi 200 konjanika, a Krsto 350. Treba ih primiti i nastaniti na teritoriju grada Zagreba, jer ovdje namjeravaju prespavati i odmoriti se«.

»A gdje se taj čas nalazi četa njihova?« zapita bilježnik glasnika.

»Po svoj prilici još u Jastrebarskom, odakle sam jutros zorom krenuo sa svojim drugom«.

»Onda će k nama stići popodne« reče sudac okrenuv se prema kaštelanu. »Ti se, kaštelane, pobrini, da konjanici budu namješteni u Podgradju, te u našim selima: Trnju i Črnomercu, a prema potrebi takodjer u Dedićima i Gračanima«.

Glasnik se nakloni i ode iz sučeve sobe, dočim sudac nastavi razgovor s kaštelanom i bilježnikom.

»Meni se čini«, reče sudac, »da Karlović i Krsto idu dosta kasno na vojnu«.

»I ja se bojim«, izjavi bilježnik, »da oni ne će pravodobno stići u kraljevu vojsku«.

»A zar još uvijek nemamo novijih vijesti o tomu, gdje li se nalazi kralj?« zapita sudac kaštelana.

»Sve, što znadem, rekoh gospodinu sucu još prekjučer, kada se vratio jedan od dvojice naših Trnjančana, koji su vozili hranu za gradsku četu. On je banovu vojsku pratio do Valpova, dočim su druga kola otišla s našom četom 23. kolovoza preko Drave u južnu Ugarsku, gdje se navodno nalazi i sam kralj Ljudevit«.

»Mi dakle još ništa ne znamo o udesu naše čete poslije 23. kolovoza?« zapita sudac.

»Ništa!« odgovori kaštelan, slegnuvši s ramenima.

»I meni smeta tolika neizvjesnost«, izjavi bilježnik, odlazeći iz sučeve sobe. Za njim ode i kaštelan, da poduzme priprave za ukonačenje Karlovićevih i Frankopanovih konjanika.

* * *

Danas je Ilica najprometnija ulica u Zagrebu. Ondje se i godine 1526. protezala ulica, ali samo od današnjega Jelačićevog trga do Mesničke ulice. Nijesu tamo ipak tada bile visoke kuće s onim krasnim izlozima, kakve danas vidjamo. Cijela ta ulica imala je s jedne i druge strane oko 60 malenih prizemnih kućica, kakve se danas vidjevaju po selima hrvatskim. U ovim kućicama stanovahu većinom poljodjelci. Ipak je tu živjelo takodjer oko 20 obrtnika, ponajviše kovača, kolara, čižmara i bačvara.

Ulica se zvala »Podgradje«, što je dobro i odgovaralo njezinom značenju, jer se protegla ispod Griča. No već se tada znalo takodjer za ime »Ilica«. Ovo ime dobilo je Podgradje po istoimenom potoku »Ilica«, koji je dolazio iz današnjega Tuškanca, te još danas (dakako natkrit) siječe Ilicu, a teče dalje kroz Frankopansku ulicu, Sveučilišni i Mažuranićev trg.*) Misli se pak, da je potok »Ilica« dobio svoje ime po zemlji ilovači, kojom je proticao.

Od ulice Ilice vodila su četiri puta na jug prema rijeci Savi. Ovi putevi postadoše vremenom i ulice, jer su gradjani podizali kuće s jedne i s druge strane puta. To su zameci današnjih ulica: Preradovićeve, Margaretske, Gundulićeve i Frankopanske. Godine 1526. bijahu kuće samo u Margaretskoj ulici, koja je svoje ime dobila po crkvi sv. Margarete. Ova se crkva spominje već god. 1334., a bijaše župna crkva za Podgradje. Oko crkve nalazilo se župno groblje. Crkva sv. Margarete postojala je sve do god. 1795., kada je prodana Grcima, koji su u Zagrebu utemeljili posebnu grčko-istočnu bogoštovnu općinu. Grad je dobivenu kupovninu upotrijebio god. 1797. za djelomičnu gradnju bolnice milosrdne braće. Grčko-istočna općina dade god. 1866. porušiti staru crkvu sv. Margarete, pa u bizantskom gradjevnom slogu sagraditi sadašnju parohijalnu crkvu Preobraženja. Prigodom kopanja dubokog temelja za zvonik ove crkve bio je god. 1866. iskopan kljun od broda, po čemu se zaključivalo, da je tuda nekada tekla rijeka Sava, za koju znademo, da je često mijenjala korito svoje.

---

*) U latinski pisanim listinama zove se taj potok: »Fluvius Ilicza«, odnosno »rivulus Ilicza« ili »puteus scaturiens Ilicza vocatus«.

Prije podne 1. rujna 1526. obilazio je Ilicom od kuće do kuće gradski kaštelan Blaž Šporar, da pojedinim gradjanima odredi, koliko će konjanika primiti na stan. Naravno da je dolazak vojske bio važan dogodjaj u jednoličnom životu gradjana zagrebačkih. Brzo se po cijelom Zagrebu doznalo, da će još danas doći nebrojeni konjanici. Zato se već odmah iza objeda počela djeca kupiti na onoj prostranoj ledini ispred kuća u Šoštarskoj ulici. Kasnije su onamo dolazile žene i djevojke, a napokon i neki gradjani.

Objesni dječaci zadirkivahu u slaboumnoga Eduarda Nemca. »Eda! Džin, džin!« čuo se poklik iz jedne grupe dječaka. No čim je benavi Eduard poletio prema njima, da ih kazni radi ovoga ruganja, odmah bi iz druge grupe zaorio poklik: »Eda! Džin, džin!«

Tako je Eduard neprestano trčao sad amo, sad tamo. Dječacima je za zabavu služilo gledanje, kako se — inače tromi i nespretni Eduard — upravo znojio od trčanja.

Najednom dodje na ledinu čižmar Hozaroš sa svojim drugovima. Dječaci prestadoše zadirkivati u benavoga Eduarda, uprijevši poglede na dolazak spomenute trojice čižmara.

»Idu Magjari!« čulo se govoriti medju dječacima.

»Ha! Ja znadem, što ću učiniti«, reče mali Ivica Stanše, te počne svojim drugovima nešto šaptati.

»Izvrsno!« izgovarahu dječaci, smijući se veselo. »Samo daj! Odmah! Odmah!« pljeskahu rukama od veselja, žmirkajući lukavo na slaboumnoga Eduarda, koji je takodjer upro svoj pogled na čižmare.

»Eda!» reče mu Ivica Stanše. »Poznaš li ove čižmare?«

»Tko ih ne bi poznao!« mahne Eduard rukom.

»To su Magjari«, nastavi Ivica.

»Znam!« prekine ga Eduard.

»A znadeš li, kako se čižmari pozdravljaju na magjarskom jeziku?«

»Ne! Toga ne znam«.

»Njima se kaže: Šic varga!«

»Šic varga!« ponovi Eduard tihim glasom.

»Da, tako. Podji k čižmarima i magjarski ih pozdravi! Njima će to biti drago čuti«.

»Idi, Eda!« bodrili ga drugi dječaci. »Idi i reci im: Šic varga! Neka čižmari misle, da i ti znadeš magjarski«.

Benavi Eduard posluša dječake i podje prema čižmarima, koji su upravo doprli do grupe nekih gradjana iz Ilice.

»Šic varga!« reče Eduard, dotaknuvši se svoga šešira, te pogledav čižmare, kao da ih želi upozoriti, da ovaj pozdrav pripada njima.

»Šic po tebi, ludove!« vikne Hozaroš, udarivši Eduarda rukom po licu.

Bijedni Eduard nadje se u čudu, jer nije ni slutio, da je štogod kriva učinio. Časom je zapanjen gledao u čižmare; no kad je opazio, da će ga jedan od čižmara udariti batinom, dade se Eduard u divlji bijeg. Čižmar stigne Eduarda i opali ga po ledjima uz poklik: »Evo tebi šic!« Tomu prizoru smijala se brojna svjetina, osobito pak dječaci, koji uživahu, što su tako nasamarili Eduarda.

Malo zatim dojašio je na ledinu gradski kaštelan Blaž Šporar. On je odmah poslije objeda pošao u Trnje, da i ondje udesi konake za vojsku. Blizu Trnja nalazio se na Savi brod, kojim se s jedne obale rijeke prelazilo na drugu obalu. Tada naime još nije bilo na Savi nikakova mosta, a promet

preko rijeke bijaše dosta živahan, jer je ovuda išla glavna trgovačka cesta na Jadransko more.

Kaštelan Šporar čekao je kod prijevoza na Savi dotle, dok nijesu onamo stigli knez Ivan Karlović i grof Krsto Frankopan s vojskom svojom. Šporar obavijesti obje vojvode, da je grad učinio sve priprave za ukonačenje vojnika njihovih; Karlovićevi konjanici ostat će u Trnju, dočim će se Frankopanova četa nastaniti u Podgradju i Černomercu. Nato kaštelan podje u grad, da suca Petka obavijesti o dolasku vojske, dočim Karlović i Frankopan ostadoše u Trnju, da nadziru prijevoz konjanika svojih.

Gradski sudac Petek sabrao je oko sebe u gradskoj vijećnici sve prisežnike i većinu gradskih zastupnika. Ondje su održali kratku sjednicu, u kojoj stvoriše zaključak, da će Frankopana i Karlovića nastaniti u gradskoj vijećnici; tamo bijahu za takve svrhe dvije posebne i uredjene sobe, jer tada još nije u cijelom Zagrebu bilo nijednoga svratišta. Još je gradsko vijeće zaključilo, da će vinom podvoriti Karlovićeve i Frankopanove konjanike; u tu svrhu opredijelilo je gradsko vijeće 20 vedara vina iz gradske pivnice.

»Došli su!« reče kaštelan Šporar, stupivši u gradsko vijeće.

Nato sudac Petek zaključi sjednicu, te pozove sve prisutne prisežnike i zastupnike, neka s njime korporativno podju u susret Karloviću i Frankopanu.

U ono doba još nije bilo Savske ceste. Ova ulica nastala je tekar god. 1764., kada je podignut prvi most (od ladja) na rijeci Savi kod Zagreba. Mjesto Savskom cestom išao je glavni put k Savi onuda, gdje je danas Petrinjska ulica*) i njezin nastavak: Trnjanska cesta. Ovim putem krene oko 4 sata popodne prema Zagrebu grof Krsto Frankopan sa svojim konjanicima. Krstu je pratio knez Ivan Karlović, premda su njegovi konjanici ostali u Trnju.

Na ledini, gdje je danas Jelačićev trg, dočekao je vojnike silan narod. »Živio Frankopan!« klicahu jedni; »Živio ban Karlović!« odgovarahu drugi.

Kroz gusti špalir Zagrepčana dojaše Frankopan i Karlović do gradskoga suca, prisežnika i zastupnika. Ovdje stade vojska, a Karlović i Frankopan sidjoše s konja i stupiše pred gradskoga suca.

»Sretan sam« reče sudac Petek, »što na teritoriju slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba mogu pozdraviti najodličnije Hrvate. Mi gradjani zagrebački znademo cijeniti vrijedne i junačke velikaše hrvatske. Niti smo zaboravili niti ćemo ikada zaboraviti kneza Ivana Torkvata Karlovića, koji je časno banovao od god. 1521. do god. 1524., dakle u najteže doba, kada su Turci neprekidno provaljivali u Hrvatsku. Zato se iskreno radujemo, što će slavni taj potomak stare obitelji krbavskih knezova Kurjakovića barem na kratko vrijeme biti gostom grada Zagreba. Jednaka nas radost obuzima, što je u mili naš grad stigao najveći savremeni hrvatski junak: grof Krsto Frankopan. Dokle bude naroda hrvatskoga, vazda će ponosno spominjati godinu 1525., kada je Krsto Fran-

---

*) Petrinjska ulica dobila je svoje ime tekar god. 1592., kada je Hasanpaša osnovao Petrinju, te su Hrvati kroz 5 godina redomice polazili na taj grad, boreći se za Petrinju s Turcima. Kad je car Josip II. god. 1776. bio u Zagrebu, te je kroz Petrinjsku ulicu jašio prema Savi, dadoše ovoj ulici ime Josipova ulica. Ipak nije ovo ime moglo istisnuti tada već staro ime Petrinjska ulica.

kopan sa 6000 vojnika pohrlio u pomoć gradu Jajcu, pa ondje pobijedio 30.000 Turaka, koji su taj grad preko godinu dana opsjedali i skoro ga gladom prisilili na predaju. Dobro znademo, da je vas dvojicu, koji ste prvaci naroda hrvatskoga, i na taj put sklonula samo ljubav prema domovini. Vi idete u pomoć kralju našemu, da mu pomognete suzbiti strašnoga neprijatelja, koji namjerava slomiti i našu domovinu. U to ime srdačno vas pozdravljam, te vam u ime svih gradjana zagrebačkih velim: Dobro nam došli!«

»Živili! Živili!« zaori zrakom iz tisuću grla, da se čulo na Kaptol i na Grič.

Sudac Petek stisne desnicu Karlovićevu i Frankopanovu, a pristupe i prisežnici i gradski zastupnici, da se rukuju s velikašima hrvatskim.

»Vi ćete biti gosti staroga grada našega«, reče sudac Petek. »Zato vam po davnom i lijepom običaju evo nudimo kruha i soli, te vas ujedno molimo, da izvolite založiti.«

»Hvala vam! Hvala!« rekoše Karlović i Frankopan, pred koje stupi gradski kaštelan Šporar, te im pruži drveni pladanj, na kome bijaše kruha i soli. Karlović i Frankopan uzeše krišku kruha, pa ga posole i prinesu u svoja usta, što je sav prisutan narod popratio burnim povladjivanjem i klicanjem.

»Molimo svijetlu gospodu«, reče sudac Petek, »da izvolite s nama poći na Grič, gdje vam je priredjen stan u gradskoj vijećnici.«

»Vrlo rado!« rekoše Karlović i Frankopan.

»Samo molim gospodina kaštelana«, dodade Frankopan, »da izvoli mojim konjanicima pokazati odredjene stanove, kako je u Trnju pokazao konjanicima bana Karlovića.«

»Evo me odmah!« odgovori kaštelan, te pridje k prvacima Frankopanovih konjanika.

Medjutim su Karlović i Frankopan dali upute svojim slugama, te se onda vratili k sucu, da zajedno s prisežnicima i zastupnicima pješice podju u gornji grad. Pratio ih je silan narod, koji je cijelim putem klicao Karloviću i Frankopanu.

Došavši u gradsku vijećnicu, zaputi se Karlović u svoju sobu, da se umije i da uredi svoje prašno odijelo, dočim Frankopan zamoli suca Petka, neka prisežnike i zastupnike sazove u dvoranu na dogovor. Sudac se dakako vrlo rado odazove želji Frankopanovoj.

»Gospodo!« reče Frankopan, kada su u dvorani na svoja mjesta posjedali prisežnici i zastupnici. »Nemojte mi zamjeriti ovo, što ću vam sada reći.«

»Izvolite samo reći, presvijetli gospodine, što vam je na srcu!« bodrio ga je sudac.

»Vidjeli ste«, nastavi Frankopan, »da sam doveo brojnu i lijepo opremljenu četu konjanika.«

»Svaka vam čast!« povladjivahu prisežnici i zastupnici.

»Mogao bih sabrati još i više ljudi na imanjima oca svoga. Ali tko će uzdržavati toliku vojsku? ... Vama je poznato, da južni naši krajevi nijesu bogati. Zemlja nije ni iz daleka tako plodna, kao kod Vas u ravnoj Slavoniji, te narod nema za izvoz žita, stoke i vina. Gdje pak nema robe za izvoz, tamo ne može biti ni gotova novca! No vojsku treba putem uzdržavati, jer i ljudi i konji moraju dobiti hrane. Uzalud sam kušao, da u Hrvatskoj posudim novaca za vojsku svoju; tim moljakanjem samo sam gubio dragocjeno vrijeme. Napokon se digoh na put i evo dodjoh do grada Zagreba s ono malo novaca, što ga skupih u svome kraju. Da uzmognem

dalje uzdržavati konjanike svoje, obraćam se eto na vas s molbom, da mi posudite novaca u tu svrhu. Nemojte mi odbiti moju molbu, na koju se i onako teško odlučih. Ništa ne tražim za sebe, već za opću korist!«

»Naš grad nije bogat«, reče sudac Petek, »pa ne raspolaže s velikim novcem. Ipak držim, gospodo prisežnici i zastupnici, da u tome važnom času ne smijemo odbiti molbu presvijetloga gospodina.«

»I ja mislim tako«, javi se Mijo Novak, dekan prisežnika. »Ali mi smo već imali mnogo izdataka za četu, koju je grad Zagreb odaslao u banov tabor. Ne možemo dakle u istu svrhu žrtvovati veliku svotu novaca.«

»Toga ja i ne tražim«, uze opet govoriti Frankopan. »Meni i općoj svrsi, kojoj želim služiti, možete pomoći i s manjom svotom novaca.«

»Doznačimo presvijetlomu gospodinu stotinu zlatnih dukata!« reče brijač Nikola Strugar.

»To je premalo!« opomene lončar Matija Katić.

»Pa dajmo dvije stotine dukata!« predloži zlatar Juraj Mikulić.

»I ja se s time slažem«, odgovori Katić.

»A vi drugi prisežnici i zastupnici?« ogleda se Novak po dvorani.

»Dobro je!« rekoše jedni.

»Dvije stotine dukata!« povladjivahu drugi.

»Ostaje dakle kod dvije stotine dukata«, ustanovi sudac Petek i okrene se k Frankopanu: »Hoće li vam to moći poslužiti?«

»Hoće, hoće!« odgovori Frankopan. »Lijepa vam hvala, gospodo, na toj usluzi, koju učiniste dobroj stvari.«

»Novci bit će spremni još večeras«, reče sudac.

»Hvala vam još jednom!« nakloni se Frankopan, te podje u svoju sobu, da se umije i očisti od prašine.

* * *

Kratko vrijeme iza toga dojašio je na Markov trg mlad vitez u sjajnome odijelu. Milota bijaše gledati ovoga mladića, komu je bilo tekar 20 godina. Neobično visok i širokih ledja držao se uspravno na bijelome konju svome. Njegov sluga na drugome konju izgledao je prema vitezu kao patuljak.

»To je dečko!« reče brijač Nikola Strugar svome susjedu zlataru Mikuliću, koji je došao pred brijačnicu.

»Poznaš li ga?« zapita Mikulić.

»Nikada ga još nijesam vidio«, odgovori brijač.

»Mora da je kakav velikaš, koji je u Zagreb došao s Karlovićem i Frankopanom.«

»Čekaj malo! Odmah ću ja doznati-« reče Strugar i podje prema gradskoj vijećnici, u koju je unišao mladi vitez.

Brijač dodje pred slugu, koji je držao svoga i gospodareva konja.

»Tko je vaš gospodin?« zapita brijač slugu.

»Knez Ivan Zrinski, sin kneza Nikole, vlasnika bogatih gradova uz rijeku Unu.«

»Tako? Pa zar Nikola ima već tako odrasloga sina?«

»Mladom je gospodinu upravo dvadeset godina. On je za dvije godine stariji od svoga brata, koji se poput oca svoga zove Nikola.«

»A kada je mladi knez stigao u Zagreb?« nastavi pitati znatiželjan brijač.

»Danas poslije podne zajedno sa svojim ujakom....«

»Gospodinom banom Ivanom Karlovićem?«

»Dà. Banova sestra Jelena rodjena je majka mladoga kneza.«

»Pa gdje ste bili dosada?«

»U Trnju. Ondje je mladi knez ostao uz konjanike gospodina ujaka svoga.«

»Hvala ti za razjašnjenje!« reče brijač i veselo podje prema svojoj brijačnici, da uzmogne sve ovo ispripoviijedati zlataru Mikuliću i trgovcu Roganu, koji je medjutim takodjer došao pred kuću Strugarovu.

Za to vrijeme boravio je knez Ivan Zrinski u sobi svoga ujaka Karlovića. Naskoro dodje k njemu grof Krsto Frankopan, koji se već umio i uredio svoje odijelo.

»Ja moram poći na Kaptol«, reče Frankopan.

»Zašto?« zapita Karlović.

»Želim sklonuti gospodu kanonike, da mi posude novaca za uzdržavanje mojih konjanika, kako to čas prije učiniše čestiti gradjani zagrebački.«

»Kušaj! Ne će ti škoditi.«

»A vi? Zar ćete vas dvojica ostati ovdje u sparnoj sobi?«

»Bit će mi te sparine dosta po noći«, reče Karlović. »Ivane! Mi ćemo pratiti Frankopana na šetnji do Kaptola.«

Sva trojica izadjoše iz sobe. Na hodniku sretoše gradskoga suca Petka, komu Karlović odmah predstavi nećaka svoga.

»Gospoda će po svoj prilici poći na šetnju.«

»Dà«, odgovori Frankopan. »Mi idemo na Kaptol.«

»A boravi li tko u biskupskome gradu?« zapita Karlović.

»Već dulje vremena nalazi se ondje biskupova šurjakinja«, odgovori sudac Petek.

»Barbara, žena kneza Petra Erdeda?«

»Dà, ona i sva djeca njezina.«

»E, onda ćemo mi njih posjetiti«, reče Karlović svomu nećaku. »Dotle ćeš ti, Krsto, obaviti svoje poslove na Kaptolu.«

»Dobro«, reče Frankopan. »Hajdmo dakle!«

»Zbogom, gospodine suče!«

»Zbogom, svijetla gospodo!«

Pred gradskom vijećnicom reče Ivan Zrinski svome sluzi, neka ga pod večer pričeka kod biskupova dvora. Nato sva tri velikaša hrvatska podjoše Kamenitom ulicom. Šetajući i razgovarajući sidjoše oni iz Griča u Šoštarsku ulicu, pa uz crkvu sv. Martina sve vrela Manduševca. Ovdje kod mosta na Medvešćaku rastane se Frankopan od Karlovića i Zrinskoga, te podje na Kaptol.

Prošavši ispod čvrstih kaptolskih vrata u današnjoj Bakačevoj ulici, udje Frankopan na Kaptol. Pred njegovim očima otvori se širok trg, koji je tada izgledao širi, nego li je danas, jer se u njegovoj sredini nije nalazio kip bl. djevice Marije*) s vodoskocima.

Tamo, gdje je danas kuća broj 7, bijaše u prijašnje doba stalna kurija velikoga predstavnika (prepošta) Kaptola zagrebačkog. U ovu kuriju

---

*) Ovaj krasan Fernkornov kip postavljen je god. 1878. troškom od 15.000 forinti. Nešto sjevernije stajala je usred trga kaptolska vijećnica, koja je u prizemlju imala dućane, a u prvom katu uredske prostorije zagrebačkoga Kaptola. Ova je vijećnica bila gradjena god. 1660., a porušena je godine 1876.

unidje Krsto Frankopan. Čim je otvorio dvorišna vrata, opazi Frankopan, da se prepošt Albert Kašuh hladi u vrtu, koji se i tada nalazio pred kurijom, kako se nalazi još i sada.

»Hvaljen budi Bog!« pozdravi Frankopan, ulazeći u vrt.

»Na vijeke budi mu hvala i dika!« odgovori stari prepošt, ustavši sa klupe. »Oho! Koga to moje oči vide! Zar vi ovdje, dragi Krsto?« začudi se starac.

»Dà, ja glavom, prečasni gospodine!« reče Frankopan, rukujući se s prepoštom.

»A koja li vas sreća dovela do mene?« zapita starac, sjedajući s Frankopanom na klupu. »Odveo bih vas u kuriju, ali bit će bolje, da ostanemo ovdje na svježem zraku.«

»Hvala vam, prečasni! I meni je milije razgovarati u vrtu.«

Frankopan brzo razjasni prepoštu, o čemu se radi. Prepošt bijaše Frankopanu veoma sklon; zato mu je obećao, da će odmah sutra poslije običajne konventualne mise — premda je nedjelja — sazvati kanonike na izvanredno vijeće, te im predložiti, neka Frankopanu za uzdržavanje njegovih konjanika pozajme oveću svotu novaca.

Krsto ostade kod prepošta oko pola sata; zatim podje u susjednu kuriju, gdje je stanovao učeni kanonik Ivan Goricaj, s kojim se Krsto upoznao prije više godina, dok je mladi kanonik jošte boravio u Italiji. Goricaj se veoma obradovao, što ga je posjetio dragi prijatelj njegov; zato je Frankopana zadržao kod sebe i na večeri, da se uzmognu što dulje razgovarati.

Dok je Krsto boravio na Kaptolu, nalazio se Karlović s Ivanom Zrinskim u dvoru biskupa zagrebačkoga. Nije to bila sadašnja zgrada, jer je ovu dao graditi biskup Gjuro pl. Branjug tekar sredinom 18. vijeka. Godine 1526. bio je dvor zagrebačkoga biskupa duga jednokatna drvena zgrada, koja se nalazila izmedju stolne crkve i južnoga zida. Visok i širok zid, koji sada štiti jošte samo sjevernu stranu stolne crkve, tekao je takodjer na istočnoj i južnoj strani. Svaka strana toga zida imala je u sredini jaku kulu.

Danas jošte vidi se okrugla kula na sjevernome zidu. Svatko će opaziti takodjer četverouglastu kulu na istočnome zidu, premda je ona sastavni dio ogromne zgrade, koju je — kao i staklenik — god. 1833. podigao biskup Alagović, a danas služi za diecezanski arkiv, nadbiskupsku pisarnu, duhovni stol i ženidbeni sud. Ova kula ima u prizemlju velika uvozna vrata, kuda se u biskupski dvor ulazilo sa strane današnjega Nadbiskupskog trga, dok nije biskup Alagović ondješnji ribnjak pretvorio u nadbiskupski perivoj. Jedva da će tkogod opaziti veliku četverouglastu kulu, koja je štitila sredinu južnoga zida. Ova je naime kula u novije doba pretvorena u vestibul i stubište, kojim se ulazi u nadbiskup. dvor. Na istočni i južni zid prislonila se nadbiskupska palača, koja sada ima oblik ključa. No sve do godine 1906. postojao je takodjer zid na zapadnoj strani stolne crkve i nadbiskupskoga dvora.

U sredini toga zida nalazila se okrugla kula, koju je god. 1517. sagradio ostrogonski nadbiskup kardinal Tomo Bakač Erdedi*), po komu je dobila i svoje ime (»Bakačeva kula«). Isti onaj Bakač bio je od god. 1512. do god. 1517. upravitelj i skrbnik zagrebačke biskupije, te je u to

*) Na toj kuli stajao je napis: Tho. card. Strig. a. d. 1517., što se čita: Thomas, cardinalis Strigoniensis, anno domini 1517.

vrijeme dovršio utvrde oko stolne crkve i bisk. dvora novcem, što ga je za gradnju zvonika ostavio bivši zagreb. biskup Osvald Tuz. Gdjegod se sastaju visoki zidovi, svagdje bijahu sagradjene jake okrugle kule. Ove kule na sva četiri ugla oko dvora biskupskoga i stolne crkve stoje lijepo sačuvane sve do danas.

Barbara Erdedi sjedila je kod stola i zlatne niti vezla u neku tkaninu, kad li joj sluga najavi, da s njom žele govoriti dva hrvatska velikaša.

»Neka udju!« reče gospodja.

U sobu stupi Ivan Karlović s nećakom svojim.

»Ruke vam ljubim, svijetla gospo!« pozdravi Karlović.

»Dobro mi došli!« odzdravi Barbara, ustavši sa svoga sjedala i pruživši Karloviću ruku. »A koga to vodite sa sobom?«

»To je moj nećak Ivan Zrinski.«

»Zar sin kneza Nikole?« začudi se Barbara.

»Da«, odgovori Karlović, dočim Ivan Zrinski poljubi gospodji ruku.

»O, kako je to stasit momak!« promjeri gospodja mladića. »Vi ste sigurno obojica na putu u kraljev tabor.«

»Tako je«, potvrdi Karlović. »Na prolasku kroz Zagreb dodjoh eto do vas, svijetla gospodjo, da vam se poklonim, jer sam doznao, da boravite u biskupskome gradu.«

»Vaš posjet mi veoma godi!« reče Barbara, »pokazav Karloviću i Zrinskomu rukom, kamo da sjednu. »Ja se ovamo zaklonih sa djecom svojom, čim je moj Petar otputovao na vojnu. Ipak se osjećamo sigurniji u tvrdome Zagrebu, nego li u našoj Moslavini.«

»Svakako, svakako!« potvrdi Karlović.

»Ondje je doduše u ovo godišnje doba veoma lijepo, ali zato nas ovdje štite visoke i čvrste zidine i kule, a lakše nam u slučaju potrebe dodje pomoć iz Kranjske i Štajerske.«

U tom času ogleda se gospodja prema vratima susjedne sobe, odakle su dopirali koraci. Na vratima pokaže se najprije Perica Erdedi, dječak od osam godina, a za njim Ružica Erdedi, krasna djevojka od 17 godina.

»Evo djece moje«, reče gospodja.

Karlović i Zrinski ustanu, a Perica i Ružica pridju bliže k stolu. Dok je Karlović pozdravio djevojku, a maloga dječaka pogladio po licu, ostao je Zrinski kao ukočen, zagledav se u milu djevojku. Čini se, da je i Ružicu iznenadila prikaza neobično stasitog mladića, jer je opetovano crnim svojim očima pogledala Ivana. To je dobro opazila majka njezina; zato se požurila, da Ivana predstavi kćeri svojoj. Nato Ivan pridje k Ružici, nakloni joj se i poljubi joj ruku, premda se ona tomu otimala. Iza toga sjedne Ružica do majke svoje, dočim Ivan privuče k sebi maloga Pericu.

»A imate li kakovih vijesti iz kraljeva tabora?« zapita Karlović gospodju Barbaru.

»Jučer primih od svoga muža pismo, u kome mi javlja, da je hrvatska vojska sretno stigla u kraljev tabor. List je pisan u taboru kod Muhača, a nosi datum od 26. kolovoza. Ja sam koješta ispitivala glasnika, koji mi je donio pismo; ali momak nije znao reći ništa drugo, nego li da neprestano pada kiša i da su Turci negdje blizu kršćanske vojske.«

»Tako dakle nitko ne zna reći, gdje je sada kraljeva vojska, kolika li je i u kakovim se prilikama nalazi.«

»Da vam pravo kažem«, nastavi gospodja, »mene silno muči tolika neizvjesnost.«

»Ne bojim se ja poraza, ako samo za vremena stignu u kraljev tabor svi, koji žele i moraju onamo poći. Ali Turčin prenaglo napreduje, pa nije isključeno, da će na kralja udariti prije, nego li se sakupi čitava kršćanska vojska.«

Barbara nastavi razgovor s Karlovićem. Slabo je njihov razgovor pratila njezina kćerka Ružica, koja je naskoro počela govoriti o posve drugoj stvari.

»Poznam ja vas po imenu vrlo dobro«, reče djevojka Ivanu.

»Otkuda i kako?« začudi se Ivan.

»Iz samostana u štajerskom Gracu, gdje sam dvije godine učila zajedno s vašom setrom Jelenom.«

»S Jelenom? Ona se tekar prije dva mjeseca vratila kući iz štajerskoga Graca.«

»Baš kao i ja! Mi smo dvije bile najbolje prijateljice, pa nijedna ne htjede bez druge ostati u samostanu.«

»Pa zar ste u samostanu s mojom sestrom razgovarali takodjer o meni?«

»Jelena mi je često pripovijedala o vama. Ona vas veoma voli, te se ponosi s vašom tjelesnom snagom.«

»Zbilja?« nasmije se Ivan.

»Pripovijedala mi je, da ste najbolji jahač, izvrstan lovac i vanredan plivač.«

»I vi ste joj to vjerovali?«

»Dakako da jesam. Još mi je rekla, da umijete okretno mahati mačem, pa da ste jednim udarcem u lovu odsjekli vepru glavu.«

»Hahaha! Sve vam je ispripovjedala, sve!«

»A jesi li ti Jeleni štogod govorila o meni?« zapita mali Perica, prišav k Ružici.

»Jesam!« našali se Ružica. »Pripovijedala sam joj, da voliš pse, a natjeravaš mačke, pa da rado pjevaš, i da se plačeš, čim te otac oštrije pogleda.«

Pri tom Ružica poljubi Pericu u lice i počne mu gladiti kosu. Tako nastade mala stanka, za koje se dječak zagledao u Ivanovo crnomanjasto lice.

»Zašto si tako crn u licu?« zapita Perica.

»E što ću ti ja? Svi smo mi Zrinski garave kose i lica.«

»A vidiš, kako je moja Ružica bijela u licu, premda su joj vlasi dosta tamne, a obrve baš posve crne.«

»Zato je tvoja Ružica lijepa, te se svidja ne samo tebi, već i meni«.

Ružica najprije Ivana milo pogleda, čime je pokazala, koliko joj je draga izjava njegova, a zatim stidno obori oči. Ivan je promatrao njezine crvene i lijepo zaobljene usnice, pa onaj malen nosić i dražesna bijela lica, na kojima je crvena boja odavala malu uzbudjenost. Kako je Ružica bila puna u licu, isticahu se sitne jamice, koje su obično postale nešto veće, kada bi se djevoka nasmijala.

Medjutim se gospodja odlučila, da Karlovića i Zrinskoga zadrži kod sebe na večeri; zato na čas podje iz sobe, da služinčadi izdade shodne odredbe. Za njezine odsutnosti okrene se Karlović k Ružici:

»Kako vidim, Ivan se s vama već ugodno zabavlja.«

»Slabo ja umijem gospodjice zabavljati,« reče Ivan.

»Oprostite mu!« našali se Karlović. »Na granici nije imao prilike, da vodi duhovitu borbu sa djevojkama.«

»Mi se tamo borimo s Turcima i vucima.«

»Uh to bih ja volio vidjeti!« uplete se u riječ mali Perica.

»Vidjet ćeš ih dosta, kad odrasteš,« reče Ružica.

»Ne će ga to sigurno minuti«, dodade Ivan.

»Pa jesi li već ubio kojega vuka ili medjeda?« zapita dječak. »Daj mi pripovijedaj!«

Ivan uze Perici pripovijedati o svojim lovačkim zgodama; to je slušala i Ružica, dočim je Karlović nastavio razgovor sa Barbarom, kada se vratila u sobu. U takovom razgovoru dočekaše večeru. No već oko 8 i pol sati ostaviše Karlović i Zrinski biskupski dvor, da se Karlović uzmogne u gornji grad vratiti prije, nego li se zatvore vrata na Griču.

Ružica je Ivanu priopćila, da svake nedjelje pribiva konventualnoj misi u stolnoj crkvi. Zato je Ivan odlučio, da će sutradan i on doći k ovoj svetoj misi, te se poslije toga oprostiti s Ružicom, jer će vojska iz Zagreba krenuti tekar o podne. Jašeći od biskupskoga dvora do Trnja, nije se Ivan ni malo obazirao na slugu svoga. Nije on vidio ni heljdu, koja se bjelasala na poljima uz desnu i lijevu stranu ceste, gdje su se danas nanizale bijele kuće.

Tamo nad Dugim selom upravo je izlazio gotovo pun mjesec, te je pogled na ovu prirodnu ljepotu bio čaroban. No svega toga nije Ivan niti vidio, jer su njegove oči još uvijek gledale krasnu i ljubeznu Ružicu. Njezin lik ispunio je svu dušu Ivanovu. Kad bi se tko usudio, da Ivanu sada počne pripovijedati o kojoj drugoj ljepoti djevojci, sigurno bi mu Ivan odbrusio, da nijedna nema toliko dražesti i milote, koliko je ima Ružica Erdedijeva.

* * *

Sutradan 2. rujna 1526. granulo je sunce već u 5½ sati, te je zlatnim svojim tracima brzo rastjeralo ne baš gustu maglu, koja se po noći nadvila nad Posavinom.

»Hvala Bogu, ustalilo se lijepo vrijeme,« reče Lacko Fodor, upravitelj svih imanja biskupa zagrebačkog.

Fodor izadje iz svoga stana u biskupskome majuru, koji se nalazio u Vlaškoj ulici broj 75. Na prostranom dvorištu nadje Fodor oko 50 ljudi. To bijahu biskupovi kmetovi iz Vlaške ulice.

Najstariji dio današnjega Zagreba čini upravo Vlaška ulica. Tamo su naime još u rimsko doba stanovali Latini. Kada se u Zagreb doseliše Hrvati (po svoj prilici u 7. vijeku), nijesu oni uništili rimske Latine. Ta bilo je tu dosta mjesta za jedne i druge! Latini ostadoše u svome obitavalištu, dočim se Hrvati naseliše zapadno od njih. Ipak se nijesu medjusobno ženili, jer još tečajem više stoljeća nije došlo medju njima do jedinstva. Hrvatski herceg Andrija u svojoj listini od 11. svibnja 1198. dobro u Zagrebu razlikuje Slavene (Hrvate) od Latina (Rimljana). Hrvati su Latine zvali »Vlasima«; zato je ulica, u kojoj se nastaniše Latini, dobila ime »Vlaška ulica«. U latinskim poveljama zove se ta ulica »vicus Latinorum«. Najstariji spomen toga imena sačuvao nam se iz godine 1244.*)

Kad je god. 1093. u Zagrebu bila osnovana biskupija, dobio je biskup znatne posjede. Medju prvim posjedima bijaše Vlaška ulica sa cijelim svojim okolišem (današnji Maksimir, Laščina, Borongaj, Bukovac i t. d.)

---

*) Ime »vicus Latinorum« nalazimo takodjer u listinama od god. 1334., 1347., 1376. i 1391. (Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, knjiga I. str. 146, 190, 252 i 323.)

Svi žitelji na tomu teritoriju postadoše kmetovi biskupa zagrebačkoga; oni su morali svome vlastelinu podavati besplatne službe i plaćati neku daću (desetinu od žita, vina, meda, voska, ovaca i koza, a o Martinju još i gotov novac). Biskup Stjepan II. podijelio je god. 1244. stanovnicima Vlaške ulice (hospitibus de vico Latinorum) neke sloboštine, naročito pravo, da sebi sami biraju »suca«, koji nije samo sudio, već i vodio upravu njihove općine, jer tada nije bilo posebnoga »načelnika«.

Biskup Šimun Erdedi doveo je iz Ugarske vlastelinskoga činovnika Lacka Fodora, komu je predao upravu svojih imanja. Fodor bijaše u cijelom Zagrebu poznat radi svoje naprasite ćudi. Nitko nije mogao posve zadovoljiti toga čovjeka, pred kojim su bijedni kmetovi upravo drhtali.

Fodor je svake nedjelje u jutro držao neke vrsti smotru nad kmetovima biskupskim. Svi su kmetovi morali doći, da čuju Fodorove odredbe. Tom prigodom ustanovilo bi se, gdje će koji kmet raditi i na koje dane u narednom tjednu.

Kad je dakle Fodor došao u dvorište, pozdrave ga kmetovi s velikim strahopočitanjem.

»Ne će nam propasti otava, koju smo prije osam dana pokosili, a sad ju je prokleta kiša prala gotovo cijeli prošli tjedan. Danas će se otava osušiti; zato sutra dodjite svi na livade, da ju počnemo spremati u sjenike.«

»Hoćemo, hoćemo!« klanjahu se kmetovi.

»Morate, kad ja zapovijedam!« odbrusi im Fodor. »Prošloga ste tjedna malo radili. Sada morate nadoknaditi izgubljeno vrijeme!«

»Hoćemo, hoćemo!« obećavahu kmetovi.

Fodor pristupi k Mirku Papešu, koji bijaše špan na imanju biskupa zagrebačkoga.

»Tebi prepuštam, da prema potrebi odrediš, na kojoj će livadi raditi koji kmet.«

Nato se Fodor vrati u svoj stan, dočim je špan Papeš podijelio kmetove u više grupa, te im odredio livade, na koje će sutradan doći prevrtati otavu. Poslije toga podjoše kmetovi u župnu crkvu, da pribivaju svetoj misi. Tada još nije bilo sadašnje župne crkve sv. Petra. Ovu je crkvu dao god. 1770. sagraditi zagrebački biskup Franjo Tausi; crkva je god. 1857. povećana, pa je tom prigodom dobila novi zvonik i novo pročelje u romanskome slogu. Stara župna crkva bila je posvećena sv. Antunu, koga Latini u Vlaškoj ulici smatrahu svojim svecem. Ova crkva stajala je na drugome mjestu (bliže gradu biskupskomu), a spominje se počevši od god. 1334. —

Dugo je trajala pjevana misa, a još dulje propovijed s onim raznim »prodičicama«, što ih je svojim vjernicima držao Franjo Mlinarić, župnik crkve sv. Antuna. Poslije službe božje podje narod pred općinsku kuću, koja se nalazila tik majura biskupskoga. Ovdje je svake nedjelje sudac Vlaške ulice narodu objavljivao sve naloge i druge službene obavijesti. Pred kućom bijaše dosta ljudi, koji su i danas došli, da čuju izdane odredbe. Najednom se njihova pozornost obrati prema istoku, odakle je vrlo naglo jašio neki vojnik. Kada se konjanik približio općinskoj kući, prepoznaše ga ljudi.

»Ta to je Baltazar Mišek, dvoranik biskupa Erdeda«, reče jedan izmedju sakupljenih ljudi.

»Boga mi, jest!« dodade drugi.

»Pa zar nije on pošao sa biskupom na vojnu?« zapita netko.

»Jest, jest. Pošao je!«

»I ja sam ga vidio na odlasku!« potvrdi netko.

U tome času projuri Mišek mimo općinske kuće i zakrene u dvorište majura biskupskoga. Ovdje nadje Lacka Fodora, koji se malo prije vratio iz crkve, te se hladio, sjedeć na klupi ispod krošnje ogromnog oraha.

»Baltazare!« iznenadi se Fodor. »Ti ovdje?«

»Ja glavom, vaša milosti!« odgovori Mišek, šišav s konja svoga.

»Ali kako to? Zar ti nijesi u ratu?«

»Bio sam; ali već je vojna zaključena.«

»Pa? Kako je vojna ispala. Daj, govori! Brzo, brzo! Gorim od znatiželjnosti!«

»Žalibože, ne ću vam moći ništa dobra javiti!« uzdahne Mišek, a na dvorišnim vratima pokažu se neki žitelji iz Vlaške ulice.

»Što? Zar je možda kraljeva vojska pobijedjena?«

»Još gore! Turci ju uništiše! Čujete li: uništiše!«

»O Bože!« zavapi Fodor. »A naša četa? A biskup?«

»Biskup je hvala Bogu spasio glavu; ali zato nam je skoro cijela četa propala!«

»Ti valjda pretjeruješ.«

»Nimalo ne pretjerujem. Ali ja sam uvjeren, da se od cijele biskupove čete nije spasilo ni dvadeset ljudi.«

»A biskupov brat: knez Petar Erdedi?« zapita Fodor.

»I on se spasio. Evo njegova pisma, što ga nosim njegovoj svijetloj gospodji Barbari.«

Mišek pokaže pismo, a zatim opet uzjaši na konja.

»Zar ćeš odmah dalje?«

»Neka mi oprosti vaša milost! Ja ću se poslije vratiti, pa vam opširno ispripovijedati sve strahote našega poraza na Muhačkome polju.« Nato Mišek pozdravi i odjaši iz dvorišta u biskupov grad.

Strjelovitom brzinom raširila se po Vlaškoj ulici vijest, da su Turci hametom potukli vojsku kralja Ljudevita. Ovu strašnu novost razniješe po Vlaškoj ulici ljudi, koji su na vratima biskupskog majura slušali razgovor, što ga je Mišek vodio s Fodorom. Silna zabrinutost obuhvati neke obitelji, koje su biskupu Erdedu morale dati svoje sinove, kad je biskup prije 5 tjedana sastavljao svoj banderij, s kojim je pošao na vojnu. Svatko se pitao: Bog zna, da li je moj sin (odnosno muž ili brat) medju onim rijetkima, koji ostadoše živi?

Erdedijeva Ružica nalazila se kod konventualne sv. mise u stolnoj crkvi, dočim je majka njezina pribivala jutarnjoj misi. Vjeran svome obećanju našao se u crkvi takodjer mladi knez Ivan Zrinski. Ta kako bi on zaboravio na slatko ovo obećanje, kad je cijele noći mislio na Ružicu ili sanjao o njoj.

Nešto prije 10 sati svršila se sv. misa, te Ružica ode s Ivanom iz stolne crkve u biskupski dvor. Ondje nadje Ružica svoju majku zaplakanu. Barbara je naime upravo pročitala pismo, što joj ga je njezin suprug Petar Erdedi poslao po Baltazaru Mišeku.

»Ti plačeš, mila majčice! Što ti se za Boga dogodilo?«

»Meni izravno ništa,« odgovori Barbara, »ali sve nas zadesila je grozna nesreća.«

»Kakva nesreća?«, zapita Ivan. »Kazujte nam, svijetla gospo!«

»Moj muž mi javlja, da je sultan Sulejman pobijedio kralja Ljudevita na Muhačkome polju.«

»Što?« začudi se Ivan. »Zar je već došlo do bitke?«

»Bome do krvave bitke, u kojoj izgibe skoro čitava kršćanska vojska«, potvrdi Barbara.

»Ta to je strašno!« reče Ivan i počne nervozno hodati po sobi.

»Hvala Bogu, da je dobri moj otac ostao živ!« uzdahne Ružica. »A stric Šime? Kako je sa biskupom?«

»I on je izmakao smrti, koja je tolike junake pokosila na Muhačkome polju.«

»A gdje li je sada moj otac?«

»Sigurno već na povratku ovamo. U listu mi javlja, da se ne će vratiti izravnim putem, jer da polazi na dogovor, što će ga s kraljem održati dostojanstvenici, velikaši i plemići, koji su proživjeli katastrofu.«

»Svijetla gospo!« reče Ivan Zrinski. »Vi ćete mi dozvoliti, da se na čas udaljim. Hoću naime da o toj nesreći obavijestim svoga ujaka.«

Ivan se oprosti i ode iz biskupova grada na Grič, gdje je u gradskoj viječnici našao svoga ujaka kneza Ivana Karlovića. Lako sebi možemo predstaviti, kako se Karlovića dojmila vijest o porazu na Muhačkome polju. Starac je glasno zaplakao radi nesreće, koja je snašla kralja i cijelu domovinu.

Karlović dade k sebi dozvati gradskoga suca Petka, te mu priopći tužnu novost. Od neugodnog iznenadjenja nije Petek isprvice mogao prozboriti gotovo ni riječi. Tek malo po malo dodje k svijesti, te i on počne plakati. Gledao je Ivan Zrinski, kako oba starca rone gorke suze, te ih pokuša tješiti.

»Pa valjda nije s time sve propalo, ako je kralja zadesio poraz!«

»Ne razumiješ ti sinko, toga«, reče Karlović. »Teško se sabirala kraljeva vojska, a poslije poraza nitko više ne će imati odvažnosti, da se opre silnomu sultanu Sulejmanu.«

»I ja se bojim, da idemo u susret sigurnoj propasti!« reče sudac Petek. »Teško je sastaviti i malu četu, kamo li pak cijelu vojsku, koja bi mogla sustaviti pobjedonosne Turke.«

Ivan ostade kod Karlovića, dočim sudac ode k bilježniku Vrkljanu i kaštelanu Šporaru, te im priopći žalosnu vijest. Upravo se svršila velika misa u crkvi sv. Marka, te je Markov trg bio pun svijeta. Bravar Požgaj, zlatar Mikulić, lončar Katić, bačvar Radlin, krznar Novak i kolar Križan stajahu pred brijačnicom Nikole Strugara na uglu Kamenite ulice i Markovog trga. Gradjani su baš počeli svoj razgovor, kad li se na vrata nalukne brijač Strugar sa zdjelicom sapunice u ruci.

»Danas imam mnogo posla!« reče brijač.

»Vidiš ga!« našali se zlatar Mikulić. »Misli brico, da se mi ne znamo razgovarati bez njega.«

»Hahaha!« nasmiju se gradjani, te pogledaju prema gradskoj viječnici, odakle je k njima žurno stupao sudac Petek..

»Dobar dan, suče!« pozdrave ga gradjani.

»Žalibože nije nam svanuo dobar dan«, odgovori im sudac drhtavim glasom.

»Što je za Boga?« zapita krznar Novak.

»Što li se dogodilo?« dodade lončar Katić, dočim svi gradjani zabrinuta lica pogledaju na suca. Kraj njih prodje grupa šoštara iz dolnjega grada; oni se zaustave na uglu, da čuju, što se to zbilo.

»Najgore, što se moglo zbiti«, odgvori sudac. »Propade nam gradska četa, koju smo prije mjesec dana otpremili u banov tabor«.

»Nije moguće!« klikne bačvar Radlin.

»Kako nije, kad su Turci uništili cijelu vojsku kralja Ljudevita.«

»A odakle ti to znadeš, suče?« zapita stari bravar Požgaj.

»Kazao mi je mladi knez Ivan Zrinski. Njemu je to priopćila kneginja Barbara Erdedi, koja je čas prije dobila pismo od muža svoga.«

Da je u Zagrebu nastao požar, ne bi jače uplašio prisutne gradjane. Ne znaš, da li im je strah izbio više na oči ili na lica. Neko smrtno blijedilo pojavi se na licu njihovu, dočim su njihove oči bile slične očima ludih ili suludih nesretnika. Grupa šoštara nastavi svoj put kroz Kamenitu ulicu, a gradjani počnu odilaziti u svoje kuće. Za četvrt sata znao je cijeli Grič o nesreći, koja je zadesila grad Zagreb i čitavu domovinu.

Zamišljen i nujan dodje lončar Katić u Visoku ulicu. Ruka mu je drhtala, kada je otvarao kućna vrata. Svoju ženu nadje u kuhinji, te ju povede u sobu, gdje se već nalazila njegova jedinica Anka.

»Oče!« klikne Anka gledajući mu u lice. »Tebi se nešto dogodilo. Da nije dobro, čitam ti iz lica tvoga.«

»Žalibože, dobro čitaš. Dolazim vam javiti žalostnu vijest, da su Turci potukli kralja Ljudevita i uništili vojsku njegovu.«

»A naša četa?« zapita Anka. »Što je s njom?«

»Sigurno je sva izginula!« odgovori Katić, uzdahnuvši tužno.

» Bože!« vikne Anka, nasloniv se na rame svoje majke, te zarida kao jadna kukavica.

Katić je očekivao, da će njegovu ženu i kćerku ražalostiti vijest o porazu kršćanske vojske. Ipak mu se činilo, da je Anku ova vijest prekomjerno potresla. Katić nije ni iz daleka slutio, što bi moglo biti razlogom, da njegova kćerka toliko plače radi propasti gradske čete. »Ta u toj četi nema baš nikakova znanca, kamo li pak rodjaka našega!« šapnuo je Katić...

* * *

Kao što sada gradjani zagrebački svake nedjelje i blagdane polaze k sv. misi, tako su nekada gotovo svi dolazili takodjer k večernjici. Naročito nije manjkao nitko od mladjega svijeta, jer je župnik kod večernjice podučavao mladež u kršćanskom vjeronauku, kao što je kod sv. mise propovijedao o evangjelju. U ono doba nijesu doduše gradjani zagrebački znali za brzojav i telefon, za aeroplan i gramofon; ali su zato bolje poznavali svoju vjeru, nego li ju — općenito uzevši — danas poznaju.

U nedjelju dne 2. rujna 1526. počeo se narod na Markovom trgu sakupljati čitav sat prije, nego li će početi večernjica. Svatko je došao sa željom, da od drugoga doznade potankosti o nesreći, koja je zadesila gradsku četu u borbi s Turcima. Naročito je na Markov trg dolazilo mnogo seljačkoga svijeta iz Trnja, Dedića, Biteka i Črnomerca. Nije to ni čudo, kada znamo, da je iz ovih sela imala gradska četa 25 vojnika. Njihovi roditelji, žene, sestre, braća i rodjaci bijahu veoma zabrinuti, jer je i do njih strjelovitom brzinom doprla žalosna vijest o propasti gradske čete. Svatko htjede doznati, da li se spasio barem onaj, koji je njemu najbliži...

Kao svake nedjelje tako i danas podje k večernjici takodjer Katićeva Anka. Pratile su ju dvije drugarice iz Visoke ulice. I one bijahu žalosne radi poraza kršćanske vojske; ipak nijesu pravo razumjele silnu tugu, koja je zbog toga obuzela Anku.

Djevojke su preko Markove ulice dospjele na Markov trg i zakrenule prema gradskoj viječnici, gdje se oko zdenca sabirahu djevojke prije sv. mise i večernjice. Na protivnom uglu kod Strugarove brijačnice bijaše već sakupljeno desetak odličnijih gradjana — sve samih prisežnika i zastupnika; ovi su neumorno raspravljali o teškim posljedicama, koji bi mogle nastupiti za cijelu domovinu povodom pobjede sultana Sulejmana.

Najednom se gradjani prenuše, jer je iz Kamenite ulice dopirao topot konja. Na Markov trg dojaše dva konjanika, kojima se na licu vidjelo, da su dugo putovali i puno stradali.

»Ta to je moj sluga Antun Blažić!« začudi se trgovac Rogan, pokazav na prvoga konjanika.

»A ono je tvoj pomoćnik Lovrić«, reče brijač Strugar starome bravaru Požgaju.

Medjutim su konjanici sišli s konja, opazivši gradjane, te ih uljudno pozdravili. Iz cijeloga trga počne se narod tiskati prema brijačnici.

»Hvala Bogu, da ste došli«, reče gradski sudac Petek, stisnuvši ruku Blažiću i Lovriću.

»Već sam se bojao, da te nikada više ne ću vidjeti,« pozdravi Rogan svoga Blažića.

»Držao sam, da si i ti poginuo, sinko moj!« reče stari Požgaj, zagrlivši svoga pomoćnika Lovrića.

»Pa zar ste već doznali za nesreću, koja je stigla kršćansku vojsku?« zapita Lovrić.

»Prije nekoliko sati doprla je o tome prva vijest u Zagreb«, odgovori Požgaj.

»Ali sad je na vama dvojici red, da nam o tomu pripovijedate«, reče Novak.

»Opširno i potanko!« dodade brijač Strugar.

»Čujmo, čujmo!« vikahu drugi gradjani.

»Nemojte od nas očekivati, da ćemo vam moći ispripovijedati tečaj cijele bitke«, počne govoriti Lovrić. »Ta nitko jamačno nije mogao motriti svekoliko kretanje onih nebrojenih tisuća vojnika, koji se sukobiše na Muhačkome polju. Mi znademo samo to, da je cijela kršćanska vojska razbijena, pa da se nije spasio niti svaki deseti vojnik, jer su turski topovi obarali ljude kao snoplje.«

»Grozno!« čuli se poklici na Markovom trgu.

»Nama je potanje poznata samo sudbina hrvatske vojske, u kojoj se nalazila takodjer naša četa.«

»Kazuj samo, jer nas upravo to najviše zanima!« reče sudac Petek.

»Na hrvatsku vojsku«, nastavi Lovrić, »napao je Balibeg s turskim konjanicima, kojih bijaše pedeset tisuća, kako svi kažu. Ja sam na oko vidio, da je Balibeg imao barem pet puta veću vojsku, nego li ban Baćan. Turci su prije toga suzbili magjarske konjanike, koje je vodio Raškaj. Mi smo upravo mislili, da ćemo jurišati na turske pješake, što ih je nedaleko od nas imao veliki vezir, kad li nas iznenada sa desnoga boka napao Balibeg. Nikada još u životu nijesam čuo takve vike, kakva se razlijegala zrakom, kada se Turci primakoše k nama. Turci su bijesno vikali, a još bijesnije mahali s mačevima svojim. Nije prošlo ni pet minuta, kad li Turci potisnuše hrvatske konjanike, što ih je knez Mihovil Zrinski poveo njima u susret. U tome kratkom okršaju pogibe Zrinski, pa i većina njegovih junaka. Preostali konjanici uzmicahu prema nama pješacima; ali sam na svoje oči vidio trčati mnogo osedlanih konja bez konjanika. Brzo sam primijetio, da će nama pješacima biti veoma otešćan boj s turskim konjanicima. Zato počnem svojem drugovima svjetovati, da zaustavimo one konje, koji su prema nama trčali bez gospodara svojih. Drugovi me poslušnu, te se polovica nas Zagrepčana od pješaka pretvorila u konjanike.«

»Vrlo dobro!« primijeti brijač Strugar.

»Prvi su Turcima na udarcu bili Uskoci iz Senja i Vinodola. Njihov hrabri kapetan Grgur Orlovčić nije niti čekao, dok će se Turci posve pri-

maknuti. S poklikom: Isuse i Marijo! polete Uskoci u susret Turcima. Polete onamo, — ali nitko se nije vratio natrag, jer ih Turci razniješe na mačevima.«

»Zar i Grgura Orlovčića?« zapita krznar Novak.

»Bome i toga divnoga čovjeka, koga je iskreno štovala cijela hrvatska vojska, a ne samo Uskoci. Iza Uskoka stajahu Slunjani pod vodstvom svoga kneza Matije Frankopana. Malo ih se spasilo, jer su Turci sasjekli sve, što je došlo pod njihove mačeve. S vojnicima svojim pogibe i sam knez Frankopan.«

»Slavna mu budi spomen!« uzdahne sudac Petek.

»Treća je četa bila najbrojnija u hrvatskoj vojsci. To bijahu Podravci od Koprivnice, Virja i Gjurgjevca, što ih je doveo bogati njihov vlastelin Franjo Ernušt, inače nazivan »Hampo«. Uz Podravce bijaše takodjer do tri stotine Medjumuraca, jer i cijelo Medjumurje pripada obitelji Ernušt. Ova se četa nešto dulje opirala Turcima, jer su i Podravci i Medjumurci bili većinom konjanici. No kad je Turcima pošlo za rukom, da ubiju Franju Ernušta, zahvati njegove vojnike strah, te i oni klonuše. Podravci uzmicahu k četvrtoj četi, koju su činili Posavci, većinom vojnici kneza Petra Erdeda. U toj četi bijasmo takodjer mi Zagrepčani, izuzevši deset naših kmetova iz Gračana, koji su bili — kako vam je poznato — pridijeljeni topu našemu.«

»A što je s ovim Gračanima?« zapita zlatar Mikulić.

»Njihova mi sudbina nije poznata. Ipak dvojim, da se tkogod izmedju njih spasio, jer sam čuo, da su Turci zarobili svih 80 topova, što ih je imala kršćanska vojska.«

»Dalje! Pripovijedaj dalje!« vikahu gradjani.

»Nemilosrdno počnu Turci sjeći po bijednim Posavcima, koji bijahu većinom pješaci. Uzalud je knez Petar Erdedi kušao, da učini neki red, jer se brzo s nama izmiješahu Turci, koji su probili na više mjesta. Jedna takva turska rulja dopre i do nas Zagrepčana. »Ne bojte se, sinci!« bodrio nas je stari naš vodja Andrija Horvat. Kao živi zid dočekali smo ljutoga neprijatelja. Mi na konjima mogli smo dosta dobro odbijati napadaje turske. Kud i kamo teže bijaše pješacima, jer njihovi mačevi nijesu dopirali do turskih konjanika, koji svom silom udarahu odozgo. Premda su Turci neprekidno vikali, ipak sam dobro čuo poklik: »Isuse i Marijo!« Okrenem se i spazim našega vodju Horvata, komu je upravo Turčin mačem zasjekao u glavu.«

»O jadni naš Horvat!« uzdahne sudac Petek.

»Bog mu dušu pomilovao!« dodade bravar Požgaj.

»Dalje, dalje!« vikahu nestrpljivi gradjani.

»U meni uskipi krv, te ja s ovim mačem svojim oborih Turčina, da osvetim smrt miloga starine našega. Dalje vam ne bih znao pripovijedati o boju. Ta to nije više niti bio pravi boj, nego uzmak vojske kršćanske. Medju nas naime Hrvate nenadano nahrupiše Magjari, koji uzmicahu pred velikim vezirom i azijskim Turcima. Ja sam odmah uvidio, da je sada svemu kraj. Jedina mi je još misao, kako da spasim gradsku zastavu, koju ste mi na čuvanje povjerili prigodom našega polaska u rat.

Prijatelj Blažić pomogao mi je, da stijeg zastave rastavim od same tkanine. Stijeg ostade na bojištu, dočim sam tkaninu zastave omotao oko svojih grudi, te ju evo neoštećenu i neokaljanu donio natrag«.

»Živio! Živio barjaktar!« klicahu gradjani i drugi svijet, dočim je Lovrić otkopčao dolamu, te ispod nje izvukao crvenu tkaninu gradske zastave.

»Hvala ti, junače, što si časno ispunio svoju dužnost!« reče sudac Petek, komu je Lovrić u ruke predao tkaninu zastave gradske.

»A tko se još od naših ljudi spasio?« zapita krznar Novak.

»Petar Mikulček« iz Trnja, te Mijo Bocak i Gašo Antolec iz Črnomerca«, odgovori Lovrić.

»I nitko više?« čulo se pitati sa svih strana.

»Žalibože nitko drugi!« uzdahne Antun Blažić. »Svi ostali poginuše junačkom smrću na bojnome polju«.

Da je na Markov trg udario grom iz vedroga neba, ne bi proizveo strašniji učinak, nego li ove riječi Blažićeve. Do sto ljudi — osobito onih iz Črnomerca, Dedića i Biteka — počelo je plakati i vriskati, da se čovjeku srce paralo. Svatko je oplakivao svoga! U suzama se gušila mlada seljakinja, koja je toli brzo izgubila dragoga muža svoga. »Jao, sinko moj!« vriskala je druga seljakinja. »Zašto sam te dojila i hranila, da mi sada truneš na bojnome polju!« jaukala je opet treća nesretnica.

»Bijedni ljudi!« uzdahne Lovrić, a suze mu nakvase crne oči. Da ih sakrije, okrene se Lovrić na drugu stranu. Okrene se i uzbuni se! Pred sobom naime opazi Katićevu Anku, koja se tečajem Lovrićeva pripovijedanja probila do brijačnice, da bolje čuje. Djevojka je stajala kraj oca svoga, te gutala svaku riječ i zurila u Lovrića; iskreno se radovala, što je časno ispunio službu barjaktara i sretno se vratio. Videć suze u Lovrićevu oku, pruži mu Anka svoj bijeli čisti rubac, da ih obriše.

»Hvala vam!« reče Lovrić, te uze rubac i najprije ga poljubi, a tek onda s njime otare suzne svoje oči.

»Kada ste polazili u rat, nijesam vidjela suze u vašim očima!« reče Anka, primajući rubac, što joj ga je vratio Lovrić.

»Onda bi suze značile kukavštinu«, odgovori joj Lovrić.

»A sada znače sućut. Zar ne?« zapita Anka.

»Da! A biste li vi za menom plakali, da sam i ja poginuo na bojnome polju?«

»Ja bih tada molila za spas duše vaše, kao što sam čitav prošli mjesec molila za sretan vaš povratak«.

»Zbilja?« ugodno se iznenadi Lovrić, a prije suzne oči njegove zasijaše od sreće i radosti.

»Da!« odgovori Anka i stidno obori modre svoje oči, kao da žali, što je Lovriću otkrila tajnu srca svoga.

»Dok me bude na tome svijetu«, reče Lovrić, »vazda ću vam biti zahvalan za vaše molitve. One su okrunjene uspjehom. Kunem vam se, da nikada ne ću zaboraviti na vas, koja ste po svoj prilici jedini stvor, što je tečajem toga rata mislio na mene«.

U to zazvoni veliko zvono na tornju župne crkve. To bijaše znak, da će sada početi večernjica. Svijet se počne kretati prema crkvi, koja se brzo napunila.

Katićeva Anka imala je kod svih služba božjih stalno svoje mjesto pred oltarom blažene djevice Marije (na vrhu južne abside). Ondje je uz Anku stajao Franjo Lovrić; stajao je i žarko se molio dragome Bogu. Ta u cijeloj crkvi sv. Marka valjda nije bilo sretnijega stvora!

»Hvala ti, Bože!« neprestano je šaputao Lovrić, osjećajući svu radost, što je sretno prepatio ratne tegobe i spasio život svoj.

»O kako je tu lijepo!« nastavio je Lovrić šaputati, gledajući u lijepo iskićenu nutrinju crkve sv. Marka. Sve je to vidio takodjer prije; ali sada

mu se to činilo mnogo ljepšim, jer kroz pet tjedana nije imao zgode, da zadje u hram božji.

»Svet, svet, svet!« orilo se crkvom sv. Marka, a duboko odjekivalo u srcu Lovrićevu. One divne riječi, kojima se u litanijama slavi Majka božja, pjeva narod obično tako, da i ne misli na njihovo značenje. I Lovrić je nekada tako pjevao; ali danas, kada mu je srce puno milinja, danas razumije Lovrić misao svakoga stiha u litanijama.

O kolike li sreće osjeća onaj, koji se barem gdjekad uzmogne vinuti nad običnu razinu života svoga! Ta to je onaj komadić raja, što nam ga je i na tome svijetu ostavio Bog, da nas tješi u toj dolini uza i da nam otvara vidik u drugi svijet, gdje je takova sreća trajna!

Crkvena je pjesma jačala i dušu onih nesretnika, koji su čas prije toli gorko plakali na Markovom trgu. Zaboravivši barem neko vrijeme na tugu svoju, nadjoše oni utjehe u krasnoj melodiji, kojom pjevamo i molimo dragoga Boga:

Ne ostavi nas nigdar!
Blagoslovi nas svigdar!
Budi s nama svaki čas,
Isus', spasitelju naš!

Upravo se večernjica svršila, te je narod počeo izlaziti iz crkve sv. Marka, kad li u gradsku vijećnicu udje grof Krsto Frankopan. Kod Ivana Karlovića bijaše u sobi njegov nećak Ivan Zrinski, te su ova dvojica živo razgovarali o tomu, što da čine sada iza poraza kršćanske vojske.

»Da ste mi zdravo!« reče Krsto, stupiv u sobu Karlovićevu.

»No već sam bio i željan, da te vidim«, ustane Karlović, pruživ Krsti ruku. »Ta gdje si, čovječe, tako dugo?«

»Nijesmo vas vidjeli čitav dan!« dodade Zrinski.

»E, što ćete, kad je to posve neobičan dan«, odgovori Krsto. »Jutros podjoh na Kaptol, gdje sam poslije konventualne mise prisustvovao sjednici gospode kanonika. Na molbu moju posudiše mi kanonici 150 dukata za uzdržavanje vojske moje. No jedva su mi nabrojili novce, kad li u sobu dodje neki mladi svećenik i donese groznu vijest, da je razbijena vojska kralja Ljudevita. »Što ćemo sada?« zapitam gospodu kanonike. »Ne ostavite nas!« odgovarahu mi oni. »Sada vas trebamo za obranu grada Zagreba«, dodade prepošt Albert Kašuh. — Ja sam gospodi kanonicima obećao, da ću predbježno ostati u Zagrebu, dok ne doznam potankosti o porazu na Muhačkome polju. Iza toga podjoh u biskupski dvor, da umirim kneginju Barbaru Erdedijevu. Ona me je zadržala na objedu, a poslije objeda podjoh k prijatelju kanoniku Ivanu Goricaju, gdje se po dogovoru nadjoše još neki kanonici. Meni su kanonici potanko ispripovijedali o kaptolskim posjedima, te se izjavili spremnima, da za slučaj potrebe oboružaju preko 1000 kmetova svojih«.

U tome času udje u Karlovićevu sobu gradski kaštelan Blaš Šporar, te javi, da na hodniku čeka neki hrvatski plemić, koji pita za grofa Krstu Frankopana.

»Neka udje!« reče Karlović, a u sobu udje oboružani plemić srednjega doba.

»Mene tražite?« zapita Krsto i podje prema došljaku. »Koga li to moje oči vide? Jesi li to ti, Jure Kobasiću?«

»Ja glavom!« odgovori Kobasić, pruživ ruku Frankopanu, te poklonív se Karloviću i Zrinskomu.

»Pa zar ti nijesi pošao u rat zajedno sa svojim rodjakom Franjom Jožefićem, biskupom senjskim?«

»Jesam! Sudjelovah uz biskupa u strašnome boju na Muhačkome polju. S Jožefićem sretno umakoh smrti od mača turskoga, a sada sam eto na povratku. U Sisku danas doznadosmo, da si ti u Zagrebu. Biskup je iz Siska proslijedio put ravno u Senj, dočim je mene poslao ovamo, da te obavijestim o nesreći, koja nas je zadesila.«

»Mi smo jutros doznali za poraz, ali još ne znamo za potankosti same bitke«, reče Karlović.

»Kazuj!« vikne Krsto. »Sve nam kazuj! Ali najprije nam reci, da li se spasio kralj Ljudevit?«

»Jest!« odgovori Kobasić. »Svi smo se brinuli, da kralj ne nastrada. Za sigurnost kraljeva života bijahu odredjeni posebni čuvari. Čim smo uvidjeli, da bitka zlo okreće po nas, odmah smo kralja upozorili na pogibelj, te ga sklonuli, da uzmakne prema Budimu. S kraljem je pošao njegov pouzdanik Ulrik Zetric, te su sigurno za dva dana stigli u Budim, jer izmorena vojska turska nije pošla u potjeru za njima«.

»Hvala Bogu!« uzdahne Krsto. »Sada mi je odmah lakše pri duši, jer sam uvjeren, da će se oko kralja brzo sastaviti nova vojska«.

»O tomu jako dvojim«, izjavi Kobasić. »Ta na bojnome polju pogiboše prvi doglavnici kraljevi, medju ostalima: dva nadbiskupa, pet biskupa, mnogo velikaša i do 500 plemića«.

»Strašno!« reče Karlović.

»Ljuto je nastradala i hrvatska vojska. Uz mnoge druge izgubismo Grgura Orlovčića, Franju Ernušta, Mihovila Zrinskoga....«

»Jao!« vikne mladi Ivan Zrinski. »Zar je poginuo i moj bratić, jedinac moga strica Pavla?«

»Žalibože, istina je!« potvrdi Kobasić. »S njim izgibe i gotovo cijela četa njegova«.

»O jadni moj Miho!« zaplače Ivan.

»I ti si, Krsto izgubio jednoga rodjaka svoga«, nastavi Kobasić.

»Zar se nije spasio ni moj Matija Frankopan«.

»Poginuo je pred četom svojom«.

»Dosta ste nam spomenuli mrtvih«, reče Karlović. »Sada nam kažite, tko li se spasio izmedju odličnijih ljudi naših. Mi znademo samo za biskupa Šimuna Erdeda i za njegova brata Petra«.

»Uz njih i uz biskupa Jožefića ostadoše ješte na životu ban Franjo Baćan, pa Ivan Banić od Virovitice, vranski prior Ivan Tah, te srijemski biskup Stjepan Brodarić.

»I Brodarić?« primijeti zadovoljno Krsto, koji se veoma snuždio, kad je čas prije doznao za smrt Matije Frankopana.

»Ne smijemo klonuti duhom, ma došlo, što mu drago« ,izjavi Karlović.

»I ja mislim tako«, dodade Krsto. »Još nas je ostao dovoljan broj, da obranimo dragu našu domovinu. Samo treba da se svi složimo!«

»I da bez potrebe ne srćemo u propast, kako se to zaista zbilo na Muhačkome polju,« reče Kobasić, te počne pripovijedati o slabome vodstvu kraljeve vojske, pa o nesuglasicama u ratnome vijeću.

Gospoda su još dugo ostala na okupu, raspravljajući do večera o prilikama, u kojima se sada nalazi Hrvatska. Kobasić je pripovijedao, kakav je strah zahvatio narod u požeškoj, virovitičkoj i križevačkoj županiji. Mnogi ljudi misle, da će pobjedonosni Turci na povratku paliti i plijeniti po Slavoniji; zato se uplašeni narod sprema na bijeg u daljnje i sigurnije kra-

jeve. Trebalo bi dakle, da se Krsto Frankopan stavi na čelo narodne obrane, pa da narod hrvatski primiri posebnim proglasom.

I doista je Krsto Frankopan sutradan — 3. rujna 1526. — u Zagrebu sastavio i razaslao ovaj proglas: *

»Krsto Frankopan, knez senjski, krčki i modruški, šalje pozdrav velemožnoj, uglednoj i plemenitoj gospodi cijele kraljevine Slavonije, kao što i svim drugim žiteljima kojegagoder staleža i zvanja, koji će ovaj proglas vidjeti, čitati ili čuti!

S velikim sam negodovanjem doznao, da su neka gospoda mimo volje Njegova Veličanstva nepromišljeno i nerazumno s kraljevom vojskom prerano udarila na tabor cara turskoga, radi čega je kraljevu vojsku stigao neočekivan poraz. Kralj se radi sigurnosti zaklonio u Budim, gdje sakuplja još veću vojsku, nego li ju je imao prije, da zaštiti svoje podanike i svetu krunu. Velemožni gospodin markgrof Juraj Braniborski vodit će poljske i češke vojske, koje se sakupljaju za obranu Njegova Veličanstva. Velemožni gospodin Ivan, erdeljski vojvoda, podigao je 40.000 ugarskih vojnika, dočim će sa mnogo tisuća vojnika njemačke narodnosti doći prejasni princip gospodin Ferdinand, nadvojvoda Austrije, u pomoć Njegovu Veličanstvu, kao šurjaku svome. Ja i velemožni gospodin Ivan Torkvat, knez Krbavski, nalazimo se ovdje u Zagrebu sa četama svojim. Mi ćemo tu i ostati, da budemo od pomoći sretnomu ispatku Njegova Veličanstva i za obranu ovih kraljevina njegovih. Zato neka spomenuti udes i nesretan ispadak ne uplaši odviše Vaša gospodstva, niti ih neka ne baci u zdvojnost. Naprotiv upravo sada treba, da se svatko odazove kraljevu nalogu, pa da ustane na obranu domovine i za spas svete krune.

Dano u Zagrebu, u ponedjeljak iza svetkovine sv. Egidija opata, godine Gospodnje tisuću pet stotina dvadeset i šeste. Krsto, gore spomenuti, potpisah svojom rukom.«

Bjegunci su u Zagreb dolazili takodjer 3., 4. i 5. rujna. Svi su pripovjedali o strahotama bitke na Muhačkome polju i o svome stradanju na povratku iz boja; ali nitko od bjegunaca nije znao za sudbinu nesretnoga kralja Ljudevita. Tako je Krsto Frankopan još 5. rujna vjerovao, da se kralj nalazi na životu. Vidimo to iz pisma, što ga je toga dana pisao svome prijatelju Franji Jožefiću, biskupu senjskomu. Krsto je ovaj list pisao na hrvatskom jeziku, a glagolskim slovima*) Evo nekoliko podataka iz toga opširnog pisma:

»Javljamo Vašoj milosti, da smo prošle subote prišli u Zagreb sa 350 vrlo dobrih konjanika. Gospodin Bog nam je svjedokom, da se nijesmo mogli dići prije. Sutradan pridje ovamo čovjek, a za njim drugi i treći, pa nam kazaše tužne glasove o razboju: da je car (Sulejman) razbil kraljevu svijetlost. Istoga smo toga dana od vašega bližike (rodjaka) Jurja Kobasića doznali, da je kralj utekao na Dunaj, na čemu zahvalismo gospodinu Bogu. Da se kralj nije spasio, ne bismo radi nadalje živjeti... Gospodine biskupe! S ne malim smo veseljem čuli, da ste zdravi utekli iz boja. To

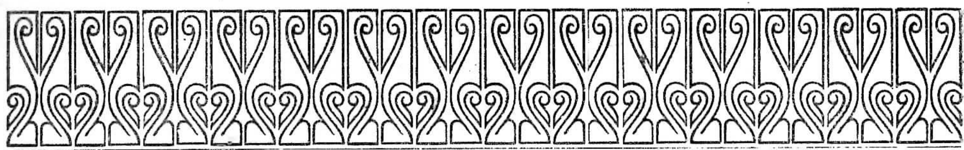
---

* Izvornik proglasa pisan je latinskim jezikom, a čuva se u arkivu jugoslavenske akademije u Zagrebu. Proglas je štampao Ivan Tkalčić u »Povijestnim spomenicima slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba«, knjiga III. strana 251. i 252.

*) Ovo pismo grofa Krste Frankopana štampao je Ivan Kukuljević u svome Zborniku »Acta croatica«. str. 215—218. Isto je pismo iznio ta- »Povjestnim spomenicima slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba«, III. str. 252.—255.

nam rekoše ljudi, koji su vas već vidjeli poslije boja... Vašega brata šaljemo do kraljeve svijetlosti, da se ispričamo, što nijesmo prispjeli k boju; naša krivica nije, jer nijesmo imali sredstava za polazak. Nigdje i ni od koga nijesmo mogli posuditi novaca, nego li od zagrebačkih kanonika 150 dukata i od zagrebačkih purgara dvije stotine... Ovamo je došao i knez Ivan Karlović, koji takodjer htjede s nama poći gore... Radi gospodina Boga molimo vas, da nas ispričate kod kraljeve svijetlosti, što se nijesmo ondje našli; to nam je dosta žao, a bit će nam i do smrti žao, da za vremena nijesmo onamo stigli... Pošto je kralj utekao, držimo, da je gospodin Bog dopustio taj razboj nad kraljem i nad Ugrima ne za zlo ili za pogibelj, nego za vječno dobro tome kraljevstvu. Jer da su sada Ugri razbili cara (Sulejmana), kada bi konac bio njihovu nevrijednom reženju; ili gdo bi mogao pod njima ostati? Da smo mi prispjeli k tomu boju, morali bismo najprvi biti ubijeni pri onom neredu, za koji čujemo, da je bio u kraljevoj vojsci. Čujemo naime, da je svatko htio biti kapetan i da su u boj išli bez ikakova reda. Ovako će Ugre taj poraz učiniti pokornijima i poslušnijima«.

ČETVRTO POGLAVLJE.

Na uglu Markovog trga i Županijske ulice — upravo tamo, gdje je danas hrvatska sabornica — stajala je godine 1526. mala jednokatna kuća bravara Matije Požgaja. U prizemlju ove kuće nalazila se radionica i skladište gotove robe, dočim je prvi kat služio za stanove. Stari bravar Požgaj bijaše udovac, a nije imao ni djece; zato mu je kuću vodila njegova rodjakinja Magda, žena od preko 60 godina. Uz njih stanovao je u kući jedini bravarev pomoćnik Franjo Lovrić. Njega je starac Požgaj veoma zavolio odmah prvih dana. Čim je naime Lovrić stupio u posao, odmah je Požgaj opazio, da je taj mladić vrstan u bravarskome zanatu. Lovrića je voljela i stara Magda radi njegove trijeznosti i pobožnosti.

»Ovaj čovjek nikada ne kune«, govorila bi Magda svojim susjedama. »Nikada još nije bio pijan, a zadovoljan je sa svakom hranom, kojugod donesem na stol.«

Lovrić bijaše neumoran radnik. Tada se radilo po 10 sati na dan, a u nekim zanatima i po 12 sati na dan. Radnici nijesu čeznuli za kraćim radnim vremenom, jer čime bi ispunili predugi odmor? Tada nije bilo raznih zabavišta, kao što ih danas imademo; a u krčme i na šetnje polazilo se samo nedjeljom i blagdanom. Ljudima je za odmor služila jedino večer; noć pak bijaše doba počinka i pribiranja tjelesnih sila, a ne vrijeme za zabavu, kako je to mnogim današnjim ljudima. Sve krčme zatvarahu se ljeti u 10 sati, a zimi u 9 sati na večer. Na taj odredjeni sat morao je u cijelom Zagrebu nastupiti potpun mir.

Kao što su ljudi rano išli na počinak, tako su i rano ustajali. Posao u radionicama počimao je ljeti u 5 sati, a zimi u 6 sati u jutro. Otkako je Lovrić koncem svibnja 1526. nastupio službu kod bravara Požgaja, služio je on cijelomu susjedstvu kao ura. Točno u 5 sati u jutro počeo bi Lovrić raditi, a zveket kladiva u njegovoj ruci bijaše svim pomoćnicima i šegrtima u okolišu Markovog trga znak, da se sada treba latiti posla.

»Mnogima si manjkao«, reče Požgaj na večer 2. rujna 1526. mladome Lovriću. »Dok si ti boravio na vojni, zakašnjivao je početak posla u nekim radionicama, kako mi se potužiše moji susjedi«.

»I meni je manjkala radionica moja«, odgovorio je Lovrić. »Volim mahati kladivom, nego li mačem.«

U jutro 3. rujna vratio se u radionici bravara Požgaja stari red. Točno u 5 sati udario je Lovrić kladivom, što su majstori u cijelom susjedstvu pozdravili od prilike s onakim osjećajem, kao kada se mi sretnemo sa starom i dobro nam poznatom pjesmom.

Iz otvorene radionice dopirao je zveket kladiva preko Markovog trga i Markove ulice do početka Visoke ulice, gdje bijaše kuća lončara Matije Katića. Lončareva se kći Anka već nalazila na dvorištu, gdje je kokoši pustila iz kokošinjca, te im bacala žito za hranu. Upravo je Anka htjela, da tiho zapjeva ljupku pjesmicu, s kojom je započimala svakdanji posao, kad li do nje dopre zvuk kladiva. Nije ga čula već preko mjesec dana, jer stari bravar Požgaj nije sam radio; zato se Anka odmah sjetila, da taj zveket prouzrokuje kladivo, kojim udara Lovrić. Oj, kako joj taj zvuk postade milim i dragim! Anka sjedne na klupu pod orahom, a njezine su misli dopirale do Markovog trga, gdje Lovrić radom svojih ruku služi sebi svagdanji kruh. I što je dulje mislila na Lovrića, sve joj ljepša bivala slika njegova. To je junak, to je poštenjak, to je radnik, to je upravo onakav čovjek, kakvoga je tražilo srce Ankino!

Oko 6 sati u jutro stupi u radionicu starac Požgaj.

»Dobro jutro, gospodaru!« pozdravi ga Lovrić.

»Zdravo, sinko moj!« odgovori mu Požgaj. »Ti si danas baš uranio!«

»Kao obično, kao obično.«

»Ma jest kao obično. Ali jedva si se povratio iz vojne, a znam, da si puno trpio i od putnoga napora. Dobro bi ti došlo, da si jedan dan uzeo za odmor, što si ga bome i zaslužio.«

»Hvala, gospodaru! Nijesam navikao gubiti ni jedan dan. U ostalom ja sam noćas izvrsno spavao, te se već gotovo posve odmorio od ratnih neprilika.«

»E, mlad si ti, mlad!«

»Ja sam već putem razmišljao, koliko li se tečajem odsutnosti moje nakupilo novoga posla. Sada vidim, da treba dobro zasukati rukave, ako hoću, da nadoknadim izgubljeno vrijeme.«

»Ti si baš marljiv, dragi moj Franjo! Znao sam ja to već i od prije. A noćas ...« Starac prekine razgovor, te počne hodati po radionici, da se dosjeti, kako bi izrekao ono, što Lovriću želi priopćiti.

»A noćas?« zapita Lovrić zabrinuto. »Što li vam se gospodaru dogodilo noćas?«

»Hvala Bogu, nije mi se dogodilo ništa. Samo sam puno razmišljao o tebi, sinko moj!«

»O meni? A smijem li znati što ste smislili?«

»Zašto ne? Ta ja ti upravo to hoću da i kažem. Čuj me dakle!« Starac sjedne na klupu, te nastavi: »Ti znaš, da ja nemam ni žene ni djece. Sam tu živim, a dobro osjećam, da me ne će dugo biti na tome svijetu. Još koju godinicu, pa onda hajde u grob! Sa sobom ne mogu ponijeti ovu bravarsku svoju radionicu. Nju želim ostavit tebi, jer vidim, da ćeš mi biti vrijedan nasljednik. Marljiv si i vrstan bravarski pomoćnik; isto takav bit ćeš i kao majstor.«

»Hvala vam za tako povoljan sud o meni!«

»Sud je povoljan, ali istinit. Ja želim tebi ostaviti ovu radionicu jošte za života svoga. Jer ti i sam dobro vidiš, da ove staračke moje ruke nijesu više za težak bravarski posao. Tu se hoće drugih mišica, takovih, kakve ti imadeš.«

»Hvala Bogu, meni ne manjka tjelesne snage.«

»Ne bi bilo u redu, da ti i nadalje sav posao radiš, a ja da ubirem samo dohotke, davajući tebi jedino pogodjenu plaću. Zašto bi ti radom svojih ruku hranio mene i sebe? Ta meni nije nužno, da koga izrabljujem! Ti moraš sam preuzeti moj bravarski posao, te ga dalje voditi pod svojim

imenom i u svoju korist. No da to uzmogneš polučiti, moraš od pomoćnika postati majstorom. Ti si izučio bravarski zanat u Senju.«

»Da,« potvrdi Lovrić.

»Kao pomoćnik proživio si nekoliko godina u tudjini.«

»Jesam, u Italiji. Radio sam u Mlecima, pa u Veroni i Padovi, a najposlije u Milanu.«

»Ondje si imao dovoljno prilike, da se usavršiš u svome zanatu, jer su Talijani kao bravari gotovo umjetnici. Bez pretjerivanja i laskanja mogu reći, da tebi — što se bravarskoga posla tiče — nema premca u čitavom Zagrebu. Otkako sam bravar, a tomu je već preko pedeset godina, nijesam se namjerio na pomoćnika, koji bi znao tako lijepo raditi, kao što ti radiš.«

»Hvala vam, gospodaru, za priznanje! To mi godi više nego li ikakova plaća!«

»Tebi dakle ne će biti teško, da cehu našemu podneseš uzorak ili tako zvani »Meisterstück«. Na volju ti stavljam, što ćeš izraditi kao uzorak. Ja sam drage volje pripravan, da ti pružim sve željezo i ocijel, što ćeš ga trebati kod izradbe toga uzorka.«

»Unaprijed vam lijepa hvala za ovu ljubav!«

»Od srca ju rado činim, jer znadem, da si vrijedan čovjek. Ja sam dapače spreman, da nosim i druge troškove, koji su spojeni s tvojim primanjem u naš ceh. A kada sve to polučiš, onda ću ti predati ovu svoju radionicu s iskrenom željom, da i ti ovdje uzmogneš poštenim radom sticati imetak, kao što sam ga ja — hvala Bogu — stekao.«

»O dobri moj gospodaru!« reče Lovrić i poljubi starčevu ruku. Od neočekivane sreće pokažu se mladiću suze u očima, kojima je gledao dobrotvora svoga.

Starac bijaše takodjer veoma ganut. Da sakrije svoje osjećaje, okrene se Požgaj i ode iz svoje radionice. Uspinjući se stubama u prvi kat, uzdahnuo je starac:

»O da je to moj sin! U njemu bi i po njemu živio i nadalje, dočim ću ovako leći u grob kao odsječena grana!«

U tome času nastavio je Lovrić svoj posao u radionici, te je zveket kladiva njegova blažio dušu staroga Požgaja, a jamačno dopirao i do srca Katićeve Anke.

* *
*

Nestrpljivo je grof Krsto Frankopan očekivao, kada će se u Zagreb vratiti biskup Šimun Erdedi sa svojim bratom Petrom. Svaki dan polazio je Krsto u biskupski dvor, da pita gospodju Barbaru Erdedijevu, je li dobila kakve glase o dolasku svoga supruga i šurjaka. Nikada nije Krsto išao u biskupski dvor sam, već su ga uvijek pratili: Ivan Karlović i mladi Ivan Zrinski.

Dok bi Karlović i Frankopan razgovarali sa gospodjom Barbarom, dotle se Ivan Zrinski zabavljao s Erdedijevom Ružicom i njenim bratom Pericom. Redovito je gospodja Barbara zadržala sva tri velikaša kod sebe na objedu, pa je tako uneseno više života u biskupski dvor, koji bi inače gotovo opustio za odsutnosti gospodara svoga.

Što je Ružica dulje drugovala s Ivanom Zrinskim, sve njezniji bijaše njihov saobraćaj. Lijepa ova djevojka zavoljela je Ivana punom snagom prve svoje lubavi. Premda se vješto ugibala, da ju ne odade koja riječ, ipak je Ivan brzo osjetio, da Ružičino srce kuca za njega. On je to vidio na licu njezinom; on je o čitao iz crnih očiju njezinih!

Ivan Zrinski bijaše od prvoga dana upravo uznesen čarom ljubavi prema Ružici. To je odavala gotovo svaka riječ njegova, jer Ivan nije umio sakrivati čuvstva svoja. Često je bez pravoga razloga privinuo k sebi maloga Pericu, te ga vruće zagrlio, dapače i poljubio. Ružica je dobro opažala, da ovaj zagrljaj i poljubac ide Pericu samo zato, što je brat njezin. Mali pak dječak iskreno je zavolio Ivana, videć, kako je taj mladić ljubezan prema njemu.

Perica je trčao po svim sobama grada biskupskoga, moleći Ivana i Ružicu, da se s njime igraju »lovača« i »skrivača«. Jednom takvom prigodom sastala se Ružica s Ivanom u bližnjoj dvorani, dočim je Perica na čas istrčao na hodnik. Djevojka je stajala kraj prozora, a Ivan ju uze promatrati. Kada im se sukobiše pogledi, uzdahne Ivan i reče:

»Da sam slikar ili kipar, uzeo bi vašu glavu za model.«

»A zašto baš moju glavu?«

»Zato, jer najbolje odgovara mome ukusu.«

»Ali druge djevojke imaju ljepše glave.«

»Ja ne vidjeh još ljepše, nego li je vaša.«

Ružica stidno obori oči, a na bijelom licu pojača joj se rumenilo. Ivanu se djevojka u taj čas pričinila još ljepšom. On ju je gotovo proždirao svojim kao ugljen crnim očima, koje su sjajile od silne uzbudjenosti.

»Moram upotrijebiti ovaj čas, da vam rečem, što već nekoliko dana u svome srcu nosim.«

»Ali što vam je, Ivane?« zapita Ružica. Ona se i sama uzrujala, gledajući pred sobom gorostasa, komu je drhtao glas.

»Ružice! Vi me morate umiriti, jer... jer bih inače bio nesretan do vijeka!«

»Da vas umirim? Ali čime i kako?«

Ivan nije više mogao govoriti, već se bacio na koljena pred ljepotu djevojku, pa viknuo: »Voliš li me?«

Ružica ne odgovori ni riječi, već počne gladiti dugu i gustu crnu kosu, koja se Ivanu spuštala niz ledja. Ivan je razumio, da je i to izraz simpatije, što ju za njega osjeća djevojka; zato mu je to gladjenje bilo veoma ugodno.

»Voliš li me?« zapita Ivan po drugiput, ali sada blago i tiho, kao da se već primirio. Ipak mu je glas odavao molbu, kao da od Ružice hoće isprositi jestan odgovor na svoje pitanje.

Opet nije Ružica odgovorila ništa; ali je zato Ivana pogledala toli blago i ljubezno, da je taj pogled značio isto, kao jestan odgovor.

Ivan se više nije mogao suzdržati. On naglo ustane, te na svoje grudi privine Ružicu i žarko ju poljubi.

»Ružice!« šapne Ivan veselo. »Dok budem živ, mislit ću jedino na tebe, jer moje srce kuca samo za tebe.«

»I moje za te!« odgovori Ružica.

»Hoćeš li jednom biti moja?«

»Hoću! Kunem ti se, da hoću.«

»Ja sam sretan i presretan!« reče Ivan, te ponovno poljubi Ružicu, ne opaziv, da se medjutim u dvoranu vratio mali Perica.

»E, čekaj Ivo!« klikne dječak. »Poljubi i mene, a ne samo Ružicu!«

»A tko te ne bi ljubio?« reče Ivan; pustiv Ružicu i dignuv maloga dječaka na ruke, počne ga ljubiti po desnom i lijevom licu.

»Daj me stavi na rame!« zamoli Perica.

Ivan odmah posluša ovu želju, te mu je mali dječak naskoro sjedio na lijevom ramenu.

»Sada sam ja najviši u cijeloj kući!« klicao je Perica od veselja. »Daj me sada nosi u sobu k majci. Ajde, Ivo! Džija-a-a!«

»Moram poslušati budućega šurjaka svoga!« našali se Ivan prema Ružici, te svi zajedno podju iz dvorane.

Kada su došli u sobu gospodje Barbare, počnu se Karlović i Frankopan smijati ovoj nedužnoj šali, dočim je gospodja ukorila Pericu, što takove usluge traži od mladoga kneza. Medjutim je iz dvorišta doprla neka buka.

»Što li je to?« zapita gospodja.

»Ja ću pogledati«, reče Ružica i poleti prema vratima.

»I ja ću s tobom«, potrči Perica za Ružicom.

Jedva su oni otvorili vrata, kad li u sobu bane Baltazar Mišek, dvoranik biskupa Erdeda.

»Gospoda su došla!« vikne Mišek.

»Koja gospoda?« zapita Barbara.

»Ta naša svijetla gospoda biskup i knez.«

»O hvala ti Bože, što se sretno vratiše!« uzdahne Barbara, te ustane i podje prema vratima.

»Tatica dolazi!« reče Ružica veselo Perici.

»Tatica, tatica!« klicao dječak.

Na vratima se pojavi biskup Šimun Erdedi, a odmah za njim njegov brat Petar.

»Bog s vama!« pozdravi biskup.

»Zdravo Barice!« vikne Petar Erdedi i zagrli ženu svoju. »Oj, Ružice moja!« okrene se knez prema svojoj kćeri, poljubiv ju u lice. »I ti, moj Perica!« digne sretan otac maloga sina svoga, te ga zagrli i opsipa poljupcima.

Medjutim se biskup rukovao sa Barbarom i okrenuo prema velikašima: »Zdravo bane! Zdravo Krsto! Zdravo...« pogleda biskup Ivana. »Ma je l' to mladi knez Zrinski?«

»Jest, jest,« potvrdi Karlović. »Moj nećak Ivan.«

»Drago mi je, što vas trojicu nadjoh u svome dvoru, jer i onako imam puno toga s vama govoriti.«

»I mi s tobom, dragi Šime«, reče Frankopan. »Jedva smo dočekali tvoj povratak.«

»E, šta ćete, kad nas dvojica nijesmo od Muhačkoga polja krenuli ravno kući,« rastumači biskup.

»Nego u Budim, gdje nas nije trebalo,« dometne Petar Erdedi.

»Nije vas trebalo?« zapita Karlović. »Ne znam, kako to misliš?«

»To ti je bilo, kao Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba«, našali se Petar.

»Sjednimo, sjednimo«, reče biskup, »da vam uzmognem stvar prikazati, kako se zbila.«

»Daj, Šime, pripovijedaj opširno«, bodrio ga Frankopan, »jer mi ne znamo ništa, što se dogodilo iza poraza kraljeve vojske na Muhačkome polju.«

»Čujte dakle,« počne biskup. »Petar i ja podjosmo poslije bitke prema Budimu, da ondje budemo na pomoć kralju i kraljici. Putem sretosmo bana Franju Baćana i biskupa Stjepana Brodarića, te sva četvorica dodjosmo u Budim s jedno tridesetak ljudi od naše pratnje. Mi smo u Budim stigli 31. kolovoza pod večer, jer smo putovali, što se najbrže moglo. Ljuto

li se iznenadismo, kad u Budimu ne nadjosmo više kraljicu Mariju. Rekoše nam, da je kraljica već prošle noći doznala za poraz na Muhačkome polju, te odmah u jutro 31. kolovoza pobjegla iz Budima u Požun. S kraljicom uteče iz Budima sva kraljevska družina, pa je kraljev dvor gotovo opustio. I mnogi gradjani budimski utekoše prema Beču, jer se uplašiše, gledajući kraljičin bijeg. Na svoje sam oči vidio na Dunavu mnogo ladja, u koje se ukrcaše budimski gradjani s nešto pokretnog imetka svoga. Čuli smo, da je s kraljicom u Požun pobjegao vesprimski biskup Salahazi, pa i kraljev rizničar Aleksije Turzo.«

»No to baš nije bilo junaštvo!« primijeti Frankopan.

»U Budim dodje sutradan takodjer palatin Stjepan Bator s nekoliko ugarskih velikaša i plemića, koji su proživjeli katastrofu na Muhočkome polju. Ja sam držao, da će pridoći još nešto naših ljudi; u tome slučaju mogli bismo se dogovoriti, što li ćemo poduzeti za obranu države i glavnoga grada. No malo je ljudi pridolazilo, a teško iščekivasmo i dolazak kralja Ljudevita. »Gdje li je kralj?« čuo sam neprekidno pitati; a tako smo pitali i nas dvojica. Neki su već sumnjali, da se i kralj zaklonio u Požun mjesto u Budim. Ljuto li se iznenadismo, kad pod večer 1. rujna dodje u Budim sam Ulrik Zetric i donese nam groznu vijest...«

»Kakvu vijest?« zapitaše Karlović i Frankopan.

»Ta zar još ne znate, što se dogodilo s kraljem?« začudi se Petar Erdedi.

»Kralj se za vremena spasio iz bitke na Muhačkome polju,« reče Frankopan.

»O da je tako!« uzdahne biskup.

»Tko vam to reče o spasu kralja Ljudevita?« zapita Petar Erdedi.

»Juraj Kobasić, kojemu je poznato, da je kralj ostavio svoju vojsku prije, nego li se svršila bitka,« protumači Frankopan.

»Kobasić vam je istinu rekao,« izjavi biskup, »ali kralj se žalibože ipak nije spasio.«

»Nego što se dogodilo s njime?« zapita uzrujano Karlović.

»Kralj se na putu utopio u nabujalom potoku Čele,« odgovori Petar Erdedi.

»Strašno!« zavapi Frankopan.

Smrtno bljedilo pokaže se na licu Ivana Karlovića. Jednako je ova posve neočekivana vijest veoma uzrujala gospodju Barbaru, te Ivana Zrinskoga i njegovu Ružicu.

»Ubogi kralj!« uzdahne Karlović.

»O Bože, o Bože!« šaptao je Frankopan, nišući glavom.

»Neobična li je to smrt za jednoga kralja!« začudi se Ivan Zrinski.

»Pa ipak se tako dogodilo«, reče biskup, »jer nam je poslije toga Zetric sve potanko ispripovijedao.«

»Nemamo više kralja!« reče Barbara malomu Perici, koji je jedva shvaćao važnost ovoga dogodjaja.

»A što ćemo sada?« zapita Frankopan, uperiv pogled na biskupa Šimuna i na Petra Erdeda.

»O tomu treba da se dobro sporazumimo«, odgovori biskup. »Zato mi je veoma drago, što vas nadjoh u svome domu. Žalibože nema ovdje bana Baćana.«

»Zar je on ostao u Budimu?« zapita Karlović.

»Da, ostao!« ironički se nasmije Petar Erdedi. »Pobjegao je i on za kraljicom udovicom!«

»Zar u Požun?« začudi se Frankopan.

»Da, u Požun!« odgovori biskup. »Onamo se zaklonio takodjer palatin Bator s većinom preostalih velikaša i plemića.«

»Pa tko je onda ostao u Budimu?« zapita Karlović.

»Tko će braniti prijestolnicu Ugarske?« dodade Frankopan.

»Braniti?« nasmije se Petar Erdedi. »Ne vjerujem, da će tkogod i pokušati. Ta u gradu je ostao samo Bornemisa s pedeset vojnika.«

»No to je ipak sramota za Magjare!« reče Frankopan ogorčeno. »Mi napinjemo sve sile, da održimo slabe naše tvrdjice na granici turskoj, a Magjari puštaju bez dovoljne obrane glavni svoj grad, koji je k tomu i veoma dobro utvrdjen.«

»Ali je sramota i za bana Baćana, koji bježi u Požun, mjesto da poleti ovamo na obranu banovine svoje!« izjavi Karlović.

»Mi smo ga zvali«, reče Petar Erdedi, »ali on ne htjede s nama poći u Zagreb, jer je znao, da ga ovdje čekaju teški poslovi, koje treba brzo i dobro obaviti.«

»Nemojmo računati sa banom Baćanom!« izjavi biskup. »Bit će bolje, ako se odmah mi sami dogovorimo o svemu, što nam treba činiti.«

»Za sada je najvažnije pitanje, kako da od Hrvatske odvalimo teške posljedice poraza na Muhačkome polju,« reče Karlović.

»Tako je!« potvrdi Petar Erdedi.

»Nije isključeno, da će sultan Sulejman krenuti kući istim putem, kojim je polazio u Ugarsku. U tome slučaju prijeti velika pogibelj Slavoniji, jer će ju pojedine turske čete grozno opustošiti, a narod nam poklati ili kao roblje povesti sa sobom.«

»Dobro slutiš!« reče biskup. »Da onemogućimo dakle Turcima haračenje po hrvatskim zemljama, treba na noge dići što veću vojsku. Naše su doduše sile uslijed poraza na Muhačkome polju znatno oslabljene; ali još nijesu iscrpljene. Uvjeren sam, da za slučaj potrebe možemo dići triput veću vojsku, nego li ju poslasmo kralju u pomoć.«

»To je istina!« izjavi Karlović. »A naša će vojska imati boljega vojvodu, nego li ga je imala kraljeva vojska na Muhačkome polju.«

»Živio naš Krsto!« klikne Petar Erdedi. »Za Hrvatsku je prava sreća, što ti nijesi pravodobno stigao u kraljev tabor. Tamo ne bi mogao ništa pomoći, a po svoj prilici bi te snašla smrt, kako je snašla Pavla Tomorija i Jurja Zapolju, koji ondje zapovijedahu u boju. Tako bi domovina ostala bez tebe, koji si joj sada nužniji, nego li ikada prije.«

»Glavno je, da sada oboružamo što više ljudi,« reče Frankopan, okrenuv se k biskupu. »U tome pogledu možeš najviše učiniti baš ti, dragi Šime. Na noge digni svoje kmetove, a potakni kanonike, da oboružaju većinu kmetova na kaptolskim imanjima. Ja sam već kod nekih kanonika poradio u tome smislu, no ti ćeš bolje uspjeti!«

»Hoću! Odmah sutra sazvat ću kanonike na dogovor.«

»Nadalje moramo budnim okom pratiti kretanje turske vojske. Zato će biti potrebno,« okrene se Frankopan prema Karloviću, »da mi s našim konjanicima podjemo odmah u Podravinu, odakle ćemo praviti izvide po južnoj Ugarskoj. Mi moramo za vremena doznati, kamo će sultan Sulejman krenuti, kada zauzme Budim.«

»Bit će nužno,« reče biskup, »da što prije sazovemo hrvatske staleže na sabor, jer će trebati smoći sredstava za uzdržavanje vojske.«

»Ali tko će sazvati hrvatski sabor, kad nas je ostavio ban Baćan?« zapita Frankopan.

»Biskup je u Hrvatskoj zakoniti zamjenik banov«, upozori Karlović.

»Ne, ja sam još napolak tudjinac u očima Hrvata,« branio se biskup, sjetiv se na svoje porijeklo iz gornje Ugarske.*) »Neka sabor hrvatski sazove grof Krsto Frankopan. Njegovu će se pozivu odazvati mnogo više Hrvata, jer upravo od Krste očekuju spas domovine.«

»Tako je!« potvrdi Petar Erdedi.

»Bit će najbolje, ako mi obojica sazovemo sabor,« okrene se Frankopan k biskupu.

»Pa dobro!« odgovori biskup. »Ali kada i gdje da se sastane sabor hrvatski?«

»Mjesto nam je lako odrediti,« umiješa se Karlović. »Neka se održi sabor u Koprivnici, jer ćemo i onako mnogi boraviti u Podravini.«

»Vrlo dobro!« reče Frankopan. »Samo nemojmo zakasniti glede vremena, kada će se sabor sastati. Moramo naime paziti, da sabor održimo prije, nego li će sultan moći doprijeti u naše strane.«

»Za saziv sabora treba nam petnaest dana,« uputi opet Karlović svoje drugove. »Danas je sedmi; sutra će se moći pozivi sastaviti; prema tomu mogao bi se sabor hrvatski sastati tekar 23. rujna.«

»Pa dobro!« reče biskup. »Ne će nam biti prekasno.«

»Ali mi se moramo prije sastanka sabora dogovoriti takodjer o jednom važnom pitanju,« upozori Petar Erdedi.

»O kojem pitanju?« pogleda ga Frankopan.

»Smrću kralja Ljudevita«, nastavi Petar Erdedi, »ispraznilo se prijestolje triju kraljevina: Hrvatske, Ugarske i Češke. Kako vam je poznato, nije Ljudevit iza sebe ostavio nikakova djeteta; prema tomu nemamo prijestolonasljednika, koji bi naravnim načinom naslijedio krune i države oca svoga. Sve tri kraljevine — Hrvatska, Ugarska i Češka — dolaze dakle u položaj, da biraju novoga kralja. No kako i koga da biraju?«

»Važno je pitanje,« naglasi biskup, »hoće li sve tri kraljevine zajednički birati kralja svoga ili svaka napose?«

»Svaka napose!« izjavi Krsto Frankopan.

»To je posve prirodno, jer su dosada sve tri kraljevine bile vezane samo personalnom unijom, a ne realnom«, rastumači Karlović. »Hrvatska, Ugarska i Češka imale su doduše zajedničkoga kralja, ali svaka od ovih zemalja bila je posebna država...«

»Pa tako mora i nadalje ostati!« dodade Frankopan.

»Dobro!« reče biskup. »Ja uvidjam, da je tako bilo i da tako mora biti. Ali sada treba razmisliti, koga da biramo kraljem hrvatskim?«

»Na to pitanje nije teško odgovoriti,« izjavi Karlović.

»Kako to misliš?« zapita Petar Erdedi.

»Jer je već unaprijed bilo predvidjeno, da će kraljem postati austrijski nadvojvoda Ferdinand, ako Ljudevit umre bez izravnih potomaka,« odgovori Karlović.

»E, dragi bane, ne ćemo tako!« upade mu u riječ Frankopan. »I ja dobro znadem, da se pokojni njemački car Maksimilijan brinuo, kako bi svomu rodu osigurao prijestolje u Hrvatskoj, Ugarskoj i Češkoj. Poznata su mi sva tri ugovora, što ih je u tome pogledu Maksimilijan sklopio s kraljem Vladislavom II. No ja znadem i to, da se ne mogu stvarati zaključci o nama, a bez nas!«

---

*) Obitelj Erdedi potječe iz satmarske županije u sjevernoj Ugarskoj; i svoje su ime dobili po ondješnjem gradu »Erdődu«, a ne po slavonskom Erdutu, koji se nalazi na Dunavu, istočno od Osijeka.

»Tako je!« odobravahu biskup i njegov brat Petar Erdedi.

»Pravo raspolaganja s prijestoljem pripada narodima, a ne vladarima,« nastavi Frankopan. »Države nijesu privatna imanja, da ih jedna obitelj može drugoj obitelji prodati ili ustupiti.«

»Vrlo dobro!« nasmije se biskup.

»Pa tko će dakle biti kralj hrvatski?« zapita Karlović, pogledavši najprije Frankopana, a zatim braću Erdede.

»E, to bih i ja htio znati!« reče Frankopan. »Ali nemojmo se bojati, da ne će biti dosta kandidata za hrvatsko prijestolje.«

»O kandidatima bilo je već govora i u Budimu,« izjavi biskup. »Čim smo doznali za tragičnu smrt kralja Ljudevita, odmah su neki velikaši iznosili imena budućega kralja.«

»No, pa čije se ime spominjalo?« zapita Karlović.

»Jedni su govorili, da će se za prijestolje natjecati austrijski nadvojvoda Ferdinand, koji je oženjen s Anom, jedinom sestrom pokojnoga kralja Ljudevita. Drugi su isticali, da isto takvo — ako ne možda i veće — pravo na prijestolje ima poljski kralj Sigismund, koji je, kako znadete, rodjeni brat pokojnoga kralja Vladislava II., a stric unesrećenoga kralja Ljudevita. Ovaj Sigismund ima jedinca sina Sigismunda, koji bi već za očeva života imao postati kraljem Hrvatske, Ugarske i Češke, a poslije očeve smrti naslijediti još prijestolje u Poljskoj i Litvi.«

»Ja mislim, da to ne bi bio dobar izbor«, reče Frankopan. »Ta Sigismund jedva snosi kraljevske poslove u Poljskoj i Litvi; kako bi dakle njegov sin mogao dobro upravljati još i hrvatskim, ugarskim i češkim zemljama? Jedan čovjek ne može to fizički svladati!«

»I ja mislim tako,« uze govoriti Petar Erdedi. »Što bi Hrvatska imala od takovoga kralja? Koliko bi on uopće mogao vremena i briga posvetiti hrvatskim zemljama?«

»Kod nas bi se nastavilo« reče Frankopan »vladanje kraljeva Vladislava II. i Ljudevita II., koji — budimo iskreni — nijesu gotovo ništa učinili za obranu, mir i poredak u zemljama hrvatskim.«

»No, ne boj se, Krsto!« umiri ga biskup. »Nema pogibelji, da će Sigismund postati kraljem hrvatskim, ugarskim i češkim. Ali ne će prijestolje zapasti niti nadvojvodu Ferdinanda, barem ne u Ugarskoj.«

»Zašto ne?« zapita Karlović.

»Zato, jer pravi Magjari ne će ni čuti za Ferdinanda«, odgovori biskup. »Poznam ih ja dobro, dok sam još boravio u Ugarskoj na dvoru svoga strica, nadbiskupa Tome Bakača. Svi su Magjari protiv Nijemaca, a Ferdinand je takodjer Nijemac.«

»Pa tko će onda postati kraljem ugarskim?« nastavi pitati Karlović, gledajući oštro u biskupa.

»Tko? ... Onaj, uz koga je cijelo plemstvo ugarsko, a to je — kako vam je sigurno već poznato — erdeljski vojvoda ...«

»Ivan Zapolja,« upade biskupu u riječ brat mu Petar Erdedi.

»Zapolja?« začudi se Karlović.

»Da, Zapolja!« potvrdi biskup.

»Magjari mogu birati kraljem, kogagod hoće,« izjavi Karlović, »pa makar i Zapolju. No ja držim, da Zapolja ne će nikada biti naš — hrvatski — kralj!«

»Pa o tomu se i ne radi,« reče biskup. »Hrvati imaju pravo, da sebi posve samostalno biraju kralja svoga, kao što će ga samostalno birati i Česi. Ugarska neka ide svojim putem, a Hrvatska će opet ići svojim.«

*

»Bilo je već takovih vremena,« prene se Frankopan. »Kad je godine 1301. izumrla arpadovska dinastija smrću kralja Andrije Mlečanina, prekinula se personalna unija, koja je počevši od godine 1102. postojala izmedju Hrvatske i Ugarske. Nakon puna dva stoljeća nestalo je izmedju Ugarske i Hrvatske jedinstvo prijestolja. Tada je u Hrvatskoj od god. 1301. do god. 1309. vladao napuljski kraljević Karlo Roberto, dočim je kraljem ugarskim od god. 1301. do god. 1304. bio češki kraljević Većeslav (pod imenom Ladislav V.), a kasnije bavarski vojvoda Oto. Tekar god. 1309., kada su i Magjari pristali uz Karla Roberta, ponovila se personalna unija izmedju Ugarske i Hrvatske. Ovajput je Hrvatska vratila Ugarskoj, što je od nje posudila god. 1102., to jest: kraljevsku dinastiju.«

»Vrlo dobro!« nasmije se biskup. »No iz prošlosti možemo zaključivati na budućnost. Ta i sada je evo izumrla dinastija Jagelovića, koja se dosta spretno popela na tri prijestolja: hrvatsko, ugarsko i češko. Izumrćem dinastije može se opet prekinuti personalna unija izmedju ovih kraljevina.«

»Vjerojatno je, da će se to i dogoditi,« upade biskupu u riječ njegov brat Petar Erdedi.

»Kažu,« nastavi biskup, »da će kraljem u Češkoj sigurno postati austrijski nadvojvoda Ferdinand, jer Česi u taj čas nemaju izmedju sebe nijednoga velikaša, koji bi se privolom čitavoga naroda mogao uspeti na prijestolje. Kako već istaknuh, stoji stvar u Ugarskoj posve drukčije. Ondje će — o tom sam duboko uvjeren — kraljem postati Ivan Zapolja. Pošto će tako sigurno nestati personalne unije izmedju Ugarske i Češke, ne treba je niti izmedju Ugarske i Hrvatske.«

»Tako je!« potvrdi Petar Erdedi. »Česi će birati svoga kralja, Magjari svoga; birajmo dakle i mi svoga!«

»Ali koga?« zapita Frankopan.

»Pitaš koga?« reče biskup. »Putem smo nas dvojica razgovarali takodjer o tom pitanju.«

»Pa?« zapita Karlović. »Što ste smislili?«

»Hrvatskoj treba takvoga kralja, koji će stalno boraviti ovdje. Mi imamo na Griču kraljevski dvor*), što ga je oko god. 1330. podigao kralj Karlo Roberto. U toj palači stanovahu prijašnji kraljevi, poimence Ljudevit Veliki, pa Sigismund i Matija Korvin, kada su dolazili k nama u Hrvatsku. Tamo mora trajno stanovati i budući kralj hrvatski. Za kralja pak birajmo takvoga čovjeka, koji će našu domovinu znati i htjeti braniti od provala turskih. Ja poznam sada u Hrvatskoj samo jednoga takvoga velikaša, a to si ti, dragi Krsto.«

»Ja?« začudi se Frankopan.

»Tebe ćemo birati za kralja hrvatskoga,« izjavi Petar Erdedi.

»Vi se šalite!« nasmije se Frankopan.

»Nipošto,« reče odlučno biskup. »Mi smo o toj stvari dobro razmislili putem. Ti imaš glavne uvjete, da postaneš kraljem hrvatskim. Ta potječeš iz ugledne frankopanske obitelji, koja spada medju najstarije u Hrvatskoj, a posjeduje najviše imanja. Učio si na visokim školama, a boraveći mnogo

---

*) Ovaj kraljevski dvor stajao je tamo, gdje se iz Strossmayerova šetališta ide na trg sv. Katarine. Na jednom uglu one ulice stoji četverouglasta kula »Dverce«, a njoj nasuprot na drugom uglu palača, koju je pokojna barunica Buratti god. 1912. poklonila gradu Zagrebu. Ova palača sagradjena je god. 1701. na bivšem gradilištu kraljevskoga dvorca. Zato je ondje god. 1910. družba »braće hrvatskoga zmaja« podigla spomen-ploču.

godina u tudjini, upoznao si dobre uredbe stranih zemalja, te ćeš znati, da ih presadiš k nama. Bog ti je dao srčanosti, a stekao si i dovoljno vještine za borbu s Turcima, koji nam vazda prijete.«

»Sve to može biti istina,« branio se Frankopan, »ali zato ipak nijesam ja stvoren za kralja hrvatskoga.«

»Zašto ne?« zapita Petar Erdedi. »Ta zar su pokojna dva kralja — Vladislav II. i Ljudevit II. — imali više sposobnosti, nego li je ti imadeš?« Ili zar je od tebe sposobniji erdeljski vojvoda Ivan Zapolja? Pa kad Magjari drže, da će ih moći usrećiti Zapolja, zašto ne bi ti mogao usrećiti Hrvate?«

»Nemoj tako!« branio se opet Frankopan. »Ta svi dobro znademo, da Magjari već dvadeset godina rade o tome, da Zapolju jednom dignu na prijestolje ugarsko. Ondje je Zapolji sve putove do prijestolja pripravio glasoviti pravnik Stjepan Vrbovački (Verböczy), koji vodi čitavo niže plemstvo magjarsko. A tko je ikada glede mene nabacio barem sličan prijedlog, kakav ste sada vas dvojica iznijeli? Ja sam uvjeren, da bi se protiv mene digao velik broj Hrvata, čim bi se po narodu raširila vijest, da ja želim polučiti krunu hrvatsku.«

»Možda bi,« odgovori biskup. »Ali takva bi protivnost potrajala samo kratko vrijeme, dok se ne bi narod uvjerio, da je bolje na prijestolju imati svoga čovjeka, nego li tudjinca.«

»Tako misliš ti, dragi biskupe,« uze opet govoriti Frankopan. »Ali ja znam, da bi mi kraljevska čast donijela mnogo zavidnika. Dok je čovjek nesretan ili zapostavljen, dotle nema barem zavidnika; no čim sreća zadje u tvoj dvor, odmah ti se javе brojni zavidnici, koji onda javno ili potajno rade na tvoj zator. Ja sam uvjeren, da je u svijetu više zla učinila zavist, nego li dobra može stvoriti ljubav.«

»Tebe dakle hvata strah pred zavidnicima?« zapita biskup. »Nemoj, dragi Krsto, biti tako malodušan! Ta što ti mogu zavidnici, ako uz tebe prione većina naroda?«.

»Ako prione!« ponovi Krsto. »Ali ja sam uvjeren, da se to ne će i ne može dogoditi.«

»Ma daj ga o protivnom uvjeri ti, bane!« okrene se Petar Erdedi prema Karloviću, koji je tiho pratio sav taj razgovor.

»Da je Krsto sposoban za kralja, o tome sam duboko uvjeren,« odgovori Karlović, »premda nijesam nikada prije na to pomišljao. No drugo je pitanje, da li će većina Hrvata pristati uz Krstu, ako se on počne natjecati za prijestolje. Ja naime držim, da je u tome pogledu kod nas austrijski nadvojvoda Ferdinand pretekao sve druge kandidate.«

»Kako? ... Čime? ...« zapita biskup.

»Radom!« odgovori Karlović. »Ta svima vam je poznato, da nas počevši od godine 1522. — u borbi s Turcima pomaže jedino nadvojvoda Ferdinand. On uzdržaje u Hrvatskoj svoje čete, koje vode njegovi kapetani: Ivan Kocijan*) i Bernardin Ričan. Ferdinand šalje hrvatskim velikašima oružja i novaca, da uzmognu oboružati i uzdržavati stalne čete za obranu od provala turskih. Tako je n. pr. koncem godine 1524. meni, pa grofu Stjepanu Blagajskomu, te četvorici Frankopana od slunjske i brinjsko-trzačke loze (po imenu: Vuku, Jurju, Krsti i sad već pokojnome Matiji) dao 1200 dukata, da preko zime lakše odolimo Turcima.

Od godine 1524. daje Ferdinand hrvatskomu plemiću Ivanu Kobasiću iz Brekovice stalnu godišnju plaću u iznosu od 1200 dukata, da uzmog-

---

*) Nijemci su Kocijana zvali »Hans Katzianer«.

ne uzdržavati uhode, koji će o turskim namjerama izvještivati upravitelje u Kranjskoj i Štajerskoj.«

»No? Pa što je to?« nasmije se Petar Erdedi.

»Nadvojvoda Ferdinand ne čini toga iz ljubavi prema Hrvatima,« reče biskup. »već jedino zato, da svoje nasljedne zemlje — Kranjsku, Korušku i Štajersku — zaštiti od provala turskih.«

»Bolje mu se isplati«, dodade Petar Erdedi, »da Turke suzbija u Hrvatskoj, nego li da mu oni pustoše po Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj! Meni je to barem posve jasno.«

»I meni!« upade mu u riječ Karlović. »No tvoja primjedba samo dokazuje, da su interesi Hrvatske istovjetni s interesima Kranjske, Koruške i Štajerske. Ja sam već ostario, pa se ipak ne mogu sjetiti, da je Hrvatska ikada u svojoj teškoj borbi s Turcima dobila pomoći iz Ugarske. Naprotiv sam u novije doba dosta često doživio, da su nam susjedne zemlje — Kranjska, Koruška i Štajerska — pomogle suzbiti provale turske. Zato mi se čini, da bi za Hrvatsku bilo korisnije, da se — barem u ovim teškim danima — veže s Kranjskom, Koruškom i Štajerskom, a ne s Ugarskom.«

»Ti si dakle za Ferdinanda?« zapita biskup.

»Svakako prije za njega, nego li za Zapolju, ako taj postane kraljem ugarskim. Držim, da će poput mene uz Ferdinanda pristati veći dio velikaša i plemića u južnoj Hrvatskoj. Ali ja nemam osobno ništa protiv Krste, koga iskreno štujem, kao najboljega vojvodu hrvatskoga. Ja dapače izjavljujem, da ću svom odlučnošću pristati uz Krstu, ako se nadvojvoda Ferdinand ne bude natjecao za prijestolje, ili ako ne bude izgleda, da bi Ferdinand mogao postati kraljem hrvatskim. Dodje li uopće ozbiljno u pretres pitanje, da na prijestolje hrvatsko stavimo domaćega čovjeka, evo mene na tvojoj strani, dragi moj Krsto!«

»Hvala ti, dobri moj prijatelju!« reče Krsto, prihvativ Karlovićevu ruku. »Držim, da će biti bolje, ako s mojom kandidaturom — barem za sada — ne izlazimo. Pričekajmo neko vrijeme, da vidimo, kako će se stvari razvijati.«

»Pa dobro!« izjavi Karlović. »Nije nam nužno, da se prenaglo odlučimo u tome važnom pitanju. Ima još vremena, da o svemu ozbiljno razmislimo. Sada je najprešnija stvar, da poradimo za obranu domovine, kojoj prijeti najveća pogibelj od povratka vojske Sulejmanove.«

»I ja držim, da je to najvažnije«, upade mu u riječ Frankopan. »Jer ako Turci osvoje ili opustoše hrvatske zemlje, tada nikoga ne će zanimati pitanje: tko će biti kralj?«

»Ta mi smo,« nastavi Karlović, »već gotovo trideset godina bez kralja; jer posljednja dva kralja nijesu gotovo ni marili za nas. No ako je Hrvatska mogla postojati bez pravoga kralja, ne bi mogla ni jedne godine opstati bez obrane.«

»Tako je!« dodade Frankopan. »Najbolje će biti, da se odmah latimo posla oko brze i što bolje obrane. O izboru novoga kralja možemo se dogovarati tekar onda, kada se Sulejman iz Ugarske vrati u Tursku.«

»Dobro!« pristane biskup. »Ako se pak u pogledu izbora novoga kralja dogodi štogod važna i nenadana, mi ćemo se o tomu dogovoriti na saboru u Koprivnici. Ja svakako stojim na stanovištu, da prijestolje hrvatsko ima zapasti tebe, dragi Krsto.«

»I ja sam posvema uz tebe!« izjavi Petar Erdedi.

Poslije toga digne se Karlović, a za njim i Frankopan, da podju na Grič. Ustane takodjer mladi Ivan Zrinski, koji će poći k svojoj četi u Trnje.

»Mi ćemo odmah sutra krenuti u Podravinu,« reče Frankopan biskupu. »A ti se pobrini, da nam odavle što prije dodje oveća vojska u pomoć.«

»Ne boj se, Krsto! Jamčim ti, da ćeš za tjedan dana dobiti barem tisuću konjanika, koje ću opremiti ja, moj brat Pero i kaptol zagrebački. I nas dvojica doći ćemo k tebi u Podravinu.«

Sutradan u jutro sabrala se Frankopanova vojska na ledini ispred Šoštarske ulice, gdje je danas Jelačićev trg. Onamo dodje takodjer Ivan Zrinski, koji dovede Karlovićeve konjanike iz Trnja. Oko 9 sati dojaše iz Grića grof Krsto Frankopan i knez Ivan Karlović. Oni se lijepo oprostiše od gradskoga suca Petka, isporučivši po njemu srdačan pozdrav i zahvalu gradskim prisežnicima i zastupnicima za gostoljubiv doček i ljubezno susretanje prigodom njihova boravka u Zagrebu.

Frankopan obidje svoju četu, da se uvjeri, je li sve u redu. Karlović nije toga trebao činiti, jer se posve uzdao u svoga nećaka Ivana Zrinskoga, koji ga je u svim takvim stvarima zamjenjivao. Još nekoliko časaka i obje čete krenuše na put.

»Zbogom!« klicahu konjanici brojnim Zagrepčanima, koji stajahu pred kućama u Šoštarskoj ulici.

»Sretan vam put!« odgovarahu gradjani.

Uspevši se na most povrh vrela Manduševca, zakrene Frankopan u Vlašku ulicu. Tamo, gdje se danas iz Vlaške ulice ide prema Nadbiskupskom trgu, stajao je biskup Šimun Erdedi, a uz njega brat mu Petar sa svojom obitelju. Došli su, da se oproste od hrvatskih velikaša. Biskup je konjanicima za put darovao mesa, kruha i vina, što su dijelile sluge njegove. Dok je to vojska primala, dotle se Frankopan i Karlović razgovarahu sa biskupom, te s Petrom Erdedom i s njegovom ženom Barbarom, a Ivan Zrinski s Ružicom i s njezinim bratom Pericom.

»Rado idem u rat,« reče Ivan Ružici. »Ali teško mi se dijeliti s tobom, zlato moje!«

»A sa mnom ne?« zapita Perica. »Zar ti voliš samo Ružicu?«

»I tebe volim, dragi moj Perica!« zagrli Ivan dječaka, dignuv ga u vis. »Svaki dan ću misliti na tebe i na Ružicu.«

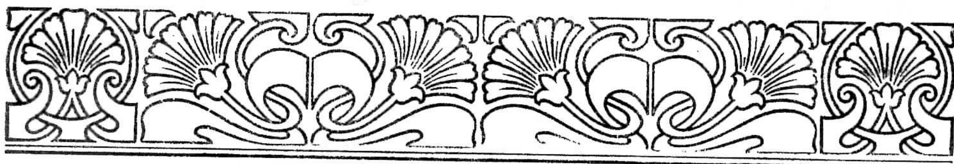
»Mi ćemo pak o tebi često razgovarati,« reče Perica. »Zar ne, draga Ružice?«

»Da!« odgovori Ružica. »I molit ćemo se Bogu, da se Ivo sretno vrati iz rata!«

»O hvala vam obojici već unaprijed! Vaše će nevine molbe dragi Bog sigurno uslišati.«

Još nekoliko riječi i dodje čas rastanka. Ružica se hrabro ponijela; ona se dapače i smijala, pružajući Ivanu ruku. Ipak je Ivan opazio suzu u crnom oku njezinom. Ova suza je bolje odavala raspoloženje srca Ružičinog, nego li onaj smiješak, koji ljudima gdjekada služi samo za to, da sakriju prave osjećaje svoje..

PETO POGLAVLJE.

Sultan Sulejman nije godine 1526. udario na Ugarsku zato, da ju osvoji, nego zato, — kako je on sam poslije rata izjavio, — da se Ugrima osveti, što su god. 1525. ubili poslanika njegova. Osim toga htio je Ugarsku što većma oslabiti.

Na Muhačkome polju ostade sultan iza bitke još dva dana. Prvi dan obilazio je po cijelome bojištu, da vidi pale junake i zarobljene topove. Nato su Turci po bojištu mrtvim junacima sjekli glave, te ih nosili pred krasan šator sultanov. Ovdje bude od 2000 glava učinjena velika ali i grozna piramida. Sultan je sjedio na pozlaćenom prijestolju u svome šatoru, kad li odgrnuše zastore, da on uzmogne vidjeti ovaj strašan trofej. Sulejman izjavi vojsci, da je zadovoljan s uspjehom bitke; zato velikome veziru i begovima podijeli darove, a Babibegu dozvoli, da sa svojim konjanicima slobodno robi i pali po Ugarskoj.

Sada nastade strahota u Zadunavlju, t. j. u Ugarskoj izmedju Drave i Dunava. Bijesni Turci polete u Muhač, te oplijene grad i zapale kuće, a pohvataju sve ljude, koji su ostali u gradu. Druga turska vojska udari u Pečuh. Prestrašeni gradjani ne usudiše se braniti, već su dobrovoljno predali ključeve gradskih vrata. No treći dan poslije toga sazovu Turci sve gradjane na sajmište, pa ih ondje pokolju, a kuće im porobe i zapale.

Nedaleko Marota skupilo se 25.000 seljaka, da se uklone strašnom neprijatelju. Seljaci iskopaše na brzu ruku grabe, sa tako dobivenom zemljom podignu nasipe. U tome primitivnom taboru čekao je Doboči na Turke, te je suzbio nekoliko juriša. No Turci dopreme onamo teške topove, s kojima razvale slabe utvrde, pa onda pokolju sve branitelje, njihove žene i djecu njihovu. Kad je Doboči vidio, da mu više ne pomaže junaštvo njegovo, uzme k sebi na konja lijepu svoju ženu, da tako spasi svoj i njezin život. Četa Turaka poleti za njim u potjeru i naskoro ga stigne, jer njegov konj nije mogao brzo trčati, noseći na sebi dvoje ljudi. Doboči opazi, da mu je sada kucnuo posljednji čas. Žena ga zamoli, neka ju sam ubije, da ne padne Turcima u ruke. Doboči joj ispuni želju, te rine svoj bodež u njezine grudi, a zatim se zdvojnom srčanošću obori na Turke i nadje junačku smrt.

Gdjegod se pojaviše turske horde, svagdje su iza njih ostala popaljena sela, puna osakaćenih lješina. Turci su mnoge ljude i pohvatali, pa ih onda vodili u sultanov tabor. Medjutim je Sulejman sa glavnom svojom vojskom preko Tolne putovao prema Budimu. Teško mu se vojska kretala po mekanim cestama, koje postadoše još gore uslijed neprekidnih kiša. Na tome putu smetala je sultanu ona masa zarobljenih ljudi; zato 3. rujna dade

nalog, neka se zarobljeni muškarci poubiju, a žene otpuste. Toga dana poklaše Turci 4000 muškaraca. Odsada više nijesu Turci ljude po selima i gradovima hvatali, već ih odmah ubijali.

Velik strah zavladao je 9. rujna 1526. u Budimu, kada se doznalo, da je sultan već blizu. Ta kako će Bornemisa sa 50 vojnika obraniti prijestolnicu ugarsku! Bornemisa uvidi, da je svaki otpor nemoguć; zato prepusti grad sudbini, a sam uteče u Požun. Ostavljeni i uplašeni gradjani budimski zaključiše, da će svoj grad predati sultanu bez otpora. Posebna deputacija gradjana podje u nedaleki Földvar, te ondje Sulejmanu uruči ključeve grada Budima. Sultan bijaše s time očito zadovoljan; zato je vojnicima zabranio plijeniti po Budimu ili zlostavljati gradjane budimske.

Sulejman udje 10. rujna u Budim i nastani se u kraljevskom dvoru. No već 13. rujna bukne u Budimu nenadano velika vatra, koja opustoši jedan dio grada. Sutradan pojavi se vatra takodjer u drugom dijelu. Uzalud se veliki vezir naprezao, da s vojskom pogasi vatru, jer izgoriše sve kuće i crkve budimske. Spasio se samo kraljevski dvor s nebrojenim kulturnim blagom, što ga je ovdje tečajem dugotrajnog vladanja svoga spremio kralj Matija Korvin. Sultan dade na ladje smjestiti razne dragocijenosti, naročito cijelu glasovitu Korvinovu knjižnicu, zatim krasne kipove Apolona, Herkula i Dijane. Sve ovo dade sultan otpremiti niz Dunav u Carigrad, kao ratni plijen iz prijestolnice ugarske.

Medjutim se na Dunavu od ladja sastavio most, po kojemu prijedje sultan iz Budima u Peštu.

Radi blizine Turaka nastade velik strah u sjevernoj Ugarskoj. Pavao Vardaj, nadbiskup u Jegri, osjećao je dužnost, da nešto poduzme za obranu sjeverne Ugarske. Vardaj se i onako spasio amo slučajem, jer ga je kralj Ljudevit neposredno prije početka bitke na Muhačkome polju poslao u Budim do kraljice Marije. Nadbiskup pozove Košice, Bartjejov i druge gradove u sjevernoj Ugarskoj, neka dignu pučki ustanak, da obrane domovinu svoju. Vardaj dodje 16. rujna u Miškovac, gdje je u istu svrhu održao sastanak s najuglednijim plemićima iz heveške, boršodske, gemerske, tornanske i abaujske županije. Tu bijaše takodjer velikaš Ivan Bebek, koji je preporučao, da sve ove županije i gradovi sastave zajedničku vojsku, pa da tako Turcima zapriječe pustošenje po sjevernoj Ugarskoj.

Nadbiskup Vardaj i čitavo plemstvo sjeverne Ugarske pristajahu uz erdeljskoga vojvodu Ivana Zapolju. Za njega su radili jošte za života kralja Ljudevita; sada pak nadahu se, da će Zapolja postati kraljem ugarskim. Zato se Vardaj obratio na Zapolju, neka i on dodje na dogovor u Miškovac.

Zapolja se s vojskom svojom u drugoj polovici mjeseca kolovoza g. 1526. nalazio u Segedinu na rijeci Tisi. Odanle je Zapolja s lakim konjaništvom 28. kolovoza krenuo na zapad, da dodje u kraljev tabor na Muhačkome polju, pa da tako zapriječi poraz kršćanske vojske. No čim je na putu doznao, da je kralj Ljudevit potučen i mrtav, odmah se Zapolja vratio u Segedin. Odsada se on ozbiljno bavio s mišlju, da postane kraljem ugarskim. Turski izvori kažu, da su neki magjarski odličnici dočekali sultana Sulejmana, kada je 17. rujna došao u Peštu, pa da su ga zamolili, neka Zapolji pomogne do prijestolja ugarskoga. Veli se, da je sultan Magjarima obećao, da će im ispuniti ovu želju.*)

Zapolja doduše nije 16. rujna došao na dogovor u Miškovac, kamo ga je pozvao jegarski nadbiskup Vardaj, ali je zato onamo poslao svoje ljude, koji ga na dogovoru zastupahu. Tamo bude zaključeno, da se vojnici

*) Hammer: »Geschichte des osmanischen Reichs«, svezak II. str. 55.

iz svih gradova i županija sjevero-istočne Ugarske moraju sabrati u Verpeletu, kamo će s vojskom svojom doći takodjer Zapolja. Ipak nije taj zaključak bio izvršen. Zapolja se naime s vojskom svojom iz Segedina zaputio najprije prema Erdelju, odakle se tekar kasnije povukao u svoj grad Tokaj. No u Verpelet ne dodjoše ni plemići ni gradjani iz sjevero-istočne Ugarske tako, da se ondje uopće nije niti sastavio kakav tabor kršćanske vojske.

Da je sultan Sulejman htio, mogao je sjeveroistočnu Ugarsku oplijeniti i opustošiti upravo onako, kako je to učinio u jugozapadnoj Ugarskoj. No sultan se odlučio za što brži povratak kući, i to drugim pravcem, nego li je došao u Budim. Doznao je naime sultan za priprave, koje Hrvati poduzimaju, da mu zapriječe prijelaz preko rijeke Drave. Javiše mu, da je Krsto Frankopan sabrao veliku vojsku, s kojom je dapače prešao Drave, pa dopro sve do Stolnoga Biograda, organizirajući posebne čete po županijama ugarskim. Da se ugne suvišnoj borbi, sultan će vojsku tursku odvesti kući preko Petrovaradina mjesto preko Osijeka.

Peštu je 25. rujna 1526. zadesila velika nesreća. Toga naime dana krene sultan s vojskom svojom iz Pešte, a sam grad dade zapaliti. Sultan je putovao niz lijevu obalu Dunava, dočim je veliki vezir drugu vojsku vodio niz desnu obalu rijeke Tise. Sav onaj kraj izmedju Dunava i Tise bude užasno opustošen. Turci su robili i palili, da je bila prava strahota. Veliki vezir udje u Segedin, pa dade grad oplijeniti i zapaliti; naprotiv se žitelji grada Subotice sretno obraniše u svome utvrdjenom taboru. Stanovnici grada Bača pokušali su otpor, te se zakloniše u svoju veliku i utvrdjenu crkvu. Sultan dade na crkvu cijeli dan jurišati, pa onda poklati sve žitelje, koji su živi pali u turske ruke. Mnogo tisuća ljudi bježalo je pred Turcima iz cijele Bačke prema Dunava. Ovi bijednici podigoše izmedju Bača i Petrovaradina velik tabor, da se zaštite pred Turcima. Sultan zapovjedi svojoj vojsci, da mora ovaj tabor zauzeti na juriš. Premda se narod upravo divno borio za svoj život i spas, ipak su Turci zauzeli tabor i poklali sve ljude. No sultana je ova borba stojala više žrtava, nego li pobjeda na Muhačkome polju.

Tamo, gdje je danas Novi Sad, koga onda jošte nije bilo, sastadoše se 7. listopada 1526. obje turske vojske: sultanova i vezirova. Ovdje se nasuprot Petrovaradinu pet dana gradio na Dunavu most od ladja. Sultan prijedje preko mosta u Srijem, odakle podje dalje u Biograd, pa u Drinopolje i napokon kući u Carigrad. Turske posade ostadoše samo u Petrovaradinu, Iloku i u nekim medjašnjim gradovima; sve ostalo napustio je sultan, zadovoljiv se time, da je Ugarsku veoma oslabio. Po turskim računima izgubila je Ugarska na toj vojni 200.000 ljudi, koji poginuše ili dopanuše ropstva turskoga.

*
* *

U drugoj polovini mjeseca rujna godine 1526. bijahu misli mnogih Hrvata uperene na grad Koprivnicu. Već 10. rujna stigao je onamo grof Krsto Frankopan, koga su dopratili knezovi Ivan Karlović i Ivan Zrinski. Njihove su čete bile temelj nove hrvatske vojske, koja će se u Koprivnici sabirati za obranu Hrvatske od možebitne provale turske.

Dobro su djelovala brojna pisma, što ih je Krsto Frankopan početkom rujna iz Zagreba odašiljao hrvatskim velikašima i plemićima. Ovi se od straha pred Turcima htjedoše odseliti iz Hrvatske, čim su doznali, da je kralj Ljudevit poražen na Muhačkome polju. Samo prisutnost Krste Frankopana, koga svi smatrahu vrsnim vojvodom, zadržala je hrvatsku gospodu kod kuće.

Putem od Zagreba do Koprivnice znatno je narasla vojska Krste Frankopana, jer joj se pridružiše banderiji nekih velikaša i plemića. Već oko

15. rujna bijaše u Koprivnici sakupljeno do 3000 konjanika i pješaka, te je grad bio pun vojske hrvatske.

U ono doba izgledala je Koprivnica posve drukčije, nego li danas izgleda. Prava varoš nalazila se tamo, gdje je danas predgradje Miklinovec. Tu bijaše drvena župna crkva sv. Nikole, po kojoj je ovaj dio grada dobio svoje ime. Oko crkve nalazilo se župno groblje; zato se još oko godine 1860. prigodom zemljoradnje na tomu mjestu iskapahu kosti nekadašnjih gradjana koprivničkih.

Tamo, gdje je danas župni dvor, stajao je godine 1526. samostan franjevački. Uz samostan bijaše župna crkva blažene djevice Marije*), koju je god. 1337. sagradio velikaš Ivan Gising, sin hrvatskoga bana Henrika Gisinga, i to na onome mjestu, gdje je prije toga bila kapelica sv. apoštola Jakova. Jugo-istočno od crkve stajao je »magistrat« gradska vijećnica, koji se zvao »domus praetorea«. Ista ova zgrada — najstarija u cijeloj Koprivnici — postoji još i sada, a u njoj se nalazi kr. kotarski sud.

Već godine 1526. bijaše oko magistrata i bližnjih kuća iskopana graba, a u nju svedena voda iz potoka Koprivnice. S iskopanom zemljom podigoše Koprivničani bedeme, čime pojačaše svoju sigurnost. Unutar bedema dospjela je i crkva bl. dj. Marije sa franjevačkim samostanom. Ipak nijesu tada još bedemi biti tako visoki, kakovi bijahu kasnije, a ni graba nije bila tako široka i duboka. Počevši naime od god. 1552. brinuo se čitav narod hrvatski, da pojača Koprivnicu, jer je tamošnja tvrdja štitila Hrvatsku od provaljivanja Turaka iz Slavonije i južne Ugarske. Gotovo svaki sabor hrvatski doznačuje besplatne radnike (kmetove), koji će po 14 dana kopati grabe, te iskopanu zemlju vući na bedeme koprivničke.*)

Na poziv Krste Frankopana dolazili su u Koprivnicu velikaši i plemići iz Slavonije. Tako je iz Virovitice došao bogati Ivan Banić, a iz Orahovice silni Ladislav More, koji se oženio s Magdalenom Rakoš, udovicom vojvode Lovre Iločkoga, te s njom dobio velika imanja izumrle obitelji knezova Iločkih. Mnogo je vojnika doveo Stjepan Dešhazi, vlasnik Stubice i Susjedgrada. Svi se ugodno iznenadiše, kad je nekoliko tisuća oboružanih seljaka doveo podban Mirko Bradač od Ladomerca; Bradač je naime kao župan križevačke županije digao pučki ustanak u ovoj — tada najvećoj — županiji.*)

---

*) Assumptio Mariae = Velika Gospa.

*) Turci su naime godine 1552. zauzeli Viroviticu, te odanle često palili i plijenili po hrvatskoj Podravini. Godine 1575. zapališe Turci koprivnička pregradja, pa i župnu crkvu sv. Nikole u Miklinovcu. Pošto je ta crkva bila drvena, izgorjela je do kraja. Sada se župnik preselio u koprivničku tvrdju, a nastanio se u bivšem franjevačkom samostanu; Franjevci su naime od straha pred Turcima otišli iz Koprivnice god. 1552., te je njihov samostan već god. 1561. bio posve napušten. Crkva bl. djevice Marije postade župnom crkvom, te je postojala do god. 1657., kada su Koprivničani na njenom mjestu sagradili crkvu sv. Nikole, koja je još i sada župna crkva. Iste god. 1657. vratiše se Franjevci u Koprivnicu, gdje su do god. 1668. sebi sagradili samostan, koji postoji sve do danas.

*) Pod križevačku županiju spadalo je god. 1526. cijelo zemljište današnje županije bjelovarsko-križevačke, zatim tri kotara (daruvarski, pakrački i novski) od županije požeške, te cijela današnja virovitička županija do Našica i Valpova, izuzev virovitičko vlastelinstvo, koje bijaše posebna (virovitička) županija. Križevačkoj županiji pripadahu takodjer istočni dijelovi ludbreškoga i novomarofskoga kotara u današnjoj županiji varaždinskoj.

Iz Posavine dojoše braća Ivan, Krsto i Franjo Svetački (Zempche), koji su posjedovali Novsku, Britvičevinu i Subocki grad. Mnogo je vojnika doveo hrabri Ivan Kastelanović od Svetoga Duha, koji je imao Sirač i Zelinjak kod Pakraca, te neke posjede u zagrebačkoj županiji. Iz Brezovice kod Virovitice dodje Pavao Krečin, iz Voćina banov brat Urban Baćan, a iz Bijele Stijene junački Petar Keglević.

Jošte su vojnike svoje doveli vlastela: Franjo Sekelj od Dobre kuće, Ivan Golec od Sutiske, Gjuro Korlatović iz Oporovca kod Zagreba, Petar Markov od Požege, Mihajlo Kešeri od Gibarca, Franjo Bodono iz Zeline, te plemići: Matija Horvat, Pavao Ratkaj, Ivan Vukoslavić, Stjepan od Praševca, magister Andrija Budor, Ivan Turočki, Petar Pogan, Tomo Pohuj, Stjepan od Gjule i Baltazar Hobetić.

U Rasinji kod Koprivnice imao je svoje imanje i kaštel bogati velikaš Ljudevit Pekri od Petrovine, koji je u Hrvatskoj uživao velik ugled. K njemu je došao njegov brat Nikola Pekri, koji je tada bio vlasnik Gušćerovca kod Križevaca. U Rasinji sastao se s njima takodjer Ivan Alapić, gospodar grada Velikoga Kalnika, inače susjed i dobar prijatelj braće Pekrija. Kao obično pred sabor, tako se i sada njih trojica dogovarahu, što da iznesu na saboru i kako da se ondje vladaju.

»Hoćemo li na saboru u Koprivnici« zapita Alapić »štogod zaključiti o pitanju, tko da na prijestolju hrvatskom naslijedi mladoga kralja Ljudevita II., koji je tako nesretno zaglavio iza bitke na Muhačkome polju?«

»Svakako treba raspravljati o pitanju: tko li će biti kralj hrvatski?« odgovori Ljudevit Pekri.

»Pa kako ti sudiš o tome pitanju?«

»Držim, da je na to pitanje posve jednostavan odgovor... Kralj Ljudevit nije ostavio nikakovih potomaka, koji bi ga naslijedili. Prijestolje dakle pripada jedinoj Ljudevitovoj sestri Ani, koja na prijestolje ima nesumnjivo pravo po nasljednom zakonu, kakav vlada u Ugarskoj i Hrvatskoj.«

»To stoji,« reče Alapić. »Ali Ana je udata za austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda. Hoće li dakle i Ferdinand sjesti na prijestolje?«

»Naravno da hoće! Ta već smo opetovano imali slične slučajeve. Kad je godine 1382. umro kralj Ljudevit I. Veliki, naslijedila ga je njegova kći Marija; pošto se pak Marija kasnije udala za Sigismunda, postao je i Sigismund godine 1387. kraljem ugarskim i hrvatskim; premda je kraljica Marija umrla godine 1395., ipak se kralj Sigismund održao na prijestolju sve do svoje smrti godine 1437. Ni Sigismund nije iza sebe ostavio sina, nego samo kćer Jelisavu, koju mu je rodila druga njegova žena Barbara Celjska, poznata pod imenom »Crna kraljica«. Jelisava bijaše udata za austrijskoga vojvodu Albrechta, koji je god. 1437. bio priznat kraljem ugarskim i hrvatskim isto tako, kao što je žena njegova postala kraljicom našom.«

»Ti dakle misliš, da će se i nadvojvoda Ferdinand — poput Sigismunda i Albrechta — bez zapreka uspeti na ugarsko i hrvatsko prijestolje?« zapita Alapić.

»Ne, tako ja ne mislim,« odgovori Ljudevit Pekri. »Meni je dobro poznato, da će Ferdinand naići na velike zapreke u Ugarskoj, gdje će magjarski plemići iznijeti protukralja...«

»Valjda erdeljskoga vojvodu?« upade mu u riječ Alapić.

»Da, Ivana Zapolju! Ta za njega rade već mnogo godina!«

»A hoće li Zapolja uspjeti?«

»Možda hoće. Nije barem isključen uspjeh njegov. Ali u tome slučaju prestat će unija izmedju Ugarske i Hrvatske!«

»Kako to misliš?« zapitaše Alapić i Nikola Pekri.

»Kako? Ugarska će dobiti jednoga kralja, a Hrvatska drugoga. Ondje će zavladati Zapolja, a kod nas Ferdinand.«

»Ako Ferdinandu podje za rukom, da prevlada u Hrvatskoj,« primijeti Alapić, nasmjehnuv se.

»O tome sam već unaprijed uvjeren!« reče Ljudevit Pekri, pogledav Alapiću ozbiljno u lice.

»A na čemu se temelji tvoje uvjerenje?«

»Na izjavama poslanika Ferdinandovih.«

»Kakvih poslanika?«

»Jučer bijahu kod mene Ivan Auersperg iz Schonberga i barun Sigismund Dietrichstein iz Holnburga. Oni su danas već u Koprivnici, jer ih je nadvojvoda Ferdinand poslao na sabor hrvatski.«

»Pa što kažu ta gospoda?«

»Ferdinand će se poslužiti oružanom silom, ako ga dobre volje ne priznamo kraljem hrvatskim.«

»Oružanom silom!« nasmije se Alapić. »Ta zar Ferdinand misli, da je jači od cijeloga naroda hrvatskoga?«

»E, nemoj tako, Ivo! I ja znadem, da nadvojvoda Ferdinand nema toliko snage, da slomi jedan narod, ako mu se ne bi htio pokloniti. Ali Ferdinand može dobiti pomoći od svoga brata Karla, koji je — kako znadete — car njemački, kralj španjolski i napuljski, vladar u Nizozemskoj, Milanu i čak tamo u Americi ...«

»Jednom riječi: najsilniji čovjek u Evropi. To si htio kazati, zar ne?« zapita Alapić.

»Da, najmoćniji vladar.«

»Priznajem, da je najmoćniji. Ali znadem i to, da car i kralj Karlo ne će moći ništa pomagati svome bratu Ferdinandu, jer ima ljutih neprilika u svojim državama. Ta i sam znadeš, da mu radi Italije za vratom sjedi francuski kralj Franjo, dočim je Martin Luter u Njemačkoj iznio novu vjeru, te se čitav narod njemački podijelio u dva silna tabora, zbog čega bi ondje moglo doći i do strašnoga vjerskoga rata.«

»Ta meni se čini, dragi Ivo, kao da tebi nije po ćudi nadvojvoda Ferdinand. Je li tako?«

»Krivo me sudiš! Ta dobro znadeš, da se nas dvojica u svemu slažemo. Ako ti držiš, da je Ferdinand zavrijedio hrvatsko prijestolje, bit ću i ja za njega. Ta volim Ferdinanda, koji je rodjak poginuloga kralja, nego li da nam Magjari svoga kandidata narinu za kralja!«

»Tako je!« reče Nikola Pekri. »I ja se slažem s tobom.«

»Pa dobro! Vi ćete dakle obojica u tome pitanju stajati uz mene na saboru koprivničkom?«

»Hoćemo! Hoćemo!«

*

* *

Južno od Koprivnice — na obroncima pitome Bilogore — stoji vinorodan kraj, koji se zove »Starigrad«. Ovdje se u srednjem vijeku nalazila jaka tvrdja »Kamengrad«, koja se u listinama piše magjarski »Kuvar« ili »Keuvar«. Ovaj Kamengrad bijaše središte velikoga vlastelinstva, koje se na sjever protegnulo čak do rijeke Drave. Svi žitelji Koprivnice, Peteranca, Drnja, Sigeca, Herešina i Hlebina bijahu nekada kmetovi imanja kamengradskoga. Kralj Ljudevit I. podijelio je Koprivnici 4. prosinca 1356. takove povlastice, kakve je već od godine 1242. imao Grič u Zagrebu. Tako je Ko-

privnica od sela postala varoš,*) a njezini žitelji dobiše gradjanska prava, dočim žitelji drugih sela ostadoše kmetovi kamengradski.

Kamengrad bijaše vlasništvo krune; zato je u Kamengradu redovito stanovao »herceg slavonski«, koji je odavle u kraljevo ime vladao nad svim zemljama hrvatskim. Kada Hrvatska nije imala svoga hercega, onda je u Kamengradu stanovao »ban cijele Slavonije«, t. j. ban svih zemalja hrvatskih. Ispod Kamengrada nalazila se kapelica sv. Mirka, koja je spadala pod koprivničku župu sv. Nikole.

U 14. vijeku opetovano su u Kamengradu boravili naši kraljevi, poimence Ljudevit I. i Sigismund. Upravu i prihode imanja Kamengradskoga povjeriše kraljevi najprije banu Mikcu Prodaviću i njegovim potomcima, a kasnije obitelji knezova Celjskih. Godine 1446. vodio je po zaključku sabora gubernator Ivan Hunjad (poznat pod imenom »Sibinjanin Janko«) rat na kneza Fridrika Celjskoga i njegova sina Ulrika. Tom prigodom opsjedao je Hunjad i zauzeo mnoge Celjske gradove, pa i Kamengrad kod Koprivnice, koji je prigodom opsade znatno stradao. Knezovi Celjski ne htjedoše oštećeni Kamengrad popravljati, pa je on tečajem vremena postao ruševinom.

Katarina Celjska, udovica bana Ulrika Celjskoga, a kći srpskoga despota Gjorgja Brankovića i šurjakinja turskoga sultana Murata II., prodala je 8. svibnja mnoge celjske posjede banu Ivanu Vitovcu za 62.000 dukata. Medju ostalim posjedima spominje se takodjer Koprivnica s »razvaljenim« Kamengradom*). Sijelo vlastelinstva bilo je dakle već tada iz Kamengrada preneseno u Koprivnicu.

Bana Ivana Vitovca naslijediše njegovi sinovi Juraj i Vilim, koji bijahu poznati pod imenom »Zagorski knezovi«, jer su u Zagorju imali Krapinu, Grebengrad, Trakošćan i druga imanja. Godine 1488. pobuniše se braća Vitovci protiv kralja Matije Korvina, koji im radi toga oduzme sva imanja, pa ih godine 1490. dade svome sinu Ivanu Korvinu. Odsada je u Koprivnici sve do svoje smrti godine 1504. vladao herceg i ban Ivan Korvin. Poslije njega domogao se Koprivnice ban Ivan Ernušt, komu je brat Sigismund bio biskup u Pečuhu**). Ivan Ernušt posjedovao je takodjer susjedne gradove u Podravini poimence: Prodavić (današnje »Virje«) i Sušicu (današnji »Gjurgjevac«), a osim toga cijelo Medjimurje sa gradovima: Čakovcem i Štrigovom. Kad je godine 1519. umro Ivan Ernušt, naslijedio ga je njegov sin Franjo; ali ovaj pogibe u boju na Muhačkome polju, ostavivši dva sina: Ivana i Gašpara; Ivanu bijaše 20 godina, a Gašparu tekar 12.

Usred koprivničke tvrdje — tamo, gdje je danas pučka škola — imali su Ernušti svoj vlastelinski dvor. Zgrada bijaše doduše drvena, ali veoma prostrana i udobna. Ovdje je mladi Ivan Ernušt dočekivao hrvatske velikaše i plemiće, koji su dolazili na sabor u Koprivnici; zato je u toj zgradi počevši od 15. rujna 1526. bilo veoma živahno.

Hrvatska su gospoda odsjedala u vlastelinskom dvoru, gdje se Ivan Ernušt obilno pobrinuo, da za njih bude hrane i pića. Za sve goste nije ipak

---

*) Pravim slobodnim i kraljevskim gradom postala je Koprivnica tekar god. 1608. zauzimanjem zagrebačkoga kanonika prepošta Baltazara Dvorničića (»Napuly«), koji bijaše rodom iz Koprivnice.

*) Arkiv za povjestnicu jugoslavensku knjiga III. str. 99.

**) Njihov otac Ivan Ernušt bijaše porijeklom židov iz Švedske, a zvao se »Hampo«; njega je kralj Matija Korvin god. 1470. učinio vrhovnim blagajnikom, a god. 1475. i banom Slavonije.

bilo dosta mjesta u vlastelinskom dvoru; zato su neke velikaše i plemiće u svojim kućama nastanili čestiti gradjani koprivnički.

Kod Ivana Ernušta odsjedoše takodjer Ivan Auersperg i barun Sigismund Dietrichstein, koji su na hrvatski sabor došli kao povjerenici austrijskoga nadvojvode Ferdinanda. Oni su već 21. rujna stigli u Koprivnicu, te ondje pojedine velikaše i plemiće nastojali predobiti za svoga gospodara. Pri tome poslu bijahu im puna usta svakojakih obećanja.

Zagrebački biskup Šime Erdedi došao je u Koprivnicu 22. rujna zajedno sa svojim bratom Petrom i sa dva delegata kaptola zagrebačkoga. Pošto su sa sobom doveli mnogo vojnika, i to dobro oboružanih, svatko ih je pozdravljao s velikim poštovanjem i s iskrenom radošću.

Sam grof Krsto Frankopan stigao je u Koprivnicu tekar 23. rujna u jutro. On se naime predugo zadržao u južnoj Ugarskoj, gdje se narod jedva primirio od straha i nesreće, koju mu je zadalo pustošenje tursko.

»Takove strahote nijesam još nigdje vidio«, reče Krsto biskupu Erdedu. »Turci su popalili sva sela i varoši, do kojih dospješe na četovanju svome. Što je narod sabrao žita i krme, sve mu je izgorjelo. Bijedni ljudi ne će imati nikakove berbe, jer su Turci sasjekli trsove.«

»A zašto nijesi ovamo došao već jučer?« zapita biskup.

»Jer sam tekar prije 2 dana ostavio Stolni Biograd. Ondješnji me gradjani ne htjedoše pustiti prije, dok nijesu došle sigurne vijesti, da je sultan Sulejman s vojskom turskom prešao na drugu stranu Dunava.«

»Ima li dakle nade, da se Turci ne će vraćati istim putem, kojim su pošli u Ugarsku?« zapita Ljudevit Pekri, koji bijaše prisutan kod ovoga razgovora.

»Držim, da ne će«, odgovori Frankopan. »Ja sam u ostalom ostavio 500 hrvatskih konjanika u Stolnom Biogradu, jer me tamošnji gradjani uvjeravahu, da će pobjeći od straha, ako ih ostavim bez ikakove obrane. Ovi će me konjanici redovito izvješćivati o kretanju turske vojske. Sultan se po svoj prilici više ne će vratiti na desnu obalu Dunava, nego će ovu rijeku prijeći valjda negdje u Srijemu izmedju Iloka i Petrovaradina.«

»Ilok je doduše od nas dalje nego li Osijek«; reče Ivan Karlović, »ali zato nije od naše domovine uklonjena pogibelj. Prijedju li naime Turci rijeku Dunav kod Iloka ili Dravu kod Osijeka, svejedno mogu njihove horde opustošiti Slavoniju, ako to odredi ili dopusti sultan Sulejman.«

»Dakako,« potvrdi Frankopan. »Upravo zato nam je i nuždan ovaj sabor hrvatski, da poduzmemo sve mjere za obranu mile domovine. Samo velik oprez i dobre priprave mogu od Slavonije otkloniti pogibelj, koja joj prijeti. Zateče li nas Turčin onako nepripravne, kako je nepripravna bila Ugarska poslije bitke na Muhačkome polju, tada će se Turci odvažiti, da opustoše lijepu našu Slavoniju.«

Neposredno prije, nego li se otvorio sabor, dodje u Koprivnicu krasno opremljena konjanička četa, koju je vodio valpovački vlastelin Petar Peren, koji bijaše čuvar krune sv. Stjepana. Njegov otac Mirko Peren bio je od godine 1504. pa sve do svoje smrti (5. veljače 1519.) palatin ugarski, te je 27. prosinca 1517. dobio od njemačkoga cara Maksimilijana I. naslov »herceg svetoga carstva rimskoga«. Zato su i Petra Perena obično zvali »hercegom«, dočim se on sam najradje služio naslovom »knez od Šikloša«, jer mu je uz Valpovo pripadao takodjer grad Šikloš s velikim imanjem u južnoj Ugarskoj.

»Ti si, dragi herceže, došao baš u posljednji čas«, reče Krsto Frankopan, rukujući se s Perenom.

»Prije nijesam mogao«, odgovori Peren. »Ta znadeš, da se turska posada nalazi u Osijeku, dakle u neposrednom susjedstvu mome. Trebalo

je dakle u Valpovu poduzeti sve priprave za obranu, ako bi za moje odsutnosti udarili Turci. Ja sam veći dio vojske svoje i ostavio ondje, a samo sa banderijem svojim došao ovamo u Koprivnicu.«

»Dobro si učinio«, reče Frankopan. »Tebe će za tvoje odsutnosti jamačno u Valpovu zamjenjivati draga tvoja majka. E, sretan si ti, što imaš toli vrijednu majku! Junakinja je Dora Kanižaj, dostojna svoga pokojnoga muža palatina!«

»Pusti ju, Krsto, na miru, jer je sirota moja majka veoma žalosna.«

»Razumijem, herceže, razumijem«, odgovori Frankopan. »Jadnica je u boju na Muhačkome polju izgubila svoga sina Franju, biskupa iz Velikoga Varadina.«

»Da, da! Nemam ja više dobroga brata Franje, s kojim sam se ponosio poput majke svoje... Žalibože nije to jedina žrtva, koju je moj rod doprinio u onome strašnome boju. Ta ondje je zaglavio takodjer moj bratić Gabrijel Peren! Tako je našu obitelj zadesila najveća nesreća.«

»Istina je, istina!« potvrdi Frankopan. »Ali ja držim, da će tvoja čestita majka naći sebi utjehu.«

»Već ju je djelomice i našla! Kad je sultan ostavio Muhačko polje i krenuo prema Budimu, pošla je moja majka na bojište, da potraži i sahrani lješinu miloga joj sina Franje. Dugo je i pomno tražila, dok ju nije napokon i našla. Sahraniv sina svoga, uvidjela je majka moja, da će lješine drugih poginulih junaka istrunuti na bojnome polju. I sjetila se dobra starica, kako druge majke ne mogu izvršiti ovaj čin pijeteta jedino radi toga, što im sinovi pogiboše predaleko od doma svoga. Ta ni ona ne bi mogla sahraniti svoga Franje, da je poginuo u daljini, a ne na Muhačkome polju, koje nije daleko od Valpova. I moja se majka odlučila, da zamijeni druge — isto tako unesrećene — majke, te je po svojim slugama dala pokopati poginule junake. Ovaj posao trajao je čitav tjedan, ali je donekle i primirio majku moju.«

»Čast joj i hvala budi od cijeloga naroda hrvatskoga! Ta i naš je narod na Muhačkome polju izgubio 5000 junaka, a tvoja ih je majka pokopala, da nesretnici ne budu plijenom grabežljivih ptica i zvjeradi. To je lijepo; to je plemenito djelo!« reče Frankopan.

Sabor u Koprivnici potrajao je samo jedan dan (23. rujna). Tada se naime nije vrijeme trošilo dugim govorima, jer se veća važnost polagala u zaključke.

Po starom običaju podjoše najprije svi velikaši i plemići u crkvu blažene djevice Marije, gdje je biskup Šimun Erdedi odslužio svečanu misu uz asistenciju prisutnih kanonika, koji dodjoše na sabor u Koprivnicu kao izaslanici kaptola zagrebačkoga i čazmanskoga. Ovoj misi pribivalo je i cjelokupno gradjanstvo koprivničko, jer je 23. rujna bila upravo nedjelja.

Poslije mise zapute se velikaši i plemići u gradski magistrat, gdje je za sabor bila odredjena dvorana, u kojoj se inače sastajahu gradski zastupnici i prisežnici, da vijećaju o potrebama grada Koprivnice. Sabor je otvorio grof Krsto Frankopan, zamolivši biskupa Šimuna Erdeda, da predsjeda.

»A gdje je naš ban Baćan?« pitahu neki velikaši i plemići.

»Potražio je sebi sigurnije skrovište!« odgovarahu drugi.

»Kada ga trebamo, onda ga nema!« primijeti treći, a čulo se i raznih drugih posprdnih primjetaba.

Sabor se primirio tekar onda, kada je ustao stari knez Ivan Karlović. Kratko, ali jezgrovito prikazao je Karlović tužne prilike, u kojima se nalaze hrvatske zemlje. »Kralj je poginuo, ban je pobjegao, a silni sultan Sulejman pustoši u našoj neposrednoj blizini. Velika turska vojska mora se kući vraćati preko Slavonije; u tome pak leži golema pogibelj za milu našu domo-

vinu, jer nije isključeno, da će turski konjanici opljeniti i popaliti Slavoniju, kako to evo čine u susjednoj Ugarskoj.«

Nato se Karlović okrene prema Frankopanu, te mu reče: »Sada — u času rasula ovoga kraljevstva — ostaviše nas sva naša gospoda osim tvoga gospodstva. Stoga ne ćemo nikoga nego li tebe za našega glavara i branitelja! Ti si prošle godine pohitao u pomoć gradu Jajcu u Bosni i oslobodio ga od dugotrajne turske opsade; ti ćeš dakle znati i u ovom teškom času ustati na obranu mile naše domovine!«

»Živio Krsto! Živio Frankopan!« zaori vijećnicom, da su se tresla stakla na prozorima njenim.

Nato ustane herceg Petar Peren, te sa dozvolom biskupa Erdeda reče Frankopanu ovako:

»Mi hoćemo, da tvoje gospodstvo bude naš gubernator i vrhovni branitelj. Svi se dobrovoljno stavljamo pod tvoju vlast!«

Silni poklici odobravanja popratiše Perenove riječi. Mladi knez Ivan Zrinski namigne plemiću Baltazaru Hobetiću, koji je poput Zrinskoga imao golemo tijelo, te njih dvojica dodju iza Krste Frankopana i dignu ga u vis. Tri puta bijaše Krsto podignut u zrak, čime je po starinskom običaju proglašen starješinom naroda hrvatskoga. Za to vrijeme pljeskahu svi prisutni velikaši i plemići.

»Dragi Krsto!« reče biskup Frankopanu. »Kao predsjednik ovoga sabora hrvatskoga s velikim veseljem ustanovljujem, da si ti jednodušnom voljom sakupljenih velikaša izabran gubernatorom kraljevstva hrvatskoga. Proglašujem te dakle braniteljem i zaštitnikom naroda hrvatskoga. Vladaj sretno dotle, dok se ne riješi pitanje: tko će biti kralj hrvatski? Tvoja će biti dužnost, da narod hrvatski braniš od Turaka, pa i od takovih kršćana, koji bi mu htjeli činiti nasilja. Budi podjedno u hrvatskim zemljama sudac, a medju raznim strankama miritelj!«

Krsto Frankopan prihvatio je ponudjenu mu čast i službu.

»Nastojat ću,« reče Frankopan, »da posvema ispunim nade, što ih polažete u moju osobu. Moje geslo glasi: Ljubav prema domu nada sve drugo! Rado vam obećajem, da ću se latiti svakoga sredstva za obranu mile svoje domovine. Ja sam pripravan, da žrtvujem i svoj život, ako time mogu odvratiti nesreću od naroda hrvatskoga!«

Opet nastade klicanje velikaša i plemića, koji se upravo oduševiše za svoga ljubimca Krstu Frankopana. Svatko je želio, da mu stisne junačku desnicu, koja će štititi i braniti narod i domovinu od provale turske i od svake druge nesreće. Kada se ovo klicanje sleglo, ustade sijedi knez Karlović, te počne govoriti.

»Gospodo i mila moja braćo! Mi smo evo našli čovjeka, koji ima sposobnosti i težnje, da obrani naš dom i rod. Ali to još nije dosta! Niti Krsto Frankopan ne će moći izvršiti uzvišene zadaće svoje, ako mu ne podademo sredstva za izvedbu njihovu... Vi sigurno pogadjate, o čemu ja namjeravam govoriti. Uzdržavanje vojske stoji mnogo novaca, a naša je državna blagajna prazna. Tu nema dakle druge pomoći, nego li da doprinesemo takodjer žrtvu u novcu, kako ju mislimo pridonijeti u krvi svojoj. Za takove izvanredne prilike, u kakove je sada dospjela kraljevina Hrvatska, ne dostaju redoviti prihodi njeni. Moramo zato poduzeti druge mjere, da nam državna blagajna ne ostane prazna.«

Iza toga ustade rasinjski vlastelin Ljudevit Pekri, pa dozvolom biskupa Erdeda nadoveže na Karlovićev govor ove riječi:

»I ja držim, da u sadašnjim prilikama treba doprinijeti i vanredne žrtve. Grofu Krsti Frankopanu mora se omogućiti, da što dulje na okupu

zadrži ovu lijepu vojsku, koju smo mi Hrvati sakupili u razmjerno vrlo kratko vrijeme. Bez dovoljnoga novca ne će mu to biti moguće. Zato predlažem, neka se raspiše izvanredna daća, koja će Frankopanu poslužiti za obranu domovine.«

Ovaj prijedlog bio je u saboru prihvaćen s velikim povladjivanjem. Rasprava se povela o tom, kako velika da bude izvanredna daća. Velikaši i plemići zaključiše napokon, da svako ognjište (fumus), t. j. tadašnja porezna jedinica, mora doprinijeti po jedan zlatan forint (a to je dukat).

Sada je nastalo pitanje, kako da gubernator Krsto Frankopan što prije dodje do novaca. Prisutni velikaši i plemići izjaviše, da će Krsti odmah isplatiti porez od svojih vlastelinstva, jer su i onako sa sobom poveli u rat sav raspoloživ novac. Plemićki (kotarski) suci dobiše nalog, da izvanrednu daću najkasnije do Terezijeva (15. listopada) od kmetova uberu, pa da ju preko svojih podžupana pošalju zemaljskomu blagajniku, koji će sabrane novce staviti na raspolaganje Krsti Frankopanu.

Tekar sada dodjoše do riječi Ivan Auersperg i Sigismund Dietrichstein, poslanici austrijskoga nadvojvode Ferdinanda. Na dugo i široko tumačio je Auersperg, da je njegov gospodar smrću kralja Ljudevita postao jedinim baštinikom hrvatske, ugarske i češke krune. Auersperg je iznio sve ugovore, što ih je nekada u pitanju nasljedstva car Maksimilijan sklopio s kraljem Vladislavom II. Pošto je kralj Ljudevit, kao jedini sin Vladislava II., umro bez potomaka, pripada i hrvatsko prijestolje nadvojvodi Ferdinandu, kao unuku cara Maksimilijana. Osim toga Ferdinand ima nesumnjivo pravo na prijestolje takodjer kao suprug Ane, jedine kćeri kralja Vladislava II.

»Što se to sada nas tiče?« zapita knez Petar Erdedi.

»Neprijatelj je pred vratima, a ovi Nijemci hoće da raspolažu s prijestoljem hrvatskim!« vikao je herceg Petar Peren.

»Koliko nam nadvojvoda Ferdinand šalje vojnika za obranu domovine od Turaka?« ironički zapita podban Mirko Bradač.

»Ili nam možda nadvojvoda Ferdinand po vama šalje novaca za uzdržavanje naše vojske?« zapita Nijemce knez Ivan Banić Virovitički.

»E, nemojte tako, braćo moja!« uzme Ljudevit Pekri u obranu Nijemce. »Gospoda Auersperg i Dietrichstein imaju posve odredjenu zadaću, da nas Hrvate upozore, kako nadvojvodi Ferdinandu pripada pravo na hrvatsko prijestolje.«

»Tako?« upade Pekriju u riječ podban Mirko Bradač. »Svako pravo spojeno je i sa stanovitim dužnostima. Ne vrši li tko dužnosti, tada gubi i svoje pravo... Mi Hrvati stojimo evo tu osamljeni i bez ikakove pomoći. Ako smo prisiljeni, da posve sami branimo domovinu svoju, onda jedino nama pripada i pravo, da raspolažemo s prijestoljem hrvatskim!«

»Tako je!« vikahu oduševljeno velikaši i plemići.

»Recite vi svome gospodaru,« nastavi podban Bradač, okrenuv se prema Auerspergu i Dietrichsteinu, »da hrvatsku krunu mora ju zaslužiti, ako ju hoće steći. Nije dosta, da netko bude rodjen na mekanim dušecima. Nama Hrvatima slabo imponiraju ugovori izmedju cara Maksimilijana i kralja Vladislava. Ako vaš gospodar hoće, da postane kraljem hrvatskim, mora dokazati, da je pripravan nešto i žrtvovati za novu svoju kraljevinu.«

»Tako je!« odobravahu velikaši i plemići.

»Pa to će nadvojvoda Ferdinand i učiniti,« reče Ljudevit Pekri.

»Kada?« zapita herceg Peren. »Valjda tekar onda, kad ga okrunimo za kralja svoga!«

»A dotle će Turci po volji pustošiti milu našu domovinu,« reče knez Ivan Banić. »Ako nadvojvoda Ferdinand namjerava Hrvatima pomoći, neka to učini odmah, jer im sada prijeti najveća pogibelj!«

»Ne ćemo mi kestenje vući iz vatre za drugoga!« primijeti knez Petar Erdedi.

»Kako to misliš?« zapita Ljudevit Pekri.

»Tako, da ćemo sebi po volji birati kralja svoga, ako budemo sami morali stajati na braniku domovine svoje,« rastumači Petar Erdedi.

»Ti dakle misliš«, nastavi Pekri pitati, »da bi se moglo dogoditi, da Hrvati izaberu sebi za kralja koga drugoga, a ne baš nadvojvodu Ferdinanda?«

»Svakako!« odgovori Petar Erdedi. »Ta to je posve prirodno pravo naše!«

»A što će u tome slučaju učiniti nadvojvoda Ferdinand?« zapita herceg Petar Peren prisutne Nijemce.

»Tada će nadvojvoda oružanom rukom osvojiti ovo kraljevstvo, koje mu pripada kao baština«, odgovori Sigismund Dietrichstein.

»Zar tako?« vikne herceg Peren.

»Čini se, da nam ovi Nijemci prijete!« ljutio se podban Bradač.

»Napolje s Nijemcima!« vikne Petar Markov iz Požege.

»Napolje!« opetovahu za njim mladji plemići.

»Umirite se, braćo!« reče knez Ivan Karlović. »Ja razumijem vašu ogorčenost radi nesmotrene izjave gospode Auersperga i Dietrichsteina. Ipak držim, da zbog toga ne smijemo povrijediti gostoljublja, koje cijene svi Hrvati. Gospoda Nijemci bit će dovoljno kažnjeni time, što će se kući vratiti neobavljena posla. Mi pak možemo preko ove upadice prijeći na dnevni red.«

»Tako je!« odobriše stariji članovi sabora, a umiriše se i neki mladji.

»Nešto moramo zaključiti glede kraljice Marije, udovice nesretnoga kralja Ljudevita«, reče biskup Erdedi. »Mislim, da čast sabora hrvatskoga traži, da kraljici izrazimo našu sućut radi nesreće, koja ju je zadesila.«

»Vrlo dobro!« reče Krsto Frankopan.

»Birajmo deputaciju, koja će poći u Požun, da kraljici Mariji izrazi našu sućut!« predloži knez Ivan Karlović.

»I ja sam za to«, reče herceg Petar Peren. »Ovu deputaciju mogla bi činiti gospoda: biskup Šimun Erdedi, grof Krsto Frankopan i podban Mirko Bradač od strane velikaša ovoga sabora, a od strane plemića: Ivan Kaštelanović od Svetoga Duha, Ambroz Kečer od Radovana i Matija Brodarić od Jarožina.«*)

»Pristaje li na to visoki sabor?« zapita biskup Erdedi.

»Pristajemo!« čulo se sa svih strana.

»Ja nijesam siguran«, izjavi Krsto Frankopan, »da li ću moći sa deputacijom poći u Požun. Ta vi i sami vidite, da moram hrvatsku vojsku povesti u istočnu Slavoniju, te ondje ostati barem tako dugo, dok sultan Sulejman ne ode preko Dunava i Save. Ne bi shodno bilo, da dotle na mene čekaju druga gospoda, koja su birana u odaslanstvo sabora hrvatskoga.«

»Ali mi ne možemo pred kraljicu doći bez tebe, Krsto, koji si vrhovna glava«, reče podban Bradač.

---

*) Imena ovih deputiraca iznio je dr. Ferdo Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 9.

*

»Zašto ne?« odgovori mu Frankopan. »Neka deputaciju predvede biskup Šime Erdedi. koji je i onako zakoniti zamjenik bana hrvatskoga.«

»Vrlo dobro!« reče Ljudevit Pekri. »Deputacija neka što prije krene u Požun, jer kraljici treba naše sažaljenje izraziti pravodobno, a ne prekasno. No ja držim, da bi odaslanstvo sabora hrvatskoga moglo preuzeti još jednu drugu zadaću.«

»Koju?« zapita knez Petar Erdedi.

»Čujte!« nastavi Pekri. »Od Požuna nije daleko do Beča, gdje stoluje nadvojvoda Ferdinand. Neka se dakle gospoda izaslanici sabora našega zapute u Beč, da osobno zapitaju nadvojvodu Ferdinanda, što li namjerava poduzeti glede Hrvatske.«

»Ja sam protiv toga!« oglasi se Petar Markov iz Požege.

»Ne treba nam nikakovih pregovora s nadvojvodom Ferdinandom!« izjavi knez Petar Erdedi.

»Nemojte tako, braćo draga!« uze govoriti knez Ivan Karlović. »Ta naša domovina ne će ništa izgubiti, ako se gospoda izaslanici sabora hrvatskoga stave u dodir s nadvojvodom Ferdinandom. Mi ne dajemo našoj deputaciji nikakove upute, kako da pregovara s nadvojvodom; još manje pak želimo već sada stavljati uvjete, uz koje bismo bili voljni, da Ferdinanda stavimo na prijestolje hrvatsko. O svemu tomu nema za sada ni govora. No ja držim, da je dobro, ako izravno po našoj deputaciji doznamo za namjere nadvojvode Ferdinanda.«

»I ja držim, da je to dobro«, javi se Petar Keglević, vlastelin iz Bijele Stijene. »Osobni saobraćaj s nadvojvodom Ferdinandom ne će nam ništa naškoditi, a može izgladiti razne opreke, koje postoje ili bi se tečajem vremena javile.«

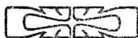
»Ta valjda nije nečasno, ako se zakoniti predstavnici jednoga naroda upute u razgovor sa vladarem susjedne države!« reče Ivan Alapić, vlasnik Velikoga Kalnika. »Ja upravo preporučam izaslanstvu sabora hrvatskoga, neka iz Požuna podje u Beč do nadvojvode Ferdinanda. Ovaj njihov korak ne će stajati mnogo žrtava, a može nam donijeti puno koristi.«

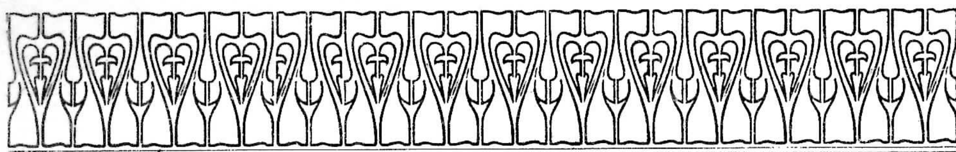
»Pa neka bude tako!« privoli podban Bradač. »Mi ćemo ići najprije u Požun k našoj kraljici udovici, a poslije toga u Beč k nadvojvodi Ferdinandu. Ja vam, braćo, jamčim, da mi — izaslanici sabora hrvatskoga — ne ćemo u Beču učiniti nijedan nepromišljen korak; napose pak ne ćemo napustiti ili se odreći prava, da narod hrvatski sam po svojoj volji raspolaže s prijestoljem hrvatskim.«

»Slaže li se dakle visoki sabor s time, da hrvatska deputacija posjeti i nadvojvodu Ferdinanda?« zapita biskup Erdedi.

»Slažemo se!« izjavi većina prisutnih velikaša i plemića.

»Dobro!« nastavi biskup. »Time je i to pitanje riješeno. Drugih stvari na dnevnom redu nema, te ja zaključujem ovo saborsko zasjedanje. Sada treba točno izvršiti sve odredbe, koje smo na tome saboru stvorili. Dao Bog, da se to izvede sretno i na korist naroda hrvatskoga!«

ŠESTO POGLAVLJE.

Grof Krsto Frankopan, kao izabrani »branitelj i zaštitnik kraljevine Slavonije«, ostade u Koprivnici još tjedan dana poslije sabora. Tečajem toga tjedna izvodila je sabrana vojska hrvatska svoje vježbe. To bijaše potrebno, jer tadašnja vojska nije bila jedinstvena poput današnje. Svaki je velikaš i plemić opremio svoje kmetove onako, kako je mogao. Jedni su vojnici imali mačeve, drugi buzdovane, treći koplja, a neki i puške. S tako različitim oružjem oboružane čete sastavljahu vojsku hrvatsku, te je onda vojvoda njezin imao dosta brige i posla, dok je uzmogao provesti barem neku harmoniju.

Dok je Frankopan boravio u Koprivnici, dolazile su onamo deputacije iz jugozapadne Ugarske (izmedju Drave i Dunava). Ondje još i sada stanuje mnogo Hrvata, a tada ih je bilo mnogo više. Redomice stavljahu se pod Frankopanovo okrilje susjedne županije: zaladska, šomogjska i baranjska. Njihov primjer slijedile su takodjer županije: vesprimska, seksardska, stolnobiogradska, željezna, šopronska, mošonjska i gjurska.

Tadašnje stanje u Hrvatskoj i susjednoj Ugarskoj lijepo se razabire iz pisma, što ga je grof Krsto Frankopan 29. rujna 1526. u Koprivnici pisao svome prijatelju Ivanu Antunu Dandolu u Mletke.*)

»Držim«, piše Krsto, »da vam je već poznato, kako je ugarski kralj (Ljudevit II.) u ratu s Turcima izgubio bitku, dapače dosta kukavno i život svoj. Tomu su krive vojskovodje njegove. Oni ne bijahu pravo izvježbani u vojničkim poslovima, niti su razumjeli učiniti red. Ne odabravši za bitku zgodno vrijeme, podali su Turcima priliku, da ih sasvim potuku. Pošto je iza poraza njihova bez obrane ostalo čitavo kraljevstvo, počne svijet bježati na sve strane. Da se slučajno nijesam ja desio ovdje u Slavoniji, ne bi tu nitko ostao, ma ni u kojoj tvrdji. Premda sam se iz Njemačke žurio ovamo, ipak nijesam dospio k spomenutoj nesretnoj bitci. Ovdje se desih upravo onda, kada stigoše vijesti, da se dogodio bolni taj poraz. Tada kao vjeran domoljub učinih svoju dužnost: Po čitavoj kraljevini razaslah utješljiva pisma. Svima javih, da sam ovdje, pa da ne ću domovine napustiti, nego ju životom svojim braniti. Podjedno naredih, da ovamo dodju rodoljubni plemići s narodom svojim.

---

*) Pismo je pisano talijanskim jezikom, a priopćio ga je dr. Franjo Rački u »Starinama jugoslavenske akademije«, knjiga 15., strana 180. medju »Izvodima za jugoslavensku povijest iz dnevnika Marina Sanuda za god. 1526.—1533.«

Kako sam takodjer ja doveo svoje konjanike, a jednako jošte najmio i drugih, porasao je broj valjane vojske naše. I tada smo bez straha očekivali tursku vojsku na obalama dviju rijeka: Drave i Save. Nadali smo se, da ćemo sa božjom pomoću moći Turke tako suzbiti, da nam ne će moći ništa naškoditi bez velike svoje štete i gubitka. Time sklonismo mnogu gospodu (velikaše) i plemiće, da se vrate u svoje gradove, iz kojih su već pobjegli i napustili ih. Po tomu je slijedilo, da se već prošle nedjelje sastao sabor gospode Hrvata. Na saboru bijahu sva gospoda, koja su sebi izabrala upravitelja i branitelja, dignuvši ga u zrak po običaju svome.

Sve županije, koliko ih ima mnogo milja odavle s ove strane Dunava, složiše se i poslaše ovamo k meni svoje poslanike uz molbu, neka dodjem k njima, pa neka budem takodjer njihovim upraviteljem. Zato mi obećavahu život svoj zajedno sa čitavim imetkom, jer da u čitavom kraljevstvu ugarskom nema ni jednoga jedincatoga gospodina, koji bi se usudio dići protiv nevjernika Turčina, osim gospodina vojvode erdeljskoga (Zapolje). Za ovoga čujemo, da još i sada na okupu drži oko 30 tisuća ljudi. Imam doduše malo topova i municije; ipak se nadam, da ću Turčina toliko suzbiti, da ne će postići svoje želje, t. j. da ne će moći ostati u Budimu, kamo je unišao prije 17 dana. A unišao je u Budim bez ikakova otpora i bez ijednoga hica iz puške ili luka, baš kao u kakav posve zapušteni grad. U tvrdjavi bijaše samo oko 50 momaka, koji se predadoše, jer je zapovjednik tvrdjave — po imenu Bornemisa — odanle otišao prema Požunu još prije, nego li su došli Turci.

Sada dobih pisma, u kojima mi se javlja, da gospodin nadvojvoda (Ferdinand) razjaruje svijet, pa da ovu kraljevinu namjerava osvojiti s oružanom rukom. O tomu ova gospoda i plemići zajedno s narodom kažu, da će se prije predati Turčinu, nego li biti pod Nijemcem. Iz toga bi mogle nastati čudne prilike, koje bismo zamalo mogli popraviti, kad bismo imali mnogo vojske.«

Tekar 1. listopada doznao je Krsto Frankopan, da je sultan Sulejman 25. rujna zapalio Peštu, pa s vojskom svojom krenuo kući.

»Pošto sultan putuje srednjom Ugarskom izmedju Dunava i Tise«, reče Frankopan hercegu Petru Perenu, »nema više nikakove pogibelji za ugarske županije izmedju Drave i Dunava, koje se staviše pod moju zaštitu. Zato možemo i mi ostaviti Koprivnicu, te sa cijelom sabranom vojskom krenuti na istok, da Slavoniju zaštitimo od možebitne provale Turaka.«

»Dozvoli, dragi Krsto«, reče herceg Peren, » da ti svoj grad u Valpovu ponudim kao glavni tvoj stan. Iz Valpova moći ćeš na uzdi držati turske posade u vukovskoj i srijemskoj župniji.«

»Hvala ti, mili prijatelju, za ovu ponudu, koju vrlo rado prihvaćam. Mi ćemo sutra krenuti na put, a za četiri dana evo nas kod tebe u Valpovu.«

»Radujem se, Krsto, odazivu tvome. Ja ću sa svojim banderijem još danas pohitjeti kući, da u Valpovu priredim sve, što je nužno za dolazak tvoj i druge gospode hrvatske.«

* * *

Blizu ušća rijeke Vučice u Karašicu podigao je knez Ivan Morović oko godine 1410. jaku tvrdju, da bude središtem valpovačkoga vlastelinstva. Tvrdja je dobila ime »grad Valpovo« (castrum Valpovo), te se u glavnom održala sve do danas. Još i sada postoji visoka glavna kula, koju narod krivo zove »turska kula«. Istina je doduše, da su Turci od godine 1543.

do godine 1687. vladali u toj kuli; ali je sama kula znatno starija od gospodstva turskoga. Na stropu naime ove kule sačuvao se do sada krasan relief, koji predstavlja grb knezova Morovića, a oko grba ovio se zmaj. Knez Ivan Morović bijaše jedan od prvih vitezova »zmajeva reda«, što ga je 12. prosinca 1408. osnovao hrvatski i ugarski kralj Sigismund. Članovi »zmajeva reda« imahu zadaću, da kršćansku vjeru brane od pogana i krivovjeraca, a kraljevsku dinastiju od vanjskih i domaćih neprijatelja; osim toga bijaše vitezovima »zmajeva reda« dužnost, da čuvaju slobode i prava kraljevstva, pa da se i bore za njih. Svaki vitez »zmajeva reda« dobio je zlatnoga zmaja, s kojim je okitio grudi svoje. Ako je pak takav vitez gradio kakvu crkvu, palaču ili kulu, tada je običavao na dotičnu zgradu osim grba staviti još i zmaja.

Ivan Morović bijaše mnogo godina ban Mačve, t. j. današnje sjeverozapadne Srbije izmedju rijeke Drine, Morave i Dunava, gdje je glavnim gradom bio već tada Biograd. Mačvanskim banom bijaše takodjer Ivanov sin Ladislav Morović, koji je za ženu imao kneginju Barbaru Iločku. Ovaj Ladislav Morović osnovao je današnje trgovište Valpovo. Staro naime selo Valpovo nalazilo se dva do tri kilometra sjevernije od današnjega trgovišta tik uz obalu rijeke Drave. Tamo, gdje je današnje trgovište Valpovo, spominje se već godine 1397. selo Zelenovac.*) Ovo selo proteglo se uz lijevu i desnu obalu rijeke Karašice, te je postalo podgradjem Valpova, kad je ovdje knez Ivan Morović oko godine 1410. podigao spomenutu već tvrdju. Žitelji toga Zelenovca zamoliše kneza Ladislava Morovića, neka im dade povlastice, kakve uživaju stanovnici većih mjesta. Ladislav je njihovu molbu uslišao, te je selo Zelenovac 24. travnja 1438. uzdigao na čast trgovišta, a njegove žitelje oslobodio od teških dužnosti, kakve imaju kmetovi, te im podijelio znatne pravice i sloboštine. Još iste godine 1438. ishodio je Ladislav Morović, da je kralj Albert 13. prosinca priznao novo trgovište Zelenovac, te mu podijelio dozvolu, da svake godine drži velike godišnje sajmove na Lovrenčevo, na Matijevo i na svetkovinu našašća svetoga križa. Župna crkva svete Marije Magdalene nije se nalazila u Zelenovcu, nego u selu Valpovu kod rijeke Drave. Pošto je to selo bilo dosta udaljeno od kneževskoga grada, dozvolio je pečuvski biskup Andrija 29. lipnja 1453., da Ladislav Morović unutar zidova svoje tvrdje podigne kapelicu sv. Ladislava.**)

Knez Ladislav Morović imao je sina Matiju, koji bijaše takodjer ban Mačve. S ovim Matijom izumrla je godine 1476. muška loza obitelji knezova Morovića, te je kralj Matija Korvin 10. svibnja 1481. podijelio Valpovo braći Petru i Matiji Gerebu od Vingarta. Petar Gereb postade godine 1495. vrhovnim sucem (judex curiae regiae), a godine 1500. palatinom, dočim je njegov brat Matija bio do godine 1489. ban hrvatski. Palatin Petar Gereb oženio se sa Dorom Kanižaj, sestrom hrvatskoga bana Jurja Kanižaja. Dora je svoga muža preživjela. Palatin je naime umro već u travnju godine 1504., ne ostaviv nikakovih potomaka. Nato se njegova udovica Dora preudala za novoga palatina Mirka Perena, komu je — milošću Vladislava II. — donijela znatne Gerebove posjede u Slavoniji, poimence Valpovo i

*) U latinskim listinama piše se to selo: Zelenovcz, Selyanovcz i Selen.

**) Zidovi »grada Valpova« sačuvaše se sve do danas. Visoki su i široki, te služe kao vanjsko zidje palače, u kojoj obitava Rudolf grof Normann-Ehrenfelski. Tamo, gdje je nekada bila kapelica sv. Ladislava, stoji danas kapelica sv. Josipa.

Šarengrad. Od prve svoje žene Magdalene Bator imao je Mirko Peren dva sina: Franju i Petra, koji bijahu još posve maleni dječaci. Dora Kanižaj tako je zavoljela ove svoje pastorke, da ju oni vazda smatrahu pravom svojom majkom, a ne maćuhom. Stariji sin Franjo postade biskupom u Velikom Varadinu, dočim je mladji sin Petar — rodjen tekar god. 1502. — preuzeo iza očeve smrti (15. veljače 1519.) upravu velikih Perenovih posjeda. Peren je naime takodjer u Ugarskoj posjedovao znatna imanja, poimence: Terebeš, Ujhely, Šikloš i Stropko. Osim toga postade mladi Petar Peren godine 1519. čuvarom krune sv. Stjepana, te županom i kapetanom temeškim. Petar se mlad oženio, te mu je njegova žena — Margareta Turzo — rodila sina Franju.

Herceg Petar Peren vratio se 4. listopada 1526. iz Koprivnice u Valpovo. Ovdje je izgrlio svoju majku Doru i ženu Margaretu, pa maloga sinčića Franju, komu bijahu jedva dvije godine. No za Petrove odsutnosti došla je u Valpovo takodjer Ana Katarina Dragić, koja bijaše udovica Ladislava Kanižaja, sina pokojnoga hrvatskoga bana Jurja Kanižaja. U cijelom rodu zvali su ju imenom »Katica«, a bijaše općenito ljubljena i štovana. Njezin otac Bartol Dragić — Magjari ga pišu »Dragffy« — bio je bogat vlastelin u Slavoniji, jer je godine 1476. od kralja Matije Korvina dobio grad Megjurić sa 45 sela i 16 pustara izmedju rijeke Ilove i Pakre. Bartol Dragić bijaše dobar junak i vrstan vojskovodja, te ga je godine 1493. kralj Vladislav II. imenovao vojvodom erdeljskim.

»Zdravo, Katice!« pozdravi Petar Peren, kad je u dvoranu stupila krasna ova gospodja.

»Čudiš li se, što sam ovdje?« zapita Katica, pruživ Petru svoju ruku. »Eto, vidiš, zaklonih se ovamo k dobroj teti Dori, da ju tješim radi nenadane smrti biskupa velikovaradinskoga.«

»Mi se dvije medjusobno tješimo!« reče stara gospodja Dora. »Ti si, Katice, prošle godine izgubila muža, a ja evo sada izgubih dragoga sina.«

»Ipak je, draga tetice velika razlika u našem gubitku. Tvoj sin poginuo je junačkom smrću na Muhačkome polju, te kao biskup nije ostavio potomaka; dočim je moga Ladislava pokosila smrt nakon duge bolesti, pa tako meni otela muža, a mojoj djeci dobroga oca.«

»A gdje su djeca tvoja?« zapita Petar Peren.

»Evo ih ,upravo dolaze«, odgovori Katica, pošav u susret malomu dječaku i djevojčici, koji su dolazili iz susjedne sobe. »Moj Franjo imade jedanaest, a Uršula devet godina.«

»Zlatna su to dječica!« reče Margareta, žena Petrova. »Čitave dane igraju se s našim Franjom.«

Petar Peren zagrli i poljubi dječaka i djevojčicu. Privinuv ih k sebi na divan, počne promatrati najprije djecu, pa onda majku njihovu.

»Čini mi se, da su oboje slični tebi«, reče Petar Katici.

»Svi tako kažu«, odgovori Katica.

»A ne ćete li se, djeco, bojati rata?« zapita Petar. »K nama dolaze vojnici! Bit će tu mnogo pješaka i konjanika«.

»Ne bojim se ja ovdje nikoga«, odgovori mali Franjo Kanižaj. »Čvrsti su zidovi grada valpovačkoga!«

»Veliš, da ovamo dolazi vojska. A čija vojska?« zapita gospodja Dora.

»Naša vojska!« odgovori Petar. »Vodi ju grof Krsto Frankopan«.

»Frankopan?« začudi se gospodja Katica. »Onaj junak, o kojemu se po cijelom narodu šire bajoslovne pripovijesti?«

»Da, upravo taj čovjek dolazi k nama«, odgovori Petar. »Možda se o njegovu junaštvu šire i neistinite pripovijesti; no dosta se toga u istinu

i dogodilo, da u narodu hrvatskom nikada ne iščezne slika Krste Frankopana«.

»Zar je tebi dobro poznat životopis toga junaka?« zapita Katica.

»Čuo sam ga iz njegovih usta. Sve mi je sam ispripovijedao prigodom našega boravka u Koprivnici«.

»Daj ti sada nama to ispričaj!« zamoli Petra njegova žena Margareta.

»Daj, daj!« klicao je mali Franjo Kanižaj.

»Mi te lijepo molimo!« reče mala Uršula, sklopiv ručice i privinuv se uz krilo svoje majke Katice.

»Pa neka bude! Čujte me dakle!« sjede Petar do svoje žene i počne pripovijedati.*) »Krsto je sin staroga Bernardina Frankopana, vlastelina u gradu Ozlju, te njegove žene Lujze Aragonske, koja je sestrična Beatrice, supruge kralja Matije Korvina. Kao mlad čovjek od 20 godina stupio je Krsto Frankopan godine 1505. u službu njemačkoga cara Maksimilijana. U gradu Augburgu upoznao se s Apolonijom Lang, sestrom Mateja Langa, koji bijaše najprije krški biskup, a poslije kardinal i nadbiskup u Salcburgu. Apolonija postade Krstina žena i vjerno ga je pratila na svim vojnama njegovim. Krsto je vojsku cara Maksimilijana vodio u ratu, što ga je mletačkoj republici navijestila t. zv. kambrejska liga, u kojoj bijahu: njemački car Maksimilijan, francuski kralj Ljudevit XII., aragonski kralj Ferdinand i rimski papa Julije II.

Prviput se Krsto Frankopan proslavio godine 1508., kad je u Istri opsjedao mletačku tvrdju Prem. S poznatom svojom lozinkom »Moja je nada: Bog« poduzeo je Krsto juriš, te zauzeo tvrdju i u njoj uhvatio mletačkoga plemića Jerolima Savorgnana. Sličnim je načinom Krsto godine 1509. u Istri zauzeo mletačke tvrdje Divin i Pazin, a borio se takodjer oko Raspa i Novigrada. Krsto je godine 1511. opsjedao grad Mile (Muggia) kod Trsta, gdje ga je zadesila prva nesreća.«

»Kakova nesreća?« zapita gospodja Katica, koja je očevidno s velikim zanimanjem pratila životopis Krste Frankopana.

»Krsto je bio ranjen u lice«, nastavi Petar, »te mu se još danas vidi brazgotina. Car Maksimilijan nagradio je Krstu time, što mu je darovao Novigrad u Istri i neke posjede oko grada Postojne u Kranjskoj. Maksimilijan je Krstu imenovao carskim savjetnikom, te kraškim i postojinskim kapetanom.

Mjeseca rujna godine 1512. vratio se Krsto Frankopan u Hrvatsku. Radilo se naime o tomu, da naš kralj Vladislav II. istjera Mlečane iz Dalmacije; tom prigodom htjede Krsto osvojiti otok Krk, što su ga Ivanu Frankopanu godine 1480. oteli Mlečani. Radi neodlučnosti kralja Vladislava II. nije se kod nas polučilo ništa; zato Krsto na jesen godine 1513. opet podje u službu cara Maksimilijana.

Sa 6000 pješaka i 1000 konjanika započne Krsto koncem godine 1513. rat protiv Mlečana u Furlanskoj. Ondje im 13. prosinca 1513. otme grad Marano, a u veljači godine 1514. i glavni grad Udinu. Velika je nesreća zadesila Krstu 25. ožujka 1514. Toga naime dana bio je on prigodom opsade tvrdje Osop teško ranjen u glavu. Jedva se Krsto nešto oporavio, kad li u Furlansku dodje velika mletačka vojska, da mu preotme grad Marano. Tom prigodom zarobiše Mlečani 5. lipnja 1514. našega Krstu i jednu četu vojnika njegovih«.

»Dalje, dalje! Što se nato dogodilo s Krstom?« nukala je gospodja Katica, opaziv, da je Petar nešto stao s pripovijedanjem svojim.

*) Vidi Mesićevu raspravu: »Krsto Frankopan u tudjini«. (»Rad jugoslavenske akademije«, knjiga XIII. strana 17—79.).

»Lako je sebi predstaviti«, nastavi Petar, »s kakovim su veseljem Mlečani doveli Krstu Frankopana u Mletke. Krsto je 9. lipnja 1514. bio zatvoren u tamnicu Toresello, koja se nalazi u duždevoj palači. U toj tamnici ostade Krsto do 5. siječnja 1519., dakle četiri i po godine. *) Tečajem cijeloga toga vremena boravila je uz Krstu u tamnici takodjer njegova Apolonija: vjerna ova žena pratila je svoga muža svakamo, pa ga ne htjede ostaviti niti onda, kada je dospio u ljutu bijedu«.

»To je plemenita gospodja, koja je zavrijedila takvoga junaka«, primijeti Katica. »A gdje je Apolonija sada?«

»Nema je više medju živima«, odgovori Petar Peren. »Krsto je naime 5. siječnja 1519. bio otpremljen u grad Milan, gdje je dalje tamnovao. I u Milan dopratila je Krstu vjerna njegova žena Apolonija, da mu blaži tugu njegovu. Krsti podje napokon za rukom, te je u noći od 13. na 14. listopada 1519. utekao iz tamnice u Milanu. Tekar sada morala se Apolonija rastaviti od muža svoga, jer ona nije nikako mogla pobjeći iz tamnice. Ovaj rastanak tako je djelovao na Apoloniju, da je kratko vrijeme iza toga — već 4. siječnja 1520. — umrla u Milanu«.

»Uboga žena!« uzdahnuše prisutne gospodje.

»Od onda je Krsto Frankopan ostao udovac. On je poslije svoga tamnovanja ponovno stupio u službu carstva njemačkoga, pa ondje ostao do 15. siječnja 1523. Tada se vratio kući, da pomaže svome ostarjelom ocu Bernardinu, koji je medjutim godine 1519. izgubio najstarijega svoga sina Matiju. Krsto nije više našao na životu niti svoju ljubljenu sestru Beatricu, koja bijaše prviput udata za hercega Ivana Korvina, a drugiput za braniborskoga markgrofa Jurja Hohenzollerna.

Krsto nije ni u Hrvatskoj ostao besposlen. Kad je Turčin prošle godine pritisnuo grad Jajce u Bosni, nitko se nije usudio, da braniteljima priskoči u pomoć. Tada je svu dužnost preuzeo Krsto Frankopan, koji je svoju zadaću sretno riješio, te s malom vojskom odbio mnogobrojne Turke i grad Jajce oslobodio od sigurne propasti. A sada? Tko je prvi ustao, kada je sav narod klonuo iza poraza na Muhačkome polju? Da nemamo uza se Krstu Frankopana, morali bismo strepiti zbog povratka vojske turske. Ovako se nadamo, da će Krsto zapriječiti Turcima pustošenje po Slavoniji, a možda im po sultanovom odlasku oteti grad Osijek i još koju tvrdju u Slavoniji«.

»A kada će Krsto doći u Valpovo?« zapita Petra njegova žena Margareta.

»Možda već za dva dana«, odgovori Petar. »Svakako treba da se pobrinemo za opskrbu vojske hrvatske.«

»Krstu Frankopana i druge velikaše i plemiće nastanit ćemo u našemu gradu«, reče stara gospodja Dora, »a vojnici se mogu smjestiti u trgovištu i po obližnjim selima«.

* *
*

I došao je 6. listopada 1526. Prije podne toga dana stiže u Valpovo grof Krsto Frankopan. S njime dodjoše knezovi: Ivan Karlović, Petar Erdedi, Ivan Zrinski, Ivan Banić i Ladislav More, te sva sila plemića, medju njima: Ljudevit Pekri, Ivan Alapić, Petar Markov, Pavao Ratkaj, Baltazar Hobetić, Franjo Sekelj i Gjuro Korlatović.

---

*) Boraveći u mletačkoj tamnici sastavio je Krsto Frankopan s Apolonijom god. 1518. njemački molitvenik. Jedan drvorez u tome molitveniku prikazuje Krsta i ženu mu, kako kleče pred slikom majke božje.

Oživio je stari grad valpovački, a bome i čitava plodna Valpovština. Tečajem cijeloga dana dolazile su onamo hrvatske čete. Pješaci se nastaniše u trgovištu pod gradom, koje se više nije zvalo »Zelenovac«, nego »Valpovo«, jer je bilo napušteno »Staro Valpovo« kod rijeke Drave. Za konjanike hrvatske ne bi mjesta bilo u samome trgovištu; zato ih nastaniše u bližnjim selima. To su sela: Merčinci, Metlinci, Čakanci, Nova skela, Midlak, Zagajci, Obreš, Jalušinci, Strugačevo, Jesenkovci, Drakšinci, Gregorjanci, Bratuševci, Brezovica, Trnovci i Kenjerevo, kojih danas više nema, jer se njihovi žitelji koncem 17. vijeka preseliše u Valpovo; zatim sela, koja još danas postoje, poimence: Marjančaci, Vinograci, Nard, Tiborjanci, Veliškovci, Bocanjevci, Bočkanci, Lacić, Marjanci, Kunišinci, Čamagajevci, Beničanci, Šljivoševci, Golinci, Radikovci, Gat, Črnkovci Kućanci i Kapela, koja sela spadahu na vlastelinstvo valpovačko.

U Valpovu ostade Krsto Frankopan tjedan dana. Tečajem toga vremena pomno se herceg Petar Peren brinuo, da njegovim gostima ništa ne uzmanjka. Veliku je pažnju obitelj Peren poklanjala samome Krsti Frankopanu. Osobito se za njega zanimala Katica Dragić, udovica Ladislava Kanižaja.

»To je čovjek!« reče Katica mladoj Margareti, kad je prviput vidjela Krstu Frankopana. »Gledaj muževno njegovo lice, na kojemu se odrazuju prošle patnje, ali i onaj duševni mir, kakav je prirodjen pravome junaku.«

Krsto Frankopan bijaše ovisok čovjek s veoma karakterističnom glavom. Duga brada njegova podavala je licu veliku ozbiljnost, koju ipak ublaživahu crne i živahne oči. Svakomu se vanredno svidjao izraz Krstinog pogleda, koji je odavao krotku i poštenu dušu njegovu. Crne i nešto već prosijede vlasi pokazivahu, da je taj čovjek prepatio već mnogo briga, premda je Krsto jedva prekoračio četrdesetu godinu života svoga.

Prirodjenom ljubažljivošću svojom prema ženskome spolu umio je Krsto svuda naći prijateljica i štovateljica. Mnogo je tomu pomogala junačka prošlost njegova, jer to privlači mlade žene, koje redovito preziru kukavne muškarce.

»Meni se Frankopan neobično svidja«, znala bi gospodja Katica Kanižaj govoriti Margareti Perenovoj. »To je — mogu reći — jedini čovjek, za koga bih se mogla ponovno udati.«

»Ali meni se čini, da se i ti Frankopanu svidjaš«, odgovori joj Margareta. »Ej, dobro sam ja vidjela, kako on rado promatra tebe. No, pa nije ni čudo, što se udovac zanima za udovicu.«

Margareta je istinu govorila, jer se Krstino oko često paslo po lijepom tijelu udovičinom. Katica je bila još mlada gospodja, navršiv 33 godine. Nekada bijaše Katica vrlo vitka djevojka i žena, a izrasla se tekar poslije svoje tridesete godine. Tada se ispunilo tijelo njezino, dobivši one lijepe oblike, koji se muškarcima toliko svidjaju. Kako je Katica bila visoka stasa, dobro joj je pristajala oblina tijela. Crnomanjasto lice njezino bilo je od prirode veoma rumeno, što joj podavaše neku svježost i mladenački izgled.

Frankopan je odmah sutradan počeo lijepoj Katici udvarati. Naskoro se njih dvoje tako sprijateljiše, kao da su već stari znanci. Danomice proboraviše po nekoliko sati u živahnome razgovoru.

»Nijesam se nadao, da ću u Valpovu naći toli milo i ugodno društvo«, reče Krsto peti dan svome prijatelju knezu Petru Erdedu.

»Sve mi se čini, kao da će našega vodju zadesiti poraz«, našali se Erdedi. »Ne bojim se doduše, da će te svladati sultan Sulejman; ali ima još i jačih stvorova, nego li je Sulejman«.

»Znam, znam, na što ciljaš!« odgovori mu Krsto. »Misliš, da ću podleći dražestima udovice Katice. Je li?«

»Već si podlegao, dragi Krsto!« nasmije se Erdedi. »Pratio sam ja vašu bojnu igru!«

»Pa? Je l' ti krivo?«

»Krivo? Zašto bi meni ili komu drugomu bilo krivo, ako se naš Krsto ulovi u mreže, u koje redomice svi padamo? E, slatka je to i zamamna mreža!«

»Ti dakle misliš, da ne bi lože bilo, ako...«

»Ako zagrizeš u lijepu jabuku, koja ti je pala sa drveta«, upade mu u riječ Erdedi. »Zagrizi, Krsto, samo zagrizi, jer jabuka je posve zrela i veoma slatka!«

»Ja mislim, da još nijesam prestar za osnutak nove obitelji, kad mi je sudbina prije 6 godina raskinula prvi brak.«

»Ma ženi se, dragi Krsto, ženi! Katica je lijepa udovica, a uz to veoma bogata.«

»Držiš li, da bi udovica htjela poći za mene?«

»Kako ne bi? Ta već je poludila za tobom! Sve smo to mi dobro motrili i ustanovili.«

»Danas moram se o tomu i ja uvjeriti!«

»Samo kušaj! Katica ne će pasti na tome ispitu!«

Još istoga dana pod večer uhvatio je Krsto Frankopan priliku, da se izjavi udovici. Ona se naime sama nalazila u pokrajnoj sobi uz dvoranu, gdje ju nadje Krsto.

»Moram s vama, gospodjo, progovoriti nekoliko riječi«.

»Vaše su riječi uvijek mile i drage«, odgovori mu Katica s onom ljubežljivošću, koja joj bijaše prirodjena.

»Ali ja ne znam, hoće li vam jednako drago biti ono, što vam želim sada reći.«

»Ta valjda ne će biti ništa strašna?« nasmije se udovica.

»E, kako se već uzme! Ja vam namjeravam oteti slobodu!«

»Meni?« pogleda ga udovica koketno. »Ta vi se spremate na Turke, a ja sam kršćanka!«

»Pustimo šalu na strani, jer ja vam želim govoriti posve ozbiljno«, reče Krsto, sjednuv na stolac uz divan, na kojemu je sjedila udovica.

»Molim, molim!« branila se Katica »Izvolite samo početi!«

»Čujte me dakle!« nakašljao se Krsto. »Vama je poznato, da sam ja udovac, koji samotujem...«

»Već punih šest godina«, upade mu u riječ udovica.

»Da, već šest godina«, ponovi Krsto. »Mislio sam, da će tako i ostati, jer me je sudbina gonila po dalekom svijetu. No sada...«

»No sada?« pogleda mu udovica živo u oči.

»Sada se namjeravam trajno zadržati u Hrvatskoj i ovdje ponovno osnovati svoj dom, svoju obitelj. U vama, gospodjo, nadjoh ženu, za koju držim, da bi me mogla usrećiti, ako sa mnom savije obiteljsko gnijezdo. Nijesam mladić, da vam na široko opisujem svoja čuvstva. Moje godine ne dopuštaju nikakovu igru riječi, ali tim su jači osjećaji moji... Bog mi je svjedokom, da prema vama osjećam iskreno nagnuće, koje slobodno mogu ljubavlju zvati... Srce mi naslućuje, da i ja uživam vašu sklonost... Ako je to istina, ja ću biti najsretniji čovjek na svijetu.«

»Dobro ste opažali!« reče udovica tiho, a oči joj odavahu veliku slast, koju je osjećalo srce njeno.

»Hoćete li, Katice, poći za mene?« zapita Frankopan.

»Hoću... Vrlo rado!«

Bez ijedne riječi zagrli Krsto udovicu. Njih dvoje bili su u tome času najsretniji ljudi na svijetu...

Podjimo k teti Dori, da joj javimo svoju namjeru«, reče udovica iza nekoliko nezaboravnih časova.

»Hajdmo, draga moja Katice!« odgovori Krsto, pa odvede udovicu u sobu, gdje je preko dana boravila Dora Kanižaj.

Stara ova gospodja bijaše veoma vesela, kada je doznala, da će Katica poći za Frankopana.

»Ne boj se, dijete moje, toga koraka!« reče gospodja Dora. »Drugi brak može biti isto tako sretan, kao i prvi. Govorim ja to iz iskustva, jer se poslije smrti Petra Gereba udadoh za Mirka Perena. Oba su mi muža bili veliki državni dostojanstvenici — palatini; obojici bijah jednako odana žena; sa svakim od njih sprovela sam nekoliko godina u sreći i zadovoljstvu. Bože, daj, da tako bude i vama!«

»I bit će tako!« javi se herceg Petar Peren, koji je medjutim neopazice došao u sobu majke svoje. »Čestitam iskreno i od srca tebi, draga Katice, što za muža dobivaš najvećega junaka hrvatskoga. A ni ti, Krsto, ne ćeš nikada imati razloga, da požališ ovakav izbor, jer će ti Katica biti vjerna i odana drugarica.«

»O tomu sam i ja uvjeren«, odgovori Krsto, rukujući se s Petrom. »U Katice je mila i nježna duša, kakovu upravo trebam u teškim danima, kojima idem u susret.«

»A smijem li već sada javno proglasiti vez, koji veže srca vaša?« zapita Petar.

»Nemoj o tome jošte nikomu pripovijedati«, odgovori Krsto. »Nije sadašnje vrijeme nimalo podesno, da svečano slavimo zaruke. Ta i sam dobro znadeš, da nam predstoji borba s Turcima. U najkraće vrijeme moramo krenuti put istoka.«

Predbježno nijesu hrvatski velikaši i plemići, sabrani u Valpovu, ništa doznali o tomu, da je Krsto Frankopan isprosio ruku lijepe udovice Ladislava Kanižaja. Ovoj tajni pogodovala je uzrujanost, koja je nastala još iste večeri zbog toga, što se u Valpovo vratiše Frankopanove uhode iz Srijema. Uhode naime doniješe vijest, da je sultan Sulejman kod Petrovaradina prešao preko Dunava sa cijelom turskom vojskom.

»Sada je kucnuo sudbonosan čas za Slavoniju«, reče Krsto u ratnom vijeću hrvatskih velikaša i plemića. »Jedan dio mojih uhoda ostao je u Srijemu, da mi uzmogne pravodobno javiti, ako će sultan svoju vojsku poslati na pustošenje Slavonije. Svakako pak moramo odmah sutra biti spremni za polazak prema Osijeku, eventualno i dalje na istok prema Vukovaru, da možemo zaštititi već jugozapadni dio vukovske županije, koji nije bio poharan početkom kolovoza ove godine, kad je sultan kretao u Ugarsku.«

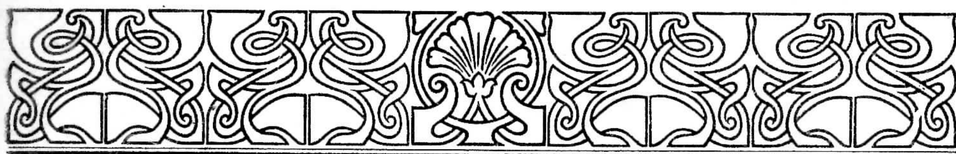
Sutradan dignu se hrvatski konjanici, te većinom podju jugoistočnim pravcem prema Djakovu, a samo neki prema Osijeku. S ovim konjanicima podjoše kao zapovjednici knezovi: Ivan Banić i Petar Erdedi. — Drugi dan dobije Krsto od svojih uhoda vijest, da je sultan Sulejman s vojskom turskom krenuo iz Petrovaradina ravno prema Zemunu, odakle će preko Srbije i Bugarske poći u Carigrad. Učinio je pak to zato, što ne će da izmo-

renu vojsku svoju izlaže novim borbama s hrvatskim četama, koje ga čekaju na granici.

»Nema dakle pogibelji za Slavoniju našu«, reče Krsto preostaloj gospodi hrvatskoj. »No mi zato ipak nesmijemo prekrstiti ruke svoje, pa odšetati kućama svojim. Ne dajmo, da naše oboružanje ostane beskorisno! Sultan je početkom kolovoza osvojio jedan dio Slavonije i zauzeo nekoliko utvrdjenih mjesta. Naša je dužnost, da sada iz ovih krajeva otjeramo Turke!«

Frankopan je i održao svoju riječ. Bez ikakova oklijevanja podje on s pješačkim četama na Osijek, da ga otme Turcima. Tvrdja osječka nije tada bila zgodna za dulju obranu; zato ju Krsto zauze bez otpora, jer je turska posada pobjegla iz Osijeka. Slično se dogodilo s turskim posadama u Erdutu, Vukovaru i Šarengradu. Sve ove tvrdje zauzeo je Krsto Frankopan bez osobite muke, jer su Turci pobjegli na ladje i odvezli se prema Iloku. Krsto htjede udariti i na Ilok; ali morade odustati od ove namjere svoje, jer nije imao teških topova za opsjedanje ove jake tvrdje. S istoga razloga nije Krsto mogao tjerati Turke iz njihovih tvrdjava u Srijemu. On se morao zadovoljiti s time, što je pod svoju vlast dobio barem cijelu vukovsku županiju osim grada Iloka. Na povratku iz Iloka prema Valpovu raspustio je Krsto Frankopan vojsku hrvatsku, zadržav uza se samo one konjanike, što ih je koncem kolovoza doveo u Zagreb.

SEDMO POGLAVLJE.

Radi kišovitoga ljeta dozrijevalo je groždje godine 1526. tekar početkom mjeseca listopada. Većina gradjana zagrebačkih obavljala je berbu istom oko Terezijeva.

Šimun Rogan, trgovac s Markovog trga, imao je svoj vinograd na onoj strmini, koja se od Jurjevske ulice spušta prema potoku Medvešćaku. Tik njegova vinograda nalazio se vinograd lončara Matije Katića iz Visoke ulice. Kao što svake godine, tako su i ljetos oba susjeda odredila isti dan za berbu.

Seljaci iz Trnja nijesu imali svojih vinograda; zato su oni bili stalni težaci prigodom berbe u vinogradima zagrebačkih gradjana. Desetak Trnjančana bralo je takodjer u vinogradima trgovca Rogana i lončara Katića.

Bravarski pomoćnik Franjo Lovrić bijaše nerazdruživ prijatelj svoga zemljaka Antuna Blažića, koji je služio kod trgovca Rogana. Da zajednički sprovedu i taj dan, izmolio je sebi Lovrić od staroga bravara Matije Požgaja dozvolu, da Blažiću pomaže kod berbe u vinogradu Roganovu.

Blažić i Lovrić bijahu zabavljeni kod preše u klijeti, kamo su težaci donašali grožđje u »putama«. Već oko 3 sata poslije podne dovršili su težaci svoj posao. Prije toga dobili su zajutrak i doručak, a sada je slijedila »gozba«. Na ražnju se naime već ispeklo janje, a iz klijeti doniješe prvi mošt. Bilo je tu i kolača, a nije manjkalo ni pečenoga kestena, jer su Zagrepčani kod berbe po starom običaju morali imati »kostanja pucanca i mošta rezanca«.

»Baš sam veseo, što smo berbu obavili po lijepom vremenu«, reče trgovac Rogan, sjedajući k stolu, što ga je improvizirala njegova žena Marija.

»Ljudi kažu, da će biti dobro vino, ako se grožđje pobere po suhom vremenu«, dodade Roganova kći Jelica, koja se upravo vratila iz susjedova vinograda.

»Istinu kažu«, potvrdi majka njezina. »A jesu li već i Katićevi dovršili posao?«

»Za četvrt sata bit će i oni gotovi«, odgovori Jelica.

»Podji, kćerko, u klijet«, reče joj otac, »pa zovni Blažića i Lovrića, neka i oni dodju k stolu. Preša će raditi i bez njih; treba ju samo češće nadgledati«.

I sjedne čitava družina k stolu. Svima je prijala janjetina, pa kolači i kesten i mošt. Slasno su jeli, jer gotovo cijeli dan proboraviše na svje-

žemu zraku. Stol bijaše uredjen pod velikim kestenom, koji je pružao dovoljno hladovine; to je svima godilo, jer je dan bio dosta vruć, premda se priroda već rastala s ljetom.

Za pol sata nestade gladi, ali i gotovo sve hrane. Od janjeta preostadoše samo gole kosti po tanjurima. Težaci se počnu spremati kući, pjevajući vesele svoje pjesme, premda su ih pjevali i tečajem cijeloga dana. Rogan je svakom težaku isplatio po pet srebrnih denara (u današnjem novcu od prilike 60 filira), a povrh toga dozvolio, da u košari ponesu grožđja.

Roganova obitelj ostade kod stola i poslije odlaska težaka. Trgovac je kod stola zadržao takodjer Blažića i Lovrića.

»Tuna!« reče Rogan svome slrzi Blažiću. »Ti kod mene služiš već skoro polovicu godine, a da mi još nijesi ništa kazivao o svome rodu. Vidim, da si marljiv i spretan poput svoga zemljaka Lovrića. Sada evo imamo nešto više vremena, pa nam pričaj, odakle si i čiji si?«

Snuždio se sluga Antun Blažić, kao da mu je krivo, što gospodar hoće znati prošlost njegovu.

»Tužna vam je to pripovijest«, reče Lovrić mjesto Blažića. »Meni je sve poznato, jer mi je Blažić pripovijedao prigodom polaska na Mohačko polje«.

»Bila pripovijest ma kako tužna, ja ipak želim znati, kakav bijaše predživot mojega sluge«.

»E, pa čujte, gospodaru!« odgovori Blažić. »Sve ću vam kazati, jer i onako u vašoj kući nadjoh zamjenu za razoreni roditeljski dom. Ali treba da prije pogledam u klijet i uredim prešu«.

Blažić htjede poći u klijet, ali ga zaustavi Lovrić, rekav mu: »Samo ti ostani ovdje i pričaj, a ja ću prigledati prešu!«

Nato Lovrić ode u klijet, a Blažić se nakašlje i počne pripovijedati: »Rodom sam iz Bribira u Vinodolu. Ondje mi je otac bio kmet kneza Bernardina Frankopana, a imao je zidanu kuću, lijep vinograd i prilično zemlje. Poput ostalih Primoraca zalazio je i moj otac na more, gdje bi po više mjeseci radio na mletačkim ladjama. Otkako sam ja odrastao, slao bi otac i mene, te sam kao mornar vidio mnogo svijeta. Bio sam u Grčkoj, pa u Carigradu, Smirni i Aleksandriji, a obišao cijelu obalu talijansku«.

»E, zato ti znadeš govoriti talijanski!« primijeti Rogan. Čuo sam te onomadne razgovarati s onim mletačkim trgovcem, koji nam je na prodaju donio mirodije«.

»Imao sam sestru Martu i brata Andriju; sestra bijaše starija od mene, a brat mladji. Marta se udala za čovjeka iz našega sela, dočim je Andrija poput mene hodao po svijetu u službi trgovaca mletačkih. U kući naših roditelja živjelo se dobro, jer je u nas vazda bilo sloge, ljubavi i dosta gotova novca. Nesreća nas je zadesila tekar na proljeće prošle godine 1525.«

»Kakva nesreća?« zapita žena Roganova.

»U naš Vinodol provališe Turci. Oni su prije toga — početkom travnja god. 1525. — udarili na grad Modruše, te ga opsjedali. Stari knez Bernardin Frankopan pozove svoje kmetove na oružje, da obrani sijelo roda svoga. Ja i moj brat bijasmo kod kuće, da obradimo polja, — kao svakog proljeća, — dočim je na more pošao naš otac, da služi novaca. Andrija i ja pograbismo oružje, pa hajd u četu Frankopanovu, da obranimo grad Modruše. No Turci su već zauzeli Modruše, a stari frankopanski grad zapalili i pretvorili u ruševinu. Putem namjerismo se na veliku tursku vojsku, koja nas je napala, te sve poubijala ili zarobila. Ja i moj brat Andrija dopanusmo živi u turske ruke«.

»O vi jadnici!« uzdahne Roganova kći Jelica, kojoj se na licu vidjelo, da iskreno osjeća sućut za Blažića.

»Dalje, Tuna! Dalje nam pripovijedaj!« nukao ga Rogan.

» S turskom vojskom obidjosmo cijeli naš Vinodol, te smo svezanih ruku morali gledati, kako Turci pale naše kuće i čitava sela, a ubijaju bijedne ljude, koji nijesu dospjeli, da se za vremena zaklone u brda ili na more. Turci zapališe takodjer moje rodno mjesto Bribir, pa i sva sela u Vinodolu, dapače i oko grada Bakra .Puni plijena vraćahu se Turci kući u Bosnu. Sa sobom su vodili nekoliko stotina zarobljenika, medju ostalima takodjer mene i moga brata Andriju. Cijelim putem slabo su nas hranili, ali zato tim više i jače tukli. Tekar onda, kad je nekoliko dječaka i djevojčica poginulo od strašnoga napora i groznoga postupka, postadoše Turci nešto bolji«.

»Jadni ljudi! Jadni ljudi!« uzdisala opet mlada Jelica.

»Kada smo došli u Travnik, načiniše Turci velik pazar. Prodavahu naime nas zarobljenike. Mene i moga brata Andriju kupio je neki Turčin iz Livna. On je s nama postupao, kao da smo stoka, a ne ljudi. Jednom je odredio, da nas dvojica moramo voziti plug mjesto volova, koji da se umoriše od jučerašnjeg oranja«.

»Pa zar ste zbilja orali?« zapita Jelica.

»Bome jesmo! Da živim stotinu godina, nikada ne bih mogao zaboraviti patnje toga dana. Sa bičem i batinom lupao je Turčin po našim ledjima, kao da smo životinje. Mi smo se znojili i plakali od boli i od umora, vukući drven plug, s kojim je Turčin rezao svoju oranicu«.

»Pa kako si se izbavio iz pakla toga?« zapita Rogan.

»U Livno dodjoše Mlečani, da kupuju robove za svoje ladje. Od nekoliko stotina robova, koji su u Livno dospjeli iz Hrvatske poput mene i brata moga, — bijaše desetak nas Primoraca. Mlečani ispitivahu, tko li je vješt mornar, te izabraše petoricu robova, medju ovima takodjer mene i moga brata Andriju. Za svakoga od nas platiše Mlečani po 150 groši«.

»Ti si dakle ostao rob, samo si izmijenio gospodara?« opet će Rogan.

»Da, to bijaše samo izmjena gospodara. Ipak mi je lakše bilo služiti na moru, nego li u Bosni, premda se taj mletački moj gospodar nimalo nije držao Isusove nauke o milosrdju prema bližnjemu«.

»Zar je i on zlo postupao s vama?« zapita Jelica.

»Bome zlo! Slabo nas je hranio, a mnogo smo morali raditi, i to besplatno raditi«.

»A kako si dugo ostao robom novoga gospodara?« zapita Rogan.

»Šest mjeseci, kao i kod onoga Turčina u Livnu. Oslobodih se pak iz ropstva pukim slučajem. Naša naime ladja razbila se kod otoka Raba prigodom jake oluje na moru koncem mjeseca ožujka ove godine. Propade naš gazda. Potopiše se po svoj prilici takodjer svi mornari, koji bijahu poput mene sami robovi njegovi. Ja i moj brat Andrija uhvatismo se za neku dasku, te se dulje vremena održasmo na vodi. No more bijaše tako hladno, da su nam ruke ozeble i gotovo se ukočile. S užasom razabrah, kako se prema nama valja velik val. Pogledam na brata svoga, te mu viknem: »Čvrsto se drži!« U tome času uzdigne nas val. Još sam jedan čas vidio Andriju, a onda mi se za uvijek izgubio, kada nas je val turnuo dolje«.

»O bijedni čovječe!« uzdahne Jelica.

»Bez brata svoga isplivah na obalu kod Jablanca nasuprot otoku Rabu. Odavle podjoh u Sveti Juraj, pa u Senj i napokon u Vinodol. Srce me je vuklo u rodno moje mjesto, da iza godinu dana vidim svoje roditelje i rodjake. Gorko li proplakah, kada dodjoh u Bribir, pa nadjoh gole i puste

zidine, kao jedine ostanke moje roditeljske kuće. Seljani mi rekoše, da je kuća izgorjela prošloga proljeća, kada je Turčin pustošio po Vinodolu. Turci mi ubiše staricu majku!« proplače Blažić...

»Zar još i to!« primijeti Jelica.

»Mjesec dana poslije majčine smrti vratio se moj otac iz mornarske službe kući, jer se tako dogovorismo, da ćemo u svibnju god. 1525. ja i moj brat Andrija izmijeniti oca na ladji. Seljani kažu, da se moj otac gotovo okamenio, kad je opazio izgorjelu i praznu svoju kuću; kada mu pak rekoše, da su Turci ubili našu majku, a nas dvojicu žive odveli u ropstvo, činilo se, kao da će mi otac poluditi od žalosti. Nitko ga nije mogao utješiti, te se jadnik iza nekoliko dana ponovno zaputio u mletačku službu s izjavom, da će na moru ostati dotle, dok ga ne stigne smrt, koju da što prije želi.«

»Siromah!« prošapće Jelica. »A što se dogodilo s Vašom sestrom?«

»Ona se sretno spasila na more, kada su ono Turci haračili po Vinodolu. No Turci upališe i njezinu kuću, a i vinograd joj sasjekoše. Proživjevši toliku strahotu, odlučila je moja sestra, da s mužem i djecom ostavi rodni svoj kraj, pa da se odsele nekamo daleko, kamo ne mogu Turci doprijeti. Nije ona sama došla na tu misao! Po cijelom naime Vinodolu nastade pokret za selidbom. »Hajdmo u Italiju!« čulo se koncem travnja godine 1525. govoriti u Bribiru, u Grižanima i u Driveniku, zatim u opsegu imanja Kotor, pod koje spadaju Belgrad, Badanj, Tribalj i Crikvenica, dapače i dalje na zapadu oko Hreljina, Bakra, Trsata i Grobnika. Nešto svijeta preselilo se na mletački otok Krk, koji se protegao tik obale vinodolske;ali mnogo više ljudi podje na ladjama ravno u Italiju, gdje se nastanilo u Apuliji, Markama i Abruzzama.*) S ovim potonjima otišla je i moja sestra sa svojom obitelju.«

»Ti dakle nemaš sada nikoga u Bribiru?« zapita Rogan.

»Nikoga od najbližih rodjaka svojih«, odgovori Blažić. »Razumjet ćete po tome, zašto me ništa nije moglo privezati uz rodnu moju kuću, kada se proljetos iz sužanjstva vratih u Bribir. Da ne vidim golemu tugu svoju, ostavih i ja Bribir, pa dodjoh ovamo u Zagreb, gdje ste me eto vi primili u službu svoju, podavši mi zakrilje u svojoj kući«.

»Tužna je vaša pripovijest«, reče Jelica.

»E, zato je dosele nijeste ni čuli od mene. Volio sam šutjeti, nego li da pripovijedanjem param srce svoje...«

»Šuti i nadalje, Tuna moj!« uze ga miriti Rogan. »Vrijeme će izliječiti rane tvoje. A je si li zadovoljan u mojoj kući?«

»Jesam«, odgovori Blažić. »Nigdje mi nije bilo ljepše, nego li kod vas! Ako me kod sebe zadržite, ja ću vam vjerno služiti do smrti svoje-«

Iz susjedovog vinograda dodje Katićeva Anka, dočim Blažić podje u klijet, gdje je radio njegov prijatelj Lovrić.

»Jeste li i vi obavili berbu?« zapita Anku žena Roganova.

»Upravo sam težacima podala hrane«, odgovori Anka.

»Pa je li tvoj otac zadovoljan s količinom i kakvoćom grožđja?« zapita Rogan.

»Grožđja je nabrano, koliko i prošle godine. A mislim, da lanjsko grožđje nije bilo sladje od ljetošnjega.«

---

*) Potomci ovih bjegunaca hrvatskih živu još i danas u Italiji, i to u pokrajini Molise (Aqua viva colle croci). Oni se sjećaju stare svoje domovine, a u narodnoj pjesmi spominju kneza Ivana Karlovića, koji im bijaše posljednji ban hrvatski (do kolovoza god. 1524.).

Anka počne Jelici pomagati kod pospremanja stola, a Rogan sa svojom ženom pođe u klijet.

»Nešto si se snuždila, Jelice!« primijeti Anka. »Jesi li možda bolesna?«

»Nijesam bolesna, nego tužna.«

»Zašto?... Radi čega?«

»Naš sluga pripovijedao nam je doživljaje svoje.«

»Pa zar te je s time mogao toliko rastužiti?«

»Da si ti slušala, koliko je Tuna prepatio nesreća i žalosti, bila bi se i tvoja duša rastužila.«

I Jelica uze Anki u kratko pripovijedati životopis Antuna Blažića. Kad je svršila, dodade Jelica: »Eto vidiš, draga Anko, kakova li sudbina može stići nevina čovjeka!«

»Mene je veoma ganula nesreća bijednoga Tune«, reče Anka.

»Ja toga čovjeka nijesam prije gotovo ni gledala«, nastavi Jelica, »bio mi je posve ravnodušan poput stotine drugih ljudi, premda Tuna nije ružan čovjek, kako si jamačno i ti opazila«.

»Što bi bio ružan? Baš naprotiv: Tuna je lijep momak! Isprvice bijaše nešto preslab za svoju visinu, ali posljednjih je mjeseci ojačao, što mu vrlo dobro pristaje.«

»Meni je nekud miliji tekar sada, kada znadem, otkuda je i koliko je zla proživio«, reče Jelica. »Kažu, da najviše srca za bližnjega svoga imaju baš takovi ljudi, koji su sami mnogo trpjeli i stradali. Osim toga moram ti priznati, da mi se svidja pošteno i čestito vladanje našega Tune. On je bogobojazan i marljiv čovjek; zato mu otac moj s najvećim pouzdanjem povjerava gotovo sve poslove svoje. Tuna znade pisati i čitati, a trgovinu shvaća bolje, nego li ijedan bivši naš sluga.«

»Pa Tuna niti ne izgleda, kao druge sluge. Njegovo je lice veoma zanimivo, a držanje baš otmjeno. U tome je pogledu Tuna sličan svomu zemljaku Lovriću.«

»Pravo kažeš!« potvrdi Jelica.

Na vratima Roganove klijeti pokaže se bravarski pomoćnik Lovrić, koji pođe prema djevojkama.

»Mi o vuku, a vuk na vrata«, reče Jelica.

»Time hoćete reći, da ste upravo o meni razgovarali.«

»Pogodili ste!« potvrdi Jelica.

»Pa jeste li me hvalili ili kudili?«

»Tko bi vas mogao kuditi?« zapita Jelica. »Zar možda Anka?« Pri tome pogleda Jelica svoju prijateljicu vragoljastim crnim očima, dočim joj se usta složiše na sladak i nevin smiješak.

»E, ne bojim se ja za Anku«, reče Lovrić. »Ona je predobra, a da bi me mogla kuditi.«

»A ja valjda zločesta?« nadje se Jelica tobože povrijedjena.

»Toga vam ja nijesam kazao!« branio se Lovrić.

»Dakako, dakako; sada se hoćete ispričati«, govorila je dalje Jelica, načubiv lijepa svoja usta. »Ali ja se na vas ljutim i... i ostavljam vas ovdje s Ankom!«

»Kuda ćeš, Jelice?« uzbuni se Anka.

»U klijet!« odgovori Jelica, uperiv opet na Anku vragoljaste crne oči svoje.

Jelica zbilja pođe u klijet. Kad je već bila na vratima, ogleda se na Anku i Lovrića, a smiješak joj ljupko lepršao oko ustiju.

Anka i Lovrić ostadoše kod stola sami. Djevojci se na licu pojačala rumen, jer se to prvipût desilo, da bude sama s Lovrićem.

*

»Anice!« reče Lovrić poslije kratke stanke. »Valjda vas nije strah, što nas je vaša prijateljica ostavila same.«

»Zašto bi me bilo strah?« zapita Anka. »Vi mi sigurno ne ćete ništa na žao učiniti.«

»O tom možete biti posve sigurni. Baš naprotiv! Ja bih dao i svoj život, kad bi to ustrebalo, da vi budete sretni.«

»Hvala vam na toj izjavi, koja mi veoma godi!«

»Zbilja? Zar vam sklonost moja nije ravnodušna?«

»Nije!« odgovori Anka, te uperi na Lovrića lijepe svoje oči, koje bijahu modre poput svoda nebeskoga.

»Upravo tako pogledali ste me 29. srpnja, kada sam sa zagrebačkom četom polazio na vojnu.«

»Pa zar ste zapamtili taj dan?«

»Ne bih ga mogao zaboraviti, da doživim stotinu godina! Čujte me, Anice! Kada smo iz Zagreba stupali prema Dugom selu, drugi su momci pjevali, a ja sam šutio i neprekidno vidio blagi pogled oka vašega. Putem dizala se velika prašina, ali meni nije mogla zastrti pogled oka vašega. Umorni od puta svi smo na večer legli i svi zaspali. Drugi su vojnici sanjali o svojoj majci, ocu, ženi, bratu ili sestri, a ja sam i u snu vidio pogled oka vašega!«

»Kako vi to čudno govorite! reče Anka i stidno obori oči svoje.

»Možda je čudno, ali i posve istinito. Vaš me je pogled jačao na cijelome putu do Muhačkoga polja; vaš mi je pogled lebdio usred najljućega boja s Turcima; vaš me je pogled tjerao, da poslije boja što prije doletim u Zagreb, pa da opet vidim onu, koja me je začarala. Pa kada na Markovom trgu ugledah vas, Anice, bilo mi je toli drago, bio sam tako sretan, da vam toga ne mogu opisati... A jeste li se i vi bar malo uzradovali, kada ste me živa ugledali?«

»Jesam!« šapne Anka. »Bojah se, da ste i vi poginuli na bojnome polju. Ali vi ste se, hvala Bogu, spasili!«

»Hvala Bogu!« uzdahne Lovrić. »Anice! Ja vas ne trebam tekar uvjeravati, koliko ste mi draga i mila, jer ste vi to mogli češće opaziti tečajem ovih pet tjedana, iza kako se vratih iz rata. Bog mi je svjedokom, da vas iskreno štujem i od srca ljubim. Nije daleko čas, kada ću se moći i oženiti. Recite mi dakle, hoćete li me odbiti, ako zaprosim ruku vašu?«

»Kako bih vas mogla odbiti, kad i ja vas iskreno štujem i...«

»I...?« raširi Lovrić oči od veselja. »Ma recite mi slatke one riječi!«

»I od srca ljubim! dovrši Anka.

»Anice!« klikne Lovrić, komu je cijelo tijelo uzdrhtalo od radosti. Činilo se, da će mladić u svome zanosu zagrliti Anku i vruće ju poljubiti. Ali u tome času pojavi se na vratima klijeti Jelica.

»Ja sam se predomislila, te vam sve oprostila«, reče Jelica, idući prema stolu. »Oho! A što ja to vidim?« pogleda Jelica uzbudjenu Anku. »Da nije možda ovaj čovjek i tebe uvrijedio za odsutnosti moje.« Pri tomu se Jelica ljubezno smješkala.

»Ne, nije!« uze Anka braniti Lovrića.

»E, onda se moralo dogoditi baš obratno!« smijala se opet Jelica. »Lovrić je valjda tebi udvarao, a možda čak i...«

»I ljubav očitovao«, upade joj Lovrić u riječ. »Ovajput ste bolje pogodili!«

»E, draga Anko, onda ti ja čestitam, jer .... jer nije ovaj čovjek baš tako loš, kako izgleda. A čestitam i vama, Lovriću, što ste odabrali upravo moju prijateljicu Anku.«

»Hvala vam, hvala!« nakloni se Lovrić.

»Samo ako je vaša ljubav našla odraza u Ankinom srcu!« primijeti Jelica, gledajući šaljivo u Ankine oči.

»Sve je u redu«, odgovori joj Lovrić. »Ankica bit će moja drugarica!«

»Tako? A kada?« zapita Jelica.

»Možda već za nekoliko mjeseci«, odgovori Lovrić. »Imam naime izgleda, da ću do onda postati majstorom. Prije tjedan dana započeo sam izradjivati uzorak, koji će, ako mi Bog dade zdravlja, biti gotov do Božića. Čim budem u ceh — na temelju toga uzorka — primljen kao majstor, odmah će mi stari Požgaj prepustiti svoju radionicu, da samostalno vodim bravarski posao.«

»E, pa onda bi svatovi mogli biti već u slijedećim pokladama!« reče Jelica. »Alaj će to biti veselo! Ja ću ti, draga Anko, biti djeveruša. A pomagat ću ti i kod spremanja opreme!«

»Rado primam tvoju ponudu«, izjavi Anka. »Samo ako sve ispadne onako, kako mi to sada računamo.«

»Bojiš li se čega?« zapita Jelica. »Pusti crne slutnje, koje hoće tebi i nama pokvariti veselje!«

»E, znaš, budućnost je u božjim rukama«, reče Anka i pogleda prema klijeti, odakle je izašao trgovac Rogan sa svojom ženom.

Anka je opazila, kako se Jelica sprema, da svojim roditeljima ispriča zanimivu novost o Lovriću i Anki; zato stavi prst na usta i oštro pogleda Jelicu, koja je odmah razumjela, da mora šutjeti.

»Je li i kod tebe dovršena berba?« zapita Anku trgovac Rogan.

»Sve je već grožđje u klijeti«, odgovori Anka.

»E, pa onda hajdmo do Katića, da vidimo, kako je ispala berba!« reče Rogan, te sa svojom ženom podje u susjedov vinograd.

Anka, Jelica i Lovrić ostadoše još preko pol sata na okupu, razgovarajući o raznim stvarima. Lovrić je djevojkama pripovijedao o svojim putovanjima po Italiji, te o tamošnjim obrtnicima.

»A što radite kao uzorak, da polučite čast bravarskoga majstora u Zagrebu?« zapita Anka.

»Željeznu škrinju za čuvanje novaca, zlata, srebra i raznih pisama«, odgovori Lovrić.

»Hoće li to biti štogod nova i umjetna?« nastavi pitati Anka.

»Naravno da hoće! Ja sam sebi zamislio, da na škrinju stavim takvu bravu, koja imade 18 zavora, a svi se u gibanje stavljaju jednim te istim okretom ključa. Sam ključ bit će veoma kompliciran; izresci na ključu nalazit će se u sredini mjesto sa strane; tako ne će nitko moći bravu otvoriti s otpiračem. Sada se još bavim s mišlju, kako da i samu bravu sakrijem. Podje li mi to za rukom, tada se tat ne će moći okoristiti niti s ključem; jer sve da i dodje do ključa, ipak ne će znati otvoriti bravu i pokrasti stvari u škrinji.

»No ja se iskreno radujem vašemu uzorku«, reče Anka.

»Radovat će se i cijeli Zagreb osim bravara Grge Krafta«, dodade Jelica. »Ovaj ponosan Nijemac slovi već dulje vremena kao prvi bravar u Zagrebu, dapače i u cijeloj Hrvatskoj.«

»Da, da« upade u riječ Anka. »Kraft je bravarski zanat izučio u Njemačkoj, pa omalovažuje sve hrvatske obrtnike. Sada će mu prisjesti, kada vidi Lovrićev uzorak.«

Časomice dolazio je iz klijeti sluga Blažić, te bi i on razgovarao sa djevojkama. Kada se počeo spuštati sumrak, vrati se trgovac Rogan sa svojom ženom u svoj vinograd.

»Jelice!« reče Rogan. »Mi ćemo sada poći kući. S nama će ići i susjedi naši. Ti pak, Tuna, morat ćeš prenoćiti ovdje u klijeti, jer prešu treba prigledati tečajem cijele noći.«

»I ja ću ostati s Tunom«, izjavi Lovrić.

»Nemam ništa protiv toga«, odgovori Rogan. »Bit će Tuni ljepše.«

Anka podje k svojim roditeljima, gdje uzme košaru sa grožđjem, dočim će šegrt nositi druge stvari. Za nekoliko časa vrati se Anka sa svojim roditeljima u Roganovu klijet.

»Hajdmo u ime božje!« reče Rogan.

Svi se zapute u grad, samo Blažić i Lovrić ostadoše na vratima uz cestu. Oba momka gledahu za Jelicom i Ankom, s kojima ih vežu toli mile veze ljubavi. Djevojke su naskoro zapjevale, a samo se slučajno katkada ogledale natrag. Njihovom je srcu očito godilo, sto su vidjele, da momci gledaju za njima.

*

* *

Grof Krsto Frankopan vratio se u Valpovo 20. listopada 1526. Sa sobom je doveo samo 350 konjanika, dočim se drugi velikaši i plemići hrvatski razidjoše odmah, čim je tursku vojsku sultan Sulejman odveo iz Srijema u Srbiju.

U Valpovu dočekaše Krstu veoma ljubezno. Stara gospodja Dora Peren primila ga je kao budućega rodjaka svoga. Jednako se prema Krsti ponašala njezina snaha Margareta Peren. Nada sve pak bijaše vesela i sretna Katica Dragić, udova Ladislava Kanižaja. Ona se radovala, što je Krsto, njezin budući muž, toli uspješno odvratio od Slavonije veliku pogibelj, koja joj je prijetila od silne turske vojske. Krsto morade potanko pripovijedati cijelu vojnu, te opisati, kako su Hrvati istjerali Turke iz Osijeka, Erduta, Vukovara i Šarengrada.

Krsto nije u Valpovu našao hercega Petra Perena. Evo, što se dogodilo s njime.

Onoga istoga dana (12. listopada), kad je Krsto iz Valpova odlazio s vojskom prema Osijeku, stigoše u Valpovo dva poslanika. Jednoga je poslanika poslao erdeljski vojvoda Ivan Zapolja, a drugoga kraljica Marija, udovica Ljudevita II. Svaki je poslanik donio po dva pisma: jedno za grofa Krstu Frankopana, a drugo za hercega Petra Perena, kao temeškoga župana i čuvara sv. krune Stjepanove. Ivan Zapolja pozivao je oba velikaša, neka 14. listopada dodju na dogovor u Tokaj. Za isti dan (14. listopada) odredila je kraljica Marija sastanak u Hainburgu izmedju Beča i Požuna; na taj sastanak doći će njezin brat austrijski nadvojvoda Ferdinand. — pa kraljica poziva Perena i Frankopana, neka svakako i oni dodju u Hainburg.

Krsto Frankopan nije radi vojne mogao poći niti u Tokaj niti u Hainburg. Herceg Peren ne htjede ni čuti o tomu, da bi pošao u Hainburg; on se zaputio u Tokaj, da dozna za namjere Ivana Zapolje. Iz Tokaja vratio se Peren 23. listopada u Valpovo, gdje ga jedva dočekaše, da čuju nove vijesti.

»Moraš nam priopćiti sve, što znadeš«, reče Frankopan.

»E, pa čujte!« odgovori Peren. »U Tokaj stigoh 17. listopada. Odmah sam vidio, da nijesam zakasnio, jer je tekar toga dana počeo pravi dogovor, pošto se 14. listopada u Tokaju našlo samo nekoliko plemića.«

»A tko je sve bio na dogovoru?« zapita Frankopan.

»Vojvoda Ivan Zapolja, jegarski biskup Pavao Varda, satmarski župan Andrija Bator, glasoviti pravnik i bivši palatin Petar Vrbovački, kraljevski blagajnik Ivan Dojčin, Franjo Drugeth de Homona, Gašpar Dragić...«

»Moj brat Gašo!« klikne Katica Dragić, udova Ladislava Kanižaja.

»Da, i tvoj brat«, potvrdi Peren. »Zatim dodjoše na dogovor jošte Mirko Čibak de Palota, Mihajlo Zob, Marko Jakšić, Nikola Macedonac, Ivan vitez od Kala, braća Ladislav i Mihajlo Čak, te nebrojeni drugi plemići iz Erdelja i gornje Ugarske.*) Dodjoše takodjer mnogi Sasi i Sikulci iz Erdelja, te poslanici nekih gradova, poimence: Košica, Priešova, Levoče i Bartjejova.«

»Pa o čemu ste se dogovarali?« zapita Frankopan.

»O tome, koga da postavimo na ispražnjeno prijestolje.«

»Sabor se dakako izjavio za erdeljskoga vojvodu Ivana Zapolju. Zar ne?« zapita opet Frankopan.

»To smo već unaprijed znali, da će se dogoditi, jer su na dogovor došli većinom Zapoljine pristaše. No ipak ne htjedoše o tome pitanju stvoriti konačnu odluku.

»Nego što ste odlučili?«

»Sazvali smo izborni sabor, koji se ima sastati 5. studenoga u Stolnom Biogradu. Na taj sabor biti će pozvani svi velikaši i plemići iz Ugarske i Hrvatske. Tko ne dodje na sabor, biti će proglašen izdajicom domovine i lišen svih posjeda svojih.«

»Ovaj sabor ne tiče se nas Hrvata«, izjavi Frankopan. »Ne ćemo mi o izboru kralja hrvatskoga odlučivati izvan Hrvatske. Neka Magjari sebi biraju za kralja, koga hoće; ali nas ne veže nikakav njihov izbor. Hrvatska je samostalna država, te posve slobodno raspolaže s prijestoljem svojim bez ikakova uplitanja Ugarske.«

»Ma ne ljuti se, dragi Krsto! Ta i ja sam Magjare upozorio, neka ne očekuju, da će Hrvati doći na izborni sabor u Stolni Biograd. Ali Zapolja se ipak nada dolasku barem nekolicine velikaša i plemića hrvatskih.«

»Ne bojim se ja nadvojvode Ferdinanda, jer dobro poznam slabe strane njegove državine.«

»Isto sam i ja rekao Zapolji. No Zapolja je uvjeren, da će Ferdinanda pomagati njegov brat Karlo, koji je car njemački, kralj španjolski, te vladar u Nizozemskoj, Napulju i Siciliji. Karlo može u Njemačkoj naći i oboružati mnogo ljudi, a plaćat će ih zlatom, što ga u obilnoj mjeri dobiva iz španjolskih kolonija u novo otkrivenoj Americi. Ferdinand se dakle ne treba bojati, da će presušiti sredstva njegova brata Karla; dočim je naša Hrvatska mala i opustošena od neprekidnih provala Turaka, koji će prvu priliku upotrijebiti, da ju oslabe, a možda i osvoje.«

»To je istina!« potrdi Frankopan. »Ako u Hrvatskoj plane borba za prijestolje, odmah će Turci udariti na Jajce i druge pogranične gradove naše, a možda osvojiti istočnu Slavoniju ili Krbavu i Liku.«

»Eto vidiš. I ja sam tako mislio, pa zato mirno slušao, što li to namjerava Ivan Zapolja.«

»Dalje, dalje!« nukao ga Frankopan.

»Zapolja ti po meni predlaže ovakav sporazum: On pristaje na to, da ti vladaš u Hrvatskoj posve samostalno, priznavajući Zapolju samo po imenu kraljem svojim.

»Uzaludna mu je ova nada!« odbrusi Frankopan.

»E, čekaj Krsto, da ti kažem namjeru Zapoljinu. On je već prije moga dolaska bio obaviješten, da Hrvati namjeravaju tebe izabrati za kralja svoga. Zato je Zapolja tražio povjerljiv razgovor sa mnom, te mi je rekao od prilike ovako: Znadem ja, da Krsto Frankopan ima sposobnosti za kralja hrvatskoga. On potječe od staroga i odličnoga roda hrvatskoga;

---

*) Imena njihova iznio je Šišić u »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 17.

njegova majka Lujza Aragonska bila je bratučeda Beatrice, žene kralja Matije Korvina; Krstina sestra Beatrica udala se prviput za hercega Ivana Korvina, a drugiput za braniborskoga markgrofa Jurja iz kuće Hohenzollern. Krsto je dakle u rodbinskim svezama s nekim dinastijama, dapače i sa bivšim kraljevima Vladislavom II. i Ljudevitom II., koji su krvni rodjaci Jurja Braniborskoga. No ipak držim, da će za Krstu biti bolje, ako se ne natječe za kraljevsku krunu.«

»Zašto to Zapolja drži boljim?« zapita Frankopan.

»Ne boj se, da nijesam i ja odmah u tome pogledu zatražio razjašnjenje od Zapolje.«

»Pa što ti je odgovorio?«

»Rekao mi je od prilike ovo: Krsto nema dovoljno novčanih sredstava, da uzdržaje veliku vojsku, s kojom bi mogao suzbiti austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda, ako ovaj s oružanom silom pokuša doći na hrvatsko prijestolje.

Zapolja ti ostavlja bansku čast doživotno, dapače i s pravom nasljedstva za tvoje izravne potomke, ako ćeš ih kada imati. Povijest nam kazuje, da je tako nekada u Hrvatskoj vladao knez Pavao Šubić, kojega je na banskom prijestolju naslijedio njegov sin Mladen. Povrh toga imenovat će te Zapolja vrhovnim kapetanom cijele Ugarske izmedju Drave i Dunava, jer si pod svoju zaštitu uzeo sve tamošnje županije. Zapolja će ti podijeliti vranski priorat, kojim sada upravlja Ivan Tah. Povrh toga vratit će ti kralj grad Senj, što ga je godine 1469. knezovima Frankopanima ugrabio kralj Matija Korvin po svome kapetanu Blažu Podmanickomu. Još je Zapolja spreman, da ti odstupi kraljevski grad Bihać na rijeci Uni i sve posjede, koji su nekada pripadali Frankopanima. Da pak uzmogneš opremiti i uzdržavati dovoljno vojske za obranu Hrvatske od napadaja nadvojvode Ferdinanda, izbrojit će ti Zapolja u gotovom novcu dvadeset tisuća dukata.«

»Ma čuješ, Petre, to je zamamna ponuda!« klikne Frankopan. »Ako to sve dobijem, što će mi onda kraljevska kruna, za kojom i onako nijesam u srcu svome čeznuo.«

»I ja mislim, da se Zapoljini uvjeti mogu prihvatiti«, nastavi Petar Peren. »Ta nama je Hrvatima stalo jedino do toga, da na prijestolje naše ne sjedne tudjinac. Zapolja je porijeklom Hrvat iz slavonske Posavine.*) Ne može nas dakle boljeti, ako on bude po imenu takodjer kralj Hrvatske, a ne samo Ugarske. Stara je kod nas riječ, da »kralj kraljuje, a ban v l a d a«. Kraljevat će dakle Zapolja, a vladat ćeš ti, dragi Krsto.«

»Zapolji će lakše biti suzbiti nastojanje nadvojvode Ferdinanda, nego li meni«, nadoveže Frankopan.

»Ako ti pristaneš uz Zapolju, onda ne će možda ni doći do borbe«, izjavi opet Petar Peren.

»Kako to misliš?« zapita Krsto.

»Ti znaš, da Ivan Zapolja još nije oženjen. On je dakle sada naumio zaprositi ruku . . .«

»Valjda kraljice Marije, udovice nesretnoga Ljudevita II.«

»Pogodio si, Krsto! Ako kraljica pristane na ovu udaju, morat će se nadvojvoda Ferdinand odreći nade za prijestoljem u Ugarskoj i Hrvatskoj, te se po svoj prilici zadovoljiti s prijestoljem u Češkoj, gdje nema protukandidata.«

---

*) Još i sada postoji selo »Zapolje« kod Nove Gradiške. Ondje bijaše grad hrvatske plemićke obitelji »Gospodičić«, koja je po tome gradu uzelo predikat »de Zapolja«, te se kasnije služila samo tim imenom, napustivši nekadašnje prezime »Gospodičić«.

»To bi bilo najbolje«, reče Krsto. »A jesi li ti, Petre, pri tom razgovoru sa Zapoljom mislio i na sebe?«

»Zapolja mi je obećao, da će me imenovati vojvodom erdeljskim, čim on bude izabran i općenito priznat za kralja ugarskoga.«

»To je lijepo obećanje«, reče Frankopan, »te ja od srca želim, da ti polučiš čast vojvode erdeljskoga.«

»Meni se čini, da će Zapolja svojom susretljivošću predobiti mnoge velikaše, koji su mu sada još protivnici.«

»To je vjerojatno«, odgovori Frankopan. »Samo se ja bojim, da će protiv Zapolje rovariti ostatak one stranke, koja se poput pijavice upila o prijestolje, dok je na njemu sjedio slabi kralj Ljudevit II.«

»Zapolja znade, da će mu ta stranka praviti neprilika. No ja držim, da ova stranka ne će steći previše upliva. Osim toga bit će Zapolji u prilog držanje vanjskih vlasti.«

»U tome pogledu imaš pravo. Jer ja sam uvjeren, da će poljski kralj Sigismund I. voljeti svoga rodjaka Zapolju, nego li Nijemca Ferdinanda. Francuski je kralj Franjo u ratu s Ferdinandovim bratom Karlom. Mletačka republika ima s Ferdinandom dosta medjašnih sporova. A jamačno ne će protiv Zapolje ustati ni papa Klement VIII., koji je saveznik francuskoga kralja u ratu protiv cara Karla.«

»O papi imamo već siguran dokaz, da će biti uz Ivana Zapolju. Sam je naime papa — po tvome rodjaku Franji Frankopanu*) poručio Zapolji, da će podupirati njegov izbor za kralja ugarskoga.«

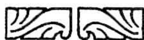
»Papina pomoć mogla bi Zapolji pribaviti mnogo pristaša medju biskupima ugarskim i hrvatskim.«

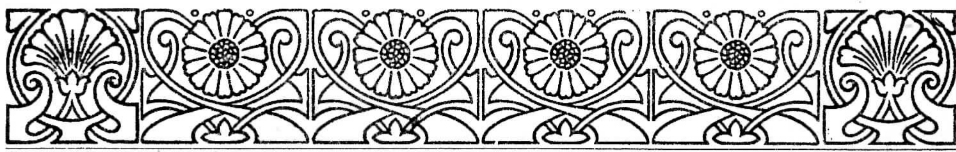
»Naravno, naravno!« potvrdi Peren. »A imaš li kakvih vijesti o našemu biskupu Šimunu Erdedu?«

»Do sada još ništa! O njemu znadem jedino to, da je s hrvatskom deputacijom, koju smo prije mjesec dana izabrali na saboru koprivničkom, sretno stigao u Požun do kraljice Marije. Nije mi poznato, da li je Šime pošao takodjer u Hainburg na dogovor k nadvojvodi Ferdinandu.«

Krsto Frankopan ostade u Valpovu još nekoliko dana. Za to vrijeme Krsto je prstenovao udovu Katicu Kanižaj, odabranicu srca svoga. O zarukama svojim obavijestio je Krsto hrvatske velikaše i druge prijatelje svoje. Pisma su pisali svećenici, koji stalno prebivahu u dvoru valpovačkom. Ondje već godine 1479. nalazimo »rektora kapelice sv. Ladislava« sa još tri druga svećenika. Nije bila njihova zadaća jedino to, da služe sv. misu i da vrše duhovnu pastvu u valpovačkom gradu, gdje je tad živjelo oko 50 ljudi. Svećenici obavljahu razne račune za vlastelinstvo, te sve pisarske poslove. Ta u cijeloj Hrvatskoj bijaše tada veoma malen broj pismenih ljudi medju svjetovnjacima. Čitati i pisati znali su svećenici i redovnici, pa velikaši, plemići i samo neki gradjani. Njihov broj nije sigurno iznosio niti 1% od svega žiteljstva u Hrvatskoj.

*) Ovaj Frankopan bijaše godine 1526. franjevac, te je mjesto svoga krsnoga imena »Ivan« uzeo kao redovnik ime »Franjo«. Zapolja je kasnije uzdigao toga Frankopana na visoke časti. Franjo Frankopan postade godine 1530. nadbiskupom u Kaloči, a umro je godine 1543. u Požunu.

OSMO POGLAVLJE.

Koncem mjeseca listopada godine 1526. vratio se u Zagreb knez Petar Erdedi. Vojsku svoju raspustio je Erdedi još u Moslavini, čim je onamo stigla iz istočne Slavonije. Sa sobom je Erdedi doveo u Zagreb samo dvadesetak konjanika, koji su činili redovit njegov banderij. Osim ovih banderijalaca došao je u Zagreb s knezom Petrom Erdedom takodjer mladi knez Ivan Zrinski. Ovaj se mladić tečajem vojne u Slavoniji umio tako priljubiti Erdedu, da ga je pozvao, neka podje s njim u Zagreb.

Ivan Zrinski rastao se u Jasenovcu sa svojim ujakom Ivanom Karlovićem, te je pošao najprije u Moslavinu, a odavle u Zagreb. Cijelim putem radovao se Zrinski, kako će u Zagrebu vidjeti ljubljenu svoju Ružicu Erdedovu. Ulazeći u biskupski dvor, drhtao je mladić od slatkoga uzbudjenja, te je jedva svladao svoju želju, da Ružicu zagrli i poljubi. Morao se pak svladati, jer mu Ružica još nije bila zaručnica, a niti je od njezinih roditelja isprosio ruku njezinu.

Ružica i njezin brat Perica primiše Ivana Zrinskoga veoma srdačno. Dječak je Ivanu opetovano kazivao, kako je tečajem prošlih 7 tjedana neprestano mislio na njega, koji mu je manjkao kod igre i razgovora.

»Ja sam svaki dan po više puta uzdisao za tobom«, reče Perica. »Tješilo me je samo to, što je isto tako uzdisala i Ružica.«

»Zbilja?« zapita Ivan, pogledav krasnu djevojku, a lice mu odade ono zadovoljstvo, što ga osjeća mladić, kada dobije novi dokaz ljubavi od strane odabranice srca svoga.

»Ružica mi je često govorila, da ćeš se ti naskoro vratiti iz rata«, nastavi Perica.

»No pa ja se eto i vratih.«

»Ali sada ćeš kod nas dugo ostati; zar ne?« zapita Perica »Rat je prestao, pa ne moraš nikamo ići iz Zagreba.«

»E, toga još ne znam«, odgovori Ivan. »Predbježno ću ovdje ostati nekoliko dana, kad je tvoj otac bio tako ljubezan, te me doveo sa sobom ovamo.«

Ivan je već prvoga dana našao prilike, da u četiri oka razgovara s Ružicom, za čim je toliko težio.

»Kuca li tvoje srce još uvijek za mene?« zapita Ivan.

»Dok budem živa, kucat će samo za te!« odgovori Ružica.

»Hvala ti za ovu izjavu!« reče Ivan i poljubi djevojku. »A bi li već sada smio zamoliti tvoje roditelje za ruku tvoju?«

»Majka moja znade, da se nas dvoje volimo. Ja sam joj to priopćila još istoga dana, kada si iz Zagreba pošao s Karlovićem i Frankopanom na vojnu put Koprivnice.«

»Pa što ti je kazala majka tvoja?«

»Ona protivna ljubavi našoj.«

»A tvoj otac? Znade li on za našu ljubav?«

»Čini mi se, da ga je o tomu obavijestila majka moja. Držim, da ni on ne će biti protiv tebe. Ta u protivnom te slučaju valjda ne bi pozivao k sebi!«

»Ja ću svakako govoriti s njime!«

Sutradan izvršio je Ivan Zrinski namjeru svoju. S lako pojmljivom tremom udje mladić u sobu kneza Petra Erdeda, te mu reče: »Kneže! Smijem li vam reći, što mi leži na srcu?«

»Govori, Ivo, govori!« bodrio ga Erdedi.

»Vama je već poznato, da ja.... iskreno štujem.... odličnu vašu obitelj«, govorio je Ivan isprekidano.

»O tomu nimalo ne sumnjam«, odgovori Eededi. »Ali čemu ti glas drhće? Valjda se ne bojiš mene?«

»Što bih se bojao?« nasmjehne se Ivan, da sakrije svoju uzrujanost.

»No, pa onda govori jasno i glatko, kako si sa mnom razgovarao putem do Zagreba!«

»Ja... ljubim.... vašu kćerku Ružicu!« izjavi Ivan, komu su riječi tekle opet isprekidano.

»A Ružica opet ljubi tebe«, nasmije se Erdedi.

»Zar vam je to već poznato?«

»Još pred šest tjedana!« reče Erdedi, pa dodade. »E, mladi ste, pa vama i pripada pravo na ljubav!«

»Vi dakle nemate ništa protiv toga?«

»Zašto da priječim sreću djeteta svoga?« odgovori Erdedi. »Vaša je ljubav nastala sama od sebe!«

»Onda vas najuljudnije molim, da mi dadete ruku svoje kćeri!« osmjeli se Ivan.

»Polako, Ivo, polako! Čemu s ovom molbom dolaziš već sada? Ta Ružica još nije za udaju; a i ti si još premlad, premda ti je tijelo golemo kao u kakvoga gorostasa. Pričekaj barem još godinu dana! Ako dotle ustraje ljubav izmedju tebe i Ružice, ne ću se nimalo protiviti tomu, da mi postaneš zetom.«

»Hvala vam, kneže!« reče Ivan. »Ja sam zadovoljan i s ovakvom izjavom. Posve sam siguran, da će Ružica biti moja; jer nema takve sile, koja bi mogla slomiti našu ljubav!«

Dva dana poslije toga vratio se biskup Šime Erdedi iz Požuna u Zagreb.

»Jedva smo te dočekali«, reče biskupu njegov brat Petar, kada sami ostadoše u sobi. »Sad mi kazuj, kako i što si obavio s kraljicom Marijom i s nadvojvodom Ferdinandom?«

»E, pa čuj me dakle!« odgovori biskup. »Naša je deputacija najprije došla u Požun, da kraljici Mariji izrazi sažalenje sabora hrvatskoga radi gubitka mladoga joj muža: kralja Ljudevita II. Mi smo ovaj čin uljudnosti obavili dostojno, a kraljica nas je zamolila, neka još nekoliko dana ostanemo u Požunu, dok se ona vrati iz Hainburga. Kraljica je onamo pošla zato, da se sporazumije sa svojim bratom nadvojvodom Ferdinandom; on je naime obećao, da će u Hainburg 14. listopada doći zajedno sa svojom ženom Anom, koja je — kako znadeš — sestra poginuloga kralja Ljudevita II. S kraljicom udovicom podjoše u Hainburg: vesprimski biskup Tomo Sala hazi, dvorski rizničar Aleksije Turzo i požunski grof Ivan Bornemisa.«

»A zašto i ti nijesi pošao s kraljicom Marijom u Hainburg? zapita Petar.

»Zato, jer me kraljica nije zvala«, odgovori biskup. »Ta ona ne htjede sa sobom uzeti niti srijemskoga biskupa Stjepana Brodarića, premda je on kancelar kraljevstva ugarskoga!«

»Ta zar je dogovor u Hainburgu bio tajan?«

»Posve tajan!« odgovori biskup. »Nitko od nas nije mogao doznati, što je tamo zaključeno. Kancelar Brodarić drži, da je kraljica Marija najprije htjela sama obračunati sa svojim bratom Ferdinandom. Marija se naime nije trebala odreći prijestolja, jer je njezinu ruku zatražio erdeljski vojvoda Ivan Zapolja.«

»Odakle to znadeš?« zapita Petar.

»Rekao mi je sam Benko Bekenj, koji je u Požun donio kraljici molbu Zapoljinu. Kažu, da je Zapolja zamolio Aleksija Turza, neka kod kraljice posreduje njemu u prilog; dodje li do toga braka, tada će Zapolja darovati Turzu svoje imanje Bajmoč.«

»Pa što je kraljica odlučila?«

»Ponudu je primila prije polaska u Hainburg. Ondje je sa svojim bratom raspravljala cijeli dan 15. listopada, a 16. listopada vratila se natrag u Požun. Kad joj je nato Gašpar Horvat spomenuo Zapoljinu ponudu, izjavila je kraljica:[1]) »Da se ja udam za Zapolju, smatrala bi me za svoju neprijateljicu moja braća: car Karlo i nadvojvoda Ferdinand. Na sastanku u Hamburgu zavjerio se moj brat Ferdinand, da će za krunu toga kraljevstva živjeti i umrijeti. Ja ne mogu biti izdajica brata svoga!« Po toj izjavi mogli smo odmah prosuditi, o čemu se raspravljalo na dogovoru u Hainburgu. Očito je, da će se Ferdinand natjecati za prijestolje u Hrvatskoj, Ugarskoj i Češkoj, a pri tom će ga podupirati njegova sestra Marija.«

»Pa je li kraljica udovica već počela štogod i raditi?« zapita Petar.

»Dakako, da jest!« odgovori biskup. »Meni je obećala, da ću postati nadbiskupom ostrogonskim, ako pomognem nadvojvodi Ferdinandu do prijestolja.«

»To nije loša udica! A jesi li se uhvatio za nju?«

»Ja ne htjedoh kraljici dati nikakovog obećanja. Izjavih joj, da se o svome držanju moram sporazumjeti sa svojim prijateljima u Hrvatskoj, naročito pak s tobom i sa grofom Krstom Frankopanom.«

»Dobro si učinio, dragi brate! A je li štogod pokušao raditi sam nadvojvoda Ferdinand?«

»Jest! Ferdinand je 18. listopada iz Beča u Požun poslao svoje pouzdanike: Erazma Dornberga i ljubljanskoga dekana Jurja Kreutzera, da ugovaraju sa mnom i sa drugim članovima hrvatske deputacije.«

»Pa? Što ste ugovorili?«

»Ništa, baš ništa! Ferdinandovi pouzdanici pozdraviše nas, kao da smo već pristaše gospodara njihova. Oni nas uvjeravahu, da će Hrvatska biti sretna jedino tada, ako Ferdinand postane kraljem našim. U ime nadvojvode Ferdinanda obećavahu nam službe, časti i razna imanja, koja će razdijeliti članovima hrvatske deputacije.«

»Sve su to prazne riječi i puka obećanja!« izjavi Petar Erdedi.

»I ja mislim tako«, potvrdi biskup. »Kažu, da je Tomo Nadaždi, nekadašnji tajnik kralja Ljudevita II., naputio nadvojvodu Ferdinanda, neka meni i drugim članovima hrvatske deputacije svašta obećaje; kada pak Ferdinand postane kraljem, ne će trebati ispuniti sva obećanja.«[2])

---

[1]) Fessler: Geschichte von Ungarn, svezak III. strana 404.
[2]) O svemu tomu vidi Šišiš: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. strana 18. i 19.

»Krasan savjet!« nasmije se Petar Erdedi. »Ali kazuj dalje! Što se dogodilo poslije toga?«

»Članovi hrvatske deputacije zaputiše se kući, dočim sam ja — po želji Ferdinandovih pouzdanika — 22. listopada iz Požuna pošao u Beč.«

»K nadvojvodi Ferdinandu?«

»Da, k njemu!«

»Pa kaži mi, Šime, kakav je nadvojvoda?«

»Kakav? Bome nimalo ne izgleda kao kralj! Prvo svega: još mi se čini premlad, jer izgleda kao mladić od 18 godina, premda kažu, da je već navršio 23 godine. Srednje je veličine, ali veoma mršav, gotovo sama kost i koža! Na blijedom licu njegovu ističe se velik nos. Usta su mu gotovo uvijek otvorena; iznad njih vide se mali crni brčići, dočim je dolnja usnica napadno debela. Ferdinand ima duge crne vlasi, a brije bradu, koja mu jako strši naprijed. Kako vidiš, cijela glava Ferdinandova ne odaje baš nimalo zanimivu prikazu; jedine mu oči pokazuju nešto više života. Osim toga obučen je nadvojvoda u španjolsko odijelo.«

»Nije to ni čudo, kada znamo, da je Ferdinand rodjen Španjolac. Ta njegova je majka Ivana Kastilska prava Španjolka, a otac mu — Filip Lijepi — bijaše Nijemac samo po svome ocu Maksimilijanu, dočim je po svojoj majci Mariji Burgundskoj bio Francuz.«

»Da ti pravo kažem, ja ne znam, zašto Magjari nadvojvodu Ferdinanda zovu Nijemcem. Ta kroz cijelo ono vrijeme, što sam proboravio u Beču, rijetko sam čuo Ferdinanda govoriti njemački. Sa dvorskim dostojanstvenicima svojim govori nadvojvoda gotovo uvijek španjolski.«

»A što si ugovorio s nadvojvodom Ferdinandom?«

»Da ti pravo kažem: ništa! Ferdinand bi veoma rado postati kraljem, ali na temelju ugovora, što ih je njegov djed Maksimilijan sklapao s našim kraljem Vladislavom II. Meni se čini, kao da Ferdinand pravo i ne razumije, na koliku će zapreku naići u javnom mnijenju Ugarske i Hrvatske.«

»Ako možda Ferdinand misli, da će se na prijestolje popeti bez velikih žrtava, onda se kruto vara!«

»I ja sam nadvojvodu upozorio na to. Naročito mu spomenuh, neka ne omalovažuje nastojanje erdeljskoga vojvode Ivana Zapolje, koji je bogat, moćan i popularan...«

»A i vanjštinom svojom valjda sposobniji za kralja, nego li Ferdinand«, upade biskupu u riječ brat mu Petar.

»E, toga mu nijesam smio reći«, nadoveže biskup. »Ali i ja sam tako mislio. Bože moj! Da se Ferdinand i Zapolja zajedno pokažu narodu, nitko ne bi kolebao u izboru!«

»Ili da pred Hrvate postavimo nadvojvodu Ferdinanda, a uz njega stavimo našega Krstu Frankopana!«

»Pa ipak je Ferdinand već postao kraljem!«

»Gdje?... Komu?« zapita začudjeno Petar Erdedi, uprijevši svoj pogled u biskupa Šimuna.

»U Češkoj«, odgovori biskup. »Neposredno prije svoga povratka doznao sam, da su Česi na svome saboru 23. listopada 1526. izabrali nadvojvodu Ferdinanda kraljem češkim.«

»E, tamo valjda nije Ferdinand niti imao protukandidata!«

»Kako ne? Ta bavarski je vojvoda poduzimao sve i sva, da njegov brat postane kraljem češkim. On je za sebe predobio jedan dio plemstva, a podupirahu ga i vanjske vlasti, poimence francuski kralj Franjo i poljski kralj Sigismund. No Ferdinad je velikašima češkim obećao razne milosti, a »češkoj braći«, ovim ostancima nekadašnjih Husita, stavio u izgled pot-

vrdu bazelskih kompaktata.[3]) Vele, da je Ferdinand preuzeo takodjer jedan dio državnoga duga u Češkoj, čime je plemstvu olakšao porezne dužnosti.«

»Onda je Ferdinand dosta skupo platio prijestolje češko! Jeftinije ne će doći ni do ugarskoga prijestolja!«

»Po Ferdinandovoj želji sazvao je palatin Stjepan Bator sve staleže na sabor, koji će se 25. studenoga 1526. sastati u Komoranu. Na tome saboru ima se birati novi kralj.«

»Palatin je pristaša nadvojvode Ferdinanda. Taj bi dakle sabor imao za kralja birati Ferdinanda. Zar ne?«

»Da!« potvrdi biskup. »Na sabor u Komoran želi doći i sam nadvojvoda Ferdinand kao izabrani već kralj češki. Doznao sam, da Ferdinand namjerava sa sobom dovesti mnogo vojnika. Da mu to ne bi tkogod predbacio, izdat će kraljica Marija poseban proglas, u kojemu će staležima javiti, da njezin brat ne dolazi kao neprijatelj zemlje. Ovaj proglas razaslat će kraljica takodjer po hrvatskim zemljama, jer želi, da i hrvatski staleži dodju na izborni sabor u Komoran.«

»Oho!« nasmije se Petar Erdedi. »Kraljica se vara, ako misli, da će Hrvati o izboru kralja svoga ići odlučivati u Komoran!«

»I ja mislim tako«, nastavi biskup. »Upozorio sam kraljicu, neka za izbor kralja raspiše poseban sabor u Hrvatskoj. Hrvatski staleži ne će ići u Komoran baš kao ni u Stolni Biograd, kamo je za 5. tudenoga velikaše, plemiće i gradove pozvao Ivan Zapolja.«

»Što ćemo dakle činiti?«

»Čekat ćemo upute od grofa Krste Frankopana. Njega je kraljica Marija pozvala k sebi u Požun, odakle će ga poslati i k svome bratu Ferdinandu. Vidjet ćemo, što će Krsto obaviti u Beču.«

»A gdje je naš ban Franjo Baćan?«

»Vidio sam ga u Požunu, gdje je oblijetavao kraljicu udovicu i palatina Batora. Ondje su me uvjeravali, da ban Baćan odlučno pristaje uz »austrijsku stranku« i da neumorno radi za nadvojvodu Ferdinanda. Kasnije sam doznao, da Baćan radi protiv toga, što palatin hoće u »austrijsku stranku« dobiti grofa Krstu Frankopana, koga smatra osobnim svojim neprijateljem. Kad je Baćan vidio, da kraljica želi Krstu predobiti za svoga brata Ferdinanda, rasrdio se ban i naglo otišao iz Požuna. Neki su ljudi pripovijedali, da je Baćan iz Požuna otputovao ravno u Budim, gdje će se valjda pridružiti Ivanu Zapolji.«

»Baćan je kadar sve učiniti i još se kojiput promijeniti. No mi . . . mi ćemo pričekati, jer i tako još nije došao red na Hrvatsku.«

*
* *

Kad je erdeljski vojvoda Ivan Zapolja dobio jasnu poruku, da se kraljica Marija ne će udati za njega, prekinuo je svako dogovaranje s njom. Odsada je Zapolja bez ikakova obzira nastojao, da makne sve zapreke, koje mu stoje na putu do prijestolja. Pod vodstvom Pavla Bakića i Gotharda Kuna pošalje Zapolja svoju vojsku iz Tokaja na zapad, gdje dade zaposjesti najprije tri jake tvrdje na Dunavu, i to: Budim, Višegrad i Ostrogon, a kasnije i Stolni Biograd. U Višegradu čuvala se kruna Stjepana, kojoj bijahu čuvari: Ivan Zapolja i Petar Peren. Pošto je Peren pristajao uz Zapolju, domogao se Zapolja zauzećem Višegrada sv. krune i

---

[3]) Na temelju ovih kompaktata dobili su češki Husite godine 1433. pravo, da svetu pričest primaju pod prilikom kruha i vina. No kasnije pape ustadoše protiv toga, te su »kalikstinci« bili ljuto progonjani.

drugih krunidbenih znakova (žezlo, jabuka i krunidbeni plašt). Time je dakle Zapolja svome protivniku Ferdinandu onemogućio krunisanje.

Doznavši za uspjeh vojske svoje, zaputio se Ivan Zapolja koncem listopada godine 1526. iz Tokaja u Budim. Ovamo stiže on 31. listopada; stiže i proplače, kad je ugledao groznu pustoš prijestolnice Ugarske. Poslije Sulejmanova odlaska nije u Budimu gotovo ni preostalo kakovih žitelja! Sve su kuće i crkve bile izgorjele, a kraljevski dvor stajao osamljen i posve prazan. Kolike li razlike prema nedavnim još časovima, kad je u tome dvoru bilo nebrojenih umjetnina i divnih knjiga uz onaj drugi sjaj, što ga je tu nekada razvio moćni kralj Matija Korvin!

U Budimu ostade Ivan Zapolja 8 dana. Za to vrijeme sabirahu se staleži. Uzalud je kraljica Marija iz Požuna 31. listopada razaslala po Ugarskoj brojna pisma, pozivajući staleže, neka dodju na sabor, što ga je palatin Stjepan Bator pozvao za 25. studenoga u Komoran, a ne na sabor, koji se nezakonito sastaje u Stolnome Biogradu. Malo je tko poslušao kraljičin poziv! U Stolni Biograd dolazilo je sve više ljudi, osobito nižih plemića, koji stajahu pod uplivom glasovitoga pravnika Stjepana Vrbovačkoga.

Nikada nijesu ugarski sabori počimali baš onoga dana, koji bijaše odredjen u pozivu. Tako se niti sabor u Stolnom Biogradu nije otvorio 5. studenoga 1526., već istom 10. studenoga. Sam Ivan Zapolja krenuo je iz Budima tekar 8. studenoga. Sutradan dodje Zapolja u Stolni Biograd, gdje nadje mrtvo tijelo nesretnoga kralja Ljudevita II. Kraljica je naime poslala dva komornika (Ulrika Zetrica i Gjuru Šarfija), neka potraže lješinu kralja Ljudevita. Ovi komornici nadjoše kod potoka Čele grob, u kojem je netko već pokopao pokojnoga kralja. Lješina bude otkopana i prevežena u Stolni Biograd, gdje su redovito u grobnici glavne crkve bili pokopani kraljevi ugarski. Ivan Zapolja preuzme odmah na sebe dužnost, da nesretnoga kralja Ljudevita svečanim načinom pokopa u grobnici kraljeva ugarskih. Protiv toga prosvjedovali su prisutni poslanici nadvojvode Ferdinanda, poimence: Marko Beck, Sigismund Weichselberger i Filip Brener. No Zapolja se ne htjede obazrijeti na njihov prosvjed, već udesi i provede svečan sprovod pokojnoga kralja Ljudevita. Sprovodu prisustvovahu nebrojeni odličnici ugarski.

Sutradan — 10. studenoga — sastadoše se velikaši ugarski u stolnoj crkvi, a nebrojeno plemstvo na otvorenom polju, jer nikako ne bi stalo u crkvu. Glavnu ulogu na tome saboru igrao je Stjepan Vrbovački. On pročita velikašima zaključak, što ga je 12. listopada 1505. stvorio ugarski sabor na Rakoškome polju. Glavna stavka toga zaključka glasi ovako:

»Odsada u buduće — kolikogod puta i kadgod ovo kraljevstvo bude lišeno gospodara i kralja, a da ne ostavi nikakovih muških baštinika, koji bi ga imali naslijediti po pravu i običaju ovoga kraljevstva, — ne ćemo nikada više za svoga kralja izabrati nikoga od stranih naroda, bio ma kojega jezika, nego ćemo za gospodina i kralja svoga izabrati i primiti jedino Ugrina, koji je za ovu službu zgodan i sposoban.«

Svi prisutni biskupi i velikaši odobriše ovaj zakonski članak, te jednoglasno izabraše Ivana Zapolju za kralja ugarskoga. Nato podje Stjepan Vrbovački na otvoreno polje, gdje stajahu plemići i zastupnici gradova ugarskih. Vrbovački zapita prisutne:

»Znadete li, gospodo, da se prejasni nadvojvoda Ferdinand natječe, da postane kraljem našim? Hoćete li ga izabrati?«

»Ni za koju cijenu!« vikahu plemići jednim glasom.

»Koga dakle hoćete za kralja?« zapita opet Vrbovački.

»Vojvodu Ivana Zapolju!« čuo se jednoglasan odgovor.

Nato pristupiše Marko Beck, Sigmund Weichselberger i Filip Brener, da na saboru porade za nadvojvodu Ferdinanda. Jedan od njih počne dokazivati, kako prijestolje ugarsko pripada austrijskom nadvojvodi Ferdinandu, i to ne samo po ugovorima (izmedju cara Maksimilijana i kralja Vladislava), već takodjer po rodbinstvu, jer je nadvojvoda Ferdinand muž Ane, jedine kćeri i baštinice Vladislava II.

Stjepan Vrbovački ne htjede Nijemcima dozvoliti, da tu agitiraju za nadvojvodu Ferdinanda, već na koplje natakne zaključak ugarskoga sabora od 12. listopada 1505., pa jakim glasom vikne:

»Oj, Ugri! Vidite li ovdje zavjet velikaša i plemića, da ćemo poslije smrti kralja Ljudevita birati za kralja vojvodu Ivana Zapolju, i to bez ikakova oklijevanja, jer nam je neprijatelj za vratom?«

Nato se diže plemić Franjo Bodo, koji vikne: »Medju nama nema razlike mnijenja. Čitavo plemstvo želi vojvodu Ivana Zapolju!«

Burnim poklicima poprate plemići ovu izjavu, te počnu prijetiti poslanicima nadvojvode Ferdinanda. Nijemci brže bolje ostave sabor, da sebi spase glave svoje.

Odmah sutradan (11. studenoga) obavilo se u Stolnom Biogradu krunisanje Ivana Zapolje. Ovaj čin obavljao je redovito nadbiskup ostrogonski; nije li njega bilo, tada je kralja krunio nadbiskup kaločki; u odsutnosti obojice obavljao je krunisanje najstariji biskup. Na Muhačkome polju poginuo je ostrogonski nadbiskup Salkaj i kaločki nadbiskup Pavao Tomori. Od prisutnih biskupa bijaše najstariji biskup Stj. Podmanicki. Tako je Zapolju okrunio biskup Podmanicki.

Poslije izbora držao se u Stolnom Biogradu sabor ugarski. Poznat nam je cijeli niz zaključaka, što ih je stvorio taj sabor. Svi velikaši i plemići, koji nijesu došli na krunisanje Zapolje u Stolni Biograd, moraju se u roku od 15 dana pokoriti novome kralju. Tko bi se usudio doći na sabor, što ga je za 25. studenoga sazvao palatin Bator u Komoran, smatrat će se veleizdajnikom, te će izgubiti svoje službe i posjede. Da kralj Zapolja uzmogne obraniti Ugarsku od vanjskih i nutarnjih neprijatelja, raspisao je novi porez, koji se ima uplatiti do 24. travnja 1527. Oni kmetovi, kojima su Turci spalili kuće, ne trebaju tečajem pet godina plaćati porez kralju i daće vlasteli svojoj. Još je sabor zaključio, da se svi Židovi moraju istjerati iz Ugarske; crkvene pak dragocjenosti, što ih je narod prije Muhačke bitke sabrao, neka se predadu kralju, da ih upotrijebi za obranu domovine; u istu svrhu neka se kralju predadu ostavštine onih biskupa i nadbiskupa, koji poginuše na Muhačkome polju, kao što i posjedi izumrlih velikaških i plemićkih porodica.

Kralj Ivan Zapolja ne htjede potvrditi sve zaključke svoga sabora. On je rekao, neka se crkvene dragocjenosti vrate crkvama, jer da će on domovinu braniti kraljevskim prihodima i vlastitim svojim imetkom. Zakon protiv pristaša nadvojvode Ferdinanda ne htjede potvrditi s navodom, da bi to bio kamen smutnje. Mjesto toga upravi Zapolja poziv na palatina Batora i na druge velikaše, neka u roku od 15 dana dodju pred kralja Zapolju, koji će im potvrditi sve službe njihove, ako mu se poklone kao kralju svome.

Sabor u Stolnome Biogradu razidje se 12. studenoga 1526. Odmah sutradan šalje Zapolja svoje poslanike u strane države, da im javi svoj nastup na prijestolje. Zemplinski župan Stjepan de Homona podje u Krakov na dvor poljskoga kralja Sigismunda I. Senjski biskup Franjo Jožefić dobije zadaću, da novoga kralja Ivana Zapolju najavi mletačkoj republici, te rim-

skome papi Klementu VII. i francuskome kralju Franji I. Poseban poslanik ode na dvor engleskoga kralja Henrika VIII. Zapolja je dva poslanika odaslao takodjer turskomu sultanu Sulejmanu II.; ali jedan od poslanika bio je na putu ubijen, a drugoga uhvatiše pristaše nadvojvode Ferdinanda.

Kakav će položaj kralj Zapolja zauzeti prema nadvojvodi Ferdinandu? Ovo je pitanje zanimalo sve staleže, a kralj ga je riješio ovako. Zapolja pozove pred sebe Marka Becka, Filipa Brenera i Sigismunda Weichselberga, koji dodjoše u Stolni Biograd, da u ime nadvojvode Ferdinanda prosvjeduju protiv izbora i sabora. Zapolja dade ovim poslanicima bogate darove, te po njima poruči nadvojvodi Ferdinandu, neka se odrekne svoje namjere, da postane kraljem ugarskim; još mu dade znati, da će protiv njega postupati kao protiv svoga neprijatelja, ako ne odustane od saziva sabora u Komoranu. Zapolja pošalje k Ferdinandu posebna svoja dva poslanika: virovitičkoga župana Ivana Banića i ostrogonskoga kanonika Andriju. Po njima dade Zapolja pozdraviti nadvojvodu Ferdinanda kao izabranoga kralja češkoga; podjedno mu poruči, neka se klone prijestolja ugarskoga.*)

Vladanje svoje započeo je kralj Ivan Zapolja dijeljenjem odličnih služba i časti. Svoga prijatelja — jegarskoga biskupa Pavla Vardaja — imenuje Zapolja nadbiskupom ostrogonskim; glasoviti pravnik Stjepan Vrbovački (Verböczy) postade državnim kancelarom kraljevine Ugarske, a herceg Petar Peren vojvodom erdeljskim, te Valentin Török grofom temeškim.

*

* *

Nadvojvodi Ferdinandu bijaše mnogo stalo do toga, da njegova »austrijska stranka« ojača u Hrvatskoj. On je naime sve jasnije vidio, da će ogromna većina ugarskih velikaša i plemića pristati uz Ivana Zapolju; ako dakle već mora izgubiti ugarsko prijestolje, htjede Ferdinand sebi osigurati barem hrvatsko kraljevstvo.

Početkom studenoga godine 1526. zaputio se grof Krsto Frankopan iz Valpova u Požun. Onamo ga je pozvala kraljica udovica Marija da toga prvoga junaka hrvatskoga predobije za svoga brata Ferdinanda. Iz Požuna podje Frankopan takodjer u Hainburg, gdje je osobno ugovarao s nadvojvodom Ferdinandom o uvjetima, uz koje će poduprijeti njegovu kandidaturu za prijestolje hrvatsko. Ovi pregovori vodjeni su baš u ono doba, kada se Ivan Zapolja u Stolnome Biogradu krunio za kralja ugarskoga.

Medjutim se Katica Dragić, udova Ladislava Kanižaja, a zaručnica Krste Frankopana, iz Valpova preselila na svoje imanje Čorgovo u južnoj Ugarskoj. Onamo će se k zaručnici svojoj navrnuti Krsto Frankopan na svome povratku iz Požuna i Hainburga. U Čorgovo pozove on takodjer svoga prijatelja Šimuna Erdeda, biskupa zagrebačkoga, da se dogovore o dalnjem radu.

»Sada se treba odlučiti za jednu ili za drugu stranu,« reče Frankopan biskupu, kada je došao u Čorgovo.

»Moj brat Petar i ja ostajemo kod riječi, koju smo zadali tebi,« nadoveže biskup. »Neka Ferdinand bude kralj češki, a Zapolja kralj ugarski; ti pak, dragi Krsto, bit ćeš kralj hrvatski.«

»Ova kombinacija nije više provediva«, reče Frankopan

»Zašto?« zapita biskup.

*) Za sve ovo vidi Fessler: »Geschichte von Ungarn«, svezak III. str. 406—408.

»Jer se ja već prije desetak dana čvrsto odlučih, da ne ću kandidirati za kralja hrvatskoga. Ne želim naime domovinu svoju izvrgavati preteškoj borbi za prijestolje. Ta niti Zapolja niti Ferdinand ne će se dobre volje odreći kraljevine Hrvatske.«

»Ali mi se ne bojimo takove borbe«, izjavi biskup. »Držim, da smo jači od Ferdinanda ili od Zapolje!«

»Dopuštam, da bismo mogli suzbiti i jednoga i drugoga«, reče Frankopan, »ako cijeli narod hrvatski prione uz mene. Ali takve sloge ne očekujem od naših ljudi! Nije isključeno, da bih ja imao protiv sebe i rodjene Hrvate, kao što ih je imao nesretni hrvatski kralj Petar Svačić, kada se za hrvatsko prijestolje borio s ugarskim kraljem Kolomanom.«

»Ti uvijek misliš na najgore!« reče biskup.

»E, dragi Šime, pesimizam nije gdjekada ništa drugo, nego li oprez-nost, a opreznosti nemamo nikada dosta. Ali ja ne otklanjam kandidaturu samo s obzirom na neslogu ,koja bi se u takvim prilikama vjerojatno u Hrvatskoj pojavila. Ja se uopće žacam svake borbe za prijestolje hrvatsko, jer bi takva borba oslabila dragu našu domovinu. Turci bi odmah osjetili našu slabost, pa udarili na pogranične gradove, a možda osvojili i cijele krajeve!«

»To je vrlo vjerojatno!« potvrdi biskup.

»No, eto vidiš! Nama ne preostaje drugo, nego li da na hrvatsko prijestolje dignemo Ferdinanda ili Zapolju. Odlučit ćemo se pak za onoga od ove dvojice, koji hoće i može Hrvatskoj osigurati bolju sudbinu.«

»Kada ti tako veliš, dragi Krsto, onda se i ja pokoravam tvomu mnijenju, jer u tebe imam potpuno povjerenje.«

»Hvala ti za ove riječi, biskupe! Nas dvojica složit ćemo se i u svim drugim pitanjima.«

»I hoćemo!« izjavi biskup.

»Kako o Hrvatskoj misli Zapolja, to mi je poznato. Meni je naime Zapoljinu namjeru isporučio herceg Petar Peren, budući moj rodjak. Zapolja želi kraljevinu Hrvatsku staviti u onaj položaj, kakav je dobila godine 1490., kada se na prijestolje ugarsko i hrvatsko popeo češki kralj Vladislav II. Tada je kralj vladu u Hrvatskoj prepustio hercegu Ivanu Korvinu.«

»Da, da! Herceg je vladao u čitavoj Hrvatskoj od Drave do Jadranskoga mora, priznavajući kralja Vladislava vrhovnim svojim gospodarem.«

»Upravo tako želi Ivan Zapolja meni prepustiti upravu cijele Hrvatske. Zapolja će biti kralj samo po imenu, jer ću u Hrvatskoj vladati ja kao ban.«

»Ti bi dakle bio neke vrsti potkralj hrvatski?« zapita biskup.

»Pa to i jest ban hrvatski po svome položaju i po časti svojoj.«

»Vrlo dobro! A kako stoji sa Ferdinandom?«

»Nadvojvoda Ferdinand ne će niti čuti, da Hrvatskoj podijeli kakav samostalan položaj. Ferdinand je uopće posve neodlučan čovjek; ni sama njegova okolina ne zna, što li on namjerava. Razabrao sam, da bi Ferdinand najvolio kraljevinu Hrvatsku priklopiti k nasljednim svojim zemljama.«

»Zar k Štajerskoj, Kranjskoj i Koruškoj?« začudi se biskup.

»Pa da!« odgovori Frankopan. »Čujem ,da to isto namjerava Ferdinand učiniti i sa Češkom.«

»Hrvatska bi dakle s nasljednim zemljama habsburškim došla u opseg carstva njemačkoga?« zapita opet biskup.

»Svakako nam prijeti ova pogibelj.«

»E, onda mene nikada ne će biti u taboru nadvojvode Ferdinanda, premda su me u Požunu i u Beču raznim obećanjima htjeli nagovoriti, da stupim u »austrijsku stranku«. Ne ću Nijemca, pa makar me lišili časti i službe!«

»Pusti, Šime, na stranu obećanja, što ti u izgled staviše u Požunu! Obećanje ludom radovanje! Pristaneš li uz Ivana Zapolju, ne će te ni on ostaviti praznih ruku, jer će umjeti cijeniti takvoga odličnoga pristašu. Meni je već Zapolja po Perenu stavio u izgled velike časti i posjedovanja.«

»A nadvojvoda Ferdinand? Nije li ti on ništa obećao?«

»Bio je veoma škrt, kako možeš razabrati iz ovoga pisma, što ga je potpisao sam Ferdinand.*) Ne će Ferdinand da mi vrati grad Senj, koji je Frankopanima otet godine 1469. Za uzdržavanje vojske nudja mi Ferdinand tako malenu svotu, da nikako ne bi bilo dovoljno za obranu domovine. Meni se čini, da bi s Ferdinandom u Hrvatsku doprla cijela četa osiromašjelih njemačkih velikaša i plemića, da se ovdje operuše.«

»Drago mi je, Krsto, što nijesi pao u mrežu Ferdinandovu. Kad mi je već birati izmedju Zapolje i Ferdinanda, onda volim Zapolju.«

»Ako si, biskupe, stvorio čvrstu odluku, tada nemoj oklijevati, već odmah sutra podji sa mnom do Zapolje, da njime sklopimo ugovor.«

»A gdje se sada nalazi Zapolja?«

»Još je uvijek u Stolnome Biogradu. U popaljenom naime Budimu ne bi Zapolja mogao nastaniti znatnu vojsku, koju ima uza se.«

»Mi ćemo dakle — u ime božje — sutra krenuti u Stolni Biograd!« izjavi biskup, uhvativ ruku Frankopanovu. »A kada ćeš, Krsto, pred oltar dovesti milu svoju Katicu?«

»Čekaj, biskupe, dok se ustale političke prilike u domovini. Morat ću svakako pričekati još dva tri mjeseca.«

»Samo neka bude sretno!« reče biskup. »Ako si već zaruke obavio gotovo potajno, nemoj se kradomice vjenčati. Svatovi potkralja hrvatskoga moraju biti ugledni i svečani!«

»Pa i bit će tako!« odgovori Frankopan. »Tebe, dragi Šime, već sada lijepo molim, da sam obaviš vjenčani obred.«

»Vrlo rado! A gdje će biti vjenčanje?«

»U Valpovu,« odgovori Frankopan.

»Kod hercega Petra Perena?« zapita biskup.

»Da kod njega ili bolje reći — kod majke njegove. Starica je izrazila želju, da se svadba obavi u valpovačkom dvoru, gdje sam se upoznao s milom svojom Katicom.«

*

* *

Biskup Šimun Erdedi vratio se 25. studenoga 1526. u Zagreb, gdje se u biskupskome dvoru još nalazio njegov brat Petar Erdedi sa svojom obitelju, a takodjer i mladi knez Ivan Zrinski.

»Oho, dragi Šime!« reče Petar Erdedi. »Ti si ovdje, a danas treba da se u Komoranu održi sabor austrijske stranke!«

»Ne će biti u Komoranu nikakvog sastanka austrijske stranke«, odgovori biskup.

»Zašto ne? Ta onamo ga sazvaše kraljica Marija i palatin Bator?«

»Jest, oni ga sazvaše, ali ga je Zapolja rastepao prije, nego li se mogao i sastati!«

»Kako to misliš?« zapita Petar.

---

*) Pismo je iznio dr. Šišić u »Acta comitialia«, svezak I. str. 23—25.

*

»Zapolja je u Komoran poslao svoju vojsku, koju je vodio Gašpar Raškaj, te je ovaj zaposjeo ne samo Komoran, već i grad Tatu.«

»Pa gdje će se onda održati sabor austrijske stranke?«

»Ako će do takvoga sabora uopće doći, moći će se održati jedino u Požunu ili u Šoprunu, jer se svi drugi veći gradovi ugarski nalaze već u vlasti Ivana Zapolje.«

»Prema tomu čini se, da nadvojvoda Ferdinand nema velikih izgleda za izbor kralja ugarskoga.«

»A što bi mu i koristilo, da ga tko izabere za kralja, kad je već gotovo cijela Ugarska pristala iz Ivana Zapolju. Ja se tomu u ostalom niti ne čudim, jer je Zapolja posve drugačiji čovjek, nego li Ferdinand. Poznam ja sada obojicu!«

»Zar si možda bio kod Zapolje?« zapita Petar Erdedi.

»Upravo se od njega vraćam.«

»Pa gdje si bio s njime?«

»Krsto Frankopan i ja podjosmo iz Čorgova u Stolni Biograd, gdje Zapolja za sada ima svoje sjedište. Zapolja nas je veoma ljubezno primio i odmah nam dao znati, da mu je na srcu Hrvatska, iz koje potječe također njegova obitelj. On nema namjere, da Hrvate silom prinudi, da pristanu uz njega. Zapolja priznaje, da je Hrvatska posebna država, koja posve samostalno raspolaže svojim prijestoljem.«

»Tako je! Tko hoće da bude kralj hrvatski, mora se ovdje napose dati birati za kralja!«

»Zapolja to i želi učiniti. Krsto Frankopan je već prije odustao od namjere, da se natječe za prijestolje hrvatsko, jer mu je Zapolja po Petru Perenu poručio, da će ga učiniti našim potkraljem, ako pristane uz njega. Pošto je Krsto odlučno pristao uz Zapolju, imenovao ga je sada Zapolja u Stolnom Biogradu banom Hrvatske i vrhovnim kapetanom jugozapadne Ugarske (izmedju Drave i Dunava). Povrh toga vratio mu je grad Senj i sve nekadašnje posjede obitelji Frankopanske, dapače i kraljevski grad Bihać na rijeci Uni. Još mu je izbrojio u zlatu 20.000 dukata, da uzmogne uzdržavati vojsku za obranu od nadvojvode Ferdinanda i njegovih pristaša.«

»To je lijepo, dragi Šime! Ali što će na to reći ban Franjo Baćan? Ta zar nije i on pristaša Ivana Zapolje?«

»Baćan je koncem listopada ostavio »austrijsku stranku« i pošao u Budim, gdje je pristao uz Ivana Zapolju. On je Zapolju pratio na njegovom putu iz Budima u Stolni Biograd, a sudjelovao je i kod Zapoljinog izbora u Stolnome Biogradu. Poslije izbora dijelio je Zapolja razne službe i časti, ali Baćan ostade praznih ruku, premda se i on nadao, da će ga nešto zapasti. Čini se, da Zapolja nije imao puno povjerenja u Baćana.«

»Ta svi dobro znamo«, primjeti Petar Erdedi, »da je upravo Baćan spadao medju one, koji su prošlih godina neprestano grdili Ivana Zapolju.«

»To mu je očito naškodilo sada, kada se Baćan htio dodvoriti novome kralju. Baćan je naime još i poslije sabora ostao u Stolnome Biogradu, da bude u neposrednoj blizini kralja Zapolje. Ondje ga vidjeh na svoje oči, kada sam s Krstom Frankopanom stigao iz Čorgova. No čim smo nas dvojica došli u Stolni Biograd, odmah se ban Baćan počeo spremati na put.«

»Valjda opet u Požun?« nasmije se Petar Erdedi.

»Pogodio si! Baćan se našao povrijedjen, kad je vidio, kako ljubezno kralj Zapolja prima Frankopana i mene. Pred jednim magjarskim velikašem potužio se Baćan ovako: »Mene je Krsto Frankopan izigrao na hrvatskom saboru u Koprivnici, gdje je bio izabran upraviteljem i vrhov-

nim braniteljem kraljevstva hrvatskoga; taj izbor bio je posve suvišan, jer uprava i obrana Hrvatske pripada banu, a to sam evo ja. Sada pak sigurno dolazi Frankopan u Stolni Biograd s istom namjerom: da me naime izigra kod kralja Zapolje. Pošto jasno razabirem, da će Frankopan ovu svoju svrhu i polučiti, potražit ću zaštite kod nadvojvode Ferdinanda, koji mi je obećao ostaviti bansku čast, ako prionem uz njega. Podjedno ću u Požunu raskrinkati Frankopana, da mu »austrijska stranka« ne nasjeda, ako bi Frankopan htio služiti Ferdinandu i Zapolji.«

»No, no,« reče Petar Erdedi. »Neka se Baćan ne boji, da će naš Krsto sjediti na dva stolca. To može činiti samo bivši naš ban Baćan.«

»Pravo si rekao: »bivši ban«, jer ga je kralj Zapolja odmah skinuo sa banske časti, čim je doznao, da je Baćan otišao u Požun.«

»A je li novi kralj čime nagradio i tvoj pristup u svoju stranku?«

»Jest,« odgovori biskup. »Nije me doduše mogao imenovati nadbiskupom ostrogonskim, kako mi je to obećao nadvojvoda Ferdinand; ali zato mi je Zapolja podijelio bogatu biskupiju u Jegri; ondje ću naslijediti Pavla Vardaja, koji je već imenovan nadbiskupom ostrogonskim. Meni je Zapolja na volju stavio, da uz jegarsku zadržim i zagrebačku biskupiju dotle, dok mi ne odraste kakav rodjak, kojemu bih mogao predati upravu biskupije zagrebačke!«

»E, pa to je još ljepše, nego li da si postao nadbiskupom ostrogonskim!«

»Obje moje biskupije — zagrebačka naime zajedno s jegarskom — veće su opsegom i prihodima od nadbiskupije ostrogonske. Ja ću obje biskupije pridržati dotle, dok ne odraste tvoj sin Perica, komu onda želim predati zagrebačku biskupiju. No, Perica, hoćeš li biti biskupom zagrebačkim?«

»Zašto ne?« odgovori dječak. »Ništa zato, što sam ja još malen! Ni ti nijesi bio veći, kada ti je bilo osam godina.«

»Ma ne bojim se ja, da ti ne bi tijelom dotjerao dotle, da jednom budeš dosta velik za biskupa. Ali to nije dosta! Ti moraš odsada učiti, mnogo učiti, jesi li razumio?«

»Jesam i ne plašim se knjige. Meni će pokazivati moja sestra Ružica. Je li da hoćeš?«

»Hoću, brate, hoću!« odgovori Ružica.

»Tebi će Ružica samo pomagati kod učenja«, nastavi biskup. »Za pravoga pak učitelja opredijelit ću ti jednoga od kanonika ili prebendara na kaptolu zagrebačkom.«

»Na taj način,« reče Barbara Erdedi, »ostalo bi kod tebe, biskupe, oboje moje djece. Ali tako će opustjeti naš grad u Moslavini, gdje ću biti ja sama s mužem svojim.«

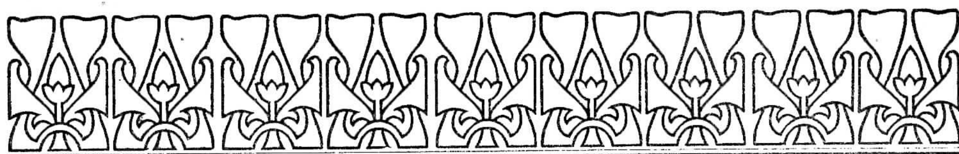
»I s nebrojenom družinom i s ogromnim vlastelinstvom«, dodade biskup. »E, moraš se, Barice, smiriti s tom osamljenošću! Ta mali je Perica i onako već dorasao za školu, te bi ga morala poslati u kakav talijanski zavod, da slučajno nema strica biskupa u Zagrebu. A tvoja Ružica? Zar nije ona i dosada već izbivala iz Moslavine, boraveći kod Dominikanaka u Gracu. A misliš, da će Ružica do vijeka ostati uz tebe? Ta gledaj, kako se djevojka razvija! Još koja godinica, pa će Ružica otprhnuti u dom kojega mladoga velikaša hrvatskoga, da mu pomogne saviti obiteljsko gnijezdo. Pusti, Barice, svoju djecu kod mene, da podadu života biskupskome dvoru. Ne boj se, ne će im biti zlo pri njihovome stricu, koji ih veoma voli i svaku im sreću od srca želi.«

»Uvidjam, brate«, reče Petar Erdedi, »da pravo govoriš. U ostalom nije ni Moslavina na kraju svijeta! Doći će djeca kojiput k nama, a gdjekad moramo i mi poći u Zagreb; tako ćemo se ipak često vidjevati.«

Dva dana poslije toga zaputio se knez Petar Erdedi sa svojom ženom Barbarom iz Zagreba put Moslavine. S njima krene istim putem takodjer mladi knez Ivan Zrinski; on se jedan dan zaustavio u Moslavini, a zatim pošao prema Jasenovcu, te preko Dubice i Kostajnice došao na očev dvor u Zrinj. Cijelim je putem Ivan Zrinski mislio na ljubljenu svoju Ružicu, koja je ostala kod svoga strica: biskupa zagrebačkoga.

»I njemu sam zahvalan«, šaptao je Ivan, sjetiv se biskupa Šimuna Erdeda; »jer u njegovom dvoru proživio sam najljepši mjesec života svoga, a odanle ponio najmilije uspomene!«

DEVETO POGLAVLJE.

Tečajem mjeseca studenoga godine 1526. znatno je erdeljski vojvoda Ivan Zapolja pretekao svoga suparnika: austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda. Zapolja je naime po savjetu glasovitoga pravnika Stjepana Vrbovačkoga odabrao pravi put za postignuće kraljevske krune. Radio je brzo i neumorno; zato je i polučio potpun uspjeh.

Sasvim drukčije bijaše s nadvojvodom Ferdinandom. On je već po naravi svojoj bio trom i neodlučan, a uz to se okružio s lošim savjetnicima. Njegovo su dvorsko vijeće činili sami Nijemci, koji većinom nijesu točno ni poznavali prilike u Hrvatskoj i Ugarskoj; zato nijesu Ferdinandu umjeli dobro svjetovati. Svi su ovi savjetnici bili mnijenja, da prijestolje u Hrvatskoj i Ugarskoj mora pripasti nadvojvodi Ferdinandu; ali medju njima ipak nije bilo jedinstva u pitanju: na koji će se način to najlakše i najbolje polučiti.

Jedni su viječnici tvrdili, da Ferdinand ima najjače uporište u onom ugovoru, što ga je car Maksimilijan godine 1491. sklopio s kraljem Vladislavom II. Ovaj naime ugovor jasno kaže, da će Maksimilijan — odnosno potomke njegove — zapasti kraljevine Hrvatska, Ugarska i Češka, ako jednom izumru izravni potomci kralja Vladislava II. Pošto je kralj Ljudevit II. umro bez potomka, pripada prijestolje spomenutih kraljevina nadvojvodi Ferdinandu kao unuku cara Maksimilijana.

Drugi su viječnici bili mnijenja, da će nadvojvoda Ferdinad bolje proći, ako se posluži pravom svoje žene Ane. Ona je kao sestra Ljudevita II. a kći Vladislava II. jedina zakonita baštinica hrvatske, ugarske i češke krune. Toga prava nasljedstva ne će Ani moći nitko poreći, jer se na hrvatsko i ugarsko prijestolje god. 1382. uspela Marija, kći kralja Ljudevita I., a god. 1438. Jelisava, kći kralja Sigismunda. Kao što su pak muževi Marije i Jelisave postali kraljevi hrvatski i ugarski, tako će se i Ferdinand na temelju prava svoje žene Ane uspeti na hrvatsko i ugarsko prijestolje.

Ako se nadvojvoda Ferdinand posluži nasljednim pravom svoje žene ili ako se pozove na izravno svoje pravo temeljem ugovora, što ga je car Maksimilijan godine 1491. sklopio s kraljem Vladislavom II., onda je u jednom i u drugom slučaju posve suvišno, da se Ferdinand dade b i r a t i za kralja hrvatskoga i ugarskoga. Ipak je Ferdinand na dogovoru u Hainburgu poslušao svoju sestru Mariju, udovicu kralja Ljudevita II., koja mu je po savjetu ugarskih velikaša savjetovala, neka se podvrgne izboru za kralja ugarskoga. Da se taj izbor uzmogne obaviti, sazvao je palatin Stjepan Bator ugarski sabor za 25. studenoga u Komoran. Ovakav put odabrao je nadvojvoda Ferdinand zato, što su medjutim i češki staleži sa-

zvali svoj sabor u Prag, gdje će Ferdinanda izabrati kraljem svojim. Svi naime staleži zaziru od toga, da se na prijestolje netko uspne putem ugovora ili rodbinstva; izbor kraljev mnogo bolje odgovara snazi ustava.

Nadvojvoda Ferdinand bio je sretan u Češkoj, gdje ga staleži na svome saboru 23. listopada jednoglasno izabraše kraljem svojim. No što da čini u Ugarskoj? Ovdje ga je pretekao Zapolja, koji se 11. studenoga zakonito okrunio, pošto ga staleži 10. studenoga na saboru u Stolnom Biogradu s velikim oduševljenjem izabraše za kralja ugarskoga. Ferdinandovi savjetnici bijahu mnijenja, da poslije toga dogodjaja ne može više biti ni govora o tomu, da se Ferdinand na prijestolje ugarsko uspne putem izbora. Ostane li naime Ferdinand kod izbora, tada ne će moći Zapolji poreći pravo na krunu, jer je i Zapolja izabran za kralja, i to od mnogo većeg broja velikaša i plemića, nego li ih palatin može dovesti na sabor, koji bi imao birati Ferdinanda. Savjetnici bijahu mnijenja, da Ferdinand mora svoje pravo na prijestolje temeljiti na baštinstvu svoje žene Ane ili na Maksimilijanovom ugovoru od godine 1491. Da pak Ferdinand uzmogne svoje pravo na prijestolje ne samo temeljiti, već takodjer oživotvoriti, neka odmah digne veliku vojsku, koju treba poslati u Ugarsku, da zaposjedne ovu kraljevinu.

Protiv toga ustadoše ugarski velikaši, pristaše »austrijske stranke.« Oni su nadvojvodi Ferdinandu jasno predočili, da nikada ne će moći trajno zavladati u Ugarskoj, ako se ne podvrgne izboru na saboru. Dodje li u Ugarsku njemačka vojska, smatrat će to Magjari grubim nasiljem, te će samo još ponarasti nepovjerenje naroda u nadvojvodu Ferdinanda. Bolje će biti, ako Ferdinand pokuša ojačati »austrijsku stranku« u Ugarskoj.

Pošto se tomu savjetu priključila i kraljica udovica, prihvatio ga je nadvojvoda Ferdinand. On i tako ne bi mogao s velikom vojskom provaliti u Ugarsku, jer za to nema dosta novaca. Da ipak zaštiti barem medjašnje gradove, pošalje Ferdinand 3000 vojnika u Šoprun, a 10.000 u Požun. No »austrijskoj stranci« nije bilo ni to poćudno, jer je i u tome nazrijevala pokušaj proste sile. Zato požunski grof Ivan Bornemisa ne htjede Ferdinandove vojnike pustiti u tvrdju s navodom, da Ferdinand još nije kralj ugarski, jer niti je biran niti krunjen za kralja. Tako su njemački vojnici ostali u požunskom varošu, dočim je tvrdja požunska i nadalje bila u rukama ugarske vojske.

Kako je medjutim Zapolja dao zaposjesti grad Komoran, nije se ondje mogao 25. studenoga održati sabor, što ga je sazvao palatin Bator. U posljednjem času odredila je kraljica Marija, da će ovaj sabor vijećati u Požunu mjesto u Komoranu. Sabor se imao otvoriti 30. studenoga, ali je toga dana bilo na okupu jedva nekoliko velikaša, biskupa i državnih dostojanstvenika. Da mu ugarska gospoda budu sklonija, izdao je nadvojvoda Ferdinand 30. studenoga povelju, kojom obećaje: 1. da će duhovne i svjetovne velikaše, plemiće, gradove i sve državne staleže uzdržati u svim zakonima, pravima i povlasticama, što su ih primili od prijašnjih kraljeva; 2. da tudjincima ne će davati crkvene i državne službe, niti će tudjince primati u državno vijeće; napokon 3. da će vjerno obdržavati zlatnu bulu kralja Andrije II., na koju prisižu kraljevi prigodom krunisanja.

Istoga dana — 30. studenoga 1526. — izdao je Ferdinand još jednu povelju, kojom je savjetnicima svoje sestre Marije, udovice kralja Ljudevita II., obećao zaštitu njihovih imanja; njima je naime zaprijetila pogibelj, da će kao protivnici izabranoga već kralja Ivana Zapolje izgubiti svoje posjede. Ferdinand ih tješi ovako: Ako ćete radi mene izgubiti svoja imanja ili časti, ja ću vam sve izgubljeno u roku od dvije godine vratiti ili vam jednako podijeliti u svojim zemljama; dok se pak to zbudne, davat ću vam dosadašnju plaću i doznačit ću vam primjerene stanove. Još im

Ferdinand obećaje, da će se u buduće kao kralj osobito na njih obazirati kod dijeljenja časti i posjeda.

U toj povelji poimence se nabrajaju glavne pristaše »austrijske stranke«, a to su: ugarski palatin Stjepan Bator, hrvatski ban Franjo Baćan, vesprimski biskup Salahazi, srijemski biskup Stjepan Brodarić, rizničar Aleksije Turzo, vranski prior Ivan Tah, vrhovni stolnik Gašpar Horvat, pečuvski prepošt Ladislav Macedonac, palatinski protonotar Franjo Revaj, te kraljevski tajnici Tomo Nadaždi i Nikola Olah.

Pojedini od ovih prvaka »austrijske stranke« obvezaše se već prije posebnim ugovorom, da će raditi za nadvojvodu Ferdinanda, koji im je u to ime obećao razne časti, novaca i posjede. Tako je palatinu Batoru obećao imanje Kisek i još 2000 rajnskih forinti; hrvatski ban Franjo Baćan dobit će 6000 rajnskih forinti u roku od šest tjedana; vranskomu prioru Ivanu Tahu obećano je 1800 dukata i veliko imanje Rakovec kod Vrbovca u Hrvatskoj.

Ugarski sabor u Požunu otvorio je 1. prosinca 1526. palatin Bator. Žalostan li to bijaše sabor! Kraj tolikih velikaša i plemića ugarskih nije na sabor došlo ni desetak ljudi, izuzev dvorske dostojanstvenike, koji su i onako boravili u Požunu uz kraljicu Mariju. Brojem bijahu tako malobrojni, da se prevelikom činilo odaslanstvo, što ga je na taj sabor poslao nadvojvoda Ferdinand. Članove toga odaslanstva — poimence: Jurja Hebersteina, Ivana Lamberga, Vilima Zelkinga, Erazma Dornsteina i Stjepana Pemflingera, predveo je ljubljanski biskup Krištof Rauber, u koga je nadvojvoda Ferdinand polagao potpuno svoje pouzdanje.

Sam palatin osjećao je, da ne bi dostojno bilo obaviti izbor kralja u tako neznatnom saboru. Zato dade izbor kralja ugarskoga odgoditi na 16. prosinca, a posebne glasnike razašalje na sve strane, da do toga vremena dovedu u Požun oveći broj velikaša, plemića i zastupnika gradova. Od velikaša ne htjede više nitko doći, pa niti grof Vuk Bösing, koji se nalazio u neposrednoj blizini grada Požuna. Iz okolice požunske došlo je prilično mnogo plemića; jedne je dovela radoznalost, a druge nada, da bi mogli polučiti kakovu sreću barem kod Ferdinanda, jer je Zapolja već popunio sve službe. Od svih kraljevskih gradova ugarskih poslaše na sabor svoje zastupnike samo Požun i Šoprun; Ferdinandu se dakle pokloniše samo oni gradovi, u kojima se nalazila posada njegova!

Sabor u Požunu obavio je izbor kralja ugarskoga 16. prosinca u franjevačkoj crkvi. Ovdje je najprije palatin Stjepan Bator prikazao žalosno stanje, u kome se sada nalazi kraljevina Ugarska. Državi prijeti strahovit neprijatelj Turčin, a domovina je raskidana na stranke! Palatin opominje staleže, neka biraju takvoga kralja, koji će htjeti i moći suzbijati Turke, a državi zacijeliti krvave rane. Takovim vladarem mogao bi postati nadvojvoda Ferdinand, koga palatin toplo preporuča.

Nato ustade ljubljanski biskup Krištof Rauber, koji u ime odaslanstva nadvojvode Ferdinanda izreče podulji govor. Evo glavnih misli iz toga govora*):

»Naš gospodar ne nudi za obranu Ugarske samo svoju moć, već takodjer pomoći, koje će mu pružiti njegov brat car Karlo V., njemački državni knezovi i drugi rodjaci njegovi; on je pripravan, da za vaš spas žrtvuje svoje imanje, svoju osobu, svoj život i krv svoju!...

Kao zetu kralja Vladislava II. i na temelju ugovora, što su ih sklopili njegov pradjed Fridrik i djed Maksimilijan, imao bi Ferdinand pravo, da

*) Fessler: »Geschichte von Ungarn«, svezak III. str. 411.

traži krunu ugarsku i da podigne oružje na vojvodu Zapolju, koji ju sebi prisvaja. No Ferdinand ne će da prolijeva kršćanske krvi, osobito pak ne krvi Magjara, koji se već odavna hrabro bore za vjeru. Zato Ferdinand nije nikada ni pomišljao, da na njih zaratuje, nego iščekuje njihovu privolu i izbor . . .

Nijesu istiniti glasovi, što ih raširuju neprijatelji njegovi. Kralj Ferdinand obećaje, da će zakone i povlastice uzdržati, pomnožati i proširiti; stranaca ne će primati u državno vijeće, niti će im podjeljivati ugarske posjede, službe i duhovne časti; naprotiv će on ustanoviti i nastojati, da to sve ostane onima, koji poječu od magjarske krvi.

Ne manju brigu posvetit će kralj Ferdinand tomu, da se mržnja izmedju Magjara i Nijemaca, koju su uspirili zlobni ljudi, prometne u medjusobnu bratinsku ljubav. Ferdinand obećaje, da će tako vladati i državom upravljati, da vam ni najmanje ne će uzmanjkati njegove milosti, blagosti, darežljivosti i dobročinstva.«

Poslije toga govora ustadoše ugarski savjetnici kraljice udovice Marije. Oni su istaknuli, da je nadvojvoda Ferdinand suprug Ane, koja je po svome ocu Vladislavu baštinica starih kraljeva ugarskih; zato savjetnici predlažu, neka sabor prime Ferdinanda za kralja i pozivom na žensko nasljedstvo. Ništa ne smeta, što Ferdinand nije porijeklom iz Ugarske. Ta otkako je izumrla arpadovska dinastija, vazda su Magjari za svoje kraljeve birali tudjince; jedinu iznimku činio je izbor kralja Matije Korvina.

Nato ustade palatinski protonotar Franjo Revaj, te upozori na to, da po zakonu od godine 1485. pripada jedinomu palatinu pravo, da saziva izborne sabore. Pošto palatin Bator nije sazvao sabor, koji se 9. i 10. studenoga održao u Stolnom Biogradu, ne vrijedi ništa nijedan zaključak ondješnjega sabora; napose pak manjka zakonitost izboru Ivana Zapolje za kralja.

Poslije svih ovih izjava pristupilo se k samomu izboru. Prvi je glasovao palatin Stjepan Bator. On reče, da glasuje za »Ferdinanda, kralja češkoga, infanta španjolskoga, nadvojvodu austrijskoga i carevog zamjenika u rimskom (njemačkom) carstvu«. Palatinov primjer slijedili su svi prisutni crkveni i svjetovni dostojanstvenici, te velikaši, plemići i zastupnici gradova. Tako je Ferdinand bio »jednoglasno« izabran za kralja ugarskoga. Kod ovoga izbora nije sudjelovao nijedan hrvatski velikaš, plemić ni poslanik; dapače niti ban Franjo Baćan i vranski prior Ivan Tah.

Kad je izbor bio dovršen, zazvoniše zvona u tornjevima svih crkvi u Požunu, a topovi sa tvrdjave na slikovitom brdu povrh grada objaviše narodu, da je Ugarska dobila novoga kralja.

»Da, da,« šaputahu gradjani požunski. »Izbor je obavljen; ali Ferdinand ipak još nije zakoniti kralj ugarski, dok se ne bude okrunio krunom sv. Stjepana u Stolnome Biogradu.«

No kako će se Ferdinand okruniti, kada se kruna sv. Stjepana nalazi u rukama kralja Ivana Zapolje, koji podjedno drži i krunidbeni grad, a to je Stolni Biograd.

* * *

Još početkom mjeseca prosinca godine 1526. razaslao je grof Krsto Frankopan svim staležima u sjevernoj Hrvatskoj pozive, neka 18. prosinca dodju u Križevac; ondje će se držati sabor, a podjedno će se i Frankopan inštalirati u bansku čast. Tada je pravi Križevac zapremao sredinu današnjega grada, a bijaše utvrdjen jakim zidom, koji je opet okruživala duboka graba, da se neprijatelj ne bude mogao približiti samome zidu. Ostatak ove nekadašnje utvrde vidi se još i sada na putu prema gornjemu gradu.

Već tada dijelio se Križevac na gornji i dolnji grad. Gornji Križevac nije bio utvrdjen, a činila ga je duga i široka ulica, koja je vodila prema Kalniku. Gornji Križevac bijaše posebna općina sve do godine 1751., kada se — nastojanjem kraljice Marije Terezije — spojio sa dolnjim Križevcem u jednu jedinu gradsku općinu. Od obadva Križevca postade godine 1751. grad »Križevci«, komu je kraljica Marija Terezija 24. travnja 1752. podijelila novi grb i pečat, kakovim se još i sada služi.

Krsto Frankopan pozvao je hrvatske staleže, neka u Križevac dodju već u nedjelju 16. prosinca 1526. Neki su velikaši i plemići doista već toga dana došli; ipak je sabor bio otvoren tekar u utorak 18. prosinca. Sabor se držao u zgradi županije križevačke. Ova zgrada postoji još i danas, samo je nešto promijenjena, jer ju više puta obnavljahu.

Dan prije otvorenja sabora dodje u Križevac posve neočekivano Ivan Tah, upravitelj vranske priorije.

»Gdje je grof Krsto Frankopan?« zapita Tah gradskoga načelnika Mirka Vuščića, kad je ovaj upravo izašao iz gradske vijećnice.

»Svijetli je ban odsjeo u samostanu augustinskom«, odgovori načelnik.

»Izvan gradskih zidina? Kako to? Čemu to?«

»Tako smo odredili radi inštalacije, koja će se obaviti sutra. Mi ćemo bana svečano uvesti najprije u naš grad, zatim u crkvu, a tekar onda u sabornicu«, odgovori načelnik.

»A mogu li još danas govoriti s Frankopanom?«

»Zašto ne? I biskup je čas prije iz župnoga dvora otišao k svijetlome banu, da se o nečem dogovori s njime.«

»Tim bolje, jer ja želim govoriti s obojicom«, reče Tah i podje prema gradskim vratima, koja vode u gornji Križevac.

Tamo, gdje je danas dvor biskupa grčko-katoličkoga, stajao je godine 1526. samostan otaca Augustinaca. Zgrada je posve ista, samo nešto obnovljena, a vanjština joj znatno poljepšana. Patri Augustinci ostaviše Križevac u drugoj polovici 16. vijeka od straha pred Turcima, koji tada iz Slavonije udarahu na Križevac i okolicu njegovu. Neko je vrijeme ostao taj samostan prazan; kasnije pak u 17. vijeku doseliše se ovamo Franjevci, koji su oživjeli stari samostan augustinski. Franjevci su lijepo vršili duhovnu pastvu u Križevcu i po cijeloj okolici, osobito na istok prema Bjelovaru, dapače još i dalje.

Neko vrijeme bijahu Franjevci takodjer učitelji za gornji i dolnji Križevac. Ipak je njihov samostan bio bliže gornjemu Križevcu. Da bude i dolnji Križevac imao svoj samostan, dovede onamo glasoviti hrvatski protonotar Ivan Zakmardi oko godine 1664. redovnike Pavline. Ovi sagradiše crkvu sv. Ane i podigoše svoj samostan, u kojemu se sada nalazi župni dvor; neko vrijeme podučavahu Pavlini takodjer djake, jer su u Križevcu otvorili nižu gimnaziju sa četiri razreda. Odsada je gornji Križevac imao »crne fratre« (Franjevce), dočim su u dolnjem Križevcu djelovali »bijeli fratri«, t. j. Pavlini, koji su nosili bijelu haljinu. No kralj Josip II., koji je u svojim državama ukinuo 738 raznih samostana, zatvorio je u Križevcima godine 1786. samostan pavlinski i franjevački.

Medjutim je grkokatolički biskup nedaleko Križevca godine 1777. dobio imanje Tkalec. Odsada se biskupi zovu »Križevački«, te nastoje, da se i presele u Križevce. To im podje za rukom tekar godine 1801., kada se biskup Silvestar Bubanović nastanio u bivšem franjevačkom a nekad augustinskom samostanu, što ga je biskupiji grkokatoličkoj darovao još kralj Josip II.

U jednostavno uredjenoj sobici samostana augustinskoga sjedio je 17. prosinca 1526. grof Krsto Frankopan. Do njega je sjedio zagrebački biskup Šimun Erdedi, koji se s Frankopanom dogovarao o detaljima sutrašnjeg otvorenja sabora i Frankopanovog uvoda u bansku čast. Kada se o svemu sporazumješe, izvadi biskup neki list i reče Frankopanu:

»Kada sam jutros već bio pripravan za put iz Zagreba ovamo u Križevac, dojašio je u moj dvor neki čovjek i predao mi ovo pismo. Pogodi, Krsto, tko mi to piše?«

Frankopan uze u ruke pismo i reče: »Pismo je providjeno s velikim kraljevskim pečatom. Da nije možda od...«

»Od kralja Ivana Zapolje«, dopuni biskup izreku Frankopanovu. »Dobro si pogodio, jer je pismo vlastoručno potpisao naš kralj Ivan.«

»A što ti javlja?«

»Čitaj, pa ćeš znati!« odgovori biskup.

Frankopan uze čitati pismo*), što ga je kralj Ivan Zapolja 12. prosinca 1526. iz Ostrogona pisao biskupu Šimunu Erdedu. Kralj javlja biskupu, da mu veoma godi njegova privrženost, te će ga naskoro nagraditi za ovu vjernost; imenovat će ga naime kraljevskim svojim kancelarom mjesto Stjepana Vrbovačkoga, koji će biti opet uspostavljen u čast palatina kraljevine Ugarske, kako je ovu najčasniju službu već prije vršio (godine 1525.).

»E, dragi biskupe, ja ti iskreno čestitam na povjerenju, što ga prema tebi goji naš kralj Ivan. Veliko je to povjerenje, jer kancelar čuva kraljev pečat, kojim se pečate sva službena pisma kraljeva.«

U tome času na vratima netko pokuca.

»Unutra!« vikne Krsto Frankopan.

»Hvaljen Bog!« pozdravi Ivan Tah, unišav u sobu.

»Na vijeke budi hvaljen!« odzdrave biskup i Frankopan.

U prvi čas nije se vidjelo, tko li je to stupio u sobu; bilo je naime već blizu četiri sata poslije podne, kada u zimsko doba nastaje sumrak.

»Oho!« reče Frankopan, prepoznav Taha.

»Ti ovdje?« začudi se biskup.

»Da, ja glavom!« odgovori Tah. »Čudite se valjda, što dodjoh ovamo u Križevac, mjesto u Požun. Je li?«

»Pogodio si!« reče Frankopan. »Članu — ili bolje reći stupu — austrijske stranke bolje pristaje Požun, nego li Križevac.«

»Ali ja više nijesam ni član, kamo li pako stup austrijske stranke!«

»Što?« nasmije se biskup. »Zar je već i tebi dosta onoga vrludanja u Beču i Požunu?«

»Bome posve dosta!« uzdahne Tah.

»Pa što te je odvratilo od austrijske stranke?« zapita Frankopan.

»Neodlučnost kralja Ferdinanda i lukavost Franje Baćana«.

»Da je češki kralj Ferdinand neodlučan čovjek i sasvim ovisan od svoje okoline, to već od prije znadem«, reče Frankopan. »Više me zanima, što li znadeš o lukavosti bivšega bana Baćana?«

»I mene to zanima!« primijeti biskup Erdedi.

»E, pa čujte!« reče Tah, sjednuv na stolac uz Frankopana. »Vama je kao i meni poznato, da se Franjo Baćan hoće po što po to održati na banskoj stolici, premda nije nimalo dokazao, da je vrijedan banske časti.«

»Nikada ga nema u Hrvatskoj!« upade Tahu u riječ biskup.

---

*) Ovo se pismo još nalazi u arkivu ug. nar. muzeja u Budimpešti, a priopćio ga je dr. Šišić u »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, knjiga I. str. 39.

»Mjesto da brani Hrvatsku, šulja se oko kraljice Marije«, dodade Frankopan. »Čini se, da Baćan bolje poznaje sve one ličnosti na kraljevskome dvoru, nego li hrvatske velikaše i plemiće.«

»A kako bi i spoznao naše ljude, kad gotovo neprestano boravi u Ugarskoj, premda ima i kod nas lijepe svoje posjede,« reče opet biskup.

»Ima posjede u Hrvatskoj, ali nema srca za Hrvatsku!« lupi Frankopan rukom po stolu.

»Dobro si rekao!« nastavi Tah. »I ja se uvjerih, da Baćan ne želi koristiti Hrvatskoj, nego samo sebi. O, dobro sam ga upoznao u ova dva tjedna, što ih neprestano sprovedoh uz Baćana!«

»Pa gdje ste boravili vas dvojica?« zapita Frankopan.

»Gdje? Najprije u Požunu, zatim u Beču, pa opet u Požunu...«

»Pa opet valjda u Beču?« nasmije se biskup.

»Ne! Iz Požuna nijesmo se vratili u Beč, nego podjosmo na Baćanovo imanje u Ugarskoj.«

»U Güssing? Zar ne?« zapita Frankopan.

»Da u Güssing ili u Nemetujvar, kako ga zovu Magjari«, odgovori Tah. »Ondje ostadosmo desetak dana.«

»A zašto nijeste ostali u Požunu, gdje se sabirala »austrijska stranka« za izborni sabor Ferdinandov?« zapita biskup.

»Baćan je postupao proračunano«, odgovori Tah. »On htjede najprije dobiti novaca, pa tekar iza toga doći na sabor u Požun, jer je dobro znao, da ga ondje nužno trebaju.«

»Kako ga ne bi trebali, kad je »austrijska stranka« tako malena, da joj članove možeš na prste izbrojiti!« primijeti biskup.

»Pa je li Baćanu ova špekulacija barem uspjela?« zapita Frankopan šaljivo.

»Samo napolak!« odgovori Tah. »Baćanu je nadvojvoda Ferdinand obećao šest tisuća dukata gotova novca, ako mu pomogne doći do prijestolja u Ugarskoj i Hrvatskoj. Od ove svote dobio je Baćan dosada samo dvije tisuće dukata.«

»To mu je valjda bilo premalo!« nasmije se biskup.

»Dakako!« potvrdi Tah. »Zato je gotovo svaki dan pisao kraljici Mariji u Požun ili nadvojvodi Ferdinandu u Beč, neka mu šalju ostatak od četiri tisuće dukata. Kraljica je Baćanu triput odgovorila,*) da će novaca dobiti, čim dodje na sabor u Požun. No lukavi se Baćan nije dao prevariti, već je tražio, neka mu novce pošalju unaprijed, jer da se ne može niti maknuti iz Nemetujvara, dok svojim vojnicima ne isplati zaostale plaće. Tako se igra nastavljala iz dana u dan, dok nije minuo i posljednji rok za dolazak u Požun. Ondje je dakle jučer počeo sabor bez sudjelovanja Baćanova.«

»Kako se vidi, nema Baćan dota povjerenja u nadvojvodu Ferdinanda«, primijeti Frankopan.

»Ali niti nadvojvoda Ferdinand u Baćana!« dodade biskup.

»Vaše su opaske ispravne«, nastavi Tah. »No još nijeste doznali, što je mene odvratilo od Baćana i od Ferdinanda.«

»Baš sam znatiželjan doznati za ovaj razlog!« izjavi biskup.

»Ja se u duši svojoj odijelih od »austrijske stranke« već prigodom našega boravka u Beču. Ondje sam naime čuo, što li to Nijemci namjeravaju učiniti od hrvatskih zemalja.«

---

*) Njezina je pisma iznio dr. Šišić u »Comitia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, knjiga I. str. 28 i 37—40.

»Zar se možda spremaju, da s oružanom silom provale u Hrvatsku?« zapita Frankopan. »Neka samo dodju!«

»O, ne to! Boje se Nijemci sukoba s Hrvatima. Ali oni imaju posve drugu taktiku! Nijemci nas žele razdijeliti u dvije stranke, da se mi Hrvati koljemo medjusobno.«

»A Nijemci će valjda vladati nad jednim i drugima,« primijeti biskup.

»E, staro je to načelo: »divide et impera!« dodade Frankopan. »Nekada su tako činili Grci u bizantskome carstvu. Oni običavahu medju pokorene a nezadovoljne narode baciti udicu, da ih zavade medjusobno. Čim bi se tako nezadovoljni narodi pocijepali, odmah bi Grci lakše vladali nad njima«.

»A kakovu li to udicu namjeravaju Nijemci dobaciti Hrvatima?« zapita biskup.

»Razdvojit će nam domovinu našu!« nastavi Tah. »Savjetnici nadvojvode Ferdinanda doznaše naime, da je ovdje u sjevernoj Hrvatskoj pretegla stranka Ivana Zapolje. Prędbježno dakle nema nade, da bi tu mogla uspjeti »austrijska stranka«. Zato je nadvojvoda Ferdinand po savjetu svojih doglavnika odlučio, da svoju agitaciju prenese u južnu Hrvatsku. Ondje ima više znanaca medju velikašima i plemićima, te se nada, da bi mogao većinu staleža predobiti za sebe. Da pak nikomu ne bude napadno, što će tako jedni Hrvati biti podanici Ferdinandovi, a drugi Zapoljini, javit će se svijetu, da je Hrvatska izabrala svojim kraljem Ferdinanda, a Slavonija Zapolju. Nijemci se jednostavno žele poslužiti činjenicom, da je hrvatska država podijeljena u dvije upravne oblasti, od kojih se jedna zove Hrvatska, a druga Slavonija.«

»To su samo dvije oblasti u pogledu lakše uprave«, reče Frankopan, »ali sve je to jedna jedina država, koja se službeno zove »kraljevina Hrvatska«. Ta najbolje se to vidi u kraljevom naslovu. Nijedan dosadanji vladar hrvatskih zemalja nije u svoj naslov stavio oznaku »kralj Slavonije«, nego samo »kralj Hrvatske«. Nipošto nije ime Slavonije iz kraljevskog naslova ispušteno slučajno; jer svi naši kraljevi nose i naslov »kralj Dalmacije«, premda se pod imenom Dalmacije razumijevaju samo otoci u Jadranskome moru i tri grada na kopnu: Zadar, Trogir i Spljet. Ako je dakle bilo vrijedno, da u kraljev naslov dodje ime malene Dalmacije, došlo bi u taj naslov takodjer ime Slavonije, da je Slavonija ikada bila kakova posebna kraljevina. No svi su kraljevi naši znali, da se pod Slavonijom razumijeva samo sjeverni dio kralj. Hrvatske. Još je naime kralj Bela IV. u 13. vijeku odredio, da Hrvatska, radi lakše uprave, ima dva bana. Jedan je od ovih banova vladao čitavom zemljom od Jadranskoga mora do rijeke Kupe i Save, a drugi sjeverno odavle do rijeke Mure, Drave i Dunava. Magjari su poput rimskih papa sve zemlje hrvatske nazivali imenom »Slavonija«. Otkako se pak u 13. vijeku kraljevina Hrvatska u pogledu uprave razdijelila, zvali su u kraljevskoj kancelariji bana sjeverne Hrvatske »banom Slavonije«, dočim se ban južne Hrvatske nazivao »banom Hrvatske i Dalmacije«. Gdjekada je kraljevina Hrvatska ipak i kasnije imala samo jednoga bana; taj se onda zvao »banom čitave Slavonije«. što samo potvrdjuje činjenicu, da se pod imenom »Slavonija« razumijevaju sve zemlje hrvatske. Najbolji je tomu dokaz takodjer u nebrojenim slučajevima, kada je u Hrvatskoj vladao koji kraljev rodjak kao »herceg«; takav član kraljevske kuće uvijek se zove »dux Sclavoniae«, što će reći »herceg Slavonije«. Ne bi dakle bilo u redu, da tkogod od jedne kraljevine Hrvatske učini sada dvije kraljevine: staru »Hrvatsku« i novu »Slavoniju«.

»Tako je!« potvrdi biskup Erdedi.

»I ja dobro znadem, da to ne bi bilo u redu«, nastavi Tah. »Meni je upravo to nastojanje savjetnika nadvojvode Ferdinanda otvorilo oči. Vidio sam, da ove ljude ne vodi nikakova ljubav prema Hrvatskoj. Oni će nam upravo obratno: donijeti veliku nesreću, ako uspiju sa svojom namjerom, da južnu Hrvatsku dignu protiv sjeverne. Dok ćemo se mi ovdje medju sobom klati, dotle će Turci osvajati i Hrvatsku i Slavoniju!«

»A kako Franjo Baćan sudi o namjeri Ferdinandovih savjetnika?« zapita Frankopan.

»Baćan nema ništa protiv toga, da se od hrvatske države stvore dvije kraljevine: Hrvatska i Slavonija. Naprotiv! Baćan se tomu još i veseli, kako razabrah tečajem onih desetak dana, što ih sprovedoh kod njega u Nemetujvaru.«

»Što veliš?« začudi se Frankopan. »Baćan se još i veseli, što nam Nijemci žele raskomadati domovinu?«

»Pa da!« odgovori Tah. »Meni se Baćan posvema povjerio, ne znajući, kako sam u duši svojoj protiv cijepanja Hrvatske. On reče: U sjevernoj Hrvatskoj izigrao me je Krsto Frankopan, te ovdje nemam više nikakove nade, da bi se mogao održati na banskoj stolici. No ako nadvojvodi Ferdinandu podje za rukom, da ga svojim kraljem proglasi južna Hrvatska, tada ću i ja ondje ostati banom kao pristaša i pouzdanik kralja Ferdinanda.«

»E, sada razumijem Baćanovu lukavost!« primijeti Frankopan.

»Radi se dakle o tomu«, reče biskup Erdedi, »da Hrvatska dobije dva kralja i dva bana. Zar ne?«

»Da!« potvrdi Tah. »Baćan će kao Ferdinandov ban vladati u kraljevini Hrvatskoj, dočim će se proglasiti, da je Zapolja samo kralj Slavonije, gdje će vladati njegov ban Frankopan.«

»Ne damo mi na teritoriju Hrvatske stvarati kakvu novu kraljevinu, pa makar bi se ona imala zvati imenom Slavonije«, izjavi Frankopan. »Takova namjera mogla je niknuti samo u glavi tudjinca, koji nema ljubavi za ovu grudu mile naše domovine!«

»Podje li tako dalje i nastavi li se komadanje Hrvatske, tada ćemo tečajem vremena dobiti možda još posebne banove za Primorje i Zagorje, za Podravinu i Posavinu i tako dalje!« reče biskup Erdedi.

»Meni je to otvorilo oči«, nastavi Ivan Tah. »Vidio sam, da ne smijem dulje ostati u kolu, u koje zadjoh bez ikakove zle namjere. Ne ću da se ogriješim o dužnosti prema svojoj domovini, pa da budem sukrivac njenoga cijepanja. Zato nakon zrelog razmišljanja ostavih stranku nadvojvode Ferdinanda, pa dodjoh evo, Krsto, ovamo u Križevac do tebe. Ako mi možeš oprostiti časovitu zabludu, a ti me primi u svoje kolo.«

»Vrlo ti rado praštam, dragi moj Ivane. Ne ćeš imati razloga, da požališ ovaj svoj korak, jer ja umijem cijeniti vrsne junake, kakav si ti vazda bio. Hoću da ti odmah i dokažem, koliko me veseli ova promjena, koja je niknula vlastitom tvojom pobudom. Zato ti evo pred biskupom izjavljujem, da ne ću primiti upravu bogatoga vranskoga priorata, što mi je podijelio kralj Ivan Zapolja. Neka tebi, dragi brate, ostanu svi prihodi s imanja vranskoga priorata, kako si ih dosada uživao!«

»Hvala ti, Krsto, za ovu ljubav! U meni ćeš odsada imati odanoga i pravoga prijatelja, na koga možeš u svakoj zgodi i nezgodi računati. Kunem ti se, da ću ti vjerno služiti do tvoje ili do moje smrti!«

Frankopan zagrli Taha, komu se oči orosiše suzama.

»Amen!« reče biskup Erdedi. »Neka dragi Bog blagoslovi ovaj novi vez davnih znanaca, koji će odsada biti iskreni prijatelji!«

* * *

Sutradan — 18. prosinca 1526. — oživio je gornji Križevac. Kroz varoš jurila su kola za kolima, puna muškoga i ženskoga svijeta. Mnogo je ljudi dolazilo pješice, ali svi bijahu obučeni u svečano odijelo. Sve su to gotovo sámi seljaci; tek na nekoliko kola mogao si vidjeti svećenika ili vlastelina.

»Odakle dolazi taj narod?« zapita Krsto Frankopan mladoga fratra, kad mu je u sobu donio zajutrak.

»Iz Kalnika i Glogovnice, Svete Helene i Gušćerovca, Bočkovca i Potoka, Miholjca i Svetog Petra Orehovca, Vinarca i Vojnovca, Vukovca i Dropkovca, pa iz Kamešnice i drugih sela pod Kalnikom«, odgovori fratar.

»Čini se, da su to imućni seljaci. Zar ne?«

»Većinom su to seljački plemići, koji tvrde, da im je nekada plemstvo podijelio kralj Bela IV.«

»Aha to su tako zvani šljivari. A u Križevac valjda dolaze radi današnjega sabora. Jelte?«

»Da, radi sabora i da sudjeluju kod vaše instalacije«, potvrdi fratar i ode iz Frankopanove sobe.

Oko deset sati prije podne sabralo se veliko mnoštvo ljudi pred županijskom zgradom u dolnjem Križevcu. Ondje bijaše tolika stiska, da su pojedini velikaši i plemići jedva mogli sebi prokrčiti put u zgradu. Onamo udjoše zajedno tri bogata velikaša iz Podravine, poimence: Ivan Banić iz Virovitice, Urban Baćan iz Voćina i Petar Peren iz Valpova. Sa zagrebačkim biskupom Šimunom Erdedom dodjoše dva opata (de Topusko i de Bela), zatim knez Petar Erdedi, te kanonici iz Čazme i Zagreba. Podban Mirko Bradač ušao je u županijsku zgradu sa cijelom četom hrvatskih plemića, medju kojima se isticahu: Pavao Krečin, Baltazar Hobetić, Ladislav Ratkaj, Gašpar Kečer, Ivan Turoc, Matija Brodarić, Ivan Fanči, Mijo Volković, Ivan Fekete, Petar Račić, Ivan Lenkuš i Andrija Drešneki. Požeški župan Ivan Dežević došao je zajedno s Petrom Markovom iz Požege; njima se takodjer pridružio Ivan Tah, upravitelj priorata vranskoga. Još su na sabor došli plemići: Juraj od Kapele, Mihajlo Kešerev od Gibarca, Andrija Budor od Budrovca, Franjo i Nikola od Zekčeva, te Franjo Bodono, vlasnik grada Zeline.

»A gdje je Ljudevit Pekri?« zapita biskup Erdedi podbana Bradača.

»Ja sam i njemu poslao poziv u Rasinju«, odgovori Bradač.

»Pa kako to, da ga jošte nema? Ta barem njegov dvor nije daleko od Križevca.«

»Ne će Pekri ni doći na sabor.«

»Zašto ne?« zapita biskup.

»Evo njegova pisma, koje mi je glasnik donio prije pol sata. U tome pismu javlja mi Pekri, da zajedno sa svojim bratom Nikolom iz Gušćerovca polazi k Ivanu Ernuštu u Koprivnicu, kamo da će doći takodjer Ivan Alapić iz Kalnika, Ivan Kastelanović od Svetoga Duha i Petar Keglević od Bijele Stijene.«

»Pa što će ova gospoda u Koprivnici?«

»Održat će svoj dogovor.«

»Baš danas, kada smo zakazali sabor u Križevcu!«

»E, znadem ja, čije je to maslo!« reče podban Bradač.

»Možda Baćanovo? Je li?«

»Pogodio si, biskupe! Franjo Baćan hoće da osujeti ovaj naš sabor, ili da nam barem umanji slavu prigodom inštalacije Frankopanove. Slutim to već po činjenici, da je ovamo u Križevac došao poseban izaslanik Franje Baćana.«

»Pa što nam poručuje bivši naš ban?«

»Njegov mi je izaslanik rekao, da će Baćanovu poruku pročitati, čim se otvori sabor.«

»Onda ne ćemo dugo čekati«, reče biskup. »No ja ovdje vidim takodjer Urbana Baćana, brata bivšega bana.«

»Urban nije prema nama neprijateljski raspoložen.«

»Da, da! Urban se prije nekoliko mjeseci zavadio sa svojim bratom Franjom, koji mu je ugrabio očevo imanje Novi Dvori.«

»Jest!« potvrdi podban. »Urban odlučno pristaje uz kralja Ivana Zapolju, upravo obožava našega bana Krstu Frankopana.«

Malo poslije toga otvorio je biskup Šimun Erdedi hrvatski sabor u Križevcu. U pozdravnome govoru naglasio je biskup, da je današnjemu saboru glavna svrha: inštalacija bana Krste Frankopana. Čim je biskup spomenuo Krstino ime, odmah su prisutni velikaši i plemići počeli pljeskati. Naskoro zaori dvoranom poklik: »Živio Frankopan!« Ovaj poklik čuo se takodjer na ulicu, gdje je stajao nebrojen narod, koji sada počne klicati novome banu hrvatskome.

Kada se klicanje sleglo, ustane izaslanik Franje Baćana, te zamoli za riječ. Biskup mu dozvoli, našto ovaj čovjek otvori pismo i počne čitati ovako:

»Ja Franjo Baćan, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije....«

»Nije on više naš ban!« vikne virovitički župan Ivan Banić.

»Ne ćemo Baćana za bana!« vikahu brojni plemići.

»Umirite se, braćo!« reče biskup. »Neka vas ništa ne smeta, što Franjo Baćan sam sebe naziva banom.«

»Čujmo, što nam poručuje samozvani ban!« dodade podban Bradač. »Neka samo dalje čita ovaj izaslanik Baćanov!«

»Doznao sam«, nastavi izaslanik čitati, »da se danas u Križevcu sastaje nekoliko gospode na sabor. Pošto ja toga sabora nijesam sazvao, proglašujem ga nezakonitim, a njegove eventualne zaključke nevaljanim.«

»Ha, ha, ha!« smijahu se prisutni velikaši i plemići.

»Javljeno mi je, da je erdeljski vojvoda Ivan Zapolja, koji se nepravom naziva kraljem ugarskim, postavio u Hrvatskoj novoga bana, i to grofa Krstu Frankopana. Nadam se, da će staleži hrvatski uvidjeti, da to imenovanje ne vrijedi ništa. Krsto Frankopan nije zakonito imenovan banom hrvatskim, pa dosljedno tomu ne može niti vršiti banske časti. Opominjem hrvatske staleže, neka se ne dadu zavesti, te pokušati Krstu Frankopana inštalirati u bansku čast. Ja nikako nijesam voljan, da se odreknem banske časti i službe, te ću naskoro doći u Hrvatsku. Tko dakle prizna Krstu Frankopana hrvatskim banom, taj će ljuto povrijediti mene, pa ću ja biti prisiljen, da dotičnika privedem zasluženoj kazni!«*)

»Oho!« vikne Petar Peren. »Taj nam čovjek prijeti!«

»U jednom selu se groze, a u drugom se ne boje!« našali se Petar Erdedi.

---

*) O toj poruci hrvatskim staležima obavijestio je Baćan 21. prosinca 1526. kralja Ferdinanda. (Šišić: Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, knjiga I. str. 41.)

»To su prijetnje nemoćnoga protivnika!« reče podban Bradač. »Prijedjimo preko Baćanove poruke na dnevni red, a to je inštalacija novoga našega bana Krste Frankopana.«

»Tako je!« odobravahu plemići i velikaši.

»Kao predsjedatelj ovoga sabora« reče biskup Erdedi »pozivam sve staleže hrvatske, da korporativno podju sa mnom u gornji Križevac po bana Frankopana.«

»Hajdmo!« čuli se poklici velikaša i plemića, koji za biskupom počnu izlaziti iz dvorane.

Pred županijskom zgradom poredala se krasna povorka. Naprvo stajahu svi velikaši, obučeni u krasno hrvatsko gala odijelo; medju njima isticao se biskup Šime Erdedi s opatima i kanonicima. Iza velikaša slijedila je grupa hrvatskih plemića, koji bijahu takodjer obučeni u svečano odijelo; medju plemićima bilo je takodjer nekoliko svećenika iz okolice križevačke. Grupu velikaša od grupe plemića rastavljahu podban Mirko Bradač i plemić Petar Račić; podban je u ruci svojoj držao bansku zastavu, a Račić bansko žezlo.

Sav je narod upirao oči u krasnu bansku zastavu, na kojoj se vidio grb »Slavonije«, što ga je Hrvatima 8. prosinca 1496. potvrdio kralj Vladislav II. Stari je to hrvatski grb, koji prikazuje dvije rijeke: Savu i Dravu, izmedju kojih trči kuna od desna na lijevo. Hrvatski plemići Bernardo Turoc Ludbreški, Gjuro Kapetanović Dežnički i Nikola Vojnović Vojkovečki dodjoše godine 1496. pred kralja Vladislava II. s molbom, da ponovi grb kraljevstva hrvatskoga. Kralj se odazvao molbi njihovoj, te je potvrdio stari hrvatski grb, kojemu je samo dodao za ures davor zvijezdu na gornjem polju povrh rijeke Drave; kralj je to učinio — kako sam kaže u listini, koja se još i sada čuva u kr. zemaljskom arkivu zagrebačkom — zato, da na grbu istakne veliko junaštvo naroda hrvatskoga. U toj listini veli kralj Hrvatima, neka ovaj grb svijetli na zastavama vojske plemstva hrvatskoga, jer da je Hrvatska »štit i predzidje kraljevine Ugarske« u borbi s Turcima, premda Hrvati moraju voditi neprekidne ratove s Turcima, ipak još nikada nije Turčin provalio u njihovu zemlju, a da ga ne bi zadesio težak gubitak.

Ovaj grb smatra se danas jedino grbom Slavonije. Ali nekada je to bio grb cijeloga kraljevstva hrvatskoga. Najbolje se to vidi iz činjenice, da je lik toga grba bio na službenom pečatu kraljevine Hrvatske od godine 1497. Ovaj pečat čuva se još danas u kr. zemaljskom arkivu, a ima napis: »Sigillum nobilium regni Sclavonie 1497.« S ovim pečatom pečatili su Hrvati sve službene spise počevši od godine 1497. pa do konca 18. stoljeća. S njime su pečaćeni takodjer svi hrvatski saborski zapisnici, premda se članovi sabora zovu »staleži i redovi kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije« (status et ordines regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae). Kadagod sabor hrvatski izdaje svoje državne odredbe glede vojske ili poreza, uvijek na dotični nalog stavlja spomenuti pečat od godine 1497. Isto tako vidimo taj pečat na svakome pismu, što ga sabor hrvatski upravlja svome kralju. Prema tomu jasno je, da je onaj »grb Slavonije«, koji se nalazi na tome pečatu, u istinu grb čitave kraljevine Hrvatske, jer je ime »Slavonija« posve istovjetno s imenom »Hrvatska i Dalmacija«, a označuje samo etnografski pojam *)

Da je ovaj »grb Slavonije« od godine 1496. doista bio svojina cijeloga naroda hrvatskoga, a ne samo tadašnje sjeverne Hrvatske, vidi se takodjer

*) Bojničić dr. Ivan: »Grbovnica kraljevine Slavonije« u »Vjesniku hrvatskoga arheološkoga društva«, god. I. str. 14.—22.

po tome, što je iz ovoga grba niknula trobojnica hrvatska. Rijeke naime na grbu označene su bijelom (srebrnom) bojom, polje izmedju obiju rijeka crvenom bojom, dočim je polje nad gornjom i pod dolnjom rijekom modre boje. Idemo li dakle iz sredine grba prema gore ili prema dolje, vazda ćemo naći isti poredak boja: crvenu, bijelu i modru. Hrvatska je dakle zastava stara isto toliko, koliko i »grb Slavonije.«

Povorka hrvatskih velikaša i plemića krene iz dolnjega Križevca po bana Krstu Frankopana u gornji Križevac. Povorci se priključiše svi gradjani križevački, svrstani u cehove prema raznim obrtima. Iza gradjana slijedio je mnogobrojan seljački narod, koji se sakupio pred županijskom zgradom. Uslijed tolikoga svijeta narasla je povorka tako, da su prvi njeni redovi doprli već do samostana Augustinaca pred gornjim gradom, kada se posljednji redovi tekar maknuše ispred zgrade županijske oblasti.

Pred samostanom nadjoše hrvatski velikaši i plemići lijepu četu od stotinu konjanika u seljačkoj nošnji. To su banderijalci biskupa zagrebačkoga. Biskup je naime izabrao stasite momke izmedju svojih kmetova u Dubravi, Gracu i u susjednim selima, te ih lijepo opremio, kao da idu u rat. Ova četa služit će banu Frankopanu prigodom današnje slave kao počasna straža.

Već oko 9 sati probilo je sunce laku maglu, koja se po noći spustila nad gradom Križevcem. Topli sunčani traci znatno ublažiše zimsko jutro, te je blago vrijeme puno doprinijelo ugodnom raspoloženju sabranoga naroda. Pred samostanom podigoše križevački gornjogradjani malu ali ukusnu sjenicu, u kojoj je Krsto Frankopan čekao na povorku.

»Svijetli bane!« reče biskup Erdedi, kada je cijela povorka stigla u blizinu samostana. »Meni je danas u dio pala ugodna i časna zadaća, da tebe uvedem u bansku čast i službu. Ovu zadaću vrlo rado vršim, jer znadem, da će stara i slavna kraljevina u tebi naći najboljega bana, najmilijega poglavara svoga. Pozivam te dakle, da se priključiš našoj povorci, koja će te odvesti u župnu crkvu svetoga Križa, gdje ćeš položiti bansku prisegu«.

»Živio ban Krsto Frankopan!« kliknuše prisutni velikaši, a taj poklik oduševljeno ponove plemići, gradjani i seljaci.

»Hvala vam, braćo, na povjerenju, što ga polažete u mene!« reče Frankopan. »Ja ću nastojati, da svojim radom pokažem, da sam vaše povjerenje i zaslužio. Čvrsto sam odlučio, da samoga sebe žrtvujem za sreću drage svoje domovine i miloga mi naroda hrvatskoga. Mene će u svakome poslu voditi ljubav prema domu i rodu svome!«

»Živio!« zaori opet zrakom, a ban Krsto Frankopan zajaši bijeloga konja, što ga je kraj sjenice držao sluga njegov.

I krene povorka prema dolnjemu Križevcu, ali sada obrnutim redom. Povorku je otvorio banderij biskupa zagrebačkog. Iza banderija stupahu seljaci, a zatim redomice gradjani, plemići i velikaši. Ban Krsto Frankopan bijaše posljednji u povorci, jer su iza njega jašile samo sluge njegove.

Kad je početak povorke stigao pred vrata, koja su iz gornjega grada vodila u tvrdju, zatutnji zrakom, kao da je udario grom. To bijaše prasak lumbarde, koju su ispalili u znak, da je povorka stupila na teritorij dolnjega Križevca. U tome času zazvone sva zvona na tornju crkve svetoga Križa.

Povorka je prolazila kroz čitavu dugu ulicu, koja je u novije doba dobila ima »Zakmardijeva ulica« po zaslužnome protonotaru Ivanu Zakmardiju. Svi ulični prozori na kućama ove ulice bijahu otvoreni, jer se tu nanizale glave rodoljubnih Križevčanka i njihovih znanica, koje dodjoše iz okolice u Križevac, da vide ovu lijepu svečanost. Križevčanke pripraviše

i jesenskoga cvijeća, što su ga sipale na bana Frankopana. I kudgod je išla povorka, svuda se čuo poklik: »Živio ban Frankopan!«

Kad je banderij došao pred crkvu svetoga Križa, zakrene nešto dalje, da povorka uzmogne doći do crkve. Kao na dani znak poredao se narod u povorci tako, da je na onoj nizbrdici činio špalir. Kroz taj špalir projašio je Frankopan — burno pozdravljan — do same crkve. Sjašiv s konja, unidje ban u crkvu, kamo su ga slijedili velikaši, plemići, gradjani, pa i seljaci, na koliko je za sve bilo mjesta u crkvi.

Hrvati su od vajkada s velikim pijetetom ulazili u crkvu svetoga Križa, jer se o toj crkvi po narodu hrvatskom raširila ova legenda (priča): Tamo, gdje je glavni žrtvenik, nalazio se nekada zdenac, iz kojega su vodu pili žitelji okolnih kuća. Jednom je neka djevojčica prišla k zdencu, da nagrabi vode; no kada se nagnula nad zdenac, opazila je u vodi zlatan križ. Djevojčica je o tom obavijestila susjede, koji zlatan križ izvadiše iz zdenca. Na dotičnom mjestu sagradiše crkvu, koja bude posvećena Križu, na kojemu je bio razapet Spasitelj svijeta.

Selo oko crkve sv. Križa dobilo je po njoj ime Križevac. Ovo selo dobije godine 1252. od bana Stjepana (iz plemena Gut-Keled) takove sloboštine, kakove je kralj Bela IV. godine 1242. podijelio gradu Zagrebu. Pošto je kralj Bela IV. slijedeće godine 1253. priznao Križevcu sloboštine dobivene od bana Stjepana, postade Križevac slobodnim kraljevskim gradom.

Crkva svetoga Križa mora da je veoma stara. Vidi se to i po bilješci, koju je u 18. vijeku pribilježio križevački župnik Ivan Josipović. Kada se naime oko godine 1750. popravljala crkva svetoga Križa, našao je župnik u glavnom oltaru kamen, na kojemu bijaše urezana godina 1090. Prema tomu postojala je ova crkva već u ono doba, kada su još na hrvatskome prijestolju sjedjeli kraljevi domaće naše krvi. Predaja kaže, da je upravo u toj crkvi svetoga Križa sklopljen godine 1102. onaj ugovor (t. zv. pakta konventa), kojim su predstavnici dvanaest hrvatskih plemena ugarskoga kralja Kolomana izabrali za hrvatskoga kralja, ali pod uvjetom, da kraljevina Hrvatska ostane posebnom državom, koja ne će imati baš nikakovih stvarnih (realnih) veza s kraljevinom Ugarskom.*)

Po starome običaju služio je zagrebački biskup prigodom inštalacije svečanu službu božju. Tako je i biskup Šimun Erdedi 18. prosinca 1526. služio svetu misu kod glavnoga žrtvenika u crkvi svetoga Križa. Biskupu azistirahu dva opata i dva kanonika uz nekoliko drugih svećenika.

Kad je svečana služba božja bila svršena, pozove biskup Erdedi bana Krstu Frankopana, da položi bansku prisegu. Frankopan pristupi k oltaru, na koji staviše raspelo i dvije zapaljene svijeće. Desno od Frankopana stajao je podban Mirko Bradač, držeći u ruci bansku zastavu, dočim se lijevo od bana postavio plemić Petar Račić sa banskim žezlom u ruci.

Biskup Šimun Erdedi uze u ruku stari neki spis, na kojem bijaše ispisan obrazac prisege, koju polaže svaki novi ban prigodom svoje inštalacije. Frankopan diže u vis tri prsta, te počne glasno i jasno za biskupom Erdedom izgovarati ovu bansku prisegu:

---

*) Koncem 18. stoljeća prestade crkva svetoga Križa biti župnom crkvom za — tada već jedinstveni — grad Križevce, jer se župni ured preselio u bivši pavlinski samostan. Malo po malo zaboravljao je narod na staru svoju crkvu, a više mario za nekadašnju pavlinsku crkvu, koja postade župnom crkvom. No u novije doba opet se pobudilo zanimanje za crkvu svetoga Križa, koja je godine 1913. obnovljena i poljepšana.

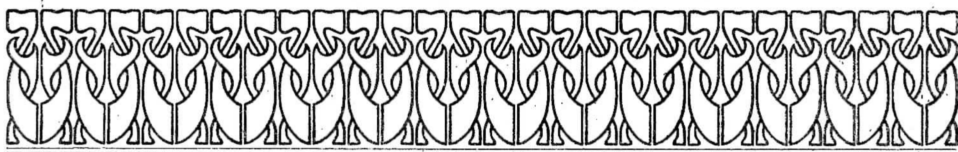
»Ja Krsto Frankopan, grof modruški, krčki i senjski, a ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, prisižem na živoga Boga, blaženu djevicu bogorodicu Mariju, te na svece i odabranike božje. Tvrdu vjeru zadajem i obećajem prejasnome Ivanu (Zapolji), kralju ugarskomu, hrvatskomu i dalmatinskomu; Njegovomu Veličanstvu bit ću uvijek vjeran, poslušan i odan. Prisižem nadalje, da ću po svetoj svojoj dužnosti — kao iskren sin ove domovine, a kao ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije — u svakoj prilici i bez ikakovog obzira proti svakome nasilju, nepravdi i uvredi, te proti svakomu neprijatelju krjepko, kako i moram, štititi i čuvati ove kraljevine s ustavom njihovim, kao što i cijeli narod, koji u njima prebiva, u njegovoj slobodi i u pravicama njegovim. Državne ću zakone obdržavati, a svima, koji će pred menom tražiti kakovu pravdu, — kao što i u svakom drugom poslu, u koliko će spadati na moju dužnost, — učinit ću istinit i pravedan sud po mogućnosti svojoj, kako po Bogu i pravdi njegovoj pronadjem, da moram činiti; ne ću pri tom gledati, da li je to osoba bogata ili siromašna, a odstranit ću svako mito, naklonost, mržnju, ljubav, dopadnost i strah. Tako mi pomogao Bog, blažena djevica Marija, te svi sveci i odabranici božji!«

Kad je Frankopan izgovorio ovu bansku prisegu, poljubio je raspelo. Nato biskup Erdedi uzme od podbana Bradača bansku zastavu, a od plemića Račića bansko žezlo, te jedno i drugo pruži banu Frankopanu. Ban prihvati zastavu desnom rukom, a žezlo stavi u lijevu ruku, te se onda okrene od oltara prema narodu. Medjutim su kanonici pred biskupa Erdeda donijeli posudu sa blagoslovljenom vodicom. Biskup sadje ispred oltara, te s vodom poškropi bana, njegovu zastavu i bansko žezlo, a zatim sav prisutan narod, izgovarajući pri tom tihu molitvu, koju je zaključio glasnom riječju »Amen!«

Time je obred u crkvi bio svršen. Narod počne iz crkve izlaziti, a prasak lumbarde sa bedema objavi svim Križevčanima, da je grof Krsto Frankopan inštaliran za bana hrvatskoga. Redomice dolazili su velikaši i plemići k banu, da mu stisnu desnicu i da mu čestitaju. Svatko mu je želio, da banuje dugo i sretno!

Ban Frankopan podje s velikašima i plemićima u zgradu županije križevačke, da se ondje dogovore o najprešnijim poslovima kraljevstva hrvatskoga. Narod pak ostade na prostoru iza crkve, gdje je novi ban priredio gozbu za gradjane i seljake. Po starom naime običaju mora hrvatski ban prigodom svoje inštalacije narodu dati kruha, mesa i vina. Već 17. prosinca pred večer zaklaše ogromnoga vola, kojega su još prije zore 18. prosinca nataknuli na velik ražanj i tako pekli gotovo do podneva. Lijevo i desno od toga ražnja nalazila se po jedna velika bačva, puna staroga i dobroga vina kalničkoga. Pred svakom bačvom bila je postavljena klupa, a na klupi stajao je golem kruh, za koji se upotrijebio čitav vagan pšeničnoga brašna. Da bude slika potpuna, smjestiše uz svaku bačvu po jednoga gajdaša, koji su izmjenice svirali narodne pjesme i plešove. Tu se brzo razvila pučka svečanost, te se narod gostio, pjevao i plesao, a pri tom oduševljeno klicao: »Živio naš ban Krsto Frankopan!«

DESETO POGLAVLJE.

U radionici staroga bravara Matije Požgaja na Markovom trgu radilo se čitave jeseni godine 1526. veoma živo. Starac je doduše jedan dio dana običavao sprovesti u svojoj radionici; ali sam nije radio, jer mu je nestalo tjelesne snage za naporan bravarski zanat. Tim više radio je Požgajev pomoćnik Franjo Lovrić. On je brzo i savjesno obavljao sve naručbe. Ali osim redovitih posala bavio se Lovrić još i posebnim radom, koji nije bio naručen; on je naime izradjivao uzorak, što će ga iznijeti pred bravare, da ga primu u svoj ceh. Za uzorak veoma se zanimao stari Požgaj. On je svaki dan pratio radnju svoga pomoćnika, te o tomu izvješćivao takodjer druge bravare; pozivao ih je u svoju radionicu, neka se osvjedoče o napretku Lovrićeva uzorka.

Isprvice nije se pravo moglo razabrati, kako li će izgledati željezna škrinja, koju Lovrić izradjuje kao svoj uzorak. Lovrić je naime izradio preko stotinu sitnih dijelova, koji će činiti samo bravu na škrinji. Tomu se čudio brijač Nikola Strugar, kojega je ova stvar veoma zanimala. Kako je Strugar imao razmjerno dosta slobodnog vremena, a bio je Požgajev susjed, dolazio bi on često u bravarsku radionicu, da gleda, kako li napreduje uzorak, što ga izradjuje Lovrić.

»Što će biti to?« zapita jednom Strugar, uzevši u ruke komad dugoljastoga četverouglastoga željeza.

»Zavor na bravi« odgovori Lovrić.

»Kakav zavor?« začudi se brijač. »Ta ja vidim već deset takovih posve jednakih komadića.«

»Morat ću ih napraviti još osam.«

»Pa koliko li će biti zavora na ovoj ključanici?«

»Osamnaest«, odgovori Lovrić.

»Ali čemu toliko? Ta koliko će se bez porebe trošiti vremena, dok se škrinja otvori ili zatvori!«

»Jednim okretom ključa stavljat će se svih osamnaest zavora u gibanje.«

»To ne ide u moju glavu!« nasmije se Strugar.

»Razumjet ćete, kada bude škrinja gotova.«

Poput brijača Strugara dolazili su u Požgajevu radionicu promatrati Lovrićev posao takodjer drugi susjedi s Markovog trga. Tada je naime na Markovom trgu bilo desetak uskih jednokatnih kuća, u kojima stanovahu trgovci i obrtnici. Banske palače nije jošte bilo, a isto tako niti vladinih zgrada; od javnih zgrada stajala je samo gradska vijećnica i župni dvor.

Najviše se Lovrićevu radu divio zlatar Juraj Mikulić. »Lovrić nije običan bravarski pomoćnik, nego pravi umjetnik!« običavao bi zlatar govoriti susjedima svojim.

»Takvoga bravara jošte nijesmo imali u Zagrebu«, izjavio je nekoga dana trgovac Šimun Rogan, koji je kao neposredni Požgajev susjed svaki dan dolazio u bravarsku radionicu i ondje pratio razvoj čudnovate škrinje, koju je izradjivao Lovrić.

»Moj Franjo je najvieštiji, ali i najmarljiviji radnik!« reče zadovoljno stari Požgaj.

»Jedan čovjek u našem Griču ipak nerado gleda Lovrića«, dodade Strugar.

»Znam, na koga misliš!« reče Požgaj.

»Na onoga Nijemca bravara...«

»Grgu Krafta«, upade mu u riječ trgovac Rogan.

»E, Kraft dobro znade, da će ga Lovrić svojim radom potamniti«, rastumači Požgaj. »Dosta se dugo taj Nijemac ponosio kao najbolji bravar u Zagrebu; on je dapače govorio, da mu u cijeloj Hrvatskoj nema para. Dvojim, da će Kraft održati utakmicu s Lovrićem, koji se u Italiji uvježbao u finome bravarskome poslu.«

»A kada će Lovrić zgotoviti škrinju?« zapita brijač.

»Početkom prosinca bit će škrinja gotova i predana cehu našemu. Tada će moj Lovrić biti proglašen majstorom; a ja ću se posve povući u mir, a radionicu predati novome gospodaru, koji će ju dolično voditi.«

Dan na dan radio je Lovrić od pet sati u jutro do sedam sati na večer, samo da što prije dovrši svoj uzorak. U tome napornome radu bodrila ga je misao na Katićevu Anku. Otkako mu je Anka prigodom berbe u Roganovom vinogradu izjavila, da će poći za njega, nije Lovriću bio pretežak nikakav rad. »Što ću prije postati majstorom, to prije bit će Anka drugarica moja!«

Slatka čežnja za lijepom i dobrom djevojkom ulijevala je nove snage u Lovrićeve ruke, pod njima se savijalo željezo i ocijel, a nicahu razni uresi i šarafići. Ista ona glava, u kojoj se neprestano vrzla misao na milu Anku, zamislila je umjetnu bravu, kakve još nitko u Zagrebu nije ni vidio.

Svaka je nedjelja bila za Lovrića dan zaslužnoga počinka i tihe radosti. U crkvi se kod sv. mise i večernjice molio dragome Bogu, da mu podijeli zdravlja i ustrajnosti, pa da svoje djelo sretno privede kraju. Poslije večernjice sastajao bi se Lovrić s Ankom kod njezine prijateljice: Roganove Jelice.

Redovito je u njihovom društvu bio takodjer Antun Blažić, koga više nije trgovac Rogan smatrao svojim slugom, nego pravim pomoćnikom u trgovačkom poslovanju. Samo jednom je Blažić bio odsutan, jer ga je Rogan poslao u Italiju, da potraži nove trgovačke sveze. Rogan je to učinio zato, što mu je Blažić dao ideju, kako bi u Zagrebu mogao osnovati skladište finoga talijanskoga sukna za cijelu Hrvatsku. Tom prigodom našao je Blažić u Mlecima zgodnu tvornicu, koja je već koncem mjeseca studenoga poslala Roganu prvu veliku pošiljku sukna.

Time se Roganova trgovina znatno proširila, jer je potreba sukna u Hrvatskoj bila dosta velika. Svatko je Roganu proricao, da će s tom novom trgovinom steći znatan dobitak; zato je Rogan veoma zavolio sposobnoga i spretnoga Blažića.

Tihu je sreću uživao Lovrić. On je spadao medju takove mladiće, koji ne umiju djevojkama puno pripovijedati o ljubavi,ali koji zaista i osjećaju ono, što kažu. Anka je brzo primijetila, da Lovrić ozbiljno shvaća život i da su poštene namjere njegove.

»Čim postanem majstorom, odmah ću poći k tvome ocu, pa od njega zaprositi ruku tvoju!«

»A kada misliš, da bi se to moglo zbiti?« zapita Anka.

»Svakako još prije Božića, jer božićne blagdane želim sprovesti već u kući mile svoje zaručnice.«

»A u pokladama bit će već svatovi!« dodade Roganova Jelica, koja je iskreno voljela svoju prijateljicu.

Lovrić je održao riječ, te je početkom mjeseca prosinca godine 1526. zgotovio željeznu škrinju i podnio ju kao svoj uzorak pred ceh zagrebačkih bravara, ostrugara, kovača i cestara.*) Ovaj ceh nastao je godine 1521. udruženjem onih obrtnika, koji su u svome poslu trebali isti materijal, a to je željezo. Svaki ceh mora imati svoja pravila ili t. zv. štatut, po kojemu se ravnaju svi članovi ceha. Spomenuti ceh zagrebačkih bravara, ostrugara, kovača i cestara usvojio je od riječi do riječi onaj štatut, što ga je godine 1510. od kralja Vladislava II. dobio ceh križevačkih ostrugara i bravara.

U tadašnje doba nije bilo ništa neobična, da se preuzimaju ili posudjuju cehovski štatuti. Tako su neki štatuti n. pr. nastali u njemačkim gradovima na rijeci Rajni, pa odanle gotovo nepromijenjeni obišli desetak njemačkih gradova, dok nijesu dospjeli u Beč ili u štajerski Gradac. Ako se kasnije u Zagrebu, Varaždinu, Koprivnici ili u Križevcima osnovao novi ceh, onda su obrtnici toga ceha posudili štatut istoga ili sličnoga ceha u Beču ili u Gracu, pa ga usvojili doslovce ili s neznatnom promjenom. Čim je pak jednom u kojem hrvatskom gradu bio uredjen ceh, onda su njegov štatut posudjivali isti ili slični cehovi u drugim hrvatskim gradovima. Tako je n. pr. kralj Matija Korvin godine 1466. potvrdio štatut zagrebačkoga ceha krznara, uzdara i sedlara; kada se pako godine 1559. u Varaždinu osnovao novi ceh, u koji stupiše tamošnji krznari, uzdari, sedlari, štitari, lučari i kopljari, onda je ovaj ceh usvojio pravila sličnoga ceha zagrebačkoga. Iste godine 1559. osnovan je u Varaždinu takodjer šoštarski ceh, koji je jednostavno preuzeo štatut šoštarskoga ceha u Zagrebu.

Gradskomu poglavarstvu pripadalo je pravo nadzora nad cehovima. Ne smije se dakle nijedan ceh osnovati bez privole gradskoga poglavarstva. Zato su 3. svibnja 1521. u Zagrebu pred gradskoga suca Stjepana Mihaljevića, te pred gradske prisežnike i zastupnike stupili zagrebački bravari, ostrugari, kovači i cestari, pa ih zamolili, neka im dozvole, da urede svoj ceh prema štatutu, što ga je Križevčanima godine 1510. u ime kralja Vladislava II. podijelio palatin Mirko Peren. Gradski je sudac ova pravila pročitao i odobrio, te u ime cijeloga poglavarstva izdao odluku, da odsada vrijedi njihov ceh u Zagrebu. Ova povelja čuva se još i sada u arkivu grada Zagreba.*)

Velika su privilegija uživali svi cehovi. Tako n. pr. točka 3. u štatutu zagrebačkoga ceha bravara, ostrugara, kovača i cestara glasi ovako: »Tko nije član ovoga ceha, ne smije u Zagrebu samostalno izradjivati robu, kakovu izradjuju majstori, koji su u cehu. Pronadju li majstori takvoga

---

*) To nijesu cestari u današnjem smislu, nego obrtnici, koji su pravili noževe i mačeve.

*) Iznio ju je Ivan Tkalčić u »Povjestnim spomenicima slob. kralj. grada Zagreba«, svezak III. str. 209.—217.

prestupnika, neka mu zaplijene zalihu robe, koja će se kod njega naći; polovica ovako zaplijenjene robe pripada gradskomu sucu (kao zaštitniku ceha), a druga polovica neka se prodade i utržak upotrijebi u korist cehovskog oltara. Isto tako neka se postupa takodjer proti svakomu inostranomu majstoru, koji bi — izuzev sajamsko doba — u Zagrebu prodavao takovu robu, kakovu izradjuju majstori ovoga ceha.«

Na čelu svakoga ceha stajao je cehmeštar, koga su svake godine birali sami članovi ceha. Obično se ova čast povjeravala jednomu od starijih i uglednijih majstora. Cehmeštar je rukovodio sve poslove ceha svoga; osim toga morao je svaki mjesec barem jedanput obići sve radionice svoga ceha, te pregledati, da li majstori valjano rade. Ako cehmeštar prigodom takovoga pregledavanja nadje kakovu radnju, koja nije valjano izradjena, tada ju može uzeti i uništiti; dotični pak majstor bit će proglašen »fušarom«, te će ga ceh u narednoj sjednici kazniti globom. Prema tomu bila je cehovska disciplina jamstvom, da majstori ne će prodavati loše izradjenu robu.

Godine 1526. bio je cehmeštrom stari bravar Matija Požgaj. Njemu je dakle Franjo Lovrić predao željeznu škrinju, koju je toli umjetno izradio. Požgaj sazove sve članove ceha na sastanak, kakav se morao obdržavati svakoga mjeseca. Tu su majstori točno pregledali željeznu škrinju, koju je Franjo Lovrić podnio kao svoj uzorak. Pošto nije bilo baš nikakova prigovora, mogao je Lovrić pismeno cehu saopćiti svoju molbu, da mu dozvole stupiti u ceh kao majstor. Lovrić je u toj molbi dokazao, da je zakoniti sin poštenih roditelja, pa da je više godina valjano i bez prigovora služio kao pomoćnik kod bravarskih majstora u talijanskim gradovima i u Zagrebu.

Pošto je tako Lovrić ispunio sve preduvjete, odlučio je ceh, da će ga primiti u svoju zadrugu. Lovrić bude obaviješten, da će ga ceh svečano proglasiti majstorom na dan svete Lucije (13. prosinca), koja bijaše zaštitnica ceha zagrebačkih bravara, ostrugara, kovača i cestara Svake godine na taj dan služila se u župnoj crkvi kod cehovskog oltara pjevana sv. misa, kojoj morahu prisustvovati svi majstori sa svojim obiteljima, te svi pomoćnici i naučnici.

Poslije sv. mise držao je ceh svoju skupštinu, na kojoj se 1. birala cehovska uprava (cehmeštar i blagajnik), 2. sklapahu ugovori s novim naučnicima, koji će stupiti u nauk kojemu od majstora i 3. odredjivala plaća za pomoćnike u slijedećoj godini. Cehmeštar je na skupštini izvijestio o radu ceha u prošloj godini, a blagajnik podnio svoje račune glede ubranih globa i pristojba, te glede izdataka za cehovski oltar i za druge potrebe ceha.

Stari bravar Požgaj izjavio je na skupštini ceha bravara, ostrugara, kovača i cestara, da otklanja izbor za cehmeštra, jer namjerava, da se posve povuče u mir. Mjesto Požgaja izabrala je skupština cehmeštrom za godinu 1527. bravara Grgu Krafta. Cehovska ladica (škrinja), u kojoj su pohranjene knjige i drugi spisi cehovski, čuvala se uvijek kod cehmeštra. Na novu godinu prenašala se cehovska ladica od prijašnjega cehmeštra k novomu cehmeštru, koji je tom prigodom morao prirediti gozbu, jer su kod prijenosa ladice sudjelovali svi članovi ceha.

I svaki novi majstor bio je izvrgnut znatnim troškovima. On je prije svega mnogo vremena i novaca potrošio za izradbu svoga uzorka. Tečajem toga izradjivanja morao je s vinom podvoriti svakoga majstora, koji bi došao u njegovu radionicu, da se osvjedoči, da li taj uzorak zaista izradjuje baš kandidat za majstora. Na dan svoga primitka u ceh morao je novi majstor položiti tri zlatna forinta (dukata) u cehovsku ladicu za uzdržavanje cehovskog oltara. Osim toga morao je novi majstor toga dana pogostiti sve majstore svoga ceha, i to priredbom objeda i »užine«.

Ovu gozbu dao je mjesto Lovrića na svoj trošak prirediti stari bravar Požgaj u svojoj kući, da se tako bivšemu pomoćniku svome oduži za njegovu marljivost i vjernost.

Prigodom Lovrićevog proglašenja za majstora dade Požgaj kao cehmeštar pročitati sve one ustanove ceha zagrebačkih bravara, ostrugara, kovača i cestara, koje mora poznavati svaki član ceha, da se uzmogne prema njima ravnati. Evo glavnih ustanova:

1. Svakoga mjeseca — na za to odredjeni dan — čitat će se po jedna sveta misa na čast blažene djevice Marije kod cehovskog oltara u župnoj crkvi svetoga Marka. Ovoj »cehovskoj misi« mora svaki član ceha prisustvovati od početka do svršetka; ne dodje li tko k svetoj misi, a svoju odsutnost ne bude mogao valjano opravdati, morat će u ime globe platiti četvrt marke*) srebra za nabavu voska na cehovskom oltaru.

2. Poslije svake cehovske mise moraju svi majstori doći u ceh na sastanak; tamo će se raspravljati o takovim stvarima, koje se tiču njihova zanata. Prigodom takvoga sastanka mora svaki majstor u cehovsku ladicu položiti četiri denara za podmirenje troškova ceha.

3. Nijedan majstor ne smije kupiti sve željezo, što će ga trgovci dovesti na sajam. Samo u tome slučaju, ako drugi majstori ne bi htjeli željezo kupiti, može cijelu količinu — posebnom privolom cehmeštra — preuzeti kojigod majstor. Takav majstor može kasnije, ako hoće, kupljeno željezo rasprodavati takodjer drugim članovima ceha svoga.

4. Majstor ne smije k sebi vabiti pomoćnika drugoga majstora, obećavajuć mu veću plaću, bolju hranu ili štogod slična. Tko bi se ipak usudio, da učini što takova, morat će platiti globu u iznosu od jednoga dukata za nabavu voska na cehovskom oltaru.

5. Ako se pomoćnik zavadi sa svojim majstorom, te bez otkaza otidje od njega, ne smije ga nijedan majstor primiti u svoj posao; tko bi to ipak učinio, morat će platiti jedan dukat globe.

6. Uvrijedi li koji pomoćnik ceh, ne smije mu nijedan majstor dozvoliti, da u njega radi; tko drukčije učini, morat će platiti jedan dukat globe i još povrh toga moliti ceh, da mu oprosti ovaj prestupak.

7. Nijedan majstor ne smije držati više, nego li dva pomoćnika. Jedino u tome slučaju, da drugi majstori u Zagrebu ne bi imali dovoljno posla za domaće i pridošle pomoćnike, može onaj majstor, u kojega bi naručeno bilo mnogo robe, bez svakoga prigovora držati i više pomoćnika.

8. Majstor smije u nauku imati samo dva šegrta, i to tako, da jedan šegrt bude već barem polovicu godine u nauku, kada će u nauk stupiti drugi šegrt. Najkasnije mjesec dana poslije toga, kako je šegrt stupio u nauk, mora majstor učiniti s njim poseban ugovor. Novoga šegrta mora majstor svojim drugovima predstaviti u prvom narednom cehovskom sastanku, da ga poznaju svi članovi ceha.

9. Kada cehmeštar sazove majstore, moraju svi majstori doći na cehovski sastanak. Tko ne dodje, — a niti se valjano ne ispriča, — kaznit će se globom od jedne marke srebra (četiri dukata) za vosak na cehovski oltar; izostane li takav majstor po drugiput, platit će u ime globe dvije marke srebra. Ako bi se dogodilo, da koji majstor ne dodje niti na treći sastanak, neka se isključi iz ceha; takav majstor može ipak biti natrag

*) Jedna »marka srebra« vrijedila je 1488. godine četiri zlatna forinta ili dukata. (Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, knjiga II. str. 465.) »Marka srebra« bio je t. zv. nominalan novac, t. j. nije se nalazio u prometu, nego se po njemu samo računalo.

primljen u ceh, ako svoj prkos otkupi novcem, te ako obeća, da će se odsada pokoravati cehovskim odlukama.

10. Ako na cehovskom sastanku jedan majstor uvrijedi drugoga majstora krupnim i nečednim riječima, platit će u ime globe četiri marke (16 dukata) za vosak na cehovskom oltaru.

11. Kada umre majstor, moraju mu na sprovod doći svi drugi majstori zajedno sa svojim ženama i pomoćnicima; poslije sprovoda stavit će svaki majstor u cehovsku škrabicu jedan denar. Isto vrijedi za sprovod pomoćnika i majstorove žene. Umre li pako sin ili kći kojega majstora, moraju i tada na sprovod poći svi članovi ceha; no u cehovsku škrabicu stavit će samo pol denara.

12. Nijedan majstor ne smije u posao primiti takvoga pomoćnika, koji nije dosta vješt zanatu ili koji je na zlu glasu. Učini li to ipak koji majstor, platit će dvije i pol marke u ime globe za vosak na cehovskom oltaru; povrh toga morat će još i sam ceh zamoliti za oproštenje.

13. Ako bi majstor u svoj dućan javno ili potajno mamio takvoga kupca, koji je robu htio kupiti kod drugoga majstora, tada će mu ceh odmjeriti globu za ovaj prestupak.

14. Kazni li ceh kojega majstora globom, a on ne bi htio globe platiti ili bi se služio psovkama, tada ovakav majstor ne smije u svojoj radionici imati pomoćnika dotle, dok se ne pokori cehu. Bude li ovakav majstor i nadalje prkosio globi, neka se isključi iz ceha, a njemu samomu zabrani raditi na svojemu zanatu dotle, dok se ne bude posve pokorio.

15. Ako se koji majstor tako ponizi, da stupi u posao k drugome majstoru, pa da kod njega radi za dnevnicu, tada neka se oba takova majstora isključe iz ceha dotle, dok ne izmole oproštenje od drugih članova ceha.

16. Počini li koji majstor hotimice i zlobnom nakanom umorstvo, taj se za uvijek isključuje iz ceha. Isto vrijedi za majstora, koji bi zatečen bio na razbojstvu ili pri kojem drugom zločinu.

*

*   *

Sutradan u jutro sjedio je bravar Grga Kraft u svojoj radionici i promatrao, kako rade njegovi pomoćnici i naučnici. Kraftu se po glavi vrzle teške misli zbog novih prilika u cehu zagrebačkih bravara, ostrugara, kovača i cestara. Kraft se doduše ponosio, što ga je cehovska skupština jučer odlikovala, izabravši ga cehmeštrom. Time je on polučio cilj, za kojim je težio već pet godina, t. j. od osnutka ovoga ceha. No ipak nije Kraftova radost bila potpuna. Njegovu je sreću mutila činjenica, da je u ceh primljen Franjo Lovrić, koji će svojom vještinom naskoro potamniti dosadašnje prvenstvo Kraftovo. Ta nikada se još u Zagrebu nije gradjanstvo toliko zanimalo za čiji uzorak, koliko je zanimanja pobudila škrinja, koju je početkom prosinca podnio Lovrić kao svoj uzorak.

No uzalud je Kraft pokušao, da omalovaži ovu škrinju. On je naime kazivao, da je ta željezna škrinja doduše veoma umjetno izradjena, ali da nije praktična, pa da ju sigurno ne će nitko kupiti. Kraftova je tvrdnja bila oborena, jer je škrinju kupio vlastelin Ladislav Ratkaj iz Velikoga Tabora u Zagorju. Ratkaju se prigodom njegova boravka u Zagrebu ova škrinja tako svidjela, da je za nju Lovriću platio znatnu svotu novaca. U toj škrinji držao je Ratkaj svoje novce, jer tada još nije bilo štedionica;

osim toga čuvao je on u škrinji svoje povelje, račune, dragocjenosti, te zlatno i srebrno posudje.*)

Nije Kraft bio zabrinut samo za svoj dosadašnji ugled, koji će znatno pasti uslijed Lovrićeve vještine. Zagreb je tada bio malen grad. Svi će gradjani naskoro opaziti, da je Lovrić bolji bravar, nego li je Kraft. Uslijed toga porasti će naručbe u Lovrićevoj radionici, a umanjit će se u radionici Kraftovoj. Prema tomu pretrpjet će Kraft i materijalnu štetu zbog toga, što će odsada Lovrić voditi bravarski posao kao samostalan majstor. »A ja ću se sa svojom robom morati potucati po sajmovima, ako ne budem htio, da umanjim dosadašnju proizvodnju!«

»Oh, da mi je kako moguće osujetiti strašnu utakmicu, koja mi prijeti od Lovrića!« uzdisao je Kraft, izlazeć iz radionice na dvorište.

Upravo u tome času stupi u dvorište neki stranac. Po izgledu svome priličio je taj čovjek nekakvoj propalici.

»Tko si?« izdere se na došljaka Kraft, pogledav ga oštro.

»Zovu me Adam«, odvrati stranac, skinuv kapu sa glave.

»A što si po zvanju svome?»

»Ništa, baš ništa! Putujem po svijetu i...»

»I uznemiruješ ljude svojim prosjačenjem», upade mu u riječ Kraft.

»Pravo kažete. Ali što ću, kad je to moja bolest. Eto vidite, sada se upravo vraćam iz Italije, gdje sam razgledao Mletke, Padovu, Veronu, Milan i mnoge druge lijepe gradove».

»Ti si bio u Italiji?« zapita Kraft, a oči mu radosno zasjaše, kao da se nečemu dobromu dosjetio.

»Da, u Italiji!« odgovori Adam. »Zanima li vas Italija?«

»O, i te kako! Ali podji sa mnom u sobu, da te malo podvorim, pa da se porazgovorimo o Italiji.«

»Vrlo rado!« reče Adam, nasmjehnuv se ljubezno.

Ne ćemo ispitivati, o čemu se bravar Kraft u sobi razgovarao s ovom skitnicom. Njihov je razgovor potrajao čitav sat, jer je Adam za to vrijeme šunku jeo i vino pio. Na odlasku izbroji Kraft ovoj svjetskoj protuhi stotinu malih srebrnih denara, pa mu reče:

»Evo ti potpun ugarski forint, da uzmogneš izvršiti svoje obećanje.«

»Bit ćete zadovoljni sa mnom«, odgovori Adam.

»Moraš u Zagrebu ostati barem dva dana.«

»Ne ću odavle otići, dok bude i jednoga denara u mojemu džepu!«

Kraft stisne Adamovu ruku na vratima svoje sobe. Zadovoljno je gledao, kako ova kitnica tetura kroz dvorište.

»Zbogom!« vikne Adam, izlazeći iz dvorišta.

»S vragom!« promumlja Kraft, a usne mu se slože na smijeh, koji je odavao zlobnu dušu njegovu.

Pijani Adam podje kroz Markov trg u Kamenitu ulicu. Opaziv ovdje Bošnjakovu krčmu, reče Adam: »Ovdje ćemo dakle početi.«

U krčmi sjedio je Bošnjak, razgovarajući sa dvojicom majstora; ovi nijesu mogli dočekati podneva, već dodjoše k Bošnjaku, da nešto založe.

»Dobar dan!« pozdravi Adam, unišav u krčmu.

»Da bog da!« odzdravi Bošnjak.

»Imate li dobroga vina?« zapita skitnica.

»I te kakova! Samo ako ti imaš novaca, da platiš, što ćeš ispiti?«

---

*) Prije nekoliko godina dospjela je Ratkajeva škrinja s poveljama i drugim spisima u kr. zemaljski arkiv u Zagrebu, gdje se još i sada čuva.

»Novaca?« naceri se Adam. »Evo novaca!« vikne samosvijesno i počne vaditi srebrne denare iz džepa svoga.

Krčmar Bošnjak ne reče ni riječi, već ode iz sobe, pa donese vrč vina i stavi ga pred Adama.

»Baš je dobro!« pohvali Adam vino, srknuv ga pohlepno iz vrča. »A ima li u Zagrebu što nova?«

»Ti kao da već dugo nijesi bio kod nas!« primijeti Bošnjak.

»Ne mogu ja istodobno biti na dva mjesta. Što ću vazda raditi u Hrvatskoj? Pošao sam malo u Italiju!« pohvali se Adam.

»E, tamo je sigurno ljepše, nego li kod nas,« reče Bošnjak.

»Boga mi, jest!« odvrati Adam. »Tu je gotovo samo sirotinja, a u Italiji ima bogatih ljudi, koji bi mogli kupiti polovicu Hrvatske! Tamo se dade zaslužiti mnogo novaca!«

»E, sretna li je zemlja ta Italija!« uzdahne Bošnjak. »Mnogo mi je lijepa o njoj već pripovijedao Franjo Lovrić.«

»Lovrić?« zapita Adam. »Zar je Lovrić možda u Zagrebu?«

»Već gotovo polovicu godine,« odgovori Bošnjak. »Poznaješ li ga možda iz Italije?«

»Osobno ga još ne poznajem, ali sam čuo dosta toga pripovijedati o njemu.«

»O to je pošten i vrijedan mladić!« pohvali ga Bošnjak. »Lovrić je najmarljiviji i najvještiji bravar u Zagrebu.«

»Da je marljiv i vješt u svome zanatu, to može biti«, primijeti Adam. »No u Italiji nije Lovrić ostavio lijepih uspomena.«

»Pa što znadeš zla o njemu?« zapita Bošnjak.

»Lovrić ima jednu strašnu pogrješku!«

»Kakovu pogrješku?«

»On je u Italiji poznat kao palikuća.«

»Palikuća? Lovrić da je palikuća?« začudi se Bošnjak.

»Čini se, da je to sve vas iznenadilo?« nasmije se Adam.

»Ti ne znaš, što govoriš!« reče Bošnjak. »Lovrić da kuće pali! Ne, ne; to nije moguće!«

»Ako mi ne vjerujete, a vi se propitajte u Mlecima, pa u Veroni, Padovi i u Milanu. Ondje ga dobro poznaju!«

»Ali kod nas je Lovrić dosada provodio upravo uzoran život,« reče Bošnjak.

»Moguće!« odgovori Adam. »Vi sudite po tomu, što je Lovrić trijezan i neumoran radnik. Ali što ćemo, kad svatko od nas ima po koju ljutu pogrješku. Lovrić je na primjer strastven palikuća!«

»O tom nije u Zagrebu nikomu ništa poznato«, uze Bošnjak opet braniti Lovrića.

»Možda još nije ovdje izbila ova strast Lovrićeva.«

»Lovrić je upravo jučer primljen u zagrebački ceh bravara, ostrugara, kovača i cestara,« dodade Bošnjak.

»Majstori se prenagliše,« primijeti Adam. »Nijeste dovoljno ispitivali predživot Lovrićev. A što će biti, ako se u Lovriću opet javi stara njegova bolest, te počne paliti vaše kuće na Griču?«

»Teško mi je vjerovati, da bi Lovrić mogao takova šta činiti,« reče Bošnjak. »Ali ipak ne će škoditi, ako u tome pogledu malo pripazite na Lovrića«, opomene Adam.

»E, pa i ne će škoditi!« popusti Bošnjak.

Adam ispije vino, te izadje iz Bošnjakove krčme. Puna dva dana ostade još ova protuha u Zagrebu, obilazeći sve ulice, a ne mimoišav ni-

jedne krčme. Svuda je — tobože samo kao slučajno — započimao razgovor o Lovriću. Ljudi su doduše Lovrića hvalili, ali on ga je klevetao, podmitajuć mu gadnu strast: palež.

Ima li na svijetu ružnijega grijeha, nego li je kleveta? Možeš li čovjeku učiniti više zla čime drugim, nego li ga činiš klevetanjem? Ako komu ukradeš kakvu stvar, možeš mu ju kasnije vratiti. No oklevećeš li koga, pa mu time otmeš poštenje, oteo si mu sve! Uzalud ćeš kasnije uvidjeti svoj zločin, te nastojati, da ga popraviš! Bez uspjeha ćeš se mučiti, da oklevetanomu vratiš ugrabljenu čast i poštenje! Nikada više ne ćeš takvoga nesretnika moći posve oprati, jer će sigurno na licu njegovu ostati barem dio tvoje klevete. Ljudi će doduše slušati i nove tvoje riječi; ali će ipak ramenima kimati i govoriti: »Ipak bi moglo nešto biti na stvari!«

Protuha Adam odskitao se dalje iz Zagreba, ali je za njim ostalo sjeme klevete, što ga je posijao. Po zagrebačkim krčmama raspravljalo se nekoliko dana o čudnovatoj strasti Lovrićevoj.

»Tko bi mislio«, govorili su ljudi, »da ovaj čovjek pali kuće! Ta na oko izgleda kao čestit gradjanin, a ne kao palikuća!«

»E, valja dobro pripaziti na njega,« dodavahu drugi, »jer . . . jer vrag ne spava!«

Pripovijest o Lovrićevim paležima po Italiji doprla je u mnoge radionice zagrebačkih majstora. Svuda se o tom govorilo, samo ne pred Lovrićem i njegovim pobratimom Blažićem. Ova dvojica nijesu ni slutila, zašto u njih toli uplašeno gledaju zagrebačke žene i djevojke, kada su u nedjelju 16. prosinca 1526. prije svete mise šetali po Markovom trgu.

Toga dana sastao se bravar Grga Kraft s lončarom Matijom Katićem. Poslije kratkog vremena povede se razgovor o Franji Lovriću.

»Čujem«, reče Kraft, »da će Lovrić naskoro zaprositi ruku tvoje kćeri Anke.«

»Da!« odgovori Katić. »Moja mi je žena rekla, da će Lovrić k nama doći još ovih dana prije Božića.«

»Pa hoćeš li mu dati jedinicu svoju?«

»Zašto ne? Ta vrijedan je čovjek, a moja ga Anka veoma voli.«

»Žalim ju siroticu; od srca žalim!«

»Što veliš?« začudi se Katić.

»Lovrić nije zaslužio ruku takove djevojke.«

»Po čemu tako sudiš?«

»Po glasinama, koje o Lovriću kolaju po Zagrebu.«

»Kakove glasine? Govori, čovječe, jasnije, ako ne ćeš, da me svojom sumnjom stavljaš na muke.«

»E, kada baš želiš, a ti čuj! Po Zagrebu se govori, da je Franjo Lovrić palikuća.«

»To je laž!« vikne Katić. »U Zagrebu nije bilo požara, otkako ovdje boravi Lovrić.«

»Čekaj, brate! Nitko ne veli, da je Lovrić štogod zapalio u Zagrebu, nego u Italiji.«

»Gdje u Italiji?« zapita Katić.

»U Mlecima, u Veroni, u Padovi i u Milanu. Ondje je Lovrić svuda poznat kao palikuća; zato je i morao pobjeći iz Italije.«

»A tko to znade? Reci: tko?«

»Kažu, da je ovih dana u Zagrebu boravio neki čovjek, koji je došao iz Italije, pa je to pripovijedao o Lovriću.«

»Da to nije možda puka kleveta?«

»E, tko bi to znao istinito prosuditi? Ali nešto će ipak biti na stvari, kada se o tom govori svuda po Zagrebu.«

»Ljudi vole o drugom govorit izlo, nego li dobro«, primijeti Katić.

»Pravo kažeš! Ali mene se to ipak ne tiče! Ja sam smatrao svojom dužnošću, da te kao iskren prijatelj upozorim na ono, o čemu gotovo svi pripovijedaju, a nitko se dosada nije usudio, da to reče i tebi.«

»Ti si se, Grga, pobrinuo, da pomutiš mir duše moje!« uzdahne Katić i pođe dalje.

*

* *

Jeste li kada vidjeli vrzino kolo? Vjetar na cesti zahvati prašinu, pa ju počne kretati najprije na istomu mjestu sve brže i brže, da dobije oblik kola; zatim se takovo kolo stane pomicati sve dalje i dalje, a postaje sve veće i veće. Jao onome, tko zapane u takovo kolo, jer ću mu prašina brzo iskvariti oči!

Isto vam je tako i s klevetom! Ona se doduše ne vrze po prašini, nego po najgadnijem blatu; ali ipak se kreće sve brže i brže, a putuje sve dalje i dalje. Jao onome, tko zapane u kolo klevete, jer će mu blato poprskati lice tako, da ga više ne će moći oprati niti najfiniji sapun!

Bravar Lovrić bio je oklevetan, a lončar Katić stavljen na duševna mučila. Bijedni Katić! Obilazio je po Zagrebu razne radionice, da štogod potanje dozna o strašnoj sumnji, koju je u njemu uspirio Grga Kraft. Svagdje je Katić namjerice počimao govoriti o bravaru Lovriću; no svagdje su ljudi šutjeli, znajući za ljubav, koja veže Lovrića s Katićevom Ankom. Tekar na izravno pitanje, što li znadu o Lovrićevim pogrieškama, dobivao bi Katić odgovor, da je Lovrić u Italiji palio kuće.

»Otkuda to znadete?« zapitao bi Katić.

»Tako se pripovijeda po cijelom Zagrebu!« glasio bi redovito odgovor, a ljudi bi gotovo nehajno slegnuli ramenima.

Jadni lončar nije nigdje mogao doznati drugo, nego li ono, što mu je već kazao Grga Kraft.

»Govori se, da, govori!« šaptao bi Katić. »Ali nitko ne može baš ništa dokazati! Ako ovi ljudi svojim brbljanjem raznose po Zagrebu lažnu vijest o Lovriću, onda svi zajedno počinjaju težak zločin, a da ipak nijesu toga svijesni. Ta oni možda i ne slute, koliku nepravdu nanose nevinomu čovjeku!«

Katić se spremao, da svojoj ženi i kćeri priopći, što li se to po Zagrebu govori o Lovriću. S ovim priopćenjem otezao je lončar od dana u dan. Žao mu bijaše, da milomu djetetu svomu — dobroj svojoj Anki — jednim mahom razbije sladak san o idealu srca njezina.

Tako je došao 21. prosinac 1526., kada crkva katolička slavi dan apoštola Tome. Anka je znala, da će toga dana Lovrić zaprositi ruku njezinu. Tominje bijaše u ono dob zapoviježdani blagdan*), te je Lovrić odabrao ovaj dan kao posljednji blagdan prije Božića, da uzmogne Božić sprovesti već kao zaručnik ljubljene svoje Anke.

Nikada još nije Lovrića bilo u kući lončara Katića. Tada naime nije zagrebački mladić smio zalaziti u kuću svoje odabranice sve dotle, dok nije kucnuo čas, da djevojku zaprosi od roditelja njenih.

Katić je znao, da će k njemu doći Lovrić, ali se nimalo nije radovao tome dolasku. Njegove neprilike nije Lovrić niti naslućivao; on je — ula-

---

*) Sve do godine 1771. svetkovahu se u Hrvatskoj kao zapoviježdani crkveni blagdani: treći dan Uskrsa i Duhova, zatim dan dobre dječice, pa Silvestrovo, Lovrenčevo, Josipovo, Križevo, Ivanje, Anino, Miholje i svetkovine svih 12 apoštola. Papa Klement XIV. odredio je godine 1771., da se ovi dani kod nas više ne svetkuju poput blagdana.

zeć u Katićevu kuću — bio uvjeren, da se nitko ne će opirati njegovoj sreći, kad ga Anka iskreno ljubi. O, koliko li je čeznuo za ovim časom!

S više radosne uzbudjenosti, nego li običajne uzrujanosti, stupi Lovrić u sobu, te uljudno pozdravi Katića i njegovu ženu. Anka nije bila prisutna, već se po majčinom savjetu zadržala u kuhinji. »Kada otac dade privolu svoju, odmah ću te zovnuti!« uputila je Anku majka njena.

»Vama je sigurno već poznato, radi čega dodjoh u vašu kuću«, počne govoriti Lovrić. »Mene je ovamo dovela iskrena ljubav prema vašoj kćeri Anki. Bog mi je svjedokom, da Anku volim više, nego li ikoga drugoga na tome svijetu. Već preko dva mjeseca gorim od želje, da Anku povedem pred oltar kao drugaricu svoju. Moja je namjera poštena; zato evo dolazim k vama s molbom, da mi dadete ruku mile svoje kćeri«.

Pažljivo je lončar Katić saslušao Lovrićeve riječi. Njegova žena bijaše do suza ganuta, što je sretno dočekala ovaj čas. U prvi čas nastade šutnja, koju tekar prekinu dubok uzdah Katićev.

»Dragi moj Lovriću!« reče Katić. »Zovem vas evo »dragim«, po čemu slobodno možete zaključiti, da nijeste daleko ni od moga srca. Ipak osjećam dužnost, da vam uskratim ruku svoje kćeri«.

Nikada još nije Katića njegova žena pogledala s tolikim začudjenjem, kao ovajput. Sirotica kano da nije pravo vjerovala svojim ušima.

»Jesam li pravo čula?« zapita ona muža svoga.

»Ne mogu dozvoliti, da se jedinica moja udade za Lovrića!« potvrdi Katić.

»Ali zašto ne?« zapita Lovrić. »Anka me ljubi!«

»To mi je poznato!« odgovori Katić.

»Ja sam sve učinio, da postanem dostojan za zeta vašega. Primljen sam u bravarski ceh, a stari Požgaj predao mi je svoju radionicu, da ju samostalno vodim pod svojim imenom. Marljiv sam, te ću radom svojih ruku moći hraniti sebe i ženu svoju. Nema dakle nikakovog razloga, da mi uskraćujete privolu za brak s vašom kćerkom Ankom«.

»Ima žalibože razloga, i to takvog, koji je jači od srca moga. Da je samo do mene, vi bi danas postali zaručnikom jedinice moje. Ali ja vas moram odbiti radi svijeta!«

»Radi svijeta?« zapita Lovrić. »Ne razumijem, što mislite time reći«.

»Po Zagrebu se govori, da ste vi palikuća!«

»Ja palikuća!« začudi se Lovrić. »Vi se sigurno šalite!«

»Žalibože nije to nikakova šala. Zagrepčani pripovijedaju, da ste vi palili kuće po Italiji, pa utekli ovamo, da ondje izmaknete kazni«.

»Za pet rana božjih!« vikne Katićeva žena, te se prekrsti i ustrašeno pogleda u Lovrića.

»Ta je li moguće, da na svijetu ima takovih klevetnika!« reče Lovrić.

»Dobro ste kazali, jer i ja držim, da je to prosta kleveta, što ju raznose po Zagrebu«, dodade Katić.

»Ja da kuće palim? Ja, koji nijesam kadar, da drugu svome kažem jednu žalnu riječ! O, Bože!«

»Posvema razumijem vašu tugu radi ove klevete«, reče Katić. »No i vi morate razumjeti moj položaj! Smijem li vam ruku svoje kćeri dati sada, upravo sada, kada se o vama toli gadna sumnja širi po cijelom Zagrebu? Ne, ne! Vi mi ne smijete zamjeriti, što vas danas moram odbiti. Pričekajte još neko vrijeme! Možda će se kleveta slegnuti, kada će ljudi vidjeti, da vi ne palite kuće, nego da marljivo radite svoj zanat. Mlada je Anka, mlad ste i vi, pa možete jedan na drugoga čekati. Ne će nito tra-

jati dugo! Ako Bog da, mi ćemo zajedno božićevati barem na godinu, kad nam je već zlobna kleveta onemogućila, da zajednički sprovedemo ove božićne blagdane!«

»Vi me dakle odbijate samo na neko vrijeme?« zapita Lovrić, koga su očevidno umirile blage riječi Katićeve.

»Samo na neko vrijeme, recimo za godinu dana!« potvrdi Katić.

»Dobro! Ja ću čekati na dragu moju Anku!« reče Lovrić, te se oprosti s Katićem i s njegovom ženom, pa ode iz kuće. Prviput bijaše u Ankinoj kući, a nije niti vidio ljubljene djevojke!

*

* *

Pod večer 21. prosinca 1526. bijaše Bošnjakova krčma u Kamenitoj ulici puna svijeta. U prvoj sobi zabavljahu se pomoćnici, dočim su drugu — manju — sobu zapremili majstori. U toj sobi na okupu je gotovo sav klub »Vrč«. Iz Markovog trga dodjoše: brijač Nikola Strugar, zlatar Juraj Mikulić i trgovac Šimun Rogan; iz Markove ulice došao je bačvar Valent Radlin, iz Mesničke ulice mesar Ivan Repec, a iz trga sv. Katarine krznar Mijo Novak. Krčmar Bošnjak slavio je toga dana svoj imendan; zato je besplatno gostio klub »Vrč«, kojemu je i sam bio članom. Brijač Strugar igrao je ulogu stoloravnatelja, te je već izrekao tri zdravice, od kojih je osobito nacifrao onu u čast današnjega »godovnjaka«.

Nešto prije sedam sati udje u sobu gradski sudac Stjepan Petek, koji bude burno pozdravljen i veselo primljen.

»A gdje si dosada bio?« zapita krčmar Bošnjak suca, kada mu je čestitao i ruku stisnuo.

»Kako si kazao: bio ili pio?« našali se brijač.

»Idi, ugurzuze!« ukori krčmar brijača.

»Kod kolara Križana«, odgovori sudac. »Ondje sam bio, ali i pio! Ta i Križan je Tomo, pa danas slavi svoj imendan«.

»Pa tko je jošte bio kod Križana?« zapita Strugar.

»Ala je naš brico znatiželjan!« primijeti zlatar Mikulić.

»E, bilo nas je dosta i kod Križana«, odgovori sudac. »Od našega kluba bio je ondje samo lončar Katić. Ja ga htjedoh povesti ovamo, ali ga je Križan suzdržao kod sebe«.

»A je li tebi Katić kazivao, što se danas dogodilo u njegovoj kući?« zapita brijač Strugar.

»Nije mi ni riječi govorio o sebi ili o svojima«.

»Pa što se zbilo?« zapita trgovac Rogan.

»Ovaj naš brico sve znade, upravo sve!« čudio se Mikulić.

»Nijesam ja kriv, što bravar Kraft nije toga kazao vama, nego baš meni«, branio se Strugar.

»E, znade Nijemac, tko će novost najprije razglasiti po Zagrebu«, našali se opet Mikulić.

»No, pa što se dogodilo? Daj nam jednom već kazuj!« reče nestrpljivi bačvar Radlin.

»Katić je danas odbio bravara Lovrića, kada je došao zaprositi ruku njegove kćeri Anke«.

»E, pa drugo nije ni mogao učiniti«, reče mesar Ivan Repec.

»Kako će jedinicu svoju dati palikući!« primijeti bačvar Radlin.

»Htio si reći: čovjeku, o kojem se govori, da pali kuće«, ispravi Radlinovu primjedbu sudac Petek.

»Tako je!« potvrdi stari krznar Novak. »Ne mora biti sve istina, što se o komu govori«.

»Ja ne mogu nikako vjerovati, da bi Lovrić mogao kuće paliti!« izjavi trgovac Rogan. »Na mene je Lovrić uvijek činio utisak poštena čovjeka. On je marljiv i vješt bravar, pa ne vidim razloga, zašto bi morao baš kuće paliti!«

»Kažu, da je palež posebna strast nekih ljudi«, počne govoriti brijač.

U tome času začuje se u prvoj sobi neki žamor. Čulo se, kako pomoćnici uzrujano lete kroz vrata na ulicu, odakle je naskoro dopro glasan povik: »Vatra!« Krčmar Bošnjak naglo otvori prozor, da vidi, ne gori li gdje u susjedstvu. Kamenita ulica bijaše tamna, što je Bošnjaku služilo sigurnim dokazom, da njegovoj kući ne prijeti neposredna pogibelj. No sada se oglasi veliko zvono na tornju crkve sv. Marka. Majstorima se pričini, kao da im srsi prolaze kroz tijelo, te polete gotovo bez daha na ulicu. Zvono je muklo udaralo »na stranu«, a sve gradjane obuze neka tjeskoba.

»Hvala Bogu, da je mirno vrijeme!« reče sudac Petek, uspinjući se Kamenitom ulicom prema Markovom trgu.

»Nema ni traga vjetru«, dodade stari krznar Novak, koji je išao sa sucem, dočim su Rogan, Mikulić, Strugar, Radlin i Repec pobrzali naprijed.

Kako nije bilo kasno, bijahu gradjani zagrebački još budni, te se brzo na garištu sakupilo mnogo svijeta. Medju prvima poletio je onamo bravar Franjo Lovrić. On je naime poslije večere sjedio kod prozora svoje sobe u prvom katu Požgajeve kuće na uglu Markovog trga i današnje Županijske ulice. Lovrić nije u svojoj sobi imao zapaljenu svjetiljku, već je u tamnoj sobi razmišljao o kleveti, kojom ga je netko obružio u Zagrebu.

»Današnji bi dan za mene morao biti dan sreće i radosti«, šaptao je Lovrić, »a kad tamo, meni je donio tugu i sramotu!«

Lovrićeve misli bijahu uperene u Visoku ulicu, gdje stanuje ljubljena djevojka njegova.

»Sigurno je i dobra moja Anka ranjena u dno srca svoga!« uzdisao je Lovrić, zureći kroz prozor na Markov trg. Pogled mu je preko Markove ulice dopirao ravno na početak Mesničke ulice, za kojom se dosta strmo diže Visoka ulica. Kako je Katićeva kuća bila odmah na početku Visoke ulice, mogao se iz Lovrićeva stana vidjeti samo krov njezin.

Lovrić je čitav sat pogledavao na taj krov, pod kojim stanuje najmiliji mu stvor na svijetu. I gle: na jednom opazi Lovrić, kako su počele iskre vrcati blizu tog krova. Mladića počne nešto stiskati oko srca; kad je pak za čas dva opazio, kako je ondje liznuo plamen, stane Lovriću gotovo krv u žilama.

Ne rekav nikomu ni riječi, pojuri Lovrić kao strijela niz stube iz kuće na ulicu, pa kroz Markov trg i Markovu ulicu u Visoku ulicu. On je prvi opazio nesreću, koja je zaprijetila Anki njegovoj; zato je prvi poletio na obranu imovine Ankine. Plamen je zahvatio tekar malen dio krova na Katićevoj radionici, koja se nalazila tik same kuće.

Lovrić nadje u dvorištu Anku i njezinu majku. Uplašene žene počele su jaukati od straha, koji hvata sve pogorelce.

»Ne bojte se!« tješio ih Lovrić. »Vi se brinite za spas pokućstva u kući, a ja ću iznositi orudje i gotovu robu iz radionice. Eto već i drugih ljudi, koji će nam pomagati!«

U tome času dolete u dvorište najbliži susjedi, koji se veoma začudiše, kada su kod garišta opazili Lovrića. Naskoro pridodje mnogo ljudi, te se pristupilo obrani kuće. Lovrić je iz radionice iznio dvije velike ponjave, što ih je Katić trebao prigodom polaska na sajmove. Ove ponjave nakva-

siše u vodu, pa ih onda staviše na krov Katićeve kuće, koja bijaše pokrivena drvenim daščicama poput ostalih kuća u tadašnjem Zagrebu. Iskre se iz krova zapaljene radionice dizahu u vis, odakle padahu na krov kuće; ali su brzo i ugasnule na mokroj ponjavi. Kad je u dvorište dotrčao lončar Matija Katić, našao je ondje već mnogo ljudi, a kuću svoju prilično osiguranu od požara.

Medju prvima stigao je na garište bravar Grga Kraft. On nije ništa poduzeo za obranu kuće, već se pridružio gledaocima, koji dodjoše na garište iz puke znatiželjnosti.

»»Čudnovato«, reče Kraft, »da se taj požar dogodio baš istoga dana, kada je lončar Katić iz svoje kuće istjerao dosadnoga prosca«.

»Zar Lovrića?« zapita neka žena izmedju gledaoca.

»Da!« odgvori Kraft, nasmjehnuv se zlobno.

»E, pa kako bi lončar i mogao svoju kćer dati palikući!« oglasi se opet netko.

»Ha, nije li možda Lovrić iz osvete Katiću podmetnuo vatru?«

»Tko zna?« odgovori Kraft. »Ništa nije nemoguće!«

Kako su kućna vrata bila širom otvorena, a dvorište posve rasvijetljeno, jasno se iz ulice razabiralo, što se tamo zbiva. Znatiželjnici su vidjeli, kako netko iz radionice nosi razne stvari pred vrata, gdje ih drugi ljudi primaju i dalje odnašaju na sredinu dvorišta. Medjutim je plamen zahvatio čitav krov, dapače se na jednom dijelu krova počele već rušiti goruće grede. Lovriću je dalnji boravak u radionici bio opasan; zato je morao kroz vrata izaći na dvorište. Čim je stupio na rasvijetljeno dvorište, pokaže bravar Kraft prstom na njega.

»Oho!« reče Kraft. »Gledajte ljudi, kako Lovrić pomaže nesudjenomu tastu svomu!«

»Da nije to prema onoj priči, gdje se kazuje, kako je tat prvi vikao: držite ljudi tata!« primijeti čovjek, koji je na ulici stajao uz Krafta.

»Svakako je čudnovato«, nastavi Kraft, » da se Lovrić prvi našao na garištu. To mi ne ide u glavu!«

»Sigurno je Lovrić zapalio krov na radionici, da se osveti Katiću, što mu je uskratio ruku svoje kćeri!« vikne susjed Grge Krafta.

»Lovrić je palikuća ,te bi ga trebalo uhvatiti!« reče Kraft prema gradskom sucu Petku, koji je upravo došao pred kuću.

»Zatvorite Lovrića!« vikne sucu neka žena.

»U zatvor s njim!« dodade netko. »Lovrić bi mogao nastaviti s paležem, te ugrožavati čitav Zagreb!«

»Nemojte se ljudi uzrujavati!« mirio je sudac gradjane.

»Kako da budemo mirni«, branio se Kraft, »kad evo moramo na svoje oči gledati onoga palikuću!«

»Zatvorite Lovrića!« čuo se sve jači zahtjev.

»Moraš poslušati gradjane, ako ih želiš primiriti!« savjetovao je sucu brijač Strugar. »Eno tamo kaštelana. Zovni ga, pa mu naloži, neka Lovrića pritvori u gradsku vijećnicu!«

Sudac posluša brijača, te zovne kaštelana Blaža Šporara, koji je upravo iz dvorišta izlazio na ulicu.

»Blaže! Podji do Lovrića, pa mu tiho reci, neka s tobom odmah podje u gradsku vijećnicu. Ondje ga pridrži, dok ja dodjem!«

Kaštelan podje u dvorište, da izvrši sučev nalog. Lovrić se lecne, kad je čuo, da mora ići u gradsku vijećnicu; ali ipak posluša bez ikakova otpora. Sve je to dobro vidio Grga Kraft, koji odluči ovu priliku upotrijebiti na propast Lovrićevu.

*

»U zatvor s palikućom!« vikne Kraft, što je glasnije mogao.

Sav narod opazi, kako kaštelan vodi Lovrića, komu počne dobacivati najružnije psovke. »Palikuća!« »Hulja!« »Nitkov!« i druga imena padahu na ledja bijednoga Lovrića, koji je morao prolaziti kroz špalir razjarenoga svijeta.

Smrtno blijedilo pokaže se na Lovrićevom licu. S nijednom riječi nije Lovrić uzvratio svjetini, premda mu se teško bilo suzdržati. Tekar onda, kad je Lovrić došao u Markovu ulicu, reče on kaštelanu:

»Tako je nekada Isus Krist morao nedužan prolaziti kroz špalir Židova, koje su zlobni ljudi digli protiv njega.«

Jedva je ove riječi Lovrić izgovorio, kad li mu suze potekoše na oči. Nije se više mogao suzdržati jadni taj mladić, koji je odviše muka pretrpio u jednome danu. On, koji već nekoliko godina nije plakao, zarida sada gorko!

»Volio bih živ propasti u zemlju, nego li dočekati toliku sramotu!« jecao je Lovrić, prolazeći dalje Markovim trgom.

»Meni je teško«, reče kaštelan Šporar; »ali ja moram vršiti odredbu gradskoga suca.«

»Valjda me ne držite i vi za palikuću!« okrene se Lovrić prema kaštelanu.

»Tako ne izgledaju palikuće!« odvrati kaštelan, stisnuv ruku Lovrićevu. »Nijednoga časa nijesam vjerovao u klevetu, koja se ovih dana o vama širila po Zagrebu. Imadem ja dovoljno iskustva, da prosudim, tko li je dobar čovjek, a tko zločinac.«

Lovriću je neizrecivo godio već onaj topli stisak ruke; kaštelanove pak riječi ublažiše mu tugu srca njegova.

»Hvala vam za ovu — meni toli dragu — izjavu!« reče Lovrić, te s kaštelanom unidje u gradsku vijećnicu.

* * *

I primakne se Božić godine 1526.

U crkvi sv. Marka služila se ponoćka. Već u 11 sati na večer zazvonilo je veliko zvono na tornju, javljajući gradjanima zagrebačkim, da se treba spremiti za polazak k svetoj misi. Premda je bila oštra zima, ipak su mnogi gradjani otvarali prozore, da čuju ugodan zvuk velikoga zvona. A kako im je godilo, što su dočekali početak velikoga blagdana!

»Svim na zemlji mir, veselje!« zapjevaše ljudi po kućama svojim, podavajući se posve uživanju onoga posebnog blaženstva, što ga svijetu kršćanskomu donose božićni blagdani. Ljudi zaboravljaju na sve pretrpljene žalosti i nesreće, koje ih zadesiše tečajem prošle godine. Štogod je prošlo, spada u zaborav, pa »na tom mladom ljetu veselimo se!«

U pol 12 sati zazvoni veliko zvono po drugiput, što je Zagrepčanima služilo kao znak, da sada treba poći od kuće. I evo za nekoliko časaka oživio je Markov trg, na koji su dolazile povorke iz svih ulica. Tada još Zagreb nije imao nikakove javne rasvjete; tko je htio, da po noći vidi na ulici, morao je sa sobom ponijeti svoju svjetiljku, pa tako sam sebi svijetliti putem.

I dodje ponoć, a svi zvonovi sa crkve sv. Marka navijeste, da je sada počela sv. misa ponoćka. Sav narod nije stao u crkvu; zato su crkvena vrata bila otvorena, da uzmognu sv. misi prisustvovati i oni gradjani, koji ostadoše pred crkvom. Orgulje zasviraše, a narod punim glasom zapjeva staru božićnu pjesmu: »Narodio se kralj nebeski!«

Pjesma se čula na daleko, pa je glas njezin dopro i u Lovrićev zatvor.. To bijaše malena soba s posve malenim prozorom, koji je bio okrenut prema dvorištu gradske vijećnice. U toj sobi dočekao je Lovrić početak — inače toli lijepih — božićnih blagdana! U jednom kutu ove kobe nalazio se kup slame; to bijaše ležaj Lovrićev.

»Večeras mi ne će biti teško ležati na toj slami«, reče Lovrić kaštelanu Šporaru, kada mu je pod večer donio nešto hrane.

»Zašto baš večeras?« zapita kaštelan.

»Zato, jer će istodobno na slami ležati i djeca sretnih gradjana zagrebačkih. Pa zar nije slama bila prvo počivalište takodjer Spasitelju svijeta?«

»Sve je to istina!« potvrdi kaštelan i ode iz Lovrićeve sobe, a na hodniku šapćuć dodade: »Kakav li je Božić dočekao ovaj bijedni čovjek!«

Lovrić je u zatvoru spavao, kad li ga je u 11 sati na večer probudilo zvono s tornja crkve sv. Marka.

»Da se nije možda opet gdjegod porodila vatra!« reče Lovrić uplašeno sam sebi. No brzo se jadnik sabrao, kad je čuo, da zvono ne udara »na stranu«, već lijepo i skladno, kao vazda prije sv. mise.

Čuo je Lovrić kasnije, kako zvono po drugiput zvoni. Nikako naime nije Lovrić više mogao usnuti. Mladić se duhom prenio u kuću Katićeve Anke. Oj, kako bi ondje ugodno mogao badnju večer sprovesti uz milu svoju zaručnicu, da nije bilo zlobnih ljudi, koji ga oklevetaše!

Kad je u zatvor dopro zvuk božićne pjesme, rasplakao se bijedni Lovrić, jer je duboko osjetio nesreću svoju.

»Svi pjevaju: stari i mladi, bogati i siromašni; samo ja s plačem pozdravljam rodjenje Isusovo!« uzdisao je Lovrić.

Još se nije dosta isplakao, kad li do njega dopre druga pjesma, koju je zapjevao narod u crkvi. »O kakva to svjetlost u Betlemu gori!« pjevao je veseo narod, a Lovrić je istodobno jecao u tamnoj sobici svojoj.

Pjesma se u crkvi redala za pjesmom, a svaka je bolno odjeknula u duši Lovrićevoj. Jadnomu je čovjeku upravo odlanulo, kada se ponoćka svršila, te je opet nastao noćni mir. Lovrić popravi svoj ležaj, da uzmogne dalje spavati, a iz srca njegova vinula se prema nebu tiha molitva:

»Bože, Ti znaš, da sam nevin dospio u ovaj zatvor, jer nijesam podmetnuo požar, kako me okriviše. Daj mi snage, da podnesem ovo teško iskušavanje! Ne daj, da predugo potraje moja nesreća, jer bi me slomila. Isuse, pomozi meni jadniku!«

U jutro na sam Božić granulo je zimsko sunce. Kako je i noć bila posve vedra, osjećala se ljuta studen. Ljudi, koji su od Prekrižja dolazili na Grič, da prisustvuju kod rane sv. mise, nadjoše na putu pred »Popovim tornjem« mrtvoga čovjeka. O tomu se brzo razglasilo po Mletačkoj i Pivarskoj ulici, te su neki gradjani pošli, da vide mrtvaca. Naskoro se opazilo, da je to onaj protuha Adam, koji je bravara Lovrića oklevetao, prikazujući ga Zagrepčanima kao palikuću.

»Jučer je Adam slavio svoj imendan, lokajući po krčmama u Zagrebu«, reče neki čovjek.

»Nije ga u Zagrebu bilo tjedan dana«, reče drugi; »no jučer se opet vratio k nama, da tu sprovede Božić, a dočekao je evo smrt.«

Kasnije se ustanovilo, da je Adam na Badnjak pod večer izašao iz Griča prema crkvici sv. Jurja. On se po noći htio vratiti u grad, ali je

našao već zatvorena gradska vrata. Pijani Adam zaspao je od umora pred »Popovim tornjem«, gdje se smrznuo.

Kad je kaštelan Šporer u jutro došao k Lovriću u zatvor, odmah mu je ispripovijedao, što se dogodilo.

»To je onaj čovjek, koji je po Zagrebu govorio, da ste vi palili kuće u Italiji«, reče kaštelan.

»Nikada u životu nijesam razgovarao s tim čovjekom, niti sam mu učinio šta zla,« izjavi Lovrić. »Zato se nikako ne mogu domisliti razlogu, zašto me je Adam toli ružno oklevetao.«

»Možda je ovaj skitnica bio najmljen od drugoga!« rastumači kaštelan.

»E, toga mi ne ćemo žalibože doznati, jer će tajna otići s Adamom u grob«, odgovori Lovrić.

Na Božić prije podne služila se svečana služba božja u župnoj crkvi sv. Marka. Po starom običaju sastajahu se prije sv. mise na Markovom trgu mladići i djevojke. Tom zgodom davao bi mladić »božićnicu« (crvenu jabuku) onoj djevojci, koja mu je najmilija. Ako je taj mladić uživao sklonost dotične djevojke, tada bi mu ona uzvratila svoju »božićnicu«.

Lovrić je već dva tjedna prije Božića doznao, da u Zagrebu postoji ovaj običaj; zato je spremio krasnu crvenu jabuku, s kojom će nadariti milu svoju Anku. On se toga sjetio i u zatvoru svome. Kad je čuo, da veliko zvono zove gradjane k misi, prenio se duhom na Markov trg.

»Oj, da smijem samo na četvrt sata izaći iz zatvora, uzeo bih »božićnicu« iz mojega stana, pa ju darovao Anki. Po uzvratu njenom doznao bih, da li me još ljubi ili je možda i ona uvjerena, da sam ja palikuća!«

Tako je sam sebi govorio Lovrić, kad li se nenadano otvore vrata, pa u sobu stupi kaštelan Šporer.

»Vidite li ovu lijepu jabuku?« zapita kaštelan.

»To je božićnica!« odgovori Lovrić.

»A znate li, tko vam ju po meni šalje?«

»Srce mi naslućuje, ali se ne usudjujem kazati!«

»Katićeva Anka!« reče kaštelan i ljubezno se nasmije očito od veselja, što je Lovriću mogao priopćiti ovu ugodnu vijest.

»Anka moja, slatka Anka!« klikne Lovrić i poljubi jabuku. »Da mi je tko poslao božićnicu od suhoga zlata, ne bi mi bila milija od ove jabuke.«

»Razumijem vašu radost!« reče kaštelan.

»A nije li mi Anka štogod možda poručila po vama?«

»Jest«, odgovori kaštelan. »Predavajuć mi jabuku, rekla je djevojka: Molim vas, predajte ovu jabuku Lovriću, pa mu recite, da ga ja ne držim palikućom.«

»To mi je dosta!« veselo klikne Lovrić. »Moje su patnje za polovicu lakše, kada znadem, da me voli Anka moja. Zagrepčani me gadno osumnjičiše, a možda će me nevinoga i osuditi. Svaka osuda morat će me boljeti, jer će biti nepravedna; no moju će bol blažiti pomisao, da u Zagrebu živi djevojka, koju ljubim, te koju nije od mene mogla odvratiti niti najstrašnija kleveta. Prava ljubav mora jednom ipak pobijediti; a uvjeren sam, da Bog ne će dopustiti, da na meni vječno ostane ljaga mrske klevete!«

»Vaša je nada opravdana!« reče kaštelan. »Uzdajte se u božju pravdu, koja ne ostavlja niti najbijedniga čovjeka!«

Kaštelan izadje iz sobe i zaključa vrata; Lovrić pak stane ljubiti božićnicu, koja je naskoro bila suzama natopljena. Suze radosnice čovjeka, to su jamačno neobičan gost u zatvoru.

Lovrić bi valjda sada snatrio o ljubavi svojoj, da ga nije probudila božićna pjesma: »Narodio se kralj nebeski!«

Prošle noći, kad je narod ovu pjesmu pjevao kod ponoćke. nije ona kod Lovrića pobudila osobito raspoloženje. Sada pjeva isti taj narod, a Lovrićeva se duša diže put nebeske visine. Gotovo neopazice pridje Lovrić k malenom prozoru, te ga i nehotice otvori, da bolje čuje pjevanje. Snažni glasovi dopirahu u zatvor, gdje je Lovrić pobožno pratio svaku riječ božićne pjesme.

»Tamo pjeva i Anka moja!« šapće Lovrić, te htjede Ankin glas razabrati u crkvenom zboru. To mu naravno nije pošlo za rukom; ali zato je ipak bivao sve zadovoljniji i veseliji. Oj velika li je moć u pravoj, iskrenoj ljubavi!

»Kad ne mogu ići u crkvu, pribivat ću svetoj misi kod otvorenoga prozora«, opet reče Lovrić. »A ti, dragi Bože, uzmi dobru moju volju kao gotov čin!«

Mladić se prekriži i počne tiho moliti. U tome času zaboravio je, gdje se nalazi; zaboravio je pretrpjene uvrede; zaboravio je sve boli, što ih inače osjeća nevino zatvoreni čovjek. Lovrićeva duša vinula se iznad ove doline suza; mladić je našao utjehe i okrjepe kod vječnoga Boga, koji je izvor svega dobra!

»Radujte se narodi!« zapjeva narod u crkvi, a punim glasom prihvati i Lovrić u zatvoru svome.

*

* *

Posljednji dani godine 1526. bijahu gotovo neprekinuti blagdani. Narod je naime 25. prosinca slavio Božić, 26. prosinca prvoga mučenika Stjepana, 27. prosinca apoštola Ivana, a 28. dan drobne dječice. Sva ova četiri blagdana bijahu tada jošte zapovijedani blagdani. Gradski sudac Petek odredio je raspravu protiv Lovrića za 29. prosinca, jer su iza toga opet slijedila tri svetka; sutradan je naime bila nedjelja, 31. prosinca zapovijedani blagdan Silvestrovo, a 1. siječnja nova godina.

U ono doba nijesu istražni zatvori trajali dugo, kao što u mnogim slučajevima traju danas. Sudac je nastojao, da raspravu povede po mogućnosti što prije, dok je zločin još u svježoj uspomeni, te svjedoci ne će zaboraviti na neke detalje.

Grad Zagreb imao je »jus gladii« (pravo mača), t. j. gradski sud mogao je čovjeka osuditi i na smrt, ako takovu osudu traži količina ili kakvoća počinjenoga zločina. Gradski pak sud sastavljahu za velike zločine ne samo sudac s prisežnicima, već takodjer svi gradski zastupnici.

Nesmiljene bijahu kazne, što ih je zločincima tada izricao gradski sud u Zagrebu. Tko je ubio čovjeka, morao je dakako biti osudjen na smrt; ali je sud razlikovao više vrsti smrtne kazne, te je izricao onu vrst, koja je odgovarala strahoti počinjenog ubojstva. Rijetko je kada ubojica jednostavno pješice pošao do stratišta, gdje bi ga krvnik objesio; obično je smrtna kazna bila znatno pooštrena. Jednoga bi zločinca krvnik privezao konju za rep, te ga tako doveo do stratišta, gdje bi mu odsjekao glavu; drugom bi odsudjeniku »kolom« polomio goljeni i druge kosti, pa s ovim kotačem vrtio po nesretniku dotle, dok ne bi ispustio dušu svoju. Ako je žena ubila muža svoga, morala je biti živa spaljena na lomači. Tako je n. pr. Margareta Zobai otrovala svoga muža Gjuru, te je radi toga bila

10. veljače 1486. po gradskom sudu osudjena, da ju spale na Središću*), t. j. ondje, gdje se danas iz Mesničke ulice ide u Tuškanac.

Tkogod bi učinio preljub, morao je podnijeti smrt na lomači. Razbojstvo se vazda kaznilo smrću, i to obično »kolom«. Tatu bi odrezali jedno uho ili obadva; osim toga izagnali bi ga iz Zagreba, i to strašnim načinom: svukli bi mu gornje tijelo, po kojemu je onda pandur nemilosrdno udarao šibom ili batinom, tjerajući tata. Za druge zločine bijahu odredjene uz ove još i druge kazne. Tako je sud gdjekada odredio, da zločincu pritisnu užareno željezo na lice ili na čelo, pa da mu tako dadu vidljiv žig. Jednomu zločincu probiše kroz uho čavao, s kojim su ga pribili na drvenoga konja, a zatim mu odsijekli ruku. Samo jednu groznu kaznu nijesu Zagrepčani nikada izvršili, premda u drugim zemljama nije bila rijetka u tadašnje doba; to je vadjenje očiju. Ima doduše jedan slučaj, da je gradski sud u doba teških borba sa grofovima Celjskim za nekoga čovjeka odredio, da se oslijepi. No gradjani pod vodstvom svojih svećenika zamoliše gradski sud za milost, pa je tako onomu nesretniku poštedjen vid.

A što će biti s Franjom Lovrićem? Ako mu se palež dokaže, morat će bez milosrdja izgubiti glavu, jer su Zagrepčani palikuće vješali ili žive palili na lomači.

U ono doba nije bilo državnih odvjetnika, koji bi kod glavne sudbene rasprave igrali ulogu tužitelja. Redovito je tužitelj bio onaj, komu je nanesena šteta; ubijenoga čovjeka zastupa na sudu najbliži njegov rodjak.

Na sudu, koji se u Zagrebu sastao 29. prosinca 1526., bio je sam lončar Matija Katić tužitelj, a nesudjeni njegov zet Franjo Lovrić optuženik. Gradski je sudac na raspravu pozvao bravara Grgu Krafta i još neke gradjane, koji se prijaviše kao svjedoci protiv Lovrića. Sudac Petek pozvao je svjedoke, neka svjedoče po duši i savjesti svojoj; upozorio ih je na to, da se po staroj pravdi mora jezik odrezati onomu svjedoku, kojemu će se dokazati, da je na sudu iskazao laž mjesto istine; takvomu će svjedoku jezik odrezati onaj, protiv koga je svjedok lažno govorio.

Sučeva je opomena dobro djelovala. Bravar Kraft i njegovi drugovi nijesu iskazali ništa otegotna do li to, da su Lovrića baš prvoga vidjeli na garištu

»Ja držim«, reče Kraft, »da je Katićevu radionicu zapalio upravo Lovrić, i to iz osvete, što nije dobio Ankinu ruku«.

Lovrić se branio, da on nije zapalio radionicu. »Ja sam na garište poletio, čim sam iz svoga stana opazio sumnjive iskre na početku Visoke ulice. Priznajem, da me je na garište tjerala iskrena ljubav, što je osjećam za Katićevu Anku. Pobrzao sam onamo, da spasim ugroženu imovinu Ankinih roditelja«.

»Ti dakle ostaješ kod svoje tvrdnje, da nijesi zapalio Katićevu radionicu?« zapita sudac.

»Bog mi je svjedokom, da sam u toj stvari posve nevin!« odgovori Lovrić glasno i jasno.

»Tako ti tvrdiš«, reče sudac Petek. »Ali čime ćeš dokazati svoju tvrdnju?«

»Ja mislim ,da nije meni dužnost dokazati svoju nevinost, nego da se mora dokazima ustanoviti moja krivnja«.

»Pravih i jasnih dokaza za tvoju krivnju nema«, nastavi sudac. »No rijetko se kada i mogu kod paleža naći sigurni dokazi; jer nitko ne pali

---

* Vidi knjige sudbenih poziva i presuda u Tkalčićevim: »Spomenicima grada Zagreba«, svezak VIII. str. 38.

kuću ili uopće kakovu zgradu u prisutnosti drugih ljudi. Tebe dakle ne može obraniti činjenica, da te nitko nije zatekao kod paleža Katićeve radionice. Ova obrana slabo vrijedi, kad protiv tebe govori sve drugo, što je ustanovljeno na današnjoj raspravi.«

»Pa što je ustanovljeno protiv mene?«

»Tri važne stvari«; odgovori sudac. »Prvo svega: ti si bio odbijen, kada si 21. prosinca zaprosio ruku Katićeve Anke. Drugo: požar se dogodio upravo toga istoga dana, što kod svakoga čovjeka pobudjuje misao, da je to čin osvete odbijenoga prosca. Treće: ti si prvi došao na garište, premda ne stanuješ u neposrednom susjedstvu, nego prilično podalje. Čovjeku se i nehotice nameće pitanje: da li ti nijesi možda ostao na garištu odmah iza izvedenog paleža, pa spasavanjem stvari iz Katićeve radionice nastojao, da od sebe odvratiš sumnju radi paleža? Izgleda, kao da si to i morao učiniti, jer si dobro znao, da te mnogi Zagrepčani drže palikućom«.

»Ali ja ću prisegom dokazati, da nijesam palikuća; naročito ću pak priseći, da nijesam zapalio Katićevu radionicu«, odgovori Lovrić takovim glasom, kako govore samo pošteni ljudi.

»To je dozvoljeno«, primijeti sudac Petek. »Ali po našem običajnom pravu nije u takvom slučaju dovoljno, da prisegne samo optuženik. Morat ćeš u Zagrebu naći još dvanaest poštenih neporočnih ljudi, koji su uvjereni o tomu, da ti nijesi zapalio Katićevu radionicu. Ovi moraju pod prisegom iskazati, da vjeruju u tvoju nekrivnju«.

»Nadam se, da ću u Zagrebu naći dvanaest takovih ljudi«, reče Lovrić s uvjerenjem, da će uspjeti.

»Dobro!« nastavi sudac. »Ne ću, da ti se učini krivo. Zato ti evo dajem rok od tri dana, da nadješ ljude, koji će se priključiti tvojoj prisezi. Sama prisega obavit će se na novu godinu jedan sat prije nego li će početi velika misa. Po starom našem običaju prisizat će se u župnoj crkvi sv. Marka, i to na oltaru sv. Križa. Ovoj prisezi službeno ću prisustvovati ja sa četiri prisežnika; slobodno je pak onamo doći takodjer svim gradjanima zagrebačkim«.

»Ali kako ću ja potražiti dvanaest svjedoka, kad sam čitav dan zatvoren u gradskoj vijećnici?«

»Dozvoljavam ti, da u prisutnosti kaštelana Šporara obidješ sve one gradjane, za koje misliš, da će htjeti svojim svjedočanstvom u crkvi pojačati tvoju prisegu«.

»Hvala vam, gospodine suče!« reče Lovrić.

»Gospodu prisežnike i gradske zastupnike pozivam«, reče sudac Petek, »da neposredno iza Lovrićeve prisege u crkvi izvole doći ovamo u gradsku vijećnicu. Treba naime, da odmah izreknemo presudu, pošto je inače rasprava dovršena.«

Prvi korak, što ga je Lovrić iza toga učinio, bio je namijenjen starome bravaru Matiji Požgaju. Raskriljenim rukama dočekao je starac bivšega pomoćnika svoga.

»O moj sinko, što li si dočekao u našemu gradu!« zavapio je Požgaj, a suze mu potekoše niz lice.

Lovrić iz zahvalnosti poljubi ruku dobrotvora svoga. Zatim obojica sjedoše na klupu, gdje su duže vremena tiho plakali; to je potreslo i kaštelana Šporara, koji je tronut sjedio kraj njih na stolcu.

»Vidio sam vas, dobri moj oče, u sudnici medju ostalim prisežnicima«, reče Lovrić. »Kažite mi, da li ste iz rasprave ponijeli uvjerenje o kakvoj mojoj krivnji?«

»Nije vrijedno ni govoriti o tomu!« izjavi odlučno Požgaj.

»Vi me dakle ne držite palikućom?«

»Ti da pališ tudje kuće?« zavapi starac. »Ti, koji si utjelovljena dobrota? O, Bože, tko li je mogao oklevetati jednoga od najvrijednijih ljudi u Zagrebu!«

»Hoćete li, oče, u crkvi potkrijepiti moju prisegu na novu godinu?« zapita Lovrić.

»Kako ne bih? Ali ja ne osjećam samo dužnosti, da svjedočim u tvoju korist. O, ne! Ja ću tebi sada iskazati očinsku ljubav, te ću sam obilaziti po Zagrebu, da ti pribavim dvanaest ljudi, koji će prisegom potvrditi svoje uvjerenje o tvojoj nedužnosti. Nije nužno, da ti obilaziš po gradu s kaštelanom, pa da možda gdjegod doživiš ruganje i prijezir. Ti možeš mirno i spokojno ostati u mojoj kući!«

»Hvala vam za ovu ljubav, koju umijem cijeniti!« reče Lovrić.

Poslije podne toga dana obilazio je stari Požgaj svoje znance na Griču, da nadje jedanaest ljudi, koji će s njime svjedočiti, da se može vjerovati Lovrićevoj prisezi. Njegovo nastojanje nije ostalo bez uspjeha, jer nitko nije odbio Požgajevu molbu. Na večer toga dana navratio se Požgaj u gradsku vijećnicu, da o tome obavijesti Lovrića.

»Ne boj se, sinko moj! Ne će biti nikakove zapreke, da ti na novu godinu izvršiš ovu formalnost, na koju te obvezaše. Tvoju će prisegu potvrditi dvanaest neporočnih ljudi, a iza toga bit ćeš pušten iz zatvora, da se uzmogneš posvetiti zvanju svome.«

Sutradan nije starac mogao ustati iz kreveta, jer se umorio napornim hodanjem i govorima predjašnjega dana. Mjesto njega obilazio je po Griču bravar Grga Kraft s nekim svojim drugovima. Kako bijaše nedjelja, imali su ovi ljudi prilike, da razgovaraju sa gradjanima zagrebačkim, pa da šire zle glasove o Lovriću. Isto se dogodilo takodjer 31. prosinca 1526. Tako se javno mnijenje na Griču posvema okrenulo protiv Lovrića.

»Sutra ćemo vidjeti 12 neporočnih ljudi, koji će se usuditi, da palikući Lovriću pomognu izmaći zasluženoj kazni«, govorio je Kraft.

*

* *

I dodje godina 1527.

Rano u jutro toga dana oživio je grad Zagreb. Po ulicama na Griču obilazili su gradjani i gradjanke, veselo se pozdravljajući. Svatko je svome znancu čestitao »novo ljeto«, želeći mu zdravlje i sreću. Rodjaci se posjećivahu, da svojima zažele svako dobro. No budno se pazilo na to, da u kuću najprije dodje kakav muškarac; jer dodje li najprije kakova žena, onda će dotičnu kuću u toj novoj godini sigurno stići koja nesreća. Naravno, da je svaki čestitar bio podvoren rakijom i kolačem; zato je »novo ljeto« bilo sretno doba za bijedne naučnike, koji su išli čestitati svim majstorima svoga ceha.

Ovo čestitanje obavilo se u jutro. Kasnije poraslo je zanimanje za Lovrića, koji će još prije velike mise morati položiti svečanu prisegu, da nije zapalio Katićevu radionicu. Svatko je htio prisustvovati ovoj prisezi, da vidi, kako će se Lovrić pri tome držati; čitavo je naime gradjanstvo bilo uvjereno, da će on tom prigodom krivo priseći, samo da izbjegne zasluženoj kazni.

Stari Požgaj bijaše još uvijek veoma slab, dapače više bolestan, nego li zdrav. Ne bi on još ni toga dana ustao iz kreveta, da nije morao ići u crkvu, pa ondje svjedočiti za Lovrića.

»Ti se izlažeš pogibelji!« reče Požgaju njegova rodjakinja Magda, koja mu je kuću vodila.

»Ne boj se za mene!« odgovori joj starac. »Ne će mi se ništa dogoditi! Ta župna crkva nije ni stotinu koraka udaljena od moje kuće.«

I podje starac polako niz stube svoje kuće, te udje u crkvu sv. Marka, i to ravno pred oltar sv. Križa. On je naime svoje prijatelje zamolio, neka pravodobno dodju onamo, gdje će se svi sastati.

Pred oltarom nadje Požgaj samo svoga susjeda trgovca Šimuna Rogana i njegova pomoćnika Antuna Blažića. Nijedan od drugih 9 svjedoka nije došao, jer se bojahu »javnoga mnijenja«, koje bijaše posvema protiv Lovrića. Bravar Kraft potpuno je izrabio posljednja dva dana, te je okrenuo sve gradjane, u koje se Požgaj pouzdao.

Kad je pred oltar stigao Franjo Lovrić u pratnji kaštelana Šporara, bijaše u licu posve blijed. Morao je naime iz svoga zatvora u gradskoj vijećnici pa do crkve prolaziti kroz špalir naroda na Markovom trgu.

Nije dalek put, ali je Lovriću bio teži od svih dosadašnjih puteva. Sa desne i s lijeve strane sipahu se na nj poklici: »Palikuća! Lupež! Talijanski bandit!« i koješta drugo.

Jednako potišten poput Lovrića bijaše starac Požgaj. On je na licu svoga miljenca čitao, što li je trpio putem do crkve. »A čime ću ga zaštititi pred sudom, kad evo izostadoše gradjani, koji su mi obećali svjedočiti za nevinost jadnoga Lovrića!«

Već bijaše puna crkva svijeta, kad li pred oltar sv. Križa stupi gradski sudac Stjepan Petek s nekoliko prisežnika. Sudac se okrene prema Lovriću, te ga zapita:

»Franjo Lovriću! Pitam te u ovom božjem domu, da nam kažeš, jesi li zapalio Katićevu radionicu?«

»Nijesam!« odgovori Lovrić, gledajući sucu otvoreno u lice.

»A jesi li pripravan, da ovu svoju izjavu potvrdiš prisegom?«

»Jesam!« odgovori opet Lovrić.

»Onda prisegni!« reče sudac.

Zvonar Fabijan Vučić zapali dvije svijeće, a sudac uze u ruke raspelo. Sav narod upre oči u Lovrića, koji ipak ostade posve miran.

»Stavi tri prsta na raspelo!« naloži sudac Lovriću.

Lovrić posluša taj nalog, a zatim počne izgovarati ovu prisegu, koju mu je diktirao sudac:

»Prisižem Bogu svemogućemu i blaženoj djevici Mariji i svim svecima božjim, da Katićevu radionicu nijesam zapalio niti ju po komu drugomu dao potpaliti. Tako mi pomogao svemogući Bog i blažena djevica Marija i svi sveci božji! Amen!«

Dok je Lovrić izgovarao ovu prisegu, bijaše u crkvi posve mirno, jer je narod pozorno slušao svaku riječ. No kada je Lovrić svršio svoju prisegu, čulo se šaputanje, da će Bog kazniti Lovrića, jer da je »krivo prisegao«.

»Gdje su tvoji svjedoci, koji će potkrijepiti položenu prisegu tvoju?« zapita sudac Lovrića.

»Evo nas!« odgovore Matija Požgaj, Šimun Rogan i Antun Blažić, stupiv pred suca.

»To je premalo!« primijeti sudac Petek. »Po običajnom zakonu mora biti dvanaest svjedoka. No ja ću ipak primiti i vaše svjedočanstvo, a sud će odlučiti, koliko može to vrijediti«.

Požgaj, Rogan i Blažić digoše u vis tri prsta desne ruke, te počnu za sucem izgovarati ove riječi:

»U ime Boga svemogućega i blažene djevice Marije i svih svetaca božjih izjavljujemo, da smo duboko uvjereni o tomu, da Franjo Lovrić nije

zapalio Katićevu radionicu. Tako nam pomogao svemogući Bog i blažena djevica Marija i svi sveci božji! Amen!«

Time je stvar u crkvi bila dovršena, te sudac sa prisežnicima ode iz crkve u gradsku vijećnicu. Ondje se naskoro sabraše takodjer drugi prisežnici i gradski zastupnici, da izreknu presudu za Franju Lovrića. Iza kratkog vijećanja pozove sudac u dvoranu Lovrića, te mu izrekne ovu osudu:

»Nije se moglo točno ustanoviti, da je Franjo Lovrić zapalio Katićevu radionicu. Uslijed toga ne može mu ovaj sud dosuditi kaznu, kakova je odredjena za palikuće: da ga naime živoga spale na lomači. Ali zato Lovriću nije uspjelo, da se posvema opravda. Premda je prisegao, da nije zapalio Katićevu radionicu, ipak u Zagrebu postoji velika sumnja, da je Lovrić palikuća. Najbolje se to vidjelo po tomu, što su samo tri neporočna čovjeka iskazala svoje uvjerenje o Lovrićevoj nevinosti. Da čestiti naši sugradjani ne budu neprekidno živjeli u strahu, da medju njima boravi palikuća, stvorio je gradski sud ovu odluku: Franjo Lovrić osudjuje se na izgon iz područja slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba. Ova osuda ima se odmah izvršiti!«

»Jao!« zavapi Lovrić, koga kaštelan Šporar prihvati, da se ne sruši na pod od silne uzrujanosti.

Sudac, prisežnici i gradski zastupnici izadju iz dvorane, u koju naskoro stupi gradski pandur Janko Frčibrk.

»Meni je naloženo«, reče Janko, »da tebe izvedem iz našega grada. S nama će ići i Vid Levak«.

Za nekoliko časa dodje u dvoranu gradski prezivač Vid Levak, inače po svome zanatu »mošnjar«.

»Franjo!« reče sada kaštelan Šporar. »Meni je od srca žao, što te je stigla takova sudbina. No velik je Bog, pa nemoj zdvajati, već se uzdaj u pravdu njegovu! Možda će ipak jednom doći vrijeme, kada će se razjasniti i ova stvar, koja nam je za sada vrlo zagonetna!«

»Hvala vam za utjehu«, reče Lovrić. »Neka vam Bog plati samilost, koju ste mi pokazali tečajem ovih deset — za mene dosada najtužnijih — dana!«

»Hajdmo!« pozove Levak. »Meni je sudac naložio, da podjemo kroz grad bez ikakova oklijevanja«.

Lovrić pruži ruku kaštelanu Šporaru, te mu vikne: »Zbogom!« Krupne suze navrnu Lovriću na oči, ali on ih obriše, te podje za Levakom i pandurom.

Markov trg bijaše pun znatiželjnoga svijeta. Ljudi su već doznali za osudu, pa sada čekahu Lovrića, da vide, kako će ga goniti iz grada. Medju svima isticao se bravar Grga Kraft, komu je očito veoma godilo, što se Lovrićevim izgonom riješio teške brige zbog utakmice u obrtu.

»Evo ih!« čuo se žamor na Markovom trgu, kada je Lovrić izašao iz gradske vijećnice.

Starac Matija Požgaj nije prisustvovao sudu, jer se onako slab i nešto bolan ravno iz crkve vratio u svoju kuću. Njega su dopratili trgovac Šimun Rogan i Lovrićev pobratim Antun Blažić. Dok su oni boravili kod Požgaja, začuje se neka vika na Markovom trgu. Starac ustane sa klupe, te pridje k prozoru, da vidi, što li se to vani zbiva.

»Bože!« vikne Požgaj, staviv desnu ruku na oči.

»Što vam je?« uplaši se Rogan, te poleti k starcu.

Istodobno podje Blažić k drugome prozoru, odakle je vidio žalostan prizor na Markovom trgu. Gradski prezivač Vid Levak udara u bubanj,

prolazeći kroz špalir, što ga je učinio narod, a iza prezivača stupa jaki pandur Janko Frčibrk, držeći rukom Franju Lovrića.

»O, jadni moj Franjo!« klikne Blažić. »Kamo ga to vode?«

Rogan otvori prozor, kroz koji Požgaj pruži glavu. Upravo je u tome času povorka dospjela do tornja crkve sv. Marka, odakle će pred Požgajevom kućom zakrenuti u Pivarsku ulicu. Lovrić je već prije toga gledao prema prvome katu Požgajeve kuće, ne bi li vidio dobrotvora svoga. Čim se na prozoru pokazala starčeva glava, skine Lovrić svoju kapu u znak pozdrava.

»Zbogom, dobri moj oče!« vikne Lovrić očajnim glasom.

Staromu Požgaju počne drhtati cijelo tijelo, a niz lice potekoše mu vrele suze.

»Zbogom, sinko moj!« reče starac, mahnuv rukom na odzdrav.

Do stotinu ljudi stupalo je iza Lovrića, da se bijedniku rugaju na tome trnovitom putu. Ovim ljudima nije bio po volji ni Lovrićev pozdrav ni Požgajev odzdrav.

»Zar vas nije stid, da palikuću nazivate svojim sinom!« vikahu jedni.

»Valjda nije ni on bolji, kada se usudio, da Lovrića uzme u zaštitu!« dodavahu drugi.

I kao da je ova svjetina izgubila svaki osjećaj samilosti! Neki ljudi počnu stiskati pijesti, dižući ih u vis prema Požgaju u znak prijetnje.

Starcu zamagli pred očima, te se on sruši na pod bez svijesti. Rogan prizove Požgajevu rodjakinju Magdu, koja je u to vrijeme bila zabavljena poslom u kuhinji. Magda odmah donese octa, s kojim počne starca trti po čelu. To je koristilo, te se Požgaju naskoro vratila svijest.

»Zovnite mi svećenika!« reče starac. »Osjećam naime, da ovu žalost i sramotu ne ću moći preživjeti!«

Blažić podje u dominikanski samostan kod crkve sv. Katarine, da dovede ispovjednika. Upravo je u župnoj crkvi počela velika misa, kad li na Markov trg dodje »bijeli fratar« (Dominikanac), koji je nosio sveta otajstva umirućih. U tome času bijaše već Markov trg prazan, jer je narod pošao u crkvu k sv. misi; samo pred brijačnicom Nikole Strugara stajalo je nekoliko gradjana.

»Oho! reče bačvar Valent Radlin. »Negdje je zlo, jer evo Dominikanac nosi svetu pričest i posljednju pomast.«

»Kamo li će Dominikanac poći?« zapita znatiželjno Strugar.

Medjutim se Dominikanac približio brijačnici. Gradjani odmah skinuše šešire i kleknuše na zemlju, da iskažu počast presvetoj euharistiji. Dominikanac podje dalje ispred kuće zlatara Mikulića i trgovca Rogana, te udje u Požgajevu kuću.

»Što?« začudi se brijač Strugar. »Zar je Požgaj na umoru? Ta još nije prošao ni jedan sat, što smo ga vidjeli na ulici!«

»Eh, krhki smo mi ljudi!« dodade bačvar Radlin.

»Moram vidjeti, što je s Požgajem!« reče brijač. »Možda će biti dovoljno, da mu pustim žilu na ruci.«

»Slabo će to pomoći starcu!« primijeti Radlin, gledajući za Strugarom, koji je brzim korakom pošao prema Požgajevoj kući.

Stari se Požgaj najprije ispovijedio, našto mu je Dominikanac podijelio presvetu pričest i posljednju pomast. Iza toga stupio je u sobu brijač Nikola Strugar.

»Ti si došao, da mi pomogneš. Zar ne?« zapita Požgaj.

»Rado bih vam poslužiti, ako samo uzmognem,« odgovori Strugar.

»E, moj brico. dosta puta si mi otvarao žilu i odstranjivao lošu krv. Sada više ne trebam tvoje vještine, jer dobro osjećam, da mi je život pri kraju. No kad si već tu, možeš mi učiniti jednu drugu uslugu.«

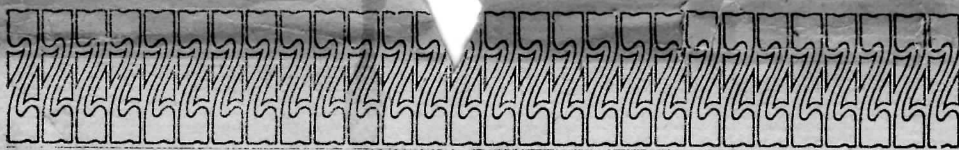
»Vrlo rado!« odgovori Strugar.

»Dobro!« nastavi Požgaj. »Molim te, da budeš svjedokom moje posljednje volje. Blažić neka piše moju oporuku, koju ćeš ti i moj susjed Rogan potpisati. Papir se nalazi u mojoj škrinji; daj ga potraži ti, draga moja Magda.«

Magda nadje papir i stavi ga na stol, a Požgaj počne diktirati oporuku, koju je Blažić doslovno ispisao. Najprije se u oporuci iza običajnog uvoda nabrojio sav imetak Matije Požgaja, t. j. kuća, gotov novac, dragocjenosti, bravarski alat i razno pokućstvo. »Sve to ostavljam svojoj rodjakinji Magdi, koja me je do smrti moje dvorila; samo deset dukata neka bude dominikanskom samostanu, kao zaklada, da se svake godine na dan moje smrti služi sveta misa za pokoj duše moje. Po Magdinoj smrti neka ova moja kuća pripane dragoj mojoj domovini, a sve drugo, što još preostane, neka se razdijeli medju gradske siromahe.«

Sutradan umro je stari bravar Matija Požgaj.

JEDANAESTO POGLAVLJE.

Početkom mjeseca studenoga godine 1526. bijaše veoma živahno u starome gradu Zrinju. Plemić za plemićem ulazio je u grad, gdje bi svakoga ljubezno primio domaćin Nikola knez Zrinski. Uz oca svoga dočekivao je goste takodjer njegov tekar 18 godišnji sin Nikola*); da pak svi gosti budu dobro opskrbljeni, za to se brinula kneginja Zrinska, kojoj je pomagala njezina kći Jelica.

Najkasnije stigoše u Zrinj tri kneza Frankopana: Juraj Slunjski, Vuk Brinjski i Krsto Tržački.

»Sada smo, hvala Bogu, svi na okupu«, reče Nikola Zrinski. »Samo nema nikoga od Frankopana Ozaljskih.«

»Nemoj se niti nadati njihovom dolasku«, upozori knez Ivan Torkvat Karlović.

»Zašto ne, šurjače?« zapita Zrinski.

»Ta valjda ne ćeš očekivati, da će po tako lošim putevima ovamo doći stari Bernardin Ozaljski.«

»Ali starac je mogao poslati sinove svoje!« primijeti Zrinski.

»E, čujem, da je njegov sin Ferdinand bolestan.«

»A moj imenjak Krsto Ozaljski?« zapita knez Krsto Tržački. »Zašto nije on došao ovamo, da zamijeni svoga oca Bernardina?«

»Pusti Krstu na miru!« odgovori Karlović. »Ima Krsto sada drugoga posla. On se iz Srijema vratio u Valpovo, odakle će valjda poći u Zagreb, a možda i kamo drugamo.«

»Pa zar Krsto zbilja želi postati kraljem hrvatskim?« zapita Stjepan Babonić, knez Blagajski.

»Drugi žele, da ga učine kraljem našim«, odgovori Karlović. »Sam Krsto nije još jasno izjavio, što misli o tome«.

»Nije Krsto za kralja!« reče Blagajski.

»Prenagle je ćudi, a da bi se njemu mogla povjeriti kraljevina Hrvatska«, primijeti knez Juraj Slunjski.

»Počeli ste dakle s Krstom!« reče knez Nikola Zrinski. »Ja sam vas i pozvao k sebi upravo u tu svrhu, da se dogovorimo, što li nam treba poduzeti, da popunimo ispražnjeno prijestolje hrvatsko?«

»Ne će nam biti teško, da se odlučimo u tome pitanju!« primijeti knez Krsto Tržački.

»Kako to misliš?« zapita Zrinski.

»E, pa birat ćemo austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda!«

---

*) To je kasniji hrvatski ban i junak sigetski.

»Nemoj se prenagliti s izborom!« upozori Zrinski.

»Ali nama i ne preostaje kakav drugi izbor!« izjavi knez Juraj Slunjski.

»Pravo kaže moj svak Juraj«, reče knez Stjepan Blagajski. »Mi smo upravo prisiljeni, da na prijestolje hrvatsko stavimo nadvojvodu Ferdinanda. On ima na to prijestolje nepobitno pravo po ugovorima i po srodstvu s pokojnim kraljem Ljudevitom II.«

»A tko nas je dosada pomagao u borbi s Turcima?« zapita Slunjski. »Jedini nadvojvoda Ferdinand!«

»Ne valja se ipak prenagliti s izborom!« upozori opet Zrinski. »Zašto da mi Ferdinanda stavljamo na prijestolje hrvatsko prije, nego li se s njime sporazumimo o uvjetima, uz koje ćemo ga priznati kraljem svojim?«

»Zrinski ima pravo!« upozori plemić Gašpar Križanić. »Nije nužno, da se žurimo.«

»Neka nam Ferdinand pruži jamstva, da će kraljevinom Hrvatskom bolje upravljati, nego li je upravljao njegov šurjak Ljudevit!« izjavi lički plemić Ivan Perušić.

»Tako je!« odobravahu prisutni plemići.

»Ja držim«, reče Zrinski, »da će najbolje biti, ako u Požun do kraljice Marije pošaljemo svoje ljude, koji će iz bližega promotriti, što li namjerava kraljičin brat: nadvojvoda Ferdinand.«

»Nemam ništa protiv toga«, izjavi Krsto Tržački. »Birajmo dvojicu naših ljudi, koji će pregovarati s kraljicom Marijom, pa makar i sa samim nadvojvodom Ferdinandom.«

»I ja se slažem sa svojim bratom Krstom«, reče knez Vuk Brinjski. »Samo da ne bi naši odaslanici možda pošli i na ugarski sabor, što su ga dvorski ljudi sazvali u Komoran s namjerom, da nadvojvodu Ferdinanda biraju za kralja ugarskoga.«

»Našim odaslanicima nema mjesta na ugarskome saboru!« izjavi knez Ivan Karlović. »Mi ćemo kralja hrvatskoga birati na posebnom saboru, koji se mora držati u Hrvatskoj.«

»Tako je!« odobravahu prisutni velikaši i plemići.

»Kako vidim«, reče Zrinski, »gospoda se slažu u tome, da u Požun pošaljemo svoje izaslanike. Držim, da će biti dovoljno, ako onamo pošaljemo samo dvojicu. Dalek je naime put do Požuna, te stoji mnogo novaca, a u nas ih i onako nema previše.«

»Bome nema!« uzdahne plemić Pavao Izačić. »Turčin nam je opustošio nekada bogatu domovinu.«

»Predlažem«, nastavi Zrinski, »da u Požun izašaljemo hrvatske plemiće: Ivana Perušića i Gašpara Križanića. Pristajete li na to?«

»Pristajemo!« rekoše velikaši i plemići.

»Dobro! Sada ćemo izraditi posebnu instrukciju, koju ćemo dati našim odaslanicima, da se uzmognu ravnati u Požunu.«

Kada se u Zrinju svršila ova konferencija, podjoše Perušić i Križanić u Požun. Ondje ih je vrlo ljubezno primila kraljica Marija. Oko hrvatskih izaslanika motahu se takodjer ljudi, što ih je u Požunu uzdržavao nadvojvoda Ferdinand, da rade za njegovu stvar. Mnogo je s Hrvatima pregovarao ljubljanski biskup Krištof Rauber. On je Perušića i Križanića nagovarao, neka iz Požuna podju u Beč k nadvojvodi Ferdinandu. Ovo mu je nastojanje uspjelo, te Hrvati izjave, da će poći u Beč. Nato biskup Rauber 16. studenoga svjetuje Ferdinandu, neka milostivo primi hrvatske poslanike; ovo pismo potpisaše takodjer Gjuro Herberstein, Erazmo Dorn-

berg i Stjepan Pemfling[1]), koji su poput Raubera bili Ferdinandovi pouzdanici u Požunu.

Perušić i Križanić nijesu odmah pošli u Beč. Bojahu se naime, da ih ne bi Nijemci nadmudrili, zato su k sebi pozvali iskusnoga kneza Ivana Torkvata Karlovića. Istodobno se po Hrvatskoj razglasilo, da su Krsto Frankopan i biskup Šimun Erdedi pristali uz nadvojvodu Ferdinanda. Ova je vijest očito potekla odatle, što su Frankopan i Erdedi doista pregovarali sa bečkim dvorom.

Ivan Karlović podje u Požun, odakle 27. studenoga stiže s Perušićem i Križanićem u Beč. Ondje ih je nadvojvoda Ferdinand primio veoma ljubezno; on je dapače svome savjetniku Jorgu Khembseru naložio, neka na Ferdinandov trošak gosti Ivana Karlovića i druge poslanike hrvatske, te »njihove sluge i konje«, doklegod budu boravili u Beču.[2])

Uzalud je nadvojvoda Ferdinand nastojao, da hrvatske poslanike sklone, neka podju na ugarski sabor, pa neka ondje sudjeluju kod njegovog izbora za kralja. Karlović je postojano ostao kod tvrdnje, da poslanici nemaju mandat za takav čin; ako Ferdinand hoće, da bude izabran za kralja hrvatskoga, mora se podvrgnuti posebnom izboru na hrvatskome saboru. Konačno je to uvidio i sam Ferdinand, pa je s hrvatskim poslanicima ugovorio, da će se dati birati na hrvatskome saboru, koji će se 21. prosinca 1526. sastati u Cetinu kod Slunja.

Mjesto nadvojvode Ferdinanda poći će na hrvatski sabor njegovi punomoćnici; to bijahu: 1. Pavao Oberstain, prepošt stolne crkve u Beču, inače doktor i kraljev savjetnik; 2. Nikola Jurišić, rodom Hrvat iz Dalmacije, koji je u Hrvatskoj služio kao vojvoda onih vojnika, što ih je uzdržavao nadvojvoda Ferdinand; 3. Ivan Kocijan, rodom Slovenac, inače takodjer kapetan u Ferdinandovoj vojsci, te 4. Ivan Puchler, prefekt (zapovjednik) Ferdinandove tvrdje u Mehovu. Njima je Ferdinand izdao posebnu punomoć 5. prosinca 1526. u Beču.

Ferdinand je ovu četvoricu imenovao »svojim pravim i nesumnjivim, općenitim i osobitim zastupnicima, odvjetnicima i poslovodjama.« On im dade »vlast i moć, da mogu s hrvatskim staležima, biskupima, prelatima, knezovima, plemićima i s njihovim drugovima — sa svima zajedno ili napose — u naše ime i mjesto nas raditi, govoriti i ugovarati o svim onim poslovima, koje smo redomice naveli u naputku našem. Kada će pak naši poslanici — krjepošću ugovora našega — s njima ugovarati, te ih navesti na to, da nama, kao zakonitom i prirodnomu gospodaru svome, prisegnu vjernost i poklonstvo, tada su isti poslanici vlasni, da od njih za nas i mjesto nas prime ovu zakletvu vjernosti i poklontva.«

Znao je nadvojvoda Ferdinand, da će Hrvati staviti dosta velike uvjete, uz koje će ga izabrati za kralja svoga. To su Ferdinandu priopćili Karlović, Perušić i Križanić, kada je s njima pregovarao u Beču. No Ferdinandu bijaše mnogo stalo do toga, da postane kraljem hrvatskim; zato je svoje punomoćnike ovlastio, da mogu dati velika obećanja u njegovo ime. On im u svojoj instrukciji veli, neka Hrvate uvjeravaju, »da želimo i namjeravamo držati i nepovrijedjene čuvati svekolike njihove pravice, povlastice, sloboštine i zakone, što su ih toj kraljevini i njezinim stanovnicima dali i podijelili prejasni prijašnji kraljevi. Ako ustreba, mogu im naši poslanici o tomu takodjer napisati i predati nužno i primjereno pismo, te učiniti, kazati, uraditi i izvršiti takodjer sve drugo, što bude potrebito i

[1]) Chmel: Actenstücke zur Geschichte Croatiens«, str. 25.

[2]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 33.

zgodno glede napomenutih stvari, te štogod mogu učiniti pravi, zakoniti i nesumnjivi odvjetnici i punomoćnici.«

Na koncu svoje instrukcije ističe nadvojvoda Ferdinand, da punomoćnici njegovi mogu učiniti sve, štogod »bismo mi sami mogli učiniti, da smo lično kod onih navedenih posala, makar to bile stvari, koje zahtijevaju potanju punomoć, nego li je ova. Kraljevskom riječju svojom obećajemo, da ćemo odobriti sve, štogod naši — gore spomenuti punomoćnici ili većina njih — glede spomenutih stvari učine ili obećaju. Ovoga ne ćemo nikada — bilo kojom zgodom, putem ili načinom — napasti, i to niti sami glavom niti preko drugih«.[3])

*

* *

Istočno od Slunja — tik samoga Vališsela — vide se još danas ruševine grada Cetina. U tome gradu stanovao je godine 1526. knez Juraj Frankopan Slunjski sa svojom ženom Anom i sa sestrom Dorom. Jurjeva žena Ana bijaše sestra kneza Stjepana Blagajskoga.[4])

U gradu Cetinu imao se 21. prosinca 1526. držati sabor kraljevine Hrvatske. Nije nam poznato, tko li je sazvao taj sabor; vjerojatno je to učinio ban Franjo Baćan, koji ipak nije došao na sabor. Tada je Cetin bio središte kraljevine Hrvatske, kojoj je god. 1526. pripadao također zapadni dio današnje Bosne, t. zv. »turska Hrvatska« između Une i Vrbasa.

Iz onih krajeva hrvatskih od rijeke Kupe do Jadranskoga mora dolazili su 20. prosinca u Cetin hrvatski velikaši i plemići. Knez Juraj Slunjski imao je mnogo posla, da svoje goste nastani i podvori po starom običaju hrvatskom.

»Svi smo došli«, reče 21. prosinca knez Nikola Zrinski, »samo još nema poslanika nadvojvode Ferdinanda.«

»A baš bi oni morali prvi ovamo doći!« primijeti knez Ivan Karlović. »Ta mi smo upravo radi njihova gospodara evo pred sam Božić ostavili svoje domove, pa došli ovamo, da nadvojvodu Ferdinanda biramo za kralja hrvatskoga.«

»Nemojte, gospodo, biti nestrpljivi!« tješio ih je domaćin Juraj Slunjski. «Pričekajte još neko vrijeme, jer će poslanici nadvojvode Ferdinanda sigurno doći. Ta u protivnom slučaju sigurno bi nas obavijestili, da odgodimo sabor na koji dan kasnije!«

»Možda se poslanicima dogodila kakova neprilika na putu«, reče knez Stjepan Blagajski. »Ta Beč je daleko od nas, a putovi loši i blatni, mjestimice dapače gotovo i neprohodni.«

Blagajski je imao pravo, jer su Ferdinandovi poslanici zakasnili upravo radi loših putova. Bečki prepošt Pavao Oberstain, mehovski prefekt Ivan Puchler, te kapetani Ivan Kocijan i Nikola Jurišić dodjoše u Cetin tekar na Badnjak 24. prosinca 1526. Oni odmah knezu Jurju Slunjskomu predadoše vjerodajnicu, kojom ih je nadvojvoda Ferdinand 5. prosinca imenovao svojim punomoćnicima na saboru hrvatskom. Ova je vjerodajnica upravljena na staleže kraljevine Hrvatske.

»Vjerodajnica je posve u redu,« reče Juraj Slunjski. »Žalibože ne možemo ipak održati sabor hrvatski, jer sabrana gospoda već prekjučer i jučer ostaviše moj dvor, da uzmognu božićne blagdane sprovesti u krugu svojih obitelji«.

---

[3]) Fraknòi: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 84.—86.

[4]) Ovaj knez Stjepan Blagajski zaljubio se u Doru, sestru svoga svaka Jurja Frankopana, te se god. 1531. i vjenčao s njom.

»To mi je vrlo neugodno čuti«, primijeti prepošt Oberstain.

»E, Hrvati nijesu tomu ni najmanje krivi, jer se u punome broju sastadoše 21. prosinca.«

»A što da sada činimo?« zapita prepošt.

»Odgovor je na to pitanje vrlo jednostavan! Vi ćete kod mene sprovesti Božić, a po svojim ljudima pozvati hrvatske velikaše i plemiće, neka poslije blagdana ponovno dodju u Cetin, da održimo sabor.«

»A kada bi se mogao sabor ponovno sastati?«

»Možda već 29. prosinca. To je prvi dan iza božićnih blagdana.«

»E, pa dobro! Kada nam već nije bilo dano, da svome gospodaru pribavimo božićnicu, hajde da mu namaknemo čestitku za novu godinu 1527.«

Tako se i dogodilo! U svome izvještaju[5]), što su ga Ferdinandovi poslanici podnijeli 3. siječnja 1527., spominju oni loše i blatne putove kao ispriku, što su zakasnili pravodobno doći u Cetin. »Od hrvatskih staleža nijesmo ovdje našli nikoga, jer ovi ljudi — po starom običaju hrvatskom — provode božićno vrijeme kod kuće, buduć da Božić drže za najveći blagdan u godini.«

Ferdinandovi poslanici bijahu dakle prinudjeni, da u Cetinu pričekaju, dok minu božićni blagdani. Susjedni velikaši i plemići brzo doznadoše za dolazak poslanika Ferdinandovih; zato sami poručiše u Cetin, da će na sabor doći odmah poslije blagdana. K onim pak velikašima i plemićima, koji stanovahu daleko od Cetina, poslali su poslanici Ferdinandovi posebne glasnike s molbom, neka podju u Cetin, čim se svrše božićni blagdani.

Mnogi velikaši i plemići zbilja dodjoše u Cetin već u subotu 29. prosinca; ipak ih veći dio dodje tekar sutradan: u nedjelju. Radi toga mogao je sabor svoje djelovanje započeti istom na staru godinu 31. prosinca 1526.

Osim domaćega kneza Jurja Frankopana Slunjskoga prisustvovahu hrvatskom saboru u Cetinu jošte ovi velikaši: Nikola Zrinski, Stjepan Blagajski, Ivan Torkvat Karlović, Krsto Šubić Peranski, Vuk Frankopan Brinjski i Krsto Frankopan Tržački.[1]) Senjskoga biskupa Franje Jožefića nije bilo na saboru u Cetinu; no zato je u Cetin došao kninski biskup Andrija Tuškanić. Ovaj biskup nije tada stolovao u gradu Kninu, jer je taj grad još 29. svibnja 1522. pao u turske ruke. Biskup Andrija Tuškanić stalno je boravio u Topuskom, jer bijaše opat nekadašnjega cistercitskoga samostana u Topuskom. Na sabor u Cetin došlo je mnogo hrvatskih plemića, od kojih se poimence spominju: Bernardo Tompić od Zečeva, Ivan Kobasić od Brekovice, Pavao Janković, Gašpar Križanić, Mihovil Skoblić, Tomo Čipčić, Nikola Babonožić, Antun Otmić, Ivan Novaković, Pavao Izačić, Gašpar Gusić, Stjepan Zimić i Grgur Otmić, plemićki sudac županije zagrebačke. U saborskome zapisniku ističe se, da su na sabor u Cetin došli

---

[5]) Izvještaj se nalazi u arkivu c. i kr. zajedničkoga financijalnoga ministarstva u Beču, a štampan je na str. 202.—213. u zborniku »Codex Blagay«, što ga objelodaniše Thallòczy i Barabás.

[1]) Tržac bijaše frankopanski grad na rijeci Korani u današnjem bosanskom dijelu Hrvatske. Ovaj grad dobio je knez Bartol Frankopan godine 1449., kada se frankopanska imanja podijeliše medju devet sinova bana Nikole Frankopana. Po gradu Tršcu prozvala se jedna grana obitelji Frankopan »knezovi Tržački«. Ova je grana preživjela sve druge loze frankopanske, a izumrla je 30. travnja 1671., kada je u Bečkom Novom Mjestu smaknut Franjo Krsto Frankopan Tržački.

*

takodjer zastupnici hrvatskih županija, gradova i kotara, pa da je tako na tome saboru bila zastupana »čitava kraljevina Hrvatska.«

Prva saborska sjednica otpočela je u ponedjeljak 31. prosinca 1526., i to »rano u jutro«, kako ističu Ferdinandovi poslanici u svome izvještaju. Najprije uzeše riječ Ferdinandovi poslanici. Rastumačivši svrhu dolaska svoga, zamoliše poslanici hrvatske staleže, neka dadu izjavu, da nadvojvodu Ferdinanda uzimaju za kralja hrvatskoga.

No prisutna gospoda hrvatska ne htjedoše se prenagliti. Mjesto da odmah prijedju na izbor kralja, zapitaše Ferdinandove poslanike, da li je nadvojvoda prihvatio sve one uvjete, koje mu Hrvati nedavno isporučiše na usta odaslanika: Ivana Karlovića, Ivana Perušića i Gašpara Križanića? Ferdinandovi poslanici počnu sada razlagati, kako ih je nadvojvoda poslao u Cetin upravo zato, da s Hrvatima potanko raspravljaju i konačno zaključuju o uvjetima, pod kojima će ga oni priznati za kralja hrvatskoga.

S ovim odgovorom zadovolje se gospoda hrvatska, te počnu ispitivati, da li nadvojvoda Ferdinand i njegova žena Ana imaju nepobitno pravo na prijestolje hrvatsko. Da se to pitanje uzmogne što objektivnije raspraviti, udalje se Ferdinandovi poslanici iz dvorane, u kojoj je vijećao sabor hrvatski. Vijećalo se u franjevačkom samostanu u Cetinu.

Hrvati su na saboru cetinskom točno ispitali ugovore od god. 1463., 1491. i 1506., na temelju kojih ima habsburžka dinastija pravo nasljedstva na ugarsko i hrvatsko prijestolje. Za Hrvatsku je osobito znatna bila povelja od 7. ožujka 1492. Toga naime dana bila su u Budimu prisutna 62 hrvatska velikaša i plemića; pod vodstvom hrvatskoga bana Ladislava Egervara prihvatiše tada Hrvati onaj ugovor, što ga je »rimski« (njemački) kralj Maksimilijan Habsburški 7. studenoga 1491. u Požunu sklopio s hrvatskim kraljem Vladislavom II. Time su dakle Hrvati godine 1492. u ime čitavoga kraljevstva hrvatskoga primili pogodbu, da će priznati nasljedstvo habsburžke porodice, ako bi njihov kralj Vladislav umro bez potomaka. U spomenutoj povelji vele predstavnici kraljevine Hrvatske, da su pred Maksimilijanovim svjedocima »prejasnomu gospodinu kralju rimskomu svaki napose pruženom rukom i javno prisegli i obećali, da će ovaj ugovor u svim točkama držati, te Maksimilijana — odnosno zakonitoga potomka njegova — izabrati za svoga kralja, ako bi kralj Vladislav II. umro bez potomaka.«[2])

Čitanje ovih ugovora i raspravljanje o njima potrajalo je čitav dan, a svršilo se tekar pod večer na Staru godinu. Staleži hrvatski stekoše uvjerenje, da Ferdinand i njegova supruga zaista imaju potpuno pravo na prijestolje hrvatsko. Vijest o takvomu rezultatu svoga istraživanja priopćiše hrvatski staleži Ferdinandovim poslanicima; podjedno im izjaviše, da se veoma raduju, što su našli dovoljnih dokaza za pravo nadvojvode Ferdinanda. Poslanici se Hrvatima odmah zahvale za osobitu pažnju, koju su posvetili pitanju o pravu nasljedstva dinastije habsburške.

Sutradan — na Novu godinu 1527. — nastavio je sabor u Cetinu svoja vijećanja odmah »u rano jutro«. Ferdinandovi poslanici zamoliše hrvatske staleže, neka sada najprije obave izbor novoga kralja. No Hrvati zabaciše ovu molbu, jer se ne htjedoše odreći svoje namjere: da Ferdinanda naime priznadu za svoga kralja jedino »uz neke odredjene uvjete«. Zato sabor u prisutnosti Ferdinandovih poslanika počne raspravljati o tim »uvjetima«, te je rasprava o tom potrajala sve do 4 sata poslije podne.

---

[2]) Firnhaber: »Beiträge zur Geschichte Ungarns«, str. 138.

U svome izvještaju kažu Ferdinandovi poslanici, da se dugo nijesu mogli s Hrvatima pogoditi o dva »uvjeta«. Prvi se uvjet ticao broja konjanika, što će ih Ferdinand kao kralj morati uzdržavati za obranu Hrvatske, kao što i glede veličine plaće, koju će dobivati ovi konjanici. Drugi je uvjet glasio: neka poslanici obećaju, da će Ferdinand hrvatskim staležima nadoknaditi gubitak, koji bi po njih nastao od Turaka odnosno od Zapolje i njegovih ljudi. Iza svakojakog pogadjanja dodjoše napokon do zaključka barem glede prvoga uvjeta, dočim poslanici Ferdinandovi nikako nijesu htjeli da pristanu na drugi zahtjev staleža hrvatskih.

Glede obrane kraljevine Hrvatske od Turaka i Zapoljinih pristaša ugovoriše Ferdinandovi poslanici s hrvatskim staležima ovo:

Ferdinand će kao kralj uzdržavati u Hrvatskoj o svome trošku 1000 konjanika i 200 pješaka. Staleži dopuštaju, da 200 konjanika i 200 pješaka stoji pod zapovjedništvom osobitoga kraljevog vojvode (kapetana), koji će ove vojnike sam i snubiti. Ostalih 800 konjanika podijelit će se medju hrvatske staleže i redove prema imetku svakoga. Ove će dakle konjanike snubiti i voditi sami hrvatski velikaši i plemići, a njima će kralj davati po 3 dukata mjesečno za uzdržavanje svakoga pojedinog vojnika. U slučaju potrebe može kralj takodjer sve vojnike voditi na službu izvan kraljevine Hrvatske; no tada će po 3 dukata za pojedinoga vojnika plaćati samo prvi mjesec, a kasnije toliko, koliko plaća i drugim konjanicima svojim. Budući da je vojska od 1000 konjanika i 200 pješaka premalena za obranu kraljevine Hrvatske, držat će kralj Ferdinand primjereni broj vojnika na medji susjedne vojvodine Kranjske. Osim toga dat će Ferdinand pregledati hrvatske gradove i tvrdje, te će ih opskrbiti sa svim onim, što im treba za obranu.[3])

Hrvati su nastojali, da zaštite ona prava, što ih je kraljevina Hrvatska dobila od prijašnjih vladara svojih; zato su Ferdinandovi poslanici morali dati ovu svečanu izjavu: »Uvjeravamo, da će Njegovo kraljevsko Veličanstvo potvrditi, uzdržati i obdržavati svekolike ovlasti, pravice, sloboštine i zakone, što su ih nekada kraljevini Hrvatskoj — te njezinim stanovnicima i žiteljima — dali i podijelili prijašnji prejasni vladari, a isto tako i njihove stare hvale vrijedne običaje i navade.

Za života svoga ne će (kralj) staleže i redove (hrvatske) ostaviti bez obrane; naprotiv će njih i slavnu ovu kraljevinu — što će bolje moći — vazda braniti i štititi, kako dolikuje najvećemu i najboljemu vladaru.«

Istom poslije ove izjave počeo je sabor u Cetinu raspravljati o izboru novoga kralja hrvatskoga. Prisutni velikaši i plemići bijahu složni u tome, da valja birati nadvojvodu Ferdinanda. Ipak nije ni taj izbor prošao posve glatko. Na sabor je naime poslao svoje zastupnike stari knez Bernardin Frankopan, otac bana Krste Frankopana. Ovi su punomoćnici Bernardinovi već prije toga odvraćali sakupljene Hrvate od nadvojvode Ferdinanda; za samoga pak izbora zavadiše se oni s Ferdinandovim poslanicima.

»Mi smo im« izvješćuju Ferdinandovi poslanici »medju ostalim kazali, kako Vaše Veličanstvo nije toga nikada očekivalo od gospodara njihova. Ta austrijska je kuća mnogo dobra učinila Krsti Frankopanu. Bilo bi dakle u redu, da Bernardin zajedno sa sinom svojim radi za stvar Vašega Veličanstva, a ne da ju nastoji osujetiti«.

Ipak su Bernardinovi punomoćnici naskoro uvidjeli, da ne će moći zapriječiti izbor nadvojvode Ferdinanda; zato se okaniše daljnjega posla,

---

[3]) Fraknói: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 90.

te odoše iz Cetina k svome gospodaru u Ozalj. Prisutni velikaši i plemići naslućivahu, da će Bernardin Frankopan učiniti nešto zla.

»Tekar iza kako smo se složili glede (postavljenih) uvjeta«, izvješćuju poslanici Ferdinandovi, »priznadoše i uzeše (hrvatski) staleži Vaše Veličanstvo kao što i milostivu gospodju našu za kralja i gospodina, pa za kraljicu i gospodju (svoju). Nato sastaviše povelju, koju može Vaše Veličanstvo upoznati iz priloženoga prijepisa«.

Izvorna povelja, kojom su Hrvati 1. siječnja 1527. na saboru u Cetinu izabrali svojim kraljem nadvojvodu Ferdinanda, čuva se još danas u cesarskom i kraljevskom arkivu u Beču. Povelja je pisana na pergameni, a sastavljena je latinskim jezikom, koji je onda bio diplomatski jezik.[1] Uvod u povelju tiče se Ferdinandovih poslanika, a glasi ovako:

»Mi Andrija, božjom i apostolske stolice milošću biskup kninski i opat toplički; knezovi: Ivan Torkvat od Krbave, Nikola Zrinski, Krsto i Vuk braća i Juraj Frankopan Senjski, Krčki i Modruški, Stjepan Blagajski; (zatim): Krsto Peranski, Bernard Tumpić Zečevski, Ivan Kobasić Brikovički, Pavao Janković, Gašpar Križanić, Tomo Čipčić, Mihovil Skoblić, Nikola Babonožić, Grgur Otmić, plemićki sudac županije zagrebačke, Antun Otmić, Ivan Novaković, Pavao Izačić, Gašpar Gusić, Stjepan Zimić, te svi ostali plemići i velikaši, kao što i sav narod plemenitih županija, gradova i kotara kraljevine Hrvatske, ispovijedamo, priznajemo i na vječito znanje dajemo ovim listom svakomu (ovo):

Prejasni i veoma moćni princip i gospodin Ferdinand, — božjom milošću kralj Češke i Hrvatske, infant Španjolske, izbornik svetoga carstva rimskoga, nadvojvoda Austrije, vojvoda Burgundije, Brabanta, Štajerske, Koruške, Kranjske, Šleske, Wirtemberga itd., markgrof Moravske, Burgovije itd., grof Tirola, Celja, Gorice itd., gospodar Slovenske marke, luke naonske i solila, glavni namjesnik svetoga carstva rimskoga itd., premilostivi naš vladar i gospodar, — poslao je ovih dana k nama savjetnike svetoga kraljevskoga Veličanstva svoga i poslanike: časnoga naime u Isukrstu oca i gospodina Pavla Oberstaina, božjom milošću bečkoga prepošta, doktora umjetnosti, mudroslovlja i obojega prava, (zatim) vrhovnoga vojvodu Nikolu Jurišića, vojvodu Ivana Kaczianera, te Ivana Puchlera, prefekta tvrdje Mejhov, gospodu i osobite naše prijatelje.

Ovi nas u ime spomenutoga kraljevskoga Veličanstva, od kojega imadu dovoljnu punomoć, zamoliše, da Njegovo Veličanstvo priznamo za našega zakonitoga i prirodnoga kralja i gospodara, a prejasnu vladaricu i gospodju Anu, — kraljicu ugarsku, češku i hrvatsku, — za premilostivu našu gospodaricu i vladaricu, pa da o tomu položimo prisegu vjernosti i poklonstva«.

Dalje u povelji razlažu Hrvati, što ih je sklonulo, da su Ferdinanda i Anu uzdigli na prijestolje svoje. Ovaj dio povelje glasi ovako:

»Potanko smo pretresli i pomno promotrili prava, s kojima je isti naš prejasni kralj s rečenom svojom suprugom, — prejasnom gospodjom kraljicom, — potpuno i dovoljno potkrijepljen, da kraljevinu Ugarsku dobije nasljednim pravom; osobito pak krepošću nekolikih nepobitnih ugovora, što smo ih mi temeljito razgledali, pročitali i proučili; te napokon krepošću izbora, koji je 16. prosinca prošle godine (1526.) po zakonima kraljevine Ugarske valjano i zakonito izvršen i proglašen u glavnoj skupštini staleža i redova iste kraljevine, a u gradu Požunu.

Uzeli smo k tomu na um tolike milosti, potpomoći i blagodati, kojima je nas i kraljevinu Hrvatsku samo Njegovo posvećeno kraljevsko Veličan-

stvo — jedino izmedju tolikih kršćanskih vladara — eto već više godina milostivo darivalo i od bijesnih Turaka branilo, da nas bjesnilo njihovo ne prisili odmetnuti se od prave vjere i od kršćanske države; pa kako je osobitom svojom milošću i darežljivošću podijelilo nama takodjer druga nebrojena dobra, te kako je nastojalo oko svih prava naših. Zato smjerno i sa štovanjem pristajemo na pravedno i pošteno zahtijevanje spomenute gospode poslanika«.

Na novu godinu 1527. potrajao je sabor u Cetinu od ranoga jutra neprekidno do pod večer. Tečajem cijeloga toga vremena nijesu hrvatski velikaši i plemići ništa jeli, kako to sami kazuju u spomenutoj povelji. Očito se išlo za time, da izbor kralja Ferdinanda bude obavljen još istoga dana, t. j. na samu novu godinu; zato je ručak hrvatske gospode morao biti od podneva odgodjen do pod večer. Evo, kako Hrvati opisuju izbor kralja Ferdinanda u svojoj povelji:

»Danas prije objeda i dok jošte bijasmo na tašte — svi i pojedinci, koji bijasmo nazočni u glavnoj našoj skupštini (t. j. na saboru) — jednodušno i jednoglasno u dobri čas gore imenovanoga prejasnoga gospodina kralja Ferdinanda izabrasmo i priznasmo, primismo, učinismo, ustanovismo, proglasismo i po ulicama dadosmo proglasiti za našega i čitave ove slavne kraljevine Hrvatske pravoga, zakonitoga, nedvojbenoga i prirodnoga kralja i gospodara, kao što i spomenutu prejasnu gospodju kraljicu Anu za našu i čitave kraljevine Hrvatske pravu, zakonitu, nedvojbenu i prirodnu kraljicu i gospodaricu.

Jednako takodjer oba Veličanstva glasom ovoga lista izabiramo, priznajemo, činimo, ustanovljujemo, proglašujemo i poštujemo za naše, kao što je rečeno, kralja i gospodara, kraljicu i gospodaricu, a sve to putem, načinom, pravom, običajem i svečanošću, koliko ljepšom i usrdnijom mogosmo, možemo, morasmo i moramo«.

Iza toga dodje na red: prisega vjernosti novomu kralju Ferdinandu i njegovoj ženi kraljici Ani. U povelji svojoj ističu Hrvati, da su prisegli s najvećim veseljem; oni su učinili »prisegu dužne vjernosti i poklonstva«, a govorili su »jasno, glasno i razgovjetno, dignuvši u vis prste i ruke«.

Mi točno znamo za sadržaj ove prisege, jer sami Hrvati u spomenutoj povelji iznose čitav tekst prisege: »Svojim nam je glasom prednjačio rečeni časni gospodin: bečki prepošt (Pavao Oberstai). Evo riječ po riječ ove zakletve«:

»Prisižemo i obećajemo, da ćemo počevši odsada biti vazda vjerni i poslušni prejasnomu vladaru i gospodaru Ferdinandu, kralju češkomu, te njegovoj supruzi: prejasnoj gospodji Ani, rodjenoj kraljici ugarskoj i češkoj i t. d., preblagostivim i premilostivim gospodarima našim, kao pravim, zakonitim i prirodnim baštinicima, te kao kralju i kraljici kraljevine Hrvatske, a i njihovim nasljednicima, namjesnicima i upraviteljima.

Obećajemo, da ćemo o njihovoj koristi i sreći razmišljati i po svojim ju silama potpomagati, a štetu i kvar po mogućnosti našoj od njih odvraćati i priječiti.

Obećajemo, da ćemo činiti i sve drugo, kako se pristoji, te kako je dobrim podložnicima i vjernim slugama dužnost naprama gospodaru svome. Nikada ne ćemo u buduće za gospodara ili kralja svoga primiti i priznati koga drugoga, osim Njihovih Veličanstva i nasljednika Njihovih. Doznamo li pak svi zajedno ili pojedince, da tkogod ili više njih, bilo du-

hovnoga bilo svjetovnoga staleža i reda, namjerava riječju ili činom pristati uza drugoga na štetu Njihovih Veličanstva, a na korist drugoga ili drugih, odmah ćemo, čim doznamo za takove ljude, o tomu obavijestiti naša Veličanstva ili oblasti, od njih nam postavljene, te ćemo opomenuti i pomoći, da se svi ovakovi od neposlušnosti privedu k dužnom posluhu, i to bez ikakove himbe i lukavštine.

Tako nam pomogao Bog i sveto evangjelje!«

Ova svečanost svršila se u crkvi Pohodjenja bl. djevice Marije, koja je crkva pripadala franjevačkom samostanu u varošu ispod tvrdje cetinske. Ondje su hrvatski velikaši i plemići na samu Novu godinu 1527. pod večer »u čast, slavu i hvalu svemogućega Boga« otpjevali himnu: »Tebe Boga hvalimo!« Za prisizanja i pjevanja neprestano su topovi gruvali i zvona zvonila.

Sve ovo ističu hrvatski staleži u spomenutoj povelji svojoj, pa onda još dodaju ove zaključne riječi: *)

»Tako dakle postadosmo svi i pojedinci, zajedno s našim potomcima, baštinicima i nasljednicima za sve vijeke pravi, naravni, zakoniti i nedvojbeni podanici spomenutoga prejasnoga gospodina kralja i prejasne kraljice naše i budućih njihovih nasljednika, koji će od njih proisteći. Za sve ovo, što rekosmo, nepobitno i za potpuno vjerovanje kao i za dovoljno svjedočanstvo sastavili smo i izdali smo ovo pismo, te smo ga utvrdili svojim običnim djelomice vlastitim a djelomice općim — pečatima, da vrijede za sve vijeke.

Dano u varoši Cetinu na našem saboru, držanom u gore spomenutom samostanu, na prvi dan mjeseca siječnja godine poslije rodjenja Spasitelja našega Isukrsta tisuću pet sto i dvadeset sedme«.

Hrvatski staleži htjeli su, da cetinski sabor odmah poslije izbora, pošalje u Beč osobito odaslanstvo, koje će Ferdinanda obavijestiti, da je izabran za kralja hrvatskoga. No Ferdinandovi poslanici počnu misliti na nove i velike troškove, koji bi odatle nastali po gospodara njihova. Ferdinand bi onda naime po drugiput morao u Hrvatsku slati svoje poslanike, da Hrvatima uzvrati čin ljubavi. S obzirom dakle na štednju odvraćahu Ferdinandovi poslanici sabor hrvatski od namišljena poslanstva. Poslanici bijahu mnijenja, da je dosta, ako se taj izbor kralju javi posebnom poveljom. Hrvati se dadoše nagovoriti na ovo. **)

Povelja o izboru kralja Ferdinanda, koja je ovdje već više puta spomenuta, bijaše dogotovljena još 1. siječnja 1527. Da se ta povelja uzmogne i poslati kralju Ferdinandu, trebalo bi, da ju prisutni velikaši i plemići provide svojim pečatima. No sada se ispostavilo, da gospoda nemaju kod sebe svojih pečatnika. Neki su odmah poslali sluge svojim kućama po pečatnike. Ali neki velikaši i plemići bijahu od Cetina daleko 1 i pol do 2 dana puta, pa su dali pečate svoje izraditi u Cetinu, i to čovjeku, koji se slabo razumio u rezbarstvo. Nestrpljivi punomoćnici Ferdinandovi hoće da gospodara svoga što prije obraduju poveljom staleža hrvatskih; zato poslanici zamoliše Hrvate, neka im dozvole, da prepišu sastavljenu već povelju, pa da ovaj prijepis prilože izvješću, što će ga o cetinskom izboru poslati kralju Ferdinandu.

---

*) Fraknói: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 89. i 90.

**) Izvještaj Ferdinandovih poslanika u zborniku »Codex Blagayanus«, str. 212.

Oprezni stališi hrvatski zaključiše, da će sami dati prepisati sadržaj povelje svoje, a poslanici neka onda slobodno taj prijepis pošalju kralju Ferdinandu. To su Hrvati zaista i učinili, kako izvješćuju poslanici Ferdinandovi.***) No i prava povelja o izboru Ferdinandovu nosi takodjer datum 1. siječnja 1527., premda je pečatima providjena koji dan kasnije. S ove listine visi na svilenim vrpcama sedam pečata; jedan je pečat kninskoga biskupa Andrije Tuškanića, drugi krbavskoga kneza Ivana Torkvata Karlovića, treća kneza Nikole Zrinskoga, četvrti kneza Jurja Frankopana Slunjskoga, peti kneza Vuka Frankopana Brinjskoga, a šesti kneza Stjepana Blagajskoga. Sedmi pečat prikazuje šahovsko polje sa 64 kocke, koje su poredane u 8 redova po 8 kocaka; naokolo pečata stoji krivo (sa desna na lijevo) napis: »Regni, Sigillum«, što znači: »pečat kraljevine«. To je dakle pečat kraljevine Hrvatske, ali pečatnik toli surov i nepravilan, da se odmah vidi, da ga je izradio spomenuti nevješti rezbar (po svoj prilici obični kovač) u Cetinu.

Na ovu znamenitu povelju spadao bi onaj zemaljski pečat, na kojem je grb Slavonije (t. j. svih zemalja hrvatskih), kako ga je Hrvatima god. 1496. dao kralj Vladislav II. Pečatnik s ovim grbom dali su Hrvati izraditi godine 1497., a čuva se još danas u kr. zemaljskom arkivu u Zagrebu. No taj pečatnik nalazio se godine 1527. kod bana Krste Frankopana, koji nije došao na sabor u Cetin. Staleži hrvatski dobro osjećahu, da na spomenutu povelju o izboru kralja Ferdinanda mora doći zemaljski pečat; ne mogući pak doći do zakonitoga pečatnika za sve zemlje hrvatske, dadoše evo učiniti poseban pečatnik samo za kraljevinu Hrvatsku. Ovaj pečat nalazimo prviput godine 1525. na spomen-kolajni kralja Ljudevita II., dočim grb Dalmacije (na modrom polju tri zlatne leopardske glave) dolazi prviput na državnom pečatu od godine 1406.*)

Hrvatski sabor u Cetinu potrajao je još dva dana poslije izbora Ferdinandova. Trebalo je naime riješiti mnogo znatnih stvari.

Ban Franjo Baćan ne će da stanuje u Hrvatskoj; nije dapače za vrijedno držao ni to, da dodje na sabor u Cetin. Zato se sami hrvatski staleži moraju brinuti za upravu Hrvatske. O tomu govori Nikola Jurišić u izvješću Ferdinandovih poslanika ovako:

»Neka znade kraljevsko Vaše Veličanstvo, da su staleži — neposredno iza toga, kako se proglasio rezultat izbora, — došli k meni Jurišiću, te su me svi zajedno molili, neka im ja u ime Vašega Veličanstva krojim pravdu. Oni mi obećavahu potpunu poslušnost; osim toga će mi za ovu službu (na pomoć) pridati četiri plemića. Ja im ove molbe nijesam mogao odbiti uz uvjet, ako na to pristane i Vaše Veličanstvo.«

Hrvati se i sami brinu, da ovu dozvolu ishode od kralja Ferdinanda. U pismu svome od 3. siječnja 1527. mole hrvatski staleži kralja, neka Nikolu Jurišića imenuje svojim »namjesnikom« u Hrvatskoj.

Kako da se porazdijeli 800 konjanika, što će ih kralj Ferdinand plaćati, a staleži hrvatski s njima raspolagati? I o tom pitanju sigurno se raspravljalo na saboru cetinskom, jer prijedlog o tomu već priležì iz-

***) Šišić: Acta comitialia, svezak I. str. 59.

*) Sva tri grba (hrvatski, slavonski i dalmatinski) zajedno nalazimo prviput godine 1616. na taliru kralja Matije II. Kasnije dolaze vrlo rijetko. Svi službeni spisi do god. 1848. imaju samo pečat za grbom Slavonije.

vješću, što ga kralju Ferdinandu podniješe poslanici njegovi. Prema tomu prijedlogu dobit će krbavski knez Ivan Karlović 200 konjanika, knez Nikola Zrinski 80, knez Juraj Frankopan Slunjski 80, knez Vuk Frankopan Brinjski 50, knez Krsto Frankopan Tržački 50, knez Stjepan Blagajski 50, a kninski biskup Andrija Tuškanić takodjer 50 konjanika.

Preostalih 240 konjanika razdijelit će se medju hrvatske plemiće tako, da će pojedinci dobiti po 3, 4, 5, 6 ,8, 10 ili 15 konjanika. Tako će Ivan Kobasić, Bernardo Tumpić, Gašpar Križanić i Ivan Verašić dobiti po 15 konjanika, Karančić 10, Pirniško 8, Mihovil Glavina 6, Stjepan Zinić, Mikša Budački i Franko Izačić po 5, Bartol Drašković, Pavao Patačić, Ajtić i neki ranarnik po 4, Tomašić, Jurko Farkašić, Rucnić, Stjepan Otmić, Mihovil Skoblić, Martin Bakarić, Grgur Otmić i Petar Bakarić po 3 i t. d.[1])

Poslije toga raspravljalo se na cetinskom saboru o potrebama hrvatskih gradova i tvrdjava, koje treba učiniti sposobnima za obranu od Turaka. O tomu pišu Ferdinandu njegovi poslanici ovako:

»U tome pogledu uvjerili smo se, da Vaše Veličanstvo nužno mora u hrvatske tvrdjave staviti posadu od više nego li 300 vojnika. Zato molimo, da se Vaše Veličanstvo izvoli pobrinuti za nužnu opskrbu.«

Ferdinandovi poslanici odmah šalju osnovu, kako da se porazdijeli ovih 240 plaćenika. U Klis treba staviti 80 strijelaca, u Bihać 50, u Senj 60, u Otočac 28, u Ripač (na Uni) 15, a u Starigrad (na moru) 12 strijelaca. Osim toga treba da bude vazda u pripravi 50 konjanika za obranu i za lakše općenje izmedju gradova Senja, Klisa, Otočca i Staroga grada.

U ime kralja Ferdinanda morali su poslanici njegovi posebnim pismom hrvatskome kraljevstvu zajamčiti prijašnje povlastice, a povrh toga još istaknuti ove riječi: »Obećajemo, da će prejasni naš kralj za obranu svoje kraljevine Hrvatske držati u istoj kraljevini jednu tisuću konjanika s mjesečnom plaćom od tri dukata za svakoga konjanika, i dvije stotine pješaka.«

Naravno da su Hrvati na cetinskom saboru raspravljali takodjer o pitanju: kako da se obrane od pristaša protukralja Ivana Zapolje? O tome pišu hrvatski staleži 3. siječnja 1527. kralju Ferdinandu ovako:

»Mi se ne bojimo samoga Krste Frankopana, jer smo njemu posve dorasli. Ali ako Krstu pomogne (erdeljski) vojvoda Ivan Zapolja, onda ćemo postradati. Zato molimo Vaše Veličanstvo, da nam što prije pošalje oveći broj vojnika i bojnih sprava. Jednako molimo, da nam Vaše Veličanstvo u roku od 10 dana pošalje tromjesečnu plaću za onih 800 konjanika, što ćemo ih mi sami unovačiti i uzdržavati. Inače izjavljemo, da nam zbog oskudice novaca ne će biti moguće, da štogod poduzmemo u obranu tako našu kao što i ove kraljevine.« *)

*

* *

Hrvatski sabor u Cetinu svršio je svoje zasjedanje 3. siječnja 1527. Istodobno počeli su hrvatski velikaši i plemići iz tadašnje Slavonije (t. j. iz današnje Hrvatske i Slavonije sjeverno od rijeke Kupe i Save) dolaziti u Dubravu kod Čazme. Tamo bijaše dvor zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda; tamo je i danas oveći posjed biskupije zagrebačke.

---

[1]) Codex Blagayanus, str. 64. i 65.

*) Fraknoi: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 92. i 93.

Ban Krsto Frankopan pozvao je sve hrvatske staleže, neka 5. siječnja 1527. dodju u Dubravu, gdje će se držati opći izborni sabor hrvatski. Ovaj poziv upravio je Krsto još o Božiću; to se vidi odatle, što su za saziv toga sabora znali oni velikaši i plemići, koji se 30. prosinca 1526. sakupiše u Cetinu. Dobro je Krsto Frankopan znao, zašto se u Cetinu sastaje poseban sabor za današnju Hrvatsku. Zato je Krsto nastojao, da hrvatsku gospodu odvrati od polaska na sabor u Cetin. On im upravo oštro naloži, neka se u nedjelju dne 5. siječnja 1527. nadju u Dubravi, gdje će Hrvati birati Ivana Zapolju za kralja svoga.

»Ne dodjete li u Dubravu ili ne priznate li Zapolju za kralja svoga, osvetiti ću se vašim obiteljima, a vama ću iskopati oči!« prijetio je Krsto hrvatskoj gospodi.[1])

Nešto blaži postade ban Krsto Frankopan pod konac godine 1526. Doznavši, da se velikaši i plemići iz Hrvatske ipak sastadoše na saboru u Cetinu, pošalje onamo i Krsto svoga glasnika. Ovaj glasnik stiže u Cetin upravo na Novu godinu 1527., te odmah pozove čitav sabor, neka 5. siječnja 1527. dodje u Dubravu.

»Ako ne možete doći, a vi onda sami odredite dan, kada bi Krsto mogao doći k vama. Krsto naime ima s vama nužnoga posla, kako ćete od njega već doznati.«

Ove riječi glasnika Krstinog čuli su prisutni Ferdinandovi poslanici. Oni zamoliše hrvatske velikaše i plemiće, neka se ne dadu zastrašiti od Krste Frankopana. Hrvatski staleži odgovore Krstinome glasniku onako, kako ih savjetovahu poslanici Ferdinandovi; u tome odgovoru naznačiše nekoliko razloga, koji ih sklonuše da se pokloniše upravo kralju Ferdinandu.

»I grof Krsto Frankopan služio je poput vas dugo Nijemcima; pa što je dobio od njih?« zapita Krstin glasnik.

»Ali Krsto znade, što je dobio od Magjara i radi čega se priklonio k Zapolji!« ujedljivo govoriše hrvatski staleži.[2])

Na sabor u Dubravu nije došao nijedan velikaš ili plemić iz Hrvatske; no zato se u Dubravi sabralo gotovo čitavo plemstvo iz tadašnje Slavonije od Kupe i Save do Mure, Drave i Dunava. Medju ostalima bijaše tu nazočan zagrebački biskup Šimun Erdedi, a takodjer podban Mirko Bradač od Ladomerca. Zapolja je za sabor u Dubravi označio plemiće Ivana Banovića i Mihajla Kešera svojim povjerenicima i govornicima. Kao što je i prirodno, predsjedao je saboru u Dubravi ban Krsto Frankopan. O tomu govori jedna jedina isprava, koja je učinjena na saboru u Dubravi, te je do nas doprla. U toj listini nosi Krsto naslov: »Krsto grof Frankopan, knez senjski, krčki i modruški, glavni kapetan prejasnoga kralja Ivana u Ugarskoj, ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, glavni zaštitnik i protektor županija: požeške, šomogjske itd.«

Žalibože nije nam poznat tečaj sabora u Dubravi onako točno, kako znademo za tečaj sabora u Cetinu. Nije nam se naime sačuvalo izvješće o dubravskome saboru; nemamo dapače niti izborne povelje. Sačuvala nam se samo jedna isprava sabora dubravskoga. To je vjerodostojan prijepis, u kome dubravski sabor spominje zaključak, što ga je godine

---

[1]) Codex Blagayanus, str. 205.

[2]) Thalloczy és Barabás: »Codex diplomaticus comitum de Blagay«, str. 119. i 120.

1505. stvorio sabor u Budimu, da se naime mora izdajicom domovine smatrati onaj, tko bi u zemlju doveo tudjinca za kralja. Ovaj prijepis, ovjerovljen još na samome saboru, dao je sebi napraviti biskup Šimun Erdedi. Po ovoj ispravi naslućujemo, da je spomenuti zaključak od godine 1505. služio saboru u Dubravi kao podloga za dokaz, kako austrijski nadvojvoda i češki kralj Ferdinand ne može doći na prijestolje ugarsko-hrvatsko. Upirući se na taj zaključak, sabor je u Dubravi »jednoglasno« izabrao Ivana Zapolju za kralja hrvatskoga. To znademo posve pouzdano, jer nam to kazuje spomenuta isprava, koju je dobio biskup Šimun Erdedi. Sabor nije počeo svoja vijećanja 5. siječnja 1527., nego sutradan na »sveta tri kralja«, a svršio je 8. siječnja.*)

---

*) Katona: »Historia critica«, svezak XX. str. 37.—39.

Konac prvoga dijela.

TKO ĆE BITI KRALJ?

ROMAN IZ HRVATSKE
POVIJESTI 16. VIJEKA.

NAPISAO:

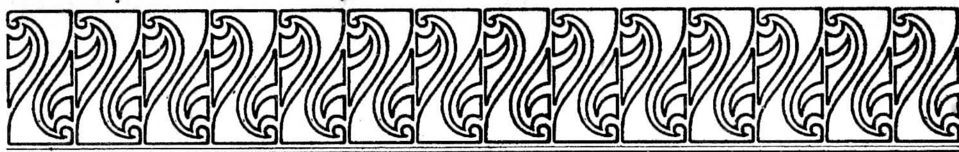
Dr. RUDOLF HORVAT

KR. PROFESOR U ZAGREBU.

DRUGI DIO.

HRVATSKA TISKARA D. D.
U ZAGREBU.

DVANAESTO POGLAVLJE.

U srijedu 9. siječnja 1527. na večer sastao se na svoje običajno sijelo »Vrč«, klub čestitih gradjana zagrebačkih. Sijelo se dakako držalo u posebnoj sobi Bošnjakove krčme u Kamenitoj ulici. Prvi je onamo došao brijač Nikola Strugar, za njim krznar Mijo Novak sa zlatarom Jurjem Mikulićem, pa onda mesar Ivan Repec sa bačvarom Valentom Radlinom. Kad je u sobu stupio trgovac Šimun Rogan, zapita ga brijač Strugar:

»Što? Zar si ti došao sam?«

»Kako vidiš, posve sam!« odgovori Rogan.

»Mi smo držali, da će s tobom doći lončar Matija Katić«, primijeti zlatar Mikulić.

»Ta sam si mi rekao prije pola sata, da ideš po Katića«, dodade brijač Strugar.

»Pustite vi Katića na miru!« reče Rogan. Jadnik nije nimalo raspoložen, da ovamo dodje na razgovor ili zabavu.«

»Što veliš?« zapita Novak. »Da se nije možda Katiću dogodila kakova nesreća?«

»Nije nesreća ali mu je u kući dosta žalosti«, odgovori Rogan.

»Kakove žalosti?« zapita Mikulić.

»Govori, Šimune!« vikne brijač. »Budi malo jasniji!«

»E, pa čujte!« reče Rogan. »Vi znadete, da lončar Katić ima jedinicu kćer...«

»Lijepu Anku«, upade mu u riječ brijač.

Da, Anku!« nastavi Rogan. »Oh, da ju vidite, kako sada izgleda! Sirota je djevojka tečajem prošlih osam dana propala, kao da je prepatila kakovu tešku bolest.«

»E. znamo«, reče brijač. »Srce ju boli!«

»Ne rugaj se, brico!« ukori ga Novak.

»Otkako je bravar Lovrić, taj nesudjeni suprug njezin, izagnan iz Zagreba«, nastavi Rogan »ne izlazi Anka iz kuće, već neprekidno plače, kao jadna godina. Svaki dan ju posjećuje moja kćerka Jelica, koja je najbolja drugarica njena. Jelica nastoji, da Anku utješi; ali sav joj posao bijaše dosada uzaludan. No danas dogodilo se još i gore.«

»Što, za Boga?« uplaši se Novak.

»Poslije podne došao je k lončaru Katiću bravar Kraft, koji mu je donio groznu vijest o Lovriću«.

»Kakvu vijest?« zapita znatiželjni brijač Strugar.

»Kraft reče Katiću, da se Lovrić objesio!«

»O, za pet rana božjih!« uzdahne Novak.

»Ali kako i gdje?« zapita brijač.

»Kraft veli, da su ga našli na drvetu u šumi uz cestu, koja od Podsuseda vodi u Brdovec«.

»Jadno li je Lovrić svršio mladi svoj život!« primijeti Mikulić.

»Valjda je Lovrića grizla savjest radi paleža«, dodade brijač.

»S ovom je izjavom i Kraft popratio svoje pripovijedanje u Katićevoj kući«, nastavi opet Rogan. »No prisutna bijaše i Katićeva kći Anka. Poput lavice planula je nesretna djevojka, te se ljuto oborila na Krafta, koji ovako ocrnjuje i mrtvoga joj dragana. Anka je na Krafta saula cijelu pregršt psovka i htjela ga izgurati iz roditeljske svoje kuće; no pri tome ju nešto stisnulo oko srca i jadna se djevojka onesviještena srušila na pod.«

»A Kraft?« zapita Novak. »Što li je s njime?«

»Dok su roditelji priletjeli k Anki, pa ju trli s octom i prizvali k svijesti, nestalo je Krafta iz kuće«.

»Pobjegao je kukavac, nakon što je nesretnu Anku poganom riječju ubo u srce!« primijeti Novak.

»Pa je li se barem Anka nešto umirila?« zapita Mikulić.

»I jest i nije«, odgovori Rogan. »Djevojka leži u krevetu, pa neprestano svojim okom obilazi po sobi, kao da traži Krafta. Časomice plače, a onda se opet smije, i to glasno, upravo napadno. Anka izgovara takodjer neke nesuvisle riječi, kao da je s uma sišla!«

»O jadnica, jadnica!« uzdahne Novak.

»To je žalosna sudbina, koju nije zaslužila ova čestita djevojka!« primijeti Mikulić.

»Nesreća nam u kuću dolazi brže nego li sreća!« dodade krčmar Bošnjak.

»I meni je žao nevine Anke!« izjavi brijač.

U tome času lupi netko s vratima, kroz koja se ulazilo iz ulice u prednju sobu Bošnjakove krčme.

»Netko dolazi«, reče Bošnjak i podje k vratima, koja su vodila prema prednjoj sobi, kad li se na vratima pokaže lice gradskoga suca Petka.

»Hvaljen Bog!« pozdravi sudac.

»Na vijeke budi hvaljen!« odgovore gradjani.

»Što?« začudi se brijač Strugar. »Ti ovdje, dragi suče? A mi smo držali, da se još nalaziš u Dubravi!«

»E, kako vidim, ja vas iznenadih svojim dolaskom. Jutros krenuh iz Dubrave put Zagreba, kamo evo stigoh ovaj čas. Kola ostavih dolje u Podgradju, te pješice udjoh kroz Kamenita vrata u dragi moj Grič. Idući mimo Bošnjakove krčme, svratih se evo unutra, da pozdravim drage svoje prijatelje, jer sam znao, da će u to doba naš »Vrč« biti na okupu.«

»I našao si nas kod običajnoga stola«, primijeti Mikulić.

»Ali sada nam moraš odmah kazivati, kako bijaše na saboru u Dubravi«, reče brijač. »Mi gorimo od želje, da doznamo, što li ste tamo zaključili?«

»Izabrali smo novoga kralja«, počne govoriti Petek.

»Zapolju?« zapita brijač.

»Da, Ivana Zapolju«, potvrdi sudac. »Za njega je glasovao cijeli sabor dubravski«.

»A je li vas mnogo bilo na saboru?« zapita brijač.

»Preko pedeset ljudi«, odgovori sudac. »Od naših velikaša dodjoše Petar Erdedi sa svojim bratom Šimunom, biskupom zagrebačkim, zatim

vianski prior Ivan Tah, virovitički župan Ivan Banić, podban Mirko Bradač, Urban Baćan od Voćina, herceg Petar Peren od Valpova...«

»Je li to onaj Petar, kojega je kralj Ivan Zapolja poslao mjesto sebe za vojvodu u Erdelj?« upade u riječ brijač.

»Da, onaj«, odgvori Petek. »Od plemića dodjoše mnogi, a medju ostalima: Ladislav Benčik, rodjak kralja Zapolje, pa Ladislav Ratkaj, Mijo Volković, Ivan Lenkuš, Petar Račić, Andrija Drešneki, požeški župan Ivan Deževió, Franjo Bodono iz grada Zeline, Mihajlo Kereši od Gibarca, Baltazar Hobetić, Petar Markov od Požege, Ivan Kuroc iz Ludbrega, Ivan Fanči, Matija Brodarić i t. d. Dodjoše takodjer zastupnici slobodnih gradova: Varaždina, Križevaca i Koprivnice«.

»I vi ste jednoglasno izabrali Ivana Zapolju za kralja hrvatskoga?« zapita krznar Novak.

»Jednoglasno! Nitko medju nama nije ni pokušao govoriti ili raditi protiv Zapolje«.

»Ali što će biti, ako staleži iz južne Hrvatske izaberu svojim kraljem austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda?« zapita brijač Strugar.

»Već su ga izabrali!« odgovori sudac.

»Nama nije o tomu ništa poznato«, primijeti Novak.

»Ali ja to znadem za posve sigurno«, odvrati sudac. »To je na saboru u Dubravi rekao sam ban Krsto Frankopan, kada se k njemu vratio glasnik iz Cetina, gdje su poseban svoj sabor održali velikaši i plemići iz južne Hrvatske. Krsto nam javno reče, da su hrvatski staleži na samu Novu godinu izabrali Ferdinanda svojim kraljem«.

»Pa što ćemo sada imati dva kralja?« zapita bačvar Radlin.

»Prije smo imali samo jednoga kralja Ljudevita, pa i taj bijaše slabić, te se ništa nije brinuo za nas Hrvate«, reče krčmar Bošnjak. »Sada će valjda biti bolje, kad će za nas raditi dva kralja!«

»Da, radit će!« nasmije se brijač Strugar. »Oni će se medju sobom svadjati, a možda se i tući!«

»A nas će jedne huškati protiv drugih!« dodade mesar Repec.

»Bit će i u Hrvatskoj gradjanskoga rata, kakav nastaje svagdje, kada se porodi borba za prijestolje!« reče zlatar Mikulić.

»Ne bojte se, braćo-« uze gradjane miriti sudac Petek, »Isti je strah izbio takodjer na saboru u Dubravi. Ondje je knez Petar Erdedi upozorio na pogibelj, koja bi Hrvatskoj zaprijetila od Turaka, ako uslijed naše nesloge bukne domaći rat. Nato je Krsto Frankopan izjavio, da on ne će izazivati protivnike kralja Ivana Zapolje. Ovu je izjavu sabor u Dubravi primio s velikim povladjivanjem; jer ako ban Frankopan ne udari na Ferdinandove pristaše, ovi se ne će usuditi, da izazivaju Zapoljine pristaše, koje predvodi takav junak, kakav je Krsto Frankopan«.

»Tvoje su me riječi, dragi suče, znatno umirile«, reče Novak. »Dao Bog, da u Hrvatskoj ne dodje do gradjanskoga rata zbog ove borbe za prijestolje! Neka se radje oba protukralja natječu u tome, tko će više dobra učiniti za teško iskušavanu kraljevinu Hrvatsku!«

* * *

Zapadno od Ivanca — a upravo na sjevernoj podini krasne gore Ivančice — stislo se mjesto Lepoglava. Ime toga mjesta veoma je poznato po Hrvatskoj i Slavoniji, ali nije praćeno baš s osobitim simpatijama. Danas je naime u Lepoglavi ogromna kaznionа, u kojoj svoje grijehe oplakuju zločinci i nesretnici iz Hrvatske i Slavonije.

Ali nekada nije bilo tako. Tamo naime, gdje se danas nalazi kaznionа, stajao je veliki samostan reda pavlinskoga. Ovaj samostan osno-

vao je godine 1400. bogati knez Herman Celjski, a ukinuo ga je 19. ožujka 1786. kralj Josip II., koji je istoga dana raspustio čitav red pavlinski.

Pavlini su poput Dominikanaca nosili bijelo odijelo, radi čega ih je narod nazvao »bijelim fratrima«. Hrvatski je narod veoma volio Pavline, koji mu bijahu tečajem više stoljeća odani sinovi. Medju Pavlinima nije bilo tudjinaca, nego samih domaćih Hrvata. Mnogi Pavlini dodjoše na glas radi svoje učenosti, a neki su polučili i velike crkvene časti. Tako je n. pr. Martin Borković bio godine 1644. vikar pavlinskoga samostana u Lepoglavi, a od godine 1667. do godine 1687. biskup zagrebački. Pa i grof Mirko Esterhazi, koji je od godine 1708. do godine 1722. upravljao biskupijom zagrebačkom, bijaše nekada član reda pavlinskoga.

Pavlinski red osnovao je ostrogonski kanonik Euzebij, koji je s nekoliko drugova pošao u pilišku goru, te ondje živio kao pustinjak. Prvi samostan pavlinski u Hrvatskoj dobila je Dubica na Uni. Kada je naime hrvatski herceg Koloman, brat kralja Bele IV., podijelio Dubici čast slobodnoga i kraljevskoga grada, naložio je prvomu »gradskomu vijeću« u Dubici, da u područje svoje općine primi Pavline, pa da im daruje oveći posjed, na kojemu će moći dolično živjeti. Ovu želju Kolomanovu ispunio je grad Dubica godine 1244. Tada je naime gradsko vijeće, koje su činili sudac Jernej te prisežnici Fridrik, Marcel i Lastiša, poklonilo Pavlinima oveće zemljište kod potoka »Bihča«.*)

Poslije toga utemeljiše »bijeli fratri« Pavlini još desetak samostana u Hrvatskoj. Godine 1272. postoji već pavlinski samostan u Remetama kod Zagreba. Ime sela »Remete« dolazi upravo od riječi »heremitae«, kako se nazivahu članovi reda sv. Pavla. Prvi Pavlin u Remetama zvao se Iskvirin; na njegovu molbu darovao je Pavlinima tamošnji posjed Hrkulov sin Miro (Miroslav), vlasnik susjednog imanja, koje se po njemu nazvalo »Mirogoj«, pa danas djelomice služi gradu Zagrebu kao groblje. Ovaj plemić Miro darovao je samostanu remetskomu godine 1288. zemljište na potoku Blizni i kostanjik u Kratkome dolu.**)

Godine 1295. sagradio je magister Tiburcije treći pavlinski samostan, i to u Gariću ispod Moslavine, te mu za uzdržavanje darovao svoj posjed Stupno. Bogati plemić Salamon podigao je godine 1301. pavlinski samostan i crkvu u Novoj Bukovici kod Slatine. Godine 1328. nalazimo Pavline u Slatskoj (Petrovoj) gori. Hrvatski plemić Ivan Bešenj, kaštelan u Bijeloj Stijeni, opozvao je Pavline godine 1373. u Strezu kod Kapele iznad Bjelovara, te im je ondje sagradio samostan i crkvu Svih Svetih, a podjedno i poklonio do 300 jutara zemlje. Na ovome mjestu stoji danas selo »Pavlin Kloštar«.

Medjumurski vlastelin Stjepan Lacković podigao je pavlinski samostan sa crkvom sv. Helene godine 1384. kod Čakovca. Ovaj samostan dobio je znatna imanja, pa je tečajem kasnijih stoljeća bio rasadištem hrvatske prosvjete u Medjumurju.

U Kamenskom kod Karlovca na rijeci Kupi sagradila je godine 1404. pavlinski samostan Katarina,, žena kneza Stjepana Krčkoga (Frankopana). Jednako je Benko Nelepić godine 1412. podigao pavlinski samostan u Dobroj Kući u županiji virovitičkoj.*

---

*) Acta monasterii Dubicensis, fasciculus I. broj 1. Rukopis u kr. ug. državnom arkivu u Budimpešti.

**) Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba, svezak I. str. 61.

*) Benger Nikola: »Chronotaxis monasteriorum ordinis sancti Pauli primi Eremitae«. Rukopis u arkivu jugoslavenske akademije.

Hrvati su još i kasnije — u 17. stoljeću — osnivali pavlinske samostane. Tako je zagrebački biskup Petar Domitrović godine 1627. doveo Pavline u Svetice kod Ozlja, gdje je do tada postojala župa, koju je nekada utemeljila Katarina Tršačka za svećenike glagoljaše. Hrvatski prótonotar Ivan Zakmardi osnovao je pavlinski samostan oko godine 1664. u svome rodnome gradu Križevcu. Isti ovaj Zakmardi kupio je od grofa Nikole Erdeda za 120.000 forinti imanje Ulimje u južnoj Štajerskoj, pa je to imanje darovao hrvatskim Pavlinima; ovi ondje odmah urede svoj samostan, koji je spadao k hrvatskoj »provinciji« reda pavlinskoga.

Najvažniji svoj samostan imali su Pavlini upravo u Lepoglavi. Ondje je naime godine 1503. otvorena prva hrvatska javna gimnazija, koju su polazili sinovi hrvatskih plemića iz Zagorja i Podravine. Ovu prvu našu srednju školu zamislio je Marko Dubravski, pobožni »prior«« (gvardijan) samostana lepoglavskoga. Prior Marko upravljao je lepoglavskom gimnazijom sve od svoje smrti godine 1510. Svi profesori na toj gimnaziji bijahu sami Pavlini, medju kojima se neki odlikovahu velikom učenošću. Djaci stanovahu većinom u samostanu, gdje im je na raspolaganje stajala velika knjižnica.

Bilo je to 10. siječnja 1527., kad li pred samostan lepoglavski dodje neki stasit mladić.

»Odakle dolaziš?« zapita mladića vratar u bijeloj mantiji.

»Jutros krenuh iz Krapine«, odgovori mladić.

»Valjda si ozebao na putu?«

»Snijeg me je pratio cijelim putem.«

»Jesi li gladan i umoran?«

»Gladan nijesam; ali tijelo mi je umorno.«

»A koga tražiš kod nas?«

»Želim govoriti s priorom toga samostana.«

»Podji sa mnom!« reče vratar. »Ja ću te odvesti k prioru.«

Mladić podje s vratarem kroz dugi hodnik, a zatim po stubama u prvi kat.

»Prior je u svojoj sobi«, reče vratar, pokucav na vrata.

»Unutra!« odazove se krupan i snažan glas.

»Hvaljen Bog!« pozdravi mladić, unišav u sobu.

»Na vijeke budi hvaljen!« odzdravi prior. »Što li tebe vodi ovamo, neznani mladiću?«

»Želja za mirom i radom!« odgovori mladić.

»A kakvoga rada želiš u nas naći?«

»Ja sam izučen bravar.«

»Bravar?« iznenadi se prior. »U našim samostanima po Hrvatskoj ima medju fratrima raznih obrtnika, ali nijednog bravara.«

»Tim bolje ću vam poslužiti«, primijeti mladić.

»Izučen bravar mogao bi nam dobro doći, jer bi se bravarskoga posla našlo dosta u pavlinskim samostanima i crkvama.«

»To me veseli čuti!« reče mladić. »Hoćete li me dakle uzeti u svoj samostan za fratra?«

»Zašto ne? Samo ako osjećaš pravo zvanje za tihi i skromni redovnički život.«

»Osjećam! I te kako osjećam!«

»Pa što te je nagnalo, da ostaviš svijet i da se posvetiš samoći, koja te kod nas čeka?«

»Razočaranje u dosadašnjem životu!« uzdahne mladić.

»Razočaranje? Kakvo razočaranje?«

»Molim, da mi prištedite boli! Teško bi mi bilo otkrivati krvave rane srca svoga!«

»Pa dobro«, reče prior. »Neka to ostane tajnom tvojom! A kako se zoveš i odakle si?«

»Zovem se Franjo Lovrić, a potječem iz hrvatskoga Primorja.«

»Ti si moj zemljak?« ugodno se iznenadi prior. »To me baš veseli! Ja te vrlo rado primam u taj samostan!«

»Hvala vam!« reče mladić i poljubi ruku prioru.

Tjedan dana poslije toga oživio je pavlinski samostan u Lepoglavi. Prior naime dade u komori na dvorištu urediti bravarsku radionicu za novoga fratra Lovrića.

Rijetko je Lovrić bio sam u radionici svojoj. Često su naime k njemu zalazili prior i patri i fratri, da vide, što li on to radi. Lovrić je po svome običaju radio neumorno, a izradjivao razne bravarske radnje. Isprvice bijahu to ponajviše brave i ključevi za nebrojene sobice i komorice u samostanu lepoglavskom. Kad je podmirio domaću potrebu, radio je Lovrić takove stvari takodjer za druge pavlinske samostane u Hrvatskoj.

»Ti si marljiv i vješt bravar!« pohvalio je Lovrića prior, koji ga je veoma zavolio.

»A bi li ja smio raditi željezna vrata za crkvu samostansku?« zapita Lovrić.

»Zašto ne? Samo ako znadeš!«

»Nadam se, da ćete biti zadovoljni sa mnom!«

Sutradan počne fratar Lovrić spremati željezo za izradbu crkvenih vrata. Pod jakom i vještom rukom Lovrićevom svijalo se razbijeljeno gvoždje na nakovalu, primajući one oblike, što ih je u svojoj glavi zamislio daroviti majstor. Patri i fratri dolazili su još češće u radionicu, diveći se Lovrićevoj neumornosti i vještini.

Dok je Lovrić izradjivao pojedine dijelove, teško mu bijaše znatiželjnim gledaocima rastumačiti, kako će izgledati crkvena vrata. Tekar onda, kad je Lovrić počeo pojedine šipke i urese vezati, vidjelo se, kakova će to biti bravarska umjetnina.

Naskoro postade Lovrić popularan, i to ne samo u Lepoglavi, već takodjer u drugim samostanima pavlinskim. Nitko ga nije zvao njegovim imenom i prezimenom, jer je Lovrić kao fratar uzeo novo ime »Marko«.

Fratar Marko neumorno je sebi tražio posla. On je izradio krasnu željeznu ogradu uza stube, koje se vodile u prvi kat, a kasnije takodjer željeznu ogradu oko vrta.

U ono doba svagdje su na prozorima bile rešetke, da neprijatelju onemoguće provalu u kuću. Fratar Marko uvidio je, da samostanska zgrada nema lijepih rešetka, jer su ove bile izradjene još prije 126 godina; zato je od priora izmolio dozvolu, da se stare rešetke stave na gospodarske zgrade, a prozori na samostanu da dobiju nove lijepe rešetke.

»Marko!« reče Lovriću nekoga dana prior samostanski. »Ti si zaista vješt u svome znatu; a milo mi je, što umiješ takodjer dobro čitati i pisati. No sada si evo došao do prilike, da se upoznaš i sa znanošću. U našem samostanu ima nekoliko učenih otaca, koji podučavaju djake u gimnaziji. Ako ti je s voljom, ja ću jednoga od njih odrediti za tvoju poduku. Ne ćeš ti trebati polaziti redovita predavanja; s tobom će se postupati kao s privatnim djakom. Ti si već potpun i zrio čovjek, pa možeš u dvije godine svršiti cijelu nauku, jer ćeš ju lakše shvaćati, nego li oni mladji učenici. A čim svršiš propisanu nauku, odmah ću se pobrinuti, da budeš zaredjen za patra, te ćeš onda i ti Bogu prinositi nekrvnu žrtvu.«

»Hvala vam, oče, za ovu pripravnost!« odgovori Lovrić. »Ja se osjećam sretnim, što sam u vama našao ljubeznoga i dobroga pokrovitelja. S iskrenom radošću primam vašu ponudu, da se uputim u višu školsku nauku. Otkako sam ovdje u samostanu, mene vuče želja za znanošću. Srce mi kazuje, da ću u nauci naći sreću, kakove još ne poznajem«.

»I hoćeš, dragi moj Marko!«

»Molim dakle, da mi odredite učenoga patra, koji će me podučavati barem dvije ure na dan. Želim naime za nauku upotrijebiti onaj odmor, koji nastaje u dnevnom poslu mome.«

»Čemu to?« začudi se prior. »Ta ja te posve rješavam dosadašnjeg posla tvoga! Tko je djak, ne može istodobno biti i radnik!«

»Molim, časni oče, da mi ne zamjerite, što vam se usudjujem protusloviti. Ja želim steći znanja, jer mi je dobro poznato, da svaki čovjek vrijedi samo toliko, koliko znade. No ja nemam ni iz daleka namjere, da se iznevjerim dosadašnjemu zvanju svome!«

»Što? Ti hoćeš da ostaneš bravar?«

»Jest, dragi oče! Meni je bravarski zanat toli omilio, da ga ne želim nikada napustiti!«

»Ali svećenički je stališ odličniji od bravarskoga!« upozori prior.

»Priznajem!« odgovori Lovrić. »Rado idem u crkvu, pa dobro opažam uvišenost svećeničkoga stališa. Ta svećenik kod oltara razgovara sa dragim Bogom, a sa propovjedaonice liječi duše vjernika. Bez blagoslova svećeničkoga nema ni krštenja ni vjenčanja ni sprovoda. Svećenik prati svoj narod u svakoj radosti, a ne ostavlja ga ni u kojoj tuzi. Tko zaista iskreno ljubi svoj narod, najbolje će mu poslužiti kao dobar svećenik.«

»Lijepo govoriš, a ipak ne ćeš da budeš svećenikom!«

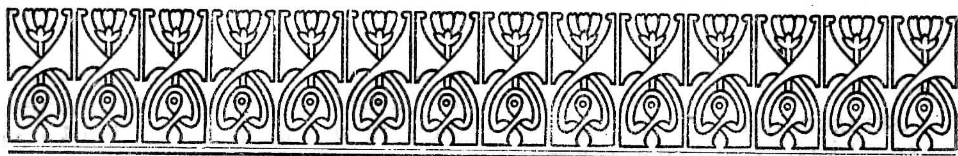
»Pustite me, oče, da ostanem bravar! Svećenički je stališ najodličniji, ali ja ne osjećam za nj toliko zvanja, koliko ga osjetih za milu moju bravariju!«

»Ti dakle voliš ostati fratar, nego li da postaneš patrom?«

»Kao fratar moći ću ostati kod svoga zanata!«

»E, pa dobro!« pristane prior. »Ne će ti niti kao fratru škoditi, ako se uputiš u znanje, pa da stekneš opću naobrazbu. A možda ćeš se tečajem vremena predomisliti, pa stupiti u red naših otaca, jer ćeš po znanju biti bliži patrima, nego li fratrima!«

TRINAESTO POGLAVLJE.

Na Svijećnicu godine 1527. došla je u Valpovo krasna gospodja Katarina Dragić, udovica kneza Ladislava Kanižaja, a zaručnica junačkoga bana Krste Frankopana.

Stara gospodja Dora Kanižaj, udova palatina Mirka Perena, dočekala je Katarinu ljubezno, kao da joj je rodjena kći. S njome se u ljubežljivosti natjecala mlada Margareta, žena hercega Petra Perena.

»A gdje je tvoj muž Pero?« zapita Katarina.

»Još se nalazi u Erdelju«, odgovori Margareta. »O, ja sam ti češće udovica, otkako je moj Pero postao vojvodom erdeljskim!«

»E, što ćemo?« slegne ramenima gospodja Dora. »Svaka služba traži neku žrtvu. Našemu Peri nije trebalo uzeti čast vojvode erdeljskoga!«

»Čast je lijepa«, reče Margareta. »Samo da Erdelj nije tako daleko od našega Valpova!«

»A kada se Pero namjerava vratiti iz Erdelja?« zapita Katarina.

»Najkasnije za tjedan dana«, odgovori Margareta. »O, ne boj se! U tvojim će svatovima svakako već sudjelovati i moj Pero!«

»No, pa jesi li s Krstom konačno ustanovila točan dan vjenčanja svoga?« zapita Dora.

»Jesam. Svadba će se obaviti u nedjelju dne 17. veljače.«

»Dakle za petnaest dana nestaje udovice Katice, da postane banicom hrvatskom!« reče Margareta.

»Samo neka bude sretno!« dometne Dora. »Mi ćemo se pobrinuti, da svadba ispadne što sjajnije!«

Gospodje su zaista imale dosta posla, da spreme sve, što je nužno za svečano vjenčanje. Sobe se u valpovačkom dvoru čistile i redile, da budu dostojni stanovi za odlične goste, koji će doći k banovoj svadbi. Stara gospodja Dora brinula se, da gostima ne uzmanjka hrane i pića. U pivnici valpovačkoj bijaše obilje staroga i dobroga vina, što su ga onamo knezovi Pereni spremali iz svojih vinograda oko Šikloša. Najbolje vino dade gospodja Dora staviti u boce, koje će doći na stol prigodom svadbe. Za hranu bijaše lako, jer su vlastelinske gospodarske zgrade bile pune krasnih telića, pitanih volova, mladih i masnih svinja, te svakojake peradi.

Petar Peren vratio se iz Erdelja istoga dana, kad je u Valpovo stigao ban Krsto Frankopan.

»Kao da se dogovorismo glede dolaska našega«, primijeti Krsto.

»Meni si uvijek mio gost«, reče Peren. »No sada si mi dvaput milij, kada se evo primaknuo čas, da mi postaneš rodjakom.«

Oko 15. veljače počeli su u Valpovo dolaziti hrvatski velikaši i plemići, koji će sudjelovati u banovim svatovima. Medju prvima došao je zagrebački biskup Šimun Erdedi zajedno sa svojim bratom Petrom. Samo vjenčanje obavilo se u nedjelju dne 17. veljače 1527. Toga dana pohrlio je u Valpovo narod iz cijele Valpovštine. Bogati herceg Petar Peren dade svoje kmetove dozvati i pogostiti.

»Neka i oni jadnici znadu, da se ženi ban hrvatski!« reče Peren. »Dajte narodu vina, mesa i kruha; ne štedite pivnice, staje i hambare!«

U velikoj dvorani prvoga kata sabrala se svatovska povorka. Sve oči bijahu uperene u krasnu udovicu Katarinu Dragić, koja je stajala kraj svoga zaručnika bana Krste Frankopana. Premda je ona već po naravi bila crvena u licu, sada joj obrazi od uzbudjenosti još većma porumeniše. Ovo je rumenilo izvrsno pristajalo crnim vlasima i obrvama njenim. Kako je uz to bila visoka uzrasta i puna u tijelu, glasio je općenit sud svih pozvanika, da će Hrvatska dobiti baš lijepu banicu.

Dugim hodnikom krene svatovska povorka prema nasuprotnoj strani valpovačke tvrdje, gdje se nalazila kapelica sv. Ladislava. U toj kapelici vjenčao se Krsto Frankopan s odabranicom srca svoga. Vjenčanje je obavio zagrebački biskup Šimun Erdedi.

Poslije vjenčanja vratila se povorka u dvoranu, gdje je slijedilo čestitanje. Istodobno gruvahu topovi sa glavne kule, da cijela Valpovština znade za sretan čas bana hrvatskoga.

Pred Frankopana stupi nepoznati čovjek, te mu reče:

»Dolazim iz Stolnoga Biograda, odakle me šalje kralj Ivan, da svijetlomu banu predadem ovo pismo.«

Krsto otvori pismo i počne čitati. Kada je pročitao, zapita ga biskup Šimun:

»Je li to čestitka od kralja?«

»Pogodio si!« odgovori Krsto.

»Pa što ti poručuje kralj?« zapita Peren.

»Mila mi je kraljeva poruka!« odvrati Krsto. »Kralj želi, da stalno boravim u Zagrebu; pošto pak ondje nemam svoje palače, stavlja mi kralj na raspolaganje kraljevsku palaču, koju je nekada na Griču podigao naš kralj Karlo Roberto.«

»Živio naš kralj Ivan!« klikne biskup Erdedi. »Iskreno se radujem, dragi Krsto, što ćemo odsada biti susjedi. Od Griča ne će biti daleko do Kaptola i do grada biskupova!«

*
* *

U subotu dne 2. veljače 1527. sastao se »Vrč« u Bošnjakovoj krčmi na važno klupsko posijelo. Svi članovi toga kluba bijahu prisutni, jer sudac (načelnik) Stjepan Petek slavi svršetak svoje službovne godine. Po starom naime običaju bira se gradski sudac svake godine na Blaževo 3. veljače. O izboru gradskoga suca u Zagrebu odredjuje zlatna bula, koju je godine 1242. izdao kralj Bela IV.*), ovako:

»Gradjani pako mogu sebi svake godine po volji, koga im drago, birati za suca i nama ga (na potvrdu) predložiti; a mogu ga svake godine po volji i promijeniti.«

Tko će dakle biti sudac, to zavisi jedino o volji gradjana zagrebačkih. Zlatna bula grada Zagreba propisuje samo to, da sudac mora

*) Tkalčić: »Povjesni spomenici grada Zagreba«, svezak I. str. 15.—18.

biti neporočan čovjek. »Onaj, komu bi se očito dokazalo, da je klevetnik ili da je krivo svjedočio, ne smije se više birati ni za suca ni za prisežnika ni za zastupnika.«

Poput gradskoga suca birahu se svake godine na Blaževo takodjer prisežnici i gradski zastupnici.

»Braćo!« reče brijač Nikola Strugar. »Danas je gradski sudac Petek lijepo podvorio cijeli naš »Vrč«. No ja držim, da vam svima govorim iz srca, ako zamolim dragoga Petka, neka on ne ostavlja sudačke službe, koju je cijele godine vršio na potpuno zadovoljstvo gradjana gričkih. Predlažem dakle, da Petka sutra opet biramo za suca gričkoga.«

»Živio Petek!« odobravahu drugi.

»Ne, draga braćo, to ne će biti moguće!« branio se Petek.

»Kako ne bi bilo moguće«, začudi se brijač. »Valjda se to ne protivi našoj zlatnoj buli. Ova naime jedino odredjuje, da se gradski sudac bira svake godine; ali nigdje ne kaže, da ne smijemo ponovno birati istoga suca.«

»To je istina«, reče Petek, »pa iz svoga iskustva znadem za dva tri slučaja, gdje se ponovno birao isti sudac. No kod mene nije ponovni izbor moguć, jer ja ne smijem dalje zapuštati svoju trgovinu. Dok sam naime ove godine po mogućnosti radio na korist rodnoga mi grada, znatno je zaostala moja trgovina, koja ostade na brizi mojoj ženi, jer — kako znadete — sina nemam, a kćerka mi je udata iz kuće.«

»Petek ima pravo!« primjeti zlatar Mikulić. »I meni bijaše dosta jedna godina, sprovedena u službi gradskoga suca. Birajmo mi sutra drugoga. jer treba da se u toj časti obreda što više gradjana zagrebačkih.«

»Pa dobro!« slegne brijač s ramenima. »Kad ne može Petek dulje vršiti službu gradskoga suca, onda ova čast treba da pripadne krznaru Miji Novaku.«

»Zašto baš meni?« zapita Novak.

»Zato, jer si dekan — dakle prvak — gradskih prisežnika«, odgovori brijač. »Osim toga ti si medju gradjanima veoma štovan kao imućan i čestit obrtnik; narod te je osobito zavolio prošle godine, kada si poklonio jednake kape za gradsku četu, koja je polazila na Turke.«

»Živio Novak!« klicahu prisutni gradjani.

»Ne otimljem se za ovu čast«, reče Novak. »Ali ako me držite sposobnim, da štogod kao sudac poradim na korist rodnoga mi grada, onda ću se rado pokoriti vašoj volji, te preuzeti službu gradskoga suca. Samo molim, da mi u zboru gradskih prisežnika i zastupnika ostavite iste ljude, koji su i ove godine radili sa mnom.«

»Ne boj se, starče, ne ćemo promijeniti niti jednoga od njih!« izjavi brijač. »Mi ćemo samo popuniti prazna tri mjesta; jedno je tvoje mjesto, drugo pokojnoga Andrije Horvata, a treće nedavno umrloga Matije Požgaja. Tebi stavljamo na volju, da nam označiš imena onih gradjana, koje želiš imati uza se u zboru gradskih prisežnika i zastupnika.«

»Hoćeš li dakle sutra od mene preuzeti čast i službu gradskoga suca?« zapita Petek.

»Hoću!« odgovori Novak, a prisutni gradjani pljeskom poprate njegovu izjavu.

Sutradan obavljao se izbor gradskoga suca, prisežnika i zastupnika. Ovaj izbor redovito se vodio u gradskoj vijećnici; no gdjekada se obavljao takodjer pred vijećnicom na Markovom trgu, ako je to dozvoljavalo vrijeme.

U nedjelju dne 3. veljače 1527. svanuo je krasan dan; zato je sudac Petek odmah u jutro dao pred viječnicom postaviti stol i klupe, da se izbor obavi javno na Markovom trgu. Izbor je počimao u 9 sati; ali se već oko 8 sati skupilo na trgu mnogo znatiželjnoga svijeta.

Svaki samostalan obrtnik i posjednik imao je pravo izbora. Kako izbornici nijesu bili podijeljeni u stranke, redovito je kod izbora odlučivala volja kluba »Vrč«, koji je izlazio s listinom svojih kandidata. Tako se zbilo takodjer 3. veljače 1527. Na čelo grada bude stavljen krznar Mijo Novak kao gradski sudac; njega je u zboru prisežnika zamijenio trgovac Šimun Rogan, dočim su na mjesto Andrije Horvata i Matije Požgaja izabrani za gradske zastupnike jedan postolar iz Šoštarske ulice i jedan poljodjelac iz Podgradja. Glasovanje obavilo se klicanjem, a ne poimeničnim prozivanjem.

Sudac Petek zaključio je izbor s izjavom, da novi prisežnik i gradski zastupnici nastupaju svoju čast odmah, dočim će Miji Novaku biti predana sudačka vlast istom onda, kada njegov izbor potvrdi kralj Ivan Zapolja. Poseban — već za put pripravljen — glasnik zaputio se u Stolni Biograd, da od kralja donese ovu potvrdu; narod pak podje u crkvu sv. Marka, da pribiva svetoj misi.

U subotu dne 9, veljače na večer vratio se glasnik iz Stolnoga Biograda s pismenom potvrdom kralja Ivana Zapolje. Sutradan dakle položit će svečanu prisegu novi gradski sudac Mijo Novak. Prisizao je u crkvi sv. Marka na oltaru sv. Križa, i to u prisutnosti svega gradjanstva poslije velike sv. mise. Prisega je glasila, da će Novak točno obdržavati sve zakone, koje su njegovi predšasnici stvorili i odredili, bili oni kakvoga mu drago sadržaja; isto tako pazit će Novak kao sudac na to, da nitko ne bude vrijedjao gradske pravice i zakone.

Poslije ove prisege stupi pred Novaka dosadašnji gradski sudac Petek, te mu predade žezlo kao znak sudačke vlasti; jednako je Novaku gradski kaštelan Blaž Šporar uručio ključeve svih 4 gradskih vrata. S klicanjem naroda i čestitanjem prisežnika i zastupnika svršila se ova svečanost.

*

* *

Strmo se povrh grada Senja diže Vratnik. Tko je makar jedanput iz Otočca ili Brinja putovao u Senj, nikada ne će zaboraviti onih klisura oko Vratnika. Poput zmije vijuga se ondje kamenita cesta. Nije to ni čudo, kad se cesta u zračnoj liniji od jedva pet kilometara mora dignuti preko 600 metara nad morem.

Koncem mjeseca veljače godine 1527. spuštao se s Vratnika prema Senju kapetan Nikola Jurišić, koga je pratilo desetak vojnika njegovih. Jašili su na malim ali ustrajnim konjima, kakovih se još i danas vidi po gorovitim krajevima hrvatskim.

Dolje u Senju sjajilo je blago proljetno sunce; ali putnicima na Vratniku bijaše ipak veoma hladno. Onamo je naime duvao vjetar sa planine Kapele, koja se bijelila od snijega. Mnogo je snijega bilo takodjer na Senjskome bilu, koje se od Senja stere prema dolini rijeke Gacke, a uspinje do 1500 metara u vis.

Jurišiću i njegovim suputnicima znatno je odlanulo, kada se primaknuše dolje k samome gradu. Tada je Senj bio veoma utvrdjen grad; stare zidine potjecale su još iz rimskoga doba, kada je tu bio grad »Senia«; sredovječne utvrde podigoše krčki knezovi Frankopani, kojima je Senj pripadao sve do godine 1469.

Kroz glavna vrata udje u Senj kapetan Jurišić. Vojnike svoje pošalje u gostionicu, a sam podje ravno u stan grofa Petra Kružića, koji bijaše glavni kapetan Uskoka u Senju i u dalmatinskome Klisu.

»Hvaljen Bog!« pozdravi Jurišić, stupiv u Kružićevu sobu.

»Zdravo Mikulica!- veselo odzdravi Kružić, pruživ ruku Jurišiću, koga su Hrvati po krsnome imenu zvali »Mikulica«.

»Čuješ li, brate, bome sam ja putem ozebao!«

»E, nije ni čudo, kad je sav naš Velebit jošte u snijegu. A što li te dobra dovede k meni?«

»Nije baš nikakovo dobro!« odgovori Jurišić. »Mene je iz onih brda ovamo na more natjerala pusta briga!«

»A otkuda dolaziš ovamo?«

»Od kneza Vuka Frankopana iz Brinja.«

»Pa što li je nova u Brinju?« zapita Kružić.

»Ništa dobra, brate moj! Otkako je Usref beg iz Bosne prije deset dana provalio u Hrvatsku, trpi naš narod nesnosne muke. Hrvati iz Like uzmakoše u Gacko polje, da se zaklone pred Turcima. Sve kule u dolini rijeke Gacke pune su jadnih bjegunaca ,kojih nadjoh takodjer u Brinju. Kažu, da je još gore u Krbavi, gdje su Turci popalili sva sela, a narod se zaklonio u Mrsinj, Udbinu, Komić i u druge tvrdje kneza Ivana Karlovića.«

»Čujem, da je oveća turska četa preletjela preko Hrvatske u Kranjsku sa namjerom, da oplijeni grad Metliku i okolicu njegovu. Moji mi pak Uskoci rekoše, da se turski konjanici zaputiše čak u Istru, pa da već pale i pustoše oko grada Kastva.«

»Jadni li smo mi Hrvati!« uzdahne Jurišić. »Naša je domovina izložena strahovitom neprijatelju, a pomoći nam nema ni od kuda!«

»Pomoći bio morao poslati kralj Ferdinand!« primjeti Kružić. »Ta on je Hrvatima obećao, da će ih od turske sile braniti, čim ga izaberu za kralja svoga.«

»To je istina«, potvrdi Jurišić. »Ja sam to hrvatskim staležima na saboru u Cetinu obećao, imajući za ovo obećanje potpunu punomoć od kralja Ferdinanda. No kralj još nije u Hrvatsku poslao ni jednoga vojnika, izuzev ove ljude, koji stoje u tvojoj i mojoj službi. Da je kralj poslao barem novaca hrvatskim velikašima i plemićima za uzdržavanje konjanika, kako im je obećao! Oni bi u tome slučaju sami sastavili čete i suzbili Turke. Ali od svega toga nema baš ništa!«

»Otkako je kralj prije mjesec dana otišao u Prag, da se kruni za kralja češkoga, kao da je zaboravio na bijednu kraljevinu Hrvatsku. Kralj se brine samo za austrijske i češke zemlje.«

»Kada li se kralj Ferdinand namjerava iz Praga vratiti u Beč? Imaš li možda kakove vijesti o tomu?«

»Nikakove, dragi Mikulica! I ja jedva čekam kraljev povratak u Beč, jer ga moram podsjetiti na to, neka mojim Uskocima pošalje pogodjenu plaću. Ta moji ljudi ne mogu živjeti od gologa kamenja u Senju i u Podgorju! Ne dobiju li Uskoci novaca, morat će se prometnuti u hajduke, te hvatati mletačke trgovačke ladje na moru!«

»To kralju Ferdinandu ne će biti ni žao. Ta i Mlečani su neprijateljski raspoloženi prema njemu.«

»To mi je poznato«, reče Kružić. »Ovih dana vratio se iz Mletaka senjski biskup Franjo Jožefić, koji je ondje sklopio savez izmedju Ivana Zapolje i republike mletačke.«

»Pa zar se biskup Jožefić nalazi u Senju?«

»No, to bi mu trebalo!« nasmije se Kružić. »Nije se Jožefić usudio vratiti u svoju biskupsku stolicu, nego se iskrcao u Novome, gdje je grad i luka staroga kneza Bernardina Frankopana, koji — kako znadeš — poput svoga sina Krste pristaje uz Ivana Zapolju.«

»Pustimo biskupa!« reče Jurišić. »Bolje će biti, da se ozbiljno dogovorimo, što da učinimo za obranu mile nam domovine; jer tursku bujicu moramo sustaviti, ako ne ćemo, da nam sav narod pobjegne iz ovih krajeva.«

»Pravo kažeš, dragi Mikulica!« odgovori Kružić, te počne s Jurišićem raspravljati o tom, kako da svoje čete združe s onim ljudima, što ih mogu dići hrvatski velikaši i plemići.

*

* *

Početkom ožujka godine 1527. sazvao je novi gradski sudac Mijo Novak prisežnike i zastupnike grada Zagreba na izvanredno vijeće.

»Braćo!« počne Novak govoriti. »Radi se o važnoj stvari, pa vas molim, da joj poklonite pažnju toli srca koli uma svoga.«

»Čujmo!« reče brijač Strugar, premda je upravo on već bio upućen u predmet ove rasprave.

»Jučer došao je u naš grad stari svećenik Ljubić«, nastavi Novak. »Starac mi reče, da je dosada bio župnik nekoga sela u Lici, koje selo zapališe Turci prije dva tjedna. Ljubić je poput mnogih drugih ljudi bježao iz nesretne Like, da sebi nadje sigurnije zaklonište. Jadni ovi beskućnici dopriješe daleko od svoga doma; mnogi se zakloniše čak u Kranjsku. Oko stotinu ličkih obitelji stiglo je na bijegu svome u Posavinu, gdje sada mole pojedine velikaše i plemiće, da ih uzmu na svoje posjede kao kmetove. Ličani su pripravni, da iskrče kakovu šumu, pa da tako sebi urede nova polja i obitavališta.«

»O jadni ljudi!« uzdahne trgovac Rogan.

»Župnik Ljubić došao je k meni s molbom, da i grad Zagreb na svoj teritorij primi nekoliko ličkih obitelji. Ja mislim, da bi se ovoj molbi moglo udovoljiti. Mi naime imamo još dosta neobradjenoga zemljišta, koje bi dobro došlo nesretnim beskućnicima.«

»Pravo kažeš, dragi suče!« reče lončar Matija Katić. »Kod Save ima grad Zagreb sigurno 300 jutara plodnoga zemljišta, koje sada nitko ne obradjuje, te gdje sada raste šikara i trnje, a jedini su stanovnici zmije i gušteri. Na onome prostoru lako bi se prehranilo barem 30 obitelji, koje bi htjele i znale marljivo raditi.«

»Istina je, istina!« potvrdjivahu prisežnici i zastupnici.

»Drago mi je«, nastavi sudac Novak, »što i sami dolazite na istu misao, koju sam vam ja htio iznijeti. Brat mora pomagati svome bratu, ako opazi, da ga je snašla nevolja. Lički su Hrvati naša unesrećena braća; pružimo im dakle pomoćnicu ruku svoju! Podajmo im gradsko zemljište uz rijeku Savu! Ako ga Ličani dobro obrade, bit će nam onaj kraj miliji i prijatniji, nego li je sada!«

»Tako je!« odobravahu gradjani.

»No seoba Ličana mogla bi nam donijeti i koristi, dapače dvojake koristi! Time će prvo svega porasti broj žitelja na teritoriju grada Zagreba. Što ovo znači za nas, lako ćete uvidjeti, ako razmislite, da idemo u susret teškim danima. Nije isključeno, da će Turčin udariti i na Zagreb. U tome slučaju nijesu dovoljni sami bedemi, koji okružuju naš Grič. Utvrde su doduše jake; ali one trebaju i živih branitelja. Nas je gradjana

gričkih premalo, da bismo sami stajali na braniku svoga grada. Imamo doduše svojih kmetova u Trnju, Gračanima, Črnomercu, Biteku i Dedićima; no sve je to premalo za oveću borbu. Naš dakle interes traži, da ličke bjegunce nastanimo na teritoriju grada Zagreba, pa da tako sebi osiguramo snagu njihovih mišica.«

»Vrlo dobro!« primijeti zlatar Mikulić.

»Druga nam je korist materijalne naravi. Novi će naime doseljenici biti kmetovi naše gradske općine. Oni će dakle u gradsku blagajnu doprinositi odredjeni porez, a u gradski hambar stanovitu količinu žita; osim toga besplatno će obavljati sve poslove, što ih bude trebala gradska općina, poimence gradnju mostova, popravljanje cesta i gradskih utvrda, te podavanje stražara za čuvanje gradskih bedema. Kako vidite, u toj stvari mogu um i srce uzajamno raditi. Srce nam nalaže, da bratu u nevolji pomognemo, a um nam kaže, da time istodobno pružamo pomoći takodjer sebi. Pitam vas dakle, braćo, da li pristajete na to, da na gradskom teritoriju kod Save naselimo hrvatske bjegunce iz Like?«

»Pristajemo!« čuo se jednodušan poklik.

»A što držite, koliko da Ličana nastanimo na spomenutom zemljištu?« zapita opet sudac.

»Ondje je mjesta za 30 obitelji, kako sam već rekao«, primijeti lončar Katić.

»Moglo bi se prehraniti i više ljudi«, — reče brijač Strugar. »No za prvi čas bit će dovoljno 30 obitelji, jer će se kasnije ove obitelji i onako razmnožati.«

»Mogu li dakle župniku Ljubiću javiti, neka 30 obitelji izabere i dovede u Zagreb?« zapita sudac.

»Slobodno!« privoliše prisežnici i zastupnici.

»Hvala vam za ovaj jednoglasan zaključak«, reče sudac Novak. »Još danas poslije podne doći će župnik Ljubić k meni po odgovor; sutra pak mogli bi se Ličani doseliti na teritorij grada Zagreba.«

Sjednica se svršila, te čestiti prisežnici i gradski zastupnici počeše odilaziti k svojim kućama, da opet zasuču rukave u svojim radionicama.

»Ni ja ne ću biti besposlen, kada svi rade!« reče brijač Strugar gradskome sucu Novaku.

»Pa što ćeš raditi? Danas nije nedjelja, ni svetak, da bi ljudi dolazili u tvoju brijačnicu, da im stružeš suvišnu bradu«.

»E, danas će moj posao biti puno uzvišeniji!« pohvali se brijač. »Ja ću raditi nesebično, a u korist drugih ljudi!«

»Ne razumijem, što misliš«, reče sudac.

»Obilazit ću kuće imućnijih gradjana, te od njih moliti žita, što će ličkim Hrvatima služiti kao sjeme kod obradjivanja novih polja«.

»Bome je to lijepo djelo, koje će ti dragi Bog jednom naplatiti!« reče sudac Novak. »Kod mene počni najprije! Ja ti za nove gradske podanike dajem po jedan vagan pšenice, raži i prose«.

»Hvala Bogu, početak je dobar!« razveseli se brijač.

Dobrim je plodom urodilo brijačevo nastojanje. Otvorilo se naime srce milosrdnih gradjana zagrebačkih, te je svatko rado davao žita unesrećenim Hrvatima, koji evo morahu ostaviti svoju Liku, pa tražiti novi dom u dalekom Zagrebu. Brijač Strugar obišao je Grič, Podgradje i Šoštarsku ulicu, te na papir bilježio darove.

Žita se nabralo toliko, da će doseljenici moći zasijati preko 200 jutara zemlje.

Sutradan dovede župnik Ljubić trideset obitelji, koje se doseliše u Zagreb iz raznih sela u Lici. Evo imena ovih novih podanika grada Zagreba: Barbarić, Barić, Boronić, Brajković, Cvetković, Debanić, Dorotić, Dvojković, Fočić, Fratrić, Frketić, Galović, Hrgović, Jagnić, Lenardić, Letinčić, Marenić, Margalić, Oršić, Petrović, Požgajčić, Radenić, Radić, Radušić, Skočilović, Škenderović, Tomić, Varović, Vrbanović i Županić.

Neke obitelji bijahu brojnije, a neke su imale jedva tri ili četiri člana. Svih ovih ličkih Hrvata moglo je biti 150 do 200 osoba.

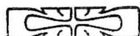
Dobroćudni gradjani zagrebački išli su na ruku bijednim doseljenicima. Ličani su naime sa sobom doveli samo svoju stoku, i to većinom konje, krave i volove. Ova stoka bijaše upregnuta u kola, u kojima je svaka obitelj povela svoje odijelo, rubeninu, posteljinu i gospodarsko orudje. Pokućtva nije sa sobom doveo gotovo nitko; zato su Zagrepčani nastojali, da Ličanima pribave barem ono, što je najnužnije.

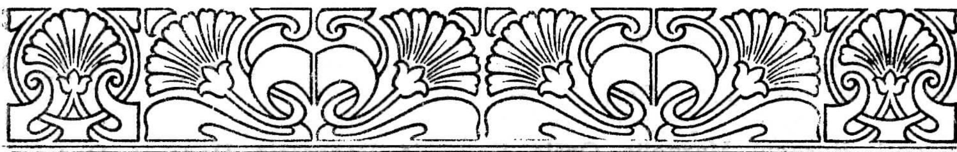
U ono doba nije hrvatski seljak u svojoj kući imao ormara; njegova je rubenina s odijelom ležala pohranjena u škrinji, kao što i u većini gradjanskih kuća. Nije se naš seljak tada još mnogo brinuo niti za svoj krevet. U sobama svojim imadu doduše seljaci većinom i krevete; ali gdje nije bilo dosta kreveta, ondje je seljak sebi uredio ležaj na podu, staviv posteljinu na kup slame u kojem kutu. No zato nije bilo seljačke kuće bez stola i bez klupa. Zajednički stol — to je ono, što svaku obitelj drži na okupu. Zato se gradjani zagrebački pobrinuše, da lički Hrvati dobiju stolove i klupe; svatko im je dao ili barem posudio ono, bez čega je mogao biti.

Gradski sudac Mijo Novak pokazao je doseljenicima cijelo zemljište, koje im grad Zagreb daje na uživanje. Onaj dio uz rijeku Savu, gdje bijaše mnogo šikare i trnja, ostade ličkim Hrvatima kao zajedničko dobro; tu će naime biti pašnjak za njihovo blago. Drugi dio, koji bijaše zgodniji za obradjivanje, razdijelio je gradski bilježnik Bartol Vrkljan u trideset dijelova, pa je svakoj obitelji doznačio po jedan dio. Isto tako razdijeljene su medju pojedine obitelji one livade uz potok, koji dolazi od Črnomerca.

Doseljenicima bijaše prva briga, kako da sebi podignu zgrade, u kojima će stanovati. Gradsko vijeće dozvolilo je ličkim Hrvatima, neka sebi potrebito drvo potraže u gradskoj šumi. Godine 1527. pao je Uskrs tekar na 21. travnja. Toga dana bijaše već podignuto novo selo uz rijeku Savu. Nijesu u tome selu bile prave kuće, nego više kolibe, gradjene od hrastovih greda, medju kojima se prostor ispunio daskama. Krovovi bijahu dakako pokriveni slamom, kako je to od starine običaj kod Hrvata; ritke za slamnate krovove dadoše gradski kmetovi iz Trnja. Kuće nijesu bile poredane u kakovu ulicu, već je svatko podigao sebi kuću na onom zemljištu, što ga je komu doznačio gradski bilježnik; tako će doseljenici lakše obradjivati svoje zemljište, koje im bijaše zapravo potkućnica.

Svako selo mora imati svoje ime. Novo selo kod Save dobilo je ime »Horvati«. Tako ga naime prozvaše gradjani zagrebački zato, što se kod Save nastaniše Hrvati ili — kako Zagrepčani izgovarahu — »Horvati«. U ono doba nijesu Zagrepčani sebe u narodnom pogledu nazivali Hrvatima, nego »Slovincima«; u političkom pogledu pribrajahu se dakako i Zagrepčani k hrvatskome narodu. Pravim Hrvatima smatrahu Zagrepčani samo Hrvate iz južne Hrvatske.

ČETRNAESTO POGLAVLJE.

Kralj Ivan Zapolja razaslao je 6. veljače 1527. po Ugarskoj i Hrvatskog nebrojena pisma, u kojima velikaše i plemiće poziva, neka 17. ožujka 1527. dodju u Budim, gdje će se raspravljati o važnim stvarima.

»Hoćemo li i mi poći u Budim?« zapita biskup Šime bana Frankopana, kada ga je posjetio u biskupskom dvoru.

»Naravno da hoćemo!« odgovori Frankopan. »Treba da u Budimu upozorimo ugarsku gospodu, neka se ne žacaju doprinijeti žrtava za kraljevinu Hrvatsku, koja ne smije ostati bez obrane, kako bijaše u vrijeme slabih kraljeva Vladislava II. i Ljudevita II.«

»Ti misliš, dragi Krsto, da će nam Ugarska pomoći u obrani Hrvatske od provala turskih?«

»Mora pomoći!« Ali ne samo u našoj obrani, već takodjer u navalnome ratu, što ćemo ga naskoro započeti!«

»Kakav to misliš navalni rat?« začudi se biskup.

»Namjeravam Turcima oteti Ilok, Petrovaradin, Zemun i druge tvrdje u Srijemu, što ih je sultan sebi prisvojio prošle godine.«

»A kada misliš započeti ovaj rat?«

»Ako Bog dade, već za tri ili četiri mjeseca! Mi moramo Turke baciti iz Srijema, jer će nam inače Turci iz Srijema pustošiti po Slavoniji, kao što bosanski Turci pustoše po Hrvatskoj.«

»A nadaš li se, Krsto, uspjehu u tome ratu?«

»Uspjeh ovisi o tomu, koliko će nam vojnika u pomoć poslati kraljevina Ugarska«.

»A valjda i o tom, da li ne će pristaše protukralja Ferdinanda izazvati gradjanski rat u Hrvatskoj i Ugarskoj«.

»Dobro si primijetio!« reče Frankopan. »No ja se nadam, da se Hrvati ne će odviše zagrijati za Ferdinanda.«

»Po čemu to misliš?«

»Ta poznam ja mladoga Ferdinanda! Njegova je glavna pogrješka neodlučnost. Nikada pravo ne zna: bi li ovo ili ono. Hrvati će naskoro uvidjeti, da se prevariše u izboru, te će onda ohladnjeti njihov mar za Ferdinanda. Velim »mar«, jer ne mogu govoriti o njihovom »oduševljenju«, pošto se nikada nijesu oduševljeno priklonili uz Ferdinanda«.

»Za Ferdinanda je oduševljen jedino bivši ban Franjo Baćan!« nasmije se biskup.

»Niti Baćan nije više Ferdinandu posve siguran.«

»Što?« začudi se biskup. »Zar se ovaj prevrtljivac možda opet koleba, te ne zna, uz koga bi pristao?«

»Pogodio si, dragi Šime! Jutros primih pismo od srijemskoga biskupa Stjepana Brodarića, koji je takodjer napustio protukralja Ferdinanda, kako sam te o tom već neki dan obavijestio. Brodarić bijaše kancelar kraljice Marije, sestre Ferdinandove, te je dobro upućen u sve tajne i namjere »austrijske stranke«. Kao takav znade Brodarić takodjer za sve uvjete, uz koje su neki velikaši priznali Ferdinanda kraljem svojim«.

»To bi me veoma zanimalo znati!« reče biskup.

»Brodarić mi piše, da je Franjo Baćan 16. veljače boravio u Požunu, gdje je na svoga kralja Ferdinanda upravio ovaj ultimatum*): Ferdinand mora Baćanu u roku od dva mjeseca predati veliko imanje, koje će odbacivati čisti godišnji dohodak od najmanje 550 dukata; Baćanu će ovo imanje služiti kao zalog za onih 10.000 dukata, što ih je njemu navodno dugovao pokojni kralj Ljudevit II., koji mu nije redovito davao bansku plaću, a niti pokrivao trošak za uzdržavanje banske čete. Ne bude li Ferdinand mogao takovo imanje naći, morat će Baćanu spomenutih 10.000 dukata isplatiti u gotovu novcu, i to 5000 dukata o Gjurgjevu, a drugih 5000 prigodom svoga dolaska u Ugarsku. Ferdinand je već prije obećao Baćanu dati 3000 dukata za uzdržavanje banske čete; od ove svote primio je Baćan samo 2000 dukata; kralj mu dakle duguje još 1000 dukata, što se neka priklopi k onim 10.000 dukata, pa će spomenuto imanje biti Baćanu založeno za 11.000 dukata«.

»Čini se, da Baćan ne će nikada primiti ovih 11.000 dukata«, primijeti biskup Erdedi.

»Ali nije to sve«, nastavi Frankopan. »Baćan hoće sebi osigurati siguran dohodak i za budućnost. Zato on u svome ultimatumu kaže ovako: Od 11. veljače teče moja daljnja služba, te ja uzdržajem bansku četu od 500 lako oboružanih konjanika; od ove čete nalazi se 200 konjanika u kraljevini Hrvatskoj uz onih 800 konjanika, što ih ondje uzdržaje sam kralj Ferdinand, dočim 300 konjanika služi uz mene samoga. Za uzdržavanje banske čete mora mi kralj Ferdinand tečajem tri mjeseca plaćati po 2000 dukata, ukupno dakle 6000 dukata. Od toga već primih 2000 dukata, dočim će mi 1000 dukata kralj isplatiti za 15 dana, a preostale 3000 dukata do 7. travnja. Za svoju bansku plaću traži Baćan mjesečno po 200 dukata«.

»To je lijepo! Ali hoće li Ferdinand uslišati Baćanovu želju?«

»Kraljica Marija prihvatila je Baćanove uvjete još istoga dana. No Ferdinand nema novaca, da ih Baćanu pošalje; a kako znadeš, nema Ferdinand u Ugarskoj baš nikakova izgleda, da bi mogao Baćanu predati kakovo imanje. Uslijed toga počeo se Baćan kolebati, pa sada nastoji, da se makar u kojem obliku približi kralju Ivanu Zapolji«.

»Da nije to možda samo zgodna izlika, da Baćan učini pritisak na Ferdinanda, ne bi li mu ipak poslao zatražene novce?«

»I meni se čini, da je tako! Ali Zapolja dobro pozna vrludanje Baćanovo, pa se ne će dati obmanuti od njega«.

»A kada namjeravaš poći u Budim?« zapita biskup. »Hoćemo li putovati zajedno?«

»Žalibože ne ćemo«, odgovori Frankopan, ustavši. »Ja već sutra odlazim iz Zagreba na imanje svoje supruge u Šarvar, odakle ću izravno poći u Budim«.

---

*) Ovaj ultimatum štampao je Josip Chmel god. 1846. u knjizi: »Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slavoniens in den Jahren 1526 und 1527,« str. 40—42.

»Do vidjenja dakle u Budimu!«

»Do vidjenja!« reče Frankopan i ode iz dvora biskupova.

Kralj Ferdinand I. imao je jednoga pravoga prijatelja, a to bijaše njegov brat Karlo V. Kao car njemački i kralj španjoski nije Karlo trebao povećavati svoju državinu; zato je rado pomagao svome bratu Ferdinandu, da stekne Ugarsku, Hrvatsku i Češku.

»Kad bi ove zemlje bile moje« piše Karlo 26. studenoga Ferdinandu, »ja bih je tebi darovao. Imam li na njih ma kakovo pravo kao baštinik našega djeda Maksimilijana, ja to pravo najpripravnije prenosim na tebe.«

Najbolje bi car Karlo svome bratu Ferdinandu poslužio, da mu je odmah poslao 100.000 kukata, koje mu je stavio u izgled. Ferdinand je naime pri nastupu svoje vlade bio gotovo bez novaca, a toliki su ugarski velikaši od njega očekivali oveće svote.

Ne mogav ispuniti njihove nade, upravio je kralj Ferdinand 19. siječnja 1527. na Ugre proglas, u kojemu javlja, kako su on i njegov brat Karlo pripravni, da za obranu slobode kraljevine Ugarsku žrtvuju svoj imetak i život svoj; oni će podići svu silu svoju, da Turcima preotmu Beograd i druge pogranične tvrdje. Svim velikašima, koji ostave Zapolju, te prijedju k njemu, obećaje Ferdinand pomilovanje, dapače i dokaze svoje veledušnosti.

Ferdinand je 21. siječnja otišao iz Beča u Prag, da se kruni za kralja češkoga. Upravu državnih posala u Ugarskoj prepustio je kralj Ferdinand za svoje odsutnosti svojoj sestri Mariji i njezinim ugarskim savjetnicima. Čini se, da ipak nije Ferdinand imao potpunoga pouzdanja u njihovu mudrost i vjernost, zato je odredio, da oni moraju u svemu raditi sporazumno s njegovim dvorskim savjetnicima u Beču. Osim toga ostavio je Ferdinand kod svoje sestre Marije u Požunu ljubljanskoga biskupa Krištofa Raubera, te svoje savjetnike Erazma Dornberga i Stjepana Pemflingera. Jedno i drugo bijaše u opreci sa svečanim obećanjem, da naime Ferdinand nikada ne će u državno vijeće ugarsko uzimati inozemce i da ne će svojim austrijskim savjetnicima dopustiti nikakav upliv na upravu kraljevine Ugarske.

S ovakovim postupanjem odbijao je Ferdinand od sebe neke ljude. Nijesu ga voljeli niti prvaci »austrijske stranke«, jer im nije ispunio zadana obećanja. Tako je n. pr. požunski grof Bornemisa zauzeo posve neutralno stanovište izmedju oba protukralja. Bornemisi priključio se bivši kraljev tajnik Tomo Nadaždi, koji se isprvice veoma zauzimao za kralja Ferdinanda. O banu Franji Baćanu razglasilo se, da će istupiti iz Ferdinandove službe, te složno s Krstom Frankopanom provaliti u Štajersku. Od Nikole Jurišića iz Hrvatske dolazile su gorke tužbe, zašto njegove čete kralj Ferdinand ostavlja bez plaće i hrane? No Ferdinand nije imao novaca niti za one čete, što ih je poslao u Požun; ovi su vojnici dapače prijetili, da će se pobuniti, ako im kralj ne pošalje pogodjene plaće.

Kakove su bile prilike, najbolje se vidi iz pisma, što ga je kraljica Marija 9. veljače 1527. iz Požuna pisala svome bratu Ferdinandu u Prag.

»Mi nemamo ni toliko novaca, da platimo svoje glasnike. Velikaši, koji su zbog svoje vjernosti prema tebi izgubili svoja imanja ili će ih naskoro izgubiti, uzalud traže, da im se isplati obećana plaća, bez koje ne mogu uzdržavati svoje čete; ovi će velikaši danas ili sutra biti prisiljeni, da prijedju u protivnu stranku. Sada bi se s jednim dukatom dalo učiniti mnogo, što se kasnije ne će moći polučiti niti s velikim svotama. Glede Baćanovih zahtjeva izdaj povoljnu odluku; ne daj za Boga, da on istupi iz tvoje službe!«

Na ovo pismo odgovorio je kralj Ferdinand medju ostalim ovako: »Pretjerani su Baćanovi zahtjevi. Ipak moramo njemu i drugima pružiti nade, a palatinu reći, da on ne smije biti zaboravljen.«

Kraljici udovici Mariji očito je dodijalo vladanje uz takove prilike; zato svome bratu Ferdinandu piše:

»Ostanu li neispunjeni Baćanovi zahtjevi, ne će on moći isplatiti svoje vojnike. Ja te molim, da mjesto mene učiniš koga drugoga svojim namjesnikom.«

U drugom opet pismu kaže kraljica: »Ja ne znam, koliko su gospoda od tebe primila u Beču; ali poslije tvoga odlaska u Prag nijesu oni primili ni toliko, da bi mogli svoje vojnike uzdržati barem 14 dana. Gospoda bi rado pričekala, da im je moguće. Istina je, da ovaj narod ima nešto čudnovata; ali je bolje, da gospoda otpadnu od nas, nego li da ih mi tjeramo od sebe. A tko hoće biti vladar mnogih zemlja, treba takodjer mnogo ljudi, pa mora katkada svojom dobrotom izjednačiti pogrješke drugih«.

Na ovo pismo odgovorio je Ferdinand svojoj sestri ovako: »Ja ću držati pogodbu, koju si ti 5. ožujka utanačila sa Baćanom. No drugo je pitanje, da li ću točno sve održati; jer su veoma velike svote, a ja imam takodjer drugih izdataka. Po mogućnosti ispunit ću ona obećanja, što ih gospodi dadoh u Beču; ali — kako rekoh — oni su pretjerani u svojim zahtjevima. Ako je vladar prinuždeн, da se brine za svoje podanike, tada su ovi obvezani, da mu u nuždi pomažu. Ove molbe i tvrdnje stoje me već 90.000 dukata! A još mi treba novaca, da sastavim vojsku, u koju jedinu polažem sve pouzdanje svoje; jer ja dobro poznam magjarski narod!«

Iza krunisanja u Pragu zaputio se kralj Ferdinand najprije u Moravsku, a odavle u Šlesku. S ovim putovanjem htjede on za sebe predobiti češki narod, a podjedno zatrti Zapoljinu stranku, koja doduše u češkim zemljama nije bila brojna, ali je ipak na sebe svratila pažnju Ferdinandovu.

Istodobno uspjelo je Ferdinandu, da za sebe u Ugarskoj predobije čovjeka, koji mu je mogao biti od znatne pomoći. To bijaše okretan Srbin, koji se zvao »Jovan Crni«. U ono doba nalazilo se već u južnoj Ugarskoj dosta Srba, koji su onamo neprekidno dolazili kao bjegunci iz tadašnje turske Srbije. Jovan bijaše vojvoda ovih bjegunaca; zato je Ivan Zapolja naumio, da se i s njime posluži u svojoj težnji za prijestoljem ugarskim.

Sredinom mjeseca listopada god. 1526. bijaše Bačka gotovo bez stanovnika; jedne su ljude Turci poklali, druge zarobili, a treći pobjegoše u druge krajeve, da se uklone Turcima. Zapolja pozove k sebi u Tokaj »crnoga Jovana«, te njemu i Srbima njegovim ponudi cijelu Bačku, ako će mu obećati vjernu službu. Jovan pristane, te sa svojom četom podje u Bačku, gdje je Srbima po volji dijelio zemljište. Sam Jovan nastanio se u Subotici, koja je pripadala Valentinu Tereku, te uze naslov »car Srba.«

Malo po malo vraćahu se u Bačku prijašnji žitelji, ali »car Jovan« ne htjede im vratiti posjede njihove. Jovan odbije i Valentina Tereka, koji se želio vratiti u Suboticu. Terek sastavi vojsku, da Jovana otjera iz svoga gnijezda, ali bude početkom ožujka god. 1527. hametom potučen. Car Jovan proširi svoje gospodstvo čak preko Segedina, te je raspolagao s vojskom od 20 do 30 tisuća ljudi.

Ferdinand se je bojao, da će Zapolja »cara Jovana« poslati na Austriju. Tako je zaista Zapolju i nagovorao Radić, zapovjednik njegove mornarice na Dunavu; ali Zapolja ne htjede toga učiniti, jer se ipak nije sasvim pouzdavao u silovitoga Jovana.

Jednoga dana dodje k Jovanu u Segedin Franjo Révay, poslanik kralja Ferdinanda. Révay predade Jovanu darove svoga gospodara; pod-

jedno ga zamoli, neka ostavi Zapolju, jer će mu Ferdinand darovati sva imanja, što su ih nekada srpski despote dobili od kralja Sigismunda.

S ovim obećanjima dade se »car Jovan« namamiti; preko noći postane on pristašom Ferdinadovim, a neprijateljem Zapoljinim. S vojskom svojom provali »car Jovan« u t. zv. Zatisje, gdje bijahu same pristaše Zapoljine, te počne robiti i pustošiti njihova imanja. Da narod razjari protiv Zapolje, govorio je »car Jovan«, da je Zapolja raspisao novi porez u tu svrhu, da sebi s ubranim novcem pribavi sklonost Turaka.*)

*

* *

U oči proljeća godine 1527. započeo je novi život u Budimu. Nesretni gradjani vraćahu se kao bjegunci u svoj grad, da obnove porušene domove svoje. Svuda se još vidio trag pustošenja turskoga u Budimu. Od nekih kuća preostaše samo gole i crne zidine; veći pak dio zgrada izgorio je do temelja, jer bijahu gradjene od drva.

Strmo na rijekom Dunavom diže se budimski brijeg 70 metara visoko. Tu bijaše godine 1527. budimska tvrdja s nebrojenim tornjićima na visokim i uskim zgradama. Na istomu mjestu, gdje je kraljica Marija Terezija godine 1748. počela graditi sadanju kraljevsku palaču[1]), stajao je godine 1527. divan kraljevski dvor, što ga je s tolikim umjetninama uresio kralj Matija Korvin. Ova zgrada nije izgorila u rujnu godine 1526., kada je u Budimu boravio sultan Sulejman II. Zato je kralj Ivan Zapolja u kraljevskome dvoru nastanio velikaše i plemiće ,koji dodjoše na zajednički ugarsko-hrvatski sabor.

Hrvatski ban Krsto Frankopan stiže u Budim već 15. ožujka. Ondje se po pismenom prijašnjem dogovoru sastao sa senjskim biskupom Franjom Jožefićem.

»Želim s tobom potanko razgovarati«, reče Frankopan, kad je u njegovoj sobi ostao sam biskup Jožefić.

»I ja se radujem, što nakon više mjeseci odsutnosti svoje imam napokon priliku, da govorim s tobom, koji si mi najbolji prijatelj.«

»Najprije mi reci, što si obavio u Mlecima? Kako se u borbi izmedju kralja Ivana i protukralja Ferdinanda namjerava ponijeti republika mletačka? Uz koga će pristati lukavi Mlečani?«

»Ja sam u Mletke stigao 12. prosinca prošle godine. Odmah doznah, da se u gradu nalazi takodjer Tomo Kamarjaj, koga je onamo poslao Franjo Baćan, ne bi li Mlečane predobio za austrijskoga nadvojvodu Ferdinanda.«

»Bože moj!« upade mu u riječ Frankopan. »Na koliko li strana mešetari bivši hrvatski ban Franjo Baćan!«

»Tako smo istodobno ali ne radi iste svrhe u Mletke došli Kamarjaj i ja. Čini se, da Kamarjaj nije dobro upućen u prilike mletačke, pa da ne pozna pravo uredjenje republike mletačke. On je naime pozornost posvetio samome duždu mletačkome, te se neumorno brinuo, da dužda predobije za nadvojvodu Ferdinanda.«

---

*) Fessler: »Geschichte von Ungarn«, svezak III. str. 415—419.

[1]) Sadašnja kraljevska palača u Budimu gradila se 33 godine (1748. do 1781.) Palača je prigodom opsade Budima god. 1849. nastradala, ali ju kralj Franjo Josip I. dade odmah obnoviti. Premda je palača imala oko 200 soba, ipak su ju god. 1894. počeli povećavati po nacrtima Ybla i Hauszmanna. Danas broji kraljevska palača do 860 soba i prostorija, te je raskošno uredjena.

»A ti si kao Primorac znao, da je dužd samo predstavnik republike mletačke, dočim se sva vlast nalazi u rukama tako zvanoga vijeća desetorice!«

»Tako je! Čim sam duždu učinio poklon, te mu izručio pozdrav od našega kralja Ivana, odmah se zaputih u vijeće desetorice. Ondje me primiše veoma ljubezno i sa svima častima, koje pripadaju poslaniku stranoga vladara. Vijećnici me uvjeravahu, da se iskreno raduju, što je Ivan Zapolja pretekao nadvojvodu Ferdinanda; podjedno mi kazivahu, da mletačka republika želi s Ugarskom i Hrvatskom živjeti u slozi i prijateljstvu, kako to bijaše dosada.«

»No, no!« nasmije se Frankopan. »Mi smo se s Mlečanima ljubili baš kao prava i složna braća!«

»Sutradan držalo je vijeće desetorice svoju tajnu sjednicu, na koju bijah i ja pozvan. Vijeće je najprije odbilo nastojanje Franje Baćana glede nadvojvode Ferdinada. Poslanik Tomo Kamarjaj dobio je odgovor, da se mletačka republika ne želi upuštati u neprijateljstvo s Ivanom Zapoljom, koji da je 10. studenoga zakonitim načinom izabran za kralja ugarskoga. Nato sam ja u ime kralja Ivana zamolio, neka republika pošalje svoga stalnoga poslanika na kraljevski dvor; podjedno sam obećao, da će Ugarska u tome slučaju povećati trgovačke sveze s Mlecima, pa da će odsada od Mlečana kupovati onu robu, koju sada nabavlja iz Austrije. Vijeće mi je odgovorilo, da će odluku o tom stvoriti kasnije.«[2])

»A kamo si pošao iz Mletaka?« zapita Frankopan.

»Ravno u Rim«, odgovori biskup Jožefić. »Onamo podjoh sasvim bezbrižno, jer sam bio siguran, da ću uspjeti. Ta papa Klement VIII. stoji u savezu s Engleskom i Francuskom protiv cara i kralja Karla V., brata Ferdinandova. Ali po nesreći mojoj već je u Rim stiglo pismo, kojim nadvojvoda Ferdinand prosvjeduje protiv izbora Ivana Zapolje. Istodobno pak sa mnom došla je u Rim vijest, da je general Juraj Frundsberg do Piacence dopro s onih 14.000 njemačkih plaćenika, što ih je protiv pape poslao car Karlo V.«

»Pa što si obavio u Rimu?«

»Papa me je 13. siječnja primio doduše veoma ljubezno; ali pismen odgovor, što mi ga je predao za kralja Ivana, bio je sastavljen veoma oprezno.[3]) Adresa je glasila na »kralja Ugarske«, po čemu se jasno vidi, da papa Klement priznaje Ivanu Zapolji zakoniti nastup prijestolja. »Mi bismo ti« piše papa »s pripravnom sklonošću obećali sve, da nije nama i apoštolskoj stolici stigao prosvjed, što ga je upravio naš u Kristu nam ljubljeni sin Ferdinand, prejasni kralj češki . . . Ipak ćemo tebi u svako doba iskazati toliko dobrohotnosti, da ćeš to razabrati u svim stvarima i prilikama.«

»Ovo pismo dokazuje«, reče Frankopan, »da papa Klement ne će našemu kralju Ivanu pomagati, ali da mu barem ne će smetati.«

»E, prave pomoći nijesam ja ni očekivao od pape, već od francuskoga kralja Franje I.« primijeti biskup Jožefić.

»A kako si prošao ondje?«

»Kralj Franjo odredio je odmah i svoga poslanika, koji će trajno boraviti na dvoru našega kralja Ivana. To je Antun Rincon, rodom Špa-

---

[2]) Jászay Pavao: »A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után«, str. 310—312.

[3]) Pismo je štampao Jászay u spomenutom djelu, str. 434.

njolac, koga je uvrijedio car Karlo V., radi čega je taj okretni diplomata stupio u službu kralja francuskoga«.

U tome času otvore se vrata, a u sobu stupi srijemski biskup Stjepan Brodarić, bivši kancelar kralja Ljudevita II.

»Hvaljen Bog!« pozdravi biskup.

»Na vijeke budi hvaljen!« odzdravi Jožefić.

»Baš si nam dobro došao!« reče Frankopan.

»Valjda ste razgovarali o politici«, nasmije se Brodarić.

»Pogodio si!« reče Frankopan. »Baš mi je Franjo pripovijedao, kako je lijepo uspio u Francuskoj, odakle kralj šalje k nama svoga vještoga poslanika Rincona.«

»Već je Rincon bio ovdje«, primijeti Brodarić.

»Tako« začudi se Frankopan. »A gdje li je sada?«

»Po svoj prilici u lovu za pristašama protukralja Ferdinanda«, nastavi Brodarić. »Jednoga je već na pclak odmamio od Ferdinanda.«

»To je sigurno Baćan!« nasmije se Frankopan.

»Upravo on!« potvrdi Brodarić. »Rincon je Baćanu predao pismo, što ga je njemu upravio kralj Franjo I. U tome pismu[1]) nagovara francuski kralj našega Baćana, neka bude vjeran kralju Ivanu Zapolji«.

»A što je Baćan obećao Rinconu?« zapita Frankopan.

»Da je on spreman poslušati savjet kralja francuskoga«, odgovori Brodarić.

»Pa što će onda Ferdinand bez Baćana?« nasmije se Frankopan.

»E, sad se Baćan ne šali«, izjavi Brodarić. »Meni se čini, da bi Baćan sutra ili prekosutra mogao osvanuti ovdje u Budimu!«

»Po čemu to misliš?« zapita Frankopan.

»Baćan je prije tri dana poslao kraljici Mariji u Požun ultimatum: Ili mi šaljite obećane novce za uzdržavanje mojih vojnika ili ću ja biti prisiljen, da ostavim austrijsku stranku, pa da prijedjem k stranci Ivana Zapolje«.

»To je opet samo prosto iznudjivanje!« reče Frankopan prijezirno. »Poznam ja prevrtljivog Baćana!«

Sutradan dodje u Budim zagrebački biskup Šime Erdedi sa svojim bratom Petrom. Poslije njih dodjoše jošte vranski prior Ivan Tah, virovitički župan Ivan Banić i požeški župan Ivan Dežefić. Pod večer pak 16. ožujka stigoše hrvatski plemići: Ivan Turoc, Ladislav Ratkaj, Mihajlo Kešerev, Stjepan Brodarić i Gašpar Kecer, kao nunciji (delegati) sabora slavonskoga. Svi Hrvati sastadoše se na večer toga dana u posebnoj dvorani, da se dogovore o zajedničkom radu na saboru u Budimu. Isto takovu skupštinu održali su toga dana zastupnici slobodnih kraljevskih gradova iz cijele Ugarske.

Sam sabor u Budimu počeo je točno 17. ožujka 1527. U velikom broju prisutnih velikaša i plemića tražio je Krsto Frankopan svoga protivnika Franju Baćana, ali ga je nije opazio.

»Baćan nije ipak došao!« šapne Frankopan biskupu Brodariću.

»To je znak, da se kraljica Marija uplašila njegove prijetnje, te mu je poslala zatražene novce«.

Sabor u Budimu bavio se ponajviše s pripravama, koje su nužne za obranu zemlje. Da kralj Ivan bude imao dosta novaca za rat, stvorio je

[1]) Ovo je pismo štampao E. Laszowski u zborniku »Monumenta Habsburgica«, svezak I., str. 37. i 38.

sabor ovaj zaključak: Svaki podanik — bio on plemić ili neplemić — mora kralju predati deseti dio od svoga gotova novca, te od svoga zlata, srebra i stoke!

Palatin Stjepan Bator, biskup Salahazi, kraljev rizničar Aleksije Turzo i svi drugi pristaše protukralja Ferdinanda proglašeni su veleizdajnicima, te je sabor odredio, neka se zaplijene imanja njihova. U tome popisu nema imena Franje Baćana; očito se dakle sabor nadao, da će Baćan ostaviti Ferdinanda i prijeći k Zapolji.

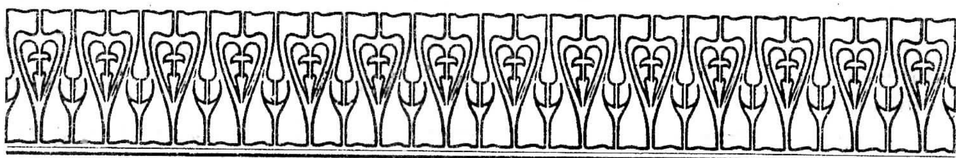
Kralj Ferdinand upravio je na taj sabor pismo, u kojemu on kao »pravovaljani kralj« naziva staleže svojim »podanicima«, te ih poziva, neka priznadu njegovo pravo. Tomu pismu priložio je Ferdinand takodjer ono pismo, kojim njegov brat car Karlo obećaje, da će protiv Turaka povesti vojsku njemačkih staleža. Na ovu svoju poruku dobio je kralj Ferdinand od sabora u Budimu ovaj odgovor:[2])

»Pogledom na nasljedno pravo, što ga Vaše Veličanstvo predmnijeva, neka Vaše Veličanstvo znade, da Ugarska ne može biti davana niti kao miraz niti kao čije leno (tribut). Ona je od svakoga vanjskoga kneza neodvisna zemlja; zato ju niti prijašnji — premda zakonito krunjeni — kraljevi nijesu mogli komu dati u baštinu; svakoga pak vanjskoga kneza isključuje posebni naš zakon od posjeda kraljevine Ugarske. Zato staleži opominju i mole Vaše Veličanstvo, da se odsada suzdrži od naslova »kralj Ugarske«, pa da staleže više ne zove svojim podanicima i da se nigdje ne miješa u poslove toga kraljevstva«.

---

[2]) Kovachich: »Suplementum ad vestigia comitiorum regni Hungariae«, svezak III., str. 105.

PETNAESTO POGLAVLJE.

Tečajem cijele zime od godine 1526. na godinu 1527. patio je velike duševne muke mladi knez Ivan Zrinski. Njegovo je srce kucalo za lijepu Ružicu, jedinicu kćerku kneza Petra Erdeda. Znao je Ivan, da ga Ružica ljubi; no teško mu bijaše, što ju ne može vidjeti i u njezinoj blizini boraviti. Ružica se naime nalazila kod svoga strica Šimuna Erdeda, biskupa zagrebačkog, dočim je Ivan stanovao u gradu Zrinju kod svoga oca Nikole.

Mjeseca studenoga i prosinca god. 1526. marljivo je Ružica Erdedova dopisivala s Jelicom Zrinskom, sestrom Ivanovom. Djevojke su u ovim listovima doduše ponajviše izmjenjivale svoje uspomene iz dvogodišnjega zajedničkoga boravka u gradačkom samostanu sestara Dominikanaka, gdje su crple višu nauku; no ipak je u svakom listu bilo govora takodjer o Ivanu Zrinskomu. Jelica je naime veoma voljela svoga brata Ivana, te mu je rado služila kao »pismeni glasnik«. Štogod je Ivan htio poručiti svojoj Ružici, sve je to Jelica spretno i nježno iznijela u svojim listovima; jednako je i Ružica umjela, da — makar i prikriveno — iznese svoja čuvstva, što ih goji prema idealu srca svoga.

Ovo dopisivanje, što ga je sestra vodila mjesto brata svoga, prekinuto je početkom godine 1527. Biskup se naime silno razljutio na kneza Nikolu Zrinskoga, koji je pristao zu »protukralja« Ferdinanda; zato je svojoj sinovki Ružici zabranio dopisivati s Jelicom Zrinskom.

»Dotle«, reče biskup Erdedi, »dok Nikola Zrinski ne dodje k pameti, ne dozvoljavam nikakav saobraćaj s njegovom obitelju. Bože moj! Kako je takav čovjek mogao zapasti u mrežu, koju mu je nastavila njemačka stranka? Ta zar se i on nada, da će Ferdinand zbilja zasjesti na prijestolje, te Ivanu Zapolji oteti krunu? Nikada se to ne će dogoditi! Nikada!«

Odsada bijaše mladomu Ivanu Zrinskomu gotovo nesnosno. Danomice morila ga je neizvjesnost, kako živi Ružica njegova. Da li je živa i zdrava? Da li misli na svoga Ivu ili je možda i ona — poput strica svoga — zamrzila na rod knezova Zrinskih?

Mjesec dana sproveo je Ivan Zrinski u Krupi na rijeci Uni. Ondje je naime boravio njegov ujak Ivan Karlović, koji je budno pazio, da Turci ne zauzmu ovu važnu tvrdju. Provala bosanskoga paše Usref-bega u Liku i Krbavu dogodila se baš u ono doba, kad je Ivan Karlović stražario kod Krupe.

Koncem mjeseca ožujka godine 1527. zaprijetila je pogibelj takodjer zemljama uz dolnji tijek rijeke Une. Ovdje je svoje tvrdje i posjede imao knez Nikola Zrinski. On je mladjem sinu Nikolu povjerio, neka čuva tvrdju

Novi na Uni, dočim je starijega sina Ivana pozvao iz Krupe na obranu Gvozdanskoga.

Ivan Zrinski dobio je zadaću, da pazi na dragocjen rudnik, što ga je u Gvozdanskom uredio njegov otac Nikola. U tome rudniku dobivalo se naime srebro, koje bijaše tada mnogo skuplje, nego li je sada, otkako se u Evropi nagomilalo mnogo srebra iz Amerike. Nikola Zrinski uredio je u Gvozdanskom takodjer kovnicu srebra, te se ondje kovao srebren novac.

»U poslu kovanja novaca i srebrenih rudnika svoga gospodara« nalazio se 15. siječnja 1525. na dvoru kralja Ljudevita II. u Budimu neki Ivan Črnečki, službenik kneza Nikole Zrinskoga. Za srebreni rudnik u Gvozdanskom zanimao se kralj Ljudevit II.; zato je iz Zvolena poslao u kraljevinu Hrvatsku 4 rudara s izričitom zadaćom, »da pregledaju rudnike knezova Zrinskih«. Ove je rudare 4. svibnja 1525. u Hrvatsku doveo Mihajlo Radaj, službenik bana Franje Baćana; za putni trošak dobio je Radaj 10 forinti.[1])

Mjesto u područje rijeke Une udariše Turci na ostatak Hrvatske južno od Velebita. Tamo je knez Iván Karlović imao grad Obrovac kao jedini još ostatak velikih posjeda, što ih je prije držao u onome kraju.

Obrovac je još i sada znatno trgovište u Dalmaciji na rijeci Zrmanji, blizu njezinog ušća u t. zv. Novigradsko more. Obrovac bijaše godine 1527. dobro utvrdjen, ali je imao premalenu posadu od 25 vojnika. Tvrdji je zapovijedao kaštelan Jurko Posedarski, koji bijaše daleki rodjak kneza Ivana Karlovića. Jurko je neprestano upozorivao na pogibelj, koja Obrovcu prijeti od Turaka; on je tražio, neka se u tvrdju stavi više vojnika, jer se inače ne će moći održati, ako na nju udare Turci. No Karlović nije imao sredstava, da u Obrovcu uzdržaje veću posadu; zato se Posedarski god. 1526. odrekao zapovjedništva. Na molbu Ivana Karlovića od 12. kolovoza 1526. preuzeo je Posedarski opet službu kaštelana u Obrovcu; ali je bijednik i dočekao ono, čega se bojao.

Šibenski poturica Murat beg, koga je toliko volio bosanski zapovjednik Usref beg, dodje 26. ožujka 1527. pod Obrovac sa 2000 Turaka. Čim je Posedarski opazio pogibelj, koja je zaprijetila Obrovcu, odmah pošalje svoga sinovca preko grada Zadra k Petru Kružiću u Senj s molbom za pomoć. No daleko je Senj, a velika turska sila pod Obrovcem. Jurko Posedarski sokolio je svoje vojnike riječima:

»Junaci, braćo! Borimo se! Braćo! Prije mi odsijecite glavu, nego li se predate begovima!«

No mala je posada klonula duhom, kada su Turci 30. ožujka počeli iz topova pucati na grad.

»Brani se, Jurko, ako hoćeš!« rekoše mu vojnici: »Mi ćemo se Turcima predati!«

Jedva su Turci ispalili 13 ili 14 hitaca iz topova, kad li vojnici u Obrovcu odbaciše puške, te predadoše grad. Govorilo se, da je vojnike na predaju sklonuo neki Damjan Klokočić, koji je — premda kršćanin — već i prije toga pomagao Turcima, da prijevarnim načinom zauzmu neke tvrdje hrvatske.

*

* *

Na Cvijetnu nedjelju, 14. travnja 1527. sabrao je knez Nikola Zrinski u svome gradu Zrinju cijelu svoju obitelj. Onamo je došao njegov sin Ivan iz Gvozdanskoga i mladji mu sin Nikola iz Novoga na Uni.

[1]) Klaić: »Povjest Hrvata«, svezak III. dio, I. tr. 48 i 49.

»Želim, djeco, da zajedno sprovedemo veliki tjedan i uskrsne blagdane«, reče Nikola Zrinski. »Nadam se, da će za to vrijeme Novi i Gvozdansko moći obraniti naši tamošnji kaštelani. U ostalom nije vam nemoguće, da svaki dan na konju podjete onamo prigledati, je li sve u redu«.

Još istoga dana poslije podne stiže u Zrinj knez Ivan Karlović sa svojom pratnjom.

»Zdravo šurjače!« pozdravi Karlovića radosno Nikola Zrinski. »Koja li te sreća dovela k meni?«

»Žalibože nije to nikakova sreća, već ljuta i golema nesreća!« odgovori Karlović.

»Nesreća?« začudi se Zrinski. »Što se za Boga opet dogodilo?«

»Čuj me!« reče Karlović. »Tebi je već poznato, da su Turci 30. ožujka zauzeli Obrovac. S ovim gradom izgubih jedino, što mi je na jugu od Velebita preostalo od golemih imanja, koja su ondje nekada imali knezovi Krbavski. No Turcima ne bijaše ni to dosta.«

»Da nijesu možda opet provalili u tvoju Krbavu?« uplašeno zapita knez Zrinski.

»Dobro slutiš, jer se tako zaista i zbilo! Dok sam ja čuvao Krupu, dotle su Turci zauzeli sve moje gradove i tvrdje u Krbavi, napose pak Udbinu, Mrsinj i Komić.«

»O Bože, o Bože!« uzdisao Zrinski, a za njim žena mu, pa kćerka Jelica i obadva sina: Ivan i Nikola.

»Tako sam ja izgubio djedovinu svoju!« nastavi Karlović. »Nekada su knezovi Krbavski bili poznati sa bogatstva svoga; a ja njihov posljednji muški potomak — ostadoh evo bez kuće i kućišta.«

I zaplače Karlović gorko, kako još nikada nije plakao u životu svome. Niz izmučeno lice tekle su Karloviću vrele suze na prosijedu bradu njegovu, a grudi mu se grčevito tresle.

»O jadni moj šurjače!« uzdahne opet Zrinski. »Što li si ti dočekao pod stare svoje dane!«

»Kada mi je žena umrla«, počne opet Karlović govoriti kroz plač, »bijah veoma žalostan, što mi nije ostavila potomka. No sada sam sretan, što je tako Bog odredio, jer kakva bi budućnost čekala siročad moju!«

»O, brate Ivo!« vikne Jelena, žena Nikole Zrinskoga. »Zar sam morala dočekati čas, da ti srećom smatraš, što s tobom nestaje knezova Krbavskih!«

»Eto vidiš, sestro, takova nas je sudbina zadesila! Odsada će rod — nekada slavnih i moćnih — knezova Krbavskih živjeti samo u tvojim potomcima. Iskreno želim, da tvoje sinove ne stigne takova žalost. Neka Bog dade sreće barem knezovima Zrinskim!«

»Umiri se, dragi šurjače!« uze Karlovića tješiti Zrinski. »Možda ipak još nije sve propalo?«

»Kako nije? Ta gdje su nam sredstva, da Turke istjeramo iz Krbave. Čini se, da naš kralj Ferdinand ništa ne mari za Hrvatsku. Otkako smo ga u Cetinu izabrali za kralja hrvatskoga, nije se još ni maknuo za obranu naše domovine!«

»A gdje je naš ban Franjo Baćan?« zapita Zrinski.

»Baćan je još uvijek na svojim posjedima u Ugarskoj. On ima 400 konjanika, koji bi dobro došli za obranu Hrvatske; no čini se, da Baćan s ovom banskom četom štiti svoje dvorove od protukralja Ivana Zapolje.«

»E, šurjače moj, tako to ne može i ne smije dulje ostati. Mi moramo kralja i bana prisiliti, da vrše svoju dužnost; jer inače propade nam

cijela domovina. Danas tebi, sutra meni! Tko mi jamči, da Turci ne će naskoro ugrabiti i moje posjede, kako su žalibože tebi oteli tvoje!«

»Pravo kažeš, dragi Nikola! No što da činimo, kada za nas ne mare ni kralj ni ban?«

»Što da činimo? Daj sazovi hrvatske velikaše i plemiće na sabor, pa da se dogovorimo o tomu. Treba da oštro ustanemo na obranu prava mile svoje domovine!«

»Dobro, svače moj! Poslušat ću te i naskoro ću sazvati gospodu hrvatsku. Ali kamo da ih sazovem?«

»Možda opet u Cetin? Bilo bi dobro, da se sastanemo baš ovdje, jer će se tako naši ljudi življe sjetiti onih obećanja, s kojima nas punomoćnici Ferdinandovi sklonuše, da smo Ferdinanda izabrali kraljem svojim.«

»Tako je!« reče Karlović. »Odmah sutra idem k Jurju Frankopanu Slunjskomu, da se s njime sporazumijem glede ponovnoga sabora u njegovom gradu Cetinu.«

»Ali daj se, dragi šurjače, što prije navrati ovamo k meni u Zrinj. Hoću, da zajedno sprovedemo uskrsne blagdane.«

»Obećajem ti, da ću doći. Ali... ja ne ću doći sam... Sa sobom ću dovesti staru svoju majku... Bijedna starica boji se dulje ostati u Krupi, na koju će Turci prvom prigodom navaliti. U gradu nema dosta branitelja, dapače ni dosta praha i olova, da suzbijemo navalu tursku. A kamo ću jadnu svoju majku smjestiti, kad mi Turci preoteše čitavu djedovinu!«

»Ta zar nije to i moja majka?« brizne u plač Jelena Zrinska. »Ne oklijevaj ni časa, već nam ju dovedi ovamo!« reče Nikola Zrinski. »Mi ćemo ju brižno njegovati, dok ne zaklopi trudne svoje oči!«

*

* *

U nedjelju 28. travnja 1527. sastadoše se hrvatska gsopoda u gradu Cetinu, gdje ih je ljubezno dočekivao knez Juraj Frankopan Slunjski. Na okupu bijaše brojno hrvatsko plemstvo, a od velikaša dodjoše: knez Stjepan Blagajski, knez Nikola Zrinski, knez Ivan Torkvat Karlović Krbavski, te Vuk Frankopan Brinjski i Krsto Frankopan Tržački.

»Da je ovdje kninski biskup Andrija Tuškanić«, reče domaćina, »mogli bismo početi s vijećanjem.«

Jedva on to reče, kad li vratarev rog navijesti, da je u grad unišao novi gost.

»Evo nam biskupa!« veselo klikne Vuk Frankopan, koji je iz dvorane kroz prozor pogledao na dvorište.

Biskup unidje u dvoranu, te se pozdravi s velikašima i plemićima, ispričavajući svoje zakašnjenje.

»Mi smo jedan drugomu već sve novosti ispripovijedali«, reče Nikola Zrinski. »Daj nam sada ti, biskupe, kaži, ako znadeš štogod nova i nama nepoznata!«

»Drage volje!« uzvrati biskup. »Čujte me! Jučer je k meni u Topusko došao neki fratar iz Zagreba, te mi je donio — za mene doista nove — vijesti.«

»Kakove vijesti?« začuje se više znatiželjnih upita.

»Fratar mi reče, da se naš kralj Ferdinand pomirio sa svojim protivnikom...«

»Zar možda Ivanom Zapoljom?« zapita Zrinski.

»Da, s njime!« odgovori biskup.

»Ali kako? Kada?« zapita Karlović.

»Čini se, da se to pomirenje dogodilo iza naših ledja!« primijeti knez Stjepan Blagajski.

»Pravo kažeš!« odgovori biskup. »Ovo pomirenje izveo je poljski kancelar Sidljoviecki po želji svoga kralja Sigismunda, koji je — kako znadete — rodjak Ivana Zapolje.«

»A kada se dogodilo pomirenje?« zapita opet Karlović.

»Fratar mi reče«, nastavi biskup, »da je kralj Ferdinand potpisao primirje još 26. ožujka, dočim ga je Zapolja potvrdio 14. travnja. Pravi mir ima se sklopiti 1. lipnja u Olomucu; ondje će izaslanici Ferdinanda i Zapolje 15 dana raspravljati o nagodi izmedju oba protukralja. Do konačne odluke ne smije biti borbe izmedju privrženika Ferdinandovih i Zapoljinih.«

»Ali dotle će jedan i drugi protukralj ostaviti hrvatske zemlje u potpunoj neizvjesnosti!« primijeti Stjepan Blagajski.

»A Turci će po volji pustošiti kraljevinu Hrvatsku, kojoj ne će pomagati nijedan protukralj!« dodade Zrinski.

»Naš kralj Ferdinand imat će dovoljno razloga, da otkloni sve dalnje izdatke za uzdržavanje obećane vojske u Hrvatskoj«, ogorčeno izjavi Vuk Frankopan Brinjski.

»Ta čemu da Ferdinand troši za obranu Hrvatske, kad nije siguran, ne će li ovu nesretnu zemlju morati prepustiti svome protivniku Zapolji!« reče Ivan Karlović.

»Po svemu se vidi, da mi idemo u susret krasnoj budućnosti!« primijeti Krsto Frankopan Tržački.

»Nemojte se, braćo odviše uzrujavati!« upozori Juraj Frankopan Slunjski. »Bit će bolje, ako odmah počnemo sami raspravljati o dalnjoj borbi za opstanak kraljevine Hrvatske.«

»Pravo kažeš!« potvrdi biskup Tuškanić. »Hajdmo, braćo, na posao!«

I počne vijećati sabor hrvatski. Čitav dan trajalo je izvješćivanje pojedinih velikaša i plemića hrvatskih o raznim tegobama kraljevine Hrvatske. Čulo se i oštrih riječi protiv kralja Ferdinanda, koji evo zapušta Hrvatsku baš onda, kada bi joj morao najviše pomagati. Rad sabora hrvatskoga najbolje se ogleda u predstavci, koju su kralju Ferdinandu u Beč odnijeli plemići Bernardo Tompić i Mihovil Skoblić. Evo glavnih stavaka iz ove predstavke sabora hrvatskoga:*)

»Vaše nam je Veličanstvo obećalo, da će ovdje kod nas u Hrvatskoj uzdržavati tisuću konjanika i 200 pješaka, koji se zovu martolozi, pa da će oni uvijek dobivati plaću u gotovu novcu; osim toga da će pogranične tvrdje opskrbiti potrebitom vojskom i hranom, neke pak tvrdje prema potrebi uzeti u svoje ruke; napokon da će Vaše Veličanstvo na granicama Kranjske uzdržavati vojsku za obranu i pomoć našu.

Uzvišeni kralju! Mi nijesmo opazili, da bi ova obećanja bila izvršena. Nekada je kralj Ugarske znao za kraljevinu Hrvatsku godimice potrošiti šezdeset tisuća forinti samo za bana i na vojsku, a još je pomoći davao velikašima i plemićima. Jednako nam je vazda pomagala kralje-

---

*) Izvornik ove predstavke čuva se još i sada u c. i kr. tajnom arkivu u Beču, a štampao ju je Ivan Kukuljević u »Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak II. str. 27—31. Sa predstavke visi veliki pečat sa grbom kraljevine Hrvatske, a uz njega još 8 velikih pečata hrv. velikaša.

vina Slavonija sa potpunom svojom snagom, te je uvijek bila spremna priskočiti za obranu našu. Napokon su nam vazda dobru potporu davali papa i Mlečani, opskrbljujući nas živežem.«

Otkako smo Vaše Veličanstvo izabrali za kralja hrvatskoga, ostaviše nas svi dosadašnji prijatelji, koji su nam pomagali. Sada je kraljevina Hrvatska opustošena i posve nemoćna. Ako Turci na rijeci Uni zauzmu ma i jedan grad, ne ćemo se moći dulje održati; u takovom smo jadnom položaju.

Tvrdje na rijeci Uni veoma su slabo opremljene, jer im manjkaju branitelji, hrana i ratna zaira. Jedva bi se koja od ovih tvrdja mogla uzdržati preko tri dana, ako na nju udare Turci. Mi u Hrvatskoj uopće niti **nemamo znatnijega grada ili tvrdje**, iz koje bismo se mogli braniti. A Vaše Veličanstvo dobro znade, da niti na granici Kranjske nema tvrdje, koja bi se mogla dulje vremena održati, ako na nju udare Turci.

Sve smo to mi imali na umu prije, nego li se podložismo Vašemu Veličanstvu. Mi smo računali, da će moćan vladar samo s velikim troškom moći uzdržati kraljevinu Hrvatsku. Povjerovali smo onim člancima, u kojima je stajalo napisano, da Vaše Veličanstvo ne će Hrvatsku napustiti ni u kojoj nuždi, već da će svom snagom nastojati, da se kod nas uzdrži kršćanska vjera.

»Neka Vaše Veličanstvo znade, da se ne može naći, da bi koji vladar s pomoću sile pokorio Hrvate. Mi smo se poslije smrti posljednjega našega — sretne uspomene — kralja Zvonimira zvanoga s l o b o d n e v o l j e pridružili svetoj kruni kraljevine Ugarske, a poslije toga sada Vašemu Veličanstvu.«

»Mi se vazda ponosimo, da nijedan drugi narod nije tako dugo vremena ustrajao u kršćanstvu, prolijevajući za nj krv svoju. Ta već je prošlo više nego li osamdeset godina, što sebe branimo i što se borimo za kršćansku vjeru. U tome ponosu umrli su naši predji, a mi to isto očekujemo.«

»Ako Vaše Veličanstvo dvoji, nije li izgubljen ili uzaludan trošak za ovo naše kraljevstvo, tada se može uvjeriti, da smo svim susjedima svojim bili dobar štit. Neka Vaše Veličanstvo vjeruje, da nijedan od naših susjeda ne bi mogao uzdržati ni treći dio toga, što smo mi podnijeli; to se prošle godine*) očito vidjelo kod kralja Ugarske.«

»Neka Vaše Veličanstvo znade, da ako se Turci uvuku u Hrvatsku zemlju, kako sada misle i neke gradove opsjedaju, pa ako kraljevinu Hrvatsku zaposjednu i sjedine sa Bosnom, tada je moguće, da ih nitko više ne će moći odavle istisnuti. Mi se naprotiv bojimo, da će Turci iz ovih krajeva za kratko vrijeme opustošiti Štajersku, Korušku, Kranjsku i Istru.«

»Prošle godine slao je turski car k nama svoje poslanike, po kojima nas je molio, neka se podložimo njemu. Sultan je nama obećavao, da će svakomu od nas ostaviti i zajamčiti posjede njegove, a nas ostaviti u našoj vjeri, slobodi i u običajima; ne će nas siliti na borbu protiv kršćana; naše pako kmetove oslobodit će kroz deset godina od svih daća. Nama je sultan dokazivao, kako on pod sobom ima mnoga kršćanska kraljevstva, koja on čuva u njihovoj vjeri i običajima. Pa i prije toga toliko puta su nas Turci molili, neka ih mirno propustimo u zemlje Vašega Veličanstva. Turci su nam obećavali, da će nas i posjede naše pustiti na miru, a nama

---

*) Tu Hrvati misle na poraz, koji je 29. kolovoza 1526. zadesio kralja Ljudevita II. na Muhačkom polju.

dapače predati sve, što u drugim zemljama narobe, izuzev jedino pohvatane ljude.«

»Prije nego li smo stupili pod Vaše Veličanstvo, nagovarahu nas Mlečani, neka s Turcima sklopimo mir; u tome slučaju obećavahu nam Mlečani velike nagrade. Kakove nam je pak ponude stavljao vojvoda Zapolja, koji se sada naziva kraljem, to smo Vašem Veličanstvu javili već prije. No mi smo po savjetu Nikole Jurišića na sve ove ponude odgovorili tako, da nas radi toga ne će moći koriti nijedan kršćanin.«

U drugoj polovici svoje predstavke staleži hrvatski redomice izbrajaju uzroke svojim nevoljama.

»Živeža ne možemo dobiti ni po moru ni po Savi. Radi toga vlada u Hrvatskoj velika glad, kakve nije doživio još nijedan čovjek. Mnogi su već ljudi od gladi pomrli i jošte umiraju.«

Dalje se u predstavci ističe, da bi ipak lakše bilo, kad bi barem kralj plaćao, kako se obvezao. Ali kralj Ferdinand šalje u Hrvatsku novac, u kojemu je malo srebra. Zato vele: »Ono pak malo novaca, što nam se daje, tako je loše, da ga ne će primati nigdje, dapače ni u zemljama Vašega Veličanstva.«

Od gladi i drugih nevolja bježe hrvatski kmetovi u strane zemlje, dapače i u Tursku.«

»Od svećenika doznajemo, da je u jednom dijelu naroda našega počelo nestajati i prave vjere poradi ove nevolje, koju ljudi trpe.«

Dalje mole hrvatski staleži kralja, neka im pošalje zasluženu plaću. Neka se požuri, da opskrbi gradove na granici, jer je pogibao, da će postradati čitava domovina; neka kralj što prije pošalje i martoloze, što ih je obećao slati za obranu Hrvatske.

Opravdano se Hrvati tuže na bana Franju Baćana. »On nije nikada medju nama«, javljaju Hrvati svome kralju. Za medjašnu tvrdju Bihać nije se Baćan još ništa pobrinuo; u toj se naime tvrdji nalazi samo 5 vojnika, dočim je »sve do banovanja toga Franje Baćana vazda u Bihaću bilo 100 konjanika i 100 puškara« (strijelaca). Danomice odilaze stanovnici grada Bihaća drugamo od straha pred Turcima.«

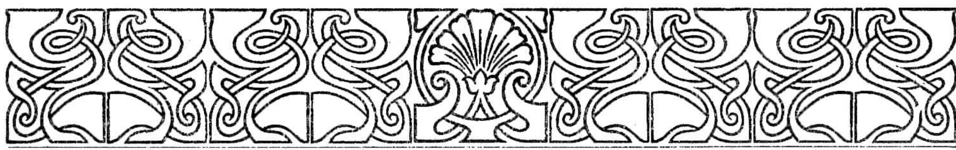
Doznali smo, da je Vaše Veličanstvo dalo Franji Baćanu 200 konjanika od onih 1000, što ih je Vaše Veličanstvo obećalo nama. To je proti Vašemu Veličanstvu i proti nama, jer znamo, da Baćan u Hrvatskoj ne drži nijednoga konjanika«.

Hrvati uopće daju kralju Ferdinandu razumjeti, neka Baćanu oduzme bansku čast. »Molimo pak Vaše Veličanstvo, da ne bi banom učinilo nikoga, koji ne će da ostane medju nama!«

Na koncu svoje predstavke zaklinju Hrvati kralja Ferdinanda, neka potvrdi pisma, koja su Hrvatima na cetinskom saboru 1. siječnja 1527. dali punomoćnici njegovi. Neka kralj u Hrvatsku pošalje jednoga vijećnika iz dvora, a drugoga iz vijeća svoga, da se uzmognu uvjeriti o istinitosti ovih vijesti.

Glede pomoćne vojske (1000 konjanika i 200 pješaka), koju mora Ferdinand po ugovoru držati u Hrvatskoj, kažu hrvatski staleži, da je to prijeka nužda.

Još jednom opominju Hrvati kralja, neka u susjednim zemljama (Kranjskoj i Štajerskoj) uzdržaje pomoćnu vojsku, da se Hrvati uzmognu obraniti od Turaka, koji obično provaljuju poslije Gjurgjeva. Ako pak Ferdinand namjerava Hrvate sada zapustiti, onda bi za dušu Vašega Veličanstva bilo bolje, da nas nikada nije ni primilo!«

ŠESNAESTO POGLAVJE.

Tamo, gdje se danas iz Ilice zakreće u Bregovitu ulicu, stajala je godine 1527. kuća Tome Križana, koji bijaše po zanatu svome kolar. U cijelom Podgradju ispod Griča bio je on najugledniji gradjanin. Radi njegova poštenja štovahu Križana svi susjedi; oni su ga već tečajem dvadeset godina birali u gradsko vijeće kao zastupnika svoga.

Križan bijaše čovjek u poodmaklim godinama; svakako je već prekoračio šezdesetu, a možda se primicao i sedamdesetoj godini. Uza sve to bio je starac jošte posve zdrav, a krjepak kao da mu nema više od 55 godina. Samo sijeda brada i prosijeda kosa odavahu u njemu starca.

Poput Križana čvrsto se držala takodjer njegova žena Kata. Ona je nekoliko godina bila mladja od muža svoga. Od ovih zdravih roditelja potekla je samo kćerka Sofija, koja se udala za brijača Nikolu Strugara. Tako je kolar Križan sa svojom ženom sam stanovao u svojoj kući; on je sam obavljao i svoj zanat, jer nije držao nikakovih pomoćnika.

Pod večer nekoga dana mjeseca svibnja god. 1527. sjedio je kolar Križan sa svojom ženom Katom pred svojom kućom, te se odmarao od posla svoga.

»Pred drugim kućama još su klupe prazne«, reče Kata.

»E, susjedi su mladji«, odgovori Križan, »pa neka rade nešto dulje!«

Od strane današnjega Jelačićevog trga dolazio je neki mladi čovjek, noseći na ledjima nekakav svežnjić. To bijaše jedini prolaznik kroz onu ulicu, u kojoj sada pod večer običaje šetati nebrojeni svijet.

»Dobar večer!« pozdravi stranac, došav pred Križanovu kuću.

»Da Bog dade!« odzdravi Križan. »A odakle ti dolaziš, neznani čovječe, s ovim svježnjićem na ledjima?«

»Iz daleka, dobri gospodaru!« odgovori stranac.

»Po nošnji tvojoj vidim, da si od nekale iz južne Hrvatske. Ali nuder sjedni do nas, pa nam pričaj, tko si i odakle si?«

»Vrlo rado«, reče stranac i odloži svježnjić na zemlju, pa stavi na nj svoj šešir i sjedne na klupu uz Križana.

»Ime mi je Ilija Martinković, a rodom sam iz Krbave«, počne stranac pripovijedati.

»Onda si valjda kmet bivšega bana Ivana Karlovića, jer za njega barem kažu, da je knez Krbavski«.

»Karlović je po naslovu još uvijek knez Krbavski, ali nije ondje više nikakav vlastelin, jer mu Turci ugrabiše sve posjede«.

»Pa zar je bivši hrvatski ban sada beskućnik?« začudi se Križan.

»Bome pravi beskućnik poput mene jadnika! No ja nijesam ni bio kmet bana Karlovića«.

»Nego što si bio?« zapita Križan.

»Osim knezova Krbavskih živjelo je u Krbavi preko stotinu plemića hrvatskih. Neki bijahu u davno doba imućni ljudi; no ja sam došao na svijet prekasno, jer nadjoh same siromahe«.

»Valjda su osiromašili uslijed neprestanih provala turskih«.

»Pravo kažete!« potvrdi Martinković. »Iz jedne takove uboge plemićke obitelji potekoh i ja. O jadna li bijaše moja mladost! Živo se jošte sjećam, kako smo mi djeca drktala od straha pred Turcima, kada nas je otac same ostavljao u kući, a on s majkom našom polazio raditi na polje. Otac mi je mlad poginuo godine 1520., boreći se s Turcima kod Korenice u vojsci slavnoga bana Petra Berislavića«.

»Koliko se sjećam, poginuo je u onoj borbi s Turcima takodjer i sam ban Berislavić«, primijeti Križan.

»Istina je«, potvrdi Martinković. »Meni je tada bilo tekar osamnaest godina. Druga su mi braća i sestre bili mladji; zato sam ja s majkom svojom dijelio svu brigu, da sačuvamo očevinu svoju. Kada sam polazio na rad, nikada ne ponesoh sa sobom samo orudje, već takodjer oružje! I drugi su tako radili, da se uzmognu obraniti od turskih martoloza: ovi su naime često zalazili u Krbavu, te potajno ubijali muškarce, a otimali djecu njihovu«.

»To su bome strašne prilike za život naših ljudi u Krbavi!« primijeti Križan, a njegova se žena prekrsti od čuda.

»Pa ipak je nadošlo još gore doba!« nastavi Martinković. »Prošla nam je godina donijela premalo žita, da se prehranimo svojim prihodom. Zato podjoh na jesen godine 1526. u službu kapetana Nikole Jurišića, koji je na račun austrijskoga nadvojvode Ferdinanda sastavio četu od dvije stotine konjanika. Noseći tako reći glavu u torbi, zasluživao sam mjesečno po tri dukata; od ovih mi svaki mjesec ostadoše dva dukata za uzdržavanje moje obitelji. Jednu sestru udao sam još prije tri godine, kao što se prošle godine stariji moj brat priženio u tudju kuću. Kod mene je u kući ostala stara moja majka s mladjim mojim bratom, mladićem od 18 godina i s mladjom mojom sestrom, djevojkom od 16 godina. Uz njih živjela je u kući moja žena Anka s jednogodišnjim sinčićem Pavlom«.

»Ti dakle imaš i posebnu svoju obitelj?« zapita Križan.

»Imao sam«, uzdahne Martinković, »ali je više nemam!«

»Pa kud li nestade tvoje obitelji?« začudi se Križan.

»Da je možda nijesu Turci...?« plašljivo zapita Kata.

»Dobro naslućujete, čestita gospo!« reče Martinković. »Prije mjesec dana radio je moj brat u šumi, dočim se ostala čeljad nalazila kod kuće. Jaka četa turskih martoloza provalila je toga dana u naš kraj i počinila strašan pokolj. Martolozi udariše i na moju kuću, gdje im se nitko nije mogao oprijeti. Neki zlotvor zahvatio je s handžarom po ledjima staru moju majku, koja se nalazila pod lipom na dvorištu.. Lijepu moju sestru uhvatiše i povezaše martolozi, da ju prodadu kojemu paši u harem. Htjedoše martolozi ugrabiti i dobru moju ženu Anku, koja je na grudi svoje privinula maloga sinčića moga, pa s njime htjela pobjeći kroz vrata. Jedan od razbojnika poleti za njom i uhvati maloga Pavla. Razbojnik htjede bijedno dijete najprije zadaviti; no za čas se predomisli, pa lupi s njime o pod tolikom silom, da je nejakomu Pavlu pukla kost na glavi, a moždjani poprskali stijenu. Kao lavica obori se moja žena na razbojnika, pa ga

udari po glavi sjekirom, koja se nalazila kod vratiju. No sada prileti drugi razbojnik, te s handžarom sasiječe moju ženu, koja je iz kuće potrčala na dvorište, gdje se srušila uz majku moju«.

»O strašne li nam pripovijesti kazuješ«, reče Križan.

»I tako je poginula jadna tvoja žena?« zapita Kata.

»Izgubih nju i dijete svoje«, uzdahne Martinković. »Kada se pod večer kući vratio moj brat, još je živjela moja majka. Ona je mojemu bratu svu strahotu ispripovijedala, pa onda izdahnula pod lipom. Ova lipa jedini je spomen nekadašnjeg doma moga. Martolozi naime zapališe kuću i gospodarske zgrade, pa kako je sve bilo gradjeno od drva, sve je izgorjelo do temelja«.

»Ti dakle više nemaš doma svoga?« zapita Križan.

»Žalibože nemam ga ni ja poput većine plemića krbavskih. Kada me je kod kapetana Nikole Jurišića potražio moj brat, pa mi ispripovijedao svu nesreću, nijesam htio ni poći u rodjeni svoj kraj. Ta što bih i radio u Krbavi, gdje sada gospoduju Turci? Ovi staviše svoje posade u Mrsinj, Udbinu, Komić i u druge tvrdje. Izmedju ovih tvrdja stajahu prije hrvatska sela; no sada su ova sela posve pusta, a nekima nema ni traga, jer izginuše poput svojih stanovnika.«

»A što sada namjeravaš, ubogi čovječe?« zapita Kata.

»Podjoh evo u svijet, da sebi gdjegod potražim zaklonište«, odgovori Martinković. »Nijesam ja jedini bjegunac, jer putem do Zagreba sretoh mnogo takovih beskućnika, koji ostaviše nesretnu Krbavu.«

Snuždila se starica Kata, pa sve gleda svoga muža, koji je — ganut ovom pripoviješću — zurio u zemlju. Kad je starac podigao glavu, sukobio se njegov pogled s Katinim pogledom.

»Tomo!« reče Kata. »Zar ćemo dopustiti, da ovaj bijednik dalje luta po širokom svijetu?«

»Čini mi se, Kato, da nas dvoje isto mislimo«, odgovori Križan. »Mi ćemo toga jadnika ...«

»U svojoj kući pridržati«, dovrši Kata starčevu izreku.

»O hvala vam, dobri ljudi!« reče Martinković, te poljubi starcima ruke, premda se starci tomu otimahu.

»A znadeš li što raditi?« zapita Križan.

»Ako imate kakovo poljsko gospodarstvo, ja ću vam ga lijepo voditi«, odgovori Martinković.

»Imamo vinograd, livadu i nešto oranice«, upozori Kata. »Dosada su to radili težaci iz Černomerca ...«

»A odsada ću to valjano obradjivati ja sam«, dometne Martinković.

»Ti si još mlad, dragi sinko«, reče Križan. »Ako te dakle veseli rad, mogao bi kod mene naučiti i kolarski zanat.«

»Vrlo rado pristupit ću i k tome poslu«, veselo izjavi Martinković. »Ne će mi to ni teško biti, jer sam i ja poput drugih poljodjelaca u Krbavi običavao izradjivati razne dijelove običnih kola.«

»No vidiš«, primijeti Križan. »Sve će ići posve lijepo. Samo ti budi, sinko, valjan i marljiv, pa ćeš kod nas dobro proći.«

»Obećajem vam, gospodaru, da se nikada ne ćete kajati, što ste mi pružili pomoćnicu ruku.«

»A ja ću se radovati, ako danas sutra uzmognem tebi predati svoj kolarski posao, uz koji proživjeh punih pedeset godina!«

»Sada hajdmo u sobu«, opomene Kata. »Naš je putnik sigurno ogladnio, a bome je već i za nas došlo doba za večeru.«

»Iza goleme nesreće svoje osjećam, kao da mi Bog šalje prvu svoju utjehu!« reče Martinković, ulazeći prviput u kuću dobrotvora svojih.

* * *

Godine 1527. bila su na Markovom trgu u Zagrebu tri dućana. U svim dućanima prodavala se ponajviše hrana, naročito brašno, mirodije i južno voće. Znatna bijaše trgovina s medom, koji je onda ljudima služio onako, kako im danas služi šećer. Uz hranu mnogo se prodavalo željezne robe, naročito igle, čavli, noževi i škare. U svakom dućanu bilo je raznih tkanina, ponajviše ipak platna i sukna.

Isto tako moglo se u zagrebačkim dućanima dobiti svakojakoga stakla, oružja i drvene robe. Sve je to bilo u jednom te istom dućanu, kao što se još danas vidi po selima hrvatskim.

Najveći je dućan na Markovom trgu imao Šimun Rogan. Dok su naime drugi trgovci nabavljali robu od putujućih talijanskih i njemačkih prodavača, počeo je Rogan koncem godine 1526. kupovati robu u samoj Italiji, napose pak u Mlecima. Ovaj posao rukovodio je Roganov pomoćnik Antun Blažić, koji je znao talijanski govoriti i pisati. Blažić je svaki drugi mjesec polazio u Mletke, pa ondje za Rogana kupovao sukno, platno, staklo, oružje i mirodije.

Najveću je korist polučio Rogan trgovinom sukna mletačkoga. On je naime ovo sukno nabavljao u velikim količinama, te s njime opskrbljivao ne samo grad Zagreb, već i neka druga mjesta. Iz Križevca, Koprivnice, Krapine, Samobora i Jastrebarskoga, dapače i iz Varaždina dolazili su u Zagreb trgovci, da kod Rogana kupe izvrsno sukno, koje su onda prodavali krojačima i drugim ljudima u svojim mjestima. Ova trgovina razglasila je Roganovo ime na daleko, te se on od običnoga trgovca pretvarao u veletršca.

»Otkako je u moju kuću došao Blažić, prati me sreća u svakom poduzeću!« reče nekoga dana koncem svibnja godine 1527. Rogan svojoj ženi Mariji, kada su njih dvoje sami boravili u sobi, dočim je Blažić zajedno s Jelicom dvorio kupce u dućanu.

»Hvala Bogu, da je tako!« uzdahne Marija. »Blagoslovljen onaj čas, kad je Blažić došao k nama!«

»Ja bih mnogo izgubio, da nam Blažić jednoga dana rekne »Zbogom«, pa da nas ostavi i opet ode u svijet!«

»No toga se, dragi Šime, ne trebaš bojati!« nasmije se Marija, pogledav u lice mužu svome.

»Kako ti to misliš?« zapita Rogan.

»Ta zar si slijep kdo zdravih očiju? Zar ti ne vidiš, da je Blažić do ušiju zaljubljen u našu kćerku Jelicu?«

»Zbilja?« ugodno se iznenadi Rogan.

»No ti si zaista pravi trgovac, koji ne vidiš ništa dalje od posla svoga!« ukori ga Marija.

»A kad se Blažić zaljubio u našu Jelicu?«

»Kada?« makne Marija nehajno s ramenom. »Ja ti ne mogu reći datuma, jer ova ljubav nije buknula naglo poput kakova plamena, već se razvila tako polagano, da je evo ti nijesi ni opazio.«

»A da li naša Jelica uzvraća Blažiću ljubav?«

»Ti to još pitaš?« začudi se Marija. »Ta koja djevojka ne bi voljela Blažića, kad je on vrijedan momak!«

»E, pa hvala Bogu, da je tako! Kada se njih dvoje ljubi, pa neka se i uzmu! Bit će sretan par!«

»I ja mislim tako. Jelica mi je kazala,da će Blažić danas ili sutra tebe zamoliti za ruku njezinu.«

»O, ja mu je drage volje dajem! Boljega zeta ne bih sigurno mogao dobiti u Zagrebu!«

»Blažić želi, da se naskoro obavi i vjenčanje«, reče Marija.

»Zar je možda već odabrao i vjenčani dan?« zapita Rogan.

»Da!« odgovori Marija. »Jelica mi je priopćila, da se Blažić želi vjenčati na svoj imendan 13. lipnja«.

»Trinaesti nije baš sretan dan; ali je toga dana Antunovo, a sv. Antun donosi sreću!«

*

* *

Tužne je dane proživljavala Katićeva Anka. Lijepa ova djevojka poludila je početkom godine 1527. od žalosti nad razorenom srećom svojom.

Isprvice nije Anka kroz čitave dane htjela progovoriti ni riječi. Uzalud je dobra njezina majka nastojala, da ju primiri i da joj ublaži preveliku tugu njezinu.

»Ta nijesi ti, Ankice, najbijedniji stvor na svijetu«, govorila bi joj majka. »Sjeti se samo, koliki ljudi stradaju, jer nemaju ni kruha ni ruha; tebi je s ove strane život posve drukčiji, jer se tvoj otac pobrinuo za sve, te nam je kuća puna svega, što trebamo«.

Za odgovor dobila bi majka redovito grčevit plač, koji je zahvatio nesretnu kćerku njezinu.

»Ne plači, milo moje dijete!« tješila bi ju opet majka njezina. »Ti si doduše izgubila Lovrića, koga je zavoljelo srce tvoje; no Lovrić još nije bio tvoj muž, dapače ni zaručnik. Kud i kamo veću žalost trpe one tisuće bijednih žena, kojima su zakoniti muževi poginuli u strahovitim borbama, što ih narod hrvatski vodi s Turcima!«

I na ove riječi opet bi zaplakala nujna djevojka. Sirotica Anka govorila bi samo plakanjem!

»Ma nemoj toliko plakati, dušice moja!« tetošila bi Anku ožalošćena majka njezina. »Vjerujem ja, da je tvoja ljubav prema Lovriću bila čista i duboka. Znadem ja i to, da je Lovrić bio vrijedan takove ljubavi tvoje. Ali sada mora biti kraj ovoj ljubavi, jer živi ljudi ne mogu ljubiti mrtve«.

Čim je majka spomenula riječ »mrtve«, opet počne bijedna Anka gorko plakati. Nesretnoj majci hoće da srce svisne od boli! Sažalno je kćerku svoju gledala, pa ju kušala tješiti.

»Ankice, Ankice! Ma nemoj svojim plačem parati majčine grudi! Ta ne ćeš moći plakanjem dozvati Lovrića na novi život. On je mrtav, pa ne može usrećiti više nikoga. Ali ti, kćerko moja, ti si još mlada. Ti imaš prava, da sebi tražiš sreću. I kad je već dragi Bog tako odredio, da se prekine prva tvoja ljubav, nemoj zbog toga zdvajati. Ta ima na svijetu još čestitih mladića, pa će se već jednom naći i takav, koji će ti nadomjestiti Lovrića!«

»Nikada!« vikne Anka toli ogorčeno, da je majka odmah razabrala, kako ju je i nehotice uvrijedila.

Anka izadje iz sobe, u kojoj ostade zamišljena majka njezina.

Prolazio je dan za danom, a djevojka se nikako nije mogla primiriti. Anka je premalo i hrane uzimala, uslijed čega je morao oslabiti njezin tjelesni ustroj. Lica su joj doduše i nadalje bila okrugla i punana, ali su izgubila prijašnju svježost i rumenilo. Krasne modre oči, s kojima je Anka

nekada osvojila srce Lovrićevo, nijesu više imale prijašnji sjaj; pa i Ankin pogled bio je više ukočen, nego li čaroban.

Sreća bijaše za Anku, što je imala dobru i požrtvovnu prijateljicu: Roganovu Jelicu. Ova je gotovo svaki dan dolazila u kuću lončara Matije Katića, da vidi i njeguje nesretnu kćerku njegovu. Anka je doduše isprvice bila skroz nepovjerljiva i prema Jelici; no kasnije se sve jasnije razabiralo, da Anki gode ovi posjeti Jeličini.

Svakiput bi Jelica znala Anki donijeti kakovu novost, jer se u Roganovom dućanu doznalo sve, štogod se zbilo u Zagrebu ili u okolici. Gdjekoja bi novost ipak znala na sebe privući pažnju Ankinu, što je onda Jelicu u velike veselilo.

Anka bi doduše i Jelici rijetko kada štogod rekla; ali zato se Jelica svakiput obilno napripovijedala samo zato, da nešto rastrese bolesnu svoju prijateljicu.

Premda Anka nije bila pogibeljna ludjakinja, ipak ju nijesu roditelji njezini puštali nikamo iz kuće svoje. Nije Anka polazila niti k svetoj misi i večernjici, gdje nikada prije nije manjkala.

Blago proljetno vrijeme ublažilo je nešto Ankinu tugu. Djevojka je rado zalazila u svoj vrt, koji se sterao niz brdo prema današnjem Tuškancu. U vrtu bi Anka motrila, kako se na voćkama razvijaju pupoljci i kako se zameće prvo lišće. A kad je nekoga jutra opazila, da se rascvala kruška, obradovala se tomu Anka toliko, da su barem na čas plave oči njezine dobile onu milotu, koju je tako lijepo gledati. Anka je i kasnije s očitom nasladom promatrala, kako pčele oblijeću krušku, da uberu sladak sok iz bijeloga cvijeta.

Proljeće je ponešto razvedrilo dušu Ankinu. Odsada je Anka ipak nešto više govorila, a i kućne poslove obavljala je spretnije, nego li prije.

»Ankice draga!« reče joj prijateljica Jelica. »Primiče se Uskrs, veliki naš blagdan. Ne bi li toga dana i ti pošla sa mnom k svetoj misi. Opet ćemo obadvije stajati i klečati pred oltarom blažene djevice Marije, te se moliti Bogu i pjevati u slavu njegovu!«

Anka prihvati Jeličin poziv, te na sam Uskrs prviput izadje iz kuće. Jelica je Anku dosta rano povela u župnu crkvu; ipak nije mogla zapriječiti, da znatiželjni ljudi putem do crkve — pa i u samoj crkvi — promatraju ubogu djevojku.

»Nije Anka luda!« šapne neka žena.

»Pa i nije!« odgovori joj druga. »Anka je samo žalosna, ali će naskoro opet doći k sebi, kada pregori nesreću svoju.«

Boravak u crkvi dobro je djelovao na duševno stanje Ankino. Odsada je Anka opet redovito polazila k sv. misi i k večernjici; kod kuće pak često je molila, a vazda joj bijaše nešto lakše iza molitve. Kako je Anka odgojena u marljivosti, opet se rado laćala svakoga posla u kući i u vrtu. Samo pjevala nije nikada, premda Anki baš u pjevanju nije bilo premice na Griču. Da još uvijek nije posve normalna, vidjelo se potom, što je gotovo uvijek šutjela; nikada ne bi ona štogod zapitala, a na pitanja odgovarala je posve kratko; gdjekada bi dapače uskraćivala svaki odgovor. Anka je još uvijek premalo jela; katkada se desilo, da kod objeda ili večere uopće i nije htjela štogod jesti. Neka duboka melankolija očitovala se i na blijedom licu Ankinom.

I dodje Antunovo godine 1527.

U Roganovoj kući veoma je bučno, jer imućan ovaj trgovac udaje svoju kćerku Jelicu. Oj kako li se lijepo obukla milovidna Jelica! Svad-

beno odijelo izvrsno je stajalo na visokome stasu njenom, a bijeli je vijenac krasno pristajao crnoj kosi i crnomanjastome licu Jeličinom.

Lijepo je mladenku obukla njezina majka Marija, a pri tom joj pomagala Katićeva Anka.

»Mislila sam, da će biti obratno«, šaputala je mladenka svojoj majci. »Anka je za udaju bila na redu prije mene!«

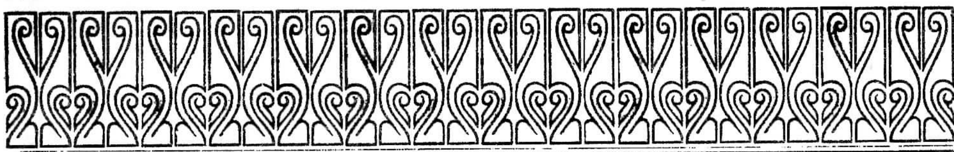
»E, draga kćerko!« odgovori Jelici majka njezina. »Nama su nedokučivi putevi božji, pa nitko ne zna danas, što će se dogoditi sutra!«

O podne je u crkvu krenula svadbena povorka. Nije se išlo daleko, jer je Roganova kuća bila tik župne crkve sv. Marka. Ponosno je u crkvu polazio Antun Blažić, komu je iz lica odsijevala sreća. Ta jedva je prošla godina, što je Blažić kao siromašan putnik došao u Zagreb. Tada je kao sluga stupio u službu, pa evo što je u to vrijeme polučio! Vlastitim svojim zdravim razumom, te neobičnom marljivošću i čestitim životom svojim uzdigao se Blažić dotle, da mu je jedan od najbogatijih gradjana zagrebačkih dao svoju kćerku: jedinicu svoju!

Poslije vjenčanja u crkvi slijedila je gozba u kući Roganovoj. Sve tri sobe u prvome katu bile su pune pozvanih gosti. Tu se jelo i pilo, pjevalo i nazdravljalo tečajem cijelog popodneva. Najteža je zadaća zapala brijača Nikolu Strugara. On je naime kao Roganov susjed — a i kao priznati stručnjak — preuzeo brigu oko zabavnog dijela svadbene svečanosti. Strugara je zapala dužnost, da svakomu gostu rekne doličnu zdravicu i da ju poprati zgodnom pjesmicom. Njemu to nije bilo teško, jer je svakoga dobro poznavao, a jezik mu je tekao glatko kao vince slatko.

Svi su gosti pjevali, svi se ugodno zabavljali; samo Katićeva Anka nije mogla smoći toliko snage, da sakrije boli duše svoje. Bijedna ova djevojka preuzela je na sebe brigu oko stavljanja jela na pladnje i u zdjele, te je boravila čas u kuhinji čas opet u kojoj sobi. Svaka pjesma zabolila je nesretnu Anku; svaka zdravica izazvala je u njoj tužne osjećaje.

ŠESNAESTO POGLAVLJE.

Oko 25. svibnja 1527. dodjoše u Beč hrvatski plemići Bernardo Tompić i Mihovil Skoblić; oni su kralju Ferdinandu nosili poslanicu hrvatskoga sabora, koji se 28. travnja sastao u Cetinu.

Kralja Ferdinanda ne nadjoše hrvatski poslanici u Beču, jer se kralj upravo tada nalazio u Vratislavi, glavnom gradu vojvodine Šleske. Tompić i Skoblić nijesu u prvi čas znali, što da čine, jer im je ponestalo novaca za daleki put do Vratislave. U neprilici svojoj zamole hrvatski plemići vijećnike dolnjoaustrijske vlade Ferdinandove, neka poslanicu sabora cetinskoga pošalju kralju u Vratislavu poštom; poslanici pričekat će u Beču na odgovor.

Ferdinandovi su vijećnici 26. svibnja svojim bilješkama popratili poslanicu sabora hrvatskoga. Oni u tim bilješkama svjetuju kralju Ferdinandu, što i kako da odgovori Hrvatima; iz Ferdinandova odgovora jasno se vidi, da je on zaista i poslušao savjet svojih vijećnika.

Za nas je u tome savjetu najvažnije ono mjesto, koje se tiče bana Franje Baćana.*)

»Budući da je nedavno Franjo Baćan otpao od Vašega Veličanstva, nastaje potreba, da hrvatskoj zemlji dademo drugoga bana, koji bi u njoj stalno boravio. Spomenuta dva (hrvatska) poslanika misle, da ne bi dobro bilo imenovati za bana kojega izmedju velikaša hrvatskih, jer bi to samo povećalo metež. Radi toga mi savjetujemo i mislimo, da bi Vaše Veličanstvo učinilo Jurišića banom hrvatskim. Kad bi Jurišić bio ban i vrhovni zapovjednik, moglo bi time Vaše Veličanstvo prištediti suvišne troškove.« Tu vijećnici očito misle, da kralj ne će trebati napose plaćati bana, ako banom postane Jurišić, koji dobiva plaću kao vrhovni zapovjednik.

Mjeseca lipnja godine 1527. odgovorio je kralj Ferdinand na poslanicu sabora hrvatskog u Cetinu.

Najprije potvrdjuje Ferdinand sve stare pravice i sloboštine kraljevine Hrvatske, te se obvezuje, da će ih nepovrijedjene čuvati. Obećanih 1000 konjanika i 200 pješaka ne može kralj Hrvatima nikako poslati, jer upravo sada namjerava s vojskom poći na buntovnike u Ugarskoj, gdje mu treba osobito mnogo konjanika. Što se tiče hrane, topova i puščanoga praha, to će kralj Hrvatima poslati prema potrebi. Glede plaće naredio je kralj, da se Hrvatima u buduće redovno dostavlja; kralj se nada, da su Hrvati već i primili zaostalu plaću.

*) Fraknoi: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 176 –179.

Hrvati neka se s Jurišićem posavjetuju o tom, kako bi se lakše obranio grad Bihać; kralj će ovaj grad iza toga tako utvrditi, da bude obranom Hrvatske.

Da se uzmogne popuniti bansko dostojanstvo, poziva kralj hrvatske staleže, neka mu sami označe nekoliko vrsnih i vrijednih ljudi, a on će se dati obavijestiti o njima. Kralj poziva Hrvate, neka mu poimence nabroje pogranične gradove i tvrdjave, koje bi trebalo utvrditi; neka mu podjedno naznače, da li se ta mjesta sada nalaze u kraljevoj ili privatnoj vlasti. Jurišiću povjerava kralj, da ispita, što bi trebalo učiniti. Koji gradovi pripadaju kralju, njih će prema potrebi dati utvrditi; za ostale gradove neka se pobrinu sami gospodari njihovi. Kralj će ipak »iz osobite ljubavi i naklonosti prema ovom kraljevstvu« naložio svome kapetanu, neka ovim gradovima — u slučaju neprijateljske provale — dodje u pomoć s topovima, s ljudima i s puščanim prahom. Ferdinand jošte poziva staleže, neka mu navedu imena onih ljudi, koji bi bili vrsni, da kroje pravdu; izmedju ovih izabrat će kralj četvoricu, pa ih kao suce pridijeliti Nikoli Jurišiću.*)

*

*   *

Na južnoj strani imao je Grič nekada tri jake kule. Srednja — četverouglasta — kula stoji još i sada, a zove se »Dverce«, premda je to ime za pravo pripadalo malim vratima pred ovom kulom. Istočne — okrugle — kule na prostoru uz današnju zgradu kr. ženskog liceja nestalo je početkom 19. vijeka; isto tako porušena je godine 1853. takodjer zapadna kula, koja se nalazila na današnjem šetalištu »Grič«.

Do godine 1818. nije uz južnu stranu Griča bilo nikakovog šetališta. Tamo, gdje se danas nalazi »Štrosmajerovo šetalište«, nije bilo ravno tlo, nego se tu nastavlja ona strmina, koja se još i sada spušta od šetališta prema Ilici. Ova strmina dopirala je na gradskom zidu i na kulama dva — a mjestimice i tri — metra visoko. To se još i sada opaža na vanjskoj strani onih zgrada, koje gledaju na Štrosmajerovo šetalište. Dolnje naime prozore dobiše ove kuće tekar poslije godine 1818., kada je tu zemlja bila maknuta, pa s njom učinjen onaj plato, na kojem je uredjeno »južno šetalište«, kasnije prozvano imenom biskupa Štrosmajera.

Tik »Dverca« — nasuprot četverouglastoj kuli — stajala je »kraljevska palača«, koju je u 14. vijeku sagradio kralj Karlo Roberto. Bijaše to prostrana jednokatna kuća, koja se prislonila na gradski zid; ovaj zid činio je vanjsku (južnu) stranu »kraljevske palače«. Na samome zidu imala je kraljevska palača nekoliko prozora, s kojih se pružao pogled prema Savi.

Uz jedan takav prozor sjedila je 24. svibnja 1527. gospodja Ana Katarina Dragić, nekada udova Ladislava Kanižaja, a sada supruga Krste Frankopana. Lijepa gospodja zagledala se u daljinu, gdje je pogled lijepog oka njenog počivao sad na srebropjenoj Savi sad na tamnim Vukomeričkim goricama.

»Čini se, da tvoje oči uživaju u krasnoj prirodi, što nam se prikazuje iz našega stana«, reče Krsto Frankopan.

»Kako i ne bi, kad je mjesec svibanj cijelu prirodu zadjenuo u divno ruho«, odgovori gospodja.

»Jesi li se dakle. Katice, već posvema priučila na boravak u našem Zagrebu?«

---

*) Franknoi: »Monumenta comitialia«, svezak I. str. 182.—184.

»Posvema!« odgovori gospodja, uhvativ za ruku muža svoga. »Ta meni bi svagdje bilo uz tebe lijepo!«

Frankopan ne reče ni riječi, već zagrli ženu svoju. Malo iza toga začuju se koraci na hodniku. Frankopan podje prema vratima; no jedva je došao do njih, kad li se vrata otvore.

»Bog budi s nama!« pozdravi knez Petar Erdedi, stupiv u sobu.

»Zdravo, dragi Petre!« odzdravi mu Frankopan, stisnuv ruku prijatelja svoga.

Gospodja ustane, te od prozora podje u sredinu sobe; gdje se sastade sa knezom Erdedom, koji joj poljubi ruku.

»Svijetla gospo!« reče Erdedi. »Vama bome vrlo dobro prija zrak u Zagrebu.«

»Po čemu to sudite, kneže?« zapita gospodja.

»Po rumenom i lijepom licu vašem«, odgovori Erdedi. »A čini mi se, da ste nešto ojačali i u tijelu, premda to nije bilo na štetu visokoga i vitkoga stasa vašega!«

»Baš mi je drago, što je k nama došao gost, koji umije tako udvarati!« našali se gospodja, ponudiv Erdedu, neka sjedne k stolu.

»E, što ćete, kad ja moram svagda i svagdje reći istinu«, nastavi Erdedi, sjedajući na stolac.

«Ali kaži mi, brate, jesi li došao k meni radi sabora, što ga za prekosutra sazvah u Križevac?« zapita Frankopan.

»Pogodio si, Krsto!« odgovori Erdedi. »Mjesto da iz Moslavine podjem ravno u Križevac, zadjoh evo malo na zapad u Zagreb, da posjetim svoga brata i svoju djecu. Dodjoh i do vas, da vidim, kako živi dragi naš ban sa svojom golubicom.«

»To je lijepo!« reče gospodja. »A nije li i kneginja došla s vama u Zagreb?«

»Jest!« odgovori Erdedi. »Doći će moja Barica za koji dan i do vas. No sada je ostala u biskupskome dvoru, da se nagleda i namiluje naše kćerke Ružice i našega sina Perice.«

»E, zlatna su vaša djeca!« primijeti banica.

»A znadeš li, dragi Petre, o čemu nam treba raspravljati na saboru u Križevcu?«

»Nešto i ja naslućujem; no ipak ne znam sve potrebe mile naše domovine«, odgovori Erdedi.

»Ako želiš, ja ću te u sve uputiti.«

»Molim te, budi tako dobar; jer ti znaš, da me javni poslovi veoma zanimaju.«

»Čuj dakle!« počne govoriti Frankopan. »Meni je u prvom redu do toga, da se u Hrvatsku opet uvede pravda. Ti dobro znadeš, da u Hrvatskoj nije bilo banskoga suda već tri godine, otkako se naime godine 1524. banske časti odrekao knez Ivan Karlović.«

»To je istina!« potvrdi Erdedi.

»Eto vidiš« nastavi Frankopan. »Tečajem tolikog vremena nakupilo se u Hrvatskoj mnogo parnica, koje treba riješiti. Osim toga treba nešta poduzeti takodjer glede uzdržavanja vojske. Ti znadeš, dragi Petre, da je posljednji naš sabor u tu svrhu odredio poseban porez. Ja sam htio, da ovaj porez naši ljudi uberu, pa da ga predadu meni za plaćanje vojnika. No čini se, da naš kralj Ivan nije u mene imao dovoljno povjerenja, te je pobiranje poreza povjerio Mihajlu Kešeru. Ovaj čovjek nije taj posao obavljao niti točno niti pravedno. Kešeri je naime svojim prijateljima bez poreza propuštao velike posjede, dapače i po 50 kuća; od drugih pak ljudi sabirao je samo dvije trećine onoga poreza, što su ga plaćali u vrijeme

mira. Pa i ono, što je Kešeri u istinu ubrao, nije predao meni, već je valjda poslao kralju Ivanu. Tako ja od cijeloga poreza ne primih još niti novčića, izuzev ono, što je ubrano od kmetova na mojem imanju«.

»To je bome žalosno«, reče Petar Erdedi. »No po zaključku posljednjega sabora našega imaš ti, Krsto, pravo, da za uzdržavanje vojske upotrijebiš takodjer svu carinu, koja se ubire u tridesetnicama našim«.

»Ja sam se i poslužio s ovim zaključkom«, uze opet govoriti Frankopan. »No žalibože nije prihod od carina onakav, kakav bijaše u vrijeme mira. Ti znadeš, da se počevši od nove godine ne smije u Hrvatsku uvoziti sva ona roba, koja je prije k nama dolazila iz Kranjske, Koruške, Štajerske i Austrije. Naš je naime kralj Ivan u sporu s protukraljem Ferdinandom, pa hoće, da mu se osvećuje zabranom trgovine. No time je znatno oslabljen prihod naših tridesetnica ili harmica, kako ih zovu Magjari. Hrvatske tridesetnice pobiru carinu samo od one robe, koja se k nama uvozi iz Italije. Tako sam ja od nove godine do sada primio samo dvije tisuće dukata od naših tridesetnica, a to ne dostaje ni mjesec dana za uzdržavanje vojske«.

»E, tu onda nema drugog izlaza iz ove neprilike, već da kralj Ivan sam posegne u džep i namiri troškove za vojnike; jer ti, dragi Krsto, bome ne uzdržaješ vojsku radi sebe, nego radi kralja Ivana, komu hoćeš osigurati prijestolje u Hrvatskoj«.

»Tako bi zaista moralo i biti«, reče Frankopan. »Pa ipak mi kralj ne šalje novaca! Meni je žao raspustiti vojsku, jer sam sabrao dobre vojnike, koji se tečajem ovo nekoliko mjeseci izvrsno uvježbaše. Da uzmognem vojsku uzdržavati, moram posudjivati novaca, pa vjerovnicima u zalog davati svoje posjede. Tako sam založio dva najbolja sela pod Kanižom. Moja imanja u Istri i u Kranjskoj zaplijeniše mi Nijemci po nalogu protukralja Ferdinanda; ono pak, što sam imao u južnoj Hrvatskoj, porobiše mi Turci«.

»Brate!« upade Frankopanu u riječ Erdedi. »Ja se bojim, da će Turci uopće osvojiti cijelu južnu Hrvatsku«.

»Ni to nije nemoguće! Jer naša gospoda u južnoj Hrvatskoj očekuju, da će im tvrdje i posjede obraniti protukralj Ferdinand, za koga dobro znadem, da još nikada nije povukao mač iz korica. Turci sada utvrdjuju Udbinu, Komić i Mrsinj. Moji sužnji kazuju ,da će bosanski paša još prije, nego li dozrije klas, zauzeti Bihać i Krupu, a poslije toga i sve ostale gradove u južnoj Hrvatskoj. Otkako je u turske ruke pala Udbina, još nije prošao nijedan dan, da Turci ne bi robili po imanjima staroga oca moga.«*)

»No, Krsto, naše su prilike upravo zdvojne!«

»Eto vidiš, dragi Petre, zato upravo i sazvah sabor u Križevac. Ondje ćemo se dogovoriti, što nam treba učiniti, da obranimo domovinu, a i svoju čast«.

*

* *

U Rasinji kod Koprivnice sabralo se 25. svibnja 1527. nekoliko plemića hrvatskih. Domaćina Ljudevit Pekri pozvao je k sebi svoga brata Nikolu iz Gušćerovca kod Križevca, zatim Ivana Alapića iz Kalnika, Ivana Ernušta iz Koprivnice, te braću Ivana, Krstu i Franju Svetačkoga (Zempče), posjednike imanja Novske, Britvičevine i Subockoga grada u Posavini. Posljednji je u Rasinju stigao Petar Keglević, junački vlasnik Bijele Stijene.

*) Šišić: »Acta comitialia«, svezak I. str. 115. i 116.

Osim ovih plemića hrvatskih boravio je u Rasinji već nekoliko dana barun Sigismund Dietrichstein iz Holnburga. Njega je poslao kralj Ferdinand u Hrvatsku sa zadaćom, da hrvatsku gospodu odvrati od Ivana Zapolje. U tome je pogledu barun Dietrichstein lako uspio kod Ljudevita Pekrija, koji bijaše od prvoga časa skloniji kralju Ferdinandu, nego li Zapolji.

Dietrichstein nije štedio s obećanjima i s novcem. Ljudevit Pekri dobije obećanje, da će ga kralj Ferdinand učiniti banom hrvatskim mjesto Franje Baćana, koji se zahvalio na banskoj časti. Kralj će Pekriju kao banu redovito slati novaca za uzdržavanje banske čete. Dietrichstein je dapače na putu iz Beča u Rasinju uzeo k sebi cijelu onu četu od 400 konjanika, što ih je kod sebe u Gisingu držao bivši ban Baćan. Svi ovi vojnici dobiše unaprijed plaću za mjesec dana, te će sada služiti pod zapovjedništvom Ljudevita Pekrija.

Barun Dietrichstein obećavao je razne službe i časti takodjer Kastelanoviću, Alapiću, Ernuštu, Keglevicu i braći Svetačkima. Mladi Ernušt izjavio je, da ništa ne treba niti ne traži, ali da će ipak poput svojih susjeda napustiti kralja Zapolju, koji se nimalo ne brine za kraljevinu Hrvatsku. Petar Keglević dao se premamiti s obećanjem, da će mu kralj Ferdinand podijeliti neka imanja, što će ih oteti pristašama protukralja Zapolje.

»Meni je poznato«, reče Ljudevit Pekri, »da Krsto Frankopan ne će na sabor u Križevac dovesti mnogo vojnika. Povedemo li dakle mi onamo cijelu bansku četu od 400 konjanika, bit ćemo jači od Frankopana, te ćemo rastjerati sabor ili barem izraditi takove zaključke, koji ne će biti Zapolji ugodni.«

Prisutni plemići odobriše ovu osnovu, pa sutradan rano u jutro krenuše put Križevca. Braća Pekri i Svetački, te Ivan Alapić, Ivan Ernušt, Ivan Kastelanović i Petar Keglević jašili su naprvo uz pratnju desetorice svojih sluga, dočim je četvrt sata iza njih jašila četa od 400 konjanika.

Svi su jašili bez ikakova odmora; zato su preko Prkosa, Glogovnice i Sv. Helene za dva i po sata stigli u Križevac. Ovdje nadjoše bana Krstu Frankopana, zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda, podbana Mirka Bradača, knezove: Ivana Banića od Virovitice. Urbana Baćana od Vočina i Petra Erdeda od Moslavine, srijemskoga biskupa Stjepana Brodarića, vranskoga priora Ivana Taha, te mnoge plemiće, medju kojima bijahu takodjer: Ladislav Ratkaj, Petar Račić, Ivan Turoc, Mijo Volković, Ivan Leukuš, Andrija Drešneki, Baltazar Hobetić, Franjo Bodono, Ladislav Benčik, Matija Brodarić, Pavao Krečin, Andrija Budor i požeški župan Ivan Deželić.

Krsto Frankopan imao je 1500 konjanika, ali nije cijelu ovu četu doveo sa sobom u Križevac; on je naime 1300 konjanika ostavio na biskupskom imanju u Gracu kod Križevca, a sa sobom je uzeo samo 200 konjanika. No čim je Frankopan doznao, da su u Križevac stigli pristaše kralja Ferdinanda, odmah je u Gradec poslao glasnika s porukom, neka cijela četa bez oklijevanja krene u Križevac. Toga dakako nije Ljudevit Pekri znao; zato se on smatrao jačim od bana Frankopana.

Ljudevit Pekri utaborio je svoje četiri stotine konjanika na prostoru oko crkve sv. Križa. Sam Pekri ne htjede poći na sabor, koji je započeo vijećanje u dvorani županijske zgrade. Mjesto Pekrija dodjoše na sabor Ivan Kastelanović i Franjo Svetački kao odaslanici Pekrijeve stranke. Ova dvojica izjaviše na saboru, da se oni i drugovi njihovi pokoravaju kralju Ivanu Zapolji i banu Krsti Frankopanu; njima nije po-

ćudi samo protonotar*) (prabilježnik) Baltazar Hobetić; zato će oni protiv njega govoriti, kolikogod budu najviše mogli; ako bi pak Frankopan to htio uzeti kao tobožnje oponiranje protiv kralja ili bana, tada Pekri i njegovi prijatelji ne će niti doći na sabor hrvatski.

Brzo je Frankopan uvidio, da Pekri hoće na saboru učiniti samo smutnju i svadju; Zato mu je po njegovim ljudima poručio ovako: Protonotara ne imenuje ban, već ga bira čitava država na svome saboru. Niti Baltazar Hobetić nije drukčije izabran za protonotara; njega je protonotarom učinio sabor, koji se 18. prosinca 1526. sastao u Križevcu. Hobetić je kao protonotar bez ikakove zapreke ili pritužbe obavljao svoju službu kasnije na dva sabora (u Dubravi i u Križevcu), pa nema baš nikakovog razloga, da bude sada skinut sa svoje časti. Ovakova promjena ne bi se svidjela kralju Ivanu Zapolji, a sramotila bi nas i u Ugarskoj.

Zbog ove nesuglasice porodila se na saboru dosta živahna rasprava. Pekrijevi odaslanici počeli su dapače već i prijetiti, pozivajući se na svoju premoć u Križevcu. No baš u tome času stigne banu vijest, da u Križevac ulazi njegovih 1300 konjanika. Ova obavijest djelovala je na Pekrijeve pristaše kao mlaz hladne vode. Da sakriju svoju nemoć, počeli su govoriti:

»Mi idemo do kralja, da isprosimo pravdu!«

I zaista ostave oni sabornicu, te se vrate k Ljudevitu Pekriju. Ovaj poreda svoju četu, pa s njome podje ispred županijske zgrade u gornji Križevac, a odavle dalje preko Sv. Helene, Glogovnice i Prkosa u Rasinju.

Sabor ostade na okupu, te po želji bana Frankopana stvori ove zaključke: 1. Neka se ponovno od svake kuće sabere pol dukata kao porez, koji će se uručiti banu Krsti Frankopanu za uzdržavanje konjanika. 2. U istu svrhu mora svatko predati deseti dio svega pokretnoga dobra svoga; kako je to nedavno takodjer sabor ugarski zaključio za kraljevinu Ugarsku; ovaj novac upotrijebit će se obranu domovine od Turaka. 3. Sabor pristaje, da se odmah započne t. zv. oktavalni sud pod predsjedanjem bana Frankopana.*)

U sjedištu svake županije postojao je županijski sud, koji se sastojao od više plemićkih sudaca (judices nobilium), a predsjedao mu je župan, odnosno podžupan. Velike parnice — naročito zločini — dolazile su pred »banski sud«, koji se obdržavao u Zagrebu, Križevcu ili u Varaždinu. Banskome sudu predsjedao je hrvatski ban; njega je mogao zamijeniti podban (banovac), koji prisustvuje svakomu banskomu sudu. Sabor je svake godine birao nekoliko velikaša i plemića, koji će biti prisjednici ili asesori na banskome sudu. Izvjestitelj u svim parnicama, koje su dolazile na banski sud, bio je zemaljski protonotar; on je podjedno izdavao i banskim pečatom ovjerovljivao sve odluke banskoga suda.

Po odredbi hrvatskoga sabora od godine 1432. morao se banski sud sazivati svake godine četiri puta, i to: o Svetim Trim Kraljima, o Gjurgjevu, o Jakovljevu i o Miholju. Sudovanje je počimalo u ponedjeljak

---

*) Protonotar bijaše perovodja na hrvatskome saboru i kod banskoga suda; on je čuvao zemaljski i banski pečat, s kojim su pečaćena sva državna pisma i sve sudbene presude. Protonotar bio je duša hrvatske vlade, jer su svi poslovi išli kroz njegove ruke.

*) Za sve dogadjaje i zaključke ovoga sabora križevačkoga znademo iz hrvatskoga pisma, što ga je ban Krsto Frankopan 29. svibnja 1527. iz Križevca pisao svome prijatelju senjskomu biskupu Franji Jožefiću. (Kukuljević: »Acta croatica«, str. 221.—223.)

iza osmice (oktave) dotičnoga blagdana. Po toj osmici ili oktavi dobio je banski sud ime »osmički« ili »oktavalni sud« (judicia octavalia). Svaki je takav sud trajao dotle, dok se nijesu riješile sve parnice.

Gdjekada se dogadjalo, da se banski sud nije sastao u redovito vrijeme, na pr. zbog unutarnjih smutnja ili zbog nesigurnosti (u vrijeme turskih provala). Tako se banski sud nije mogao držati god. 1526. i početkom godine 1527. Zato je sabor u Križevcu 26. svibnja 1527. odredio, da banski sud ima odmah početi, jer se već nakupilo mnogo neriješenih parnica. U tu svrhu izabrao je sabor prisjednike banskoga suda; njima će pomagati takodjer plemićki suci. Ovaj sud zvao se »kratki sud« (judicium breve) a ne »oktavalni sud«, jer se nije sastao poslije oktave kojega od ona četiri odredjena blagdana.

Banski sud u Križevcu počeo je pravdu krojiti 27. svibnja, a potrajao je do 13. lipnja.[2]) Tečajem toga vremena pokušao je kralj Ferdinand, da bana Krstu Frankopana odvrati od kralja Ivana Zapolje. U tu svrhu poslužio je bečkomu dvoru Jerolim Jurišić. Ovaj Hrvat, rodom iz Zadra, bio je neko vrijeme dvorjanik bana Krste Frankpana, ali ga je kasnije ostavio, te je pristao uz kralja Ferdinanda.

Jerolim se najprije obratio na banova oca: staroga kneza Bernardina Frankopana. Bernardinu je taj čovjek iz Beča pisao list, u kojem ga savjetuje, neka svoga sina Krstu Frankopana nagovori, da pristane uz kralja Ferdinanda. Jerolim je u tome listu Bernardinu priopćio, da će Krstu Frankopana stići teška kazna, ako se ne odrekne Ivana Zapolje. Kralj je naime Ferdinand sa svojim savjetnicima čvrsto odlučio, da će u tome slučaju s trima vojskama navaliti na bana Krstu Frankopana. Jedna će vojska udariti na imanja Krste i njegovog oca Bernardina u Hrvatskoj i u Vinodolu, druga na posjede Krstine žene u južnoj Ugarskoj, dočim će treća vojska potražiti samoga Krstu Frankopana.

Bernardin je naravno o tome pismu obavijestio svoga sina Krstu, dok je on jošte boravio u Križevcu. Krsto se nije puno obazirao na ove savjete i prijetnje, već odmah 13. lipnja 1527. poslije podne krene s vojskom svojom iz Križevca prema Zagrebu. No jedva je Krsto stigao u Veliku kod Ravna, gdje je namjeravao prenoćiti, kad li se pred njim stvori sam Jerolim Jurišić.

»Svjetli bane!« reče Jerolim iza poniznog pozdrava. »Dužnost mi nalaže, da vašoj milosti priopćim važne vijesti.«

»To će po svoj prilici biti oni isti savjeti, s kojima si nedavno pokušao napastovati moga oca«, reče ljutito Frankopan.

»Nemam ja nikakove prikrivene namjere«, ispričavao se Jerolim. »Mene vodi jedino odanost prema prijašnjem gospodaru mome . . .«

»Da, prema gospodaru, koga si ostavio.«

»Ako sam ga ostavio, ali zato ga nijesam prestao ljubiti i štovati!« branio se opet Jerolim.

»Ti valjda držiš, da mi ta pogibelj prijeti od češkoga kralja Ferdinanda?« nasmije se Frankopan.

»Pravo kažete, svijetli bane!« potvrdi Jerolim. »Kralj Ferdinand sprema veliku vojsku, s kojom će udariti na vašu milost.«

»Išla bi baba u Rim, da ima s čim!« našali se Frankopan.

---

[2]) Razne presude ovoga banskoga suda objelodanio je Šišić u »Acta comitialia«, svezak I. str. 144. i 118.—122.

»E, nemojte, svijetli bane, omalovaživati kralja Ferdinanda, jer on ima stotinu topova, koji su već proti vama odaslani iz Praga, Beča i Bečkoga Novoga Mjesta«.

»To ne može biti, jer upravo sada u Olomucu punomoćnici kralja Ivana vijećaju s punomoćnicima kralja Ferdinanda o miru, koji će se naskoro sklopiti i proglasiti,« reče Frankopan.

»Neka vaša milost ne vjeruje, da će doći do mira«, upozori Jerolim. »Ja iz pouzdanog izvora znadem, da kralj Ferdinand ne namjerava sklopiti nikakav mir. Nijemci vode pregovore u Olomucu jedino zato, da dobiju vremena za ratne priprave. Kralj Ferdinand nada se, da će Ivana Zapolju zateći nepripravna.«

»Tako dakle misli Ferdinand doći do prijestolja u Hrvatskoj i Ugarskoj?« zapita Frankopan.

»Kralj Ferdinand posve je uvjeren o svome uspjehu. Sada ima on i novaca, jer mu je brat car Karlo prije mjesec dana poslao 100.000 dukata. S ovim novcem kupuje kralj Ferdinand oružje i sakuplja veliku vojsku, dočim vaš kralj Ivan Zapolja miruje, te u neradu gubi vrijeme.«

»Ovo posljednje žalibože je živa istina!« uzdahne Frankopan.

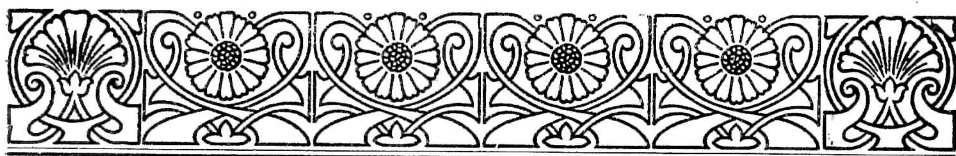
»Svijetli bane! Nemojte se na mene ljutiti, ako vam u najboljoj namjeri predložim, da počnete pregovarati s kraljem Ferdinandom. Žao bi mi bilo, da vaša milost pretrpi golemu štetu zbog svoje vjernosti prema kralju Ivanu Zapolji, koji se i onako ne će moći održati na prijestolju u Hrvatskoj i Ugarskoj.«

»Da li će naš kralj Ivan moći suzbiti svoga takmaca Ferdinanda, toga ja daleko ne mogu unaprijed znati«, reče Frankopan. »No ja sam kralju Ivanu obećao vjernost, pa ću uz njega ustrajati dotle, dok ne izgubi krunu i prijestolje. Uzalud bi ti bilo, da me ponovno kušaš odvratiti od moga kralja Ivana!«

Poslije ovih riječi ostavi Jerolim Jurišić bana Krstu Frankopana, te pođe natrag u Beč.*)

*) O svemu tome obavijestio je Krsto Frankopan 14. lipnja 1527. iz Velike svoga prijatelja Franju Jožefića, biskupa senjskoga. (Kukuljević: »Acta croatica«, str. 224.).

SEDAMNAESTO POGLAVLJE.

Nastojanjem poljskoga kralja Sigismunda I. sastalo se 1. lipnja 1527. u moravskome gradu Olomucu mješovito povjerenstvo sa zadaćom, da konačno kralja Ferdinanda izmire s Ivanom Zapoljom.

U tome povjerenstvu zastupali su kralja Ferdinanda: austrijski kancelar Leonard Harrach, vratislavski biskup Jakov, dvorski vijećnik Adler, glasoviti pravnik dr. Beato Widmann i kraljev rizničar Aleksije Turzo. U ime kralja Ivana Zapolje dodjoše u Olomuc: kraljev kancelar Stjepan Vrbovečki, biskup Franjo Frankopan, virovitički župan Ivan Banić, te ostrogonski prepošt Andrija i budimski prepošt Ivan Statileo. Ulogu mirovnih sudaca preuzeše dva Poljaka, i to kraljev kancelar Krištof Sidloviecki i biskup Andrija iz Plocka; obojicu poslao je u Olomuc poljski kralj Sigismund.

Pregovori u Olomucu potrajaše puna dva tjedna. Nijemci su ih namjerice zatezali, da kralj Ferdinand dobije što više vremena za ratne priprave. Usprkos nastojanju mirovnih sudaca ipak nije u Olomucu došlo do nagode. Vijećanje povjerenstva zaključeno je 15. lipnja s rezultatom, da se odluka o sporu izmedju Ferdinanda i Zapolje mora prepustiti maču.**)

Još su trajali pregovori u Olomucu, kad li započe rat »crni Jovan«, koji se ponosno zvao »car Srba«. Otkako se Jovan odbio od Zapolje i priklonio k Ferdinandu, nije bio zadovoljan s neograničenim gospodstvom u Bačkoj. Imajući pod sobom do 30.000 hrabrih Srba, provaljivao je »car Jovan« iz Bačke u Banat i dalje u Zatisje. Protiv njega pošalje Ivan Zapolja svoga prijatelja Petra Perena, vojvodu erdeljskoga, a inače vlastelina valpovačkoga. Premda nije Peren imao dovoljan broj vojnika za borbu sa »carem Jovanom«, ipak je započeo navalni rat.

Bez zapreke dopre Peren do Segedina; ali ovdje ga 15. lipnja 1527. dočeka »car Jovan« sa čitavom silom svojom. Peren bude hametom potučen, te jedva živ uteče u Erdelj. Za njim podje u potjeru »car Jovan«, koji je svojim Srbima dozvolio, da po volji pustoše cijelim putem. Srbi su palili sela i pustošili polja sve do grada Schässburga u Erdelju.

Ova nesreća Zapoljina osokolila je kralja Ferdinanda. On se 29. lipnja 1527. posebnim manifestom iz Beča obrati na narod u Ugarskoj. U tome manifestu protumačio je kralj svoja prava na krunu, kao što i pravo svoje supruge Ane; podjedno je pozvao narod, neka ostavi Zapolju, koji je stanovnicima Ugarske nametnuo nečuvene poreze. Ferdinand će svim žiteljima bez razlike staleža ostaviti njihova prava, sloboštine i posjede.

**) Pray: Annales regum Hungariae, dio V. str. 135.

On će doduše naskoro s vojničkom silom unići u Ugarsku, ali kaznit će samo one žitelje, koji mu se ne će htjeti dobrovoljno pokoriti.

Dva tjedna poslije toga navijestio je kralj Ferdinand rat svome protivniku Zapolji. Kapetan Ferdinandove vojske Ivan Kocijan prijedje preko austrijske granice, te provali u Ugarsku. Utvrdjeni dvorac Devenj na ušću rijeke Morave u Dunav predade se bez otpora; jednako se Zapoljina posada iz Trnave povuče prema Budimu, dočim se gradjanstvo u Trnavi priključi austrijskim četama.

Sam Ferdinand s ostalom vojskom svojom prijedje preko granice 31. srpnja 1527. Čim je stupio na zemljište Ugarske, odmah ga je svečano primio palatin Bator s nekim velikašima i dostojanstvenicima. Biskup Salahazi pozdravi kralja kićenim govorom, zamolivši ga podjedno, neka prisegne, da će kao kralj čuvati državne zakone i štovati sloboštine svih staleža. U kraljevo ime govorio je učenjak dr. Beato Widmann, zahvaliv se na lijepome primitku; sam kralj pak izgovarao je prisegu onako, kako ju je diktirao biskup Salahazi.

S onih 100.000 dukata, što ih je svome bratu poslao car Karlo V., sastavio je kralj Ferdinand priličnu vojsku; imao je naime dobro oboružanih 8000 pješaka i 3000 konjanika. Vrhovnim vojvodom imenuje Ferdinand braniborskoga markgrofa Kažimira, komu će biti podredjeni kapetani Ivan Kocijan, Vilim Rogendorf i Nikola Salm, dakle sami iskusni vojnici. Pomoćnim četama, koje su kralju Ferdinandu poslali saski vojvoda Gjuro i braunschweiški vojvoda Erik, zapovijedao je grof Mannsfeld.

Sutradan — 1. kolovoza 1527. — držao je kralj Ferdinand u Altenburgu ratno vijeće. Radilo se o tomu, treba li, da vojsku svoju na vojni prati i sam kralj ili se može vojna voditi bez kraljeve prisutnosti, dakle pod vodstvom izabranih vodja?

»Prisutnost Njegova Veličanstva djelovat će vrlo dobro na duh naše vojske«, reče palatin Stjepan Bator.

»I ja mislim tako!« dodade Mendoza, poslanik cara Karla V.

»Ali mi ne možemo dozvoliti, da osobu Njegova Veličanstva ma i jedan čas stavimo u nesigurnost«, primijeti kapetan Rogendorf.

»Dok smo mi ovdje, nema opasnosti za uzvišenu osobu kralja našega!« javi se Tomo Nadaždi.

»I ja bih tako sudio, da nam je vojska veća!« uzvrati Rogendorf. »Ali mi evo idemo osvajati kraljevinu Ugarsku sa zaista neznatnom vojnom silom«.

»Uz nas je samo 11.000 pravih vojnika!« dodade braniborski markgrof Kažimir. »Ne treba zaboraviti, da Ugarska zaprema više četvornih milja, nego li mi imamo vojnika!«

»E, nemojte, gospodo, omalovažavati sebe, a pretjerivati silu protivnika našega!« upozori Nadaždi. »Ta Ivan Zapolja ne može protiv nas staviti ni toliku vojsku, koliku smo mi sabrali!«

»To opet znači omalovažavati Zapolju!« primijeti markgrof Kažimir.

»Nipošto!« upade mu u riječ palatin Bator.» Mi smo posve upućeni u stanje Ivana Zapolje, jer se u njegovoj vojsci nalazi Pavao Artandi, koji je uhoda kraljice udovice Marije«.

»Zapolja ima najmanje 20.000 vojnika«, reče Rogendorf.

»Htjeli ste reći, da je Zapolja imao 20.000 vojnika«, ispravi ga palatin. »Jest, on ih je imao, ali sada nema više, nego li tri tisuće. Sve druge vojnike otpustio je prije dva mjeseca, jer mu je uzmanjkalo novaca za njihovo uzdržavanje«.

»Pa Zapolja i ne treba samih plaćenika«, primijeti markgrof Kažimir. »On može dići velikaše i plemiće s njihovim banderijima, pa eto mu dovoljan broj vojnika«.

»Nekada je tako išlo«, upade mu u riječ palatin. »No za vladanja slaboga kralja Vladislava II. i još slabijega mu sina Ljudevita II. zaboraviše mnogi velikaši i plemići na vazalske dužnosti svoje. Tomu je znatno doprinio i sam Ivan Zapolja, kao vojvoda erdeljski; ali sada se to nemilo osvećuje i njemu. Zapolja je naime prije mjesec dana sazvao sve vazale, neka dodju u njegov tabor; no slabo mu se odazvaše ugarski velikaši i plemići. Naš uhoda Artandi javlja nam, da se mnogi vazali poniješe veoma kukavno; neki dapače snuju takodjer o izdaji. Što više: u stranci Zapoljinoj buknuo je razdor! Najmoćniji velikaš Petar Peren, koga je Zapolja imenovao vojvodom erdeljskim, sada se ljuto zavadio sa Zapoljom«.

»A zašto?« zapita markgrof Kažimir.

»Zapolja je 2. srpnja u stolnoj crkvi budimskoj dao po svome kancelaru Stjepanu Verbovačkomu svečano proglasiti svoj savez s francuskim kraljem Franjom I., s mletačkom republikom i s papom Klementom VII. Kod toga proglašenja bijahu prisutni papin poslanik Baroni i francuski poslanik Rincon. Malo iza toga došao je u Budim erdeljski vojvoda Peren, koga je — kako vam je već poznato — 15. lipnja kod Segedina ljuto porazio naš saveznik »car Jovan«. Perenu je Zapolja dosta nedelikatno njegov poraz predbacio u prisutnosti spomenutih stranih poslanika. To se Perena tako bolno dojmilo, da je odmah pošao kući u Valpovo. Kasnije se Peren ipak odazvao Zapoljinom pozivu, te je s ovećim banderijem došao u kraljev tabor. To se desilo prije desetak dana, kada su upravo u Budim stigle povoljne vijesti iz južne Ugarske. Ondje je naime Mirko Čibak 15. srpnja kod mjesta Segjfalu na rijeci Marošu potukao »cara Jovana«. Kad je nato »car Jovan« sa svojim Srbima na bijegu stigao u Segedin, dočekaše ga gradski žitelji s oružjem, te napadoše njega i raspršenu vojsku njegovu; sam »car Jovan« zadobio je tešku ranu, jer ga je pogodilo tane iz puške. Konačno je ostatke vojske Jovanove kod sela Tornjoš napao i potukao Valentin Terek. Od veselja zbog ovih vijesti dao je Zapolja u Budimu odslužiti »Te Deum«: pobjeda se proslavila pucanjem iz mužara, rasvjetom grada i s velikom gozbom. Na toj gozbi istaknuo je Zapolja, kako su Čibak i Terek ispravili Perenovu pogriešku. To je opet Perena duboko povrijedilo, te se od onda bavi s mišlju, da Zapolju ostavi.«

Dok je to palatin Bator pripovijedao, dodje u vijeće glasnik s pismom za kralja Ferdinanda. Kralj je sve dosada posve tromo sjedio, te gotovo apatično pratio govore svojih ljudi. No pročitavši primljeno pismo, naglo ustane i veselo pogleda prisutnu gospodu. Živahne oči njegove na onom žutom i mršavom licu odavahu, da je kralj dobio radosne glase.

»Hvala ti, dobri Bože!« reče kralj Ferdinand.

»Vašemu se Veličanstvu sigurno dogodilo nešto mila i draga«, primijeti markgrof Kažimir.

»Primljena vijest kazuje mi, da je dobra moja supruga Ana jučer sretno porodila zdravoga sina, kojemu ćemo — prema našem prijašnjem sporazumu — dati ime Maksimilijan na uspomenu pokojnoga slavnoga našega djeda: cara Maksimilijana!«

»Živio naš princ Maksimilijan!« veselo zaori u dvorani, a prisutni velikaši i kapetani podju do kralja Ferdinanda, da mu čestitaju, što je postao sretan otac.

»Sada imam zakonitoga prijestolonasljednika«, reče kralj Ferdinand. »Zato mogu bez ikakova straha poći s vama na vojnu. Kunem vam se, da

vas ne ću ostaviti, dok ne zauzmemo glavni grad moje kraljevine Ugarske!«

»Živio kralj Ferdinand!« oduševljeno poviču sva gospoda.

Vijeće se nastavi dalje, te bude ustanovljena ova ratna osnova: Kapetan Ivan Kocijan poći će u slovačke krajeve, da zauzme Šćavnicu i Kremnicu. S preostalom vojskom krenut će markgrof Kažimir niz desnu obalu Dunava ravno do Budima. Prvu četu ove vojske, t. j. one 3000 konjanika vodit će Tomo Nadaždi; sam kralj Ferdinand nalazit će se uz markgrofa i palatina otraga medju pješacima.

*

* *

Uzalud se kralj Ivan Zapolja pouzdavao u jake tvrdje, koje se nalaze izmedju Beča i Budima. Nijedna od ovih tvrdja nije imala dovoljno vojske, da obrani čvrste bedeme svoje.

Najprije dodje Tomo Nadaždi s Ferdinandovim konjanicima pred grad Gjur na ušću rijeke Rabe u rukav rijeke Dunava. Čim je Nadaždi pozvao gradske žitelje, neka se dobrovoljno predadu, odmah se oni odazvaše pozivu njegovu. Kad je sutradan bijelu zastavu izvjesila takodjer gjurska tvrdja, udje kralj Ferdinand svečano u Gjur. Da nagradi gradjane, koji mu se eto predadoše bez ikakova otpora, nije kralj dozvolio svojoj vojsci, da plijeni u Gjuru. Protiv ove zabrane stadoše neki vojnici mrmljati, huškajući svoje drugove, neka ipak počnu robiti po gradu; no kralj dade po savjetu svojih kapetana ove bundžije povješati.

Mnogo je nade kralj Ivan Zapolja polagao u silnu tvrdju Komoran, koja se nalazi na ušću rijeke Vaga u Dunav. No gradjani komoranski bojahu se za svoj imetak i život, jer se posvuda raširio glas, da će kralj Ferdinand nemilo kazniti one, koji bi pokušali oprijeti se. Čim se dakle Nadaždi 8. kolovoza primaknuo Komoranu, odmah su gradjani poslali deputaciju, koja se poklonila kralju Ferdinandu. Pošto je posada u komorskoj tvrdji otklonila poziv na predaju, dade markgrof Kažimir 9. kolovoza iz topa pucati na tvrdju. Ova kanonada počela je u 5 sati u jutro, a potrajala je do 4 sata poslije podne, kada se prestrašena posada ipak predala.

Sutradan 10. kolovoza dodje Nadaždi pred grad Tatu, te pozove posadu, neka se predade. Zapovjednici tvrdje otklone taj poziv; ali zato ih poklaše njihovi vlastiti vojnici, koji nato prijedjoše u vojsku kralja Ferdinanda.

Brzo napredovanje vojske Ferdinandove uplašilo je ostrogonskoga nadbiskupa Vardaja, koji bijaše jedan od prvaka Zapoljine stranke. Vardaj ostavi svoju vojsku u tvrdji ostrogonskoj, te uteče iz grada prije, nego li je Nadaždi s konjaništvom stigao pred Ostrogon. Gradjani ostrogonski bez otpora otvoriše Ferdinandovoj vosjci gradska vrata; no posada u tvrdji ostrogonskoj izjavi, da će se predati jedino pod uvjetom, ako kralj Ferdinand obeća, da će ova tvrdja i nadalje ostati u posjedu nadbiskupa Vardaja. Ferdinand ne htjede dati toga obećanja, nego započne s opsadom Ostrogona. Opsada je potrajala samo dva dana, nešto se posada bezuvjetno predala.

Strmo nad Dunavom diže se Višegrad sa starim kraljevskim dvorom, što ga je nekada (u 14. vijeku) sagradio kralj Karlo Roberto. Bez ikakova otpora udje Nadaždi u Višegrad, kamo brzo iza njega stigne i sam kralj Ferdinand. Na Dunavu pod Višegradom nalazila se ratna mornarica, kojoj zapovijedahu Ivan Filereši i Ambroz Fogaši. Ni ovi nijesu pokušali, da se opiru kralju Ferdinandu, već odmah — zajedno s mornarima i ladjama — prijedju na njegovu stranu.

Kralj Ivan Zapolja bijaše iznenadjen zbog tolike nedaće svoje. On se nadao, da će Ferdinand kod opsijedanja Gjura, Komorana, Tate, Ostrogona i Višegrada izgubili nekoliko mjeseci. Tečajem toga vremena mogao bi Zapolja u Budimu sabrati veliku vojsku, da suzbije neprijatelja svoga. No brzi uspjesi Ferdinandovi poremetiše sve osnove Zapoljine. Za obranu Budima imao je Zapolja premalo vojske. Ako dakle pokuša Budim braniti, pa ne uspije, onda ne će moći uzmaknuti preko Dunava, jer mu se iznevjerila dunavska ratna mornarica. Sve ovo prisili kralja Zapolju, da odmah iza pada Višegrada ostavi Budim i prijedje preko Dunava u Peštu.

Kad je Nadaždi s Ferdinandovim konjaništvom stigao pred Budim, našao je otvorena gradska vrata. Bez ikakova otpora udje kralj Ferdinand 20. kolovoza u tvrdi Budim i nastani se u kraljevskoj palači. Sada je on već bio siguran, da će uspjeti u borbi sa Zapoljom, koji je iz Pešte otišao dalje, da se utabori kod Gubača. Zato kralj Ferdinand pozove ugarske velikaše, plemiće i gradove na sabor, koji će se 29. rujna sastati u kraljevskome gradu Budimu.

Iz Gubača podje kralj Ivan Zapolja u Hatvan, gdje je 24. kolovoza 1527. držao ratno vijeće. Prisutni bijahu: kraljev kancelar Stjepan Vrbovečki, zagrebački biskup Šimun Erdedi, Fr. Druget od Homone, te kapetani kralj. vojske: Pavao Bakić, Franjo Bodo i Luka Kišmarjaj; prisutan bijaše dapače i Pavao Artandi, za koga još uvijek nije Zapolja znao, da je uhoda kraljice Marije, odnosno kralja Ferdinanda.

»A gdje je Valent Terek?« zapita biskup Erdedi.

»E, ti si tekar danas došao u naš tabor«, odgovori mu kralj Zapolja, »pa još ne znaš za Terekovu izdaju.«

»Što čujem? Naš Valent da je postao izdajica? Ta on je Vašemu Veličanstvu sve dosada vjerno služio!«

»To je istina, dragi Šime. Ali kada koga ostavi sreća, onda ga odmah napuštaju i prijatelji njegovi.«

»Bivši naš Valent sada se već nalazi kod kralja Ferdinanda u Budimu!« rastumači kancelar Vrbovečki.

»Nije on jedini, koji me je u odlučnom času napustio!« uzdahne Zapolja. »Ta jučer me je ostavio i Petar Peren, komu sam učinio toliko dobra, kao nikomu drugomu.«

»A što je Perena privuklo u krug naših neprijatelja?« zapita Erdedi.

»Kažu, da je Peren kolebao odmah iza svoga poraza kod Segedina«, odgovori Zapolja.

»Ja sam pak doznao, da je kralj Ferdinand premamio Perena s velikim obećanjima«, primijeti Vrbovečki.

»Ta što bi kralj Ferdinand mogao obećati Perenu, koji je bogatiji od njega?« nasmije se Erdedi.

»E, nemoj tako!« upadne mu u riječ Vrbovečki. »Ti znaš, koliko je Perenu stalo do ogromnog imanja Šaroš-Patak na rijeci Bodrogu. Čim je lani u boju na Muhačkom polju poginuo Antun Paloci, vlasnik imanja Šaroš-Patak, odmah je sebi to imanje prisvojio Petar Peren. Naš kralj Ivan nije mogao dopustiti, da ondje budu izigrani zakoniti baštinici Palocijevi; zato ne htjede Perenu potvrditi posjed Šaroš-Pataka, premda je Peren više puta tražio ovu potvrdu. Jučerašnja vijest kaže, da je kralj Ferdinand primamio k sebi Perena s obećanjem, da će mu ostaviti sve časti i posjede, a povrh toga jošte izdati darovnicu za imanje Šaroš-Patak.«

»No, to je Peren zaigrao jednaku ulogu, kakvu je dosada igrao bivši hrvatski ban Franjo Baćan, koji neprestano skače iz jedne stranke u drugu«, reče biskup Erdedi.

»Sada je sigurno i Baćan prešao u tabor kralja Ferdinanda!« primijeti Franjo Druget de Homona.

»Pa i jest!« potvrdi kancelar Vrbovečki. »Naše vijesti kažu, da je ovajput posredovao kraljev rizničar Aleksije Turzo«.

»Pustimo to!« reče kralj Zapolja. »Hajde da se dogovorimo, kako ćemo češkomu kralju Ferdinandu zapriječiti, da se ne uvriježi u kraljevini Ugarskoj«.

U raspravi, koja se iza toga vodila, stvorilo je ratno vijeće ove zaključke: 1. Kralj Ivan Zapolja još nema dovoljno vojske, da na otvorenom polju dočeka svoga neprijatelja Ferdinanda; zato će Zapolja uzmicati prema istoku, kamo treba da dodju ugarski velikaši i plemići sa svojim banderijima. 2. Svim sredstvima treba zapriječiti držanje sabora, što ga je kralj Ferdinand za 29. rujna 1527. sazvao u Budim. U tu svrhu upravit će kralj Ivan još danas poseban manifest na sav narod u Ugarskoj.

Jedan i drugi zaključak bio je odmah izvršen. Zapolja je u manifestu od 24. kolovoza žarkim riječima bodrio velikaše i plemiće, neka mu ostanu vjerni. Teška kazna stići se onoga, tko bi se usudio, da dodje na Ferdinandov sabor u Budim, dapače i sve one, koji bi Ferdinandove pozivnice primili, čitali i drugima ih tumačili. Zapolja izjavljuje, da će kralja Ferdinanda, komu su neke izdajice predale nekoliko tvrdja, najprije istjerati iz Ugarske, a onda mu se i ljuto osvetiti.

Brzo iza toga digne Zapolja svoj tabor u Hatvanu, te s vojskom podje prema Jegri. Ondje bijaše dvor zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda, koga je Zapolja koncem godine 1526. imenovao takodjer jegarskim biskupom.

Kralj Ferdinand nije odmah nastavio progon svoga neprijatelja Zapolje. U Budimu se naime razbolio braniborski markgrof Kažimir, vrhovni vojvoda Ferdinandove vojske. Kažimir je ondje naskoro i umro, našto kralj njegovim nasljednikom imenuje kapetana Nikolu Salma. Ovaj sastavi poseban vojni zbor od 4000 pješaka i 2000 konjanika, s kojim podje u potjeru za Zapoljom, dočim je kralj Ferdinand s ostalom vojskom ostao u Budimu.

Zapolja uzmakne iz Jegre prema Tarčalu, a general Salm dodje pred Jegru, te pozove gradjane, neka mu dobrovoljno dadu živeža za vojsku. Gradjani se bez otpora predadoše, ali podjedno izjaviše, da u Jegri nema dovoljno živeža; radi toga dade Salm nemilo oplijeniti čitav grad.

Odmah iza toga podje general Salm prema Tarčalu. Na tome putu sukobio se Salm kod Šajo-Lada s neprijateljskom četom, pa ju je i pobijedio pomoću Mansfelda, koji je Salmu priveo 700 konjanika. Već 26. rujna dodje Salm u Tarčal, gdje se utaborio s vojskom svojom. Ovdje udare na njega Zapoljine vojvode Bodo i Kišmarjaj, ali budu suzbijeni; Kišmarjaj dapače i pogibe u tome boju.

Sutradan (27. rujna) odmah u jutro bacio se general Salm sa svom silom svojom na cijelu Zapoljinu vojsku. Vojvoda Bodo zadobije tešku ranu, dočim Bakić sa svojim Srbima bude zatjeran u bijeg. Preostali vojvoda Mirko Čibak držao je, da će najbolje biti, ako svoje vojnike zakloni iza rijeke Tise. Uzalud je ranjeni Bodo pokušao, da sustavi prestrašene vojnike; naskoro je čitava vojska u divljem bijegu nahrupila na most, da utekne na lijevu obalu Tise. No Čibak je taj most porušio, čim je kralj Zapolja prešao preko njega. Time bude velik dio Zapoljine vojske ne samo odsječen već upravo uništen. Ferdinandovci zarobiše sve Zapoljine topove i prtljagu s mnogo vojnika; svi drugi Zapoljini vojnici pogiboše od mača ili se utopiše u Tisi, kamo ih je zatjerao Salm.

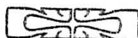
Odmah iza ove odlučne pobjede zauzme general Salm nedaleki grad Tokaj, te krene s vojskom svojom duž rijeke Bodrog, gdje u njegove

ruke dospješe tvrdje Regeč i Boldogke. Ipak je Salm svoju slavu znatno okaljao ubijanjem stanovnika grada Tokaja.

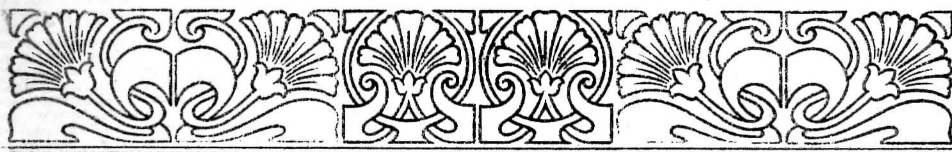
Zapolji je iza strašnoga poraza kod Tokaja preostalo samo malo vojnika, s kojima on uzmakne u Veliki Varadin. Čim ga je ostavila ratna sreća, počeli su od njega otpadati prijašnji prijatelji i pristaše. Tako ga iza poraza kod Tokaja ostaviše ostrogonski nadbiskup Pavao Vardaj, te biskupi: Ivan Gervan iz Čanada i Gjuro Šuljok iz Pečuha; prije toga pak ostaviše Zapolju: njitranski biskup Podmanicki, te grofovi od Pesinga i Sv. Jurja. Svi ovi predjoše k Ferdinandu, koji im je potvrdio časti njihove.

Najviše je Zapolju boljelo, što ga je ostavio erdeljski vojvoda Petar Peren. Ovoga je kralj Ferdinand premamio k sebi laskanjem i obećavanjem, jer je znao, da se kruna sv. Stjepana nalazi u Perenovim rukama. Nemoćni Zapolja upravio je 4. listopada iz Velikog Varadina proglas na velikaše i plemiće, koji dodjoše u Budim na sabor, što ga je sazvao kralj Ferdinand. U tome proglasu upozoruje Zapolja ugarske staleže, neka se čuvaju.*) »Nemojte okruniti Ferdinanda! Ja sam se doduše povukao iza Tise, jer se plemstvo nije odazvalo mojemu pozivu; ali već za nekoliko dana primit ću ja dovoljno pomoćne vojske, da otjeram svoje neprijatelje. Doklegod budem živio, ne ću moći trpjeti, da Nijemac vlada u Ugarskoj protiv svakoga prava i zakona!«

Iz Velikog Varadina podje Zapolja u Erdelj, da ondje potraži pomoćne vojske za novu borbu s Ferdinandom. Gorko li se iznenadio, kad je vidio, da ga ondje narod upravo mrzi. Prije Zapolje dodjoše u Erdelj neki pouzdanici kralja Ferdinanda, napose pak Gjuro Reichersdorfer. Ovi su od Zapolje odvrnuli sve Sase i Rumunje, dapače i jedan dio Sikulaca. Zapolja je neko vrijeme boravio u Kološvaru i u erdeljskom Biogradu; ali se najednom počeo bojati, da ga tamošnji ljudi ne bi uhvatili i predali kralju Ferdinandu; zato potajno uteče u Tašnad, a odanle u Debrecin.

*) Pray: »Epistolae procerum«, svezak I. str. 309. i 320.

OSAMNAESTO POGLAVLJE.

Pred starim gradom u Zrinju nalazila se ogromna lipa. Visoko je izraslo ovo stablo, raširiv grane na sve četiri strane. Ispod lipe stajao je veliki stol, a uza nj dvije duge klupe. Ovdje se 26. srpnja 1527. na okupu našla cijela obitelj kneza Nikole Zrinskoga. Nijesu došli samo zato, da uživaju u hladovini pod lipom; njih je sakupila takodjer druga namjera: da zajedničkim zajutarkom proslave imendan starice Ane, majke krbavskoga kneza Ivana Karlovića.

Stara je gospodja ljubezno zahvaljivala za primljene čestitke. Ipak se vidjelo, da nije posve sretna.

»To je prvi moj imendan, što ga sprovodim izvan doma svoga«, reče starica svojoj kćeri Jeleni, ženi Nikole Zrinskoga.

»Ali draga majčice, nemoj biti nujna!« tješila ju je dobra njena Jelena. »Ta ni kod nas nijesi u tudjini!«

»E, kćerko moja, znadem ja, da me vi svi iskreno volite. Ali ja ipak ne mogu zaboraviti, da sam kneginja Krbavska, a da tužna ne posjedujem više ni jednoga grada u Krbavi!«

U tome času začuje se topot nekih konjanika.

»Tko bi to mogao biti?« zapita Nikola Zrinski.

Njegovi sinovi Ivan i Nikola ustanu, te upere pogled prema onoj strani, odakle su jašila 3 konjanika.

»To je naš ujak!« veselo klikne Ivan, koji je medju konjanicima prepoznao kneza Ivana Karlovića.

»E, znadem ja, zašto dolazi moj Ivo!« reče samosvijesno stara kneginja Ana.

»I ja znadem!« nasmjehne se njena kćerka Jelena. »Ivo dolazi, da čestita miloj svojoj majci.« I Jelena poljubi staricu.

Još dva časa i evo Karlovića pod lipom; tu sidje s konja, koga preuzmu pratioci njegovi. S najvećom nježnošću zagrli Karlović svoju majku, te joj izrazi iskreno osjećanu čestitku svoju.

»Ti si bio, sinko moj, u Beču?« zapita starica.

»Jesam«, potvrdi Karlović. »Još pred pet dana bijah u Beču; ali se požurih ovamo, da slatkoj svojoj majci uzmognem danas čestitati i da joj na imendan donesem pristojan dar«.

»Kakav dar?« začudi se starica.

»Medvedgrad i Rakovec s imanjima njihovim!«

»Je li moguće?« radosno se iznenadi Nikola Zrinski. »Daj, šurjače, kazuj, kako se to desilo!«

»Vrlo rado!« počne govoriti Karlović. »Vama je poznato, da su oba grada pripadala kraljici udovici Mariji, odnosno njenome bratu kralju Ferdinandu. Poznato vam je i to, da sam ja već 28. studenoga prošle godine pregovarao s kraljevskim dvorom o tom, da prekupim Medvedgrad i Rakovec. Kada mi Turci proljetos ugrabiše sav posjed u Lici i Krbavi, trebalo mi je negdje drugdje naći utočišta za mene i za dobru moju majčicu. U toj nevolji obratih se 14. travnja na kralja Ferdinanda, neka mi prodade Medvedgrad i Rakovec. Ja sam tada kralju ponudio za ove gradove 4000 dukata, a dao bih mu rado i više, da sam imao. Po savjetu svoga dvorskoga vijećnika nije kralj htio primiti moju ponudu.«

»A sada je valjda primio, jer mu treba novaca!« nasmije se Zrinski.

»Nemaš pravo, dragi moj svače! Kralju Ferdinandu ne treba sada mojih novaca, jer mu je njegov brat Karlo poslao 100.000 dukata iz Španjolske. Mjesto novaca treba sada kralj mnogo vojnika, jer će udariti na svoga protivnika Zapolju. Da uzmogne Zapolju istisnuti iz Ugarske, poslat će kralj Ferdinand onamo jaku vojsku, za koju čujem, da već stoji pripravna na granici austrijskoj. No da bude uspjeh što sigurniji, treba istodobno udariti takodjer na Zapoljine pristaše u hrvatskim zemljama. U tu svrhu dovesti će nešto vojske kraljevi kapetani iz Kranjske i Štajerske. Više pomoći očekuje kralj Ferdinand od nas, koji smo ga izabrali, te od svojih pristaša u Slavoniji.«

»E, sada razumijem, kako si došao do Medvedgrada i Rakovca!« reče Zrinski. »Tebi kralj daruje svoja imanja u zamjenu za vojničke usluge, što ih očekuje i traži od tebe.«

»Tako je!« potvrdi Karlović. »Zato me je kralj i pozvao na dogovor k sebi u Beč. Ondje mi je 20. srpnja uručio evo povelju, kojom daruje Medvedgrad i Rakovec meni i baštinicima mojim, da s time nagradi dosadašnje i buduće vjerne moje službe.«

»Čestitam, dragi šurjače!« reče Zrinski, čitajući kraljevu povelju.

»Mi dakle, sinko, nijesmo više beskućnici?« veselo zapita stara kneginja Ana, uz koju na klupu sjedne Karlović.

»Ako Bog dade, naskoro ćemo se udomiti u Medvedgradu!« odgovori Karlović, poljubiv ruku majke svoje.

»A kako ćeš, Ivo, kralju Ferdinandu uzvratiti ovu uslugu?« zapita Zrinski.

»Prvo svega morao sam primiti bansku čast,« odgovori Karlović.

»Oho!« nakloni se Zrinski. »Nijesam slutio, da pod ovom lipom sjedi ban hrvatski! Da si, Ivo, u drugim prilikama preuzeo bansku službu, ja bih ti od srca čestitao, kako to učinih godine 1521., kada si prviput postao banom hrvatskim. No sada sve se bojim, da će ti banska služba pribaviti mnogo posla i još više neugodnosti.«

»I ja tako naslućujem, dragi moj Nikola. Ali što ćeš, kad netko mora zagristi i u ovakovu jabuku.«

»Ti ćeš kao ban morati zametnuti borbu s Krstom Frankopanom.«

»To su mi u Beču naprtili kao prvu zadaću«, odgovori Karlović.

»A kako namjeravaš to započeti?«

»Meni će Nikola Jurišić pomoći, da što prije sastavim bansku četu, s kojom ću plemiće izmedju Kupe i Save prisiliti, da priznaju vlast kralja Ferdinanda. Čim to polučim, dignut ću ondje pučki ustanak, te ću s ovećom silom udariti na grad Zagreb. Tebi je poznato, da i Grič i Kaptol pristaju uz Ivana Zapolju; no ja ih moram privesti u tabor kralja Ferdinanda. Dok je naime Zagreb u vlasti naših protivnika, nema nikakova izgleda, da bih ja mogao mirno posjedovati nedaleki Medvedgrad i Rakovac.«

»To je istina«, potvrdi Zrinski. »A što ćeš iza toga?«

»Zaposjesti ću sve ladje i prijevoze na Savi tako, da se iz Italije ne bude mogla nikakova roba prevažati u Slavoniju, a još manje iz Slavonije u Italiju.«

»Time bi ti mogao slavonske staleže prinuditi, da se pogadjaju s tobom o uvjetima, uz koje će ostaviti Zapolju i prijeći k Ferdinandu. Lako ćeš sklonuti one kramare na Griču; no kako ćeš okrenuti Kaptol zagrebački?«

»U tome ćeš mi pomoći ti!« pokaže Karlović prstom na Zrinskoga.

»Zar ja? Ne razumijem, kako to misliš.«

»Zagrebački biskup i Kaptol posjeduju velika imanja u tvomu neposrednom susjedstvu: duž cijele rijeke Petrinjčice. Biskup drži ovdje Hrastovicu, Klinac, Vinodol i druge gradove, a Kaptolu pripadaju Gradac, Petrinja*), Čuntić i druga mjesta. Ti ćeš, dragi Nikola, ove biskupske i kaptolske posjede što prije zaposjesti, pa ih držati dotle, dok i biskup Erdedi i njegov Kaptol ne ostave Zapolju. Hoćeš li?«

»Hoću, kad je to želja tvoja!«

»Hvala ti! O drugim potankostima dogovorit ćemo se kasnije!«

* * *

Pred Bošnakovom krčmom u Kamenitoj ulici bijaše na večer 30. srpnja 1527. veoma živahno. Jedan stol doduše nije bio zaposjednut, no zato se oko drugoga stola natiskalo sedam članova kluba »Vrč«. Kako vazda, tako je i sada glavnu riječ vodio brijač Nikola Strugar, koji bijaše neiscrpiv govornik. Tada još nije Zagreb imao svojih novina; no zato ih je nadomještao brijač Strugar, koji je prvi doznao svaku novost na Griču, te bi ju odmah neumorno širio dalje.

Svake ljetne večeri sjedjeli su čestiti grički purgari pred Bošnjakovom krčmom, da se malo rashlade, okrijepe i odmore od napornoga posla tečajem čitavoga dana. No svaki put bi Strugar znao štogod nova pripovijedati svojim sugradjanima. Ako se slučaino nije štogod nova zbilo na Griču, na Kaptolu ili u Podgradju, onda je Strugar nešto zgodna izmislio, jer je kao brijač imao dosta vremena i za takove stvari. Uz to bijaše u njega vazda pun tobolac šale, a svaku je šalu umio lijepo izvesti, pa tako svoje drugove pozabaviti.

Danas nije Strugar trebao ništa izmisliti. On je naime poslije podne boravio u gradskoj vijećnici, kad je k sucu Novaku došao glasnik i predao mu pismo od kneza Ivana Karlovića. U tome pismu potpisao se Karlović kao »ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije«, te je od slobodnoga i kraljevskoga grada zatražio, da ostavi Zapolju i da se pokloni kralju Ferdinandu.

»Čim sam pročitao Karlovićevo pismo«, reče brijač Strugar, »odmah sam našemu sucu Novaku izjavio svoju bojazan, da će sada za naš grad nastupiti teška vremena.«

»Ne samo za grad Zagreb, već i za cijelu Hrvatsku!« primijeti zlatar Juraj Mikulić.

»Kako to misliš?« zapita bačvar Valent Radlin.

»Jer će u Hrvatskoj nastati gradjanski rat!« odgovori Mikulić.

---

*) Tadašnja Petrinja nalazila se tamo, gdje je sada selo »Jabukovac«. Sadašnjoj Petrinji (na utoku Petrinjčice u Kupu) udario je zametak bosanski namjesnik Hasan paša, koji je ovdje godine 1592. podigao jaku tvrdju, da uzmogne iz nje udarati na Sisak i provaljivati u Turopolje.

»To je posve prirodno!« dodade trgovac Šimun Rogan. »Ta sada imamo u Hrvatskoj dva bana i dva kralja, koji će se medju sobom zatirati.«

»Mi moramo paziti, da se naš Zagreb nekako izvuče iz toga škripca!« reče mesar Ivan Repec.

»Lako je to savjetovati; ali kako ćeš ovu stvar izvesti?« zapita zlatar Mikulić.

»Evo suca!« reče brijač Strugar, koji je opazio, kako se iza ugla pokazao sudac Novak.

»Dobar večer!« pozdravi Novak, približiv se k stolu.

»Da Bog dade!« odgovore gradjani.

»Mi te jedva dočekasmo«, reče brijač, ponudio sucu stolac. »Gdje si bio tako dugo?«

»Dolazim baš iz kraljevske palače«, odgovori sudac.

»Što? Ti si bio kod bana Frankopana?« začudi se brijač.

»Da, kod njega. Pozvao me je na dogovor u važnoj stvari.«

»Sigurno se to ticalo kneza Ivana Karlovića i negove poruke gradu Zagrebu«, reče zlatar Mikulić.

»Pogodio si, dragi Jurica«, odgovori sudac. »Ja sam banu pokazao poziv, što ga primih od kneza Ivana Karlovića.«

»Pa? Što reče na to ban?« zapita brijač Strugar.

»Ban mi svjetuje, neka ovomu pozivu ne poklonim nikakove pažnje; ako bi nam pak radi toga Karlović štogod zaprijetio, neka mu odgovorim starom hrvatskom poslovicom: »U jednom selu prijete, a u drugom se ne boje!«

»Vrlo dobro!« nasmije se mesar Repec.

»Sigurno je Frankopan rekao, da će nas on kao ban braniti od svakoga nasilja, što bi ga poduzeo Karlović«, primijeti trgovac Rogan.

»Ne, toga mi Frankopan nije obećao«, nastavi sudac. »Naprotiv je Frankopan izajio, da će sutra otići iz Zagreba.«

»Kamo? Zašto?« čuli se upiti.

»Ban polazi u Ivanić, gdje se nalazi banska četa. Ondje će se sa banom sastati takodjer biskup Šimun Erdedi i biskupov brat Petar Erdedi, zatim podban Mirko Bradač i još neka gospoda. Po svoj prilici krenut će ban iz Ivanića u Turopolje.«

»Zašto baš u Turopolje?« zapita brijač.

»Zato, jer ga onamo zovu turopoljski plemići. U turopoljskom gradu Lukavcu nastanio se knez Ivan Karlović sa svojom vojskom; on sada odanle gnjavi Turopoljce, te ih želi učiniti podložnicima svojim. Iz Lukavca poručio je Karlović svim plemićima izmedju Kupe i Save, neka ostave Zapolju, te se predadu kralju Ferdinandu; ne učine li toga dobrovoljno, tada će ih on vješati ili im glave sjeći!«

»E, to se bome Karlović ne šali!« primijeti zlatar Mikulić.

»Ne šali se više niti kralj Ferdinand!« dometne sudac Novak. »Ban mi je kazao, da je kralj Ferdinand sastavio veliku vojsku, s kojom će provaliti u Ugarsku, te udariti na našega kralja Ivana Zapolju. Sada će doći do oštre borbe izmedju obadva protukralja. Ban drži, da će naskoro kralj Ivan Zapolja pozvati sve staleže, neka mu s vojskom priteknu u pomoć. Takav poziv dobit će i naš grad poput svih ostalih municipija.«

»A što ćemo kralju odgovoriti?« zapita bačvar Radlin.

»Valjda ne ćemo dići gradsku četu, pa ju poslati u Ugarsku, da se ondje tuče s Nijemcima?« reče mesar Repec.

»Nama treba naših vojnika za obranu Griča!« dodade trgovac Rogan.

»E, o tomu treba da se danas ovdje dogovorimo, da uzmognemo pred gradsko vijeće izaći sa gotovim prijedlogom«, izjavi sudac.

Čitav sat dogovarahu se čestiti gradjani grički kod stola pred Bošnjakovom krčmom. Sudac je zastupao stanovište, da se grad Zagreb mora odazvati pozivu kralja Ivana Zapolje, dočim treba posve zabaciti poziv kneza Ivana Karlovića, koji »se naziva banom«. Ipak je na koncu prevladalo mnijenje, da se grad Zagreb ne smije prenagliti, pa odlučno istupiti protiv kralja Ferdinanda. Većinom glasova primio je klub »Vrč« prijedlog, što ga je iznio brijač Strugar, te koji je glasio:

»Ako se doista razvije gradjanski rat u Hrvatskoj i Ugarskoj, ne će u njemu sudjelovati slobodni i kraljevski grad Zagreb, jer bi tom prigodom mogli stradati gradski interesi. Zagreb ima tvrde bedeme, iza kojih mogu njegovi gradjani budnim okom pratiti, kako će se razvijati ova borba izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca. Gradjani zagrebački priključit će se onoj stranci, koja će u toj borbi iznijeti pobjedu. Čim se ustali jedan ili drugi kralj, odmah će grad Zagreb od njega tražiti potvrdu svih pravica, što ih je grad dobio godine 1242. od kralja Bele IV.«

*
* *

Kralja Ivana Zapolju zadesila je velika neprilika početkom mjeseca kolovoza 1527., kada je kralj Ferdinand s vojskom svojom pobjedonosno kretao prema Budimu. U nevolji svojoj obratio se Zapolja takodjer na hrvatskoga bana Krstu Frankopana s molbom, neka sabere vojsku hrvatskih velikaša, plemića i gradova, pa neka ju odmah povede u kraljev tabor.

»Dvojim, da će što iz toga biti«, reče ban Frankopan podbanu Bradaču. »Kralj mi je i opet zaboravio poslati novaca za uzdržavanje banske čete, koja se uslijed toga znatno smanjila. Da ja imam dostatnu vojsku, mogao bih naše velikaše i plemiće prisiliti, da k meni dovedu svoje banderije. No ovako nemam sredstava za izvršenje kraljeve želje!«

Dobro je predvidjao ban Frankopan, jer se samo neki velikaši i plemići hrvatski odazvaše kraljevom pozivu. Ali nitko nije imao volje, da sudjeluje u gradjanskome ratu. Ban htjede iz Ivanića krenuti u Turopolje, da ondje udari na kneza Ivana Karlovića, koji je strahovao iz Lukavca; no prisutni velikaši i plemići odvratiše ga od ove namjere, jer se ne htjedoše tući sa drugim Hrvatima.

Da ipak izvrši kraljevu odredbu, pozove ban Frankopan hrvatske staleže, neka 25. kolovoza 1527. dodju u Križevce na sabor; svatko mora sa sobom dovesti oboružane svoje kmetove, da se u Križevcima sastavi hrvatska vojska.

Zagrebački biskup Šimun Erdedi dodje 16. kolovoza u Veliku kod Ravna, gdje je Krsto Frankopan imao svoje imanje sa drvenom kurijom. Biskup se veoma iznenadio, kad je opazio, da ban leži u krevetu.

»Zar si bolestan, dragi Krsto?« zapita biskup.

»Nijesam bolestan, nego ranjen«, odgovori Frankopan.

»Kako ranjen, kad još nijesi sudjelovao u gradjanskom ratu, koji se evo razvija«, primijeti biskup Erdedi.

»Nesreća me je zadesila u okršaju s Ljudevitom Pekrijem.«

»Kako? Gdje? Govori, Krsto!«

»Prekjučer bijah kod prijatelja Ivana Turoca u Ludbregu. Odanle se po noći vraćah preko Rasinje i Križevca ovamo u Veliku. Sa sobom sam imao samo ona dva momka, koji su vazda uza me. Divna bijaše mjesečina, a topla ljetna noć, te smo bezbrižno jašili. Sretno pro-

djosmo uz Rasinju, jašeći dalje prema Apatovcu. No kada izadjosmo iz šumice nekaleko Prkosa, pojavi se pred nama desetak ljudi na konjima. »Udrite po njima!« čuo se jaki glas, po kojemu odmah prepoznah Ljudevita Pekrija.

Mi povadismo mačeve, te se brzo razvilo kreševo. Oba moja momka dopanuše ljutih rana, s kojih se još dugo ne će moći oporaviti. Na mene je naletio sam Pekri. Ja ga odvažno dočekah, te bi on skupo platio ovaj izazvani dvoboj, da nijesam istodobno morao odbijati takodjer navale trojice njegovih razbojnika. Tako se desilo, da me je Pekri mogao svojim mačem zahvatiti u lijevo rame, dok sam ja desnom rukom odbio udarac sluge njegovog. Krv mi je šiknula iz rane, te se sruših s konja u jarak uz cestu. »Ha, ha, ha!« čuo se zloban smijeh Ljudevita Pekrija, koji nato sa svojim ljudima odjaši prema Rasinji, kao da se nije ništa dogodilo«.

»A ti, Krsto?« zapita biskup.

»Ja sam neko vrijeme odležao u jarku, jer me sile ostaviše. Ali naskoro se vratio dobri moj konj, koji je nekamo pobjegao, kada padoh s njega. Teškom mukom uspeh se opet na konja, te se gotovo polumrtav vratih ovamo u Veliku. No kada ozdravim, naplatit ću ja Pekriju ovaj napadaj«.

»To nije napadaj, nego razbojstvo, jer je Pekri na tebe udario iz zasjede«, reče biskup. »Ali ja se tomu niti najmanje ne čudim. Ta sličnu metodu imaju i druge pristaše kralja Ferdinanda. Nešto tako ružna dogodilo se nedavno i meni, to jest mojem imanju«.

»Gdje, dragi Šime?«

»Knez Nikola Zrinski poslao je svoju četu na imanja, što ih ja i kaptol zagrebački imamo u području rijeke Petrinjčice. Piše mi moj kaštelan iz Hrastovice, da su ljudi kneza Zrinskoga, poput divljih Turaka pustošili po mojim i kaptolskim selima. Tukli su nam kmetove, palili kuće, sjekli vinograde i harali polja. Dok budem živ, ne ću moći toga zaboraviti. A već sada osjetio bi knez Zrinski moj gnjev, da ne moram poći u Ugarsku«.

»Što, biskupe, ti već sada polaziš u Ugarsku?«

»Moram, dragi moj Krsto! Volio bih ja pričekati, dok se sakupi cijela vojska hrvatska, pa onda zajedno s tobom krenuti put Budima. Ali nemoj zaboraviti, da ja nijesam samo biskup zagrebački, već takodjer jegarski. Kao takov dadoh svome kaštelanu u Jegri nalog, neka na tamošnjim biskupskim posjedima digne predijaliste i slobodnjake, pa neka me s njima dočeka kod Budima ili kod Pešte. Uslijed toga moram ja eto već sada poći u Ugarsku, a knez Nikola Zrinski primit će nagradu, kada se vratim u Zagreb«.

*

* *

Krsto ne htjede svojoj ženi u Zagreb odmah javiti, kakova ga je stigla nesreća. Kasnije ipak doznade banica, što se Frankopanu dogodilo; zato odmah ostavi kraljevsku palaču u Zagrebu, te se odveze u Veliku, da ondje vida ljubljenoga muža svoga.

Polako se oporavljao ban Krsto Frankopan. Rana mu se na ramenu počela zatvarati, a time su jenjale i boli. Ipak još nije Krsto ozdravio, kada se primaknuo 25. kolovoza 1527. U jutro toga dana pošalje Frankopan svoga slugu u Križevac s nalogom, neka vidi, jesu li hrvatski velikaši i plemići u dovoljnome broju došli na sabor; ako ih imade dosta, onda neka se sluga odmah vrati u Veliku, da ban uzmogne poći u Križevac i ondje otvoriti sabor hrvatski.

Banov sluga vratio se u Veliku tekar o podne, a donio je vijest, da hrvatski staleži nijesu ni došli u Križevac. Radi toga odlučio je Frankopan, da će sabor hrvatski održati u Križevcu deset dana kasnije, to jest 4. rujna, dokle će se ban posve oporaviti. Da se barem na tome saboru sakupi dovoljan broj velikaša i plemića, razaslao je Frankopan 27. kolovoza iz Velike svoje naloge pojedinim sucima svih županija. Tad su naime plemićki suci bili ne samo sudbeni već takodjer politički činovnici; plemićki je sudac u svome kotaru bio i ono, što je sada kotarski predstojnik.

Sačuvao se poziv, što ga je Frankopan 27. kolovoza 1527. upravio Pavlu Zewlu, plemićkome sucu županije križevačke. Ovaj poziv (nalog) tumači nam ondašnje prilike, a glasi ovako: *)

»Nedavno smo u Križevac sazvali sabor, na koji nije došao nitko izmedju plemića u kraljevini. U tako kratkom roku ne bi mi drukčije ni sazivali sabora, da se nijesu Budimu približavali Nijemci; mi smo naime brže htjeli s podanicima ovoga kraljevstva u pomoć pohitjeti našemu kralju Ivanu. Ali nitko nije u Križevac došao, pa zato nijesmo onamo pošli niti mi.

Danas nam stigoše glasovi, da se premilostivi naš kralj utaborio u Kerepešu kod Hatvana, tri milje od Pešte, pa da ima puno vojske, koja se dnevice množi. Kraljevsko nam Veličanstvo piše i nalaže, neka čitavo hrvatsko kraljevstvo sjetimo na zadanu vjeru; jer kralj očekuje dužnu pomoć od svih nas. Zato ovim pismom tebi zapovijedamo, da u kraljevo ime oglasiš, neka svi velikaši i plemići ove kraljevine — tako sami, kako i sa svojim seljacima — oružani dodju u Križevac u srijedu poslije svetkovine sv. Egidija. Ondje ćemo osobno biti takodjer mi, te ćemo zasluženom kaznom kazniti one neposlušnike, koji ne bi došli.

Na saboru ćemo raspravljati i vijećati o spasu i boljku naše kraljevine, zatim o tomu, kako bi što brže pohitali u pomoć našemu premilostivomu kralju, koji će se — o tomu nema sumnje — sukobiti s Nijemcima. Neka ne misle neki, da ih na okup sazivamo zato, što bi ih trebali za svoju pomoć. Mi imamo toliko vojske, da možemo obračunati s Ljudevitom Pekrijem....

Tko dodje na urečeni sabor, pokazat će, da je pokoran kraljevskomu Veličanstvu, pa da zadovoljava zadanoj vjeri... Ti pak, plemićki suče, moraš sam osobno poći k svakomu velikašu i plemiću, da se ne bude mogao nitko ispričati. Inače da nikako ne činiš!

Iz našega grada Velike u utorak tik pred blagdanom glavosjeka sv. Ivana Krstitelja, godine Gospodnje 1527. Krsto Frankopan, knez senjski, krčki i modruški, kraljevski vrhovni kapetan, ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, župan šoprunski i t. d.«

Teška briga morila je Krstu Frankopana zbog pitanja, čime li će uzdržavati »bansku četu«. Od kralja Ivana Zapolje nije Frankopan već dugo primio niti novčića. Zato je morao zalagati svoja i ženina imanja u sjevernoj Hrvatskoj i u južnoj Ugarskoj. Kad više nije imao gotovo nijedno imanje, onda odluči prodati svoju stoku. U Hrvatskoj nije bilo dovoljno tržišta za stoku; zato Frankopan u srpnju god. 1527. pošalje nekoliko stotina volova u Mletke, gdje se tada mogla stoka najbolje prodati, jer su Mleci bili jedan od najnapučenijih gradova u Evropi.

Stoku svoju morao je Frankopan u Mletke slati preko Hrvatske i Kranjske. No za ovu ogromnu pošiljku doznade Ivan Puchler, kapetan kralja Ferdinanda u kranjskom gradu Mehovu. Puchler s vojskom svojom

---

*) Klaić: »Povijest Hrvata«, svezak III. dio I. str. 77. i 78.

udari na Frankopanove ljude, pa im otme cijelu stoku, jer da je Frankopan protivnik kralja Ferdinanda.

»A što ću sada?« zapita Frankopan svoju ženu. »Ja ću morati svoju vojsku raspustiti upravo sada, kad ju najviše trebam!«

»Čuješ me, Krsto!« reče vjerna žena njegova. »Ja imadem znatan broj raznih dragocjenosti od zlata, srebra i dragoga kamenja. Ako ti može to pomoći, izvoli se s time poslužiti!«

»Katice zlatna!« klikne Frankopan, ugodno iznenadjen. »Zar bi ti bila voljna, da se u korist svoga muža odrekneš...?«

»Raznih naušnica, prstenova, narukvica, ogrlica i sličnih nakita, pa srebrnih i zlatnih čaša, posuda i pribora za jelo«, počne nabrajati gospodja mjesto muža svoga. »Ta kad sam s najvećom pripravnošću žrtvovala svoja imanja i gradove, zašto da se ne odreknem i svojih dragocjenosti?

»Ti si divna žena!« reče Frankopan i zagrli gospodju. »Hrvatska je imala malo takovih banica!«

»O moj Krsto! Ako treba, da u tvoju korist ili za sreću mile svoje domovine dadem svoju krv, rado ću doprinijeti i ovu žrtvu«.

Vrućim cjelovom nagradi Frankopan ovu izjavu dobre svoje žene.

»Nadam se, dušice draga, da ti ne ćeš trebati ostati bez svojih nakita i drugih dragocjenosti«, reče Frankopan.

»Kako to misliš?« zapita banica.

»Ja ću tvoje stvari samo založiti, a ne prodati. Kad nam podje za rukom, da odbijemo Nijemce, smoći će naš kralj Ivan Zapolja novaca, da mi naknadno pošalje zaostalu plaću za bansku četu. Čim dobijem ove novce, odmah ću s njima iskupiti tvoje dragocjenosti«.

»Mene hvata samo strah, da ti ne ćeš moći moje dragocjenosti založiti. Jer ti si mi sam kazivao, da su hrvatske zemlje uslijed turskih provala toli osiromašile, te već gotovo nitko nema novaca«.

»Žalibože, to je istina!« odgovori Frankopan. »Ali ako nema novaca u Hrvatskoj, ima ih u Mlecima. Ondje živu bogati ljudi, koji trguju po cijelom Sredozemnom moru. Mlečani su u svoj grad dopremili nebrojeno blago iz Levante i drugih istočnih krajeva«.

»Ti dakle, Krsto, namjeravaš moje dragocjenosti založiti u Mlecima? — Dobro! Ja nemam ništa protiv toga. Ali kako ćeš dragocjenosti otpremiti u Mletke i tko će ti pomoći u tome poslu?«

»Ti znadeš, draga Katice, da imam vjernoga službenika Martina Hotkovića. On mi je posve odan, te ću po njemu tvoje dragocjenosti poslati u Mletke. Hotkoviću predat ću preporučeno pismo na mojega prijatelja Ivana Antuna Dandola, koji je ugledan patricij u Mlecima. Dandola ću zamoliti, neka Martinu Hotkoviću pomogne, da tvoje dragocjenosti založi«.

»Ili da ih prodade, ako ih ne bi mogao založiti!« dometne banica.

»Katice! Pa zar ti ne bi žao bilo dragocjenosti tvojih?« zapita Frankopan, pogledav ženi svojoj u oči.

»Dok imam tebe, zlatni moj Krsto, ne treba mi nikakovih dragocjenosti! Ti si mi najmiliji dragulj na tome svijetu!«

Govoreći ove riječi, privinula se krasna žena uz bana Frankopana, komu se oči suzama orosiše od sreće i zadovoljstva.

Sutradan — 1. rujna 1527. — otputovao je banov službenik Martin Hotković sa dragocjenostima iz Velike u Mletke.

*
* *

Na sabor u Križevac dodjoše 4. rujna 1527. mnogi velikaši i plemići. Kako je svatko sa sobom poveo takodjer svoj banderij, sabrala se

ondje znatna vojska. Čim je sabor stvori najnužnije zaključke, počne ban Krsto Frankopan vježbati sakupljenu vojsku. Pri tome nije on zaboravio niti na svojega neprijatelja Ljudevita Pekrija. Kao tobože na vježbu, krene Frankopan na Pekrijev grad (tvrdju) Rasinju, te ga na juriš zauzme i zapali. Iza toga podje na tvrdju Gušćerovac, koja je pripadala Nikoli Pekriju, bratu Ljudevitovu.

Kad je razvalio Gušćerovac, zaputi se Frankopan prema Pakracu. Ovaj grad s velikim vlastelinstvom pripadao je nekada Ivanovcima, te je s njime u 15. vijeku upravljao vranski prior. Kasnije dodje Pakrac u posjed jedne obitelji plemena Teten, koja je po tome gradu uzela pridjev »Pakrački«, odnosno »Pekri«, jer se Pakrac nekada zvao »Pekrec«. Krsto Frankopan zauzme Pakrac, te zapali ovo gnijezdo obitelji Pekri.

Nedaleko Pakraca nalazio se grad Sveti Duh, koji se u latinskim listovima zove magjarski »Szenthlelek«. Pavao Pakrački imao je kćer Anu, koja se zaljubila u kastelana Petra, premda ovaj nije bio plemić. Petrov sin Ladislav dobio je po svome ocu prezime Kastelanović, a po svome djedu Pavlu grad Sveti Duh, radi čega mu se u latinskim poveljama daje magjarski pridjev »Szenthleleki«. Obitelj Kastelanović stekla je kasnije takodjer imanja: Sirač, Miholjac, Rozačnik, Zelinjak i Podgorje-Sv. Martin kod Garića. Pošto je Ivan Kastelanović pristajao uz kralja Ferdinanda, udari ban Krsto Frankopan na njegov grad Sveti Duh i razvali ga do temelja.

Dok je tako Frankopan strahovao u Slavoniji, sabirahu vojsku takodjer njegovi neprijatelji. Vodjom sve vojske postade knez Franjo Baćan, kojega je kralj Ferdinand ponovno imenovao banom hrvatskim. Baćanu se pridružio drugi hrvatski ban Ivan Karlović, koji je iz južne Hrvatske doveo prilično veliku vojsku. S Karlovićem dodjoše knezovi: Nikola Zrinski, Juraj Frankopan Slunjski i Stjepan Blagajski. Iz same Slavonije nadjoše se na okupu: braća Ljudevit i Nikola Pekri, Ivan Kastelanović, Petar Keglević, Ivan Alapić, Franjo Sekelj, Ivan Golec, Gjuro Korlatović, Matija Horvat, literat Pavao od Miketinca, Bernardin Henjej, te braća: Ivan, Krsto i Franjo Svetački. Njima se pridružiše pomoćne čete iz Kranjske, Štajerske i Koruške. Tako je Baćan imao uza se dosta znatnu vojsku.

Iz pakračke okolice zaputio se ban Frankopan u Podravinu, jer je doznao, da će pristaše kralja Ferdinanda iz Štajerske najprije udariti na Podravinu. Radilo se naime u prvom redu o tomu, da Ferdinandovci prevladaju u podravskim tvrdjama i na rijeci Dravi, čime bi Frankopanu onemogućili polazak u Ugarsku i saobraćaj s kraljem Ivanom Zapoljom.

Frankopan je svome prijatelju Ivanu Baniću poručio, neka iz Virovitice dodje u Gjurgjevac, gdje će se sastati čitava vojska njihova. S Ivanom Banićem dodjoše u Gjurgjevac takodjer Urban Baćan iz Voćina i Pavao Krečin, vlasnik Brezovice na istoku od Virovitice.

»A gdje su drugi susjedi tvoji?« zapita ban Frankopan.

»Kako vidiš, nema ih žalibože ovdje«, odgovori Banić.

»Da nijesu možda prešli u neprijateljski tabor?« nastavi zabrinuto pitati Frankopan.

»Za jednoga znadem posve sigurno, da je to učinio.«

»A tko bi to bio?«

»Knez Ladislav More«, odgovori Banić. »On je prije nekoliko dana sa svojom četom otišao iz Orahovice mimo Virovitice put Varaždina.«

»E, brate moj, nikada ja nijesam mnogo držao do toga, što kaže Ladislav More. On je vazda bio prevrtljive ćudi, a pohlepan tudjega blaga.

Sjeti se samo, kako je nepravednim načinom sebi prisvojio grad Orahovicu s velikim imanjem nekadašnjih knezova Iločkih!«

»Ništa zato, dragi Krsto!« počne Frankopana tješiti prisutni Petar Erdedi. »Ako smo izgubili Ladislava Morea, zato smo dobili bogatoga i moćnoga Ivana Ernušta Hampova!«

»Što li to čujem?« veselo zapita Banić. »Zar je Ernušt ostavio kralja Ferdinanda?«

»Ta nikada nije niti bio pravi njegov pristaša!« odgovori ban Frankopan. »Ernušta je doduše Ljudevit Pekri mamio u svoje kolo; ali se Ernušt nikada nije mogao pravo snaći u njemačkoj stranci. Sada je posve naš, te nas je evo bez ikakove zapreke pustio ovamo u svoj grad Gjurgjevac; dapače nam je za opskrbu vojske naše prepustio sav živež u ovdješnjim hambarima svojim.«

»A zašto nas Ernušt nije dočekao u Gjurgjevcu?«

»Čeka nas on u Koprivnici! Ernušt je naime doznao, da Ferdinandovci namjeravaju nahrupiti na Koprivnicu, pa zauzeti tamošnju tvrdju. No ja se nadam, da im ne će uspjeti namjera njihova, jer mi već sutra polazimo prema Koprivnici.«

Sutradan poreda Frankopan svoju vojsku. Imao je na okupu do 10.000 seljaka, koji bijahu oboružani kojekako. Više je vrijedilo konjaništvo. Frankopan je sabrao 3000 konjanika; pošto u Gjurgjevcu nije za cijelu vojsku bilo dosta mjesta, poslao je Frankopan konjanike u nedaleki Brod na Dravi.*) Ovi se sada vratiše u Gjurgjevac, te je cijela poredana vojska zapremila gotovo čitavu cestu od Gjurgjevca do Virja, gdje je takodjer Ernušt imao svoj posjed i tvrdju, koja se zvala »Prodavić«.

Tamo, gdje je sada veliko mjesto »Novigrad«, stajalo je god. 1527. selo »Komarnica«. Ovuda je Frankopan poveo svoju vojsku prema Koprivnici, gdje mu se priključio mladi knez Ivan Ernušt Hampo.

»A gdje su Nijemci?« zapita Ernušta ban Frankopan.

»Upravo jutros vratiše se moje uhode, koje sam poslao u Varaždin, da pripaze na kretanje vojske njemačke«, odgovori Ernušt.

»Pa što ti dojaviše?«

»Rekoše mi, da se njemačka vojska još uvijek nalazi oko Vinice, a Baćan vodi pregovore s Varaždincima. Kako ti je poznato, dragi Krsto, pripadao je »stari grad« u Varaždinu do nedavna kraljici Mariji.. Kraljica je svoj grad u Varaždinu zajedno s velikim imanjem poklonila palatinu Stjepanu Batoru, da ga s time nagradi, što se toliko zauzimao za njenoga brata Ferdinanda. Prema tomu ne boji se Franjo Baćan za stari grad u Varaždinu, jer je ovaj u vlasti Ferdinandovaca«.

»Ali zato će gradjani varaždinski biti Baćanu tvrd orah, o koji će polomiti zube svoje!« primijeti Frankopan.

»Dobro slutiš, bane!« reče Ernušt. »Varaždinci su već preko stotinu godina u neprekidnoj opreci sa vlasnicima staroga grada. Medju

---

*) Kao što danas imamo Brod na Savi i Brod na Kupi, tako smo nekada imali takodjer Brod na Dravi. Ovo selo podrovala je i uništila rijeka Drava, koja često mijenja svoj pravac. Sela nestade god. 1845., dočim je Drava još i kasnije raznašala ostanke mrtvih sa groblja u Brodu. Krajiška oblast dade još iste godine 1845. nedaleko od Broda podići zgrade za novo selo, u koje se »pod moraš« preseliše stanovnici iz Broda na Dravi. Pošto je god. 1845. vladao kralj Ferdinand V., odredila je krajiška oblast, da se novo selo ima zvati »Ferdinandovac«. I nova župna crkva u Ferdinandovcu bude posvećena sv. Ferdinandu. Žitelje Ferdinandovca zovu Gjurgjevčani još i danas imenom »Brodjani«.

njima ima sijaset neriješenih sporova, radi kojih se već više puta prolilo i krvi. Pošto sadašnji vlasnik »staroga grada« pristaje uz Ferdinanda, prijedjoše svi gradjani varaždinski u stranku našega kralja Ivana Zapolje«.

»Živjeli Varaždinci!« čuli se poklici hrvatskih velikaša i plemića, koji su pratili razlaganje Ernuštovo.

»Uzalud se Baćan napreže«, nastavi Ernušt, »da varaždinskim gradjanima dokaže, kako će za njih biti bolje, ako što prije ostave Zapolju i priznadu Ferdinanda. Varaždinci znadu, da Baćan nije jači od Frankopana. Oni imaju dosta čvrste bedeme oko svoje varoši, pa mogu neko vrijeme odbijatj napadaje Baćanove, jer dobro znadu, da ćeš im naskoro u pomoć doći ti, dragi bane!«

»I hoću, ako mi Bog dade zdravlja!« odgovori Frankopan. »Još danas krenut ćemo put Varaždina!«

* * *

U vojsci bana Krste Frankopana nalazio se mladi hrvatski plemić Ivan Zermeg iz križevačke županije. Zermeg je kasnije na latinskom jeziku opisao borbu izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca.**) On pripovijeda, kako se Frankopanova vojska 22. rujna 1527. utaborila kod Ludbrega, pa na ovo dodaje:

»U to stigoše glasnici, koji dojaviše, da njemačka stranka hoće pokušati sreću u boju. Veseo zbog toga ustade Frankopan (23. rujna) ranom zorom, kako bijaše navikao, te počne u redove stavljati vojsku svoju. Naprvo postavi konjanike, zatim pješake, pa onda kola sa slabijim konjima, te mladiće i prtljagu. U ovom stražnijem bojnom redu bio sam takodjer ja. I nama bude dana zastava, te odredjeni upravitelji i vodje, koji će nas voditi i ravnati.

Sam je Frankopan obilazio bojne redove i bodrio vojnike. Došao je i do naše skupine, te nam je visokim glasom govorio: »Mladići, dječaci! Budite hrabra srca! Sada se naučite, kako treba odolijevati neprijatelju! Neka vas ne plaši bojna vika, a niti grmljavina topova i udaranje bubnjeva; to su naime slasti vojničkoga života, a ne znakovi užasa. Tko medju vama ima mač, neka ga trgne, jer je neprijatelju strašan sjaj svijetloga oružja«. Izrekav ovo, svratio se ban drugamo.

Dok smo išli tako poredani, vratiše se oni, koji bijahu poslani naprijed, da razvide, gdje li nas očekuje neprijatelj. Ovi javiše, da nigdje nijesu mogli opaziti neprijateljsku vojsku; kada su naime neprijatelji doznali, da je Frankopan spreman za boj, ne usudiše se ogledati s njime, već naglo uzmakoše, te prijedjoše preko Drave po mostu kod Ormuža, grada Luke Sekelja.

Čim je Frankopan doznao za to, odmah povede vojsku prema Zamlači, varoši Franje Baćana, te se ondje i utaborio. Sutradan (24. rujna) u doba zajutarka dodjoše pred Frankopana poslanici varoša Varaždina, te mu se poklone i predadu ključeve varoških vrata. Ne htjede se predati samo grad (tvrdja), u kojemu je zapovijedao palatinov službenik Pavao Kečkeš.

Slijedeći dan (25. rujna) — bila je srijeda — utaborio se Frankopan pred Varaždinom, da silom zauzme grad. Čim je tabor bio uredjen, ras-

**) Zermegovo djelo nosi naslov: »Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem Ungariae reges«, a štampano je u Schwandtnerovom zborniku: »Scriptores rerum Hungaricarum«, svezak II. str. 382—415.

pravljalo se u vijeću ovoga dana — kao što i narednoga (26. rujna) — o tomu, da li bi se do kraja provela opsada grada ili bi se prešlo preko Drave, te bi se pošlo u one županije, koje su Frankopana zaklinjale i molile, neka dodje k njima, jer da su pod njegovim vodstvom pripravne podnijeti sve nevolje za svoga kralja, koji je već protjeran iz svoje prijestolnice.

Kako sam čuo od svoga tasta (Mije Tomadocija), koji je u vijeću bio prisutan, odlučilo je vijeće, da se — s obzirom na to, što je gospodin Frankopan sve započeto dosada sretno priveo kraju, — ne dade, da grad Varaždin ostane zaposjednut od neprijatelja; treba dakle, da se onim županijama pismeno javi, neka se drže hrabro; čim ban zauzme grad, što se nada za kratko vrijeme polučiti, odmah će bez oklijevanja k njima doći, te im pružiti ono, što dade Bog i sreća.

Poslije toga zaključka i završenog vijećanja počne Frankopan činiti sve priprave za opsadu; on dade kopati šanceve, prigotavljati ratne strojeve, a u jarcima namještati pješake za čuvanje strojeva. Sve se to radilo u Frankopanovoj prisutnosti i pod njegovim nadzorom.

Bilo je nekako u vrijeme večernje (izmedju 4 i 6 sati poslije podne): Ivan Banić, Ivan Tah i moj tast igrahu se karata, a mi smo mladići oko njih stajali. Na jednom se iz grada oglasiše dvije lumbarde, a naskoro iza toga takodjer ručna puška. Nemalo poslije toga donese nam Frankopanov momak vijest, da je njegov gospodar ranjen tanetom iz lumbarde.

Kao gromom ošinuti i prestravljeni ostaviše (Banić, Tah i Tomadoci) igru, te poletiše iz šatora. I mi podjosmo za njima, kad li evo dolazi Frankopan, sjedeći na konju, kao da nije ozlijedjen.

»Kako ti je, dragi Krsto?« zapita Ivan Tah, priskočiv k ranjenom banu Frankopanu.

»Kako se Bogu svidjelo!« odgovori Frankopan.

Ban se počne spremati, da sidje s konja dolje. Ivan Banić htjede mu pomoći, ali ga ban u tome zapriječi.

Premda je rana bila smrtonosna, ipak udje Frankopan bez ičije pomoći u svoj šator. Odmah dovedoše kirurge, da ranu ogledaju, pa da Frankopanu pomognu, ako imade lijeka.

Ipak se odustalo od liječenja, kada su kirurgi ogledali ranu, kroz koju su izlazile izmetine, jer je Frankopanovo tijelo bilo probijeno izmedju pupka i stegna.

Sam Frankopan osjećao je, da mu nema lijeka. Zato dade dozvati sve, koji bijahu ugledniji u vojsci, tako velikaše kao što i plemiće. Ban ih je opomenuo, neka ne odustanu od započetog posla; osobito im je preporučio, neka do kraja provedu opsadu Varaždina.

»Zatim prijedjite preko Drave«, — svjetovao je Frankopan — »te se združite s Ugrima, da djelima dokažete svoju vjernost kralju bjeguncu. Čim naime kralj razabere vašu spremnost, odmah će se sa svojima vratiti, pa time protivniku svome sve pomrsiti.«

Vrhovno vodstvo svoje vojske povjerio je Frankopan vranskom prioru Ivanu Tahu, kao čovjeku, koji je odgojen na turskoj krajini, te je mnoga preslavna djela vidio ili je za njih čuo.

Svi prisutni velikaši i plemići obećaše, da će učiniti, kako zapovijeda ban Frankopan. Ipak se dogodilo posve drugačije. Slijedeće naime noći (od 26. na 27. rujna) nije u logoru ostao nijedan pješak. I mene su neki moji kmetovi, koji bijahu na vojni, odveli u moj dom kroz bespuća, klance i gore.«

U jutro 27. rujna 1527. umirao je slavni ali nesretni hrvatski ban Krsto Frankopan. Časomice hvatala ga je nesvjestica. Oko njega stajahu Ivan Tah, Petar Erdedi, Ivan Banić, podban Mirko Bradač, protonotar Hobetić, Ivan Turoc, Ladislav Ratkaj, Matija Brodarić i još neki plemići hrvatski. Svima se na licu odrazivala golema žalost radi nenadane nesreće, koja je zadesila bana Frankopana.

»O Bože, o Bože!« uzdisao je Petar Erdedi. »Zar da našega Krstu izgubimo upravo sada, kada ga najviše trebamo!«

»Kako će se obradovati Ferdinandovci, kada začuju, da je poginuo ban Frankopan!« reče Ivan Tah.

»Njegova će smrt neizrecivo oslabiti, a možda i uništiti stranku Ivana Zapolje u Hrvatskoj!« dometne podban Bradač.

»Ne će!« vikne Frankopan, komu se u tome času vratila svijest. »Zapoljinci ne smiju propasti!«

»Umiri se, dragi Krsto!« uze ga tješiti Ivan Banić. »Dok je mene živa, ne će u Hrvatskoj nestati Zapoljinaca!«

»Hvala Ti, dragi Ivane za ovu izjavu!« okrene se Frankopan k Ivanu Baniću i zahvalno mu stisne desnicu.

»Svi ćemo po mogućnosti nastojati, da uzdržimo djelo, koje si ti započeo!« reče Ivan Tah.

»Dobro, dobro!« šaptao je Frankopan, komu se oči polako zatvarahu. »Tebi sam predao vojsku, pa ti sada radi, kako najbolje znadeš.... Nadam se.... ne ćeš dopustiti,.... da...«

Ban nije mogao dovršiti ovu izreku, jer je uslijed gubitka krvi opet pao u nesvijest.

»O bijedni moj Krsto!« uzdahne opet Petar Erdedi. »Bolje je, da te ostavlja svijest, nego li da vidiš, kako te ostavljaju vojnici tvoji! Meni hoće srce pući od žalosti!«

»Koliko nam je uopće još preostalo vojnika?« zapita Ivan Ernušt.

»Samo oko tisuću konjanika!« odgovori Tah.

»Onda mi ne smijemo dulje ostati ovdje pred Varaždinom!« upozori Ernušt. »Ta nije isključeno, da će se ovamo iz nedalekog Ormuža vratiti Franjo Baćan, čim doznade za banovu nesreću.«

»Ne samo da to nije isključeno«, reče Tah, »već je dapače gotovo sigurno, da će se Baćan još danas vratiti.«

»Uhode mi rekoše, da je Pavao Kečkeš, kaštelan tvrdje varaždinske, prošle noći poslao Baćanu u Ormuž svoje glasnike. Ovi su Baćanu bez dvojbe javili, da je Frankopan ranjen, a uplašena vojska njegova da se razilazi na sve strane.«

»Tu nema dakle više oklijevanja!« reče Ernušt. »Maknimo se s ostatkom vojske, dok je još vremena!«

»Ali kuda ćemo s ranjenim banom?« zapita Erdedi.

»Kuda?« odgovori Ernušt. »Valjda ga ne ćemo ostaviti ovdje u šatoru! Povezite ga k meni u Koprivnicu! Tamošnja tvrdja zaštitit će bijednoga Frankopana barem u času njegova umiranja.«

»Dobro!« reče Ivan Tah. »Ja primam tvoju ljubeznu ponudu, pa kao vrhovni vojvoda odredjujem, neka se vojska odmah spremi za put, jer ćemo krenuti prema Koprivnici.«

»Tako je!« odobriše prisutni velikaši i plemići, te podjoše iz šatora k svojim četama.

* *

Jedan sat poslije toga digne se banova vojska ispred Varaždina, te krene put Koprivnice. Naprvo na kolima vozio se ranjeni ban Krsto Frankopan, koji je ležao u dubokoj nesvijesti. Oko njegovih kola i pred njima jašili su neki hrvatski velikaši i plemići. Svi bijahu teško zamišljeni radi goleme nesreće, a morio ih je i strah radi neizvjesnosti, kojoj idu u susret.

Kad je vojska stigla u Martijanec, pričinilo se Petru Erdedu, da se banu Frankopanu vraća svijest.

»Kako ti je, dragi Krsto?« zapita Erdedi.

»Ah, ti si tu, mila moja Katice!« tiho je izgovarao ranjeni Frankopan, ne otvorivši oči svoje.

»Bijedni naš ban misli, da je uz njega dobra žena njegova!« šapne Erdedi knezu Ivanu Baniću.

»Ne boj se, dušice moja!« nastavio je Frankopan govoriti gotovo nečujno. »Meni je dobro... Ništa me ne boli... baš ništa!«

»O jadni naš bane!« uzdahne knez Banić, komu se oči orosiše suzama. »Koliko te trebamo, a ti nas ostavljaš!«

Frankopan nije više toga čuo, jer se po jačem disanju opazilo, da opet spava.

»Ne ćemo odmah nastaviti put!« reče Ivan Tah. »Neka se vojska odmori; dotle će dobri naš ban mirno spavati«.

»Bojim se, da će naskoro za uvijek usnuti!« reče Erdedi.

»I ja isto slutim!« dodade Ivan Ernušt.

Četvrt sata spavao je Frankopan posve mirno. Tada se najednom počne u kolima micati, a onda naglo sjedne i otvori oči.

»Isuse!« vikne ban. »Slatki Isuse!... Evo me, evo!... Ja te već slijedim!... Povedi me sa sobom!«

Opet se banu zatvore oči, te on naglavce pade na jastuk. Petar Erdedi pridje k banu i upre svoj pogled u lice njegovo.

»Bože moj!« reče Erdedi. »Kako li to izgleda naš ban! Lice mu je blijedo kao kod mrtvaca!«

Banić prigne svoju glavu nad banova krsa, pa naćuli uši, da uzmogne pratiti djelovanje srca banova.

»Kuca li mu srce još uredno?« zapita Ernušt.

»Smirilo se!« odgovori Banić žalosnim glasom.

»Izgubili smo najboljega bana svoga!« reče Erdedi.

Teška tuga zahvati sve prisutne velikaše i plemiće hrvatske. Za čas vidio si, kako ovi junaci padoše na koljena oko Frankopanovih kola, da izmole molitvu za mrtvoga bana. Ova im je molitva išla od srca, ali ju prekidahu teški uzdisaji, koji se polako pretvarahu u tiho jecanje...

»A što ćemo sada?« zapita Erdedi iza podulje stanke.

»Nastavimo put u Koprivnicu!« odgovori Ivan Tah.

»Hoćemo li Krstu pokopati u Koprivnici?« zapita Ernušt.

»Nipošto!« odgovori Erdedi. »Frankopani imaju svoju grobnicu u Modrušama pod planinom Kapelom. Onamo ćemo prevesti mrtvo tijelo ljubljenoga bana našega!«

»Tako je!« potvrdi Banić. »Ali najprije moramo o nenadanoj smrti Frankopanovoj obavijestiti banicu našu!«

»Gdje li se nalazi udovica Frankopanova?« zapita Ernušt.

»Banica je 4. rujna iz Velike kod Ravna otputovala u Zagreb, gdje u kraljevskoj palači sigurno niti ne sluti o nesreći, koja ju je stigla!« odgovori Erdedi.

»Odmah joj pošaljimo glasnika s porukom, neka bez oklijevanja dodje u Koprivnicu, gdje će tekar doznati, što li se zbilo!« reče Ivan Tah.

Glasnik na konju odjuri prema Zagrebu, a vojska s mrtvim tijelom banovim krene prema Koprivnici. Kad je vojska stigla u nedaleki Ludbreg, dojaši za njom neki čovjek iz Varaždina.

»Gdje je vodja?« zapita ovaj čovjek.

»Za mene pitaš?«, javi se Ivan Tah. »Tko te šalje i kakve li nam nosiš glase?«

»Šalje me gradski sudac iz Varaždina. On vam poručuje, da je Franjo Baćan sa svojim konjanicima iz Ormuža krenuo prema Varaždinu, kamo je sigurno već i dospio. Nema dvojbe o tomu, da Baćan ide u potjeru za ranjenim banom Frankopanom«.

»Hoćemo li Baćana dočekati ovdje?« zapita Banić.

»Nipošto!« odgovori Ivan Tah. »Baćan ima mnogo brojniju vojsku, nego li je naša. Ne smijemo svoje konjanike izvrgnuti boju, koji bi nam donio siguran poraz!«

»Što ćemo dakle učiniti?« zapita Erdedi.

»Treba da pospješimo svoj put u Koprivnicu, koja je dobro utvrdjena«, odgovori Ivan Tah.

»Mi doduše možemo ovaj put prejašiti za dva dobra sata«, primijeti Ernušt; »ali ne možemo tako juriti s kolima, na kojima se vozi mrtvo tijelo Frankopanovo!«

»E, onda nam ne preostaje drugo, već da kola s mrtvim banom putuju iza nas«, odgovori Ivan Tah. »Mi ćemo uz kola ostaviti desetak konjanika kao pratnju. Nadam se, da će i kola još za vremena dospjeti u Koprivnicu; ako ih pak na putu stigne Baćan sa svojom vojskom, ne će moći ništa nauditi mrtvome protivniku svome!«

Po Tahovoj odredbi krenuše hrvatski velikaši i plemići sa svojim konjaništvom prema Koprivnici, kamo stigoše pravodobno i bez ikakove zapreke .Naprotiv su kola s mrtvim banom Frankopanom na putu mirno prošla samo kroz Globočec, Čukovec, Torčec, Bolfan i Cvetkovec. Kada su kola prešla preko Glibokoga potoka prema Subotici, opaze vojnici iza sebe u znatnoj udaljenosti gustu prašinu.

»To su neprijatelji!« počnu vikati vojnici, koji su pratili mrtvo tijelo Frankopanovo. »Bježmo, jer će nas poklati!«

Vojnici ostave kola, te poput strijele odjure na konjima preko Subotice u Koprivnicu. Uz kola ostade jedini Martin Hotković, koji se prije tri dana s novcima vratio iz Mletaka, gdje je po Frankopanovoj želji prodao dragocjenosti banice hrvatske.

»Ja ću ostati ovdje, makar me banovi neprijatelji i ubili!« reče Hotković. »Kad sam Frankopanu vjerno služio za života njegova, ne ću ostaviti niti mrtvoga gospodara svoga!«

Naskoro dojuri do kola oveća konjanička četa, koju je vodio Ljudevit Pekri.

»Što ti radiš ovdje?« zapita Pekri mladoga Hotkovića, koga odmah okruže konjanici.

»Čuvam mrtvoga gospodara svoga«, odgovori Hotković.

Pekri pridje do kola, te odgrne gunj, kojim bijaše pokriveno mrtvo tijelo bana Frankopana.

»Oho!« začudi se Pekri. »Što vidim? ... Ti si to, razbojniče! .... Ipak je vrag došao po svoje!«

Hotković se na ove riječi počne zgražati. Sa duboko osjećanom boli promatrao je Hotković, kako se Pekri zlorado smije nad lješinom protivnika svoga.

»Hehehe! Brzo si, Frankopane, dobio plaću za svoja zla djela! ... Da, da! To ti je nagrada za palež tudjih gradova! ... Meni je zadovolj-

ština u tome, što istodobno vidim mrtvoga razbojnika, kada gledam onamo« — Pekri pokaže rukom na zapad — «razvaline svoga grada Rasinje«.

»Nemojte, gospodine, mrtvoga našega bana nazivati razbojnikom!« opomene ga Hotković.

»Što?!...« razljuti se Pekri. »Ti se usudjuješ meni štogod predbacivati? Sigurno si i ti sukrivac Frankopanovih zločina!«

»Nikada još nijesam počinio kakav zločin!« branio se Hotković. »A nije lijepo, da okrivljujete nevinoga čovjeka!«

»O, ti huljo jedna! Zar ćeš ti sa mnom tako govoriti!« vikne Pekri, te s rukom udari Hotkovića po licu.

»Volim, da mene tučete, nego li da vrijedjate mrtvoga gospodara moga!« izjavi Hotković.

»E, čekaj ti, ništarijo, čekaj!« rasrdi se Pekri još više. »Pribavit ću ja tebi veći užitak!«

Pekri ostavi Hotkovića, te opet pridje do kola i zagleda se u mrtvoga bana Frankopana.

»Mi ne ćemo ovu lješinu pokopati!« reče Pekri.. »Frankopan je četiri naša grada razvalio, pa s time dokazao, da nije vrijedan, da počiva u hrvatskoj zemlji«.

»Valjda ga ne ćete sahraniti u tudjini?« primijeti Hotković.

»Šuti, lopovska slugo!« vikne Pekri. »Ne pada mi na pamet, da Frankopanovu lješinu prevažam u tudju zemlju... O, ne!... Mi ćemo njegove ostanke voziti samo četvrt sata... do moje Rasinje! Tamo imam tri kudrova, koji mi vjerno čuvahu moje gospodarstvo. Ovim psima treba dati nagradu! Zato ćemo Frankopanovo tijelo razrezati na komadiće, pa ih pružiti mojim psima! Neka se moji psi pogoste s neobičnom pečenkom! Tako će u pasjem želucu nestati uspomene slavnoga i junačkoga bana Frankopana!«

»Pa zar se vi, gospodine, ne bojite suda božjega?« zavapi Hotković, koji se sav tresao od silne uzbudjenosti, slušajući, kakvu groznu osvetu sprema Pekri mrtvome protivniku svome.

»Ako ne zašutiš, ljuta gujo, postat ćeš i ti zalogajem pasa mojih!« zaprijeti mu Pekri.

U tome času dojaši onamo ban Ivan Karlović sa svojim konjanicima i s nekoliko plemića hrvatskih.

»Pogodi, bane, tko tu leži u kolima?« veselo zapita Pekri.

Mjesto da mu odgovori, pridje Karlović do kola, te se lecne, ugledav u njima mrtvoga Frankopana.

»Zar ti je žao, što je mrtav ovaj skot ljudski?« začudi se Pekri. »Budi sretan, da smo se toli brzo riješili toga najvećega razbojnika!«

»Kako se to usudjuješ govoriti o Krsti Frankopanu?« ukori ga ban Karlović.

»Ta on je bio ljuti naš neprijatelj!« branio se Pekri.

»Istina je doduše, da nam je Frankopan bio protivnik«, odgovori Karlović. »No zato smo se mi borili protiv njega, dok bijaše živ. Nenadana smrt Frankopanova riješila nas je teških briga, jer ćemo brzo biti gotovi s ostalim protivnicima svojim. Smrt pomiruje i neprijatelje! Nemamo dakle nikakova prava, da ružimo i grdimo mrtvoga Frankopana.«

»E, tako govoriš ti, bane, koji nijesi ništa pretrpio u ovom gradjanskom ratu. No ja moram dobiti zadovoljštinu za gradove, koje mi je Frankopan dao razoriti!«

»Ta valjda ne namjeravaš, da se osvetiš lješini mrtvoga neprijatelja svoga?« zapita Karlović porugljivo.

»Zašto ne?« vikne Pekri. »Ja sam ovoj lješini izrekao sud neposredno prije tvoga dolaska«.

»Kakav sud?« pogleda mu Karlović oštro u oči.

»Frankopanovu ću lješinu baciti mojim psima za hranu!«

»Ne ćeš toga učiniti!« vikne Karlović.

»A tko bi mi to mogao zapriječiti?« zapita Pekri.

»Ja i cijela moja vojska!« odgovori Frankopan. »Kao ban hrvatski ne mogu dopustiti, da tkogod u ime osvete izvodi takova divljaštva! Isus nas je učio, da moramo opraštati neprijateljima svojim! A znadeš li, tko polučuje najveću pobjedu?«

»Tko?« zapita Pekri.

»Onaj, tko svlada samoga sebe!«

»Tako je!« potvrde prisutni plemići hrvatski.

»Ako imaš priliku, da se osvetiš svomu neprijatelju, ali se hotimice ne poslužiš s ovom prilikom, tada ćeš u srcu svome osjetiti neku osobitu slast, koja će ti podati najljepšu zadovoljštinu!«

»Ti si, bane, apoštol mira u Hrvatskoj!« reče Pekri iza kratke stanke. »Tvoje su me riječi razoružale!«

Martin Hotković pridje k banu Karloviću i počne mu cjelivati ruku.

»Tko si ti?« zapita Karlović začudjeno.

»Službenik bana Krste Frankopana«, odgovori Hotković. »Meni je povjereno, da mrtvo tijelo gospodara svoga otpratim u Koprivnicu, kamo će sutra po nj doći banova udovica«.

»Nema nikakve zapreke, da izvršiš žalosnu svoju dužnost!« reče Karlović. »Pokojnik bijaše moj protivnik, ali ja ga nikada nijesam mrzio. Reci to i udovici njegovoj!«

»Hvala vam, svijetli kneže!« reče Hotković, poljubiv ponovno Karlovićevu ruku.

Odmah iza toga pokrije Hotković sa gunjem mrtvo tijelo bana Frankopana, te kola krenu put Koprivnice.

U gradskoj vijećnici koprivničkoj složili su hrvatski velikaši i plemići odar, na koji staviše lješinu bana Krste Frankopana. Koprivnički gradjani dolazili su u dvoranu, da još jednom vide ljubljenoga bana svoga i da se pomole za pokoj duše njegove. Medju ostalima dodje u dvoranu neki starac, koji je imao posve bijelu bradu i vlasi. Starac klekne i pomoli se Bogu, a zatim blagoslovljenom vodom poškropi mrtvoga bana. Tada se starac zagleda u banovo lice, a na oči mu navru krupne suze.

»I tebe je, starče, rastužila smrt bana Frankopana!« reče knez Petar Erdedi, koji je promatrao starca.

»Ma kako da ne tužim, kad mi je živo još pred očima ono slavlje, što ga je upravo u toj dvorani prije godinu dana doživio — sada već pokojni — naš ban Frankopan.«

»Ti valjda misliš na sabor, što smo ga u toj dvorani održali 23. rujna 1526?« zapita Erdedi.

»Jest!« potvrdi starac. »Ja sam tada bio sudac grada Koprivnice, te sam kao takav zastupao grad Koprivnicu na tome saboru. Svi smo u Krsti Frankopanu gledali čovjeka, kojega nam je sam dragi Bog poslao za obranu mile naše domovine. Sjećam se, kako je tada knez Karlović predložio, neka Frankopana izaberemo svojim vojvodom u ratu protiv Turaka. Svi smo mi oduševljeno prihvatili Karlovićev prijedlog; jednako smo na poziv hercega Petra Perena isklicali Frankopana gubernatorom kraljevstva hrvatskoga. Nikada ne ću zaboraviti onoga prizora, kada su protonotar Baltazar Hobetić i mladi knez Ivan Zrinski podigli Frankopana tri puta u vis, kako to traži stari običaj hrvatski. Tada smo svi zanosno kli-

*

cali Krsti Frankopanu, koji evo danas.... u toj istoj dvorani.... leži na odru!... O Bože!...«

I zarida starac gorko, kao da je s Frankopanom izgubio koga od svojih potomaka; kroz plač jedva je na prekide izgovorio:

»Da je tane... pogodilo mene..„ a ne bana..., kojega bi naša domovina još dugo i često trebala!...«

»E, dragi starče! Nedokučivi su nama putevi Gospodnji!« reče Erdedi, pogledav prema vratima, na kojima se pokazalo više osoba.

»Krsto moj!« vikne krasna gospodja, pošavši prema odru. »Slatki moj Krsto!... Zar već nemaš riječi za Katicu svoju?«

Duboko tronuti slušali su Erdedi, Banić, Tah i Ernušt, kako je gorko plakala udovica bana Frankopana.

»Nije mi žalosna sudbina moja dopustila ni to, da budem prisutna u času smrti ljubljenoga muža svoga! Drugi su ljudi zaklopili Krstine oči, koje bijahu za mene čitav jedan svijet!«

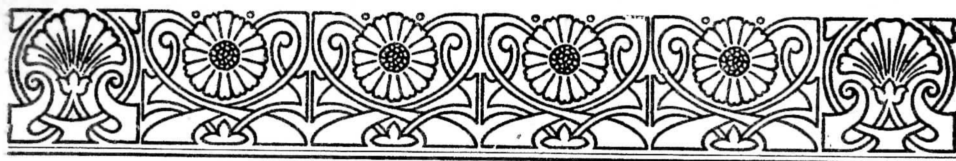
Nitko nije ni pokušao, da nesretnoj ženi smeta u neprekidnom plaču njezinom.

»Ta čime bi ju i mogli tješiti?« šapne Ivan Tah mladomu knezu Erneštu.

»Kratkotrajna bje sreća našem raju na toj zemlji!« reče gospodja, gladeći svojom rukom crne i već nešto prosijede vlasi banove.

Kada se gospodja ipak malo umirila, počnu se gospoda s njom dogovarati o sprovodu bana Frankopana. Zbog ratnoga vremena nije se dakako moglo niti pomišljati na to, da Krsto bude pokopan s onim sjajem, kakav bi se razvio u mirno doba. Najbolji prijatelji Frankopanovi ne usudiše se niti poći na sprovod, jer bi ih mogli pohvatati pristaše kralja Ferdinanda. Tako se desilo, da je tek desetak konjanika pratilo kola, koja su iz Koprivnice u Modruše vozila mrtvo tijelo Frankopanovo. Za ovim kolima vozila se banova udovica. Ona je već prije za Frankopana žrtvovala sav svoj imetak; sada je pak s Frankopanom pokopala i svu sreću svoju!

DEVETNAESTO POGLAVLJE.

Koncem mjeseca rujna godine 1527. dolazili su u Budim ugarski velikaši, plemići i zastupnici gradova na sabor, što ga je onamo za 29. rujna sazvao kralj Ferdinand. Istodobno stizahu kralju Ferdinandu radosne vijesti o propasti Zapoljine stranke u Hrvatskoj i Ugarskoj. Već 5. listopada znade kralj, da je poginuo hrvatski ban Krsto Frankopan; zato kralj poziva staleže u Slavoniji, neka na sabor u Budim izašalju svoje odaslanike.[1])

Sam sabor u Budimu otvorio je kralj Ferdinand 7. listopada u kraljevskom dvoru. Ovdje je Ferdinand sakupljenim velikašima razložio svoje pravo na kraljevstvo ugarsko. Kralj se pozivao na brojne ugovore, zatim na svoju ženu Anu, kao kćer kralja Vladislava II., te na svoj izbor u Požunu, kojemu treba sada pribaviti priznanje sabora. Velikaši svečanim načinom priznadoše Ferdinandov izbor; isto učiniše plemići i zastupnici gradova, kojima je vesprimski biskup Salahazi objavio zaključak velikaša.

Sutradan (8. listopada) dodjoše na otvoreni trg pred kraljevskim dvorom svi staleži, t. j. biskupi, velikaši, plemići i zastupnici gradova. Tu je kralj Ferdinand svečano obećao, da će štovati sve pravice i sloboštine kraljevine Ugarske, pa da će s očinskom ljubavlju vladati tako, da nitko ne će požaliti, što ga je uzdigao na prijestolje. Kraljev je govor narodu protumačio biskup Salahazi.

Za krunisanja u Stolnom Biogradu odabrao je kralj Ferdinand 3. studenoga, da do toga dana uzmognu onamo doći kraljeva žena Ana i kraljeva sestra Marija, udovica kralja Ljudevita II. Medjutim je sabor u Budimu nastavio svoja vijećanja o potrebama države.

Na taj sabor u Budim nijesu došli Hrvati iz Slavonije. Oni ne htjedoše ni čuti o tomu, da bi se u Budimu izjavili o priznanju kralja Ferdinanda, jer o tomu može biti za Hrvate govora samo na hrvatskome saboru. Po svoj prilici dogovarahu se Ferdinandovci i Zapoljinci o tomu 6. listopada 1527. u Križevcu, gdje se prviput nadjoše zajedno na okupu. Pravi pak sabor držao se u Križevcu tekar 20. listopada 1527. Ovaj sabor izjavio se jednoglasno za kralja Ferdinanda, čime je ukinut zaključak sabora od 6. siječnja 1527. u Dubravi.[2])

Kraljica Ana vozila se iz Beča u Budim po Dunavu, i to na ladji, kojoj su stijene bile obložene crvenim suknom. Za ovom ladjom kretala se po Dunavu druga ladja, kojoj bijahu stijene obložene crninom; na toj ladji

[1]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, volumen I. str. 132. i 133.

[2]) Šišić: Acta comitialia, vol. I. str. 134.—138.

vozila se kraljeva sestra Marija. Obadvije kraljice bile su u Budimu lijepo primljene, a kralj ih 29. listopada povede sa sobom u Stolni Biograd. Ovamo je 2. studenoga Petar Peren dopremio krunu sv. Stjepana.

Ostrogonski nadbiskup Pavao Vardaj ostavio je već Ivana Zapolju i priznao Ferdinanda za svojega kralja. Premda je Vardaj osobno došao u Stolni Biograd, ipak nije mogao obaviti krunisanje Ferdinandovo, jer još nije dobio iz Rima t zv. pallium, t. j. nadbiskupski plašt. Zato je po zakonu krunisanje preuzeo najstariji prisutni biskup, a to bijaše njitranski biskup Stjepan Podmanicki; dakle onaj isti, koji je 11. studenoga 1526. krunio Ivana Zapolju, postavio je 3. studenoga 1527. krunu sv. Stjepana na glavu Ferdinandovu, a sutradan i na glavu kraljice Ane.[3]) Nitko nije tada ni slutio, da je to posljednje krunisanje, obavljeno u Stolnom Biogradu.[4])

Na krunisanje kralja Ferdinanda u Stolni Biograd dodjoše takodjer hrvatski velikaši i plemići. Medju ostalima bijahu tamo nazočni: hrvatski ban Ivan Karlović, kninski biskup Andrija Tuškanić, senjski kapetan Petar Kružić, slunjski knez Juraj Frankopan, banovi Ivan Horvat i Nikola Giletfi iz Jajca, moslavački knez Petar Erdedi, bogati velikaš Ivan Ernušt, zatim Ivan Kaštelanović od Sv. Duha, te susjedgradski vlastelin Stjepan Deshazi.

Poslije svoga krunisanja potvrdio je kralj Ferdinand osam zakona, što ih je stvorio sabor u Budimu. Važan je zakon, koji kaže, da ne vrijede darovanja, koja je učinio bivši protukralj Ivan Zapolja; naprotiv može svatko zadržati imanje, što ga je dobio od kraljice udovice Marije ili od kralja Ferdinanda. Ivan Zapolja i Stjepan Vrbovečki proglašuju se veleizdajnicima. Ista će kazna stići zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda, virovitičkoga župana Ivana Banića, vranskoga priora Ivana Taha, te Antuna Banića od Bolondoča i Franju Drugeta od Homone, ako se do 25. studenoga 1527. ne poklone kralju Ferdinandu. Sve druge prijašnje pristaše Ivana Zapolje dobivaju već sada potpuno pomilovanje. Sabor je izabrao 16 pravoznanaca, koji će ispitati sve zakone prijašnjih kraljeva, te ih popravljene staviti u novu zbirku, da bude imala pravnu moć za sve državljane. Nitko ne smije kršiti zemaljski mir, a protiv nasilnika ima se postupati brzo i strogo. Svaka kuća platit će kralju po jedan forint u ime poreza.[5])

Iz Stolnoga Biograda zaputio se kralj Ferdinand u Budim. Ovdje je neko vrijeme stanovao u kraljevskom dvoru, a zatim podje stanovati u Ostrogon. Ferdinand je nagradio glavne svoje pristaše, koji mu pomogoše do prijestolja. Vesprimski biskup Salahazi dobije bogatu jegarsku biskupiju i dostojanstvo kraljevskoga kancelara; vrhovni rizničar Aleksije Turzo postade vrhovnim sucem (judex curiae regiae), dočim je palatinov brat Andrija Bator naslijedio Turzova u časti rizničara; Tomo Nadaždi bude imenovan zapovjednikom tvrdje u Budimu, a Franjo Revaj postade kraljevim personalom. Petar Peren potvrdjen je u službi i časti vojvode erdeljskoga.

U težak položaj došao je kralj Ivan Zapolja. Njegov protukralj Ferdinand dao se zakonitim načinom okruniti, a priznao ga je veći dio Ugarske i gotovo cijela Hrvatska. Danomice dobivao je Zapolja vijesti, kako ga

---

[3]) Pray: Annales, knjiga V. str. 145.

[4]) Pošto su Turci 1. rujna 1543. zauzeli Stolni Biograd, nije se Ferdinandov sin Maksimilijan II. mogao kruniti ondje, gdje su krunjeni svi prijašnji kraljevi ugarski. Maksimilijan bio je 8. rujna 1563. okrunjen u Požunu, koji ostade krunidbenim gradom sve do 8. lipnja 1867., kada se kralj Franjo Josip I. krunio u Matijinoj crkvi u Budimu.

[5]) Corpus juris Hungarici, svezak I. str. 355.

napuštaju prvi njegovi ljudi, dapače i takovi, kojima je on učinio puno dobra.

Zapolja nije se mogao nadati, da bi s ostatkom svojih pristaša mogao kralja Ferdinanda istjerati iz Ugarske i Hrvatske. Za ovakav posao trebao bi Zapolja pomoći od koje vanjske države. Ali od koje? Francuski kralj Franjo I. bijaše previše udaljen, te se ograničio na to, da Zapolji šalje novaca za rat. Poljski kralj Sigismund I. nije više bio sklon bivšemu svojemu šurjaku Zapolji. Od njega dakle nije Zapolja mogao očekivati pomoćnih četa; Poljska je ipak Zapolji dobro služila kao zemlja, u kojoj je za novac mogao sabrati dovoljan broj vojnika plaćenika. Druge kršćanske države niti su htjele niti bi mogle Zapolji pomagati u ratu protiv cara Karla i kralja Ferdinanda, premda im nije bilo pravo, što se toliko širi moć habsburške kuće.

Pravu pomoć vojničku mogao bi Zapolji pružiti jedino turski sultan Sulejman II. Zapolja je zaista već prije pomišljao na to, da u skrajnjoj nuždi zatraži pomoć od silnoga vladara turskoga. Tako je on u ožujku god. 1527. bavarskome poslaniku Gašparu Wintzereru izjavio, da će se s Turskom upustiti u savez, ako njemačko carstvo pokuša pomagati njegova protivnika Ferdinanda. Kada je pak Ferdinand provalio u Ugarsku i počeo prijetiti Zapoljinim pristašama, ovi su javno govoriti, da će se združiti s Turcima, — dapače »i sa samim vragom«, — ako ih Ferdinand ne bude pustio na miru.

Poslije poraza kod Tokaja uvidio je Zapolja, da će mu Ferdinand zbilja preoteti krunu i prijestolje. Sada je Zapoljino kršćansko osjećanje podleglo njegovoj vladohlepnosti i ponosu, te on ponovno uze pomišljati na savez s Turcima. U svojoj zaslijepljenosti nije Zapolja predvidjao, kolika pogibelj prijeti Ugarskoj i Hrvatskoj zbog njegovog saveza s Turskom.

U Zapoljinoj službi stajao je »siradijski palatin« Jeronim Laski. Ovaj poljski plemić bijaše izvrstan diplomata; zato ga je Zapolja slao u Pariz kao svoga poslanika. Jeronim Laski vratio se iz Francuske početkom studenoga g. 1527., kad je Zapolja duboko potišten boravio u Debrecinu.

»Vaše je Veličanstvo veoma nujno!« reče Laski.

»Upravo mi stigoše vijesti iz Stolnoga Biograda«, odgovori Zapolja. »Ondje se Ferdinand s velikim sjajem okrunio za kralja ugarskoga i hrvatskoga. Sada vidim, da je za mene sve propalo!«

»Usudjujem se, Vaše Veličanstvo, protusloviti ovakvome mnijenju!« primijeti Laski.

»Uzaludna ti je diplomatska tvoja vještina, Jeronime! Ferdinand bijaše brži i okretniji od mene; zato me je lišio prijestolja, na kojemu sam odviše sigurno sjedio«.

»Ako me Vaše Veličanstvo posluša, mogao bi Ferdinand isto tako brzo Ugarsku izgubiti, kako ju je brzo stekao«.

»Kako to misliš, Jeronime?«

»Neka Vaše Veličanstvo zatraži pomoći od sultana Sulejmana«.

»Pomišljao sam već na to«, izjavi Zapolja. »No ja držim, da bi mi sultan htio pomoći jedino uz uvjet, da mu onda kao vazal njegov plaćam godišnji danak; razumjet ćeš pak, da ja ne smijem pristati na takav uvjet, jer bi me ostavili svi moji prijatelji«.

»Moja će biti briga, da takav uvjet ne dodje u onaj ugovor, što ćemo ga sklopiti s Turskom«.

»A ne će li nam zamjeriti Francuzi, zadjemo li u savez s Turcima?« zapita kralj.

»Neka se Vaše Veličanstvo toga nimalo ne boji!« odgovori Laski. »Ta i sam kralj francuski stoji u tajnom savezu s Turcima!«

U prvi čas ne htjede Zapolja vjerovati riječima Jeronima Laskoga; zato dade dozvati Rincona, koji bijaše na Zapoljinom dvoru poslanik fran-

cuskoga kralja. Rincon potvrdi, da je Franjo I. zaista sklopio savez sa sultanom Sulejmanom protiv cara Karla V. Dok će se Franjo na kopnu tući s Karlom, dotle će Turci pustošiti primorske gradove u Španjolskoj, Siciliji, Sardiniji i u južnoj Italiji, gdje je tada vladao car Karlo kao kralj španjolski.

Poslije toga ne htjede više Zapolja oklijevati. Još istoga mjeseca studenoga pošalje on u Carigrad svoga poslanika Jeronima Laskoga, da u njegovo ime potraži pomoći od sultana Sulejmana II.

*
* *

U srijedu dne 8. studenoga 1527. jašio je kroz Vlašku ulicu u Zagrebu čudan konjanik. Vidjelo se, da je taj čovjek visoka stasa, a ipak se na konju pričinjao mnogo nižim, jer se odviše zgrbio. Jaki brci konjanikovi spustiše se dosta nelijepo; kabanica pak bijaše mu posve mokra i poprskana blatom.

Pred biskupskim majurom u Vlaškoj ulici stajao je vlastelinski činovnik Lacko Fodor, koji se upravo kući vratio iz biskupskoga dvora. Fodor je pred vratima pričekao od znatiželjnosti, da vidi, tko li je taj konjanik, što dolazi u Zagreb.

»A, ti si to, brico!« nasmije se Fodor, prepoznavši konjanika, kada se primaknuo majuru biskupskome.

»Kako vidiš, ja sam glavom!« odzove se brijač Nikola Strugar.

»Čini se, da dolaziš iz daleka«, primijeti Fodor.

»Pogodio si, Lacko!« potvrdi Strugar.

»Pa otkuda po tomu nevremenu?«

»Bio sam u Stolnome Biogradu, gdje smo okrunili novoga našega kralja Ferdinanda i njegovu ženu Anu«

»E, lijepo tebi, koji si vidio takove svečanosti.«

»Još ljepše tebi, Lacko, koji nisi pokisnuo poput mene. Prokleto vrijeme. Cijelim putem od Stolnoga Biograda pratila me je kiša; prestala je padati tekar prije dva sata, kada se već primakoh Dugome selu. Mokar sam ti do kože!«

»To se i vidi po tvome junačkom držanju na konju«, ujedljivo će Fodor.

»Hajde k vragu, prokleti Magjar!« odbrusi mu brijač, te podbode konja i poleti dalje.

Kad je Strugar projašio preko mosta na Medvešćaku, zadovoljno reče: »No, hvala Bogu, sada sam kod kuće!«

U Šoštarskoj ulici igrahu se dječaci, zadirkujući u benavoga Eduarda Nemca. Ovaj bi ih naganjao po vodi i blatu, a dječaci mu dovikivahu svakojake pogrde, od kojih je najblaža bila: »Eda! Džin, džin!«

Kada su dječaci opazili konjanika, pustiše na čas Eduarda, zagledav se u došljaka. Strugar projaši mimo njih i sustavi se pred benavim Eduardom.

»Što je nova u Zagrebu?« zapita Strugar.

»Jaka je kiša padala!« odgovori Eduard.

»Ludo jedna! To vidim i sam!« reče brijač, te odjaši dalje uz brdo prema gornjemu gradu.

Strugar bijaše sav sretan, što je konačno prispio na Markov trg. Jedva se u prvome katu svoje kuće počeo razgovarati sa svojom ženom Sofijom, kad li po njega dođe šegrt njegov s porukom, da ga dolje u brijačnici čekaju »gospoda«. Čim je naime zlatar Juraj Mikulić vidio, da se kući vratio njegov susjed Strugar, odmah se zaputio u brijačnicu. I trgovac Šimun Rogan opazio je iz svoga dućana Strugarov dolazak; zato i njega dovede znatiželjnost u brijačnicu. Mikulić dade iz gradske viječ-

nice dozvati suca Miju Novaka, bilježnika Bartola Vrkljana i kaštelana Blaža Šporara.

»Bog budi s vama!« pozdravi Strugar, stupiv u brijačnicu.

»Zdravo, Nikola!« odzdrave mu prijatelji, rukujući se s njime.

»Ma tu vas je toliko, da bi mogli održati vijeće!« našali se brijač, tražeći stolce za prijatelje svoje.

»E, dragi brico, došli smo mi, da čujemo, kako si obavio svoje poslanstvo«, reče gradski sudac Novak.

»I ja bih rado isto čuti!« izjavi brijačeva žena Sofija, pokazav se na vratima brijačnice.

»E, pa čujte!« migne Strugar s ramenima. »Mene ste na put poslali u dvojakome poslu: da kralju Ferdinandu odnesem izjavu vjernosti i da grad Zagreb zastupam kod kraljevoga krunisanja u Stolnome Biogradu. Ja sam točno izvršio jednu i drugu zadaću svoju!«

»To je lijepo!« pohvali ga sudac Novak. »Ali nas bi zanimalo, da nam potanje ispričaš, kako si obavio posao kod kralja i što si vidio kod krunisanja u Stolnome Biogradu?«

»Dobro! Čut ćete jedno i drugo!« reče brijač. »Ja sam kralja Ferdinanda potražio u Budimu. Ondje morah podmititi kraljeve dvoranike, da me puste pred gospodara svoga. Kralj se 27. listopada udostojao, te mi je milostivo dozvolio, da mu osobno predadem ono službeno pismo, koje smo odlučili sastaviti u posljednjoj sjednici našega gradskoga vijeća. S velikom pažnjom pročitao je kralj Ferdinand ovo pismo, kojim mu naš grad izriče vjernost i obećaje poslušnost. Iza toga ljubezno mi se kralj nasmjehnuo, te me nešto zapitao na latinskom jeziku, kako bijaše sastavljeno i naše pismo«.

»Ti nam dakako ne ćeš htjeti reći, što te je kralj zapitao«, bocne brijača gradski bilježnik Vrkljan.

»Ne rugaj mi se, Bartole!« ukori ga Strugar. »Nitko ne može sve znati! Ako ti znadeš latinski, to spada k tvome zanatu, kao što ja umijem dobro šišati, brijati...«

»I žile otvarati«, dodade zlatar Mikulić.

»Pa i to treba znati, jer bi vas već polovica pomrlo, da vam ne puštam svake godine barem četvrt pinte loše vaše krvi«, reče Strugar samosvijesno. »Ali nemojte misliti, da se ja nijesam mogao razgovarati s kraljem svojim. Kad je naime kralj vidio, da ja ne znam latinski, zapitao me je njemački. Sada mi je dobro došlo, što sam nekada kao brijački pomoćnik dvije godine proveo u njemačkim gradovima, pa tako naučio i jezik njemački«.

»A što te je kralj pitao?« zapita sudac Novak.

»Svašta!« odgovori brijač. »Kralja je zanimalo znati, kako je naš grad velik, kakovi su mu žitelji po zvanju i narodnosti, koliko imamo kmetova, koliko prihoda dobiva Zagreb od svojih kmetova i koješta drugo. Ja sam kralju na sva pitanja odgovarao kratko, ali jasno i točno. Vidio sam, da ga moji odgovori zadovoljiše. Iza toga zamolih kralja u ime našega grada, neka poput svojih predšasnika potvrdi zlatnu bulu, koju je godine 1242. gradu Zagrebu dao kralj Bela IV. Kralj mi je obećao, da će to i učiniti, ali tekar poslije svoga krunisanja. Da pak hrvatski banovi Ivan Karlović i Franjo Baćan u kraljevo ime štite naš grad i stare njegove pravice, izdao mi je kralj Ferdinand još istoga dana ovo svoje pismo«.

»Pismo je latinski pisano, a upravljeno sucu, prisežnicima i ostalim gradjanima na zagrebačkom Griču«, reče gradski bilježnik Vrkljan, te

pročitav pismo,*) nastavi: »Na hrvatskom jeziku glasilo bi kraljevo pismo ovako:

»Ferdinand, milošću božjom kralj Ugarske, Češke, Hrvatske i Dalmacije, princ Španjolske, nadvojvoda Austrije i t. d. Mudri i obzirni, vjerni nama dragi! Od vašega glasnika i pisma primili smo vašu vjernost i poslušnost, koju nama iskazujete i obećajete. Zato smo velemožnoj i poglavitoj gospodi — našemu kapetanu (Nikoli Jurišiću), te Ivanu Torkvatu (Karloviću) knezu Krbavskomu i Franji Baćanu — naložili, da vas i vaš grad sačuvaju i uzdrže u svim starim vašim povlasticama i sloboštinama. O svim drugim poslovima vašim odgovorit ćemo vam po ovomu vašemu poslaniku i gradjaninu; po njemu ćete doznati, kakovu milost osjećamo za vas. Dano u Budimu u petak prije svetkovine blaženih apoštola Šimuna i Jude, godine Gospodnje 1527.«

»To je lijepo!« reče trgovac Rogan.

»Hvala Bogu, sada je naš grad siguran, da ga ne će opljačkati njemački vojnici, što ih u Hrvatskoj uzdržaje kralj Ferdinand«, zadovoljno izjavi sudac Novak.

»A nije li ti kralj Ferdinand ništa predbacio, što je grad Zagreb dosada pristajao uz Ivana Zapolju?« zapita zlatar Mikulić.

»Nije«, odgovori Strugar. »Naprotiv mi je kralj Ferdinand rekao, da posve dobro shvaća, kako se Zagreb nije mogao ponijeti drukčije, nego li Slavonija, koja je nastojanjem Krste Frankopana listom prešla u tabor Ivana Zapolje. No zato se kralj nada, da ćemo odsada mi Zagrepčani stalno pristajati uz njega. Ja sam to kralju čvrsto obećao, a držim, da će se to i ispuniti, jer sigurno ni vi ne mislite drukčije«.

»Ta komu bi za volju išli napuštati kralja, koji nam je potvrdio stare naše pravce?« primijeti sudac Novak.

»Otkako je onako nesretno zaglavio vrijedni naš ban Krsto Frankopan, nemamo baš nikakova razloga, da pristajemo uz Ivana Zapolju, koji je sada evo lišen i krune sv. Stjepana«, reče Mikulić.

»Da, zbilja, sada nam pričaj, kako bijaše u Stolnome Biogradu, gdje se okrunio novi naš kralj Ferdinand?« zamoli trgovac Rogan.

Strugar se ovome pozivu rado odazvao, te je odmah počeo pripovijedati, što li je sve vidio i doživio u Stolnome Biogradu. Ovo je pripovijedanje nastavio i kod krčmara Bošnjaka u Kamenitoj ulici, gdje se na večer toga dana po starom običaju sastadoše svi članovi društva »Vrč«.

»Sretnih li nas, koji smo tako doznali za krunidbene svečanosti, kao da smo i mi boravili u Stolnome Biogradu«, reče lončar Matija Katić.

»Još je sretniji naš brico, koji sada ima dovoljno gradiva za pripovijedanje«, ujedljivo dodade zlatar Mikulić.

»Nemoj ti, Jurica, zadirkivati u našega Nikolu«, uzme Strugara u zaštitu sudac Novak. »Čast Nikoli, jer je ovajput gradu Zagrebu učinio veliku uslugu, za koju mu dugujemo zahvalu«.

»Živio Nikola!« viknu prisutni gradjani, uhvativši vrčeve svoje.

»Nikola je sretno izvršio svoju zadaću«, nastavi sudac Novak. »Time je dokazao, da u njega ima dovoljno sposobnosti i gradjanskih vrlina. Zato bih ja od srca rado, da mi Nikola Strugar bude nasljednikom u mojoj službi i časti«.

---

*) Ovo pismo čuva se još i danas u arkivu grada Zagreba; pismo je štampao Emil pl. Laszowski u zborniku: »Monumenta Habsburgica«,

»Živio budući sudac grada Zagreba!« kliknu gradjani u jedan mah, te počnu vrčevima kucati o vrč brijača Strugara.

* * *

Gusta kiša, koja je neprekidno padala tečajem nekoliko dana, donijela je veliku nesreću novim podanicima grada Zagreba. Sava je naime počela 10. studenoga 1527. naglo rasti, jer je mnogo kiše palo takodjer u Kranjskoj, odakle Sava dobiva jake svoje pritoke. Riječno korito nije moglo u sebe primiti toliko vode; zato se nabujala Sava u noći od 10. na 11. studenoga razlila preko svojih obala. Bujica je snažno zadrla u livade, polja i pašnjake niz lijevu savsku obalu, noseći sa sobom sve, do čega bi doprla.

Bijedni Ličani, koji su na proljeće godine 1527. utemeljili selo Horvati na teritoriju grada Zagreba, prepatiše ove noći mnogo brige i straha. Obitelji: Dorotić, Fočić, Fratrić, Kralj, Lendarić, Požgajčić, Radić i Vrbanović imale su kuće svoje nešto podalje od Save, te im voda nije učinila velike štete. Tim je veća žalost zadesila obitelji: Barbarić, Brajković, Cvetković, Debanić, Galović, Margalić, Skočilović, Boronić, Marenić, Radenić, Dvojković, Barić, Frketić, Škenderović, Radušić, Latinčić, Petrović, Tomić, Hrgović, Oršić, Zidanić i Županić. Ovi su naime ljudi jedva spasili sebe i stoku svoju s nešto pokućtva i odijela, dočim je voda odnijela njihove kuće sa spremljenom krmom i sa cijelim živežem.

U jutro 11. studenoga 1527. čudnovato je izgledala ona livada pred Šoštarskom ulicom, gdje je sada Jelačićev trg. Ovdje se naime utaboriše Ličani iz sela Horvati. Djeca im bijahu na kolima uz ono nešto spašenog odijela, rubenine, posteljine i pokućtva. Po livadi paslo se blago, dočim su žene naricale, a muškarci u jednoj skupini zabrinuto razgovarali.

»Šta ćemo sada?« čulo se općenito pitanje; ali nitko nije znao pravo i utješljivo odgovoriti na takva pitanja.

Gradjani zagrebački iz Podgradja doniješe ubogim Ličanima nešto hrane i puno riječi iskreno osjećanoga saučešća.

Iz Kaptola dodje na ovu livadu stari prepošt Albert Kašuh, koji je po svome sluzi doznao, kakva li je nesreća stigla jadne Ličane.

»Bože moj, Bože moj!« uzdisao je Kažuh. »Vi ste ljudi ove godine već po drugiput unesrećeni. Najprije vam je Turčin popalio staru vašu postojbinu, a sada vam je voda odnijela nove domove vaše!«

»Istina je, prečasni gospodine!« potvrdjivahu Ličani.

»Kolikoj bijedi idemo mi u susret!« jadikovahu žene njihove.

»Da, da!« nastavi prepošt. »Vidim ja to i sam! Zima nam je već pred vratima, a vi tu stojite bez krova i kruha! Ali ne bojte se ljudi! Vi ne ćete propasti . . . . Mi ne smijemo dati, da vi propadnete! Ja ću se pobrinuti, da bez stradanja sprovedete narednu zimu!«

»O Bog vam blagoslovio riječi vaše, prečasni gospodine!« zahvaljivahu mu Ličani, a žene pridjoše, da mu izljube staračke ruke.

Prepošt Kažuh ispunio je svoje obećanje. Odmah naime poslije konventalne mise sazove prepošt sve kanonike na izvanredno vijeće, te im predoči nesreću, koja je zadesila žitelje iz sela Horvati.

»Braćo!« reče zatim Kažuh. »Nama je dragi Bog udijelio svako dobro, te smo posve opskrbljeni stanom i hranom. Mislim, da ćemo se Bogu za primljena dobročinstva najbolje zahvaliti, ako nastradalim Ličanima pružimo ruku pomoćnicu. Svatko od nas ima oveću kuću i razne gospodarske zgrade. Ne će nam dakle biti teško, ako svaki od nas prime pod svoj krov po jednu ličku obitelj. Lako će se za ljude naći kakva sobica, a

ono nešto stoke prehraniti će se u našim stajama. Učinimo li to, ugodit ćemo dragome Bogu, koji nam zapovijeda, da bližnjega svoga moramo ljubiti kao samoga sebe!«

Prepošt je medju kanonicima kao njihov prvak i kao pobožan čovjek uživao veliki ugled. Nitko nije ni pokušao, da se odupre njegovu prijedlogu; naprotiv su kanonici s općenitim povladjivanjem pokazali, da rado pružaju pomoć unesrećenim Ličanima.

Izlazeći iz vijećnice svoje, zapute se kanonici zajedno s prepoštom ravno u Šoštarsku ulicu, da odmah oživotvore svoju namjeru, jer »dvostruko daje, tko brzo daje.«

Na livadi pred Šoštarskom ulicom nastade medju Ličanima neka uzbudjenost, kad opaziše povorku od preko dvadeset kanonika. Slatka nada u brzu pomoć obuzela je Ličane.

»Idu prečasna gospoda!« klicahu muževi.

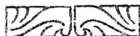
»Evo medju njima i dobroga prepošta!« dodavahu žene.

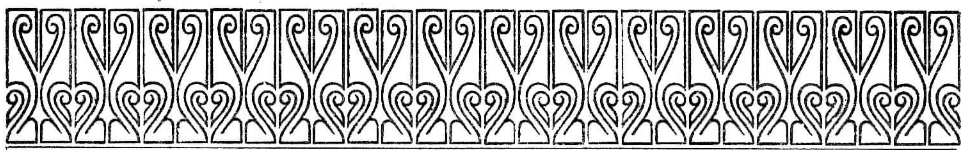
Kada su kanonici stigli k Ličanima,, pozdraviše ih ovi s najvećim počitanjem.

»Rekoh vam, ljudi, da ne trebate zdvajati radi nesreće, koja vas je snašla!« počne govoriti sijedi prepošt. »Prvostolni Kaptol zagrebački stvorio je odluku, da će vam pružiti svoju pomoć. Tečajem ove zime naći ćete potpunu opskrbu u našim kurijama!«

»Hvala vam!« klicahu muževi i žene, kojima se oči orosiše suzama od radosti i zadovoljstva.

Svaki kanonik odabere po jednu obitelj, te ju povede u svoju kuriju. Stanovnici Šoštarske ulice imali su prilike, da vide čudnu karavanu, koja je s njihove livade krenula prema Kaptolu.

DVADESETO POGLAVLJE.

Usred plodne Podravine stoji trgovište Virovitica. Ovo je mjesto veoma staro, a po svojoj prošlosti spada medju najznatnija hrvatska mjesta. Tu je već početkom 13. vijeka bilo sjedište velikog imanja, kojemu je pripadao takodjer Lipovac kod Slatine. Prihod s ovog imanja išao je našim kraljicama, koje su s time uzdržavale svoje posebno dvoranstvo.

Kako je Virovitica bilo kraljičino imanje, izuzeta je ona iz okvira ogromne križevačke županije, pod koju je spadao takodjer sav zapadni dio današnje županije virovitičke do rijeke Karašice. Imanje virovitičko postade posebnom županijom, kojom je upravljala kraljica. U sjedištu svake županije mora biti tvrdja; zato je takovu tvrdju dobila i Virovitica. Tamo, gdje je danas veliki dvor vlastelinstva virovitičkoga, stajala je sve do godine 1777. jaka tvrdja, koja bijaše sagradjena po svoj prilici još u 13. vijeku. Ova tvrdja imala je debele zidove u obliku četverokuta; ove su bedeme štitile četiri kule, visoke poput tornjeva. Od cijele nekadašnje tvrdje sačuvaše nam se jedino ulazna vrata; dobro se još poznaju zemljani nasipi, koji su okruživali tvrdju, naokolo nasipa stoji s vodom ispunjena graba.

Često su u Viroviticu dolazili članovi kraljevskoga dvora. Tako je ondje godine 1234. boravio herceg Koloman, sin kralja Andrije II., a brat kralja Bele IV. Koloman je sve do svoje smrti godine 1241. upravljao kraljevstvom hrvatskim. Njemu je pripadalo takodjer vladarsko pravo; zato je i mogao Viroviticu uzdignuti na čast slobodnoga trgovišta. Koloman je naime godine 1234. posebnom poveljom podijelio razne povlastice; medju ostalim on je dozvolio, da stanovnici trgovišta Virovitice mogu sami sebi birati svoga suca (načelnika). U toj listini naročito kaže Koloman, da je Virovitica »veliko mjesto«.

Sam kralj Bela IV. boravio je u Virovitici godine 1242., kada se u Ugarsku vraćao iz hrvatskoga Primorja, kamo je utekao pred Mongolima. Tom prigodom izdao je kralj u Virovitici onu »zlatnu bulu«, kojom je Zagrebu podijelio čast slobodnoga i kraljevskoga grada.

U Virovitici nalazila se kovnica novca. Tada je naime Hrvatska imala posebne svoje novce. U virovitičkoj kovnici kovani su maleni srebreni novci, t. zv. denari, kojih je stotinu činilo jedan zlatan forint (dukat). Pošto je ove denare dao kovati ban, a ne kralj, zovu se oni takodjer »banovice«. Sve do danas sačuvalo se dosta takovih denara, koji su tečajem 13. vijeka (naročito oko godine 1270.) bili kovani u Virovitici. Hrvatske denare primali su takodjer žitelji južne Ugarske, dočim ugarski denari nijesu tada vrijedili u Hrvatskoj.

Dulje je vremena u tvrdji virovitičkoj oko godine 1280. stanovala kraljica Jelisava, majka kralja Ladislava Kumanca. Rano je u Virovitici postojao franjevački samostan s crkvom blažene djevice Marije. Ovaj naime samostan spominje se već godine 1280., dočim je župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana najstariji spomen u popisu župa zagrebačke biskupije od godine 1334.

U starome gradu virovitičkom stanovao je knez Ivan Banić, oduševljen pristaša kralja Ivana Zapolje. K Baniću dodje 12. siječnja 1528. u pohode knez Petar Mrsinjski. Premda je Petar bio daleki rodjak bana Ivana Karlovića, ipak nije on pristajao uz kralja Ferdinanda, već uz kralja Ivana Zapolju.

»Kakove mi donosiš vijesti?« zapita knez Ivan Banić.

»Ovaj put su moje vijesti veoma žalosne!« odgovori Petar Mrsinjski.

»Što se za Boga opet dogodilo?«

»Turci su zauzeli grad Jajce.«

»Nije moguće! Jajce je nepredobitna tvrdja, jer ima izvrstan položaj i silne bedeme.«

»Žalibože ipak je tako, dragi Ivo.«

»Ali kako se to moglo dogoditi?« zapita Banić, koji je ustao, te uzrujano hodao.

»Krivnjom kralja Ferdinanda«, odgovori Petar Mrsinjski. »Grad je došao u vlast kralja Ferdinanda 5. studenoga 1527., kada se Ferdinandu pokloniše obadva jajačka bana: Ivan Horvat i Nikola Giletfi. Od toga dana imao se kralj Ferdinand brinuti za obranu Jajca.«

»No lijepo li se pobrinuo!« uzdahne Banić.

»Ferdinand je kapetanom grada Jajca imenovao Stjepana Grabovačkoga. To je naš zemljak, rodom iz Podravine. Kažu, da bi Grabovački bio sposoban za obranu Jajca, kad bi tvrdja bila opskrbljena s većom posadom, a na raspolaganje imala dosta hrane i municije. No tebi je dobro poznato, kako se malo Ferdinand brine za obranu Hrvatske od Turaka.«

»Svima nam je i predobro poznato!«

»Eto vidiš, dragi Ivo, tako ti bijaše i s Jajcem. U tvrdju je kralj Ferdinand stavio samo deset vojnika, pa niti ove nije dovoljno opskrbio hranom i municijom. Za ovo doznade bosanski namjesnik Usruf beg, koji je prije toga toliko puta zaželio zauzeti Jajce. Usrefu se pridruži šibenski poturica Murat s još nekoliko vojvoda turskih. Kapetan Grabrovački nije bio niti najmanje spreman, kad li pred Jajcem osvane jaka vojska turska. Uzalud izvrsne utvrde, jer one same ne mogu obraniti nijedan grad. Kapetan je imao premalo vojnika, a uz to se medju ovima našao neki izdajica. Ovaj podje k vojvodama bega Usrefa, te im ponudi, da će ih kod starih vrata s pomoću ljestava uvesti u grad. Vojvode odmah o tom obavijeste bega Usrefa; ipak nijesu čekali na begov dolazak, da ne bi medjutim za ovu stvar doznali kršćani. Još iste noći udjoše Turci na rečenom mjestu u grad Jajce; kad je onamo stigao Usref beg, našao je već gotovu pobjedu.«

»To je strašno! To je užasno!« uzdisao je knez Banić. »Kad je palo Jajce, sigurno se ne će moći održati niti drugi gradovi, što ih još imamo uz rijeku Vrbas u jajačkoj banovini.«

»Dobro slutiš, dragi Ivo, jer su već svi ovi gradovi dospjeli u tursku vlast. Bez velikih napora zauzeo je Usref beg gradove: Banjaluku, Levač, Sokol, Bočac, Zvečaj, Komotin, Jezero, Greben i Vrbaški grad. Kaštelane ovih gradova uplašila je vijest o padu grada Jajca; zato su neki kaštelani bez ikakova otpora pobjegli iz svojih gradova s posadama svo-

jim, dočim se drugi predadoše na prvi poziv Usref bega, koji im je dozvoljavao, da smiju slobodno otići s ljudima, konjima i prtljagom. Medju ostalima napustio je i Andrija Drešneki tvrdju Zvečaj, koja bijaše povjerena njegovoj pasci. Jednako je sramotno uzmaknuo Andrija Radatović, zapalivši prije toga tvrdju i varoš Banjaluku.«

»I tako nam je bijedna naša domovina posve izgubila obrambenu liniju na rijeci Vrbasu«, uzdahne Banić.

»Žalosna je to istina, brate moj!« primijeti knez Petar Mrsinjski. »Sada bi trebalo obranu Hrvatske prenijeti na rijeku Unu. Ali ja sam uvjeren, da će kralj Ferdinand isto tako slabo opskrbiti naše tvrdje na Uni, kao što je slabo opremio one na Vrbasu«.

»Bojim se, da će ti budućnost dati pravo. I sam naime vidim, da kralj Ferdinand ne ide pravim putem. On je opojen srećom, što ga je zadesila uslijed poraza našega kralja Ivana Zapolje, te uslijed nenadane smrti našega miloga i nezaboravnoga bana Krste Frankopana.«

»Tako je!« upade mu u riječ Mrsinjski. »Kralj Ferdinand imade loše savjetnike, koji ga upućuju na zlo mjesto na dobro. Sada eto već dva mjeseca neprestano progoni političke protivnike svoje.«

»Kralju Ivanu Zapolji oteo je Ferdinand sva imanja u hrvatskim zemljama, pa ih darovao svojim pristašama. Tako je Kamengrad u požeškoj županiji i varoš Bagjanovec u križevačkoj županiji darovao knezu Ivanu Hoberdancu od Slatine, dok je Ilince i Nijemce u vukovskoj županiji podijelio svome kapetanu Stjepanu Revaju, a grad Zelinu s velikim imanjem braći Ivanu i Petru Mihaljeviću.«

»E, pa zar misliš, da kralj Ferdinand drukčije postupa i sa mnom?« zapita knez Mrsinjski.

»Ta valjda nije išao otimati i tvoje posjede, koje si s teškim žrtvama kod nas stekao, otkada su Turci opustošili tvoja djedovska dobra oko grada Mrsinja u Krbavi?«

»Meni je kralj Ferdinand jučer poručio, da me lišava obih mojih posjeda u virovitičkoj županiji radi toga, što mu ne htjedoh položiti prisegu vjernosti u odredjenom roku. Sada moram očekivati, da će jednoga dana pred mene doći kojigod pristaša Ferdinandov, te mi se na temelju kraljevske darovnice predstaviti kao novi vlasnik mojih imanja Glogovice i Miholjanca.«

»Ne boj se, Petre!« poviče Banić. »Dok sam ja veliki župan virovitičke županije, ne će tebe moći nitko otjerati s posjeda tvojih!«

»Hvala ti, dragi moj Ivo, za ovu pripravnost!« reče knez Mrsinjski, koji skoro iza toga ostavi grad Viroviticu.

Ostavši sam u svojoj sobi, zamislio se knez Ivan Banić u posebne prilike svoje. Ne će li možda kralj Ferdinand pokušati, da i njemu otme grad Viroviticu? Nekada je ovaj grad zaista i pripadao kraljevskoj obitelji. Strašni kralj Sigismund trebao je novaca, pa je Viroviticu godine 1429. založio knezu Nikoli Marcalu. Obitelj Marcal stekla je od kralja Sigismunda pod konac njegova života godine 1437. takodjer pravu darovnicu na grad Viroviticu i cijelo imanje virovitičko. Poslije Ivana i Mirka Marcala vladao je u Virovitici knez Nikola Iločki, a iza Nikole vladala je ovdje obitelj moslavačkih knezova Čupora.

Koncem 15. vijeka postadoše gospodarima Virovitice knezovi Banići od Lendave, te su ovdje vladali: Jakov, Nikola, Ivan i Stjepan Banić. Konačno se ovdje održao na vlasti knez Ivan Banić, koji je podjedno bio župan virovitički, jer je već kralj Matija Korvin u svojoj darovnici izri-

čito rekao, da »je s posjedom ovoga grada od davnine skopčana takodjer županska čast županije virovitičke«.

Banić je tako u pameti svojoj prošao prošlost Virovitice. Maštao bi on još i više, da ga nije probudio glas trublje, što bijaše znak, da je neki stranac unišao u grad. Kratko vrijeme iza toga stupio je taj stranac u Banićevu sobu, kamo ga je doveo sluga.

»Tko si?« oštro zapita Banić, iza kako se stranac duboko poklonio.

»Mene šalje velemožni gospodin Aleksije Turzo, dvorski sudac Njegova Veličanstva«, odgovori stranac.

»Gospodin Turzo nije moj prijatelj. Što dakle želi od mene?«

»Na ovo pitanje ne znam odgovoriti. Ali možda će svijetli knez odgovor naći u pismu, što ga vašoj milosti po meni dostavlja velemožni moj gospodar Turzo.«

Stranac uruči Baniću zapečaćeno pismo. Dosta nerado počne Banić otvarati pismo, kojemu je više pažnje poklonio prigodom čitanja. Medjutim je u sobu došla Banićeva žena Margareta, gospodja vrlo nježnoga stasa, a prijatnoga lica. Banić nije Margaretu niti primijetio, dok mu se nije posve približila.

»Na licu ti čitam, da te ovo pismo nije baš razveselilo«, reče Margareta, uzev muža svoga za ruku.

»Dobro opažaš«, odgovori Banić, koji se nato okrene prema strancu, pa mu reče:

»Podji u prizemlje, pa ondje pričekaj, dok ću te zvati, da poneseš odgovor gospodinu vrhovnome sucu.«

Stranac se nakloni i ode iz sobe, a Margareta začudjeno zapita Banića:

»Zar ti je to pismo pisao Aleksije Turzo?«

»Da, upravo on!« potvrdi Banić, nasmjehnuv se ironički.

»Pa što ima Turzo da ti poruči?«

»Dvije važne stvari, od kojih me jedna žalosti, a drugoj mora da se nasmijem«, odgovori Banić. »Prva vijest glasi, da će zagrebački biskup Šimun Erdedi ostaviti našega kralja Ivana Zapolju, te pristati uz njegovoga protivnika Ferdinanda.«

»A po čemu to znade Turzo?« zapita Margareta.

»Turzo mi javlja, da je biskup Erdedi prihvatio provodno pismo, kojim mu je kralj Ferdinand zajamčio, da mu se ne će ništa dogoditi, ako dodje u Ostrogon, gdje — kako znadeš — sada boravi Ferdinand sa svojom ženom Anom. Biskup je 5. siječnja 1528. došao u Ostrogon, gdje ga nagovarahu, neka Ferdinanda prizna svojim kraljem. Turzo kaže, da je biskup izjavio, da ga njegova riječ veže uz Ivana Zapolju, komu je svojedobno prisegao vjernost; od ove prisege može on odstupiti samo u tome slučaju, ako ju redovitim putem otkaže kralju Ivanu. Po savjetu ostrogonskoga nadbiskupa Pavla Vardaja i kraljevskoga suca Aleksija Turza dao je kralj Ferdinand biskupu Erdedu za taj posao rok od 32 dana. Tečajem toga vremena poslat će biskup k Zapolji svoga glasnika s pismom, u kojemu će Zapolju zamoliti, neka ga riješi prisege vjernosti. Dobije li biskup od Zapolje dozvolu, da smije pristati uz Ferdinanda, odmah će on poći k Ferdinandu, te položiti prisegu vjernosti u njegove ruke, odnosno — ako bi Ferdinand bio odsutan — u ruke njegovih punomoćnika. Isto će biskup Erdedi učiniti takodjer u tome slučaju, ako od Zapolje ne dobije zatražene privole.«*)

---

*) Izvorna obveza biskupa Šimuna Erdeda nalazi se u kr. ug. državnom arkivu u Budimpešti, a štampao ju je dr. Šišić u »Acta comitialia«, svezak I. str. 145

»Prema tomu otpao je biskup Erdedi svakako od kralja Ivana Zapolje!« primijeti Margareta.

»Nikako ne mogu u to vjerovati,« odgovori Banić. »Nije biskup Erdedi tako plašljiv kao Ivan Tah, koji se kralju Ferdinandu pokorio, čim se približio 25. studeni 1527., t. j. onaj rok, što ga je odredio sabor.«

»A koja li je druga vijest, što ti ju šalje Turzo?«

»On mi poručuje, da je već posljednji čas, da i ja prionem uz kralja Ferdinanda. Kralj drži, da mu namjerice prkosim, te hoće, da mi radi moje tvrdokornosti oduzme grad Stupčanicu u križevačkoj županiji, kaštel Borovo u vukovskoj županiji i moja predija u kotaru Obrena u županiji križevačkoj. Kralj se dapače sprema, da mi otme i samu Viroviticu zajedno sa čašću župana virovitičkoga.«

»Za Boga miloga!« uhvati se Margareta za glavu. »Pa hoćeš li poslušati savjet, što ti ga daje Turzo?«

»Nije mi to niti na kraju pameti!«

»Nego što ćeš učiniti?« zapita zabrinuta žena.

»Odgovorit ću, neka se Turzo ne brine za mene, jer ja čvrsto pristajem uz kralja Ivan Zapolju.«

»Ivo dragi!« klikne Margareta. »Nemoj toga činiti, jer dobro znadeš, da Ferdinand ima vojsku, s kojom može izvršiti namjeru svoju, pa tebe lišiti svega imetka tvoga.«

»Neka Ferdinand čini, štogod mu je drago; mene nikada ne će prisiliti, da ga priznam svojim kraljem!«

»Ali promisli, Ivo, što li nas čeka, ako ostanemo bez kuće i kućišta? Potucat ćemo se svijetom od nemila do nedraga!«

»Možda i to; ali ja se ipak ne ću pokloniti Nijemcu!«

»Nemoj, Ivo, biti tako tvrdokoran! Zar ćeš sam upropastiti sebe i svoju djecu, pa ostati bez tolikog imetka, što su ga stekli tvoji predji?«

»O, draga ženo moja! Zar ti ne znaš, da dobar muž nema više nego li samo jednu vjeru? Ako ovu vjeru jedanput pogazi, ne može se poslije držati za pravoga čovjeka, nego tek za krinku od čovjeka. Zato doklegod budem znao, da živi moj kralj Ivan, kojemu sam jednom prisegao, nikada ne ću priznati ni stati uz drugoga gospodara, pa makar izgubio sve svoje imanje, te morao čistiti konja Ivanova!«

»Čuj me, Ivo, još ovo!« reče Margareta, gušeći se u plaču. »Ti znadeš, da je moj brat Luka Sekelj već više godina kapetan u vojsci kralja Ferdinanda. Promisli, Ivo, da bi se moglo dogoditi, da upravo moga brata zapane zadaća, da s vojničkom silom tebe i mene tjera iz Virovitice i drugih naših imanja. To bi za mojega Luku bila grozna zadaća!«

»U tome slučaju vršio bi tvoj brat samo svoju dužnost!« reče Banić, pa ode iz sobe, u kojoj ostade žalosna Margareta.

* * *

Na dvoru sultana Sulejmana II. u Carigradu živio je lukav čovjek, koji se ondje domogao velike moći, premda bijaše kršćanin. Svi su znali, da je to nezakoniti sin tadašnjega mletačkoga dužda Andrije Grittija, koji je nekada boravio u Carigradu kao poslanik republike mletačke, te je ondje ljubakao s nekom lijepom Grkinjom.

Bez ikakova prava prisvojio je sebi taj čovjek prezime naravnoga oca svoga. Svi su ga zvali prezimenom »Gritti«, dočim nitko nije bio siguran za krsno ime njegovo. Obično se dao zvati »Alojzije«, ali gdjekad i Ludovik.«

Svojom lukavštinom nadilazio je ovaj Gritti sve ostale ljude. On se umio svakomu ulaskati, premda nije nikomu bio iskren i vjeran. Gritti

bijaše vazda spreman izvršiti svako — makar i najsramotnije — djelo, kojegod bi mu zadala kakova uplivna ličnost. Radi toga zavolio je Grittija veliki vezir Ibrahim, koji se često poslužio s njime.

Malo po malo postao je Gritti velikomu veziru desna ruka, osobito u diplomatskim pregovorima s poslanicima kršćanskih država. Sam sultan Sulejman dozvolio je Grittiju gospodujući položaj na svome dvoru; tamo nije nitko imao veći upliv od njega. Tkogod je nešto trebao ishoditi kod sultana ili kod velikog vezira, svatko se najprije morao obratiti na Grittija.

Sredinom mjeseca prosinca godine 1527. sjedio je Gritti u svojoj sobi, kad li mu sluga najavi, da s njime želi govoriti Jerolim Laski, poslanik kralja Ivana Zapolje.

»Neka udje!« reče Gritti, koji je Laskoga poznavao po imenu, jer ga o svemu izvješćivahu uhode, što ih je uzdržavao po raznim krajevima u Evropi.

Laski udje u sobu, te se pozdravi sa Grittijem, koji mu odmah ponudi, neka sjedne.

»Vi sigurno želite, da vam ishodim audijenciju kod sultana ili kod velikog vezira«, reče Gritti.

»Kod jednoga i kod drugoga!« odgovori Laski.

»Žalim, ali vi ne ćete moći polučiti nikakove audijencije.«

»Zašto ne?« zapita Laski začudjeno.

»Zato, što je kralj Ivan Zapolja dosada ignorirao carigradski dvor. Već se navršila puna godina, što je Zapolja okrunjen za kralja, a još nije našao shodnim, da o tome obavijesti sultana i velikog vezira.«

»U tome pogledu ne leži nikakova krivnja na Zapolji, jer je on odmah iza krunisanja poslao svoje ljude u Carigrad, da sultanu javi svoj nastup na prijestolje. Po nesreći jedan je poslanik na putu bio ubijen, dočim drugoga uhvatiše pristaše protukralja Ferdinanda.«

Laski je dobro znao, kako Gritti hlepi za novcem. Ta na cijelom svijetu nije bilo podmitljivijeg čovjeka, nego li je bio Gritti! Da utaži Grittijevu požudu za zlatom, izvadi Laski ispod kabanice vrećicu, u kojoj bijaše nekoliko stotina dukata.

»Izvolite to uzeti, da me lišite zlatnoga tereta!« reče Laski, pružajući Grittiju vrećicu sa dukatima.

»Suviše ste ljubezni!« odgovori Gritti, hineći, kao da mu tobože nije stalo do novaca, premda su mu oči nekim osobitim sjajem zatitrale, kada je opazio punu vrećicu zlata. »A kada želite, da vam ishodim audijenciju kod sultana ili kod velikog vezira?«

»Što prije, to bolje!« odgovori Laski.

»Ja ću osobno doći k vama, da vas obavijestim o svemu. Po našem običaju primit će vas najprije veliki vezir, a tekar kasnije sultan.«

Gritti je održao riječ, te je odmah sutradan došao Laskomu javiti, da će ga veliki vezir primiti 22. prosinca 1527. Odlazeć iz poslanikova stana, nije bio Gritti dobre volje.

»Ništa nijesi time prištedio, što mi danas nijesi dao novaca!« mrmljao je Gritti. »Stvar će se jedino otegnuti, jer Laski ne će na prvoj audijenciji kod velikog vezira postići ništa; baš ništa!«

S mnogo nade stupi Laski 22. prosinca pred velikog vezira Ibrahima, te mu isporuči pozdrav od kralja Ivana Zapolje.

»A zašto nije tvoj gospodar već prije zamolio od sultana Sulejmana krunu ugarsku?« zapita Ibrahim. »Zar Zapolja nije razumio, što je to značilo, da smo zapalili cijeli Budim, a poštedili samo kraljevski dvor?«

Laski nato počne govoriti sve i svašta, ne bi li tako udobrovoljio velikog vezira. Da Ibrahimu ulaska, reče mu, da se Zapolja najviše pouzdaje upravo u njegovu pomoć protiv Nijemca Ferdinanda.

»Moj gospodar želi stupiti u prijateljske sveze s tobom, koji si svemoćan, jer ne vladaš samo nad turskim carstvom, već i nad samim sultanom!« završio je Laski svoj govor.

Ironički podsmijeh Ibrahimov bio je odgovor Laskomu, koji se brzo iza toga pobere iz sobe velikog vezira.

Sutradan potraži Laski opet Grittija, te mu priopći, kako je slabo prošao kod audijencije pri Ibrahimu.

»Ja sam velikog vezira molio, neka mojemu kralju Ivanu Zapolji pomogne, da iz Ugarske i Hrvatske istjera njemačke čete, što ih je onamo doveo protukralj Ferdinand. Veliki me je vezir slušao, ali mi nije odgovorio nijedne riječi, koja bi mi mogla podati ma kakovu nadu.«

»Trebat ćete još jednom poći pred velikog vezira«, primjeti Gritti. »Ali pričekajte koji dan, dokle ga ja uzmognem pripraviti, da bude mekši!«

»Dajte to učinite, ako Boga znate! Ne ćete žaliti, jer ja ću vam za nagradu dati tisuću dukata!«

»Vi se varate, dragi gospodine, ako mislite, da sam ja običan mešetar!« ogradio se tobože povrijedjeni Gritti.

»Dobit ćete pet tisuća dukata!« vikne Laski, koji je dobro poznavao ljude, pa je razumio i tobožnju uzrujanost Grittijevu.

»Dobro! Neka bude! Izvolite k velikom veziru doći 28. prosinca; donle ću moći poduzeti sve, što je nužno, da usliša vaše molbe.«

Imajući na umu vlastitu svoju korist, radio je Gritti kod velikog vezira u prilog kralja Ivana Zapolje. Kad je dakle Laski 28. prosinca bio primljen od Ibrahima, našao je ondje već nešto pripravljene putove.

»Dozvoljavam«, reče Ibrahim, »da me Zapolja smije smatrati mladjim svojim bratom. No zato ipak ne će Zapolja dobiti od Turaka pomoći, ako ne pristane na plaćanje godišnjega danka!«

»Toga ne će Turska nikada doživjeti!« odgovori Laski posve odlučno. »Zapolja bi mogao jedino pristati na to, da svake pete godine pošalje sultanu dar, i to neodredjene vrijednosti. No zato bi sultan morao Zapolji vratiti Biograd i čitav Srijem, što je osvojio tečajem prošlih godina.«

Veliki se vezir na ove riječi glasno nasmije, dočim Laski nadoveže: »Učini li sultan tako, naći će u Zapolji vjernoga i trajnoga saveznika!«

»Uzvišeni moj gospodar ne treba nikakvoga saveznika, nego vazala, koji će mu plaćati godišnji danak«, odgovori Ibrahim. »Posve je pak isključeno, da bi sultan Zapolji vratio zemlje i gradove, što ih je s mačem osvojio. Granicom izmedju Turske i Ugarske mogu biti samo Dunav i Drava«.

Opet se Laski vratio iz audijencije bez ikakova uspjeha. »Čini mi se«, reče on sam sebi, »da je Gritti još uvijek premalo dobio!«

Sutradan sastade se Laski sa Grittijem, te mu obeća dohotke najbogatije biskupije u Ugarskoj, ako sklone velikog vezira, da ne bude od Zapolje tražio godišnji danak. To je koristilo! Divan (sultanovo vijeće) opetovano se bavio sa Zapoljinom ponudom o savezu izmedju njega i Turske, te je konačno napuštena ideja, da bi u tome slučaju Zapolja morao plaćati danak.

Laski je odmah doznavao za tečaj svake rasprave u divanu, jer mu je sve odavao Gritti. Konačno bude Laski 27. siječnja 1528. pripušten na audijenciju k sultanu Sulejmanu.

*

»Dobrohotno primam odanost tvojega kralja«, reče sultan Laskomu. »Ne samo da Zapolji prepuštam državu, koja bijaše moja, nego ću mu pomoći protiv Austrijanca Ferdinanda tako, da će moći mirno spavati na obadvije strane.«

Presretan zbog ovih riječi izadje Laski iz dvorane, našto mu veliki vezir reče: »Odsada ne ćemo više tvoga gospodina kralja nazivati vojvodom erdeljskim. Zapolja nam ne treba slati niti godišnjega danka niti kakovih darova. Protiv njegovih neprijatelja izaći će moj gospodar osobno!«

Laski ostade u Carigradu jošte mjesec dana. Tečajem toga vremena uglavljene su sve formalnosti novoga saveza izmedju Zapolje i Sulejmana; podjedno je izradjena osnova za veliku vojnu, koju će povesti sam sultan Sulejman. Kad je sve ovo bilo dovršeno, pozove sultan Laskoga, neka 29. veljače 1528. dodje na oproštajnu audijenciju. Tom prigodom morao se Laski na živoga Boga i na spasitelja Isusa zakleti, da će Zapolja odsada biti prijatelj sultanovih prijatelja, a neprijatelj njegovih neprijatelja. Nato je sultan Laskomu rekao ovako:

»Svaka stvar tvoga gospodara bit će moja stvar, kao što mora svaka moja stvar biti njegova! Neka nas Zapolja obavješćuje o svim prilikama kod kršćana, te će medju nama postojati prijateljstvo. Ja ću biti njegov otvoreni saveznik, pa mu obećajem, da ću proti svim njegovim neprijateljima sa cijelom svojom snagom stajati kod našega — od Boga ljubljenog — proroka i kod mača svoga!«

Iza toga predao je sultan Laskomu povelju, koju neka uruči kralju Ivanu Zapolji. To bijaše pisan ugovor, na koncu kojega sultan prisiže, da će vjerno braniti saveznika svoga.

Na rastanku htjede sultan odštetiti Laskoga, koji je s toliko ustrajnosti nastojao, da dodje do toga ugovora. Sultan mu dade 200 dukata u zlatu i četiri nove haljine. Istodobno naloži sultan, neka se na tursko brodovlje stavi 50 topova i 500 centi baruta, da ih po Dunavu i Tisi odveze k Zapolji u sjevernu Ugarsku.[1])

*
* *

Zapolja je dulje vremena proveo u Debrecinu, dočim su njegovi agenti sabirali plaćenike po istočnoj Ugarskoj, u Erdelju, dapače i u Poljskoj. Mjeseca prosinca godine 1527. imao je Zapolja u Debrecinu na okupu već toliko vojnika, da se njegov kapetan Franjo Bodo usudio započeti navalni rat. Bodo prijedje preko rijeke Tise, pa udari prema gradu Jegri; on se naime nadao, da će moći zauzeti Jegru, koja bi mu onda služila kao ishodište za daljnja ratna poduzeća.

Isprvice imao je Bodo lijep uspjeh, te je dopro sve do Keresteša nedaleko od Jegre; ali ovdje ga koncem godine 1527. dočekaju i hametom potuku: Valentin Terek, Pavao Bakić i Ljudevit Pekri, kapetani vojske Ferdinandove. Sam Bodo bio je uhvaćen i zatvoren u Bečko Novo Mjesto; ondje je u tamnici ostao sve do svoje smrti (god. 1537.), ostavši vjeran Zapolji, te odbijajući sve ponude Ferdinandove.[2])

Do početka mjeseca veljače god. 1528. sabrao je Zapolja u Debrecinu do 12.000 plaćenika. Istodobno dobije on čudne vijesti iz Košica. Ne samo, da su stanovnici toga grada otpali od Zapolja, već je takodjer njihov sudac Mihajlo Kakuk učinio prostu otimačinu; on je naime oteo

---

[1]) Fessler: »Geschichte von Ungarn«, svezak III. str. 430. i 431.
[2]) Pray: »Epistolae procerum«, svezak I. str. 322—324.

srebro, što ga je Zapolja poslao u tamošnju kovnicu, da mu se iskuju novci.

Zapolja odluči, da će udariti na grad Košice, da kazni tamošnje žiteljstvo. Medjutim se Ferdinandov kapetan Kocijan pridružio Tereku, Bakiću i Pekriju, te svi zajedno podjoše u pomoć Košicama. Kod mjesta Sina dodje do boja, u kojemu je Zapolja imao daleko više vojnika, nego li njegovi neprijatelji; ipak Zapolju stiže poraz, jer je njegova vojska bila tekar na brzu ruku sastavljena, te joj je manjkala ona toli potrebna uzajamnost u boju.

Poslije toga neuspjeha podje Zapolja u Homonu k svomu vjernomu pristaši Franji Drugetu; njegovi pak neprijatelji — Ferdinandovi kapetani: Franjo Bebek, Ljudevit Pekri i Gašpar Šeredi, pa Turn i Kocijan — počnu osvajati one gradove u sjevernoj Ugarskoj, koji još pristajahu uz Zapolju. Redomice padoše u Ferdinandove ruke šipuški dvorac, zatim Likava i Znio, a iza poduljeg opsjedanja takodjer Trenčin. Istodobno zauzeo je Petar Peren u Erdelju gradove Deeš i Deva, u kojima se nalazila riznica kralja Ivana Zapolje.

Sam Zapolja nije se više osjećao sigurnim u Ugarskoj; zato ostavi Homonu, te podje u Poljsku, gdje se nastani u Tarnovu. Tu bijaše imanje Zapoljine majke Jadvige, koja je bila rodjena vojvotkinja Tješinska.

Sa Zapoljom podjoše u Tarnov najodanije njegove pristaše, poimence Stjepan Vrbovečki, pa Doči, Peštenji, Atinaj i Tornaljaj. Od prije već boravili su u Poljskoj biskupi Brodarić i Frankopan, kao Zapoljini poslanici na dvoru kralja poljskoga.

U Tarnovu ostade Zapolja nekoliko mjeseci. Ondje mu Laski uruči ugovor o savezu s turskim sultanom Sulejmanom. Radi toga uspjeha bijaše Zapolja toli veseo, da je Laskoga odmah imenovao knezom šipuškim, te mu darovao šipuški dvorac i gradove: Kešmark, Dunajec, Rično i Gelnic zajedno s imanjima tih gradova.

»Neka mu to bude plaća«, veli kralj u listini, »što je u vrijeme, kada već nijedan kršćanski knez ne bi mogao Ugarsku sačuvati od jarma turskoga, sklopio ne samo savez s pobjednikom (Sulejmanom), već takodjer vječni mir izmedju sultana i kralja, te izmedju ugarskoga i turskoga naroda; time je Ugarsku oslobodio od ropstva, kojemu je već išla u susret«.

* * *

Kralj Ferdinand pozvao je staleže kraljevine Ugarske, neka 21. siječnja 1528. dodju na sabor u Budim. Prviput se dogodilo, da kralj nije na taj sabor pozvao sve plemiće, nego samo njihove izaslanike iz pojedinih županija.

Sakupljenim staležima razložio je kralj Ferdinand, kolika pogibelj prijeti Ugarskoj. Doznalo se naime već, da je Zapolja zamolio pomoći od sultana Sulejmana. Svatko bijaše uvjeren, da će sultan ovu prigodu upotrijebiti, pa udariti na kralja Ferdinanda i na njegove pristaše u Ugarskoj. Znalo se i to, da Zapolja sakuplja plaćenike, s kojima će takodjer nešto poduzeti.

Sabor je uvažio pogibelj, koja Ugarskoj prijeti od Zapolje i od Turaka; zato je kralju dozvolio, da za slučaj potrebe digne općeniti ustanak. Kako domaća sila ne će biti dovoljna za obranu domovine, zamolio je sabor kralja Ferdinanda, neka osobno podje u austrijske, češke i njemačke zemlje, da odanle dovede pomoćne čete. Za kraljeve odsutnosti treba ure-

diti regentstvo; najbolje će biti, ako budu ovoj privremenoj vladi na čelu stajali kraljica udova Marija i palatin Bator.*)

Ferdinand je pokušao, da sultana Sulejmana odvrati od saveza s Ivanom Zapoljom. U tu svrhu pošalje on mjeseca veljače 1528. u Carigrad svoje poslanstvo, koje su činili Ivan Hoberdanac i Sigismund Weichselberger. Ferdinandovi poslanici dobiše zadaću, neka sultana sklonu na mir, pa neka uzrade, da Turska uz neku odštetu vrati Biograd, Petrovaradin i druge medjašne gradove, što ih je zauzela tečajem prošlih godina.

Kraljica Marija odbije ponudu, da za Ferdinandove odsutnosti bude njegova namjesnica u Ugarskoj. Mjesto Marije postade kraljevim namjesnikom palatin Stjepan Bator, kojemu budu kao savjetnici pridijeljeni: nadbiskup Vardaj, biskupi Salazahi i Gerendi, vrhovni sudac Aleksije Turzo i kraljevski rizničar Andrija Bator. Prigodom svoga odlaska iz Ugarske složio je kralj Ferdinand 17. ožujka 1528. u Altenburgu okružnicu, kojom narodu objavljuje gore spomenuto regentstvo; podjedno kralj ističe, da nitko ne mora zabrinuto gledati u budućnost, jer je on u pogranične tvrdje stavio posade; naskoro će se kralj sa znatnom vojničkom silom u Ugarsku vratiti, te zemlju osloboditi od Zapolje, koji je uzročnik svega zla.

Dva tjedna ostade kralj Ferdinand u Beču, gdje ga nije bilo već preko 7 mjeseci. Iz Beča zaputi se kralj 1. travnja 1528. u Brno, kamo je sazvao sabor moravski, da od njega isprosi pomoć protiv Turaka. Kada su mu staleži moravski obećali 3000 pješaka i 200 konjanika, podje kralj Ferdinand dalje u Prag. Ovdje sazove kralj češki sabor, na kojemu se staleži slože u tome, da će za slučaj provale Turaka dići 6000 pješaka i 1000 konjanika.

Dok je kralj Ferdinand boravio u Pragu, stupi pred njega Petar Opolnicki, poslanik poljskoga kralja Sigismunda. U ime kralja poljskoga predočio je Opolnicki kralju Ferdinandu nuždu, da se pomiri sa svojim neprijateljem Zapoljom, koji da ima u Hrvatskoj i Ugarskoj dosta javnih i potajnih pristaša, te koji će veoma ojačati uslijed saveza sa sultanom Sulejmanom.

Kralj Ferdinand sazove odmah svoje savjetnike, medju kojima je uz Nijemce bilo takodjer nekoliko Magjara. Nakon poduljeg vijećanja stvoriše savjetnici odluku, da se prijedlog poljskoga kralja Sigismunda mora otkloniti. Ovu je odluku Opolnickomu priopćio Ladislav Macedonac, koji je nekada bio prepošt kaptola pečuvskoga, a kasnije ga je Ferdinand imenovao biskupom u Velikom Varadinu. Prisutan bijaše takodjer dvorski maršal Nikola Turoci, koji je Opolnickomu još dodao ove riječi:

»Izvolite vi svome kralju javiti, da su Ugri svome vladaru vjerno odani. Otkako je kralj Ferdinand preuzeo vladanje, nije ga još nitko ostavio i k Zapolji prešao; naprotiv su od Zapolje već otpali mnogi njegovi ljudi, koji su sada pripravni, da i u smrt podju za sreću novoga pravednoga kralja Ferdinanda«.

Car Karlo V. sazvao je za mjesec travanj u Regensburg državni sabor njemački, da na njemu ishodi pomoći za svoga brata Ferdinanda. Zapolja je nastojao, da to osujeti; zato je 8. travnja 1528. iz Tarnova u Poljskoj pisao njemačkome saboru pismo, u kojemu je prikazao pravo stanje stvari.**)

»Mene je istjerao Ferdinand, premda sam bio zakonitim putem izabran za kralja. Ja sam prinudjen, da pomoć potražim ondje, gdje ju mogu

*) Corpus juris Hungarici, svezak I. str. 359.

**) Pray: »Epistolae procerum«, svezak I. str. 332.

naći. Ako se dakle dogodi nešto takova, što će cijelomu kršćanstvu donijeti štetu, tada mora Ferdinand nositi krivnju za to«.

Medjutim nije niti došlo do sabora u Regensburgu, jer ga je — radi političkih i vjerskih smutnja — odgodio sam car Karlo. To bijaše velika nesreća za kralja Ferdinanda, kojemu je na taj način otpala pomoć, koju se nadao dobiti iz Njemačke.

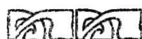
Ferdinandovi poslanici Ivan Hoberdanac i Sigismund Weichselberger sretno stigoše 29. svibnja 1528. u Carigrad. Za njima je dobrzao takodjer Jerolim Laski iz Tarnova, gdje je kralju Ivanu Zapolji priopćio povoljan ugovor, što ga je sultan Sulejman 29. veljače 1528. potpisao. Lukavi Laski opet podmiti svemožnoga Grittija, da Ferdinandovim poslanicima osujeti uspjeh. Grittiju nije to ni bilo teško, jer se oba poslanika — osobito pak Hoberdanac — ponašahu veoma oholo, što im je zamjerio svatko, a najviše upravo veliki vezir Ibrahim.

»Kako se usudjuješ, da ovdje u blizini silnoga cara svih Osmanlija nazivaš svoga kralja najmoćnijim?« reče Ibrahim. »Kralj Ferdinand može mir i dobro susjedstvo od sultana polučiti samo u tome slučaju, ako napusti Ugarsku i Hrvatsku!«

Premda je mogao vidjeti nesklonost velikog vezira, ipak mu je Hoberdanac odvratio, da će »mir biti najbolje osiguran, ako sultan vrati kralju Ferdinandu gradove: Petrovaradin, Biograd, Mitrovicu, Ilok, Udbinu, Komić, Mrsinj, Jajce, Banjaluku, Zvečaj, Sokol, Bočac, Jezero, Levač . . .«

»Čudim se«, prekine Ibrahim to nabrajanje, »da tvoj gospodar ne traži od sultana i sam Carigrad! Reci ti svome kralju, da će sultan s njim i s Njemačkom sklopiti mir jedino pod uvjetom, ako se Ferdinand posvema okani Ugarske i Hrvatske!«

Poslije nekoliko dana dopusti veliki vezir, da Hoberdanac i Weichselberger budu od sultana Sulejmana primljeni u audijenciju. Mjesto da se moćnomu sultanu ulaskaju, poniješe se Ferdinandovi poslanici toli ponosito, da su Turci to smatrali povredom dvorske etikete. Zbog toga nije moglo biti ni govora o prijateljstvu izmedju Sulejmana i Ferdinanda. Sultan dapače izdade odredbu, neka se pred stan Ferdinandovih poslanika postavi straža, koja će im zapriječiti odlazak iz Carigrada. Tako su Hoberdanac i Weichselberger dospjeli u neke vrsti zatvor, u kojemu ostadoše punih 9 mjeseci.

DVADESET I PRVO POGLAVLJE.

Na uglu Markovog trga i Kamenite ulice stajala je kuća brijača Nikole Strugara. Već prijašnjih godina bijaše Strugarova brijačnica sastajalište čestitih gradjana grićkih; otkako je pak Strugar 3. veljače 1528. bio izabran za gradskoga suca, dobila je njegova brijačnica i takovih posjetnika, koji prije nikada nijesu u nju zalazili. Tkogod je htio doznati kakove novosti, tkogod je htio štogod od grada izmoliti, svatko je dolazio u prizemlje Strugarove kuće.

»Sve mi se čini, da je tvoja brijačnica postala uredskom sobom gradskoga poglavarstva«, znala bi govoriti Strugarova žena Sofija.

Nekoga dana mjeseca ožujka god. 1528. oživio je takodjer prvi kat Strugarove kuće. Strugar je naime priredio svečan objed, da proslavi važan dogodjaj: pomirenje sa svojim tastom i punicom. Punih pet godina trajala je medju njima razmirica zbog nekakove zemlje. Strugarova žena bijaše zbog ove svadje veoma žalosna, jer je samo kradomice smjela posjećivati svoje roditelje. Njezin otac — kolar Tomo Križan — nije htio popustiti molbama jedinice svoje, premda ju je veoma volio. Pomirenje izveo tekar Ilija Martinković, koga je stari Križan uzeo k sebi godine 1527., da mu pomaže u obrtu i gospodarstvu.

Strugar je na objed pozvao svoje susjede: zlatara Jurja Mikulića i trgovca Šimuna Rogana, zatim lončara Matiju Katića, mesara Ivana Repca, bačvara Valenta Radlina i gradskoga bilježnika Bartola Vrkljana. Bio je pozvan takodjer stari krznar Mijo Novak, ali se ispričao bolešću, koja mu je branila izlaziti iz kuće.

Pozvani su gosti bili veoma zadovoljni s objedom, što im ga je priredila Strugarova žena Sofija. Ona je općenito bila poznata kao najbolja kuharica na cijelom Griču.

Istom onda, kada se objed svršio, počele se redati zdravice. Najljepšu je zdravicu rekao bilježnik Vrkljan; on je biranim riječima uzveličao pomirenje izmedju brijača Strugara i kolara Križana, te je izrazio nadu, da će ovaj čin donijeti koristi i samome Zagrebu.

»Nitko nije danas sretniji od naše Sofije!« primijeti trgovac Rogan, gledajući, kako se brijačeva žena priljubila uz majku svoju.

»Sofiji bijaše svakako najteže tečajem ove razmirice«, dodade lončar Katić, »jer ona jednako ljubi i svoje roditelje i muža svoga«.

»Priznajem, da je Sofija uzorna kći i žena«, reče zlatar Mikulić. »Ali jedna joj vrlina ipak manjka!«

»Što ti je skrivila moja žena?« okrene se k Mikuliću brijač Strugar. »Što manjka mojoj Sofiji?«

»Sofija ne vrijedi ništa kao majka!« nasmije se Mikulić, a za njim i svi drugi. »Gdje su djeca njezina? Nema ih! Već je udata petnaest godina, a još nije gradu Zagrebu darovala nijednoga čeda! Zar je to u redu, da Sofija materinsku ljubav iskazuje samo svojim psima i mačkama? Tako zdrava i jedra žena, pa... ništa! Šteta je, što će se izgubiti ovakova lijepa rasa, koju bi trebalo sačuvati!«

»Tako je!« povladjivahu gradjani Mikuliću.

»Komu ćeš ostaviti svoje ime i kuću svoju, dragi Nikola?« nastavi Mikulić bockati. »Kada umreš, nestat će ti traga i spomena, kao pokojnom našem susjedu bravaru Požgaju!«

»Šuti, Jurica!« branio se brijač. »Možda će nam dragi Bog ipak dati djece. »Ta nijesmo mi još tako stari!«

»Pustite ga na miru!« reče lončar Katić. »Djeca doduše donose svojim roditeljima radosti, ali gdjekada bome i puno žalosti!«

»Ti si, dragi Mato, puno pretrpio, premda imaš jedno jedino dijete!« primijeti stari kolar Križan.

»Trpim još uvijek!« uzdahne Katić.

»Pa zar tvoja kći Anka još nije zaboravila na svoga Lovrića?« zapita zlatar Mikulić.

»Nije«, odgovori Katić, »a sigurno i ne će! Anka je inače marljiva i dobra, kakova je vazda bila. Samo nas ubija njezina tuga i neprekidna šutnja. Često ju nadjemo zaplakanu, a nikada ne počne štogod sama govoriti, već jedino odgovara na pitanja naša.«

»Umirit će se jedinica tvoja«, reče trgovac Rogan. »Vrijeme liječi svaku ranu, te će izliječiti i bolno srce Ankino.«

»Ali vrijeme nam donosi i novih briga!« primijeti brijač Strugar. »Otkako ste me izabrali gradskim sucem, zahvatiše i mene teške brige. Ja doduše nemam svoje djece, ali imam dužnosti, da se brinem za interese Grča našega. A upravo danas dobih čudne vijesti, koje mi prouzročiše novih briga, jer mi idemo u susret novoj borbi s našim susjedom.«

»S kojim susjedom?« zapita zlatar Mikulić.

»Zar možda s Kaptolom?« dodade Rogan.

»Pogodio si, Šime!« odgovori Strugar. »Kaptol je poduzeo nešto takova, što će naš grad u srce raniti!«

»Ali govori jasnije, brico!« ukori ga Mikulić.

»E, pa čujte!« počne Strugar. »Vama je poznato, da su prošle jeseni prigodom poplave nastradali mnogi žitelji iz sela Horvati.«

»Da, Sava im je odnijela kuće i sav živež!« reče Katić.

»A kanonici ih primiše pod svoj krov, da bijedni Ličani ne stradaju preko zime«, dodade Rogan.

»Jest, kanonici su Ličanima pritekli u pomoć!« potvrdi Strugar. »Ali mislite li vi, da su kanonici to učinili jedino iz kršćanske ljubavi prema nesretnicima, koji stradaju? O ne! Kanonici su radili proračunano!«

»Kako to govoriš?« ukori Strugara opet Mikulić. »Ja te ne razumijem upravo ništa!«

»Strpi se, dragi Jurica!« umiri ga Strugar. »Kanonici su Ličane iz Horvata primili k sebi samo zato, da ih odvrnu od nas! Kanonici trebaju kmetova, jer imaju mnogo neobradjenog zemljišta u okolici zagrebačkoj. Sada će spomenute Ličane nastaniti u Vrapču!«

»Nije moguće!« vikne Mikulić.

»Kako nije moguće, kad je Kaptol već počeo u Vrapču graditi kuće za bivše naše podanike!« reče Strugar. »Prije dva dana odrediše kano-

nici, da njihovi kmetovi iz Kraljevca kod Sesveta moraju poći u Vrapče, pa ondje pomagati Ličanima graditi kuće.«

»Na taj način preoteo je Kaptol našemu gradu kmetove, koje smo mi prošle godine nastanili na svome teritoriju!« reče Katić.

»Tako je!« potvrdi brijač.

»Ali to bome nije lijepo!« nastavi Katić. »To će pomutiti dobre odnošaje, koji — hvala Bogu — već dulje vremena vladaju izmedju Grića i Kaptola. Kanonici ne rade pravo!«

»Požalit će Kaptol, što dira u naš Grič!« vikne Rogan.

Društvo ostade još dugo na okupu. Glavnim predmetom razgovora bijaše briga, kako da se predusretne namjera kanonika zagrebačkih. Predlagalo se koješta, dapače i to, da Grič s oružanom silom udari na Vrapče i ondje zapriječi gradnju novih kuća. Katić i Križan odvraćahu od toga, jer se nasiljem ne da polučiti ništa dobra. Nijedan prijedlog nije mogao donijeti uvjerenje, da će Grič uspjeti, ako pokuša Ličane odvratiti od seobe u Vrapče.

»O tome ćemo se dogovoriti na slijedećoj sjednici gradskoga zastupstva«, reče Katić, kad je društvo odlazilo iz Strugarove kuće.

»Samo ti, Nikola, što prije sazovi sjednicu!« upozori ga Rogan.

Svaki pokušaj ostade bez uspjeha. Ličani ne htjedoše ni čuti o tomu, da se opet vrate u selo Horvati, gdje im je zbog poplave Save — u opasnosti imovina, dapače i život.

»Ne ćemo više obradjivati polja, koja su izložena poplavi«, govorili su Ličani. »A niti ćemo teško pribrani živež stavljati u zgrade, koje nam može odnijeti Sava. Volimo poći u Vrapče, gdje će nam kuće biti rasijane po cesti izmedju brda, a oranice zaštićene od poplave.«

Na proljeće godine 1528. dobilo je staro selo Vrapče nove stanovnike. U samome selu nastaniše se ličke obitelji: Barbarić, Boronić, Brajković, Cvetković, Debanić, Galović, Margalić, Skočilović, Marenić, Dvojković, Radenić, Barić, Frketić, Škenderović, Radušić, Latinčić i Varović. Izvan sela — bliže prema Savi — nastani se drugih pet ličkih obitelji, poimence: Hrgović, Oršić, Petrović, Zidanić i Županić. Ove obitelji udariše zametak selu »Jarun«. Sama zemlja Jarun, koja je pripadala Kaptolu zagrebačkomu, spominje se prviput godine 1423.*)

Selo Horvati spade na onih osam kuća, kojih nije odnijela Sava. U ovim kućama stanovahu i nadalje doseljene ličke obitelji: Fočić, Radić, Lendarić, Dorotić, Požgajčić, Fratrić, Kralj i Vrbanović.**)

*

* *

Sredinom mjeseca svibnja izadje rano u jutro iz pavlinskoga samostana u Remetama bijeli fratar, te se naglo oprosti od vratara i krene prema Zagrebu. Nedaleko kod bunara stajao je stariji seljak, koji se zagledao za bijelim fratrom.

»Još ga nikada nijesam vidio u vašem samostanu«, reče seljak vrataru.

»Nijesi ga niti mogao vidjeti, kad nije član našega samostana«, odgovori vratar.

»Pa tko li je i odakle je?«

»Zove se Juraj Utišenić, a vele, da je došao iz nekoga samostana u sjevernoj Ugarskoj.«

---

*) Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, svezak II. str. 44.
**) Još i danas živu u Horvatima potomci ovih obitelji.

Juraj Utišenić rodio se godine 1482. u — tada hrvatskom, a danas dalmatinskom — gradu Kamičcu. Ruševine toga grada vide se još i danas povrh otoka Visovca na lijevoj obali rijeke Krke. Jurjev otac Grgur pripadao je hrvatskomu plemenu Mogorović, a Jurjeva majka bijaše Hrvatica iz plemićke obitelji Martinušević. Kad je malomu Jurju bilo 8 godina, poslao ga je otac — po običaju tadašnjega doba — na dvor slavonskoga hercega Ivana Korvina, da se priuči lijepom i uljudjenom životu. U Korvinovom gradu Hunjadu (u Erdelju) ostade Juraj sve do godine 1504., t. j. do smrti Ivana Korvina. Iza toga prijedje on na dvor tješinske vojvotkinje Jadvige, koja bijaše udovica palatina Stjepana Zapolje. Kasnije postade Juraj Utišenić časnikom u vojsci erdeljskoga vojvode Ivana Zapolje. Ipak mu se nije svidjao vojnički život; zato ostavi vojništvo, te stupi u pavlinski samostan sv. Lovre. Ovdje se Juraj svom dušom podao učenju latinskog jezika i raznih nauka; odsada se po majčinom imenu Martinušević počeo latinski potpisivati Martinusius,* kako bijaše običajno u ono doba humanizma.

Utišenić bijaše izvanrednih duševnih sposobnosti. Nije dakle čudo, što je naskoro došao do velikog ugleda medju svojom braćom redovnicima sv. Pavla. Brzo se glas o njegovoj učenosti raširio medju Pavlinima, koji mu povjeravahu najteže i najčasnije službe. Tako je Utišenić n. pr. postao takodjer priorom glasovitoga pavlinskoga samostana u Čenstohovu kod Krakova, kamo dolaze hodočastiti Poljaci iz bližnjih i dalekih krajeva. U Čenstohovu imao je Utišenić prilike, da se upozna s najodličnijim velikašima i plemićima poljskim. Svi su ga poznavali pod imenom »otac Juraj«.

Pod jesen g. 1526. ostavio je Utišenić samostan u Čenstohovu, te se preselio u sjevernu Ugarsku. Ovdje postade priorom samostana pavlinskoga u Ladi na rijeci Šajo. Neposredno prije svoga krunisanja dodje u taj samostan erdeljski vojvoda Ivan Zapolja, da potraži staroga svoga znanca. Utišenić odlučno pristade uz Zapolju, kojemu ostade vjeran do smrti njegove.

Kad je Zapolja iza poraza kod Tokaja (27. rujna 1527.) zapao u teške neprilike, prvi mu je u pomoć priskočio fratar Utišenić. Po čitavoj Poljskoj obilazio je »otac Juraj«, da posjeti svoje prijatelje, ali da ih podjedno predobije za nesretnoga kralja Ivana Zapolju. Tako se dogodilo, da je poljski kraljevski dvor doduše ostao neutralan u borbi izmedju protukraljeva Zapolje i Ferdinanda, ali da je čitavo javno mnijenje u Poljskoj bilo na strani Ivana Zapolje. Zato je i mogao Zapolja u Poljskoj sabirati nove čete, s kojima će provaliti u Ugarsku.

Kralj Ferdinand pritužio se poljskom kralju Sigismundu, što je Zapolja našao svoje utočište u Poljskoj, gdje dapače bez ikakove zapreke sabire vojnike, koji će za plaću služiti pod njegovim zastavama. No kralj Sigismund odgovorio je Ferdinandovom poslaniku Joakimu Malzanu ovako: »Kao što car Karlo V. ne može zapriječiti, da iz Njemačke dolaze plaćenici pod zastave njegovog neprijatelja francuskoga kralja Franje I., tako niti ja ne mogu nepokorne Poljake suzdržati, da stupe u ratnu službu Ivana Zapolje.«

Čim je Utišenić svršio svoj posao u Poljskoj, zaputio se u Hrvatsku, da ovdje uskrisi Zapoljinu stranku. Kao jednostavan fratar obilazio je Utišenić po Hrvatskoj, da nekadašnje Zapoljine pristaše potraži, pa da ih probudi i obodri za novi rad. Nitko izmedju Ferdinandovaca u Hrvatskoj nije niti slutio, tko li se to krije pod bijelom haljinom pavlinskom.

---

* Talijani su Jurju po svome izgovoru dali prezime »Martinuzzi«.

Bez ikakove zapreke udje »otac Juraj« u dvor biskupa zagrebačkoga. Kad je u biskupovu sobu stupio sluga Baltazar Mišek, reče on bez ikakovog osobitog razmišljanja:

»U predsoblju čeka neki ubogi fratar«.

»Neka udje!« reče biskup Šimun Erdedi.

Za čas pokaže se na vratima Juraj Utišenić. Biskup se zagleda u njegov ovisok stas, kojemu je vrlo dobro pristajala duga bijela haljina.

»Hvaljen Isus!« pozdravi Utišenić, te pridje k biskupu i poljubi mu ruku.

»Da Bog dade, sinko!« odzdravi Erdedi. »Ti si valjda došao moliti milostinju za gradnju kakvoga novoga samostana. E, poduzetni ste vi, Pavlini! Neprestano osnivate nove svoje samostane... Pa gdje ćete se ponoviti sada? Po svoj prilici u Ugarskoj, jer su hrvatske zemlje već poplavljene vašim samostanima. Zar ne, sinko?«

»Nijesam ja, svijetli biskupe, došao k vama prosjačiti. Mene je ovamo dovela posve druga svrha!«

»Kakva svrha?« začudi se Erdedi.

»Doznat ćete ju iz ovoga mojega lista, svijetli biskupe«, reče Utišenić, te predade Erdedu pismo, što ga je svojom rukom pisao kralj Ivan Zapolja.

Erdedi počne čitati pismo. Čim je vidio potpis, odmah mu oči življe zasjaše. Pročitav pismo, reče ugodno iznenadjen:

»Ti si dakle otac Juraj, o komu sam već toliko toga čuo?«

»Pred vama, biskupe, stoji najodaniji pristaša kralja Ivana Zapolje. Njemu hoću da služim do smrti svoje!«

Biskup uze fratra za ruku, te ga povede k stolu i posadi na stolac, a sam sjedne do njega.

»Kako dugo boraviš već u našim stranama?« zapita Erdedi.

»Tekar desetak dana. Zapoljino pismo služi mi kao putna isprava do nekadašnjih pristaša njegovih.«

»Pa jesi li već obišao mnoge izmedju njih?«

»Vi ste, biskupe, peti po redu,« odgovori Utišenić. »Najprije dodjoh k Ivanu Baniću, županu virovitičkomu.«

»K njemu nijesi ni trebao poći, jer je Ivo tvrd kao stanac kamen; ništa ga ne bi moglo odijeliti od Zapolje!«

»To mi bijaše poznato. Ali ja se htjedoh sa knezom Banićem sporazumjeti o tome, koje mi velikaše i plemiće treba obići. Zbog toga je knez Banić k sebi u Viroviticu dozvao kneza Petra Mrsinjskoga, koji takodjer vjerno pristaje uz Zapolju. Po njihovom savjetu obidjoh kneza Urbana Baćana, plemića Pavla Krečina i požeškoga bogataša Petra Markova.«

»Pa jesi li uspio?« zapita Erdedi.

»Urban Baćan mrzi svoga brata Franju Baćana, koga je Ferdinand učinio banom hrvatskim; uslijed ove mržnje dakako da je Urban u duši protivnik kralja Ferdinanda. Plemić Pavao Krečin ovlastio me je, neka Ivanu Zapolji izjavim, da ga on opet priznaje svojim kraljem, pa da je pripravan i u boj poći proti Ferdinandovcima. Ja sam to odmah poručio u Tarnov kralju Zapolji, koga zamolih, neka pismeno[1]) pohvali vjernost Krečina, jer će time ovomu veoma ugoditi.«

[1]) Zapolja je zaista 11. svibnja 1528. iz Tarnova pisao Pavlu Krečinu to pismo, koje se još i sada nalazi u arkivu Jugoslavenske akademije. Emil pl. Laszowski odštampao je to pismo u zborniku »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 103.

»A kako se ponio Petar Markov u Požegi?«

»I on u duši pristaje uz Ivana Zapolju. No upravo on me je uputio, neka najprije podjem do vas, biskupe; jer ako vi ustanete, svi će potajni Zapoljevci stupiti u vaše kolo!«

Erdedi se zamisli i zagleda u punu crnu bradu, koja je obrasla lice »oca Jurja«, a zatim reče:

»Budi, sinko, uvjeren, da mi je već dosta pašovan'a bana Franje Baćana i drugih Ferdinandovaca. Kapetan Ivan Kastelanović ima u svojoj službi nekoga pravoga razbojnika. Ovaj se složio s nekim drugim ortacima, medju kojima bijaše i Petar Deli, sluga bana Franje Baćana, te zajednički udariše na dva svećenika moje biskupije; obojicu su porobili, a jednoga dapače i ubili. Za ovim razbojnicima dao se u potjeru Franjo Požgaj, moj kaštelan u Hrastovici; njemu podje za rukom, te ih je pohvatao i zatvorio u tvrdju Hrastovicu. No evo ti sada bana Baćana! On mi piše grubo pismo, kojim me zove na odgovornost, jer da je onaj razbojnik bio glasnik Ivana Kastelanovića! Ali je Baćan dobio od mene zaslužen odgovor[2]), koji mu poslah 4. svibnja iz Ivanića!«

»Doživjet ćete vi, biskupe, još i gorih uvreda, ako dulje ostanete uz kralja Ferdinanda!« primijeti Utišenić.

»Ali ja kao crkveni dostojanstvenik moram biti uz onoga kralja, koji vlada u zemlji. Zapolja mi je doduše stoput miliji, nego li Ferdinand; no Zapolja je iz svoga kraljevstva pobjegao, pa time i svu vlast izgubio.«

»Samo privremeno!« upadne biskupu u riječ Utišenić. »Zapolja sabire u Poljskoj čete, s kojima će se vratiti u Ugarsku, pa odavle istisnuti svoga protivnika Ferdinanda. Ne će mu to ni biti teško, jer Ferdinand nema više sredstava, da uzdržaje oveću vojsku!«

»Zar mu je opet presahnuo džep?« zapita Erdedi.

»Posvema! Ferdinand je već prije više mjeseci potrošio onih 100.000 dukata, što mu ih je dao njegov brat Karlo. Ferdinandova je vojska već duže vremena bez plaće; pošto se ipak mora živjeti, grabe vojnici hranu, gdjegod ju nadju. Zbog toga vlada u Ugarskoj veliko nezadovoljstvo, koje raste od dana u dan. Mnogi plemići glasno viču protiv kralja Ferdinanda, koji putuje po češkim zemljama mjesto da čuva red u Ugarskoj.«

»To bi moglo Ugre odbiti od Ferdinanda.«

»Čim se Zapolja pojavi u Ugarskoj, dignut će se ondje proti Ferdinandu mnogi velikaši i plemići, koji za sada samo zubima škripaju gledeć nasilja njegovih vojnika.«

»A kada se Zapolja namjerava vratiti u Ugarsku?« zapita biskup.

»Naskoro! Zato je već vrijeme, da se poduzmu neke priprave takodjer u Hrvatskoj. Za ovaj posao najpodesniji ste vi, biskupe!«

»Ne smijem se ja ni maknuti protiv kralja Ferdinanda, jer bi me odmah prijavio ban Baćan.«

»Ali nije niti nužno, da javno ustanete protiv kralja Ferdinanda! Dovoljno je, da k sebi zovete pojedine velikaše i plemiće, za koje znadete, da su prije bili protivnici Ferdinandovi. Nastojte, da kod njih probudite uspomenu na kralja Zapolju. Sve se to može raditi potajno — u četiri oka — da Baćan ne dozna za taj posao. Kada vas bude više ovako pripravljenih, tada sve pozovite na dogovor u svoj dvor, da stvorite odluku za dalnji svoj rad. Hoćete li, biskupe?«

---

[2]) Pismo se čuva u arkivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu. (Laszowski: Monumenta Hab., I. 101.—103.)

»Hoću; ali samo pod uvjetom, da mi u tome pogledu ideš na ruku. Ne bi li se htio nastaniti u mojem dvoru?«

»Hvala, biskupe! Ja ću stanovati medju mojom braćom Pavlinima u Remetama. Ne ću vam dakle biti daleko, niti će moći tkogod posumnjati. Kadgod zaželite, izvolite mi samo poručiti, pa ću ja odmah doći u vaš dvor, da se opet od fratra pretvorim u diplomatu!«

*

* *

Medju prvima, koji su bili pozvani k biskupu Erdedu, nalazio se koprivnički vlastelin Ivan Ernušt s pridjevkom »Hampo«.

»Ovoga najbogatijega velikaša hrvatskoga moram svakako predobiti za kralja Ivana Zapolju!« govorio je biskup sam sebi.

Stvar je išla mnogo bolje, nego li se biskup i nadao. Ernušt je naime već i sam bio ogorčen na kralja Ferdinanda, jer su gladne njemačke čete poharale Ernuštove hambare, pivnice i staje u Medjumurju. Osim toga mladi se Ernušt zaljubio u lijepu Ružicu, nećakinju biskupa Erdeda.

Nije to bila samo časovita i prolazna ljubav.

»Ova ili nijedna!« govorio je vatreni Ernušt, koga je posvema začarala Ružičina milota i ljepota. Crne oči njezine dirale su mladića u srce, a blagi njezin pogled djelovao je na dušu njegovu. Ernušt je pun sreće promatrao Ružičino bijelo lišce i dražesne joj rumene usnice.

Kako je Ružica po naravi svojoj bila veoma prijatna i ljubezna, razgovarala je s Ernuštom usrdno i neprisiljeno. Uslijed toga počeo se mladić opajati slatkom nadom, da i Ružičino srce bije za njega, kao što njegovo srce kuca samo za nju.

»Ružica mora biti moja!« rekne jednoga dana Ernušt, koji se odvaži, te od biskupa Erdeda zatraži ruku njegove nećakinje.

»Nitko sretniji od mene, dodje li do toga, da Ružica postane tvojom ženom!« reče biskup. »No ja nemam prava, da ti dajem ruku djevojčinu. Pričekaj dva tri dana, dok dodje ovamo moj brat Petar, pa njega zamoli, neka ti dade Ružicu svoju!«

Ernušt posluša biskupa i dočeka dolazak Petra Erdeda. Oj, da je barem znao, što li o tomu misli Ružica! Uboga je djevojka već preko godinu dana sprovela u teškoj neizvjesnosti, jer nije mogla ni usmeno ni pismeno štogod doznati o mladome knezu Ivanu Zrinskomu. Lijepom glavicom njezinom vrzle se svakojake misli, ali je ipak središtem svih misli bio samo njezin Ivo. Ona je toga mladića neizrecivo ljubila punom snagom prve ljubavi svoje. Nikada nije usnula, a da ne bi prije toga izmolila »Očenaš« za svoga Ivu; a kad se probudila, opet se u jutarnjoj molitvi svojoj sjetila dragoga Ive.

Ružica nije o svojoj ljubavi smjela ništa govoriti svome ocu Petru Erdedu, a još manje svome stricu biskupu. Ona je naime znala, da obadva Erdeda silno mrze kneza Nikolu Zrinskoga, oca Ivanova. Zato su obadva Erdeda stekli uvjerenje, da Ružica više i ne misli na Ivana Zrinskoga.

Mladi Ivan Ernušt nije niti slutio, da je Ružičino srce već vezano za drugoga. On je toliko volio milu ovu djevojku, da je svaku njezinu riječ tumačio sebi u prilog; zato bješe posve siguran o tom, da mu je Ružica od svega srca sklona.

Kad je u Zagreb došao knez Petar Erdedi, da se o političkim prilikama dogovori sa svojim bratom Šimunom, nadje on u biskupskome dvoru mladoga kneza Ivana Ernušta.

»Ja ljubim vašu kćerku Ružicu«, reče Ernušt, kad ga je biskup ostavio u dvorani samoga uz Petra Erdeda.

»Meni je to milo čuti«, odgovori Petar. »A jesi li i ti stekao ljubav Ružičinu«.

»Srce mi kaže, da i Ružica voli mene. Molim vas dakle, kneže, da mi dadete ruku lijepe svoje kćeri!«

»E, pa kada se vas dvoje ljubi, ne mogu ja imati ništa protiv toga, da postanete muž i žena.«

»Hvala vam, kneže! Nadam se, da ćete u meni naći valjanoga zeta, koji će svom dušom stajati uz tasta svoga!«

Malo iza toga podje Petar Erdedi u sobu svoje kćeri, te joj priopći, da ju je u njega isprosio Ivan Ernušt. Na ovu vijest snuždila se Ružica. Otac je brzo to primijetio; zato zapita Ružicu:

»Zar ti možda nije pravo, što sam Ernuštu obećao ruku tvoju?«

»Lagala bih, oče, kada bih vam rekla, da me je vaša vijest obradovala«, odgovori Ružica.

»Što?« začudi se Erdedi. »Zar ti mrziš kneza Ernušta?«

»Nipošto! Baš naprotiv: knez mi je simpatičan mladić! Ali to još nije dosta, da mi bude i muž!«

»Time valjda hoćeš reći, da Ernušt još nije stekao ljubavi tvoje?«

»Pogodili ste, oče! Prekratko je vrijeme, što se poznamo, a da bih ga mogla zavoljeti, kako žena mora voljeti muža svoga!«

»E, pa kad nema druge zapreke, ova nam ne će mnogo smetati. Ta nigdje ne stoji pisano, da se odmah moraš udati za Ernušta. Neka mladi knez pričeka neko vrijeme!«

Petar Erdedi umio je primiriti Ivana Ernušta, koji se veoma iznenadio, kad je doznao, da Ružica ne će još ni čuti o vjenčanju. Medjutim je naskoro bio i Ernušt povučen u politički vrtlog. Biskup Erdedi pozvao je naime desetak hrvatskih velikaša i plemića, neka sredinom mjeseca lipnja godine 1528. dodju na dogovor k njemu u Zagreb.

Bskupovom pozivu odazvaše se knezovi: Ivan Banić, Petar Erdedi, Ivan Ernušt, Petar Mrsinjski i Urban Baćan, zatim podban Mirko Bradač, te plemići: Petar Markov, Ivan Turoc, Ladislav Ratkaj i Matija Brodarić.

Kralj Ferdinand nalazio se tada još u Pragu, dočim je upravu Ugarske i Hrvatske vodilo kraljevsko vijeće, kojemu je na čelu stajao palatin Stjepan Bator. Biskupov neprijatelj Ivan Kastelanović doznao je, da će se u Zagrebu sastati najodličniji predstavnici nekadašnje Zapoljine stranke u Hrvatskoj; zato mu se ovaj sastanak pričinio sumnjivim, te ga je prijavio kralju Ferdinandu.

Kralja je taj sastanak veoma uplašio. Jasno se to razabire iz pisma, što ga je 6. lipnja 1528. iz Praga pisao banu Franji Baćanu.[1]) Kralj nalaže banu, neka svakako osujeti spomenuti sastanak kod biskupa zagrebačkoga, jer da »će se ondje protiv našega znanja i privole raspravljati nešto takova, što bi moglo biti protiv nas i naše stvari«. U tome pismu izrazuje kralj podjedno svoje začudjenje, što ga ban Baćan nije ništa obavijestio o sazivu toga zbora biskupova.

Istoga dana (6. lipnja 1528.) javlja kralj Ferdinand palatinu Batoru i kraljevskomu vijeću,[2]) da je biskup Erdedi sazvao zbor, na kojemu će se po svoj prilici s Hrvatima dogovarati o radu protiv kraljeve stvari. Zato kralj poziva palatina i vijeće, neka zapriječe obdržavanje toga sastanka; podjedno neka u kraljevo ime proglase zaplijenjenima posjede svih onih

---

[1]) Ovo je kraljevo pismo iznio dr. Šišić u »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, volumen I. str. 156.

[2]) Pray: »De prioratu Auranae« str. 89. i 90.

hrvatskih velikaša i plemića, koji »dižu bune, te pristaju uz šipuškoga kneza Ivana (Zapolju), odnosno k njemu putuju ili drukčije očito i javno k njemu pripadaju.«

*
* *

Uzalud se kralj naprezao, da ne dodje do sastanka u dvoru biskupa zagrebačkoga. Sastanak se ipak održao, a glavnu je riječ na njemu vodio Juraj Utišenić. Ovaj Pavlin umio je sve prisutne velikaše i plemiće hrvatske oduševiti za kralja Ivana Zapolju.

Utišenić je Hrvatima dao uputu, kako da se spreme za dolazak kralja Ivana Zapolje. »Sve treba raditi potajno i u potpunoj tišini, jer će Ferdinandovci satrti pojedince, koji bi se usudili da prije reda istupe javno. Neprijatelje ćete znatno oslabiti već time, ako ih posve osamite. Nastojte, da bana Baćana bilo kako izvrgnete ruglu, jer će onda izgubiti i ono malo ugleda, što ga sada još ima. Svaku banovu akciju treba osujetiti!«

Prisutni velikaši i plemići stvore izmedju sebe savez, da će zajednički raditi za kralja Zapolju; stigne li pojedinca u tome radu ma kakova nesreća, svi će mu priskočiti u pomoć.

Naskoro se opazilo, kako je Utišenić izvrsno proveo organizaciju Zapoljinaca u Hrvatskoj. Velikaši i plemići hrvatski iz Slavonije odrediše, da će se 24. lipnja 1528. u Križevcu držati banski sud. Ali nekoliko dana prije Ivanja raširila se po Hrvatskoj vijest, da će ovamo provaliti Turci. Radi toga odgodiše banovi (Ivan Karlović i Franjo Baćan) obdržavanje banskoga suda na kasnije vrijeme; podjedno pozvaše velikaše i plemiće, neka »po ratnom običaju« dodju 24. lipnja u Križevac oboružani, jer da će se poći Turcima u susret. Nato ban Ivan Karlović podje u Hrvatsku, dočim ban Baćan dodje na odredjeni dan u Križevac sa svojom konjaničkom četom. Ljuto li se Baćan začudio, kad je opazio, da je u Križevac došlo samo malo plemića, jer se velikaši i bogati plemići ne odazvaše banovu pozivu.

Baćan je ipak u Križevcu vijećao s nadošlim plemićima, te je po njihovom savjetu odredio, da dvanaesti dan (dakle 5. srpnja) moraju u Raču doći oboružani svi velikaši i plemići, dapače i svećenici i redovnici, sa svojim četama, jer da će Turci udariti na one strane.

Biskup Erdedi i njegovi prijatelji poradiše, da se malo tko odazvao Baćanovu pozivu. Tako je 5. srpnja u Raču došlo još manje plemića, a sa sobom dovedoše jedva 50 konjanika. Ivan Ernušt dapače se banu i narugao; on je naime u Raču poslao svoje službenike, po kojima je Baćana tobože zomolio, neka za saziv vojske odredi drugi rok! Biskup Erdedi niti je došao, a niti se banu ispričao, premda je imao spremnu vojsku i premda ga je Baćan osobno došao pozvati. Radi toga silno se na njega Baćan razljutio. On je 7. srpnja 1528. iz Rače pisao kralju Ferdinandu veliko pismo, u kojem opisuje dosadašnje neuspjehe, te veoma oštro udara na biskupa Erdeda[3])

Svemu je kriv zagrebački biskup — piše Baćan kralju — jer on predvodi hrvatske velikaše i plemiće. Iz biskupskoga dvora raširila se po Hrvatskoj vijest, da je umro kralj Ferdinand. Biskup potajno radi za Ivana Zapolju, a neprestano sabire nove vojnike. Svi konjanici, koji su ostavili bansku četu, jer im nijesam mogao namiriti pogodjenu plaću, stupiše u vojsku biskupa zagrebačkoga. Šimun Erdedi nije po svome ocu baštinio nikakovog imanja, a biskupski dohoci nijesu toliki, da bi s njima mogao uz-

[3]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, vol. I. str. 160—164.

državati tolike vojnike; mora dakle u tu svrhu dobivati od nekoga novčane potpore. Njegova su djela slična kugi, koja se širi sve dalje, te će okužiti sav narod, ako kralj Ferdinand ne pošalje odmah u Hrvatsku svoju vojsku u pomoć banovima. Za sada bit će dosta tri tisuće vojnika, dočim kasnije ne će dostajati ni deset tisuća! Nužno bi banovi trebali 2500 pješaka, 500 konjanika i tri ili četiri topa. Od nutarnjih neprijatelja treba se čuvati isto tako, kao što i od vanjskih, t. j. Turaka.

Baćan tumači u pismu kralju, da je biskup Erdedi uvijek pravio smutnje. Kad je kralj Ljudevit II. početkom god. 1524. imenovao banom hrvatskim Ivana Taha, ustao je protiv njega biskup Erdedi s tolikom silom, da ga je prisilio na odstup, premda su drugi velikaši bili zadovoljni s Tahom. Sada Ivan Tah vjerno služi kralju Ferdinandu; u Raču nije došao samo zato, što je upravo sada u požeškoj županiji digao pučki ustanak, te stoji kod Gradiške za obranu od Turaka. No zato knez Ivan Banić ne propušta ništa, čime može škoditi kralju Ferdinandu.

Već dugo nije državni blagajnik dao banu Baćanu novaca za isplatu banske čete. »Sada imam dvije stotine ili još nešto manje konjanika, koji zajedno sa mnom trpe jednaku bijedu«, piše Baćan. »S ovima rado i od srca služim i želim služiti Vašem Veličanstvu; no tako mi vjere, da ne posjedujem više od dvadeset forinti! Ne oklijevam zalagati također svoja imanja, kao što nijesam niti prije oklijevao, te su ona još i sada založena, ali neka Vaše Veličanstvo prosudi, tko će mi na imanja dati novaca u toli pogibeljno doba; sigurno nitko! Gospodin pako knez Ivan (Karlović) niti nema imanja, koja bi mogao založiti! U ostalom ja sam Vašemu Veličanstvu po gospodinu Tomi od Kamorja javio, da se zajedno sa gospodinom knezom Ivanom (Karlovićem) odričem ove banske časti. Mi ne možemo ove službe dulje obnašati, jer nas ostaviše gotovo svi naši službenici, pošto ne dobivaju plaće.«

Na koncu toga pisma moli Baćan kralja Ferdinanda, neka uznastoji, da on opet dodje u posjed gradova Kešmarka i Ujvara u sjevernoj Ugarskoj. Ove gradove oteo je Baćanu kralj Ivan Zapolja. »Meni je ove gradove Vaše Veličanstvo ponovno darovalo, te je svome kapetanu gospodinu Ljudevitu pl. Pekriju povjerilo, da ih zaposjedne u moje ime. On ih je i zaposjeo po nalogu Vašega Veličanstva, pa sada molim Vaše Vel., da g. Ljudevitu Pekriju pismeno naloži, neka spomenute gradove predade u moje ruke, a ne da ih zadrži za sebe.«

Kraljevsko je vijeće predbacilo banu Baćanu, što ne će izvršiti kraljev nalog, da knezu Ivanu Baniću otme imanja i gradove. Kralj je naime grad Viroviticu darovao banu Ivanu Karloviću, grad Stupčanicu i kaštel Borovo kraljevom kapetanu Valentinu Tereku, a kotar Obren u križevačkoj županiji Tomi od Kamorja. Sve je to ostalo na papiru, jer se Baćan nije usudio, da ova imanja otme Ivanu Baniću.

Da se opravda od prigovora, napisao je Baćan 6. srpnja 1528. palatinu Batoru i kraljevskome vijeću dugi list[4]) »Kako da izvršim vaš nalog?« pita Baćan. »Dignem li ustanak protiv Banića, malo će poći sa mnom na njega. Jedno je te isto, ako počnem opsjedati koji Banićev grad, jer ga ne mogu zauzeti sa golim rukama. Ne znam, tko bi mi pružio pomoći, jer su ovdje skoro svi Zapoljinci, baš kao i u susjednoj Ugarskoj, osobito u zaladskoj i šomogjskoj županiji. Nije nam treba ovdje vatru potpaljivati, jer već dosta gori! Posve izvjesno mogu pisati, da bi voljeli uz Zapolju ustati protiv nas, nego li uz mene protiv neprijatelja. Šaljite mi pomoći ili novaca, jer trebam — oboje!«

[4]) Iznio ga je dr. Šišić u »Acta comitialia« svezak I. str. 157—159.

Na Margaretinje 13. srpnja 1528. bio je u Zagrebu veliki godišnji sajam. Oko crkve sv. Margarete smjestilo se desetak šatora, u kojima se točilo vino i prodavalo različito jelo. Dalje u Podgradju (današnjoj doljnoj Ilici) poredahu se nebrojeni šatori, u kojima svoju robu prodavahu postolari, čižmari, čohaši, krznari, bravari, uzdari, remenari, sedlari, nožari, mošnjari, užari, gumbari, lončari, bačvari, stolari, tkalci, svjećari i razni drugi obrtnici. Bilo je tu uz domaćih takodjer obrtnika iz Varaždina, Križevca, Koprivnice, Samobora, Ivanića, Krapine i drugih susjednih mjesta. Ovi naime strani obrtnici smjeli su u Zagrebu svoju robu prodavati na sajmovne dane. Livadu ispred Šoštarske ulice (gdje je danas Jelačićev trg) zapremiše seljaci, koji su u Zagreb na sajam doveli konje, goveda, ovce, svinje i perad, zatim vosak, med, sijeno, povrće i voće. Bilo je i ondje nekoliko šatora, u kojima su krčmari točili vino. Svima je trgovina dobro uspijevala, jer je krasan srpanjski dan domamio u Zagreb mnogo kupaca i prodavača iz Posavine, Prigorja, Zagorja, Kranjske i Štajerske.

Poslije podne toga dana izadje iz svoje kuće na Markovom trgu lijepa Jelica, kći trgovca Šimuna Rogana, a žena Antuna Blažića. Mlada gospodja zaputila se kroz Markovu ulicu u Visoku ulicu k svojoj prijateljici Anki, kćeri lončara Katića.

Anka je radosno primila Jelicu, koja joj bijaše jedina tješiteljica u golemoj tuzi njenoj. Jelica je veselom svojom ćudi umjela barem na čas umanjiti crnu sjetu, koja je poput more tištila bijednu Anku, otkako joj se početkom godine 1527. pomutila pamet zbog vijesti o smrti Lovrićevoj.

»Ankice!« reče Jelica. »Danas plivam u materinskoj sreći i zadovoljstvu!«

»To me veseli čuti«, odgovori Anka. »A što je prouzročilo toliku tvoju radost?«

»Danas me je prviput prepoznao mili moj sinak! Oj, da ga vidiš, kako li je dražestan, kada me gleda, te mi se smije, a s ručicama svojim hoće da što prije dohvati mene!«

Anka uzdahne i zamisli se, gledajući u pod. Bog zna, kakove li su misli kružile glavom njezinom!

Jelici bijaše žao, što je pripovijedanjem o sreći svojoj izazvala sjetu prijateljice svoje; zato naskoro svrne razgovor na drugu stvar.

»Danas je u Zagrebu veliki sajam«, počne govoriti Jelica.

»Znam!« odgovori Anka. »I moj otac pošao je s lončarskom robom u Podgradje, da ondje trguje.«

»A ne bi li i ti pošla sa mnom na sajam?«

»Zašto?« začudi se Anka. »Ta vidjela sam već dosta sajmova! Osim toga meni se i ne da ići u onu viku i buku!«

»Ali ja te lijepo molim, da ipak podješ sa mnom! Vidiš, ja moram kupiti bravu s ključem, te razne bravarske potrepštine za vrata i prozore na novoj klijeti, koju smo upravo sagradili u našem vinogradu. Moj otac i moj muž imaju danas mnogo posla u dućanu, pa ne mogu ići na sajam, a meni je neugodno, da idem sama. Daj, Ankice, podji sa mnom!«

»Kad je tako, pa neka bude!« reče Anka i brzo se spremi za odlazak iz kuće svoje.

Niz Mesničku ulicu spuste se Anka i Jelica u Podgradje. Najprije su prolazile mimo raznih šatora, gdje bijaše svakojaka druga roba, a onda dodju do bravarskih radnja.

»Ha!« reče Jelica, zaustaviv se pred jednim šatorom. »Tu imade malo kupaca, a mnogo robe! Tu ću ja kupiti, što mi treba!«

Jelica počne pregledavati brave, te izabere dvije, od kojih će jednu kupiti, kada dozna cijenu. Anka joj je pri tome pomagala. Iza toga pregledavala je Anka s Jelicom gvozdene potrepštine za vrata i prozore.

Anka i Jelica bijahu tako zadubljene u svoj posao, da nijesu pravo ni pogledale, u čijem li se šatoru nalaze; po gotovo pak nijesu one opazile, kako se lecnuo prodavač ove robe, kada su one stupile pod njegov šator. Za stolom naime stajao je fratar Pavlin, obučen u bijelu haljinu, koja bijaše veoma zaprljana od putne prašine i od bravarske robe. Fratar je imao crne brke i punu crnu — dosta dugu — bradu. Niti je fratar vidio, što Anka i Jelica po stolu njegovu prebiru, niti je čuo, što li Jelica govori Anki. Crne svoje oči upro je fratar u lijepu glavu Ankinu kao da se okamenio!

Kada je napokon Jelica izabrala robu, pogleda u fratra, pa ga zapita, što li to sve stoji? U istom času pogleda fratra takodjer Anka, kojoj se već i prije pričinilo, da su fratrove oči uperene u nju.

»Tko ste vi?« zapita Jelica, kad nije dobila odgovora na prvo svoje pitanje.

»Fratar Marko«, odgovori fratar, ne skinuv pogleda s Anke.

»A jeste li već dugo u samostanu?« zapita opet Jelica, kojoj se — kao i Anki — činio poznatim glas fratra Marka.

»Godinu i po!« odgovori fratar.

»To je moj Franjo!« klikne Anka, prepoznav Lovrića svoga.

»Vi ste Lovrić, nekadašnji pomoćnik kod bravara Požgaja na Markovom trgu!« dodade Jelica.

»Pogodili ste!« uzdahne fratar, koji više nije mogao sakrivati svoje pravo ime i zvanje.

U tome času nije više pod šatorom bilo nikoga drugoga; mogao se dakle bez ikakove zapreke razviti tihi razgovor izmedju Lovrića, Jelice i Anke.

»Zagrepčani drže, da vas više nema na svijetu!« reče Jelica.

»I bolje je tako!« odvrati Lovrić. »Jer ja sam i onako mrtav za Zagreb, odakle me izagnaše kao zločinca.«

»Ne, ti nijesi nikakav zločinac!« uze Lovrića u obranu Anka.

»Hvala ti, Ankice, za ovu izjavu!«

»Ali razjasnite mi, molim vas, kako ste dospjeli medju Pavline i postali fratrom?« zapita Jelica.

»Htio sam, da se ugnem svijetu, a podjedno da u hladnim zidinama samostanskim zatomim srce svoje!«

»Pa da li vam je to uspjelo?« nastavi pitati Jelica.

»Ono prvo uspjelo mi je potpunoma; ali srce moje — čini mi se — neizlječivo je.«

»Voliš li me jošte, Franjo?« zapita Anka drhtavim glasom.

»Volim te više, nego li oči svoje!« odgovori Lovrić.

»O hvala ti, Bože!« uzdahne Jelica, gledajući, kako se Anka posve promijenila.

»Jesi li u samostanu gdjekada mislio na mene?« zapita Anka, uprijevši u Lovrića modre svoje oči.

»Svaki dan sam molio Boga, neka te štiti i jača, da uzmogneš podnijeti udarac, koji je i tebe zadesio mojom osudom.«

»Bome je taj udarac bio grozan!« reče Jelica. »Ja sam vidjela, koliko je Anka trpjela. Cijeli je Grič žalio nesreću njenu! Ta vidi se joj na tijelu, da je mnogo stradala!«

»Ankica je doduše nešto slabija, nego li je prije bila; ali njezin pogled nije izgubio ništa na svojoj miloti!« odgovori Lovrić, gledajući u Ankine oči, iz kojih je opet prosjala nekadašnja blagost.

*

»E, nemojte misliti, da je Anka kroz cijelo to vrijeme ma i jedanput koga od nas ovako pogledala, kao što sada gleda u vas!« reče Jelica. »Ona je vazda bila žalosna, a većinom i nijema. Ankina se duša razvedrila tekar sada, kad je ugledala vas, koga je držala mrtvim!«

Lovrić se još neko vrijeme razgovarao s Ankom i Jelicom. Morao im je pripovijedati kratak tečaj svoga živovanja u samostanu lepoglavskom. Naročito je Anku zanimalo doznati, kako je Lovrić došao u Zagreb na Margaretski sajam.

»Meni je prior samostana lepoglavskoga uredio bravarsku radionicu, u kojoj sam izradjivao razne predmete za pavlinske crkve i samostane. Kako sam povrh toga imao još dosta vremena, izmolih od priora dozvolu, da izradjujem takodjer bravarske radnje za prodaju. Naročito sam prioru spomenuo, kako iz iskustva znadem, da bi se valjana roba mogla dobro prodati na Margaretskom sajmu. Priznajem, da me je pri tome vodila želja, da uzmognem ovako neopaženo doći u Zagreb, pa ovdje možda vidjeti ili barem štogod doznati o nezaboravnoj mojoj Ankici. Sreća mi je poslužila bolje, nego li se i nadah! Moje srce puno je radosti!«

»A što sada?« zapita Jelica. »Hoćete li se vratiti u samostan lepoglavski?«

»Svakako! Ta moram predati bravarsku robu, koja je vlasništvo samostansko. Moje su samo ove dvije, hvala Bogu, zdrave ruke. Dok njih imadem, ne bojim se gladi! Za mene nije moguć dulji boravak u samostanu, jer tamo ne spadaju ljudi, koji ljube i koji su ljubljeni. Ja ću iz Lepoglave poći nekamo u svijet, kad se ne smijem vratiti u Zagreb. No čim se pruži prva prilika, pohrlit ću opet u Zagreb, da vidim dragu svoju Anku!«

»Bog zna, hoćemo li ikada biti svoji!« uzdahne Anka.

»Ne boj mi se, mila dušice moja! Ostaj mi vjerna, kako ću i ja tebi vjeran ostati, pa budi sigurna, da će jednom kucnuti čas, kada ćemo biti posve sretni. Ljubav je najljepše čedo, što ga je stvorio dragi Bog! Prava ljubav mora dovesti do pobjede! Budi samo ustrajna u ljubavi, kao što ti obećajem, da ću i ja biti!«

Još nekoliko riječi i Anka ostavi Lovrića, te se s Jelkom vrati na Grič. Teško bi bilo odmjeriti, koja li od njih osjećala veću radost zbog nenadanog sastanka s Lovrićem. Jelica je vidjela, da je ovaj sastanak izliječio duševnu bolest Ankinu, čemu se iskreno radovala. Anka pak bijaše posve preporodjena od sreće i zadovoljstva. Cijelim je putem neprestano čavrljala svojoj prijateljici, zahvaljujući joj, što ju je sa sobom povela na sajam. Kada je pak došla kući, zagrlila je Anka svoju majku i vruće ju poljubila, što nije učinila, otkako ju je stigla nesreća.

»Hvala Bogu!« uzdahne majka njezina, izlazeći iz sobe. »Ipak joj se pamet vratila!«

*
* *

Sredinom mjeseca kolovoza godine 1528. slavila se velika svečanost na Medvedgradu povrh Zagreba. Ban Ivan Karlović dao se inštalirati u posjed Medvedgrada, kao što je nekoliko dana prije toga bio uveden u posjed grada Rakovca.

Medvedgrad je godine 1250. počeo graditi zagrebački biskup Filip, da bude imao kamo zakloniti crkveno blago, ako na Zagreb udare kakovi divljaci. kako su godine 1242. udarili Tatari ili Mongoli. Gradnja Medvedgrada trajala je četiri godine, te se dovršila godine 1254. Grad bijaše velik i lijep; imao je krasne dvorane, više kula i jake zidine, pa takodjer kapelu sv. Filipa i Jakoba. Zato je kralj Bela IV. već oko godine 1262.

sebi prisvojio Medvedgrad, koji odsada postade najvećom neprilikom za biskupa i za Kaptol zagrebački.

Neko je vrijeme upravljala Medvedgradom mletačka obitelj Torusti, a u 14. vijeku silni knezovi Babonići i Prodavići. Kralj Sigismund dade Medvedgrad godine 1398. zagrebačkom biskupu Eberhardu Albenu u privatno vlasništvo. Kad je godine 1420. umro biskup Alben, naslijedio ga je u posjedu Medvedgrada njegov brat Ivan Alben, koji bijaše takodjer biskup zagrebački. Po Ivanovoj smrti (godine 1433.) postade gospodarem Medvedgrada najmladji brat Rudolf Alben. Tada je pod Medvedgrad spadalo oveće imanje, na kojemu bijaše selo Slanovec; isto tako pripadala je Medvedgradu polovica prijevoznine, koja se pobirala na savskom brodu sv. Jakoba.

Privolom svoga sina Leonarda prodao je Rudolf Alben 1436. knezu Fridriku Celjskom Medvedgrad. Uzalud je protiv toga prosvjedovao zagrebački Kaptol, koji je sebi prisvajao pravo na Medvedgrad. Fridrik Celjski imao je sestru Barbaru, koja bijaše udata za kralja Sigismunda, a hrvatski ju narod pozna pod imenom »Crna kraljica«. Ova Barbara ishodila je, da je Fridrik Celjski bio uveden u posjed Medvedgrada.

Fridrik je svojim kaštelanom u Medvedgradu imenovao Nijemca Vilima Stamma, koji je mnogo zla nanio Griču i Kaptolu zagrebačkomu. Fridrika Celjskoga naslijedi godine 1454. njegov sin Ulrik Celjski, koji je poput oca svoga bio ban hrvatski. No i Ulrik je nebrojena nasilja činio gradjanima zagrebačkim; jednom je dapače i na juriš zauzeo i spalio Grič. Kad je Ulrik bio godine 1456. ubijen u Biogradu, prijedje Medvedgrad u ruke njegove udovice Katarine, koja bijaše kći srpskoga despota Gjorgja Brankovića. Katarina imenuje kaštelanom Medvedgrada nekoga Srbina, koji se zvao Bogavac Milaković. Ovaj kaštelan dovede u Medvedgrad srpske prebjege, s kojima je poput nekadašnjeg Vilima Stamma nanio mnogo zla stanovnicima susjednoga grada Griča.

Katarina prodade Medvedgrad godine 1461. banu Ivanu Vitovcu i njegovim rodjacima: braći Veispriač. Naskoro dodje Medvedgrad u ruke kralja Matije Korvina, koji ga za 12.000 dukata založi zagrebačkom biskupu Osvaldu Tuzu i njegovom bratu Ivanu. Braća Tuz nastojahu, da Griču preotmu sela: Černomerec, Bitek, Dediće i Novake, radi čega planuše ljute borbe izmedju Griča i Medvedgrada. Ivan Tuz vrati Medvedgrad godine 1481. kralju Matiji Korvinu, koji ga na samrti godine 1490. ostavi svome sinu Ivanu Korvinu.

Godine 1504. umre Ivan Korvin, a njegova se udovica Beatrica Frankopanka preudade za braniborskoga markgrofa Jurja iz kuće Hohenzollern. Lakoumni Juraj prodao je Medvedgrad godine 1524. kraljici Ani, supruzi kralja Ljudevita II., koja ga god. 1526. odstupi svome bratu Ferdinandu. Napokon je kralj Ferdinand god. 1527. darovao Medvedgrad hrvatskome banu Ivanu Karloviću, koji je izgubio sve svoje gradove i posjede u Lici i Krbavi.

Inštalaciju Ivana Karlovića u posjed Medvedgrada povjerio je kralj Ferdinand zagrebačkom Kaptolu, koji je tada obavljao poslove javnih bilježnika. Za obavu toga posla odredio je Kaptol kanonika Ivana Goricaja, dočim će kralja Ferdinanda zastupati plemić Ivan Kastelanović.

Po tadašnjem zakonu pozovu Goricaj i Kastelanović k inštalaciji sve susjede medvedgradske. Medju ostalima bio je pozvan i zagrebački biskup Šimun Erdedi. No biskup nije mogao osobno doći, jer se baš tada nalazio na službenom putovanju u Podravini, gdje je dijelio sakramenat sv. potvrde. Zato je biskupa kod same inštalacije zamijenio Lacko Fodor, upravitelj njegovih imanja. Medjutim se ban Karlović odlučio, da tom prigodom u Medvedgradu po tadašnjem običaju poslije inštalacije

priredi veliku gozbu. Naravno da je na ovu gozbu pozvao takodjer biskupa zagrebačkoga. Biskupa je po želji njegovoj kod ove gozbe zastupala kneginja Barbara Erdedi, koja je nekoliko dana prije toga došla iz Moslavine u Zagreb, da za biskupove odsutnosti vodi njegov dvor i da nadgleda svoju djecu. Barbara je u Medvedgrad sa sobom povela takodjer svoju kćerku Ružicu i sina Pericu.

Pred vratima Medvedgrada sabralo se desetak susjednih plemića; medju ostalima došao je onamo takodjer brijač Nikola Strugar, koji je kao gradski sudac zastupao Grič, jer je i posjed grada Zagreba medjašio s posjedom Medvedgrada. Prisutno bijaše još nekoliko gospode, a u potpunom broju dodjoše kmetovi, koji spadahu k vlastelinstvu medvedgradskom.

Ivan Kastelanović predstavi se sabranom narodu kao »homo regius« (kraljev čovjek), te pročita »mandatum statutorium«, t. j. onaj spis, kojim je njemu kralj Ferdinand naložio, da ima u posjed Medvedgrada uvesti bana Ivana Karlovića. Iza toga pročita Kastelanović kraljevski privilegij, kojim kralj Ferdinand daruje Medvedgrad banu Ivanu Karloviću i zakonitim baštinicima njegovim. Pošto su obadva spisa bila sastavljena u latinskom jeziku, rastumačio je Kastelanović njihov sadržaj prisutnome narodu na jeziku hrvatskom.

Kad je to obavio, reče Kastelanović službenu formulu (obrazac), u kojoj je istaknuo, da bana Karlovića uvodi u posjed Medvedgrada kao pravoga vlasnika. Nato Kastelanović i kanonik Goricaj stupe pred bana Karlovića, te ga svaki od njih uhvati za jednu ruku; ovako povedoše kraljevski povjerenici Karlovića kroz vrata na tlo samoga Medvedgrada, gdje mu je Kastelanović pružio grudu zemlje. Svi prisutni plemići i susjedi pridjoše k banu Karloviću, da mu čestitaju kao zakonitom vlasniku Medvedgrada. Iza njih stupiše pred Karlovića medvedgradski kmetovi, da mu se poklone kao svome novome gospodaru.

Sav sabrani narod udje u Medvedgrad, da proslavi inštalaciju novoga mu gospodara. Za kmetove bijaše hrana i piće priredjeno u prizemnim prostorijama, dočim su banovi gosti i susjedi pošli u glavnu dvoranu (»palaču«), koja se nalazila u prvome katu. Ovdje je tik vrata stajao mlad, ali vrlo visok čovjek, koji je imao neobično široka ledja. Mladić je u ruci držao pladanj, na kojem bijaše kruha i soli. Svaki je gost pri ulazu u dvoranu morao uzeti malo kruha, te posoliti ga i staviti u usta; to bijaše po starom hrvatskom običaju znak, da će u Medvedgradu pod novim gospodarom vladati gostoljublje.

Uspinjući se po stubama u prvi kat, pridružio se ban Karlović kneginji Barbari Erdedovoj, koja bijaše uz svoju kćerku Ružicu jedina gospodja u cijelom društvu. Ban je putem razgovarao sa gospodjama, koje se uspinjahu mnogo polaganije, nego li prisutna gospoda. Tako se desilo, da su gospodje upravo posljednje unišle u dvoranu. Barbara se tik pred vratima zaustavila, te je još nešto govorila banu, dočim je Ružica sa svojim bratom Pericom pošla u dvoranu.

Kao svakomu drugomu gostu, tako je i Ružici ponudio kruha i soli onaj visoki mladić, koji je stajao u dvorani kraj vrata. Ružica segne rukom za kruhom; no prije nego li je kruh posolila, digne glavu i pogleda u lice tome mladiću, koji je počeo drktati cijelim tijelom.

»Ivo!« šapne Ružica, a krv joj udari na bijelo lice.

»Ružice! Slatka moja Ružice!« uzvrati joj mladić, koji brzo stavi pladanj na susjedni stolac.

»Ti si to, dragi Ivo!« vikne Perica, koji je sada prepoznao mladoga kneza Ivana Zrinskoga.

»Ja glavom, mili moj Perica!« reče mladić, te gvozdenim rukama svojim digne Pericu u vis i žarko ga poljubi.

U tom času unidje u dvoranu ban Karlović sa kneginjom Barbarom Erdedovom. Gospodja je odmah prepoznala mladoga Ivana Zrinskoga.

»Oho!« reče Barbara banu. »Vi ste već u Medvedgradu nastanili svoga nećaka Ivana!«

»E, što ću, kad mi dragi Bog nije dao niti sina niti kćeri!« odgovori ban Karlović.

Zrinski pristupi k Barbari, te joj poljubi ruku, a zatim reče:

»Ujak je već ostario, zato sam i ja došao u Medvedgrad, da mu ga pomognem čuvati!«

»No uz vas može gospodin ban mirno spaviti u Medvedgradu, jer se ni medvjed ne će usuditi, da dirne u to gnijezdo!« našali se Barbara, te uzme kruha i soli, što joj je ponudio sam ban Karlović.

Dugo je trajao ručak, što ga je svojim gostima priredio novi domaćina medvedgradski. Mnogo se jelo, još više pilo, a zdravica se redala za zdravicom. Sve se to suvišnim činilo Ružici, koja nije kod stola sjedjela uz Ivana Zrinskoga, već na počasnom mjestu izmedju bana Karlovića i kr. povjerenika Ivana Kastelanovića.

Jedva je Ružica dočekala čas, kada se objed dovršio, a gosti se počeli razilaziti po drugim sobama prostranoga Medvedgrada. Sada je Ivan Zrinski pristupio k Ružici, pa je nju i maloga Pericu poveo u glavnu kulu, odakle se pružio krasan pogled na Zagreb i na Posavinu. Ovdje je Perica duže vremena stajao kod prozora, da se nagleda lijepog vidika. Brzo je opazio stolnu crkvu i utvrde grada biskupskoga, zatim Grič, te njegove bedeme i kule, od kojih se osobito isticao »Popov toranj«.

Dok je Perica ustanovljivao, koja li je crkva sv. Marka, koja li sv. Ivana, sv. Marije, pa franjevačka i dominikanska, dotle se Ivan Zrinski razgovarao s Ružicom Erdedovom.

»Koliko li sam žudio za ovim časom!« uzdahne Ivan, sjedajući na stolac kraj Ružice.

»A ja sam se već bojala, da ga nikada ne ću ni dočekati!« odvrati Ružica. »Koliko li sam trpjela zbog neizvjesnosti!«

»Trpio sam i ja, zlatna moja Ružice! Otkako ti je tvoj stric biskup zabranio dopisivanje s mojom sestrom Jelenom, nijesam o tebi mogao doznati ništa, baš ništa! Znao sam, da biskup Erdedi silno mrzi moga oca, jer su politički protivnici. Zato me je mučila neizvjesnost, nije li biskupu uspjelo, da tvoje srce odvrati od mene?«

»O, moj Ivo! Slabo ti mene poznaš! Ta da sam išta kolebala u svojoj ljubavi prema tebi, ja bi već bila zaručnica, a možda i žena — kneza Ivana Ernušta!«

»Zar onoga mladoga velikaša iz Koprivnice?«

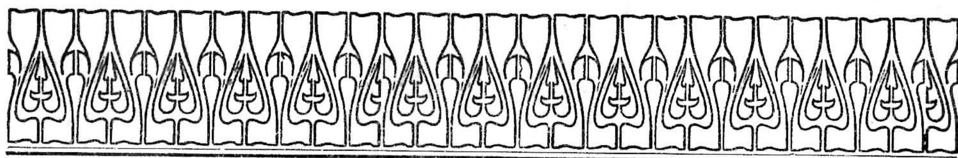
»Da!« odgovori Ružica. »Njega mi je za muža odabrao moj stric biskup, a za nj me nagovara i dobri moj otac!«

»A ti? . . . Hoćeš li ti popustiti njihovom pritisku?«

»Dok budem živa, ljubit ću samo tebe, dragi moj Ivo! Volim umrijeti, nego li se iznevjeriti onome obećanju, što ga tebi dadoh prije dvije godine!«

»Hvala ti, slatka moja rano!« reče Zrinski i vruće zagrli krasnu svoju Ružicu.

Perica se okrene od prozora i opazi, kako Ivan i Ružica sjede zagrljeni. Brže potrči Perica k njima, pa sjedne Ivanu na koljena; zatim s jednom rukom zagrli Ivana, a sa drugom Ružicu, pa reče: »Već dugo nije mi bilo tako lijepo, kao danas!«

DVADESET I DRUGO POGLAVLJE.

Otkako je kralj Ferdinand 17. ožujka 1528. otišao iz Ugarske, nije se više natrag ni vratio. Ferdinand je isprvice imao barem povoda za boravak izvan Ugarske, jer je tražio pomoći protiv Turaka i Zapoljinaca. No kasnije mu Ugri ljuto zamjerahu, što boravi u Beču, Pragu, Brnu, Gracu, Innsbrucku i Celovcu, samo ne u Budimu.

Za kraljeve odsutnosti vladao je palatin Stjepan Bator, kojemu bijaše uz bok kraljevsko vijeće od petorice crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika (biskupi: Vardaj, Salahazi i Gerendi, vrhovni državni sudac Aleksije Turzo i kr. blagajnik Andrija Bator). Slaba bijaše to vlada, jer nije imala dovoljno sredstava. Kralj naime nije redovito plaćao svoje vojnike; radi toga jedni su vojnici ostavljali kraljevske zastave, te polazili kući, dočim su drugi provaljivali u plemićke dvorce i u seljačke kuće, pa ondje robili i plijenili, da sebi nadoknade plaću i da sebi pribave hranu.

Narod bijaše ogorčen zbog odsutnosti kraljeve; spomenuta pak nasilja kraljevskih vojnika tjerala su narod upravo u zdvojnost. Osim toga znalo se već, da će naskoro sultan Sulejman provaliti u Ugarsku. »A tko će nas obraniti od tolike nesreće, kojoj idemo u susret?« pitahu se pristaše Ferdinandove. »Naš kralj Ferdinand nema — a niti može sakupiti — dovoljan broj vojnika, da suzbije veliku tursku vojsku!«

Mnogi velikaši i plemići ugarski bijahu razočarani, kada su vidjeli, da kralj Ferdinand ne može ispuniti ona obećanja, koja im je zadao prije svoga krunisanja; radi toga počeli su oni mrmljati, te se ogledati za Ivanom Zapoljom, koga su i onako ostavili samo pod silu.

Dobro je to opazio biskup Salahazi, koji je početkom rujna godine 1528. pisao kralju Ferdinandu ovako: »Ima ljudi, koji ne samo, što su pripravni, da primu Ivana Zapolju, već ga hoće i natrag dozvati, jer drže, da bi ih on mogao spasiti od propasti. Neka Vaše Veličanstvo ne misli, da tako govore samo neki ljudi; mnogo je manje onih, koji sude drukčije!«

Time, što je kralj Ferdinand zanemario Ugarsku, znatno je olakšao svome protivniku Ivanu Zapolji. Sam Zapolja boravio je u Tarnovu kod Krakova, gdje je razvijao neobičnu djelatnost. S ostancima nekada toli golemoga blaga sabirao je Zapolja u Poljskoj vojnike, koji će mu služiti za plaću. Princeza Jadviga pomogla je Zapolji, da s kraljevskoga dvora posve makne stranku kralja Ferdinanda. Papa Klement VII. bijaše odlučno na strani Zapoljinoj.

Da obnovi i učvrsti savez s engleskim kraljem Henrikom VIII. i s francuskim kraljem Franjom I., pošalje Zapolja 16. svibnja 1528. u London i Pariz darovitoga Ivana Statilića. Ovaj Hrvat, koga je Zapolja ime-

novao biskupom erdeljskim, naslijedio je diplomatsku ulogu senjskoga biskupa Franje Jožefića, koji je u to doba bio zarobljen od kralja Ferdinanda. Statiliću podje za rukom, te je 28. listopada 1528. u Parizu sklopio povoljan ugovor izmedju Zapolje i Franje I. Obadva će kralja složno udarati na cara Karla V. i brata mu kralja Ferdinanda. Osim toga obvezao se francuski kralj, da će Zapolji davati za rat godišnju potporu od 20.000 dukata. Statilić je Franju I. nagovorio, da mu prvi godišnji obrok odmah i uruči, te se on u Ugarsku vratio s francuskim dukatima, što je Zapolji veoma dobro došlo.

U t. zv. Zatisju, t. j. u onom dijelu Ugarske, koji se nalazi izmedju rijeke Tise i Erdelja, nije kralju Ferdinandu nikada ni pošlo za rukom, da posve zatre pristaše kralja Ivana Zapolje. Ovdje se tečajem cijele godine 1528. održaše glavni Zapoljini kapetani: Radić, Kun i Stjepan Bator od Šomlja. Ovi su dapače dosta sretno i ratovali s pristašama i kapetanima kralja Ferdinanda. U sjevernoj Ugarskoj držali su Zapoljinu zastavu: Franjo Druget, Pavao Artandi i Jakov Tornaljaj, kojima je kao uporište služila Drugetova tvrdja Homona.

Pod jesen godine 1528. spremao se i sam Zapolja za polazak iz Poljske u Ugarsku. Njegovi su ljudi u tu svrhu pripravljali narod u sjevernoj Ugarskoj na ustanak. Čini se, da su ovi prenaglo radili, jer je ustanak Slovaka u oravskoj i liptovskoj županiji buknuo prerano, te su Ferdinandovci bijedne Slovake potukli kod Mikulova. Istodobno primicao se Ugarskoj saski vitez Minkvic, koji je u Njemačkoj sabrao znatan broj plaćenika za kralja Zapolju; ovi plaćenici dopriješe već do Olomuca u Moravskoj, gdje je Minkvic bio suzbijen.

Bolje je prošao Zapoljin kapetan Šimun Atinaj, koji se početkom rujna god. 1528. iz Galicije zaputio u sjevernu Ugarsku. Sa 700 konjanika i sa znatnom četom poljskih plaćenika prijedje Atinaj preko Karpata i dodje u okolicu grada Košica. Tada je zapovjednikom tvrdje u Košicama bio kraljev blagajnik Andrija Bator, koji se ljuto uplašio Zapoljine vojske.

»Ja stojim usred buntovnika«, piše Bator 6. rujna kralju Ferdinandu. »Pred menom je smrt! U svemu imam jedva 300 branitelja; zato molim za brzu pomoć!«

Ipak nije Atinaj udario na Košice, već se zaputio prema rijeci Tisi. Ovdje mu se pridruži Zapoljin kapetan Kun, te oni zajedno sastave vojsku od 4000 ljudi. S tom vojskom udare Kun i Atinaj na Šaroš-Patak, gdje bijahu Ferdinandovi kapetani Stjepan Revaj, Gašpar Šeredi i Tomo Laskano. Ovdje dodje 25. rujna 1528. do oštre bitke, u kojoj budu Ferdinandovci potučeni, a 500 ljudi pokrije bojno polje[1])

Ova nesreća uplašila je kralja Ferdinanda u toliko, da je iz Beča došao u Požun, kamo je na dogovor pozvao palatina Stjepana Batora i svih 5 kraljevskih vijećnika. Na tome dogovoru raspravljalo se o novim koracima protiv Zapoljinaca. Dogovor se svršio s time, da su vijećnici morali kralju Ferdinandu pružiti 20.000 dukata za novu vojsku, koju će voditi Ivan Kocijan. Brzo se sabralo 4000 pješaka i 1600 konjanika, s kojima Kocijan krene protiv Zapoljinaca, ali dopre samo do Trenčina.

Sada je Zapolja uvidio, da je za njega kucnuo pravi čas. Sa svim svojim plaćenicima ostavi on Tarnov, te iz Poljske podje u Ugarsku. Prešav sretno preko Karpata dopre Zapolja 27. listopada 1528. u Homonu,

---

[1]) Buchholtz: »Geschichte der Regierung Ferdinand I.«, svezak III. str. 258.

gdje ga oduševljeno pozdraviše njegovi prijatelji, koji su na okupu imali 8000 vojnika. S razvijenim zastavama svojim krene sada Zapolja u Ungvar i u Kalo, gdje mu se pridružiše novi ljudi; na daljnjem putu dopre on u Debrecin, gdje su ga dočekali vjerni mu drugovi: Kun, Bornemisa i Mirko Čibak. Svi ovi otpratiše Zapolju u Mako, kamo je sredinom mjeseca studenoga na dogovor došao biogradski paša Mehmed kao poslanik sultana Sulejmana. Zapolja je namjeravao prezimiti u Temešvaru; ali mu ovaj grad ne htjede predati kapetan Andrija Sokol; zato je Zapolja proljeće dočekao u gradu Lipi.[2])

*

* *

Koncem mjeseca rujna god. 1528. jašio je kroz Šoštarsku ulicu u Zagrebu hrvatski ban Ivan Karlović na bijelome konju svome. Bana je pratio njegov slobodnjak Pavao Knežević, jašeći na crnome konju. Benavi Eduard Nemec zagledao se u došljake, ali je više motrio konje, nego li konjanike. Tu i tamo nagnuo bi se kroz prozor gdjekoji šoštar, pozdravljajući bana, koga su svi Zagrepčani već od prije poznavali.

Onom uzbrdicom, koja danas čini Dugu ulicu, krene ban prema gornjemu gradu. Unišav kroz Kamenita vrata na teritorij staroga Grića, zaputi se Karlović kroz Kamenitu ulicu na Markov trg i stane pred gradskom viječnicom.

Gradski sudac Nikola Strugar nalazio se u svojoj brijačnici, kad li je mimo projašio Karlović.

»Evo bana!« reče Strugar svome pomoćniku, te pograbi šešir i odjuri prema gradskoj viječnici.

Brijač stigne pred viječnicu upravo u času, kada je Karlović sišao s konja, te svoga slobodnjaka Kneževića upućivao. neka ga ovdje pričeka.

»Sluga sam najpozniji, svijetli moj bane!« pozdravi brijač, skinuv šešir i ljubezno se klanjajući.

»Zdravo, suče!« odzdravi ban, pruživ mu ruku.

»Vaša milost ima valjda nešto posla kod našega poglavarstva?« zapita brijač, druzgajući šešir u ruci.

»Dakako, dakako!« potvrdi ban, ulazeći kroz vrata u gradsku viječnicu, kamo je za njim pošao i brijač.

Kada dodjoše u prvi kat, požuri se brijač, te otvori vrata od sobe, koja mu je kao gradskomu sucu služila za uredovnicu.

»Svijetli ban sigurno ne dolazi iz Medvedgrada!« primijeti Strugar, brišući stolac, na koji će sjesti ban.

»A po čemu ti to poznaš?« zapita ban.

»Po tomu, što je vaša milost u naš Grič unišla kroz Kamenita vrata; jer da ste, svijetli bane, došli ravno iz Medvedgrada, vi biste u naš grad unišli kroz Poljska vrata kraj Popovog tornja«.

»Dobro sudiš!« pohvali Strugara ban. »Ja ne dolazim iz Medvedgrada, već iz daleka: iz grada Zrinja!«

»Iz Zrinja!« začudi se brijač. »Pa što ste tamo radili?«

»Ovo doduše ne spada na tebe; ali kad me baš pitaš, reći ću ti: išao sam posjetiti staru svoju majku i pogledati obitelj moje sestre kneginje Zrinske. Nije me dakle onamo vodio službeni posao; no zato me je služba prisilila, da se kući vratim prije, nego li sam namjeravao.«

»A zašto, svijetli bane?«

---

[2]) Fessler: »Geschichte von Ungarn«, svezak III. str. 433. i 434.

»Zato, da uzmognem udesiti sve, što je potrebno za obranu Hrvatske, jer će u naše krajeve provaliti Turci!«

»Turci!« vikne brijač i prekrsti se.

»Da, Turci! Ali ne boj se! Mi ćemo im ovajput ljuto zakuriti! Vratit će se Turci kući krvavih glava!«

»A odakle znadete, svijetli bane, da će Turci provaliti baš u naše krajeve?« zapita brijač.

»Po uhodama, što ih je u Bosnu poslao moj svak Nikola Zrinski. Uhode nam rekoše, da se bosanski namjesnik Usref beg sprema za provalu u Hrvatsku i Kranjsku. Usref beg hoće, da nam se osveti, što je vranski prior Ivan Tah u srpnju ove godine iz Gradiške provalio u Bosnu, pa ondje spalio mnoga sela i grad Kotor na Vrbanji, a zarobio mnogo ljudi i stoke«.

»Nama će dakle Usref beg vratiti nemilo za nedrago!« uzdahne brijač.

»On bi to htio; ali mi ćemo uznastojati, da mu ovu namjeru osujetimo. Zato sam evo ja pohrlio kući, da uzmognem udesiti sve priprave za obranu mile naše domovine. Ja ću odmah po svojim ljudima sav narod obavijestiti o turskoj namjeri, te hrvatske velikaše i plemiće pozvati, da sa svojim četama pohrle pod bansku zastavu. Ne će Turci doprijeti daleko, jer ćemo ih mi — ako Bog dade — napasti na putu. Ako dakle hoćeš, da od grada Zagreba i njegove okolice otkloniš veliku pogibelj, onda se požuri, pa što prije sastavi gradsku četu, koja će s nama krenuti na Turke. Hoćeš li?«

»Hoću, svijetli bane!« odgovori brijač. »Odmah za sutra sazvat ću gradsko vijeće, da u tome pogledu stvori nužne odredbe. Samo ja ne znam..., tko će voditi gradsku četu, jer mi u gradu Zagrebu nemamo vještoga vodje, otkako nam je poginuo stari plemić Andrija Horvat«.

»Ne brini se ti za to!« reče ban, ustajući. »Ja ću vam za vodju dati svoga nećaka...«

»Zar mladoga kneza Ivana Zrinskoga?«

»Da, moga Ivu! No? Hoćeš li biti zadovoljan s njime?«

»I te kako sam zadovoljan! Ja ću nastojati, da gradska četa bude dolična takvoga vodje!«

Brijač otprati bana do kućnih vrata, te Karlović odjuri sa svojim Kneževićem put Medvedgrada. Ondje je odmah počeo pisati pisma hrvatskoj gospodi, pozivajući ju u rat na Turke. Jednako je Karlović o namjeri Usref bega obavijestio Ferdinandove kapetane u Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj; njima je predočio, kako će biti korisno, ako se sa svojim četama zapute u Hrvatsku, pa da već ondje suzbiju Turke, a ne da ih puste u Kranjsku. Karloviću je vrhovni kapetan Bernardin Ričan odgovorio, da će zaista sve čete dovesti u Hrvatsku.

*
* *

Početkom mjeseca listopada god. 1528. provalio je Usref beg sa 5000 Turaka iz Bosne u Hrvatsku. Za ovu je provalu odmah doznao senjski kapetan grof Petar Kružić. On naime već 2. listopada javlja potkapetanu na Rijeci, da je do Otočca stigla velika turska vojska.

Pustošeći i paleći napredovahu Turci dolinom rijeke Korane; namjeravahu poći dalje do rijeke Kupe, te onda udariti na grad Metliku u Kranjskoj.

Izmedju Korane i rijeke Mrežnice nalazila se tada gorička županija, na koju nas još i sada sjeća crkveni arcidjakonat gorički. Ovo ime potječe od brda Gorice, koje se sada zove »Martinšćak« po staroj crkvi

sv. Martina, koja je postojala već godine 1334. Zapadno odatle stere se brdo Šišak, na kojemu je nekada stajao grad Belaj.[3])

Vlasnikom grada Belaja bijaše g. 1528. plemić Gašpar Tomašić[4]) od staroga hrvatskog plemena Mogorovića. U županiji goričkoj spominju se plemići Tomašići već godine 1360. Jedan od ovih Tomašića — po imenu Petar — posjedovao je god. 1464. grad Belaj. Kralj Matija Korvin potvrdio je literatu Stjepanu Tomašiću god. 1481. imanja i kmetove pod Belajem.

Hrvatski ban Ivan Karlović dodje 4. listopada 1528. u Belaj. Ovaj grad bijaše jednokatna zgrada s velikom kulom. Nad ulazom u grad stajao je mali toranj, u kojemu se smjestila gradska crkvica sv. Vida. Banova pratnja ostade u prizemlju, gdje bijahu 4 sobe i kuhinja, dočim se ban zaputio u prvi kat, gdje se nalazilo pet soba. Ovdje ga je dočekao Gašpar Tomašić.

»Još danas« reče ban iza pozdrava »doći će pod tvoj grad cijela hrvatska vojska, koju smo digli za obranu od Turaka. Ti ćeš — nadam se — u svome gradu nastaniti barem odličniju gospodu hrvatsku.«

»Vrlo rado!« odgovori Tomašić. »Ta vi dolazite ovamo na moju sreću, jer su Turci udaljeni jošte samo jedan dan hoda!«

Pod večer 4. listopada stigne pred Belaj 1000 vojnika hrvatskih. Ban i Tomašić dočekaju vojsku, te u grad povedu sve plemiće i velikaše. Medju ostalima bijahu tu dva brata Frankopana, i to: knez Vuk Brinjski i knez Krsto Tržački.

Sutradan 5. listopada o podne dopre do Belaja vrhovni kapetan Bernardin Ričan, koji je doveo 4000 vojnika iz Kranjske, Štajerske i Koruške. Istodobno donesu uhode vijest, da su Turci već posve blizu, te će za koji sat osvanuti pred Belajem.

Poslije objeda poredao je Karlović na čistini pod gradom Belajem hrvatsku vojsku, dočim je Bernardin Ričan smjestio svoje Kranjce, Štajerce i Korutance po obroncima Šišaka. Dugo su čekali, jer se Turci primaknuše Belaju tekar iza četiri sata poslije podne.

Podigla se zaglušna vika, jer su Turci počeli klicati svome Bogu »Alahu«, dočim su kršćani sazivali Isusa i Mariju. Na čelu svojih konjanika poleti Usref beg na hrvatske konjanike, koji su ih pod vodstvom bana Karlovića dočekali kao živi bedem.

»Palite lumbarde!« vikne Gašpar Tomašić.

Sa gradske kule rukne top toli silno, kao da je udario grom. Zatutnji zrak, a veliko tane poleti prema turskim konjanicima.

»Jao!« vikne desetak ljudi, skotrljav se s konja.

Usref beg stane i ogleda se na svoje konjanike; no brzo se opet sabere i zapovjedi: »Naprijed!«

Sad zagrmi drugi top. Zrak se potrese, a duga pukotina u turskom konjaništvu pokazala je Karloviću put, kojim je prošlo topovsko tane. Opet se čuo jauk pogodjenih konjanika, ali opet je svoje ljude obodrio Usref beg, vičući »Naprijed!«

---

[3]) Krajiška je oblast oko god. 1834. upotrijebila gradju iz ruševina grada Belaja za mlin u Kamenjaku na Korani i za gradnju kuća u Karlovcu. Tamo, gdje je nekada stajao grad Belaj, vidi se jošte samo gromada kamenja, vapna i pijeska.

[4]) Ovaj Tomašić pobjegao je godine 1535. u Bosnu, gdje je prešao na muslimansku vjeru. Od njega potekoše bosanski begovi Tomašići.

Smjelo pohrle Turci za Usref begom, te se primaknu Hrvatima. Kao silne oblačine sukobe se turski i hrvatski konjanici.

»Udrite, junaci, u ime Isusovo!« klikne ban Karlović.

Trublje zatrube, a bubnjevi zatutnje. Junacima zakipi krv u žilama, a srce počne silno udarati. Za čas zametnula se ljuta sječa! Mačevi počnu zveketati, da je odjekivala gora od zveketa njihova. Strašno kreševo uplaši konje, te se počnu propinjati.

Turci i Hrvati stisnu se naskoro u jedno klupko tako, da bijaše konj do konja, junak do junaka. Ipak se ljuto sjeklo, kao da je pobijesnila cijela ta masa ljudi. Tu pade konjanik, a konj mu s kopitom svojim zdrobi glavu; tamo je Turčin s kopljem probo Hrvatu srce; ondje pak je Hrvat s mačem svojim sasjekao Turčina u vrat.

»Naprijed!« vikne mladi Usref beg spaziv u tome klupku staroga bana Karlovića.

Okruženi od nebrojenih junaka zadju u borbu ban Karlović i Usref beg. Njihov dvoboj nije potrajao niti punu minutu, kad li ban s mačem svojim zasječe u begovu desnu ruku. Usrefu ispade mač iz ruke, a naskoro se za mačem skotrlja s konja i sam beg. Drugi Turci priskoče odmah k njemu, pa ga natrag stave na konja njegova. No Usrefu se prigodom pada odviše stresla glava, te je — više od toga, nego li od krvarenja — izgubio svijest.

Bez ikakovog naloga počnu turski konjanici uzmicati. Ban Karlović htjede poći u potjeru za njima, ali ga od toga odvrati Tomašićev poklik: »Palite lumbarde!«

Puče top, a tane se zaleti u klupko turskih konjanika. Zrakom zaori strašan tresak, ali ga naskoro nadjača vrisak ranjenih i umirućih junaka. Turski konjanici odjure k ostaloj vojsci. ostaviv pod gradom Belajem preko stotinu svojih palih drugova.

»Prisjest će im ponovno navaliti!« dovikne Tomašić sa gradske kule banu Karloviću.

»E, sada će valjda sreću pokušati turski pješaci!« odvrati mu ban, koji je hladnokrvno brisao svoj mač.

Karlović se nije prevario! Za pol sata opazilo se življe kretanje u turskoj vojsci. Ondje je naime mostarski paša za boj spremio pješake, kojih bijaše dvaput više nego li konjanika. Paša ne htjede udariti na Hrvate, jer se bojao topova; zato on povede pješake na onu stranu, gdje se nalazio vrhovni kapetan Bernardin Ričan sa svojim Kranjcima, Štajercima i Korutancima. Štajerci bijahu većinom konjanici, a Kranjci i Korutanci gotovo sami pješaci.

Turci se primicahu s tolikom vikom, da je strah uhvatio Kranjce, koji stajahu prvi na udaru.

»Ne bojte se, junaci!« bodrio ih je kapetan Ričan. »Priredite svoje muškete, da te vragove dolično pozdravimo!«

Kranjci poslušaju, te velike nabijene puške postave na stalke, čekajući dalnju zapovijed.

»Palite!« vikne Ričan, kada se Turci trkom približiše na dvije stotine koraka.

Zrak se potrese, a kiša taneta poleti u tursku četu i ponese sa sobom bijeli dim. Za čas čuo se užasan vrisak, a zemlju pokriju prvi redovi turskih junaka.

»Ništa zato!« reče paša. « Udarite na kaure! Osvetite poginulu braću svoju!«

Bubnjevi zatutnje. trublje zatrube, a susjedna brda zaječe od strahovite vike i sječe. Nesmiljeno lupaju Kranjci sa buzdovanima po turskim glavama, sazivajući u pomoć ime Isusovo.

»Ne dajmo se!« bodrili su Kranjci jedan drugoga.

Pojedini junaci turski probiše redove kranjske. Naskoro se izmiješali prijatelji s neprijateljima, te se cijela vojska prometnula u jedno klupko. Na zalazećem suncu lјeskahu se turska koplja i kranjski buzdovani, a udaranje po štitovima brzo je nadjačalo bubanj. Zarumenila se zemlja od prolivene krvi, ali je ne vide bijesni bojovnici; oni se tuku dalje i dalje, gazeći po tjelesima poginulih i ranjenih junaka.

Kapetan Ričan uvidio je, da Kranjci ne će moći izdržati napadaj daleko pretežnijih Turaka; zato je Kranjcima u pomoć poslao njihovu braću iz Koruške. Pojačala se strašna borba, a ljudi padaju kao snopovi. Istodobno čuo se i jauk i junački poklik, i kletva i prizivanje Boga.

»Udrimo!« viču Korutanci, sjekući s mačevima po glavama turskim i turajući im koplja u rebra.

Sada se u borbu umiješao i sam paša mostarski, da obodri klonule svoje Turke.

»Naprijed!« vikne paša, poletiv u najljuće kreševo.

»Evo ti, što tražiš!« reče neki visoki Kranjac, udariv pašu buzdovanom po glavi.

Paši potamni pred očima, te se sruši na zemlju. Brzo priskoči neki Korutanac, pa svoje koplje zabode paši u prsa.

»Paša je poginuo!« čuo se poklik.

Na tu vijest obuze pješake tolik strah, da su počeli uzmicati. Pošto se Kranjci i Korutanci dadoše u potjeru za njima, pretvorio se njihov uzmak u pravi bijeg. Kada su Turci bježali pred kulom grada Belaja, pozdravi ih Gašpar Tomašić, koji dade u njih ispaliti obadva topa.

Mislilo se, da će ovolika nedaća Turke sklonuti, da odu ispod Belaja. No Turci su mirovali samo pol sata. Za to vrijeme obilazio je njihove pojedine redove Škender beg, koji bijaše zamjenik sultanovog namjesnika u Bosni. Škender beg nagovori Turke, da još i po trećiput pokušaju sreću. Sada su oni svom silom udarili istodobno na dvije strane: na bana Karlovića i na Bernardina Ričana.

Već se spuštao sumrak, kad je Škender beg s konjanicima turskim poletio prema Belaju, gdje je Karlović stajao s hrvatskim konjaništvom. Malo zatim povede udbinski kapetan Kovač beg turske pješake protiv Kranjaca, Štajeraca i Korutanaca. Podigla se urnebesna vika, da su odjekivale sve susjedne gore

»Naprijed, junaci!« čuo se glas Škender bega, koji je jašio pred konjaništvom turskim.

»Dočekajmo ih junački u ime božje!« bodrio je Hrvate ban Karlović. koji se odvažno stavi pred svoju četu.

»Palite lumbarde!« naloži Gašpar Tomašić.

Iz gradske kule rukne top; u turskoj četi začuje se užasan jauk, a desetak junaka skotrlja se s konja. Činilo se, da će ova nesreća barem za čas sustaviti konjanike turske.

»Za mnom!« vikne Škender beg. a četa ga posluša i poleti bijesno za njim.

»Hajd u pakao!« rasrdi se Tomašić te naloži topniku u gradskoj kuli: »Ciljaj na toga skota!«

Opet rukne top, a zrak se potrese, kao da je udario grom. Tane pogodi Škender bega, koji pade s konja poput desetorice drugih Turaka.

Turska četa stane, a neki se konjanici počmu već okretati, kao da će udariti u bijeg. No sa strane dojaši na bijelome konju visok Turčin, koji bijaše općenito poznat pod imenom Beliša.

»Ne budite kukavice!« vikne Beliša. »Udrite na kaure, da osvetimo našega Škender bega!«

Četa ga posluša, premda se vidjelo, da konjanici turski ne idu baš radosno u taj boj.

»Udrimo na pogane!« vikne ban Karlović, te jurne s Hrvatima u susret Turcima.

»Znat ćeš ti mene!« promrmlja Beliša, koji se svom silom obori na sijedoga bana.

Slobodnjak Pavao Knežević bijaše odmah u prvom redu iza bana Karlovića, te je pozorno pratio borbu svoga gospodara s Turčinom. Beliša je toli bijesno navaljivao na bana, da se Knežević ozbiljno pobojao za život gospodara svoga. Ban je s mačem odbijao sve udarce, koje mu je Beliša namijenio. Ali nenadano klone starcu ruka, te mu Beliša s jednim udarcem izbije mač iz ruke.

»Sada ćeš znati!« reče Beliša, dignuv ruku, da što snažnije zasiječe u banovo tijelo.

»Ne ćeš, ne!« vikne Knežević još u posljednjem času, zahvativ svojim mačem Belišu u ramena.

Beliša padne s konja na zemlju, gdje ga drugi Hrvati dotukoše. Odmah iza njegove smrti udare Turci u bijeg, a hrvatski konjanici polete u potjeru za njima.

Dok se toli brzo svršila konjanička bitka pod samim gradom, razvio se tekar ljuti boj medju turskim i kršćanskim pješacima.

»Udrite po kaurima!« vikao je Kovač beg.

»Ne dajmo se!« odgovarahu mu Kranjci.

Turci i Kranjci uhvate se iz bliza, a naskoro dodje medju njima do strašnoga krvoprolića. Mačevi zvekeću, buzdovani udaraju po glavama, a koplja se zabadaju u rebra. Medju Kranjce sadju njihova braća iz Koruške, da im pomognu u neravnome boju s Turcima.

»A zar ćemo mi ovdje prodavati zijake?« zapita mladi knez Ivan Zrinski svoju četu, u kojoj su prve redove činili Zagrepčani. »Hajdmo u pomoć braći Slovencima!«

Nekoliko stotina hrvatskih pješaka ostavi svoje mjesto pod zidinama grada Belaja, pa jurne trkom niz brdo.

Kovač beg začuje bojnu viku hrvatskih pješaka, pa se ogledne i odmah opazi, kako se Hrvati zaletiše u lijevo tursko krilo.

»Vrazi ih dali!« promrmlja Kovač beg, ali nastavi svoju borbu s Kranjcima i Korutancima.

No što li se ono valja sa druge strane? Štajerci ne htjedoše ostati besposleni u tome drugom boju, kako bijahu u prvom; zato njihovi pješaci udare na desno krilo tursko.

»Ma je li ovi skotovi izviru iz zemlje?« srdio se Kovač beg, koji se počeo sve većma bojati, da će njegova vojska nastradati u tome boju.

Sumrak već prelazi u noć, a bitka se jošte bije, da sve treska i praska. Ljudi škripe i mrmljaju, viču i jauču, a junak za junakom pada i gine, uzdiše i izdiše.

»Grom i pakao!« vikne vrhovni kapetan Bernardin Ričan. »Kada li će biti kraj tomu pokolju?«

»Strpite se, kapetane, jošte samo malo!« utješi ga mladi Ivan Zrinski. »Potražit ću ja vodju turskoga!«

Sa desetak Zagrepčana progura se Zrinski naprijed i zaustavi se pred Kovač begom udbinskim.

»Tu si ti, zlotvore?« zapita Zrinski. »Hajde da se ogledamo! Ako si junak, potegni sada s mačem svojim!«

Kovač bega uplaši golema pojava mladoga kneza hrvatskoga. Ipak je bez oklijevanja prihvatio izazov, te započeo dvoboj s Ivanom Zrinskim. Kratak bijaše taj dvoboj, jer je Zrinski jakim udarcem svoga mača raskolio begu glavu.

Strah zahvati Turke, te oni počmu bježati na dvije strane prema rijeci Korani.

»Sada čeka zadaća vas!« okrene se kapetan Ričan k štajerskim konjanicima. »Proganjajte Turke i sijecite im glave!«

»Hura!« viknuše veselo Štajerci, te poletiše u potjeru za turskim bjeguncima.

Ivan Zrinski sabere hrvatske pješake, pa ih odvede na prijašnje mjesto pod zidine grada Belaja. Istodobno je kapetan Ričan sabirao preostale kranjske, koruške i štajerske pješake, te ih u više skupina podijelio i razmjestio na razna mjesta, gdje će sprovesti noć. Svaka je skupina postavila straže, da ju nezatekne možebitni noćni napadaj turski.

Jedna takva kranjska skupina smjestila se na onoj strani, kuda je u potjeru za Turcima pošao ban Karlović. Kranjci bijahu još budni, te razgovarahu o minuloj teškoj ali pobjedonosnoj borbi s Turcima. Najednom dotrči straža, pa im javi, da prema njima jaše jedna turska četa. Vojnici odmah pograbe svoje oružje, te se sakriju iza grmlja. Za čas čuo se topot konja.

»Nema ih mnogo!« veselo šapne vojnik, koji je pazio iza prvoga grma.

Pred četom jašio je na bijelome konju stariji čovjek, kojemu se prosijeda brada spustila na prsa. Premda je mjesečina bila dosta slaba, ipak se jasno razabiralo, da ovaj čovjek ima glavu pokritu nečim bijelim, što se Kranjcima pričinilo kao turban turski. Pa i samo odijelo toga vodje odaje, da je on Turčin.

»Hura!« zaviču Kranjci, kada se nepoznati im konjanici primaknuše grmlju.

Kao pomamni zalete se vojnici na konjanike, te ih počnu bosti svojim kopljima i tući ih buzdovanima. Najviše je udaraca zapalo konjaničkoga vodju, koji se napokon sav izranjen srušio s konja svoga.[1])

»Jeste li poludjeli?« vikne mladi čovjek na crnome konju. »Ta zar će sada kršćani klati kršćane?«

»A tko si ti?« zapita neki bradati Kranjac, dočim su drugi vojnici na čas obustavili borbu.

»Ja sam slobodnjak Pavao Knežević«, odgovori konjanik. »Meni je dužnost, da štitim hrvatskoga bana, kojega ste vi toli razbojnički napali!«

»Što?« začudi se Kranjac. »To je hrvatski ban Ivan Karlović?«

»Mi smo izranili bana hrvatskoga?« počnu se zgražati vojnici. »Mislili smo, da je to kakav beg turski!«

Medjutim se onaj bradati Kranjac prignuo k zemlji, gdje je Knežević nastojao, da pruži prvu pomoć unesrećenom banu Karloviću.

»Zaista je to ban hrvatski!« reče Kranjac. »O Bože! Kolike li zablude! ... Mi smo banov kalpak u polutmini držali za turban turski! ... Pa i ovo narodno odijelo Karlovićevo pričinjalo nam se turskim odijelom. Grozne li pogrješke, koju žalibože ne možemo više niti popraviti!«

---

[1]) Dimitz: »Geschichte Krains«, dio II. str. 120.

Ban se onesvijestio uslijed gubitka krvi, dočim je Knežević pretraživao izranjeno tijelo njegovo.

»Osamnaest rana!« uzdahne Knežević. »Bože! Hoće li ih moći preboljeti nesretni moj gospodar!«

Knežević dade onesviještenoga bana odnijeti u grad Belaj. Ovdje ga je sa mnogo sućuti primio plemić Gašpar Tomašić. Kada mu je Knežević rastumačio, kako je Karlović dopanuo svojih rana, reče Tomašić:

»Čudne li sudbine! Ban je dakle sretno pobijedio Turke, a unesrećiše ga saveznici njegovi!«

* * *

Dok se ban Karlović naprezao, da Hrvatsku obrani od provale turske, dotle se njegov drug — ban Franjo Baćan — bavio poglavito s time, kako da uništi svoga protivnika Šimuna Erdeda, biskupa zagrebačkoga. Znao je, da će to najlakše polučiti, ako biskupa prikaže kao protivnika kralja Ferdinanda. Baćan je u tu svrhu budno pazio na djelovanje bivših pristaša kralja Ivana Zapolje, medju kojima bijaše biskup Erdedi jedan od prvaka.

Iz grada Šarvara u Ugarskoj javlja Baćan 22. rujna 1528. kralju Ferdinandu, da u Hrvatskoj ima mnogo potajnih pristaša Ivana Zapolje. »Kao što Židovi očekuju Mesiju«, tako Zapoljin povratak očekuju mnogi Hrvati.[2])

Vrativ se ban Baćan na svoje imanje Gising, napiše on 26. rujna 1528. kralju Ferdinandu dugo pismo, u kojemu je izvijestio o nepovoljnom položaju u Slavoniji.

»Zagrebački biskup, zatim Ivan Tah, Ladislav More i moj brat Urban Baćan držali su neki sastanak na imanju Radoslavci. Kako doznajem, prisustvovahu tomu sastanku takodjer poslanici Ivana Ernušta i Ivana Banića. Što li su medju sobom zaključili, to mi još nije poznato. Češće sam Vašemu Veličanstvu pisao i dojavljivao, neka se Vaše Veličanstvo udostoji o tomu voditi brigu, pa ovakove sastanke zapriječiti; ali što sam polučio svojim listovima i obavijestima, to najbolje znade Vaše Veličanstvo«.

Dalje u listu savjetuje Baćan, neka kralj odmah pošalje u Hrvatsku oveću vojsku. »Što se prije moglo polučiti s tisuću vojnika, ovo će sada jedva tri tisuće moći izvesti; jer i oni, koji prije nijesu imali ništa protiv Vašega Veličanstva, sada će ustati potaknuti od protivnika.«

Vojsku treba poslati potajno, jer će zlo biti, ako o tomu prije reda doznaju Zapoljinci. »Neka Vaše Veličanstvo bude uvjereno, da će Ivan Zapolja — ako ovamo dodje — sigurno bez plaće i novaca sastaviti dovoljnu vojsku, jer je mnogima zazoran dolazak vojske Vašega Veličanstva u kraljevinu Slavoniju.«

»Naši su protivnici već počeli bjesnjeti. Izmedju Drave i Mure ostavio sam na imanjima Ivana Ernušta neke svoje vojnike, na koje udariše Ernuštovi ljudi; jedne su izmedju mojih vojnika ubili, druge izranili, a treće pohvatali i izbatinali«.

Na koncu lista svoga moli Baćan kralja, neka njemu i banu Ivanu Karloviću pošalje zaostalu plaću za isplatu banskih vojnika. »Obojica smo tečajem prošlih deset mjeseci primili jedva deset tisuća forinti! Mi se — kao ni dosele — ne ćemo otimati službi Vašega Veličanstva, dokle budemo dobivali plaće; ali dulje ne možemo podnijeti!« Svakako treba

[2]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, dio I. str. 170.

da se kralj više brine za kraljevstvo hrvatsko, ako hoće da predusretne velikoj šteti.[3])

Na oba ova pisma odgovorio je kralj Ferdinand 12. listopada 1528. iz Beča. Mi smo — piše kralj Baćanu — uz božju pomoć svršili sve poslove u našoj kraljevini Češkoj, te smo se vratili ovamo u Beč. Sada ćemo svu pažnju svoju pokloniti našoj kraljevini Ugarskoj, koja je dosta izmućena i oslabljena. U tu svrhu pozvat ćemo k sebi nekoliko naših savjetnika, da se dogovorimo, što nam treba činiti.

Već 23. listopada 1528. javlja kralj Ferdinand banu Baćanu, da će u Hrvatsku poslati svoga kapetana Ivana Kocijana s jakom vojskom. Kocijan je dobio nalog, da najoštrije postupa protiv Zapoljinaca, pa da pokori i primiri hrvatske zemlje. Samoga bana Baćana poziva kralj, neka 11. studenoga 1528. dodje u Požun, gdje će državni i crkveni dostojanstvenici održati svoje vijeće o dalnjem postupku protiv Zapoljinaca.[4])

Baćan je nastojao, da Šimuna Erdeda makne sa biskupske stolice. Da lakše u tome uspije, on je Erdedu odmah potražio i zgodnoga nasljednika. U tu naime svrhu odabere Baćan naslovnoga kninskoga biskupa Andriju Tuškanića, koji je upravljao bogatom opatijom u Topuskom. Tuškanić bijaše kralju Ferdinandu omilio već prigodom izbornoga sabora u Cetinu, gdje je odlučno poradio za njegov izbor. Poput Baćana preporučivao je Tuškanića kralju takodjer ljubljanski biskup Krištof Rauber.

Napokon se Tuškanić dao nagovoriti, te je kralja Ferdinanda pismeno zamolio, neka mu »blagoizvoli podijeliti biskupiju zagrebačku, pošto se sam biskup (Erdedi) iznevjerio kralju«. U tome listu poziva se Tuškanić na svoje dosadašnje zasluge, koje su »najbolje poznate kapetanima Vašega Veličanstva«. Po ugovoru od 3. siječnja 1527. morao bi Tuškanić na kraljev trošak uzdržavati četu od 50 konjanika; u istinu pak drži on 160 dobro oboružanih konjanika, i to na svoj trošak i bez ikakova prekidanja.[5])

Posve je naravno, da biskup Šimun Erdedi nije čekao, dok će banu Baćanu poći za rukom, da ga liši biskupske stolice. Erdedi se već više mjeseci spremao za borbu sa Baćanom. U svome utvrdjenom gradu u Zagrebu ostavio je Erdedi posadu, kojoj će zapovijedati stari i prokušani vojnik Ivan Vagerović; sam pak biskup podje sredinom listopada god. 1528. u Čazmu, da bude bliže svome bratu Petru u Moslavini, te svojim prijateljima: Ivanu Tahu u Pakracu, Ivanu Baniću u Virovitici, Ivanu Ernuštu u Koprivnici i Petru Markovu u Požegi.

Jednoga dana dodje u Čazmu mladi knez Ivan Ernušt, da posjeti biskupa Erdeda i da se dogovori s njime o daljnjem radu za stvar kralja Ivana Zapolje, o kojemu se upravo tada pripovijedalo, da je već iz Poljske stigao u Ugarsku.

»Šteta je, što baš sada nije uz nas fratar Juraj Utišenić!« uzdahne Ernušt. »Da je barem još neko vrijeme ostao u Remetama!«

»Pusti ga, Ivane!« reče biskup. »Sada je Utišenićeva prisutnost potrebnija u Ugarskoj, nego li kod nas. On je u ostalom prije svoga odlaska učinio nešto takova, što će nam biti od velike koristi!«

»A što, smijem li pitati?«

»Utišenić je zavadio bana Baćana s protonotarom Ivanom Kastelanovićem, pa time rastavio ove naše najveće neprijatelje!«

»A kako je to izveo?« zapita Ernušt.

---

[3]) Šišić: »Acta comitialia«, svezak I., str 171. i 172.

[4]) Oba ova kraljeva pisma iznio je dr. Šišić u »Acta comitialia«, sv. I., str. 173. i 174.

[5]) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I., str. 141.

»Tebi je poznato, da naš prijatelj Franjo Bodo nije više pravi vlasnik svoga grada Zeline i ogromnog imanja, koje spada pod ovaj grad. Kralj je to imanje i taj grad oduzeo našemu Franji, te ga darovao Ivanu Kastelanoviću, da tako nagradi vjernu službu njegovu. Dakako da će Kastelanovića stajati dosta brige, dok Bodoa uzmogne silom maknuti iz Zeline. Fratar Utišenić podje u Zelinu, te nagovori Bodoa, neka svoj grad tobože odstupi banu Baćanu. Bodo je odmah poslušao Utišenićev savjet, a Baćan...«

»Odmah prihvatio ponudjeni mu dar«, upade biskupu u riječ Ernušt. »Ej, poznam ja Baćanovu pohlepu!«

»Tako je!« nastavi biskup. »Grad Zelina postade kamen smutnje u redovima naših protivnika. Doznao sam, da je Baćan odmah pismeno opomenuo Kastelanovića, neka ne pokuša silom zauzeti Zelinu, jer da ovaj grad pripada njemu! Kastelanović dakako ne će ostati dužan Baćanu, te mi imamo izgleda, da ćemo doživjeti prelom izmedju ova dva muža«.

»Trebalo bi rastaviti i druge naše protivnike!« reče Ernušt. »Možda bi se moglo štogod pokušati kod braće Svetački (Zemče), koji su najbogatiji knezovi u čitavoj Posavini«.

»E, tu ne trebamo ništa pokušati, jer nam u prilog ide svadja, koja je medju braćom Svetački buknula zbog medja njihovih posjeda. Dva brata — knezovi Mihajlo i Vuk Svetački — već su mi najavila, da će stupiti u našu stranku, čim se kralj Ivan vrati u Ugarsku. Možda ćemo predobiti takodjer kneza Krstu Svetačkoga. Protiv nas stoje samo još dva kneza Svetačka — Ivan i Franjo, — koji čvrsto drže uz kralja Ferdinanda i bana Baćana«.

»A zar se ništa ne bi dalo polučiti silom oružja? Ta meni se čini, da bi sada bilo za to najzgodnije doba; jer kraljeve još vojske nema, a Baćana se ne trebamo bojati«.

»I ja pomišljam na to«, odgovori biskup Erdedi. »Baćan slabo vrijedi kao vojskovodja! Treba dakle izrabiti priliku, dok ne može na nas udariti drugi ban Ivan Karlović, koji je vrstan vojnik«.

»A gdje je sada Karlović?« zapita Ernušt.

»Leži još uvijek kod Tomašića u Belaju, gdje liječi svoje rane, što mu ih zabunom zadadoše kranjski vojnici. Čujem, da je onamo pošla i stara Karlovićeva majka, da njeguje ranjenoga sina svoga«.

»Mogu li se dakle spremati za rat?«

»Samo ti što prije dovedi ovamo u Čazmu svoje konjanike. Zamolit ću i druge naše pristaše, neka dovedu svoje čete, da uzmognemo udariti na bana Baćana. Možda će se ovaj smutljivac nešto primiriti, ako nam podje za rukom, da ga porazimo«.

*

*   *

Otkako se biskup Šimun Erdedi iz političkih razloga nastanio u Čazmi, opustio je biskupski dvor u Zagrebu. Prije su ovamo vrlo često — gotovo danomice — zalazili hrvatski velikaši i plemići na dogovore, a prečasna gospoda kanonici na upite i savjete. Sada je to posve izostalo.

Ipak je biskupski dvor dobio dva nova stanovnika. To bijaše stari plemić Ivan Vagerović i njegova kći Marica. Nekada je Vagerović imao svoje posjede u južnoj Hrvatskoj na gornjem tijeku rijeke Une. Kako su Turci baš u onaj kraj najčešće provaljivali, da robe i pale, osiromašio je Vagerović, jer ga ostaviše gotovo svi kmetovi, da izbjegnu ropstvu turskom. Kad je napokon uvidio, da ga više ne može hraniti djedovina, ostavio je Vagerović svoju kuću, te je pošao u svijet, da pod stare svoje dane potraži vojničku službu. Neko je vrijeme Vagerović služio u Mlecima;

odakle se poslije smrti svoje žene vratio u Hrvatsku, te je stupio u službu zagrebačkoga biskupa, koji je upravo sastavljao oveću stalnu vojsku.

Vagerovićeva kćerka Marica bijaše još mlada djevojka, koja je mogla imati jedva oko dvadeset godina. Svakomu je uoči pala njezina bujna i kao zlato žuta kosa, koju je savila u dvije duge pletenice, te ih pustila niz leđa. Vlasima je lijepo odgovaralo Maričino poput alabastra bijelo lice, na kojemu se ipak nešto zacrveniše jabučice. U protuslovju sa vlasima bijahu Maričine tamne obrve, koje su poljepšavale blagi izraz modroga joj oka.

Čim se Marica sa svojim ocem nastanila u biskupskome dvoru, odmah se s njome sprijateljila Ružica, kći kneza Petra Erdeda. Ružica je naime još uvijek sa svojim malenim bratom Pericom boravila kod svoga strica, te je u dvoru ostala i poslije stričevog odlaska u Čazmu. Već preko dvije godine nije Ružica imala nikakove drugarice, premda je djevojačko srce njezino žudilo za iskrenom prijateljicom. Nije dakle čudo, što je Ružica brzo zavoljela Maricu, te ju danomice po više sati držala uza se.

»Kao što sam u građačkom samostanu voljela Jelenu, kćer kneza Nikole Zrinskoga, tako sada volim tebe, draga Marice!« govorila bi Ružica, gladeći rukom po zlatnoj kosi Maričinoj.

Iskrene prijatelice ne mogu jedna pred drugom sakrivati nikakove tajne duše svoje. Tako je i Ružica točno pričala Marici o nesretnoj ljubavi svojoj, te je svoju pripovijest zaključila s riječima:

»Kako vidiš, ja ljubim Ivu Zrinskoga, a snubi me Ivan Ernušt, prijatelj moga oca i strica.«

»Može te svatko snubiti, ali pobijedit će samo onaj, koga ćeš ti ljubiti!« tješila je Marica svoju prijateljicu.

Poslije podne 27. listopada 1528. boravila je Marica sa svojim ocem na biskupskome majuru u Vlaškoj ulici. Kada se odanle vratila u biskupski dvor, bijahu joj lične jabučice rumenije, nego li obično.

»Ti si, Marice, nešto uzrujana«, primijeti Ružica, kada je Marica unišla u sobu njezinu.

»Dobro opažaš, draga Ružice«, odgovori Marica, sjednuv do Ružice.

»Da ti se nije dogodila kakova nesreća?«

»Ne, nije! Baš naprotiv! Ja sam sretna, vrlo sretna!«

»Oho!« nasmije se Ružica. »Mene bi zanimalo, da mi protumačiš, kakva li te zadesila radost?«

»Zašto ne? Ta kako bih i mogla tebi to zamučati? Čuj me dakle!« počne govoriti Marica. »Moj otac bijaše u sobi Lacka Fodora, upravitelja biskupovih imanja, dočim sam ja u drugoj sobi kod prozora čitala eto ovu knjigu. Najednom začujem topot konja. Topot bivaše sve jači; zato sam otvorila prozor, da vidim, tko li to dolazi.«

»Pa koga si vidjela, draga Marice?«

»Cestom je jašilo nekoliko ljudi, kojima se po zablaćenim konjima vidjelo, da dolaze iz daleka. Naprvo je na bijelome konju jašio stariji čovjek sa prosijedom kosom i bradom; njemu se po odijelu vidjelo, da je velikaš hrvatski; izmučeno pak lice njegovo odavalo je, da mora biti bolestan — ili barem veoma slab — čovjek. Tim većma isticao se mladić, koji je uz njega jašio na crnome konju. To je utjelovljeno zdravlje, snaga i ljepota! . . . Njega pogledati bijaše mi prava slast . . . No brzo sam primijetila, da se naši pogledi sukobiše. Mladić je neprekidno gledao u moj prozor, na koji se i kasnije još dva puta ogledao.«

»A jesi li doznala, tko je taj mladić?« zapita Ružica.

»Nijesam!« odgovori Marica. »Samo sam iz razgovora moga oca s Lackom Fodorom razabrala, tko je onaj starac. To je hrvatski ban Ivan Karlović, koji da se sada prviput iza svoje nesreće kod Belaja vraća u svoj Medvedgrad, gdje će još dulje vremena morati liječiti rane svoje.«

Ružica se na ove riječi zamisli, a onda naglo zapita Maricu: »Je li onaj mladić visoka stasa?«

»Jest!« odgovori Marica.

»Ima li garavo lice i gustu crnu kosu?«

»I jedno i drugo!« potvrdi Marica.

»A ima li kratke crne brke?«

»Da! Brci su mu crni, ali još dosta maleni; no zato ga je opsipala puna brada, koja je više kestenaste, nego li crne boje.«

»Bradu nosi?« veselo zapita Ružica. »Onda to nije moj Ivo, hvala Bogu! Već sam se uplašila, da ćeš . . .«

»Da ću ti možda preoteti dragana tvoga? . . . O, ne boj se, Ružice moja; ne bih ja imala srca, da ti ugrabim zlato tvoje! Ali reci mi, tko bi mogao biti onaj mladić?«

»Sudeći po opisu«, odgovori Ružica, »bio je to Pavao Knežević, junački slobodnjak bana Karlovića. Za njega pripovijedaju, da je Karloviću u boju kod Belaja dvaput spasio život. Kažu, da će Knežević radi toga polučiti plemstvo, jer da ga je Karlović toplo preporučio kralju Ferdinandu.«

»Po vanjštini svojoj bit će Knežević dostojan plemićke časti«, primijeti Marica. »Malo je tako stasitih ljudi!«

U tome času otvore se vrata, a u sobu unidje Baltazar Mišek, dvoranik biskupa Šimuna Erdeda.

»Ti si to, Boltek?« iznenadi se Ružica. »A kada i kako si se vratio iz Čazme?«

»Ja dodjoh eto ovaj čas, a poslao me je presvijetli gospodin biskup, da učinim priprave za njegov povratak.«

»A kada će se biskup vratiti?«

»Još danas! Možda već za jedan sat!«

»Tako? . . . A čemu toli nagli povratak?«

»Presvijetli gospodin vodi sa sobom mnogo gospode velikaša, s kojima će sutra proslaviti svoj imendan i . . . pobjedu!«

»Pobjedu?« . . . začudi se Ružica. »Kakovu pobjedu?«

»E, mi smo jučer potukli bana Franju Baćana!«

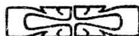
»Kako? . . . Gdje? . . . Ta, govori, Boltek!«

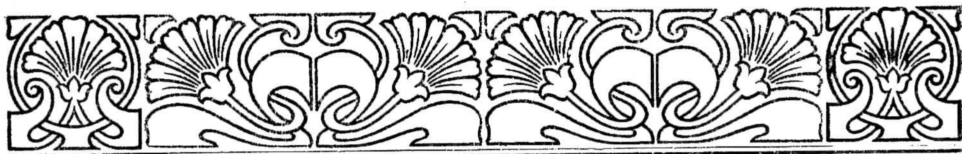
»Mi smo doznali, da protiv nas ide ban Baćan sa banskim konjanicima i s onim njemačkim pješacima, što ih je isprosio od svoga kralja Ferdinanda. Baćan se nadao, da će lako slomiti nas, koji nijesmo imali niti polovicu tolike vojske. No biskup je po meni poručio svome gospodinu bratu u Moslavinu, neka svoju četu odmah dovedu u Čazmu. S isto takovim porukama podjoše drugi glasnici u Koprivnicu i Viroviticu, u Pakrac i Požegu, te su naskoro svoje čete u Čazmu vodili knezovi: Ivan Ernušt, Ivan Banić, Petar Erdedi, Ivan Tah i Petar Markov. K nama dodjoše još i neki plemići, te smo sastavili brojniju vojsku, nego li je imao ban Baćan. Jučer dodje do bitke kod Čazme, gdje je na nas Baćan udario, ali i težak poraz doživio. Zbog toga je presvijetli gospodin biskup veoma veseo!«

»Kako se ne bi radovao pobjedi nad banom Baćanom, koji mu je najveći neprijatelj!« reče Ružica. »A sada hajde, da čitav biskupski dvor što ljepše i što bolje pripravimo za dolazak gospode hrvatske!«

Pod Ružičinim vodstvom brzo se preudesile sobe, u kojima će biskupovi gosti spavati, a isto tako dvorana, u kojoj će biti gozba. Istodobno

spremala se u kuhinji obilna večera, a nije zaspao niti pivničar, koji je u dvoranu donio pune vrčeve najboljega vina. Sa bršljanom i katarinčicama okitile su Ružica i Marica stupove uz glavna vrata, kroz koja se iz Vlaške ulice ulazilo u biskupski dvor. U četverouglastoj kuli nad ovim vratima nabio je Baltazar Mišek obadva topa, te ih ispalio, kada se biskup sa svojim prijateljima na stotinu koraka približio dvoru svome. Pucalo se još nekoliko puta tečajem iste večeri, da budu i gradjani na Griču znali, kako biskup u predvečerje imendana svoga slavi pobjedu nad banom Baćanom.

DVADESET I TREĆE POGLAVLJE.

Već je mrak pokrio zemlju, kad li na Griču zazvoni veliko zvono župne crkve sv. Marka. Na glas toga zvona počnu u crkvu ulaziti čestiti zagrebački gradjani, koji se već sakupiše na Markovom trgu. Narod je dolazio takodjer iz pokrajnih ulica, te se naskoro napunila župna crkva.

Danas je posljednji dan godine 1528., te su pobožni Zagrepčani došli k večernjici, da se Bogu zahvale za sva dobročinstva, što ih uživahu tečajem ove godine. Na ovu ih je dužnost opomenuo takodjer župnik Kovačević u prodici, koju je rekao prije večernjice.

Pred oltarom blažene djevice Marije klečala je Katićeva Anka. Staro je to njezino mjesto u crkvi. Ovdje je uz Anku — kao vazda — klečala Blažićeva (nekad Roganova) Jelica. Obadvije bijahu sretne! Jelica je Bogu zahvaljivala, što je sretno porodila sinčića, koji joj je donio neslućene još materinske radosti. Ankina se pak duša zahvalno vinula k Bogu, koji ju je oslobodio dalnjih muka, vrativ joj na Margaretinje prijašnju pamet, nakon što se uvjerila, da njezin Lovrić jošte živi i da sveudilj misli na nju!

Poslije večernjice razilazio se svijet kući. U jednoj grupi stajahu: zlatar Juraj Mikulić, mesar Ivan Repec i bačvar Valent Radlin.

»Hajdmo u Strugarovu brijačnicu, da vidimo, što radi naš gradski sudac!« predloži Repec.

»Sigurno ima sada puno posla!« reče Mikulić. »Mnogi se briju već danas, da ljepši dočekaju »Novu godinu«.

»Ništa zato!« dodade Radlin. »Hajdmo, da suca barem pozdravimo!«

Sva trojica udju u brijačnicu, gdje nadju desetak ljudi; jedni se već brijali, a drugi su tekar čekali, kada će na njih doći red. Brijač Strugar samo se pozdravi sa svojim sugradjanima, a onda im reče:

»Dodjite poslije večere k Bošnjaku, da se u njegovoj krčmi rastanemo sa Starom godinom. Svakako dodjite, jer vam imam javiti zanimivih novosti. Dovedite sa sobom Rogana, Katića i još kojega od naših!«

Brijačev je poziv koristio, te se na večer kod krčmara Bošnjaka sastao cijeli klub »Vrč«.

»Nijesam vas ovamo pozvao možda od šale«, počne Strugar govoriti. »Važna je stvar, o kojoj se moramo dogovoriti!«

»Samo nam ti, Nikola, kaži, o čemu se radi!« reče Katić.

»Odmah ćeš čuti!« nakašlje se brijač. »Danas o podne posjetio me je Lacko Fodor, upravitelj imanja biskupa zagrebačkoga. Fodor reče, da ga k meni kao gradskomu sucu šalje sam biskup Šimun Erdedi.«

»Pa što želi od nas biskup?« zapita zlatar Mikulić.

»Biskup nam savjetuje, neka za vremena ostavimo kralja Ferdinanda i pristanemo uz kralja Ivana Zapolju, koji se već iz Poljske vratio u Ugarsku. Zapolja se sprijatelijo s turskim sultanom Sulejmanom, koji će mu pomoći, da svoga protukralja Ferdinanda istjera iz Ugarske i Hrvatske. Biskup veli, da će tom prigodom ljuto postradati sve pristaše kralja Ferdinanda, jer da će Turci poharati njihova imanja. Pitam vas dakle, sugradjani: što da biskupu odgovorimo? Jer Fodor mi reče, da će za tri dana doći po odgovor!«

»Ova mi je vijest vrlo neugodna«, reče trgovac Rogan. »Moramo dobro razmisliti, što li ćemo odgovoriti biskupu Erdedu!«

»Ja mislim, da je za nas u tome pogledu najvažnije pitanje: kako će se držati Kaptol zagrebački«, primijeti lončar Katić.

»Fodor mi je rekao, da se Kaptol već izjavio za kralja Ivana Zapolju«, odgovori Strugar.

»Onda mi moramo ostati uz kralja Ferdinanda!« reče odlučno Katić.

»Tako je!« potvrdi Bošnjak.

»Kaptol je najveći naš neprijatelj!« dodade Repec. »Ta kanonici se nijesu žacali, da nam proljetos ugrabe Ličane, koji se prošle godine doseliše na naš teritorij kao kmetovi grada Zagreba.«

»Da, da!« kimne glavom Radlin. »Kaptol nas je u srce ranio, kad je nove naše kmetove iz sela »Horvati« premamio k sebi, te ih nastanio na svojim zemljištima u Vrapču.«

»Ja sam protiv kralja Zapolje već zato, što je uz njega Kaptol zagrebački«, reče Mikulić. »Još više me pak od Zapolje odvraća činjenica, da njega podupire sultan Sulejman.«

»Već preko pedeset godina borimo se protiv Turaka«, dodade Katić. »Kako bismo dakle sada mogli stupiti u tursku stranku!«

Koliko razabirem, sugradjani«, reče brijač, »svi ste vi protiv kralja Zapolje. Mogu dakle u preksutrašnjem gradskom vijeću staviti prijedlog, da grad Zagreb odbija poziv biskupa Erdeda, jer ostaje vjeran svome kralju Ferdinandu.«

»Dobro!« potvrde svi prisutni.

»A sada čujte drugu stvar, zbog koje vas pozvah ovamo!« nastavi brijač. »Danas poslije podne posjetio me je Pavao Knežević. Vi ga jamačno svi poznajete.«

»To je slobodnjak bana Ivana Karlovića, koga vazda prati kao vjeran službenik njegov«, reče mesar Repec.

»Da!« potvrdi brijač. »Samo što Knežević nije više slobodnjak, nego pravi plemić! Prije nekoliko dana podijelio mu je kralj Ferdinand plemstvo, da ga nagradi, što je Karloviću u boju kod Belaja spasio život.«

»To je lijepo!« primijeti Rogan. »A u kakvom je poslu došao k tebi ovaj novi plemić hrvatski«

»Došao me je u ime bana Karlovića zamoliti za dozvolu, da se 12. siječnja u Zagrebu održi sabor hrvatski. Knežević mi reče, da bi se sabor sastao u kraljevskoj palači kod Dverca. Stvar je prešna i važna, te vas, dragi sugradjani, molim, za savjet!«

»Hm! Ovaj bi sabor mogao biti veoma buran, ako na nj dodju pristaše obaju protukraljeva«, reče zlatar Mikulić.

»Toga se ne trebaš bojati«, uze Mikulića miriti brijač Strugar. »Na sabor će doći samo Ferdinandovci, jer će Zapoljinci istodobno držati svoj sabor u Križevcima.«

»Ja mislim«, uze govoriti Katić, »da mi možemo banu dozvoliti držanje sabora unutar zidina Griča našega, ali samo pod uvjetom, da članovi sabora ostave svoje pratnje izvan gradskih utvrda. Medju gospodom naime

imade svakojakih silnika! Moglo bi se dakle dogoditi, da tko izmedju njih sastavi od oboružanih pratioca vojsku, pa da s njom zagospoduje u slobodnome gradu našemu!«

»Tako je!« odobriše svi prisutni.

»Dobro!« reče brijač. »U tome smislu odgovorit ću banu Karloviću.«

U jutro 12. siječnja 1529. bilo je veoma živahno na trgu sv. Katarine u Zagrebu. Tu bijaše sakupljeno mnogo zagrebačkih gradjana i gradjanka, koji dodjoše iz znatiželje, da naime vide dolazak hrvatske gospode. Malo po malo prilazili su na trg hrvatski velikaši i plemići, koji se odazvaše banovom pozivu. Sva su gospoda ulazila u kraljevsku palaču kod Dverca, gdje se u prvom katu nalazila oveća dvorana.

Medju ostalima dodjoše ovamo od hrvatskih velikaša: Petar Keglević, podban Ivan Svetački i njegova braća Krsto i Franjo, zatim Ljudevit Pekri i njegov brat Nikola, susjedgradski vlastelin Stjepan Deshazi, kalnički vlastelin Ivan Alapić, te srpski naslovni despot Petar Berislavić. Kud i kamo više bijaše tu sabrano hrvatskih plemića, medju kojima se isticahu: Ivan Kastelanović od Svetoga Duha, Franjo Sekelj od Dobre Kuće, Ivan Golec od Sutiske, Gjuro Korlatović od Oporovca, Ivan Horvat od Seglaka, protonotar Petar Konjski, Bernardin Henjej i literat Pavao od Miketinca.

Kod prozora u lijevom kutu stajao je sijedi ban Ivan Karlović, razgovarajući sa podbanom Ivanom Svetačkim i s Ljudevitom Pekrijem. U drugom kutu raspravljao je Ivan Kastelanović s Petrom Keglevićem i s Ivanom Alapićem.

»A gdje je naš ban Franjo Baćan?« zapita Keglević. »On bi ovdje morao biti medju prvima!«

»Čini mi se, da bismo uzalud čekali na Baćana!« nasmjehne se porugljivo Kastelanović.

»Kako to misliš?« začudi se Alapić.

»Otkako je ono biskup Erdedi potukao Baćana, nestalo je iz Hrvatske toga junaka. Valjda se stidi poraza svoga! A zlobni jezici kažu, da će Baćan opet na neko vrijeme napustiti bansku čast, ne bi li tako kralja Ferdinanda prisilio, da mu pošalje novaca.«

»No u toga Baćana nikada nema dosta novaca!« primijeti Keglević.

»E, umije on iznudjivati novaca!« nasmije se opet Kastelanović. »Ali nije Baćan pohlepan samo za novcem! Rado on posegne i za tudjim imanjem! Tako je htio ugrabiti grad Zelinu, pod koju spada oveće imanje sa stotinu kmetskih kuća. Ništa nije Baćanu smetalo, što je kralj ovaj grad poklonio meni. A što je polučio sa svojom smutnjom?«

»To, da sada nije Zelina ni tvoja ni Baćanova, jer ju je o Božiću jednostavno zaposjeo biskup Erdedi!« reče Keglević.

»Bilo bi već skrajnje vrijeme, da kralj Ferdinand posvema napusti Baćana, jer ovaj čovjek njegovoj stvari više škodi, nego li može koristiti!« dometne Alapić.

»Mene više ne će biti ni u kakvom radu, kojemu će Baćan stajati na čelu!« izjavi Kastelanović odlučno.

U tome času unidje u dvoranu knez Ladislav More »de Cule«, vlasnik Orahovice, Jelisavca, Morovića, te nekih drugih gradova u Slavoniji i u Ugarskoj. Njegov dolazak pobudio je opće začudjenje. Sam ban Karlović požurio se knezu u susret, pa mu veselo pružio ruku.

»Što li to znači?« zapita Keglević. » Otkada je Ladislav More ostavio Zapoljince i stupio u našu stranku?«

»Ja sam za ovaj preokret doznao tekar prije nekoliko dana«, odgovori Kastelanović. »Uostalom ja ne znam, koliko je naša stranka s time

dobila! More je prevrtljiv čovjek, koji neprestano koleba izmedju Ivana Zapolje i kralja Ferdinanda. Nije isključeno, da će More još kojiput promijeniti svoja načela! Jer ako mu Zapolja ponudi kakvo imanje, lako će ga opet privući k sebi. O, poznam ja takove ljude!«

»Mnogo više dobit će naša stranka s Ivanom Ernuštem!« primijeti Alapić.

»Što li to čujem?« zapita Keglević. »Zar je i bogati Ernušt stupio u naše kolo?«

»Još nije, ali će naskoro stupiti!« odgovori Alapić. »Zapoljince je već posvema napustio.«

»A kako se dogodio taj preokret?«

»E, to nije plod uma, nego stvar srca! Mladi se Ernušt zaljubio u Ružicu, lijepu kćer kneza Petra Erdeda. Ernušt je zaprosio djevojčinu ruku, koju mu obećaše njezin otac i stric biskup. Ali to bijaše račun bez krčmara! Ernušt htjede ovih poklada slaviti vjenčanje, kad li mu Ružica o Božiću sasvim otvoreno izjavi, da ona nikako ne će poći za njega.«

»Očito je, da djevojka voli koga drugoga; jer inače ne bi imala razloga, da odbija mladoga Ernušta, koji je...«

»Koji je izvrsna stečevina za svaku djevojku i za stranku«, upade Kegleviću u riječ Kastelanović. »Mi ne ćemo ni pokušati, da od sebe odbijemo Ernušta, ako samo izjavi želju, da će stupiti u našu stranku. Dobro bi bilo, da se od Zapoljinaca odbije što više takovih ljudi!«

Nato ban Karlović pozove prisutnu gospodu, neka izvole sjesti, jer da će sada sabor početi vijećati. Protonotar Petar Konjski pridje k stolu, da uzmogne bilježiti zapisnik sabora.

Ban Karlović — kao predsjednik sabora — izruči svim prisutnima pozdrav od kralja Ferdinanda. »Premda sam star i slab, ipak se pod konac netom prošle godine zaputih u Beč, da se s kraljem dogovorim o nekim važnim pitanjima. Ja sam kralja izvijestio o preteškom položaju, u kojemu se sada nalazi mila naša domovina. Izvana prijeti nam velika pogibelj od provala turskih, dočim istodobno domovina trpi od domaćih smutnja, jer su Zapoljinci počeli otvoreno djelovati, sabirajući se gotovo svakih osam dana u Križevcima ili gdje drugdje. Prošle jeseni obećao je kralj Ferdinand, da će nam u pomoć protiv Zapoljinaca poslati svoga vojvodu Ivana Kocijana s jakom vojskom.[1])

Kako i sami dobro znadete, nijesmo mi dočekali nikakove pomoćne vojske, već stojimo posve osamljeni u teškoj borbi s jakim neprijateljima. Zato sam ja zamolio kralja, neka nam u pomoć pošalje barem svoje plaćenike, što ih u Kranjskoj vode njegovi kapetani.

Nama je ovakova pomoć nužna, da Zapoljincima zapriječimo izvadjanja nasilja. Da je ta vojska ovdje, ne bi zagrebački biskup mogao s oružanom silom zaposjesti grad Zelinu, koji mu ne pripada, niti bi Ivan Tah mogao našega vrijednoga Andriju Korlatovića istjerati iz njegova grada Oporovca, na koji je udario s vojskom i pucao iz topova.

Sve se bojim, da će nas kralj Ferdinand i opet prepustiti same sebi. Jer kako vidite, nije na taj sabor došao nitko od kraljevskoga vijeća, koje upravlja Ugarskom i Hrvatskom, dok se kralj Ferdinand nalazi izvan zemlje.«

»To je žalosna činjenica!« primijeti Petar Keglević.

---

[1]) Odnosno kraljevo pismo od 23. listopada 1528. iznio je dr. Šišić u »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 173. i 174.

»A još je žalosnije, što na taj sabor nije došao niti sam ban Baćan!« dodade Kastelanović.

»Što se tiče moga druga Baćana«, reče Karlović, »njega moram uzeti u obranu, jer ne bih rado, da mu svojim predbacivanjem učinite krivo. Baćan se već opetovano zahvalio na banskoj časti, koja mu je na teret upravo kao i meni. Tko još nije bio ban hrvatski, ne zna pravo prosuditi, koliku li brigu prouzročuje t. zv. banska četa. Vojnici moraju dobiti plaću, jer su pod ovim uvjetom počeli i služiti.

Kralj nema sredstava, da vojnike redovito plaća, te oni postaju sve nezadovoljniji. Da ga ovakovi izvježbani vojnici ne ostave, mora ban posegnuti u vlastiti svoj džep, te im isplatiti zaostalu plaću! Nema li ban svoga novca, mora ga negdje posuditi, pa u tu svrhu zalagati svoje gradove, imanja i dragocjenosti. Sve je to dodijalo Baćanu, koji se nebrojeno puta obraćao na kralja Ferdinanda s molbom, da već jednom pošalje novaca za vojsku ili da ga riješi banske časti; no kralj nije učinio ni jedno ni drugo.«

Iza toga razvila se rasprava o tomu, kako da se poprave javne prilike u Hrvatskoj. Sabor je sve tegobe svoje sastavio u spomenicu, koja će se poslati izravno kralju Ferdinandu. Pobudom samoga bana Karlovića došla je u spomenicu takodjer želja, neka kralj pokuša za sebe predobiti kolovodje Zapoljinaca u Hrvatskoj. Možda bi se to moglo postići tako, da kralj pošalje u Hrvatsku svoje povjerenike, koji će pregovarati sa biskupom Šimunom Erdedom i s njegovim bratom Petrom, zatim sa Ivanom Banićem, Ivanom Tahom i s Urbanom Baćanom.

*
* *

Početkom godine 1529. bio je kralj Ferdinand veoma zabrinut zbog sumnjivih vijesti, koje su mu dolazile iz Carigrada. Ondje su još uvijek bili zatvoreni poslanici njegovi, te je Ferdinand sve većma uvidjao, da će sultan Sulejman naskoro poduzeti veliku vojnu. Ako sultan zaista provali u Ugarsku, onda će Ivan Zapolja pomoću Turaka prevladati u toj zemlji.

Da od sebe otkloni takovu pogibelj, odlučio je Ferdinand opet potražiti pomoći u njemačkim zemljama. U tu svrhu pozvao je njegov brat car Karlo njemačke staleže, neka 15. ožujka 1529. dodju na državni sabor u Speyer na rijeci Rajni. Onamo će doći takodjer kralj Ferdinand, da na tome saboru predsjeda mjesto svoga brata Karla, koji ga je još godine 1521. imenovao svojim namjesnikom u Njemačkoj.

Ferdinand nije iz Beča pošao ravno u Speyer, već najprije u štajerski Gradac, a odavle preko Celovca u Innsbruck. Ovdje ga nalazimo već 14. siječnja 1529., kada bana Franju Baćana tješi, da će mu kr. namjesničko vijeće isplatiti zaostalu plaću.[2])

U Innsbrucku ostade kralj Ferdinand preko mjesec dana, a zatim podje u Speyer. Medjutim je u Hrvatskoj tečajem mjeseca veljače sve jačom bivala stranka Ivana Zapolje. Hrvatski banovi Ivan Karlović i Franjo Baćan tuže se kralju Ferdinandu 1. ožujka 1529. ovako:

»Vaše će se Veličanstvo moći sjetiti, da smo često, a osobito prigodom našega boravka u Beču, Vašemu Veličanstvu prikazali prilike u kraljevini Slavoniji, gdje buntovnici pogubno postupaju. Mi smo Vaše Veličanstvo molili, neka se pobrine za pomoć, jer da inače ne možemo ostati u banskoj službi. Vaše nam je Veličanstvo obećalo, da će nam poslati voj-

[2]) Pismo je iznio Laszowski u »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 135.

sku i razne ratne potrepštine, naročito pak topove. Žalibože nijesmo sve do danas primili ove pomoći. No sada stoje stvari u ovoj kraljevini kud i kamo gorje, nego li prije. Zato molimo Vaše Veličanstvo. da još za vremena nešto poduzme; jer što dulje oteže, sve to više raste snaga rečenih buntovnika.«

O napretku Zapoljinaca u Hrvatskoj znala je i kr. vlada u Ugarskoj. Zato ugarski savjetnici 4. ožujka 1529. javljaju kralju Ferdinandu, kako im hrvatski ban (valjda Baćan) piše o pogibeljnom kretanju Zapoljinih pristaša. »Zagrebački biskup Šimun Erdedi osujetio je sastanak novoga sabora, što ga sazvaše banovi hrvatski. Osim toga biskup dolazi u sve tješnji savez sa bosanskim pašom. Govori se, da će i sam Ivan Zapolja doći u Slavoniju, pa odavle zajedno s Turcima provaliti u Kranjsku, Štajersku i Korušku. Banovima prijeti velika opasnost; zato neka Vaše Veličanstvo što prije pošalje u pomoć 5000 njemačkih vojnika.«

Da je Ferdinandovcima u Hrvatskoj zaista išlo veoma zlo, vidi se takodjer iz pisma, što ga je 10. ožujka 1529. kralju Ferdinandu pisala kr. ugarska komora u Budimpešti. »Hrvatski banovi neprestano traže novaca. Jedan od njih dapače nema ni toliko sredstava, da dodje ovamo; dočim drugi piše o velikoj pogibelji, jer da su Zapoljinci u pretežnoj većini. Despot Berislavić u svome pismu jadikuje, da sa svojim vojnicima mora umrijeti od gladi. Poznato je, da Turci i Zapoljinci njega i njegove vojnike nagovaraju, neka se odmetnu od Vašega Veličanstva.«

Primivši prvo pismo, odlučio je kralj Ferdinand, da će pokušati za sebe predobiti biskupa Šimuna Erdeda i druge prvake Zapoljine stranke u Slavoniji, kako mu je to početkom god. 1529. savjetovao ban Ivan Karlović. U tu svrhu sastavi Ferdinand kr. povjerenstvo, u kojemu će biti ljubljanski biskup Krištof Rauber, zatim barun Sigismund Dietrichstein od Holemburga i Vinckensteina, plemić Ivan Ungnad od Sonecka, te barun Nikola Rauber od Planckensteina i Karlstettena. Ovi kraljevi povjerenici dobili su zadaću, da u Slavoniji održe velik i jedinstven sabor, na kojem bi se izravnali svi nesporazumci i zadjevice. Posebnim pismima od 9. i 11. ožujka 1529. pozvao je kralj Ferdinand obadva bana, zagrebačkoga biskupa, te sve prvake jedne i druge stranke, neka dodju na spomenuti sabor, da se uspostavi sloga kraljevine Slavonije.[3])

Ovaj novi pokušaj kralja Ferdinanda došao je prekasno, jer je već bio nepremostiv jaz izmedju njegovih i Zapoljinih pristaša u Hrvatskoj i Slavoniji. Spomenuto povjerenstvo nije polučilo nikakav uspjeh, kao što nije niti Ferdinand na saboru u Speyeru postigao ono, radi čega je onamo pošao. On je doduše ovaj sabor 15. ožujka 1529. otvorio sa mnogo nade, da će Nijemce sklonuti na rat protiv Turaka, koji ljuto prijete kršćanskomu svijetu. Gorko li se Ferdinand razočarao, kad je uvidio, da Nijemci ne će niti raspravljati o ratu s Turcima. Nijemci naime dodjoše na taj sabor pocijepani u dva velika tabora: jedan su činili katolici, a drugi novovjerci (pristaše dra. Martina Luthera).

Brzo izbije na saboru silna svadja, jer se odmah počelo raspravljati o tomu, kako da se utaloži vjerski pokret u Njemačkoj. Poslije dugotrajnih prepiraka dodje napokon 19. travnja 1529. do glasovanja. Katolici pobijediše, jer je većinom glasova primljen prijedlog, da se novotarije u crkvenim poslovima odgadjaju do slijedećega crkvenoga sabora; dotle u katoličkim zemljama vrijedi t. zv. »Wormski edikt«, kojim je god. 1521. bio Luther udaren državnim progonom.

---

[3]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 180. i 181.

Protiv takvoga zaključka uložili su novovjerci svoj prosvjed (protest), radi čega im katolici dadoše ime »protestanti«. S ovim prosvjedom ostaviše novovjerci sabor u Speyeru, koji je nato bio zaključen. Tako je kralju Ferdinandu nestalo nade, da bi iz Njemačke mogao dobiti pomoći, koja bi mu toli dobro došla u ratu s Turcima. A da će do toga rata svakako doći, o tomu je Ferdinanda već posvema uvjerio njegov pouzdanik Ivan Pastor. Ovoga je čovjeka kralj Ferdinand još početkom godine 1529. poslao iz Zagreba u Dubrovnik, gdje će lakše doznati za kretanje i namjere Turaka. Pastor je o svemu izvješćivao[4]) kralja Ferdinanda, kojemu je 1. travnja 1529. napokon javio i potanke vijesti o spremanju sultana Sulejmana.

Sultan Sulejman dade 20. ožujka 1529. k sebi dozvati Ivana Hoberdanca i Sigismunda Weichselbergera. Ovi poslanici kralja Ferdinanda bijahu u Carigradu punih 9 mjeseci pod strogom paskom, kao da su u zatvoru. Sultan im dade 200 dukata kao dar za prepaćenu muku, pa ih onda milostivo otpusti uz ove riječi:

»Vaš gospodar nije dosada osjećao naše prijateljstvo i susjedstvo; ali zato će to osjećati u buduće. Možete mu reći, da ću ja doći sa cijelom svojom silom i snagom, jer mu sam namjeravam vratiti ono, što on od mene traži. (Tu misli sultan na medjašne gradove, što ih je od njega zatražio Ferdinand po svojim poslanicima.) Recite mu dakle, neka sve dobro pripravi za naš dolazak!«

Kad je tako kralj Ferdinand dobio sigurne vijesti o skorom ratu s Turcima, uvidio je, da sada ipak mora nešto učiniti za obranu Hrvatske i svojih nasljednih zemalja. U tu svrhu izmolio je od svoga brata Karla, koji bijaše takodjer španjolski kralj, četu od 1500 Španjolaca. O tomu piše kralj Ferdinand 21. travnja 1529. iz Speyera banu Franji Baćanu, komu zapovijeda, neka španjolskim kapetanima dojavi sve, što će po svojim uhodama doznati o kretanju Turaka. [1])

Najviše je o kretanju turske vojske doznavao i javljao Ivan Pastor. Ovaj Talijan, koji se nastanio u Zagrebu, boravio je do 8. svibnja u Dubrovniku. Ondje je Pastor mogao puno toga doznati od dubrovačkih trgovaca, koji se kretahu po cijelom Balkanskom poluotoku, najviše pak u Carigradu. Dubrovačka se naime republika odmah iza bitke na Muhačkom polju god. 1526. stavila pod zaštitu sultana turskoga, plaćajući mu godišnji danak; ipak je bogata republika priznavala takodjer kralja Ferdinanda, komu je u to ime godimice dobrovoljno slala 500 dukata.

Pastor je kralja Ferdinanda neprestano upozorivao, da Mlečani nukaju sultana Sulejmana, neka provali u Ugarsku i Slavoniju. Pastor tumači to mletačko nastojanje tadašnjim političkim prilikama. Kao saveznik francuskoga kralja Franje I. i milanskoga vojvode Franje Sforza ratuje mletačka republika sa carem Karlom. Mlečani se boje, da će kralj Ferdinand poći u Italiju pomoći svome bratu Karlu. Da mu dakle to onemoguće, nagovoriše Mlečani sultana Sulejmana, neka provali u države kralja Ferdinanda. Ovo svoje mišljenje potkrepljuje Pastor činjenicom, da gotovo svaki dan kroz Dubrovnik prolazi mletačka pošta u Carigrad i obratno: turska pošta u Mletke.

Sultan Sulejman dakako namjerava na Ugarsku udariti s velikom vojskom. Pošto je takovu vojsku teško prehraniti u proljetno doba, kada još nema dozrelih plodina, udesit će sultan svoj odlazak tako, da u Ugarsku

---

[4]) Njegova je izvješća iznio Laszowski u »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 141—146.

[1]) Laszówski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 153.

stigne u kasnije ljetno doba. Sve to znade Pastor već 20. travnja 1529., kada to iz Dubrovnika javlja tridentskomu biskupu Bernardu Klesu, koji bijaše vrhovni kancelar kralja Fedinanda. [2]) Tomu pismu priložio je Pastor točan popis posada u turskim tvrdjama. kao što i količinu vojske, koju može dići sultan Sulejman.

U Carigradu govorilo se, da će sultan poći na put 24. travnja. Doznao je za ovo i sam Pastor, koji ipak nije vjerovao, da će se tako zaista zbiti. Mjesto sultana pošao je prema Biogradu jedino Mustafa paša sa 20.000 Turaka, da udesi sve priprave za putovanje velike vojske, s kojom će poći sam Sulejman. O tomu obavješćuje Pastor 28. travnja kancelara Klesa.[3])

Na rijeci Dunavu imali su Turci veliko ratno brodovlje i nebrojene šajke; nije im dakle bilo teško poduzeti sve priprave na Savi i Dravi. Kod Zemuna trebalo je na Savi sagraditi most, da sultan uzmogne s vojskom svojom prijeći iz Biograda u Srijem. Sultan je namjeravao, da i sada prijedje Dravu kod Osijeka, gdje je prešao takodjer god. 1526. Za obranu mosta trebalo je u Osijeku podići nekakovu tvrdju. I doista već koncem mjeseca travnja god. 1529. dovezoše turske ladje u Osijek drvenu gradju za gradnju turskoga kaštela, u kojemu će zapovijedati Mehmed beg. Istodobno bijahu već pripravljene mosnice za gradnju mosta na Savi kod Zemuna. Sa samom gradnjom toga mosta počet će se, čim u Slavoniju prodre bosanski paša Usref, koji ima zadaću, da zauzme Brod, Šabac i još dvije tvrdje despota Berislavića.[1])

Udesiv sve goleme priprave, krenuo je napokon sultan Sulejman 10. svibnja 1529. iz Carigrada. Pred njim vodio je brojne čete iz Rumelije i Anatolije veliki vezir Ibrahim. Govorilo se, da ova turska vojska broji 300.000 ljudi. No spomenuti već Pastor u pismu, što ga je 1. lipnja 1529. iz Zagreba pisao Ferdinandovom kancelaru Klesu, javlja, da se pretjeruje broj turske vojske. Sultan nema više, nego li 80.000 dobro opremljenih konjanika (spahija). Tomu treba još dodati 15.000 pješaka janjičara i 1000 topova. Ovu pravu vojsku prati preko 100.000 svakojakih ljudi, većinom seljaka i lako oboružanih konjanika; prvi su nužni za obavljanje raznih poslova na putu, a drugi za napastovanje neprijatelja. Tursku prtljagu nose 32.000 deva, a mnogo se toga vozi takodjer po vodi na šajkama i barkama.[2])

Kako će kralj Ferdinand dočekati silnoga sultana Sulejmana? Gdje li mu je vojska, s kojom će Turke suzbiti?

Ferdinandu je manjkalo novaca, da plaća najmljene već vojnike; nije dakle mogao ni pomisliti na to, da sabire još nove čete. Pošto se mora živjeti, bijahu Ferdinandovi vojnici prisiljeni, da sebi živež namaknu »rekvizicijom«, t. j. silovitim otimanjem žita, stoke i vina. Naravno, da se pri tom dešavalo, da su neki vojnici grabili poput pravih razbojnika; radi toga proklinjao je bijedni narod gospodara njihovoga, dočim su osjetljiviji kapetani prijetili, da će se zahvaliti na kraljevskoj službi. O svemu tomu piše kraljica udovica Marija 17. lipnja 1529. svome bratu Ferdinandu ovako:

---

[2]) Izvornik toga pisma čuva se u dvorskom arkivu u Beču, a iznio ga je Laszowski u zborniku »Monumenta Habsburgica«, svezak I. strana 147—150.

[3]) Laszowski: Monumenta Habsb., sv. I. str. 157. i 158.

[1]) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 159.

[2]) Pismo se nalazi u dvorskom arkivu u Beču, a štampao ga je Laszowski. (Monum. Habsb. I. str. 169—171.)

»Pazi, da ne izgubiš Ugarsku i što k tome spada. Narod rogobori protiv tebe, a psuje one, koji su mu tebe dali za kralja. Općenita je tužba, da ne ispunjaš obećanja svoja; da nijesi iz zemlje istjerao vojvodu (Ivana Zapolju); da nijesi predobio pogranične tvrdje, već još i druge izgubio; napokon da tvoji vojnici gore postupaju sa vjernim stanovnicima, nego li sa buntovnicima, pa da nemilosrdnije bijesne i plijene, nego li Turčin.«

Ugri i Hrvati počeli su kralju predbacivati, da očevidno zapostavlja njihove zemlje, a više se brine za kraljevinu Češku i za njemačke svoje krajeve. Svaka bijeda, koju trpe Ugarska i Hrvatska, pripisivala se lošoj vladavini kralja Ferdinanda. Nije dakle čudo, da ga redomice ostavljahu mnogi velikaši, plemići i slobodni gradovi. Ferdinand nije niti prije bio obljubljen; sada pak porodilo se neko nepovjerenje spram njega.

»Ta kako će nas obraniti od Turaka«, govorili su Ugri, »kad nema niti novaca niti vojske!«

U mnogo boljem položaju nalazio se kralj Ivan Zapolja. On je prvo svega mogao reći, da za njega oduševljeno radi većina pristaša njegovih, jer su u njemu gledali narodnoga kralja svoga. Zapolji je nadalje mnogo pomogla dugotrajna odsutnost Ferdinandova. Istina je doduše, da Zapolja nije mogao kod sebe u Lipi preko zime od god. 1528. na 1529. pridržati sve Poljake, što ih je najmio u svoju vojsku; većina ovih plaćenika vratila se u Poljsku, ponijevši sa sobom velik plijen, što ga vojnici narobiše po Ugarskoj. No Zapolja niti ne treba veliku vojsku, jer mu u pomoć ide eto sam sultan Sulejman.

Još 23. velj. 1529. upravio je Zapolja na ugarske gradove i županije manifest, u kojem poziva sve stanovnike, neka ostave kralja Ferdinanda, pa neka prionu uz Zapolju, ako hoće da budu poštedjeni u nastajućem ratu. Zapolja nije mimoišao ni Hrvatsku, te je 9. svibnja 1529. razaslao svoje manifeste iz grada Lipe takodjer našim županijama i gradovima. Mi znademo za sadržaj takvoga manifesta, kojim je Zapolja plemstvo križevačke županije pozvao na vjernost.

Znajte, — piše Zapolja,[3]) — da sam sklopio mir s veoma moćnim carem turskim, da tako uzmognem svoje kraljevine spasiti od pogibelji, koja im je zaprijetila. Meni je poznato, da se mnogi izmedju vas iznevjeriše meni, pristavši uz mojega neprijatelja Ferdinanda. Ja to ne zamjeram svima jednako, jer su to mnogi učinili od straha ili zavedeni lažima, osobito pak obećanjem, da će Ferdinand natrag osvojiti medjašne tvrdje. Vaš otpad od mene pripisujem samo prvacima takove bune.

No turski je car moje neprijatelje uzeo za svoje neprijatelje, te je odlučio, da će takove naše nevjernike iskorjeniti. Ako se dakle želite ukloniti ovoj pogibelji, pa uživati mir i sklopljeni savez s Turcima, te s nama ostati u ovoj kraljevini, tada je nužno, da nam svoju vjernost i poslušnost otvoreno pokažete. Čim dakle doznate za sadržaj ovoga manifesta, odmah izaberite izmedju sebe nuncije, koji će nam objaviti i osigurati vašu vjernost i poslušnost.

Istoga dana (9. svibnja 1529.) imenovao je kralj Zapolja vojvodama svoje vojske u Slavoniji zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda i virovitičkoga župana Ivana Banića. U to ime pozvao je Zapolja sve staleže u Slavoniji, neka sa svojim četama pohrle pod zastavu, koju će voditi biskup Erdedi i župan Banić, jer su ovi dobili od kralja sve potrebite upute. »Tko bi od vas drukčije učinio, pa time prouzročio kakovu pogibelj, neka to pripiše sebi!«

---

[3]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatie, Dalmatie et Slavoniae«, svezak I. str. 182 i 183.

Ferdinand se nadao, da će moći svoju vlast održati barem u Erdelju, gdje je uz njega pristajao vojvoda Petar Peren. Pošto su na proljeće god. 1529. i Zapoljinci počeli razvijati veću djelatnost u Erdelju, podje onamo Ferdinandov kapetan Valentin Terek. Ovomu se pridružiše Petar Peren, Stjepan Majlat, Marko Pemflinger i erdeljski biskup biskup Nikola Gerendi, radi čega se Ferdinandova stvar dobro razvijala. No kasnije naloži sultan Sulejman svome vazalu moldavskome vojvodi Petru, neka udari na Ferdinandovce. Vojvoda Petar zbilja provali iz Moldavske u Erdelj, gdje Tereka 22. lipnja hametom potuče, a Ferdinandove prvake potjera iz zemlje. Nato Zapolja skine Petra Perena, te vojvodom erdeljskim imenuje svoga vjernoga pristašu Stjepana Batora »de Šomljo«. Ovomu podje za rukom, te je naskoro k Zapolji priveo čitav Erdelj osim tamošnjih Sasa, koji su i nadalje pristajali uz kralja Ferdinanda.

*
* *

Na duhovski ponedjeljak godine 1529. bilo je veliko proštenje u Remetama kod Zagreba. Iz svih župa u okolici zagrebačkoj vodili su župnici svoje vjernike u procesijama, da se pomole u remetskoj crkvi blažene djevice Marije. Bijeli fratri Pavlini u Remetama imali su čitav dan mnogo posla, ispovijedajući nebrojene proštenjare u crkvi i dvoreći brojne goste u samostanu svome.

Sa procesijom župe sv. Marka došlo je u Remete korporativno takodjer vijeće slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba. Svi gradski prisežnici dodjoše poslije sv. mise pod šator, što ga je ondje složio njihov sugradjanin Tomo Bošnjak, krčmar iz Kamenite ulice; došli su na poziv lončara Matije Katića, koji bijaše za godinu 1529. izabran gradskim sucem u Zagrebu, te je po starom običaju podvorio gradsko vijeće.

Zagrebački kanonik Gjuro Frigidin doveo je u Remete procesiju župe sv. Marije. Njegova procesija nije bila duga, kao ona župe sv. Marka, jer su pod crkvu sv. Marije spadali samo žitelji iz Kaptola, Dolca i Opatovine, te iz Skalinske ulice i iz nekoliko kuća na lijevoj obali Medvešćaka.[4])

Pod lipom nedaleko ulaza u selo Remete stajao je visok i snažan mladić. Već su dvije procesije prošle mimo njega, a da se on ipak nije niti maknuo sa svoga mjesta. Kad je dolazila kaptolska procesija, pozorno je taj mladić preletio okom sve članove njezine.

»Evo je, hvala Bogu!« šapne mladić i skine svoj kalpak.

Procesija dodje do lipe, a proštenjari zapjevahu neku marijansku pjesmu, s kojom će ulaziti i u crkvu Majke Božje.

»Tu je Ivo!« reče malen jedanaestgodišnji dječak svojoj sestri, uz koju je išao u procesiji.

Djevojka se ogleda i spazi pod lipom mladoga kneza Ivana Zrinskoga. Krv joj udari u lice, kad joj se mladić nakloni u znak pozdrava. Ona mu ljubeznim smiješkom odzdravi, pa onda krene dalje sa procesijom, kojoj se na koncu priključi i sam Zrinski.

Poslije sv. mise izadje Zrinski iz crkve, ali ostade nedaleko od samog ulaza. Nije tu čekao dugo, jer se na vratima naskoro pojavio mali Perica Erdedi, koji se progurao medju brojnim drugim ljudima. Opaziv Zrinskoga poleti dječak prema njemu, koji se podigne, te ga poljubi.

»A gdje je tvoja sestra Ružica?« zapita Zrinski.

»Ona mi je rekla, da će s Maricom Vagerovićevom pričekati, dok iz crkve izadju drugi ljudi«, odgovori Perica.

---

[4]) U nekadašnjoj ulici »Potok«, koja se od god. 1913. zove »Tkalčićeva ulica«.

I zaista medju posljednjima izadju iz crkve obje ove djevojke, s kojima se Zrinski srdačno pozdravio.

»Mi ne možemo ostati u Remetama«, reče Ružica Erdedova, »jer smo kod kuće obećale, da ćemo se do objeda vratiti u biskupski dvor. Jedino pod ovim uvjetom pustio me je stric biskup u Remete. On je dapače odredio, da nas njegov dvoranik Baltazar Mišek dočeka ovdje i doprati do kuće; no ja sam Mišeku rekla, neka nas dočeka na polovici puta, jer čemu da bez potrebe ide čak do Remeta«.

»Prema tomu biti ću dakle ja tako sretan, da vas troje uzmognem zaštititi barem na prvoj polovici puta«, reče Zrinski.

Sve četvero krene prema Zagrebu. Naprvo je išao Perica Erdedi s Maricom Vagerovićevom, a otraga Ivan Zrinski s Ružicom Erdedovom.

»Ne mogu ti reći, mila moja Ružice, koliko se osjećam blaženim, kada mogu barem kratko vrijeme sprovesti u tvojoj blizini. Hvala Bogu, ova mi se sreća ipak češće pruža, otkako stalno boravim uz svoga ujaka Karlovića u Medvedgradu, dakle blizu Zagreba.«

»I ja osjećam iste radosti, dragi Ivo, kadagod uzmognem s tobom izmijeniti misli svoje. Sreća mi je u biskupski dvor donijelaMaricu Vagerovićevu, koja umije toli nježno posredovati u našoj ljubavi. Kako je samo fino udesila ovaj naš današnji sastanak u Remetama!«...

»Baš kao i onaj nedavni prigodom Markova u Zagrebu!« dodade Zrinski. »Tada je ona s Pericom prebirala i kupovala razne stvari na sajmu, dok smo nas dvoje čavrljali po volji.«

»Da, da! Marica mi je iskrena prijateljica...«

»I spretna poštarica!« nasmije se Zrinski.

»Istinu si rekao, dragi Ivo! Ali naskoro će — žalibože — nestati naši sastanci, a možda i dopisivanja!«

»Što to veliš, Ružice?« začudi se Zrinski.

»Jučer mi je stric biskup rekao, neka počnem spremati svoja odijela, rubeninu i druge stvari, jer da ću se naskoro iz biskupskoga dvora preseliti k svojim roditeljima u Moslavinu«.

»Ti ćeš mi otići iz Zagreba! A zašto? Zar si se možda čime zamjerila biskupu Erdedu?«

»Mislim, da nijesam. Koliko barem vidim, stric me opet voli, jer mi je već davno oprostio, što sam o Božiću odbila kneza Ivana Ernušta, koga mi je on htio opredijeliti za muža.«

»I ti se, Ružice, nikako ne možeš dosjetiti razlogu, zašto te stric sada šalje u Moslavinu?«

»Ne mogu!... Ali čini mi se, da i sam biskup namjerava na dulje vremena otići iz Zagreba.«

»A kamo namjerava poći?« zapita Zrinski.

»Po svoj prilici u Čazmu«, odgovori Ružica. »To sudim po tomu, što biskup u čazmansku tvrdju šalje mnogo hrane, dapače i neke dijelove svoga pokućstva.«

Zrinski se zamisli... Neko je vrijeme šuteći — bez ijedne riječi — stupao uz Ružicu, a grudi mu se jače micahu od očitog uzbudjenja. Najednom stane i uhvati djevojku za ruku, pa joj reče:

»Ružice! Mi idemo u susret teškim danima. Čitava se Hrvatska razdijelila u dva oprečna tabora. Sav moj rod stoji u protivnom taboru, nego li su tvoj otac i tvoj stric. Sve se bojim, da će naskoro zakrvariti mila naša domovina. Poklat će se njezini sinovi, a sve radi pitanja: tko će biti kralj hrvatski? U tome klanju mogla bi nastradati i ljubav naša, jer će ju htjeti zatrti i tvoji i moji rodjaci. Ali ne boj mi se, dušice draga!

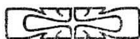
Poslije ljute oluje opet će zasjati zlatno sunce. Bude li u tebe i u mene dosta snage, mi ćemo se othrvati pogibelji, kojoj idemo u susret! Ne daj, Ružice, da u nježno srce tvoje unidje ma i tračak lude stranačke strasti! Ako mi ostaneš vjerna, tada se ne boj nikakovih zapreka! Ne daj, da u srcu tvome ugasne ona božanska iskra, koju zovemo »ljubav«! Prava ljubav potječe od Boga, koji nam ju daje kao najljepšu utjehu u ovoj dolini suza. Ma došlo što mu drago, ti me, Ružice, ljubi, kao što si me dosada ljubila! Hoćeš li?«

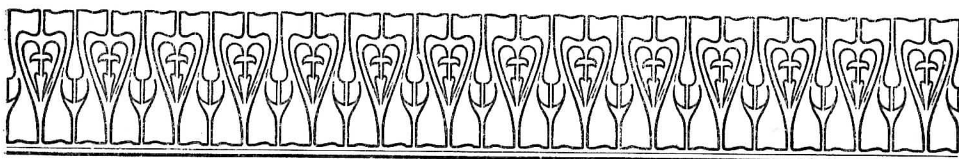
»O, moj Ivo!« odgovori Ružica. »Pa zar ti jošte dvojiš o snazi moje ljubavi?... Čuj me!... Prije ćeš doživjeti, da sunce svijetli po noći, nego li da te je itko iščupao iz mojega srca!«

»Hvala ti, Ružice, za ovu izjavu!« reče Zrinski, poljubiv djevojci ruku, te okrenuv se prema Remetama. »Ti nam, Majko božja remetska, štiti našu ljubav, koja je čista i puna nade!«

»Ivo! Ružice! Vi ste zaostali za nama!« vikne mali Perica Erdedi. »Požurite se!«

Zrinski i Ružica podju naprijed, pa naskoro stignu Pericu i Maricu. Još malo i evo ih na brijegu, gdje je danas Mirogoj. Ovdje je već čekao Baltazar Mišek, koji će djevojke i dječaka otpratiti u biskupski dvor; zato se tu Zrinski oprosti s Ružicom, Maricom i Pericom, te podje prema Medvedgradu.

DVADESET I ČETVRTO POGLAVLJE.

Na večer 12. lipnja 1529. sastao se po običaju klub »Vrč« u Bošnjakovoj krčmi u Kamenitoj ulici. Ovdje se kod dugoga stola pred kućom odmarahu čestiti gradjani grički, da se malo rashlade prije polaska na počinak.

»Evo našega brice!« reče bačvar Radlin, kada se iza ugla svoje kuće pokazao Strugar.

»Nešto si danas zakasnio!« primijeti zlatar Mikulić, kad je Strugar došao k stolu. »Mi smo već privikli na to, da ovdje nadjemo tebe prvoga, a ne posljednjega, kao danas!«

» To je samo slučajno!« branio se brijač Strugar. »Kasno sam išao k večeri, jer se predugo zadržah na Kaptolu.«

»Što? Ti si bio na Kaptolu?« zapita trgovac Rogan. »No onda si nam donio punu vreću novosti!«

»Pa i jesam!« ponosno će Strugar, gucnuv vino iz vrča, što ga je pred njega upravo stavio krčmar Bošnjak.

»Čujmo dakle! Čujmo!« reče više gradjana.

»Čut ćete, ali se ne ćete baš obradovati!« počne Strugar govoriti. »Naši susjedi spremaju se za veliku borbu!«

»Po čemu to sudiš?« zapita gradski sudac Katić.

»Po jednoj neobičnoj odredbi«, odgovori Strugar. »Vi svi znadete, da se neki kanonici na Kaptolu bave krčmarskim zanatom. Gotovo svaka kurija ima dvije kuće. Kanonici stanuju u većoj kući, koja gleda na vrt, dočim njihova družina stanuje u manjoj kući s izgledom na ulicu. U toj kući imaju neki kanonici posebne prostorije, u koje se može unići s ulične strane. Tu je krčma, u kojoj kanonička družina toči i prodaje vino. Pošto kanonici imaju velike vinograde, koje moraju kaptolski kmetovi badava obradjivati, mogu ljudi u kaptolskim krčmama dobiti jeftino vino i obilnu mjeru. Nije dakle čudo, što su krčme po kanoničkim kurijama uvijek bile pune svijeta. Ondje su redovito pili siromašni gradjani iz Dolca, Opatovine i Šoštarske ulice, koji nemaju svojih vinograda.«

»E, bilo je u kanoničkim krčmama dosta — osobito po nedjeljama — takodjer naših gradjana sa Griča«, reče mesar Repec. »Koliko puta se naš Bošnjak tužio, što mu kanonici prave toliku utakmicu!«

»No, dragi Bošnjače, sada se više ne ćeš trebati bojati ove utakmice«, nastavi Strugar. »Kaptol je naime danas imao svoju sjednicu, na kojoj je stvoren zaključak, da počevši od sutra moraju svi kanonici svoje krčme zatvoriti, a ulična vrata na krčmama zazidati.«

»Oho! . . . čuli se poklici.

»Što li to opet znači?« zapita Mikulić.

»To znači, da se Kaptol sprema za borbu s nama«, reče Strugar. »Kanonici hoće zapriječiti mogućnost, da se jednoga dana u njihovim krčmama sabere odviše naših gradjana, koji bi mogli ugroziti njihovu sigurnost. Jer da će radi borbe za prijestolje naskoro u Hrvatskoj doći do gradjanskoga rata, o tomu smo već svi na čistu. U takovom ratu moramo se mi pobiti s kanonicima, jer naš Grič pristaje uz kralja Ferdinanda, a Kaptol uz Ivana Zapolju.«

»Ne sav Kaptol!« ispravi Strugara gradski sudac Katić. »Meni je s pouzdane strane dojavljeno, da neki kanonici pristaju uz kralja Ferdinanda, a ne uz protukralja Zapolju.«

»Tako bijaše do jučer«, nastavi Strugar. »No danas više nije tako, jer su pristaše kralja Ferdinanda posve skršeni. Njihova vodju kanonika Gjuru Frigidina zatvorio je biskup Erdedi u kulu Nebojše.[2]) U toj kuli sproveo je kanonik Frigidin puna tri dana, a da mu nijesu dali nikakove hrane do li kruha i vode. Pošto se nesretni kanonik još niti poslije toga nije htio odreći kralja Ferdinanda, skinuo ga je danas biskup sa kanoničke časti; podjedno je zaplijenio sav njegov imetak u kaptolskoj kuriji i na majuru Frigidinova predija. Kažu, da zaplijenjeni novci, pokućstvo, žito, vino, stoka i druge stvari vrijede 800 dukata. Frigidinov udes uplašio je ostale kanonike, te svi odmah danas izjaviše, da ostavljaju kralja Ferdinanda i pristaju uz Ivana Zapolju. Sada je dakle čitav Kaptol složan sa biskupom Erdedom.«

»Misliš li, da će se biskup zadovoljiti s time?« zapita Mikulić. »Ja sam uvjeren, da će sada Erdedi pokušati, da i naš Grič odvrati od kralja Ferdinanda i privede u tabor svoga Zapolje!«

»I ja se bojim, da će biskup nastojati, da ma i s oružanom silom kod nas postigne svoju svrhu«, dodade trgovac Rogan.

»Nemojmo zaboraviti, da biskup Erdedi već ima znatnu vojsku, koju je razmjestio po Vlaškoj ulici i po susjednim selima«, opazi brijač Strugar. »Mogao bi dakle biskup jednoga dana nenadano udariti na Grič!«

«E, tako nas ipak ne može iznenaditi, da ne bismo za vremena mogli zatvoriti gradska vrata«, primijeti gradski sudac Katić. »Jedino će biti nužno, da pojačamo naše straže. Ako ste, braćo, moga mnijenja, ja ću odmah sutra sazvati gradsko vijeće, te mu predložiti, neka se oboruža jedno dvadeset kmetova, koji će stražiti po našim kulama«.

»Svakako, svakako!« čuli se poklici odobravanja.

»Ali mi moramo biti spremni takodjer na ratnu varku«, oglasi se bačvar Radlin. »Nije naime isključeno, da će biskupovi ljudi po bijelom danu neopaženo unići u naš grad. Ta oni mogu ići pojedince i u nekim razmacima; kako naš Grič ima četvera vrata, ne će toga niti opaziti stražari u gradskim kulama, a ne mogu pojedincima priječiti ulaz u grad, gdje su tolike radionice naših obrtnika i dućani naših trgovaca. Čim se pak tako na Griču sastane jedna četa biskupovih ljudi, prevladat će oni u našem gradu.«

E, dade se i tomu predusresti!« reče sudac Katić. »Mi možemo oružje iz gradske kule porazdijeliti medju gradjane, te ih upozoriti, neka oboružani polete na ulicu, čim zvono u tornju župne crkve zazvoni u stranu. Mi se svi izmedju sebe dobro poznamo; svatko će dakle znati, koji su tudjinci, te će udariti na nje. Ako ste, sugradjani, sporazumni s ovim mojim prijedlogom, ja ću i njega staviti na sutrašnjoj sjednici gradskoga vijeća«.

---

[2]) To je ona kula nadbiskupskoga dvora, koja gleda u Bakačevu ulicu.

Svi prisutni odobriše Katićev prijedlog. Štogod je pak primio klub »Vrč«, sve je glatko prolazilo takodjer u gradskom vijeću. Zato je već sutradan poslije podne gradski prezivač Vid Levak sa bubnjem svojim obilazio sve ulice na Griču, te gradjane upozorio na pogibelj, koja prijeti gradu. »Svaki odrasli muškarac neka što prije dodje u gradsku vijećnicu, gdje će mu gradski bilježnik Bartol Vrkljan predati oružje. Čim na tornju crkve sv. Marka udari zvono u stranu, izadjite, gradjani, oboružani na ulice, te složno tucite po sumnjivim strancima!«

Istoga dana počeo je gradski kaštelan Blaž Šporar obilaziti po Trnju i Horvatima, a kasnije takodjer po Črnomercu, Dedićima, Biteku i Gračanima, da izmedju gradskih kmetova sabere dvadeset ljudi, koji će — uz dosadašnje već stražare — čuvati gradska vrata i kule.

Nove odredbe silno uznemiriše gričke gradjane, a još više gradjanke. Naskoro se po cijelom Griču nije govorilo ni o čemu drugomu, nego li o borbi, kojoj ide grad u susret. Svaki stranac, koji bi na Grič došao ma u kakovom poslu, pričinjao se gradjanima sumnjiv, kao da se i u njemu krije vojnik biskupa Erdeda.

*

* *

U Bošnjakovu krčmu dodje 17. lipnja 1529. poslije podne stari gradjanin Juraj Masan, za kojega bijaše općenito poznato, da voli vino, nego li svoj zanat. U krčmi nadje Masan dvojicu ljudi, koji bijahu očito vojnici, jer su imali mačeve. Kasnije pridjoše u krčmu još dva vojnika, te se pridruže onoj dvojici. Vojnici su obilno pili, a gdjekada i zapjevali.

Masanu se to pričini sumnjivim, te on počne vojnike pomno promatrati. Kako je već i sam previše pio, postade Masan veoma odvažnim. Napokon pristupi on k vojnicima, te ih oštro zapita:

»Tko ste vi i odakle ste?«

»Što te briga, stari magarče!« odsječe mu brkati vojnik.

»Zar se tako odgovara gradjaninu slobodnoga i kraljevskoga grada Griča?« vikne Masan ponosno, lupiv se u prsa.

»Hajde u kut, stara pijanico!« odgovori vojnik.

»Što?... Ja da sam pijan?... Ti si pijan!« rasrdi se Masan, te rukom udari vojnika po licu.

Kao da je Masan dirnuo u osinjak. Sva četiri vojnika ustadoše, pa stanu rukama tući po starome čovjeku.

»Napolje s njime!« vikne povrijedjeni vojnik, te gurne Masana s tolikom silom, da je kroz već prije otvorena vrata pao na ulicu.

Starac počne vikati, radi čega se za čas pred kućom sabralo desetak žena i dječaka.

»Znat ćeš ti mene!« reče Masan. »Nijedan od vas razbojnika ne će živ uteći iz Griča našega!«

»Oho! Taj nam još i prijeti!« vikne vojnik, te s izvučenom sabljom poleti iz krčme na ulicu.

»Ovo je harambaša njihov!« pokaže Masan prstom na vojnika. »Tebe ćemo živoga spaliti na lomači!«

»Evo ti još, kada ti to nije bilo dosta!« reče vojnik, te s mačem svojim udari Masana po glavi.

Starac padne, a krv mu potječe niz lice. Uplašene žene počnu tako vriskati, da su ljudi istrčali iz susjednih kuća. Vrisak je čuo takodjer Nikola Strugar, koji je sjedio u svojoj brijačnici na uglu Kamenite ulice i Markovog trga. Čim je brijač razabrao, o čemu se radi, odmah je poput ostalih gradjana pomislio, da ova četiri vojnika pripadaju biskupovoj četi,

koja se ušuljala na Grič. Zato Strugar poleti k zvonaru Fabijanu Vučiću, te ga pozove, neka odmah zvoni u stranu.

Mukli glas zvona bolno odjekne u srcima svih gričkih stanovnika. Kao jedan čovjek ostave svi gradjani svoje radionice, te pograbe oružje i polete na ulicu, da obrane dragi svoj Grič. Prirodnim sabiralištem služio je gradjanima Markov trg, odakle nagrnuše u Kamenitu ulicu. Ovdje se naskoro pred Bošnjakovom krčmom sabralo više stotina ljudi.

Vojnici su gradjanima neko vrijeme branili ulaz u krčmu; ali najednom slome se vrata, kroz koja provale gradjani u krčmu. Tu se razvije krvav boj, u kojemu budu ranjeni svi vojnici, ali takodjer neki gradjani.

»Na vješala s njima!« vikahu ljudi na ulici.

Gradjani zaista izvuku iz krčme ranjene vojnike, koje onda počne stranca: Talijana iz Firence.

»Što li to radite?« vikne ovisok čovjek, koji se kroz svjetinu dogurao do Bošnjakove krčme.

To bijaše Ivan Pastor. Za njega je već svatko u Zagrebu znao, da stoji u dopisivanju sa kraljem Ferdinadom. Radi toga bio je Pastor kao kraljev pouzdanik veoma cijenjen, premda su gradjani u njemu gledali stranca: Talijana.

»Gradjani vrše samo svoju dužnost, jer ovi su vojnici plaćenici našeg neprijatelja: biskupa Erdeda!« odgovori Pastoru gradski sudac Katić.

»To je zabluda!« reče Pastor, te se okrene k vojnicima i zapita ih: »Tko je vaš gospodar?«

»Ban Ivan Karlović«, odgovore vojnici.

Kao da je mlaz vode polio vruće glave gradjana gričkih! Svatko se stidio, što je oružje digao na ljude, koji služe banu Karloviću, a po njemu i kralju Ferdinandu.

»Vi možete slobodno otići iz Griča!« reče sudac Katić vojnicima, a zatim se okrene prema gradjanima: »Neka se svatko bez ikakova oklijevanja vrati kući; samo gradske prisežnike i zastupnike pozivam u gradsku vijećnicu«.

Narod se počne razilaziti, živo raspravljajući o tomu neobičnom dogodjaju u inače toli mirnom Griču.

»Molim, da i vi podjete sa mnom!« zamoli Katić Pastora.

Kada su prisežnici i zastupnici unišli u gradsku vijećnicu, reče zlatar Mikulić brijaču Strugaru:

»No lijepo si nas danas nasamario!«

»E, nemoj tako, Jurica!« branio se Strugar. »Vojnici su svakako i zaslužili ono, što su dobili, jer su oni prvi prolili krv gradjanina zagrebačkoga«.

»A što uopće i rade banovi vojnici na Griču?« zapita trgovac Rogan. »Njihovo je mjesto uz bana na Medvedgradu ili na granici kraljevine Hrvatske, gdje im treba suzbijati provale turske.«

»Nije to prviput, što naš Grič trpi od banskih vojnika«, reče sudac Katić. »Ban stanuje očito preblizu gradu našemu. Tečajem ovoga proljeća dolaze mi neprestane tužbe, da banski vojnici vode svoje konje na livade gradjana zagrebačkih. Kadgod je koji gradjanin pokušao, da svoju livadu obrani od takve štete, vazda je zlo prošao, jer bi ga surovi vojnici ćuškali, dapače i batinali. Ja sam već opetovano molio bana, neka obuzda svoje vojnike; ali sve bijaše uzalud. Zato predlažem, da sada potražimo kod samoga kralja zaštitu od surove soldateske. Mislim pak, da će biti najbolje, ako zamolimo našega uglednoga sugradjanina Ivana Pastora, da on vla-

storučno piše kralju Ferdinandu o nasiljima, što ih izvode vojnici bana Karlovića.«

»Vrlo dobro!« čuli sé poklici.

»Rado primam na sebe ovu dužnost«, reče Pastor, »premda sam upravo danas jedno pismo već upravio na uzvišenoga kralja Ferdinanda.«

Pastor je održao riječ, te je 18. lipnja 1529. cijeli spomenuti dogodjaj prijavio kralju Ferdinandu.[1]) Njegovo je posredovanje koristilo, jer je kralj 13. srpnja 1529. pismeno naložio banu Ivanu Karloviću, neka svojim ljudima zapriječi nanašati nasilja gradjanima zagrebačkim.[2])

*

* *

Biskup Šimun Erdedi preselio se oko 20. lipnja 1529. iz Zagreba u Čazmu. S njegovim odlaskom nije prestala pogibelj za sam Grič. Baš naprotiv: odsada je svakim danom dolazila po koja nova četa u Vlašku ulicu i u bližnja sela, gdje stanovahu biskupski i kaptolski kmetovi. Najveće su čete poslali knez Ivan Banić iz Virovitice i Petar Markov iz Požege.

Sakupljanje tolike vojske veoma je zabrinulo gradjane gričke. Njima bivaše sve jasnije, da će Zapoljina stranka najprije udariti na Grič. Zato je gradsko vijeće nastojalo, da Grič dobije posadu kralja Ferdinanda. Posredovanjem bana Ivana Karlovića dodje koncem mjeseca lipnja na Grič 700 Španjolaca. To bijaše jedan dio onih 1500 Španjolaca, što ih je dva mjeseca prije toga kralj Ferdinand poslao na hrvatsku Krajinu, da tu pripaze na Turke.

Gradsko vijeće zagrebačko nastanilo je Španjolce u svih deset gradskih kula, a djelomice i po privatnim kućama. Španjolski časnici dobili su već prije dozvolu, da stanuju u kraljevskoj palači kod Dverca.

Silni bedemi i kule, pa ova za ono doba i za ondašnje prilike znatna posada, sve je to pružalo gričkim gradjanima dovoljno sigurnosti. Ali što će učiniti jadni gradjani u Šoštarskoj ulici[3]) i u Podgradju[4]), ako Zapoljinci udare na slobodni i kraljevski grad Grič? Ovi jadnici podržavahu svoje ljude u Vlaškoj ulici, da paze na kretanje biskupove vojske; čim će oni dojaviti, da se vojska sprema za navalu, odmah će se žitelji iz Podgradja i Šoštarske ulice preseliti na Grič.

Početkom mjeseca srpnja divno je sjajilo zlatno sunce, pospješujući dozrijevanje žita. Jednoga dana podje Ilija Martinović na polje svoga gospodara Tome Križana, da obavi neki posao. Nešto prije podneva ogleda se Martinović prema Zagrebu, te opazi jaki stup dima nad Šoštarskom ulicom.

»To mi je sumnjivo!« šapne Martinović. »Da se nije možda porodila vatra?«

Martinović počne gledati prema Šoštarskoj ulici, gdje je naskoro primijetio još nekoliko stupova dima, a iza toga liznuo je i plamen. Sada bijaše Martinoviću posve jasno, da gori Šoštarska ulica; zato on ostavi posao na polju, te potrči prema Zagrebu. Putem je opazio, kako se vatra širi od istoka prema zapadu, gdje je brzo prešla i u Podgradje.

---

[1]) Ovo se pismo još nalazi u dvorskom arkivu u Beču, a iznio ga je Laszowski u svome zborniku: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 181. i 182.

[2]) Ibidem, str. 197.

[3]) Sjeverni dio današnjega Jelačićevog trga.

[4]) Podgradje je današnja Ilica.

Već bijaše Martinović blizu grada, kad li stigne Margaretu Čavlović. Ova uboga djevojka bila je uslijed vatre toli uplašena, da su joj noge klecale, te je više plakala, nego li hodala.

»Naša kuća gori!« zajauče Margareta, opaziv Martinovića.

Martinović pomogne Margareti, te su zajedno išli prema Šoštarskoj ulici. Kada dodjoše do livade, koja bijaše tamo, gdje je danas Jelačićev trg, pruži im se grozan prizor. Sve kuće u Šoštarskoj ulici bijahu u plamenu, a pred njima stajahu Zapoljini vojnici, držeći uza se sirotinju, koju zaplijeniše po kućama jadnih postolara. Martinović pogleda u Podgradje, ali i ondje mu se pružio isti prizor.

»»Bože!« vikne Margareta. »Evo, gori takodjer naša crkva sv. Martina!«

I doista je vatra od susjedne kuće prešla na ovu drvenu crkvu, kojoj će sada nestati traga.

»Uhvatite ih!« čuo se glas Lacka Fodora, upravitelja imanja biskupa zagrebačkoga.

Fodor je udesio ovu navalu na Podgradje i Šoštarsku ulicu. Njemu nije bilo dosta, što je unesrećio bijedne gradjane i porobio kuće njihove. Fodoru bijaše žao, što su gradjani za vremena utekli na Grič; zato se morao zadovoljiti s time, da sada uhvati Iliju Martinovića i Margaretu Čavlović. Njegovi vojnici izvrše nalog, te pred njega dovedu jadne sužnje.

»Ovoga čovjeka predajte Kaptolu, neka ga on čuva, dočim djevojku odvedite u moj stan!« naloži Fodor.

Margareta počne vriskati i plakati, ali joj ne pomože, jer ju vojnici odvukoše na biskupov majur u Vlašku ulicu. Druga tri vojnika zavežu Martinoviću ruke, te ga odvedu u kaptolsku viječnicu. Ondje se slučajno u nekom poslu nalazio Mirko Marić, po zanatu tkalac iz Opatovine.

»Kuda ćemo s ovim čovjekom?« zapita Marića kanonik Goricaj, kada mu vojnici predadoše uhvaćenoga Martinovića.

»Ovaj čovjek nije nikomu ništa skrivio«, odgovori Marić. »Ako treba da ga samo čuvamo, predajte ga meni. Toliko će mi već pomoći svojim radom u kući, koliko će potrošiti hrane!«

»E, pa dobro!« reče kanonik Goricaj. »Uzmi ga i povedi u svoju kuću. Ali ti ćeš odgovarati pred sudom, ako ne budeš dovoljno pazio, te ako ovaj čovjek utekne iz Kaptola!«

*
* *

Sutradan u jutro počnu se na livadi pred Šoštarskom ulicom sakupljati vojnici, što ih je sabrala Zapoljina stranka. Moglo ih je biti oko tri tisuće; jedni bijahu izvježbani vojnici (po svome zvanju), dočim su većinu činili kmetovi biskupa Erdeda i drugih pristaša Zapoljinih.

Pred vojnike stupi Ivan Tah, upravitelj vranskoga priorata. Njega su Zapoljinci izabrali vojvodom ove vojske.

»Naša je zadaća, da zauzmeno Grič«, reče Tah. »Ondje naime stanuju neprijatelji našega kralja Ivana Zapolje, te ih mi moramo silom odvratiti od kralja Ferdinanda. Nas je puno, a njih malo; premda im je Nijemac Ferdinand poslao u pomoć svoje vojnike Španjolce, ipak naš broj triput nadilazi sve njih. Ne bojte se dakle ništa, već smjelo udarite na Grič, jer nas čeka sigurna pobjeda!«

Iza toga razredi Tah svoju vojsku. Glavna navala bit će na »Kamenita vrata«, ali istodobno udarit će manje čete na »Poljska vrata« uz Popov toranj, zatim na »Mesnička vrata«, dapače i na mala vratašca »Dverce«. Ovakova je osnova učinjena zato, da se grička posada zabavi na sve četiri strane, pa da ne bude dosta jaka kod »Kamenitih vrata«.

»A sada hajde na posao!« vikne Tah.

Jedna četa podje u Podgradje, gdje se lijevo i desno vidjahu crna garišta, kao jedini ostanci prijašnjih kuća. Tamo, gdje je sada Bregovita ulica, zaustavi se jedan dio ovih vojnika s namjerom, da udari na Dverce, kada će započeti opća navala; drugi dio vojnika podje dalje do današnje Mesničke ulice, gdje se počne uspinjati prema sjeveru. Istodobno bijaše već glavna četa uzbrdicom kroz današnju Dugu ulicu doprla do Kamenitih vrata, poslavši jedan dio vojnika još dalje na sjever prema Popovom tornju.

Na tornju župne crkve sv. Marije zazvoni sitno zvonce, kojim se inače naviještalo, da je umro koji župljanin. Ovo zvonce bijaše dogovoren znak za navalu, koja mora istodobno uslijediti na sve četiri strane.

»Hura!« zaviču Zapoljinci pred Kamenitim vratima, te polete naprijed, da provale jaka zatvorena vrata.

»Ispalite top!« naloži brijač Strugar, komu je gradsko vijeće povjerilo nadzor nad obranom Kamenitih vrata.

Strugar se nalazio u visokoj i čvrstoj četverouglastoj kuli, koja još danas uz Kamenita vrata stoji[1]), a bila je podignuta za obranu ovih vrata; sama je naime zgrada nad vratima više služila za stanovanje, nego li za obranu.

Sa kule rukne top, kao da je udario grom. Debelo gvozdeno tane zabode se u klupko ljudi, gdje obori desetak vojnika. Zrakom zadrhta tolik jauk ovih nesretnika, da se na čas zaustavila krv u žilama svih očevidaca. Vojnici se uplaše i stanu.

»Naprijed!« vikne Tah. »Palite puške!«

Vojnici poslušaju svoga vodju, te ispale — na stalcima nastavljene — puške. Zrna polete različitim pravcem prema Kamenitim vratima i prema susjednoj kuli njezinoj. Čulo se i vidjelo, kako pada razdrobljeno kamenje i žbuka sa vanjskoga zida. Nekoliko taneta poletilo je takodjer u nutrinju obih zgrada, premda su ove imale samo malene škulje (puškarnice), a ne prave prozore.[2])

»Pokušajte provaliti vrata!« zapovjedi Tah.

Vojnici prinesu velik balvan, koji bijaše priredjen u tu svrhu. Dvadeset ljudi uhvati ovaj balvan, pa da će se s njime zaletjeti u gradska vrata. To opazi brijač Strugar, te vikne:

»Palite lumbardu! Brzo! Brzo!«

Opet rukne top, a tane udari medju vojnike, koji su držali spomenuti balvan. Vrisak nastradalih ljudi slomi odvažnost drugih vojnika, te ovi puste balvan iz ruku i uzmaknu natrag.

»Kukavice!« ljutio se Tah. »Što bježite? . . . . Ali dajte vi drugi, koji ste junaci, pograbite balvan!«

Drugih dvadeset vojnika pridje naprijed i digne balvan, te s njime poleti prema gradskim vratima. Silnom snagom lupio je balvan u vrata, da se potresla stara zgrada. No vrata bijahu načinjena od tvrdoga hrastovoga drva, a s nutarnje i vanjske strane okovana jakim željezom. Ništa im nije naškodio udarac balvana; činilo se dapače, da bi se prije mogli srušiti zidovi same zgrade, nego li će puknuti vrata.

Vojnici se bez uspjeha vraćahu sa balvanom k svojim drugovima, kad li brijač Strugar sa susjedne kule vikne:

»Dajte im zasluženu nagradu!«

---

[1]) Ova je kula danas vezana s kućom broj 2 u Kamenitoj ulici.

[2]) Prozori su postavljeni god. 1731., kada su Kamenita vrata izgorjela, a udovica Modlar uredila pod svodom onaj oltar s kipom blažene djevice Marije.

I po trećiput grune top, a njegovo tane obori većinu ovih vojnika, koji sa balvanom poduzeše atentat na Kamenita vrata.

»Ma jesu li u toj kuli sami vrazi!« izdere se Tah. »Otvorite na kulu vatru iz naših pušaka!«

»I mi ćemo naše konje osedlati!« odgovori mu brijač sa kule, gdje je naskoro kroz svaku škulju provirila puška.

Zapoljinci stave opet svoje puške na pripravljene stalke, pa ih nabiju i počnu iz njih pucati. Tane za tanetom poleti prema kuli, gdje se odbije o tvrdi kamen. Teško je pogoditi upravo u one malene škulje na kuli. Mnogo lakše bijaše braniteljima. Oni su naprosto ciljali u ono klupko ljudi, pa je svako tane oborilo po kojega Zapoljinca.

Naskoro je čitav onaj prostor pred Kamenitim vratima bio crven od vrele krvi hrvatske. Barut iz pušaka razvijao je bijeli dim, koji je obavio cijelo bojište tako, kao da je pala magla.

»Hoćemo li obustaviti vatru?« zapita neki časnik.

»Zašto?« izdere se Tah, koji bijaše zaklonjen za debelim orahovim stablom.

»Ta ne vidi se niti na deset koraka!« odgovori časnik.

»Ništa zato!« vikne Tah. »Vojnici znadu pravac, kamo valja pucati. Trubljaču! Daj zatrubi!«

Trubljač posluša i počne trubiti. No time dade samo braniteljima znak, kamo treba ciljati. I doista su taneta sa kule počela letjeti onamo, otkuda je dopirao zvuk trublje. Jedno zrno zahvati trubljača, koji se jadan svali baš pod Tahove noge.

»Velemožni!« reče Tahu opet spomenuti časnik. »Oprostite; ali ja držim, da mi ovdje ginemo u ludo!«

»Čini mi se, da imaš pravo!« odgovori Tah. »S puškama ne ćemo nikad zauzeti kule. Prestanimo dakle pucati, pa nastojmo, da sa balvanom probijemo Kamenita vrata!«

Časnik dade obustaviti puščanu vatru, te počne odabirati vojnike, koji će sa balvanom jurnuti na Kamenita vrata. Medjutim se nešto razišao bijeli dim, pa je opet bilo vidjeti. Na škulji čvrste kule pokaže se glava Nikole Strugara.

»Mi smo svi ostali živi i zdravi!« vikne brijač. »Ali vas je — kako vidim — mnoge otplavio dažd iz naših pušaka!«

»Prokleti skot!« promrmlja Tah. »Još nam se i ruga!« Zatim izadje iz svoga zaklona, te vikne: »Juriš na vrata!«

Četa sa balvanom poleti prema Kamenitim vratima, ali ju na polovici puta stigne tane iz topa.

»Jao!« krikne nekoliko ljudi, svaliv se na zemlju, dočim preostali pobjegnu sa balvanom natrag.

»Ništa, ništa zato!« reče Tah. »Nadomjestit će poginule vojnike živi drugovi njihovi.«

I za čas bude složena druga četa, koja uzme balvan, te pojuri s njime na Kamenita vrata. Ovi obave svoj posao, pa udare sa balvanom u vrata toli silno, da se ljuto potresla cijela zgrada.

»Eto vam nagrade!« vikne brijač sa kule, gdje pukne top.

Tane pogodi nekoliko ljudi, a preostali vojnici ponesu balvan natrag. Još je dvaput pokušao Tah, ne bi li sa balvanom razbio Kamenita vrata; ali sav mu napor bijaše uzaludan. Napokon je i sam uvidio, da će biti bolje, ako za danas prekine borbu, a sutra pokuša razvaliti koja druga — možda manje čvrsta — vrata. Izgubiv preko dvije stotine svojih vojnika, počne Tah odilaziti s preostalom vojskom.

»Zar vam je dosta?« naruga se brijač Strugar.
»Doći ćemo ti sutra opet u posjete!« odgovori mu Tah.
»Samo dodjite!« nasmije se brijač. »Bit će vam jabuka još kiselija, nego li je danas bila!«

*
* *

Tah je održao svoju riječ, te sutradan povede opet cijelu svoju vojsku protiv Griča. Gradjani su mislili, da će Tah i sada glavnu navalu udesiti na Kamenita vrata; zato se ovdje najbolje spremiše za otpor. Ali Tah ostavi samo jednu četu pred Kamenitim vratima, dočim glavnu silu povede prema Poljskim vratima kod »Popovog tornja«.

Poput Medvedgrada sagradjen je takodjer »Popov toranj« povodom provale Tatara ili Mongola. Tada naime još nije Kaptol zagrebački imao svoje bedeme, te je kanonicima prijetila pogibelj, ako opet u Zagreb provale kakovi neprijatelji. Da se dakle u takvome slučaju uzmognu zakloniti na sigurno mjesto, zamole kanonici godine 1247. kralja Belu IV., neka im dozvoli gradnju posebne kule ili tornja. Kanonici rastumačiše kralju, da bi za takovu kulu bilo najpodesnije mjesto na istome brdu Griču, gdje je upravo tada slobodni i kraljevski grad Zagreb dizao svoje utvrde.

Kralj je ovu molbu uslišao, te je Kaptolu dozvolio, da na Griču podigne posebnu svoju kulu. U odnosnoj povelji od 11. rujna 1247., koja se jošte sada čuva u nadbiskupskom arkivu u Zagrebu[1]), ističe kralj, da je glede ove dozvole osobno pred njega došlo 8 zagrebačkih kanonika, poimence: zagrebački prepošt File, čazmanski prepošt Zojm, bački prepošt Job, lektor Mihajlo, kantor Petar, dekan Ladislav, te komarnički arcidjakon Petar i kalnički arcidjakon Petar. Kralj daruje Kaptolu potrebit prostor na Griču, gdje mogu kanonici sebi sagraditi zajedničku tvrdju; no pojedini kanonici mogu ovdje, ako imaju sredstava, podići takodjer posebne svoje kule.

Kaptol se brzo poslužio svojim pravom, te je podigao veliku zajedničku kulu, koja je došla na sjeverni rt bedema grada Griča. Uz kulu bijaše takodjer zidom ogradjen prostor, koji je na jugoistoku bio dug 33 hvata, a na sjeverozapadu 15 hvati.[2]) Narod je ovoj kuli po njezinim gospodarima dao ime »Popov toranj«.

Medju susjedima često dolazi do svadje. Tako se i Grič tečajem 14. i 15. vijeka više puta zavadio s Kaptolom radi »Popovog tornja«. Grič je naime neprestano nastojao, da se domogne ove kaptolske kule, koja mu bijaše tako rekuć »pred nosom««. Jedan gradjanin sagradio je dapače svoju kuću na Kaptolovom zemljištu tik »Popovog tornja«, samo da prkosi kanonicima. Ova je kuća kanonicima toliko smetala, da je Kaptol — sklapajući 28. travnja 1339. primirje sa Gričem, naročito stavio medju uvjete, da Grič mora u roku od 15 dana spomenutu kuću maknuti.[3])

Tečajem vremena oštetio se »Popov toranj«; zato ga je Kaptol godine 1433. počeo popravljati. Kula dobije novi krov, a vanjski zidovi budu joj učvršćeni. Da »Popov toranj« uzmogne što lakše odolijevati novim navalama gradjana zagrebačkih, dade Kaptol povisiti vanjski zid, koji je do tada bio u visini ravan gradskim bedemima; povrh toga dade Kaptol na tome zidu graditi zidana braništa.

---

[1]) Izdao ju je Ivan Tkalčić u »Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis«, svezak I. str. 88. i 89.
[2]) Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, svezak I. str. 343.
[3]) »Monumenta historica episc. Zagrabiensis«, svezak II. str. 136. i 137.

Protiv toga ustadoše gradjani grički. Oni pošalju svoje poslanike čak u sam Rim, gdje se tada radi krunisanja nalazio car i kralj Sigismund. Uzalud je kasnije i sam Kaptol poslao do kralja dva kanonika; Kaptol nije uspio, jer Sigismund 22. prosinca 1433. zabrani[4]) svaku promjenu na zidovima oko »Popovog tornja«.

Kao vlasnik Medvedgrada bio je bogati i nasilni knez Fridrik Celjski pogibeljan svim susjedima svojim. S velikom silom udari on oko god. 1441. na »Popov toranj«, te ga zauzme, a kasnije dapače djelomice i razvali.

Kad je godine 1456. izumrla obitelj knezova Celjskih, prisvojiše gradjani grički sebi »Popov toranj«. Kaptol se obrati na kralja Ladislava Posmrtnoga, te on 1. lipnja 1457. naloži Griču[5]), da mora Kaptolu predati »Popov toranj«. Grič nije ispunio ovaj nalog, jer je kralj Ladislav Posmrtni još iste godine umro. Ali Kaptol ne htjede popustiti, već izradi, da je i novi kralj Matija Korvin 20. lipnja 1459. gradskoj općini na Griču naložio, neka Kaptolu predade »Popov toranj« i pripadajući mu prostor.[6])

Grič se pokorio kraljevom nalogu, te je Kaptol napokon opet došao u posjed svoga »Popovog tornja«. Medjutim se bitno promijeniše opće prilike. Turci su naime o Miholju god. 1469. oplijenili Turopolje i doprli do Save kod Zagreba. Od straha pred Turcima izmole kanonici od kralja Matije Korvina 17. studenoga 1469. dozvolu, da smiju podići bedeme oko Kaptola. Tečajem punih 10 godina utvrdjivahu kanonici svoj Kaptol, a zanemariše »Popov toranj«, koji bijaše već prije oštećen. Kralj Matija Korvin zaprijeti Kaptolu 25. lipnja 1479., da će mu oduzeti »Popov toranj«, ako ga odmah ne popravi i ako ne stavi u nj valjanu posadu.[7]) No kanonici se istrošiše podizanjem bedema oko Kaptola; zato više nijesu marili za »Popov toranj«, koji im postade suvišan. Zbog toga oduzme im kralj »Popov toranj«, pa ga dade Griču.

Uz »Popov toranj« podigoše grički gradjani velika »Poljska vrata«, kroz koja se polazilo iz Griča na sjever, gdje bijahu grički vinogradi. Nad ovim vratima dizala se jaka četverouglasta kula. Pred kulom bijaše s vanjske strane prilično duboka graba, učvršćena stupovima i pleterom, da se ne bi srušila. Sama vrata bijahu udešena tako, da su podjedno služila kao most preko spomenute grabe. Vrata su naime na kulu bila pričvršćena sa jakim lancima te se mogahu po volji spuštati i dizati; ona su dakle po danu služila kao most, a po noći kao vrata.

U ljetno doba dizahu ih u 10 sati na večer, a po zimi već u 9 sati. Četvrt sata prije samoga zatvaranja zvonio je »loteršćak« na onoj kuli uz mala vrata »Dverce«; to bijaše opomena svim gradjanima, koji su još boravili gdjegod izvan bedema gradskih, neka se požure, da za vremena stignu u Grič.

Pred Popovim tornjem bijaše oveći prostor, gdje se danas nalazi Kipni trg. Ondje je Ivan Tah smjestio znatnu vojsku, s kojom je naumio provaliti u Grič. Da se uzmognu primaknuti »Poljskim vratima«, ponijeli su Zapoljinci sa sobom oko 100 malih vrećica pijeska. S ovim vrećicama ispuniše onu grabu, nad kojom su u mirno doba po danu bila položena »Poljska vrata«.

---

[4]) Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, sv. II. str. 85. do 87.

[5]) Ibidem, str. 251.

[6]) Spomenici grada Zagreba, II. str. 275. i 276.

[7]) Ibidem, svezak II. str. 399. i 400.

U »Popovom tornju« bijahu smješteni Španjolci, koji su kroz puškarnice ispružili svoje puške, te počeli pucati na Zapoljince. Kako nigdje nije bilo nikakovog zaklona, proizvedoše Španjolci u Tahovoj vojsci silno krvoproliće.

»Ovi prokleti tudjinci pobit će mi cijelu vojsku«, reče Tah. »Moramo se požuriti, da što prije probijemo vrata.«

U kuli nad »Poljskim vratima« bijaše oko 20 gradjana, a zapovjedništvo je vodio bravar Grga Kraft.

»Nama prijeti pogibelj, da će Zapoljinci razbiti gradska vrata«, reče Kraft. »Gledajte, kakav su razbijač donijeli sa sobom!«

Kraft je imao pravo, jer je Tah dao znatno preudesiti onaj balvan, s kojim je jučer uzalud udarao na »Kamenita vrata«. Balvan je na prednjoj strani imao dug i veoma oštar šiljak; da se pak ne moraju ljudi s nošenjem toliko izmučiti, dao je Tah pod balvan staviti četiri kotača. Tako će se dakle cijela snaga vojnika usredočiti u što jačem udarcu balvana u vrata.[1])

Dvadeset vojnika pograbi balvan, te strjelovitom brzinom pojure prema vratima. Udarac bijaše toli jak, da je željezni šiljak probio debela hrastova vrata. Kula nad vratima potresla se od snažnog udarca, kao da ju je zaljuljao potres. Zadovoljni vojnici pomaknu balvan, da njegov šiljak izvuku iz vrata, pa da onda ponove svoj posao.

»Eto vam nagrade!« vikne bravar Kraft na kuli.

U tome času pukne top, a njegovo poput šake debelo tane ubije nekoliko vojnika, koji gurahu balvan.

»Ništa zato!« reče Tah, pa odredi druge vojnike, koji će zamijeniti poginule. »Potegnite, što jače možete!«

Vojnici poslušaju, te svom silom zatjeraju balvan prema vratima. Opet se potresla kula, a balvanov šiljak ponovno probije vrata. Naravno, da niti bravar Kraft nije ostao besposlen, već je i on s tanetom iz topa prorijedio smione borioce.

Ovaj se prizor ponovio nekoliko puta, premda su tečajem toga vremena takodjer Španjolci s »Popovog tornja« iz pušaka pucali na Zapoljince.

»Na vratima ima već nekoliko škulja!« reče Kraftu bačvar Valent Radlin, kada se iz prizemlja kule uspeo u prvi kat.

»Ako tako potraje, ovi će nam vrazi razbiti vrata i provaliti u Grič!« dodade Kraft.

Jedva je bravar izrekao ove riječi, kad li u Tahovoj vojsci opazi neko novo gibanje. Uz vojnike, koji će sa balvanom pojuriti prema »Poljskim vratima«, postavi se još desetak drugih vojnika, koji bijahu oboružani sjekirama. Ovim je vojnicima davao Tah nove upute.

Za čas poleti ova četica prema vratima. Svom silom zatjeraše vojnici balvan u vrata, kroz koja opet probije balvanov šiljak. Odmah iza toga počne onih drugih desetak vojnika sa sjekirama udarati po — znatno već oštećenim — vratima. Jedva su potrajale dvije tri minute, kad li vojnicima podje za rukom, te oni obore »Poljska vrata«.

»Živjeli!« klikne Tah, koji je zapljeskao u znak zadovoljstva.

»Hura!« viknuše njegovi vojnici, poletjevši prema razbijenim vratima.

»Čekajte, vi razbojnici!« rasrdi se bravar Kraft, pa naravna ždrijelo svoga topa u ono klupko vojnika.

---

[1]) »Poljska vrata« i kula nad njima postojahu do god. 1838., kada ih je grad Zagreb dao porušiti »iz prometnih razloga«.

Pukne top, a njegovo tane učini strahovitu svoju zadaću. Jauk i vrisak pogodjenih vojnika potrese zrak, ali ga naskoro nadjača bojna vika preostalih drugova, koji se primakoše vratima.

Medjutim se Tah prevario, ako je mislio, da će njegova vojska bez velikih poteškoća ovuda provaliti u grad. Čim su naime grički gradjani opazili prve škulje na »Poljskim vratima«, odmah spremiše novu obranu za taj slučaj, ako Zapoljinci probiju gradska vrata. Gradski naime sudac Katić pošalje gričkoga bilježnika Bartola Vrkljana u kraljevsku palaču, gdje se nalazio kapetan Parteros s većim odjelom španjolskih vojnika. Po Katićevoj želji povede ovaj Španjolac svoje vojnike u današnju Opatičku ulicu[2]), gdje ih smjesti neposredno iza »Poljskih vrata«.

U onome hodniku pod samom kulom dodje do prvog okršaja izmedju Hrvata i Španjolaca. Prsa o prsa udariše strašni bojovnici jedni na druge. Nije se tu pucalo, nego sjeklo i bolo. Španjolci bijahu izvježbani i hrabri ljudi, koji su proživjeli već tolike bojeve u Italiji; nije dakle Hrvatima bio lagan posao s njima.

Najgore prodjoše prvi redovi hrvatskih i španjolskih vojnika, jer se jedni i drugi poklaše u ljutome boju, dok nijesu pokrili krvavo tlo. Nad lješinama njihovim nastavio se boj, te su novi bojovnici gazili po tjelesima unesrećenih drugova svojih. Zrakom su lepršali mačevi, sjekire i buzdovani, da zasijeku u protivnikovu glavu, rame ili vrat, dočim se istodobno s kopljima nemilosrdno bolo u prsa i u rebra.

»Ta to je pravi pakao!« reče gradski sudac Katić, koji je iz prozora nedaleke kuće motrio ovu strahovitu borbu.

Blijed kao stijena stajao je medju svojim vojnicima pred kulom Ivan Tah. Grčevito je stiskao šaku, te se očevidno ljutio.

»Ma što radite?« vikne Tah svojim ljudima. »Zar ćemo se do vijeka zadržati pod ovom kulom? ... Naprijed!«

»E, lako tebi!« šapne neki seljak. »Ti si svoje tijelo obavio željeznim oklopom, a glavu zaštitio kacigom; željeznim napravama osigurao si svoje ruke, noge dapače i lice. Ali mi jadnici stojimo tu pred kulom, tornjem, puškama, topovima i drugim oružjem, a bez ikakove zaštite!«

»Naprijed!« derao se Tah iz svega glasa.

»Hura!« zaore njegovi vojnici, te potisnu prve svoje redove, koji napokon Španjolce jurnuše ispod kule.

Druga borba zametne se u samoj ulici. Hrvata bijaše kud i kamo više nego li Španjolaca; ali nijesu mogli razviti cijelu svoju snagu. Protiv deset Španjolaca moglo se u prvi red postaviti samo deset Hrvata. Opet su mačevi i buzdovani vrcali po glavama, a koplja se zabadala u tjelesa živih i hrabrih junaka!

Bravar Grga Kraft ne htjede ostati besposlen. S ostalim gradjanima prenese on svoj top u kuli iz vanjske strane prema nutarnjoj, te počne pucati u ledja hrvatskim vojnicima. Time je dakako pružio Španjolcima znatnu potporu, ali podjedno razjario Hrvate.

»Provalimo u kulu, pa satrimo ove hulje!« viknuše neki Hrvati, te poletiše prema kamenitim stubama, koje su vodile u prvi kat kule.

---

[2]) Opatička ulica dobila je svoje ime po opaticama »Klarisama«, koje su ondje godine 1651. sagradile svoj samostan. Kralj Josip II. ukinuo je ovaj samostan godine 1786. Ipak se ulica i nadalje zove »Opatičkom ulicom«, premda u njoj više ne stanuju opatice. Samostanska zgrada postoji još i sada (pod kućnim brojem 20), a nalazi se u njoj državna blagajna i jedan dio kr. financijalnog ravnateljstva.

Ove stube bijahu toli uske, da se po njima mogao uspinjati jedva jedan po jedan čovjek. U kuli bijaše oko 20 gradjana, koji su dakako poduzeli sve i sva, da Zapoljincima zapriječe ulaz. Tako je na stubištu došlo do neprekidnih dvoboja izmedju gričkih gradjana i Tahovih vojnika. Čim se niz stube skotrljao koji mrtav ili ranjen vojnik, odmah ga je zamijenio drugi. Jednako su činili i gradjani.

Već je poginulo nekoliko gradjana, a vojnici se probiše dosta visoko na stubama, kad li se u borbu upusti sam bravar Kraft. On je imao poseban buzdovan, što ga je sebi sam načinio, te je s njime sretno oborio dva vojnika. Ali odmah dodje i treći vojnik, koji s mačem zasiječe u bravarevo tijelo istodobno, kada mu je bravar sa svojim buzdovanom razmrskao glavu.

Vojnik se skotrlja niz stube, dočim gradjani ponesu ranjenoga Krafta u prvi kat kule, gdje mu odmah pruže prvu pomoć; ipak je Kraft od jakoga krvarenja izgubio svijest.

Borba se još neko vrijeme nastavila na ulici i na stubištu kule. Medjutim su k »Popovom tornju« pridolazile takodjer druge španjolske čete, koje bijahu smještene u raznim kulama gradskim. Naskoro bijaše tu i preko dvije stotine gričkih gradjana, koji su opazili, da im prijeti sigurna propast, ako Zapoljinci prodru dalje u Grič.

Sada je Ivan Tah uvidio, da se ovdje namjerio na jači otpor, nego li je očekivao. Na uskom prostoru ne može on razviti čitavu svoju silu, da Gričane i Španjolce nadjača pretežnošću Zapoljinaca. Osim toga imao je Tah već i znatnih gubitaka, radi čega nijesu više njegovi vojnici oduševljeno srtali u borbu. Sve ovo napokon sklone Taha, da naredi, neka vojska prekine boj.

»Za danas bit će dosta«, reče Tah svomu kapetanu. »Ali naskoro pasti će Grič ipak u naše ruke! Imam naime drugu osnovu, po kojoj će se onemogućiti otporna snaga naših neprijatelja!«

* * *

Pod večer toga istoga dana dodje k lončaru Matiji Katiću u Visokoj ulici brijač Nikola Strugar.

»Zdravo, suče!« pozdravi brijač, stupiv u sobu.

»Da Bog dade!« odzdravi Katić. »A što li tebe toli kasno vodi k meni.«

»Šalje me k tebi Kraft.«

»Tako?« začudi se Katić. »A kako je Kraftu? Hoće li moći preboljeti ranu, koju je danas zadobio?«

»Ja sam već dvaput bio kod Krafta«, odgovori brijač. »Ranu sam isprao i povezao, jer se kao brijač dobro razumijem u kirurgiju. Ali ipak držim, da Kraft ne će preboljeti svoju ranu.«

»Zar je rana smrtonosna?«

»Sigurno!« odgovori brijač. »Još ove noći mogao bi se Kraft preseliti u vječnost. U ostalom on to i sam znade; zato se poslije podne ispovjedio, a sada me je zamolio, neka k njemu dovedem trgovca Rogana i tebe kao gradskoga suca. Mislim, da Kraft želi praviti oporuku, pa zato k sebi zove nas kao svjedoke. Možeš li odmah poći sa mnom?«

»Evo me!« reče Katić. »Putem uzet ćemo i Rogana.«

Malo iza toga stupe Katić, Strugar i Rogan u Kraftovu sobu. Na krevetu ležao je bravar, koji bijaše još čovjek u muževnim godinama.

»Kako ti je?« zapita Katić, pruživ Kraftu ruku.

»Zlo, dragi suče!« odgovori bravar. »Meni se približava posljednja ura mojega života! Nije mi žao umrijeti, jer napokon ja umirem najljepšom

smrću, pošto mi se desila prilika, da život svoj žrtvujem u borbi za dragi naš Grič. Meni je ovaj grad omilio, jer mi je — premda tudjincu — dao zakloništa i pružio sve uvjete za moj napredak i blagostanje. Kad već nijesam bio tako sretan, da mi Grič bude rodnim gradom, kao što je vama bio, smatram svojom čašću, da sam se Griču mogao odužiti time, što sam za nj prolio krv svoju!«

»To je, brate, lijepo!« reče Katić uz povladjivanje Rogana i Strugara. »Ti si ovime dokazao, da si vrijedan naš sugradjanin!«

»Žalibože, ipak ja to nijesam!« nastavi Kraft. »Duboko sam uvjeren, da u čitavom Griču nemate nevrijednijega gradjanina, nego li sam ja.«

»Što to veliš?« začudi se Katić. »Ta nemoj sebe mučiti suvišnim omalovaživanjem i predbacivanjem!«

»Oj, kolike li za mene sreće, da je tako!« zaplače Kraft, pa onda nastavi. »Dozvao sam vas trojicu, da vam samoga sebe tužim. Čujte me dakle!... Sigurno se još dobro sjećate Franje Lovrića.«

»Onoga bravarskoga pomoćnika, kojega smo prije dvije i pol godine istjerali iz grada, jer nam bijaše sumnjiv radi paleža?« zapita Strugar.

»Da, onoga čestitoga čovjeka, kojega sam ja unesrećio!« odgovori Kraft. »Jer znajte, da Lovrić nije bio palikuća!... Katićevu radionicu nije zapalio Lovrić, nego ... ja!«

»Ti?... začudi se Katić.

Strugar i Rogan zagledaju se u Krafta, koji počne opet plakati.

»Svemu je kriva moja pohlepa!« odgovori Kraft kroz plač. »Meni je Lovrić bio na putu, jer se bojah, da će mi praviti utakmicu u bravarskom obrtu, pošto je vještiji bravar od mene... Nastojao sam, da toga čovjeka uklonim iz Griča, te se pri tome nijesam žacao nikakovih sredstava. Poznati vam protuha Adam služio mi je kao sredstvo, da po Griču raširim glas o tobožnjim Lovrićevim paležima u Italiji. Ljudi su brzo tomu povjerovali, jer ljudi napokon... vole primati zle vijesti, nego li dobre. Tako mi je uspjelo, da oklevetam svoga suparnika... Čim je na Lovriću bila u gradu sumnja, da je palikuća, nije mi bilo teško, da mu podvalim i sam zločin. Ti si, Katiću, odbio Lovrića, kada je došao zaprositi ruku tvoje kćeri Anke. Na večer toga dana planula je tvoja radionica, te mi nije bilo teško uvjeriti ljude, da je vatru podmetnuo Lovrić, i to iz osvete prema tebi.«

»Da Lovrić nije palikuća, o tomu sam ja bio duboko uvjeren«, reče Rogan. »Ovo svoje uvjerenje potvrdio sam dapače javnom prisegom u crkvi sv. Marka. Ali ti, Krafte? Ti si na sudu upravo svjedočio protiv Lovrića! Kako si to mogao učiniti? Zar se nijesi bojao Boga?«

»Isto mi je rekao župnik Kovačević, kada me je danas poslije podne ispovijedao«, izjavi Kraft. »On mi je naložio, da bilo na koji način ispravim svoj zločin, jer da me inače ne može riješiti toga grijeha, a bez odrješenja nema niti presvete pričesti niti posljednjeg pomazanja.«

»I zato si nas k sebi zvao?« zapita Rogan.

»Da!« odgovori Kraft. »Vidim, da moja tajna ne može sa mnom poći u grob. Ali vidim i to, da ne mogu sa sobom u grob ponijeti niti ovo blago, što ga stekoh posljednjih godina! Vi znadete, da nemam svoje obitelji, jer sam uvijek bio samoživ. Zato sam čvrsto odlučio, da sve blago svoje ostavim Franji Lovriću, koji bi već sigurno bio bogat gradjanin, da ga nijesam ja unesrećio, pribaviv mu izgon iz Griča. Ovu svoju izjavu dajem evo pred vama, kojima sam povjerio takodjer strašnu svoju tajnu.«

»Ali sve će to slabo koristiti, kad Lovrića više nema na životu!« reče brijač Strugar. »Ta ti si, Krafte, sam odmah iza njegovog izgona pripovijedao, da se Lovrić objesio!«

»I ovu sam vijest namjerice raširio po Griču, premda nije bila istinita«, reče Kraft. »Srce mi kaže, da Lovrić jošte živi, a vas molim, da ništa ne propustite, kako biste ga pronašli negdje u svijetu.«

O svemu tomu odmah je brijač Strugar sastavio zapisnik, pod koji se potpisao bravar Kraft, a kao svjedoci: lončar Katić i trgovac Rogan. Iza toga dade Kraft dozvati župnika Kovačevića, te mu pokaže zapisnik, s kojim se on posve zadovoljio. Nato se Katić, Rogan i Strugar oproste sa Kraftom, komu župnik podijeli odriješenje grijeha, te presv. pričest i posljednju pomast.

Sutradan u jutro razglasilo se po Zagrebu, da je prošle noći umro bravar Grga Kraft i da Franjo Lovrić nije bio palikuća.

*
* *

Tri dana mirovao je Ivan Tah, da otpočine vojska njegova. Tečajem toga vremena izradjivahu vojnici njegovi duge ljestve, s kojima će pokušati, ne bi li se dalo uspeti na zidine gričke.

Samu navalu na Grič udesio je Tah za noćno doba. On je naumio u grad provaliti preko onoga zida, koji se sterao od »Kamenitih vrata« do »Popovog tornja«. Da ovu namjeru svoju prikrije, poduzeo je Tah prividno navalu na »Dverce«. Onim puteljkom, koji je iz Podgradja vodio prema »Dvercu«, uspelo se nekoliko stotina Zapoljinaca. Čim se ovi primakoše »Dvercu«, odmah pridje nekoliko vojnika s ljestvama pred kraljevsku palaču, uspnu se pod krov i ovdje podmetnu vatru. Za čas plane krov i rasvijetli cijeli Grič.

U kraljevskoj palači stanovahu španjolski časnici, koji onako polusneni izlete na trg sv. Katarine. Vikom i pucnjavom uzbune Španjolci čitav Grič. Prestrašeni gradjani polete prema »Dvercu«, gdje su već Španjolci zašli u boj sa Zapoljincima. Golem stup užarenoga dima dizao se visoko nad kraljevskom palačom, pružajući dovoljno svjetla za borbu.

Gradski sudac Katić sastade se na trgu sv. Katarine sa brijačem Strugarom i sa zlatarom Mikulićem.

»Ne će to biti sve!« reče brijač Strugar.

»Sigurno će Zapoljinci udariti još na koju stranu Griča«, dodade Mikulić. »Ima li dosta naših ljudi kod »Poljskih vrata«? Ja se naime bojim, da će Tah opet pokušati onuda provaliti u grad.«

»Ne bojte se za »Poljska vrata«, reče Katić. »Ondje stoji polovica svih Španjolaca. Osim toga ne može onuda uopće nitko banuti u Grič. Ta vidjeli ste, kako smo utvrdili vrata! Onaj debeli zid ne će Tahov balvan probiti tako lako, kao što je probio drvena vrata!«

»Mene je više strah, da ne bi Tah udario na »Kamenita vrata«, primijeti Strugar. »Ima li ondje dovoljno naše vojske?«

»Nad samim vratima ima desetak Španjolaca, a u susjednoj kuli oko dvadeset naših ljudi iz Podgradja«, odgovori Katić.

U tome času začuje se pucnjava na istočnoj strani gradskoga zida.

»Evo ih!« vikne Strugar.

»Dobro smo slutili!« dometne Mikulić.

»Naša se slutnja doduše ispunila, ali Tah ne će ipak postići svoj cilj!« reče Katić.

Nato sva trojica pojure prema istočnoj strani grada, kamo podje takodjer jedan dio sakupljenih gradjana.

Strugar zadje u četverouglastu kulu kod »Kamenitih vrata«, a Katić i Mikulić prema »Poljskim vratima«. Sva trojica brzo opaze pogibelj. Ovu je već prije njih upoznao kapetan Parteros; zato je on svoje Španjolce ve-

ćinom razmjestio duž gradskoga zida izmedju jednih i drugih vrata. Ovdje dade Parteros postaviti stalke za puške, a Španjolci dobiše nalog, neka pucaju na svakoga, tko će se pojaviti na gradskome zidu.

Uz vanjsku stranu gradskoga zida smjestio je Ivan Tah preko dvije tisuće svojih vojnika. Ovi su sa sobom ponijeli dvanaest dugih i mnogo kratkih ljestava. Čim je Tahov bubnjar dao znak za juriš, podigne vojska njegova zaglušnu viku. Vojnici polete prema zidu, gdje prislone duge ljestve, po kojima se počnu penjati.

»Hura!« vikne vojnik, koji se prvi uspeo na gradski zid; ali na nutarnjoj strani gradskoga zida puče puška i vojnik se skotrlja dolje. Bolje nijesu prošli ni vojnici, koji se na drugim ljestvama smiono prvi uspeše na gradski zid; jedan za drugim platio je taj pokušaj glavom svojom.

»Ništa zato!« vikne Tah. »Naprijed drugi junaci!«

Španjolci su gledali, kako se neprijatelji jedan za drugim pojavljuju na gradskome zidu; svakoga bi dočekali s pucnjavom, te bi ga sretno oborili sa zida.

»Naprijed! Samo naprijed!« derao se Tah.

Vojnici poslušaju vodju svoga, te se počnu brže penjati na zid. Španjolci nijesu mogli toli brzo nabijati nespretne svoje puške. Tako se na zidu sakupio neki broj Tahovih vojnika. Pošto je gradski zid bio preko dva metra širok, mogli su ondje vojnici na stalke nastaviti svoje puške, pa gadjati na Španjolce.

S nutarnje strane nije gradski zid bio tako visok, kao s vanjske strane. To je dobro znao Tah; zato je on naložio, neka se vojnicima na zidu dodavaju one brojne kratke ljestve, što ih je vojska ponijela sa sobom.

»Grom i pakao!« vikne gradski sudac Katić, gledajući, kako se Zapoljinci po ljestvama spuštaju preko zida. »Ta ovi su nam ljudi eto već prodrli u Grič! ... Udrite po njima! ... Tucite ih!«

Sakupljeni gradjani polete naprijed, da pomognu Španjolcima, koji su već zametnuli borbu s neprijateljima. Tu se udaralo sa buzdovanima, bolo s kopljima, a sjeklo s mačevima, da bijaše strahovito gledati.

Od onih Zapoljinaca, koji se po ljestvama uspinjahu na zid i spuštahu na drugu stranu, nije se nijedan vraćao.

»To je dobar znak!« šapne Ivan Tah.

Pa ipak nije bilo tako! Uzalud je Zapoljinaca bilo mnogo više, nego li Gričana i Španjolaca. U samome gradu bijaše upravo protivan razmjer, jer se preko zida nije moglo spustiti toliko Zapoljinaca, koliko ih je ondje dočekalo Gričana i Španjolaca.

»Neprestano još dolaze ovi vrazi!« reče zlatar Mikulić, gledajući na zidu svedjer nova lica.

»Čini se, kao da izviru iz zemlje!« dodade Katić.

»Neka samo dolaze; barem će Tah manje vojnika odvesti kući!« tješio je brijač Strugar gradskoga suca. »Ta vidiš, da je dosele svaki izginuo u borbi, čim se spustio niza zid! Ja idem natrag u kulu, jer bi Tah ipak mogao udariti i na Kamenita vrata!«

Napokon su to isto uvidjeli i sami Zapoljinci, koji se već uspeše na gradski zid.

»Čemu da idemo u sigurnu smrt?« mrmljahu ovi, te se počnu natrag po dugim ljestvama spuštati niz vanjsku stranu zida.

Uzalud se Tah ljutio i vikao; uzalud sve njegove prijetnje i obećanja. Vojnici mu uskratiše posluh, te se on opet morao neobavljena posla vratiti na Kaptol, izgubivši preko 400 vojnika.

»Je li ti jabuka bila slatka?« naruga se Tahu brijač Strugar, naluknuvši se kroz prozorčić na gradskoj kuli, da vidi uzmak Zapoljinaca, koji su morali kraj njega proći.

»Nemoj misliti, da je s time sve svršeno!« odgovori mu Tah. »Strpi se još nekoliko dana, pa ćeš vidjeti Grič u našoj vlasti, ako ti već prije ne zakrenemo vratom!«

* * *

Tahova se prijetnja ipak nije ispunila. Za dva naime dana stiže u Grič mladi plemić Pavao Knežević s nekoliko konjanika. Knežević udje u gradsku vijećnicu, gdje ga je primio sudac Katić.

»Mene šalje moj gospodar ban Ivan Karlović«, počne Knežević govoriti.

»A što nam poručuje svijetli ban?« zapita Katić.

»Njegova će vas poruka sigurno obradovati!« odgovori Knežević. »Banu je naime pošlo za rukom, da sabere veliku vojsku, s kojom kreće ovamo, da Grič oslobodi od opsade Zapoljinaca.«

»To mi je neizrecivo milo čuti!« reče Katić. »A otkuda dolazi k nama ova vojska?«

»Ban s Hrvatima stoji kod Podsuseda. Ondje čeka ljubljanskoga biskupa Krištofa Raubera, koji vodi brojne njemačke čete. Iz Mechova dolazi kapetan Ivan Puchler, koji ima 800 Španjolaca i mnogo kranjskih konjanika.«

»Oho!« iznenadi se gradski sudac. »Ta onda k nama dolazi vrlo mnogo vojnika!«

»Mislimo, da će nas svih zajedno biti do deset tisuća!« veselo reče Knežević.

»To je lijepo! ... A kada će doći?«

»Jedan dio svakako još danas, a drugi vojnici sutra!«

Sve se ispunilo, kako je predvidio Pavao Knežević. Još istoga dana pod večer dojašili su u Zagreb kranjski konjanici pod vodstvom kapetana Ivana Puchlera. Ovi se konjanici nastaniše u Černomercu, Horvatima, Biteku i Dedićima. Sutradan o podne počele su dolaziti pješačke čete: najprije njemačke, onda kranjske, a zatim španjolske. Svi se pješaci smjestiše na garištima Podgradja i Šoštarske ulice, jer ih oprezni gradjani zagrebački ne htjedoše pustiti na Grič.

Najkasnije dodjoše u Zagreb topovi. Biskup Krištof Rauber iz Ljubljane otpremio je naime dva topa na kolima do Save; tu ih natovariše na splavi, pa ih tako oprezno dopremiše do Zagreba. Ban Ivan Karlović ostade sa svojom vojskom još nekoliko dana kod susjedgradskoga vlastelina Stjepana Deshaza, kamo su po dogovoru imale doći neke čete iz južne Hrvatske.

Čim su u Zagreb došli prvi konjanici, uvidio je Ivan Tah, da sada više ne može biti ni govora o dalnjoj opsadi Griča. Zato se Tah s polovicom svoje vojske zaputi k biskupu Šimunu Erdedu u Čazmu, dočim drugu polovicu vojnika ostavi u Zagrebu za obranu Kaptola i grada biskupskoga. Ovoj vojsci postade po Tahovoj odredbi zapovjednikom stari plemić Ivan Vagerović, komu je biskup Erdedi već prije toga povjerio obranu grada biskupskoga.

Neočekivano dodje u Zagreb još jedna vojska. To bijahu štajerske pomoćne čete, što ih je doveo barun Sigismund Dietrichstein, zemaljski kapetan u Štajerskoj. Po odredbi kralja Ferdinanda preuzeo je Nikola Thurn vrhovno zapovjedništvo nad cijelom vojskom, koja je u Zagreb došla iz nasljednih zemalja (Kranjske, Štajerske i Koruške).

*

Vojnici su odmah prvi dan počeli dolaziti na Grič, da u tamošnjim dućanima kupe potrebite stvari. Tako je u dućan Šimuna Rogana na Markovom trgu stupio mlad i stasit vojnik crnih brkova i pune lijepe brade. Za stolom blizu ulaza sjedio je Antun Blažić, poslovodja i zet trgovca Rogana. Blažić je upravo dovršavao neko pismo; zato nije opazio pridošlog vojnika. Ovaj pridje bliže, te se zagleda u Blažića.

»Tuna!« reče vojnik, kojemu je glas drktao od uzbudjenosti.

Blažić se na taj poznati mu glas lecne i odloži pero, te pogleda vojnika, a zatim glasno klikne:

»Je li to san ili java?... Franjo!... Jesi li to ti, mili moj Franjo?«

»Ja glavom, dragi moj prijatelju!« odgovori Lovrić.

Blažić ustane i priskoči k vojniku, te ga vruće zagrli, a suze radosnice poteku mu niz lice.

»Da si postao bijelim fratrom, to sam znao«, reče Blažić, »jer mi je to kao tajnu priopćila moja ženica, koja te je prije godinu dana vidjela na Margaretskom sajmu. Ali kaži mi, Franjo, kako si dospio medju vojnike?«

»E, pa čuj me!« odgovori Lovrić. »Ja sam odmah iza sastanka s tvojom Jelicom i s mojom Ankom svukao fratarsku halju i ostavio pavlinski samostan u Lepoglavi. Potucajući se neko vrijeme po Štajerskoj, gdje sam radio u Ptuju, Mariboru i Celju, nastojao sam, da dodjem što bliže Zagrebu. Zato podjoh u kranjski grad Krško na Savi, gdje sam namjeravao i ostati. Ali prije desetak dana dodje u naše mjesto neki časnik, koji počne verbovati vojnike za ljubljanskoga biskupa Krištofa Raubera. »Kamo namjerava biskup voditi vojsku?« zapitam časnika, a on mi odgovori: »U Zagreb, da Grič oslobodi od teške pogibelji, jer ga opsjeda Zapoljina vojska.« Kada sam čuo te riječi, nijesam promišljavao ni jedan čas, već se odmah prijavih časniku za vojnika. Mene je ovajput na vojsku vodilo srce! Jer kako bih ja mogao mirovati u Krškomu, dok je u opasnosti Grič, u kojemu se nalazi Anka moja?«

»To je lijepo!« reče Blažić.

»Iskreno ti priznajem, da me je ovamo vodila takodjer slatka nada, da ću na taj način opet vidjeti ljubljenu Anku...«

»Koja će sada naskoro postati dragom ženom tvojom!« upade Lovriću u riječ Blažić.

»Dao Bog, da se ispune riječi tvoje!« uzdahne Lovrić. »Ali... ali, ja se bojim, da je to još daleko! Anka me voli, o tom sam siguran; ali vjenčanje ne će dopustiti njezin otac, koji me poput ostalih Gričana drži palikućom. Ta ja sam izagnan iz Zagreba, te mogu ovamo doći samo kao vojnik, nipošto pako kao vjerenik!«

Blažić je ove Lovrićeve riječi slušao sa smješkom na ustima. Ne mogav se dulje uzdržati, reče mu:

»O, moj Franjo! Sve se to promijenilo, i to hvala Bogu u tvoju korist. Niti za tebe duže vrijedi izgon iz Zagreba, niti te itko više drži palikućom. Ta upravo netom prošlih dana našao se pravi palikuća; javio se naime onaj, koji je zapalio Katićevu radionicu!«

»Ti se, Tuna, samo šališ!« primijeti Lovrić, koji nije mogao vjerovati, da Blažić govori istinu.

»Neumjesna bi to bila šala!« reče Blažić, te počne pripovijedati, kako je prigodom opsade Griča nastradao bravar Grga Kraft, pa kako je prije smrti svoje odao groznu tajnu, koja mu je tištila srce.

»Ja sam dakle morao toliko trpjeti samo zato, da onaj Nijemac ostane bez utakmice u bravarskom obrtu!« uzdahne Lovrić.

»I to je donekle popravljeno!« reče Blažić. »Kraft je naime tebi ostavio sav svoj imetak, da ti odšteti pretrpljene boli i da barem s time dade zadovoljštinu za svoj zločin.«

»Ti dakle, misliš, da se ja mogu bez ikakve zapreke nastaniti u Zagrebu.«

»I ljubljenu svoju Anku privesti k oltaru!« dovrši Blažić izreku Lovrićevu. »Ta to se razumije samo po sebi!... U ostalom podji odmah sa mnom na gradsku vijećnicu, gdje će ti sve ovo potvrditi gradski sudac Matija Katić, — nekada nesudjeni, a sada siguran tvoj tast!«

Blažić odvede Lovrića iz dućana u gradsku vijećnicu. Da je Katić imao rodjenoga sina, pa da mu se iza podužeg odsuća vratio kući, ne bi ga primio srdačnije, nego li je primio Lovrića. S puno topline ispripovijedao je starac o Kraftu ono isto, što je Lovrić malo prije čuo od Blažića.

»Oprosti, Franjo, uvredu, koju sam ti nanio, kada ti uskratih ruku svoje kćerke Anke! Oprosti i nepravdi, koju ti je učinio čitav naš grad Grič, osudiv tebe nevinoga na izgon iz Zagreba! Oprosti, jer smo gotovo svi postali žrtvom klevete, koja se toli brzo raširila po Griču! Sada se kaju svi gradjani, što su iz Zagreba izagnali tebe, uzornoga i marljivog obrtnika, a medju sobom ostavili palikuću Krafta. Uvjeren sam, da će se čitav naš Grič silno obradovati, kada će doznati, da si ti, Franjo, opet došao u našu sredinu. Ta sada će svatko uvidjeti, da pravda doduše gdjekada stisne koje oko, ali da konačno ipak mora pobijediti!«

»A hoćete li, suče, sada Lovriću dati ruku jedinice svoje?« zapita Blažić šaljivo.

Katić ne odgovori Blažiću ništa, nego privine k sebi Lovrića i žarko ga poljubi, a vrele suze orose mu oči.

»Hajde ti, sinko, sa mnom u moju kuću«, reče napokon sudac. »Pitat ćemo Anku, hoće li poći za tebe!«

Lako je sebi predstaviti radosno Ankino iznenadjenje, kad je u kuću stupio njezin otac s Franjom Lovrićem. Tko da opiše sreću, koju su sada osjećali Franjo i Anka? Ovi teško iskušani mučenici dočekali su napokon pobjedu iskrene, ustrajne i vjerne ljubavi svoje!

»Franjo je opet došao k nama, da zaprosi ruku tvoju«, reče Katić svojoj kćeri. »Daj mu ti, Anko, odgovori mjesto mene!«

Odgovor bijaše brz i kratak, jer se Anka bez ijedne riječi našla u naručaju Franje svoga.

*

* *

Na Margaretinje godine 1529. imao bi se u Zagrebu držati veliki godišnji sajam, ali bijaše otkazan zbog ratnoga stanja. Do toga dana sakupila se naime u Zagrebu znatna vojska, koja je brojila oko deset tisuća ljudi. Nije ta vojska došla jedino zato, da Grič oslobodi od dalnje opsade, već poglavito zato, da kazni i satre Zapoljince, u prvom pak redu zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdeda i njegov Kaptol.

Odmah prvih dana planule su one kućice uz lijevu obalu Medveščaka, koje spadaju pod Kaptol.

»To je odmazda za Šoštarsku ulicu, koju nam Zapoljinci pretvoriše u prah i pepeo!« govorili su gradjani grički.

Iza toga došla je na red Vlaška ulica, u kojoj stanovahu podanici biskupa zagrebačkoga. Ipak se žitelji iz Vlaške ulice za vremena zakloniše u biskupski grad.

Njemačka je vojska prije toga požara oplijenila sve kuće u Vlaškoj ulici. Mnogo živeža našlo se na biskupskom majuru u Vlaškoj ulici. Ondje

su bijedni žitelji iz Podgradja i Šoštarske ulice potražili Lacka Fodora, da mu se osvete, što je prije desetak dana dao popaliti njihove kuće; nijesu ga našli, jer je Fodor kao upravitelj svih biskupskih imanja za vremena opazio pogibelj i utekao u Gradec kod Križevca, da tobože nadzire tamošnji velik posjed biskupov. Fodor je onamo sa sobom poveo takodjer unesrećenu djevojku Margaretu Čavlović, koju je ugrabio prigodom paleža Šoštarske ulice.

Poslije Vlaške ulice imala je planuti ulica »Nova ves«, koja je spadala pod Kaptol zagrebački.

Zemljište Nove vesi dobio je Kaptol još od kralja Ladislava. Sve do godine 1344. nije Nova ves imala stanovnike, premda je onuda vodila glavna cesta, kojom se išlo u Medvedgrad i u Remete. Kanonici su 9. rujna 1344. zaključili, da će uz cestu otvoriti ulicu. Tkogod će ondje podići sebi kuću za stanovanje, dobit će iza gradilišta oveći vrt, a povrh toga na kaptolskom posjedu u Bukovcu oveći komad zemlje za vinograd. — Naseljenici ne će biti obični kmetovi, već nekakovi gradjani, jer će sami imati sudstvo i upravu svoga mjesta. Svake godine birat će ovi gradjani 1. svibnja sebi posebnoga svoga suca, koji će im zajedno sa 4 zastupnika i 2 prisjednika suditi u gradjanskim stvarima; o zločinima (n. pr. o ubojstvu, razbojstvu i paležu) raspravljat će njihov sudac zajedno s kaptolskim sucem. — Svaki naseljenik plaćat će Kaptolu u ime patronatskoga prava o Martinju 40 denara; o Božiću donijet će 1 ugojenoga kopuna, 4 hljeba i 10 jaja; o Uskrsu 4 hljeba, 1 sir i 15 jaja, a na Kraljevo (20. kolovoza) 2 kokoši, 4 hljeba i 10 jaja.[1])

Uz ovakove povoljne uvjete brzo se izgradila ulica »Nova ves«. Sva su kućna zemljišta bila posve jednaka, jer im je širina iznosila 32 lakta šumske mjere; u duljinu sterahu se ona na zapadnoj strani do obale potoka Medvešćaka, a ona na istočnoj strani do potočića, koji je onom dolinom protjecao samo u kišovito doba. Čini se, da bijaše lijep pogled na redove novih kuća u toj ulici, jer se Nova ves isprvice zvala takodjer »Lijepa ves«.

Svakako bijaše Nova ves prilično napučena već godine 1347. Uslijed toga osjetio je kanonik Ivan (inače gorički arcidjakon) potrebu, da Nova ves dobije i posebnu svoju župu. Ivan je 9. kolovoza 1347. zamolio Kaptol, neka mu u Novoj vesi odredi prikladno zemljište, gdje će onda on sam na svoj trošak sagraditi župnu crkvu i župni dvor. Kaptol se ovoj molbi rado odazvao, te je plemeniti kanonik Ivan još iste godine počeo graditi drvenu crkvu na čast sv. Ivana Krstitelja. Nasuprot crkvi dade kanonik Ivan podići takodjer malenu drvenu kapelicu, koja bude posvećena blaženom Zakariji, ocu sv. Ivana Krstitelja.[2])

Kaptol je kao patron Nove vesi imao pravo, da od novih svojih podanika traži vjernost. Novovešani su vazda priskočili Kaptolu u pomoć, kadagod se Kaptol zavadio sa Gričem ili Medvedgradom. Tako su i Novovešani češće prolili krv u nebrojenim sukobima tečajem 14. i 15. vijeka. Većinom su ovi sukobi nastali zbog medja, a Nova ves je na Medvešćaku upravo graničila sa Gričem.

Posve drugačije vrsti bijaše sukob, koji je izmedju Griča i Kaptola nastao godine 1529. Gradjani iz Nove vesi nijesu osjećali dužnosti, da se izlažu za stvar ovoga ili onoga kralja. Grič pristade uz Ferdinanda, dočim je Kaptol morao po biskupovom nalogu pristati uz Ivana Zapolju.

---

[1]) Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, svezak I. str. 172—174.

[2]) Tkalčić: Spomenici grada Zagreba, svezak I. str. 190. i 193.

»Zašto da mi stradamo zbog ove političke opreke izmedju Griča i Kaptola?« pitahu se novoveški gradjani, kada su vidjeli, da u Zagreb dolazi velika vojska Ferdinandova.

Pod vodstvom svoga suca dodje deputacija novoveških gradjana pred bana Ivana Karlovića, te mu izjavi, da Nova ves priznaje svojim kraljem Ferdinanda, a ne Zapolju. Tako je godine 1529. ostala Nova ves poštedjena od sudbine, kakova je snašla sve druge dijelove neutvrdjenoga Zagreba.

Ban Ivan Karlović i Nikola Thurn sazvaše ratno vijeće, da se stvori odluka o borbi sa Zapoljincima.

»Radi se o tom, hoćemo li sada opsjedati Kaptol i biskupski grad ili ćemo potražiti druge neprijatelje kralja Ferdinanda«, reče ban Karlović.

»Ja sam odlučno za ono prvo«, izjavi knez Ljudevit Pekri. »Mi ne smijemo odavle, dok ne zauzmemo Kaptol i biskupski grad. Čim ovu svoju zadaću ispunimo, odmah ćemo udariti na biskupska imanja. Treba naime biskupa Erdeda kazniti zato, što je prije mjesec dana poput paše turskoga opustošio posjede svojih neprijatelja. Medju ostalima dao je on popaliti takodjer moju Rasinju i Petrovinu, kako je to god. 1527. učinio i Krsto Frankopan.«

Ban Karlović bijaše protiv toga, da se pustoše imanja Zapoljinaca, jer s time slabi domovina. »Dosta je, ako neprijateljima otmemo utvrdjene gradove njihove, a kmetove im pustimo u miru!«

Ratno vijeće pristade uz banovo mnijenje, te zaključi, da će najprije udariti na Kaptol i na biskupski grad.

Kaptol zagrebački dobio je svoje utvrde tekar u 15. vijeku. Kanonici su privolom kralja Matije Korvina od 17. studenoga 1469. počeli za obranu od provale turske od cigle i kamena graditi jake zidine oko Kaptola. Južni zid vidi se i danas, jer su na nj prislonjene kuće u ulici »Pod zidom«. Jošte postoji takodjer zapadni zid, koji dijeli ulice »Opatovinu« i »Potok« (današnja Tkalčićeva ulica). Na sjeveru svršava ovaj zid sa četverouglastom kulom, koja sada služi kao gospodarska zgrada na vrtu kanoničke kurije (Kaptol broj 15).

Kod ove kule počeo je sjeverni zid, koji je ispred sadašnje Kaptolske škole išao na istok prema ulici »Ribnjaku«. Tada je zaista na istoku Kaptola postojao pravi ribnjak, koji je zapremao sav današnji vrt nadbiskupskoga sjemeništa, zatim veći dio nadbiskupskoga vrta i dolnje dijelove kanoničkih kurija od broja 18 do broja 28. Jasno se razabire, da je taj ribnjak bio za 2 do 3 metra niži od razine tadašnjih kanoničkih vrtova, koji su onda bili znatno kraći nego li su danas. Površina ovoga ribnjaka bijaše tako velika, da su kanonici ovdje dobivali dosta ribe za svoju potrebu. Kako je ribnjak bio naravna obrana, nijesu kanonici istočno od Kaptola trebali graditi nikakav zid.

Na jugoistoku prislonila se kaptolska tvrdja na biskupski dvor i na provostolnu crkvu; okolo ovih stajahu već tada jaki zidovi, koji su kasnije (od god. 1512. do god. 1517.) bili još pojačani čvrstim kulama. Jugozapadni kut kaptolske tvrdje zapremio je cistercitski samostan, koji postoji još i sada (na Dolcu broj 2). Samostan je takodjer služio kao utvrda, te je imao i svoju okruglu kulu, koja se još i sada vidi s Jelačićevog trga. I cistercitska crkva sv. Marije nalazila se unutar kaptolskoga zida. Ova crkva postade župnom crkvom za Kaptol tekar godine 1511., kada je dozvolom pape Julija II. srušena župna crkva sv. Mirka; ova se nalazila tik pred stolnom crkvom upravo tamo, gdje je kasnije (god. 1517.) kardinal Tomo Bakač Erdedi podigao jaku okruglu kulu, koja je po njemu dobila i svoje ime (»Bakačeva kula«), te je postojala do godine 1906.

Unutar kaptolskih utvrda stanovahu isprvice samo kanonici. Ipak su oni brzo uvidjeli, da ih ne će od Turaka moći obraniti sami zidovi. Za obranu zidova treba takodjer dosta ljudi. Zato su kanonici počeli misliti na to, kako bi na Kaptol doveli i gradjanske žitelje.

Na lijevoj obali potoka Medvešćaka stanovahu kmetovi samostana cistercitskoga. Drvene kolibe ovih kmetova bijahu postavljene upravo pod kaptolskim zidom u neposrednoj blizini samoga samostana. Kanonici su nastojali, da ove kmetove presele u kaptolsku tvrdju. Zato se kanonici pritužiše kralju Matiji Korvinu, da im prijeti pogibelj od spomenutih koliba; jer ako Turci udare na Zagreb, oni će zapaliti ove drvene kolibe, s kojih onda može vatra prijeći i na sam Kaptol.

Kralj je uvažio pritužbu kanonika, te je 14. srpnja 1476. opatu cistercitskoga samostana strogo naložio, neka svoje kmetove preseli u kaptolsku tvrdju, a njihove drvene kolibe neka dade srušiti.[1]) Opat se pokorio kraljevom nalogu, te je kmetovima za stanovanje odredio samostanski vrt, koji se nalazio unutar tvrdje. Na tome vrtu sagradiše kmetovi sebi nove kuće, pa je tako na teritoriju Kaptola nastala nova ulica »Dolac«.

Ovaj uspjeh potakne kanonike na dalnji rad. Oni se naime na zagrebačkoga biskupa Osvalda Tuza obrate s molbom, neka im dozvoli, da unutar kaptolske tvrdje otvore novu ulicu »Opatovinu«, u kojoj bi se nastanili sami svjetovnjaci (obrtnici). Biskup se ovoj molbi odazvao, te je 20. kolovoza 1476. podijelio svoju dozvolu; podjedno je odredio, da ovi novi stanovnici budu Kaptolu u svemu pokorni poput ostalih kaptolskih podanika.[2])

Za otvorenje nove ulice »Opatovine« morahu oni kanonici, koji su imali svoje kurije na zapadnoj strani Kaptola, odstupiti jedan dio svoga dvorišta ili vrta. Nekim kanonicima bijaše to krivo; zato je Kaptol 18. kolovoza 1477. stvorio ovu odluku: Onaj kanonik, koji ne bi htio za novu ulicu odstupiti potrebito zemljište, smatrat će se buntovnikom, te će odmah biti lišen kanoničkih dohodaka.[3])

Kaptol htjede, da nova ulica što prije dobije svoje stanovnike, koji će kanonicima pomagati u obrani tvrdje kaptolske. Dobro su kanonici znali, da će se u Opatovini nastaniti većinom siromašni obrtnici, koji nemaju ni toliko sredstava, da ondje sebi podignu kućice svoje. Zato je Kaptol 17. veljače 1478. stvorio ovaj zaključak: Svaki kanonik mora u Opatovini na svoj trošak sagraditi po dvije kuće, a svi kanonici zajedno »vijećnicu« ove ulice. Kod same gradnje mogu kanonici upotrijebiti i svoje kmetove, a drvenu gradnju smiju dovesti iz kaptolskih šuma; ali sve kuće moraju biti gotove do Martinja (11. studenoga) god. 1478. Koji kanonik ne ispuni ovu zadaću, izgubit će svoj »predij«, a o Novoj godini i svoj dio zajedničkoga kaptolskog prihoda.[4])

Da u Opatovini bude što više kuća, imala su kućna zemljišta samo širinu od 15 lakata. Nije se niti izgradila ulica uz cijelu zapadnu stranu Kaptola, već samo do franjevačkoga samostana. Kaptol je 2. siječnja 1478. odredio prava i dužnosti žitelja nove ulice. Ovi će na Gjurgjevo svake godine sebi birati četiri prisežnika, kojima pripada uprava i sudstvo Opatovine. Prisežnici biraju izmedju sebe suca, koji će zajedno s njima u »vijećnici« suditi svojim sugradjanima u gradjanskim parnicama; ako se radi o zločinu, tada mora biti prisutan takodjer kaptolski sudac, a sudi se javno

---

[1]) Tkalčić: »Povjestni spomenici grada Zagreba«, svez. II. str. 370.
[2]) Ibidem, str. 371.
[3]) Tkalčić: Spomenici grada Zagreba, sv. II. str. 382.
[4]) Ibidem, str. 392.

pred cijelom općinom. Tečajem prvih 16 godina ne će žitelji Opatovine ništa plaćati Kaptolu u ime priznanja vlasništva kaptolskoga; pa i poslije toga roka plaćat će oni Kaptolu o Novoj godini od cijeloga kućišta samo jednu petinu dukata.[5])

*

* *

Stari Ivan Vagerović dobio je tešku zadaću, da Kaptol i biskupski grad obrani od opsade Ferdinandovaca. U tu svrhu ostavio mu je Ivan Tah oko 1000 vojnika; ali to bijaše svakako premalo. Kaptolska je naime tvrdja bila za tadašnje prilike odviše prostrana, a da bi ju moglo obraniti samo 1000 vojnika. Vagerović je vidio, da se Ferdinandovci spremaju, kako će istodobno udariti na Kaptol s južne, zapadne i sjeverne strane; navala na Kaptol bijaše onemogućena jedino s istočne strane. Nije dakle niti Vageroviću preostalo drugo, već da svoju vojsku razmjesti na tri strane; uslijed toga bijaše obrana svagdje preslaba, a da bi mogla odoljeti deset puta brojnijemu neprijatelju.

U čudan položaj dospio je Ilija Martinović. Ovaj lički bjegunac doselio se godine 1527. u Zagreb, te je rukovodio gospodarstvo kolara Tome Križana u Podgradju. Prigodom požara Šoštarske ulice i Podgradja dao je Lacko Fodor uhvatiti Martinovića, kojega je Kaptol predao na čuvanje tkalcu Mirku Mariću u Opatovini.

Marić bijaše dobar čovjek, te je kršćanski postupao s Martinovićem. On je dapače i zavolio toga čestitoga mladoga čovjeka, koji mu je neumorno pomagao u tkalačkome zanatu njegovu. Jednako je Martinovića zavoljela takodjer Marićeva kći Dorica; njoj se od prvoga časa na žao dala nesmiljena sudbina, koja već duže vremena proganja toga nesretnika.

Izmedju lijepe Dorice i Martinovića nije nikada došlo do izmjene ljubavnih riječi; pa ipak je to bila iskrena ljubav, koja je svezala srca njihova. Martinović je osjećao, da bi mu upravo Dorica mogla izliječiti tolike duševne patnje, što ih je već podnio. Jadnik nije ni slutio, kako je već blizu strašan konac toga lijepoga njegova sna...

Sredinom mjeseca srpnja god. 1529. odlučiše Ferdinandovci, da će na juriš zauzeti kaptolsku tvrdju. Hrvatska vojska pod vodstvom samoga bana Ivana Karlovića udarit će na južna kaptolska vrata, koja stajahu u današnjoj Bakačevoj ulici. Istodobno vodit će se borba takodjer na svim ostalim stranama. Pod vodstvom kapetana Ivana Puchlera udarat će kranjske i njemačke čete na sjeverna kaptolska vrata, kroz koja se iz Kaptola ulazilo u Novu ves. Španjolce zapade zadaća, da u Kaptol provale kroz ona mala vrata ispod kule u Skalinskoj ulici.

Na dani znak započela je strahovita borba. Stari i hrabri Ivan Vagerović vodio je obranu Kaptola vrlo vješto, pa je neprijateljima svojim zadao mnogo poteškoća i gubitaka. On je glavne svoje čete postavio kod južnih i sjevernih vrata, jer je držao, da ona kula u Skalinskoj ulici dovoljno štiti tamošnja uzana vratašca.

Dok je trajala ljuta borba, spusti se sa Griča oveća četa od nekoliko stotina gradjana i kmetova. Gričani su sa sobom ponijeli desetak ljestava, s kojima će se poslužiti u napadaju na Kaptol. Cijelu njihovu osnovu zamislio je brijač Nikola Strugar.

»Dok će Zapoljinci odbijati navale na sva troja vrata«, predložio je Strugar, »dotle ćemo mi nastojati, da se po ljestvama uspnemo na zid.

[5]) Tkalčić: Povjestni spomenici grada Zagreba«, svezak II. strana 385—390.

koji ulicu Potok dijeli od kanoničkih vrtova, pa da onuda provalimo u Kaptol. Tako ćemo se Kaptolcima osvetiti za sve njihove dosadašnje nepravde, naročito pak za to, što sudjelovahu kod opsade Griča i što su veći dio naših kmetova iz Horvata premamili na svoje posjede u Vrapče.«

Gričani su bez osobitih poteškoća ispunili Strugarovu osnovu. Njihova četa dodje na garišta kaptolskih kuća u sjevernom dijelu Potoka, pa donesene ljestve prisloni na zid, koji tu još i sada čini jaku ogradu kanoničkih vrtova. Sve su to Gričani učinili tako brzo, da se za čas nadjoše gore na zidu. Vagerović je doduše i u ove vrtove stavio nekoliko svojih vojnika; ali to bijaše slaba obrana za neočekivani napadaj. Gričani ubiju sve vojnike, pa onda izadju iz vrtova u samu Opatovinu.

Da se osvete gradjanima kaptolskim, počnu Gričani odmah paliti njihove kućice u Opatovini, a po kućama nemilosrdno ubijati sve žitelje. Jedva polovicu Gričana mogao je brijač Strugar sa sobom povesti kroz Opatovinu u Skalinsku ulicu, da ondje slome otpor Zapoljinaca, pa da Španjolcima otvore ona vratašca ispod kule.

Marićeva kuća u Opatovini nalazila se odmah iza franjevačkoga samostana; ona je dakle bila medju prvima, koje planuše. Nekoliko Gričana provali u usko dvorište i zadje u hodnik, kamo je upravo iz kuhinje izašla Marićeva Dorica.

»Ubijte ju!« vikne netko.

Jedan od gradjana poleti prema djevojci s mačem u ruci. Ali Dorica uteče u sobu kroz vrata, koja joj je otvorio Ilija Martinović.

»Stani, ako ti je do glave tvoje!« vikne Ilija, zamahnuv u vis sa sjekirom, koju je držao u ruci.

»Ne boj se!... Udri!« sokoliše spomenutoga gradjana drugovi njegovi.

On posluša, pa zamahne s mačem protiv Ilije; no u tome času pane sjekira, te gradjaninu odsiječe desnu ruku.

»Što si učinio, nesretniče!« poviče grički prezivač Vid Levak. koji je u tome času stigao u hodnik, te ondje prepoznao Iliju Martinovića.

Ilija odbaci sjekiru, pa tronutim glasom reče: »Slobodno me ubijte; samo ovoj nevinoj djevojci poštedite život!«

Neki gradjani htjedoše Iliju zaista ubiti, ali ih od toga odvrati prezivač Vid Levak.

»Ilija je naš sugradjanin, jer smo ga proljetos primili u zavičajnu svezu grada Zagreba«, reče Levak. »Nemojmo ga dakle ubiti, već ga prepustimo gradskomu sudu, gdje će za svoj zločin dobiti zasluženu kaznu.«

Gradjani poslušaju Levaka, uhvate Iliju i Doricu, te im užetom povežu ruke.

Medjutim je Ivan Vagerović doznao, da su Gričani provalili u Opatovinu. On se upravo nalazio kod sjevernih vrata. Ovdje Vagerović odmah uze stotinu vojnika i postavi ih kod franjevačke crkve, gdje se iz Opatovine ulazi na Kaptol. Iza toga požuri se Vagerović prema južnim vratima, ali već putem opazi, da je odanle jedan dio branitelja pošao na zapad k uskoj uličici, kojom se iz Opatovine i Dolca ulazi na Kaptol.

U tome je času već brijač Strugar sa Gričanima svladao malu četu branitelja u Skalinskoj ulici i zauzeo tamošnju kulu. Čim je Strugar ispod ove kule otvorio željezna vratašca, jurnuli su ovuda Španjolci u Opatovinu, gdje i oni počnu odmah pustošiti i ubijati. Iza Opatovine dodje red na Dolac, te su i ondje ljuto nastradali jadni stanovnici.

Kroz obadva ulaza iz Opatovine na Kaptol htjeli su provaliti Gričani i Španjolci, ali se ondje namjeriše na živi zid branitelja. Kako su oba ova ulaza bila veoma uska, nijesu tu Španjolci mogli razviti svoju potpunu

silu, jer se u jednom redu moglo boriti samo po šest ljudi. No zato je ova borba bila veoma krvava, jer se tu nemilosrdno s mačevima sjeklo, s kopljima bolo, a sa buzdovanima lupalo po glavi.

Istodobno vijećali su kanonici u kaptolskoj vijećnici o tomu, što im treba učiniti.

»Dolac gori, Opatovina je u plamenu!« reče stari prepošt Albert Kašuh. »Nema sumnje o tomu, da će naši neprijatelji svladati branitelje, koji im samo s najvećim naporom priječe ulaz iz Opatovine na Kaptol. Dodje li do toga, postradat će Kaptol poput Opatovine i Dolca, jer će bijesni neprijatelji oplijeniti i zapaliti naše kurije. Zar ćemo dakle voditi mak na konac, te skrajnim otporom razdražiti neprijatelje svoje?«

»Ali što da učinimo?« zapita kanonik Ivan Goricaj. »Kako da od Kaptola odvratimo strahovitu nesreću?«

»Predajmo se!« odgovori prepošt Kašuh. »Pred južnim vratima stoji ban Karlović s hrvatskom vojskom. Odavna već poznam bana, pa znadem, da on nije loš čovjek. Ako ste dakle sporazumni s time, ja ću osobno izaći kroz vrata, pa s Karlovićem ugovoriti časnu predaju. Bolje je, da se pogodimo s Hrvatima, nego li da nam Kaptol unište Španjolci!«

Kanonici su uvidjeli, da tu nema drugog izlaza, a bome niti oklijevanja; zato iz nužde prihvate prepoštev prijedlog. Odmah iza toga podje stari Kašuh k južnim vratima, pa ondje zamoli Vagerovića, neka trubljač dade znak, da branitelji žele pregovarati o predaji. Brzo je prekinuta borba, našto prepošt izadje iz tvrdje, te podje u susret banu Karloviću, uz koga se nalazio takodjer Nikola Thurn.

Pregovori nijesu potrajali niti pet časa. Karlović je naime uz Thurnovu privolu pristao na to, da Vagerović odvede svoje čete u biskupski grad, našto će se Kaptol bez dalnje borbe predati. Kašuh dopušta, da ban s hrvatskom vojskom udje na Kaptol, ali pod uvjetom, da vojnici ne pale i ne pljačkaju kanoničke kurije.

Uvjeti ove predaje bili su točno ispunjeni. Thurn dozove kapetana Parterosa, te mu naloži, neka svoje Španjolce odvede u Dolac i Opatovinu; tako se Vagerović mogao sa svojom vojskom povući iz Kaptola u biskupski grad. Nato ban Karlović udje s Hrvatima na Kaptol, te postavi svoje straže u sve kule. Sam Karlović zaputio se s prepoštom Kašuhom u kaptolsku vijećnicu, gdje su još na okupu bili kanonici zagrebački.

»Ja sam« reče Karlović »s oružanom silom zauzeo teritorij kaptolske tvrdje. Kao ban vršim u Hrvatskoj službu potkralja, a vladam u ime kralja Ferdinanda. Vi ste, prečasna gospodo, pobijedjeni, te vas ja kao pobjednik pozivam, da smjesta položite prisegu vjernosti kralju Ferdinandu! Podjedno vam zapovijedam, da do sutra sastavite pismen podnesak, u kojem ćete izjaviti, da Kaptol zagrebački ostavlja Ivana Zapolju, te prijanja uz pravoga kralja Ferdinanda. Ovu izjavu treba da sva prečasna gospoda potpišu i svojim pečatima potkrijepe, jer ću ja ovaj podnesak podastrijeti samome kralju Ferdinandu!«

Bez ikakovog pokušaja opiranja ili barem raspravljanja dignu svi kanonici po tri prsta, te počnu izgovarati prisegu, koju im je diktirao ban Karlović. Iza toga reče Karlović:

»Prečasna gospodo! Svima vam je poznato, kako je nedavno nastradao učeni kanonik dr. Gjuro Frigidin. Njemu je biskup Šimun Erdedi oduzeo kanoničku čast i sve dohotke, a podjedno je zaplijenio sav imetak njegov. Sve je to biskup učinio jedino zbog toga, što kanonik Frigidin priznaje svojim kraljem Ferdinanda, a ne Ivana Zapolju.

Ali to je nepravda, koju moramo što prije ispraviti. Frigidin mora natrag dobiti sve časti i dohotke svoje, kao što i zaplijenjeni svoj imetak.

U vašoj sredini nalazi se Pavao Milković, koga je biskup imenovao kanonikom, te mu podijelio Frigidinov predij i kuriju; jedno i drugo ima Milković odmah Frigidinu vratiti, a na kanoničku čast pričekati, ako je bude kada zavrijedio.

Isto tako mora se i prisutan kanonik Bernardin Modruški odreći službe vrbovečkoga arcidjakona, koju je službu do nedavna vršio kanonik Frigidin. Sva pak prečasna gospoda zajedno nadoknadit će onu štetu, koju je za ovih progona pretrpio nedužan vaš drug Gjuro Frigidin. O svemu tomu podnijet ću kralju Ferdinandu točan izvještaj, te se nadam, da će kralj u tome smislu izdati svoju odluku.«

Nijedan kanonik nije se usudio ma išta iznijeti protiv toga razlaganja Karlovićeva. Kralj pak Ferdinand upravio je 27. srpnja 1529. iz Linca posebno pismo ljubljanskome biskupu Krištofu Rauberu i vojničkome poglavici Nikoli Thurnu. U tome pismu zapovijeda im kralj, neka dra. Gjuru Frigidina uspostave u sve časti i dohotke na Kaptolu zagrebačkomu.*)

*

* *

Brzo je Kaptol pao u vlast kralja Ferdinanda. Ipak je kraljevu vojsku tekar sada čekala teška zadaća. Trebalo je naime zauzeti i biskupski grad, ako se hoće uzdržati vlast na Kaptolu.

U prvi mah činilo se gotovo nemoguće, da bi Ferdinandovci mogli silom oružja zauzeti grad biskupa zagrebačkoga. Šest okruglih i dvije četverouglaste kule štitile su visoke i debele zidove grada biskupskoga. Nekako u sredini toga nepravilnoga četverokuta stajala je krasna stolna crkva na istom mjestu, gdje stoji još i danas. Tada jošte nije bilo onih zidanih zgrada, koje su danas s nutarnje strane prislonjene na zid i na kule. Mjesto današnje palače bila je ovdje duga jednokatna drvena zgrada, koja je činila »biskupski dvor«. Ova zgrada nalazila se izmedju stolne crkve i južnoga zida, a bila je posve za sebe bez ikakova prislona na zid ili na koju kulu.

U biskupski grad moglo se unići s istočne i zapadne strane. Glavni je ulaz bio s istočne strane, gdje se ispod četverouglaste kule još danas vide velika i jaka vrata. Ispred ovih vrata bila je duboka graba. Po danu bijahu vrata spuštena, te su činila most nad ovom grabom; na večer se vrata dizahu jakim gvozdenim lancima, da se neprijatelj ne bi mogao približiti kuli.

Posve drukčiji bijaše ulaz u biskupski grad sa zapadne strane, t. j. pred pročeljem stolne crkve. Tu je stajala visoka i jaka »Bakačeva kula«, a debeli ju zidovi spajahu s onim kulama, koje na toj zapadnoj strani stoje još i danas. Usred ovih zidova bijahu probijena dvoja vrata, kroz koja se iz Kaptola prilazilo k stolnoj crkvi.

Bana Karlovića zapade zadaća, da s hrvatskim četama pokuša provaliti kroz ova vrata u biskupski grad. Istodobno udarat će Španjolci na istočna vrata, dočim će Nijemci i Kranjci nastojati, da u grad provale preko zida na sjevernoj ili južnoj strani.

Stari je Vagerović dobro opazio, da mu najveća pogibelj prijeti od hrvatskih četa. Ove bi se naime bez ikakove zapreke mogle primaknuti ravno do zapadnih vrata, pred kojima nije bilo nikakovih graba, koje bi ih mogle sustaviti.

---

*) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 204. i 205.

Da Hrvate uzmogne držati u primjerenoj udaljenosti, dade Vagerović u Bakačevu kulu smjestiti dva topa i nekoliko pušaka. S nutarnje strane obih ovih vrata čekalo je do 500 branitelja, da potisnu Hrvate, ako bi im ipak uspjelo, da se probiju kroz vrata.

Vagerović je iz »Bakačeve kule« pozorno motrio kretanje hrvatske vojske, da joj uzmogne osujetiti svaki uspjeh. Obadva topa njegova pozdravljahu često hrvatske vojnike, obarajući ih nemilo. Jednako je Vagerović dao Hrvate opsipati tanetima iz pušaka na kuli.

U vojsci imao je Karlović preko sto pušaka, postavljenih na stalke. Iz ovih gvozdenih cijevi dade ban sipati zrna prema Bakačevoj kuli i na oba vrata. Ova su taneta isprobušila jaka i dobro okovana hrastova vrata, a na kuli obarala svaku glavu, koja bi se iz znatiželjnosti naluknula kroz koju puškarnicu.

Ban Karlović predade na čas zapovjedništvo Ljudevitu Pekriju, a sam ode kroz južna kaptolska vrata, da vidi, kako uspijeva juriš njemačkih, kranjskih i španjolskih vojnika. Čim je to opazio Vagerović, odmah se odluči za promjenu dosadašnje borbe.

»Junaci!« reče Vagerović svojim vojnicima pred pročeljem stolne crkve. »Sigurno je već i vama dosadila ovakova borba. Treba da se oštrije uhvatimo u koštac s našim protivnicima, ako hoćete, da ih potisnemo ispred Bakačeve kule. Tko se osjeća pravim junakom, neka zajedno sa mnom provali kroz vrata, da se na otvorenom ogledamo s neprijateljem!«

»Svi! Svi ćemo napolje!« vikahu njegovi vojnici, koji bi u vatru i u vodu pošli za starim svojim vodjom.

Ljudevit Pekri nije niti slutio, da bi se Vagerović usudio provaliti iz grada biskupskoga. Njega je veoma iznenadilo, kad je iza zida doprlo klicanje branitelja.

»Što je ovo?« zapita Pekri svoga druga Kastelanovića.

»Ne znam, što znači ta vika«, odgovori mu Kastelanović, gledajući prema kuli. »Ali što to vidim?... Vrata se otvaraju! Ta zar su naši neprijatelji već sustali, te se namjeravaju predati?«

Kastelanović je dobro vidio, ali nije dobro naslućivao! Oba se naime vrata naglo otvoriše, a kroz njih nagnu branitelji s Vagerovićem, kličući iz svega glasa: »Hura!«

Pekri ostade zapanjen, a banova se vojska ljuto uplašila, ne očekujući ovu provalu.

»Naprijed!« vikne Vagerović«, zaletiv se medju banske vojnike, koji stajahu uz puške.

Prestrašeni vojnici ostave puške, te počnu bježati k ostaloj hrvatskoj vojsci prema sredini kaptolskoga trga.

»Natrag!« zagrmi im mladi plemić Pavao Knežević, zamahnuv s mačem. »Zar ste se pretvorili u kukavice?«

Sa stotinu svojih vojnika poleti Knežević u susret Vageroviću. Tamo, gdje je sada vodoskok sa spomenikom Majke božje, dodje do ljutoga i krvavoga boja. Zakipjela je krv u žilama hrvatskih vojnika, te bijesno nasrnuše jedni na druge! Buzdovani vitlaju po zraku, mačevi bljeskaju na suncu, a koplja probadaju srce u grudima!

Nesretna je politika rastavila Hrvate u dvije neprijateljske stranke, a sve radi pitanja: tko će biti kralj hrvatski? Zaslijepljeni političkom strašću doveli su evo naši prvaci svoje ljude u bitku, pa se Ferdinandovci sada tuku sa Zapoljincima, ne videći u njima braću svoju!

U toj krvavoj sječi nastradao je mladi Knežević. Jedan od neprijatelja izbio mu je s kopljem svojim mač iz ruke. Odmah pridjoše drugi Za-

poljinci, da Kneževića ubiju; no jedva ga je jedan izmedju njih s mačem ozlijedio po lijevoj ruci, kad li zagrmi stari Vagerović:

»Pustite ga u miru!... Ta zar ne vidite, da ovaj čovjek nema oružja u ruci? Neoboružanoga neprijatelja treba zarobiti, a ne ubiti!«

Vojnici poslušaju glas svoga zapovjednika, pa odvedu Kneževića u biskupski dvor. Borba se još neko vrijeme nastavila, te se na jednoj i na drugoj strani puno prolilo krvi hrvatske.

»Sada se možemo vratiti u biskupski grad«, reče napokon Vagerović. »Mislim, naime, da smo protivnicima svojim jasno dokazali, kako ih se baš nimalo ne bojimo!«

Banska vojska nije se usudila, da jurne za Vagerovićem. Tako se branitelji posve nesmetano vrate u grad; oni su dapače sa sobom ponijeli takodjer nekoliko zarobljenih pušaka.

»To je sramota!« reče ban Karlović, kada se vratio na Kaptol, te kad je doznao, što se zbilo za odsutnosti njegove.

»Vagerović nas je svojom provalom posve iznenadio!« branio se Ljudevit Pekri.

»Za danas bit će nam svima dosta!« izjavi ban. »Nijemci i Španjolci pretrpjeli su takodjer teških gubitaka!«

Ban obustavi borbu, te razmjesti svoje vojnike po kanoničkim kurijama na Kaptolu. Malo zatim prestade takodjer puškaranje na istočnoj i južnoj strani biskupskoga grada; odakle se njemačke, kranjske i španjolske čete povukoše u svoje stanove.

*
* *

Pod konac mjeseca srpnja godine 1529. sastade se u gradskoj vijećnici na Griču veliki sud. Gradski sudac Matija Katić pozvao je sve prisežnike i zastupnike, da sude Iliji Martinoviću.

Uzalud je brijač Nikola Strugar na sudu nastojao, da Martinovića opravda. Strugar i njegov tast kolar Tomo Križan dokazivahu, kako je bijedni Martinović postao žrtvom strašne borbe, koja se vodila izmedju Griča i Kaptola, te izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca.

»Dvije godine boravio je Martinović u mojoj kući«, govorio je stari Križan. »Imao sam dakle dovoljno prilike, da upoznam njegovu dušu i srce. Pa što sam opazio? Ustanovio sam, da je u ovoga nesretnoga čovjeka poštena hrvatska duša; on zaista ima plemenito srce i željeznu marljivost! To me je ponukalo, da sam Martinoviću proljetos poklonio komad svoga polja, pa mu s time kao posjedniku omogućio, da postigne zavičajnost u našoj gradskoj općini. Nijesam tada mogao ni slutiti, da će Martinoviću ova zavičajnost pojačati stupanj krivnje njegove.«

Svaka je obrana bila uzaludna, čim su svjedoci pod prisegom iskazali njegov zločin u Marićevoj kući u Opatovini.

»Martinović je digao svoju ruku na sugradjanina svoga, boreći se tako na strani naših krvnih neprijatelja: Kaptolaca«, govorili su gradski prisežnici i zastupnici. »Može on inače biti valjan čovjek; ali ovakova krivnja mora bezuvjetno biti oštro kažnjena. Treba da svaki naš sugradjanin znade, što li ga čeka, ako počini isti ili sličan zločin.«

Osuda bijaše grozna, jer je glasila ovako: »Martinović je krivac veleizdaje, jer se za vrijeme borbe izmedju Griča i Kaptola latio oružja protiv svojih sugradjana Gričana. Kao veleizdajnik osudjuje se Martinović na smrt. Pošto je izdaju počinio u ratno doba, neka se na njemu smrtna kazna izvrši s mačem. Prije, nego li mu krvnik odrubi glavu, mora mu odsjeći desnu ruku, jer je Martinović u toj ruci držao sjekiru, s kojom je zasjekao u tijelo našega sugradjanina.«

Kad je sudac Katić ovu osudu pročitao Martinoviću, problijedio je ovaj mladi ali nesretni čovjek. Znoj mu oblije čelo i lice; ali ipak ne reče Martinović ni riječi. Samo dubok uzdah dao je prisutnima slutiti, kolika li se bol krije u duši Martinovićevoj.

»Strašno!« reče stari Križan, komu suze polete na oči.

»Do izvršenja osude dajemo ti rok od tri dana, da se pripraviš na smrt svoju«, reče Martinoviću sudac Katić. »Tkogod je osudjen na smrt, može po starom našem običaju tečajem posljednjih dana svoga života izraziti razne želje, koje će mu se ispuniti, ako je ikako moguće. Kaži nam dakle i ti, Ilija, što ti je na srcu?«

»Ja ne trebam za sebe ništa«, odgovori Martinović. »Pa i što bih mogao tražiti, kad me evo lišavate života moga! U ostalom: tko zna, da li mi možda ne činite i usluge s time, što me sa dva udarca mača oslobadjate dalnjih patnja! Jer znajte, da sam se ja patio već nekoliko godina, gledajući nesreću za nesrećom, koja me je stizavala. Ali ako je u Zagrebu običaj, da se na smrt osudjenom čovjeku iskazuje kakova milost, možda će mi biti dozvoljeno, da od vas ovu milost zaprosim za koga drugoga mjesto za sebe?«

»Reci samo, Ilija, reci!« bodrio ga je sudac.

»Vi ste zajedno sa mnom zarobili takodjer Marićevu kćerku Doricu«, reče Martinović. »Što vam je skrivila ova nevina djevojka? . . . Ta ona nije sudjelovala u ovoj strašnoj borbi izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca! Molim vas dakle, da Doricu vratite njezinom ocu, koji je dosta kažnjen s time, što ste zapalili kućicu njegovu . . . Ako mi uslišate ovu posljednju i jedinu želju moju, priopćit ću vam, u koga se nalazi Čavlovićeva Margareta.«

»Moja kćerka?« zapita gradski prisežnik Stjepan Čavlović, inače postolar iz Šoštarske ulice. »Ti znaš, gdje je moja Margareta? . . . O, daj mi reci, gdje se nalazi miljenica moja?«

»Drage volje!« odgovori Martinović. »Samo želim prije čuti, hoće li gradsko vijeće u zamjenu pustiti na slobodu Marićevu Doricu?«

»Sugradjani!« ustade Čavlović. »Žarko vas molim, da uslišate ovu želju Martinovićevu. Meni je spaljena kuća i ugrabljena kći, a ista je nesreća zadesila takodjer tkalca Mirka Marića u Opatovini. Premda smo u protivnim taborima, ipak nas mori jednaka žalost! Mi ćemo pregorjeti kuće svoje; ali vi nam, sugradjani, pomozite, da nam se vrate mile naše kćeri!«

»Neka bude!« reče sudac Katić, koji je vidio, kako se Čavlovićeve riječi duboko dojmiše prisutnih gradjana. »Reci nam, Ilija, u koga je Čavlovićeva kći Margareta, pa ćemo odmah tkalcu Mariću vratiti njegovu kćer Doricu!«

»Čavlovićevu Margaretu«, odgovori Martinović, »uhvatio je i k sebi odveo Lacko Fodor . . .«

»Upravitelj biskupskih dobara?« vikne Čavlović.

»Da!« odgovori Martinović. »Vidio sam to na svoje oči!«

»O, taj hulja pobjegao je iz Zagreba!« reče zdvojno Čavlović. »Ali, ne daj mi, Bože, umrijeti prije, nego li ga nadjem!«

* * *

Dugo se otegnula opsada biskupskoga grada u Zagrebu. Ondje je Vagerović imao znatnu i hrabru posadu, koju su dovoljno štitile čvrste kule i visoki zidovi.

»Mi ne ćemo ovu tvrdju moći zauzeti na juriš«, reče jednoga dana Nikola Thurn banu Ivanu Karloviću.

»O tom sam i ja na čistu!« odgovori Karlović. »Naši su topovi doduše oštetili Bakačevu kulu; premalo ih imamo za rušenje tolike tvrdje. Bit će bolje, ako pokušamo Vagerovića dugom opsadom prisiliti na predaju. Vagerović naime sigurno nema u tvrdji dovoljno hrane, da tečajem dva tri mjeseca prehrani svoju dosta brojnu vojsku.«

»Drago mi je, što se naša mnijenja slažu!... Mi ćemo dakle biskupski grad sa svih strana opkoliti, da zapriječimo dovoz hrane, pa tako Vagerovića gladom prisiliti na predaju.«

»Dobro! Ali ipak ne smijemo napustiti borbu. Ta mi raspolažemo sa dovoljno sila, da zabavimo neprijatelje svoje. Vagerović ne smije nijedan dan imati mira i počinka!«

Vagerović se u istinu nimalo nije plašio neprijateljske sile. Španjolci su pokušali, da u grad udju podzemnim putem. U tu svrhu kopali su oni lagume, u čemu ih pomagahu i Nijemci. Ipak je za sve to doznao Vagerović, koji je budnim okom pratio svako kretanje svojih neprijatelja. Nijedan lagum nije dopro do gradskoga zida, jer je Vagerović običavao već prije provaliti iz tvrdje, pa Nijemce i Španjolce ubiti ili zarobiti.

Naskoro je u biskupskome gradu bilo preko stotinu zarobljenika. Nijednomu od ovih nije bilo tako lijepo kao Pavlu Kneževiću. Ovoga naime plemića štovao je već otprije stari Vagerović radi osobnoga junaštva njegova. Radi toga dozvolio je Vagerović svojoj kćeri Marici, da njeguje ranjenoga Kneževića.

Rana nije bila opasna, a ni teška, te se Knežević dosta brzo oporavio. Ali medjutim je toga mladoga plemića ranila strjelica s Amorovog luka! Knežević se naime zaljubio u lijepu svoju njegovateljicu. On je doduše gdjekada već i prije toga vidio zlatokosu Maricu, ali nije niti slutio, koliko se ova djevojka zanima za njega. Boraveći u ropstvu, imao je Knežević sada prilike, da upozna plemenito srce lijepe Marice.

»Nije vam dragi Bog bez razloga dao zlaćane kose i poput mlijeka bijelo lice«, govorio bi Knežević. »Ta vi ste, Marice, angjeo dobrote!... Oj, kako li se osjećam sretnim, što me je sudbina dovela u ovo gnijezdo, gdje nadjoh toli milu golubicu!«

Marica je rado slušala Kneževićeve riječi, jer se brzo uvjerila, da on to ne govori iz laskanja, već od srca.

Otkako je Knežević ozdravio, dozvoljavao mu je Vagerović, da s njima objeduje i večera. Neprekidno drugovanje spajalo je sve jače srca mladih ljudi, te ih je dovelo do prave ljubavi.

»Ja već strepim pred pomišlju, da će jednom ipak morati doći kraj našemu drugovanju!« reče jednoga dana Knežević. »A vi, draga Marice? Hoće li to vama biti ravnodušno?«

Marica ne odgovori ni riječi, već obori oči, a krv joj porumeni bijelo lice; ali oko ustiju zaleprša joj sladak smiješak.

»No? Zašto mi ne odgovarate na moje pitanje?«

»Ta suvišan je svaki odgovor, kad i sami vidite, da mi vaše društvo nije ravnodušno!« odgovori napokon Marica.

»Marice!« vikne mladić. »Ti me ljubiš!... O, dakako da me ljubiš! Ta srce mi kazuje, da je tako!«

»Srce vam istinu kazuje!« šapne djevojka.

»Oj, hvala ti, Bože«, uzdahnu Knežević, »što si ovamo sa nebesa bacio iskru ljubavi!«

»Ova je iskra užegla srca naša!« dometne Marica.

Knežević zagrli Maricu, te joj reče: »Okolo biskupskoga grada bijesni boj, već mjesec dana kolju se ljudi. Pa ipak je usred toga pakla niknula čista naša ljubav! Marice draga! Neka se tvoja nevina duša vine

nebu pod oblake s molbom, da dobri Bog baci medju Hrvate iskru sloge, pa da prestane ovo njihovo medjusobno zatiranje!«

*

* *

Još 10. srpnja 1529. naložio je kralj Ferdinand iz Budjejovica hrvatskim banovima Ivanu Karloviću i Franji Baćanu, neka 31. srpnja održe u Zagrebu sabor kraljevine Slavonije.[1])

Ban Baćan boravio je na svojim posjedima u Ugarskoj; zato niti je došao na sabor niti je sudjelovao kod opsade biskupskoga grada u Zagrebu. Ipak je dovoljan broj velikaša i plemića došao na sazvani sabor, koji se dozvolom gradskoga vijeća održao u dvorani gradskoga poglavarstva, pošto je vatra uništila kraljevsku palaču uz »Dverce«.

Čitav niz tužba dizao se na tome saboru protiv kralja Ferdinanda i protiv njegovih doglavnika.

»Mi smo« vele hrvatski staleži i redovi svome kralju »Vašemu Veličanstvu uvijek zdravo i pravo svjetovali, neka u hrvatskom kraljevstvu poduzme nužne priprave protiv Turaka. Žalibože nije Vaše Veličanstvo slušalo naše savjete i opomene, već je voljelo slijediti one, koji su mu vazda i svagdje radili na štetu. Nama se nije pravo ni vjerovalo, dok evo nije Turčin s velikom vojskom unišao u Slavoniju.«

Dalje ističu staleži, kolike su nevolje morali u Slavoniji podnijeti pristaše kralja Ferdinanda. Zapoljinci su naime opustošili njihova imanja, a razvalili gradove njihove. Ta koliko je samo pretrpio Grič, a koliko pojedini plemići i velikaši, naročito Ljudevit Pekri.

Čini se, kao da sve to još nije dosta, jer na Ferdinandovce udaraju dapače i sami kraljevski vojnici. Španjolci i Nijemci, koji opsjedaju biskupski grad, krate sebi vrijeme time, što okolišnoj vlasteli počinjaju nasilja. Trebalo bi, da kralj ove štete nadoknadi.

Pošto je kraljevska palača postala plijenom požara, odlučio je sabor, da će sagraditi posebnu »državnu kuću« (domus regnicolaris). U toj kući sastajao bi se sabor; tu bi se čuvali i rješavali spisi protonotara i zemaljskoga blagajnika, koji su činili tadašnju »zemaljsku vladu«. Staleži uvidjahu, da ne bi bilo shodno ovu novu zgradu podići tamo, gdje bijaše kraljevska palača. Ono je mjesto naime veoma izvrgnuto za slučaj, da Grič počnu opsjedati Turci ili tko drugi. Zato je sabor odlučio, da će novu »državnu kuću« sagraditi na Markovom trgu. Ondje je stajala kuća, koju je bravar Matija Požgaj ostavio svojoj rodjakinji Magdi, a po njezinoj smrti domovini. Hrvatska je netom postala vlasnicom ove kuće, te je sabor odredio, neka se ta kuća sruši, a na njenom mjestu podigne nova t. zv. »državna« kuća.[2])

Nekim časnicima, koji sudjelovahu kod opsade biskupskoga grada u Zagrebu, činilo se krivo,, što ih je sabor hrvatski tužio kralju Ferdinandu. Mjesto da se kane dalnjih nasilja, Nijemci su upravo naprotiv odlučili, da će sada tekar dati hrvatskoj gospodi osjetiti svoju moć. Osobito se žestio

[1]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 191. i 192.

[2]) »Državna kuća« (domus regnicolaris) postojala je na tomu mjestu (Markov trg broj 6) do god. 1808. Tada je sabor kupio i preuredio sadašnju »bansku palaču«, kamo se preselila vlada s arkivom. Staru »državnu kuću« prodao je sabor županijskoj oblasti, koja je ovdje god. 1844. i 1845. izgradila svoju dvokatnicu s velikom dvoranom (današnja sabornica).

Ivan Puchler, kapetan iz Mehova u Kranjskoj; on je samo čekao prvu prigodu, da se obori na kojega plemića hrvatskoga.

Na Lovrenčevo (10. kolovoza 1529.) stigao je u Zagreb hrvatski ban Franjo Baćan sa stotinu svojih konjanika. Baćan je zaželio, da se nešto posavjetuje s hrvatskim pristašama kralja Ferdinanda. Većina ovih plemića i velikaša nalazila se na Kaptolu u vojsci bana Ivana Karlovića, opsjedajući biskupski grad. No Baćan i Karlović željeli su, da na taj dogovor dodje takodjer Stjepan Deshazi, ugledni vlastelin iz nedalekog Susjedgrada.

Deshazi se odmah odazove pozivu hrvatskih banova, pa dodje iz Susjedgrada u Zagreb. Sa sobom je Deshazi doveo samo sedam svojih službenika. To je vidio kapetan Ivan Puchler; zato je on odlučio, da će Deshazija prigodom njegova povratka napasti.

Ne sluteći ništa zla, vraćao se Deshazi pod večer iz Zagreba u Susjedgrad, nakon što je prije toga posjetio takodjer Nikolu Thurna, vrhovnoga kapetana vojske, koja je opsjedala biskupski grad. Deshazi je putovao javnom cestom, te se već približio Susjedgradu, kad li na njega iz zasjede udare Puchlerovi vojnici: Tomo Trunković, Ivan Olah, Antun Groznica, Mihajlo Rasap, Vid Olah, Antun Lasić, Filipec, Vuk, Gjuro Volarić i Petar Plavšić.

Deshazi je pokušao, da ovaj napadaj suzbije; ali u nastalome boju bude on s mačevima i s kopljem teško izranjen. Jednako prodjoše njegovi službenici: Nikola Bedeković, Gašpar Ščitarevečki, Benedikt Ziket, Ivan Ruševački, Benedikt Turk i Stjepan Vitez; najgora je sudbina zadesila Ivana Pribega, koji ostade mrtav. Napadači se ne zadovoljiše ni s time, već udariše na sela, koja spadaju pod Susjedgrad; ovdje su nesmiljeno robili i haračili, pa tako veliku štetu nanijeli Deshaziju i njegovoj ženi Ani Banić.[1])

Poslije toga razbojstva nijesu se Puchlerovi plaćenici više vratili u Zagreb. Tako ih je naputio sam Puchler, da se ne bi doznalo za njegovu krivnju. Zato vrhovni kapetan Nikola Thurn 15. kolovoza 1529. odredjuje progon protiv spomenutih 10 vojnika; tkogod ih uhvati, neka ih svezane dovede k njemu ili k banu Ivanu Karloviću.[2])

Ipak nije Thurn s ovom svojom tjeralicom primirio Hrvate. Naši velikaši i plemići bijahu uvjereni o tom, da je napadaju na Deshazija kumovao sam kapetan Puchler.

»Ne ćemo dulje vojevati uz Puchlera!« vikahu plemići i velikaši hrvatski, te počnu iz Zagreba odilaziti kućama svojim. Tako je dalnja opsada biskupskoga grada ostala na ledjima samih tudjinaca.

*
* *

Tečajem mjeseca kolovoza godine 1529. opazio je brijač Nikola Strugar, da prečesto dolazi k njemu kapetan Parteros, zapovjednik španjolske posade na Griču. Kapetan se doduše već i prije toga običavao svaki dan brijati; ali sada je znao u brijačnicu dolaziti i po dva puta na dan. Nije naime Parteros k Strugaru dolazio jedino zbog brijanja, već takodjer zbog razgovora.

Parteros je tečajem nekoliko mjeseci, što ih je sproveo u Hrvatskoj, prilično dobro naučio hrvatski govor; podjedno ga je brijač temeljito upoznao s našim tadašnjim prilikama. Strugar je s kapetanom ponajviše razgovarao o pojedinim pristašama protukraljeva Ferdinanda i Zapolje.

---

[1]) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 255—257.
[2]) Ibidem, str. 210. i 211.

Ipak se Parteros samo pretvarao, da ga toliko zanima pitanje: tko će biti kralj hrvatski? Španjolac je mnogo više pažnje poklanjao Strugarovoj ženi Sofiji, koja je od vajkada običavala dolaziti u brijačnicu, čim bi obavila kućne poslove. Sofija bijaše visoka, jedra i zdrava žena, te se Španjolcu od prvoga časa veoma svidjela.

Razgovarajući sa brijačem, kapetan je često požudne svoje oči pasao na stasitoj ženi njegovoj. Sofiju su crne oči Španjolčeve u srce dirale; ona se vrlo voljko osjećala u društvu s finim, elegantnim kapetanom.

Gdjekada se desilo, da je Strugar na čas izašao iz svoje brijačnice k susjedu zlataru Mikuliću ili do gradske vijećnice. Svaku takvu prigodu upotrijebio bi kapetan Parteros, da Sofiji rekne koju ljubeznu riječ, jer je već od svoje mladosti dobro razumio, kako treba ženama udvarati. Njegovo je laskanje Sofiji očevidno godilo, jer ona — kraj tadašnjih prilika zagrebačkih — nikada nije štogod takvoga ni čula.

Osokoljen prividnim uspjehom pošao je Parteros i korak dalje. On je naime počeo Sofiji dosadjivati s ljubavnim ponudama svojim. Sofija bijaše svome suprugu vjerna, te je Španjolčeve ponude svakiput odbila; ali njezin otpor još je većma dražio toga tudjinca.

Rijetko je koji dan Parteros propustio, a da ne bi Sofiji kriomice pružio listić papira. Tu je isprvice običavao ispisati samo po nekoliko ljubavnih riječi, da Sofiji polaska i da ju za se predobije. No kasnije bijaše taj Španjolac toli drzak, da je u ovim listićima Sofiju pismeno salijetao s ljubavnim svojim ponudama.

Sofija je svaki takav listić poderala, čim bi ga u svojoj sobi pročitala. Ipak se jednom desilo, da je to propustila za vremena učiniti, pa je listić na stolu našao njezin muž. Strugar počne čitati i čuditi se. Kapetan je naime od Sofije za taj dan molio sastanak, i to na večer, kada će njezin muž po svome običaju sjediti u Bošnjakovoj krčmi; on će o njezinoj privoli znati po tomu, ako nadje otvorena kućna vrata.

»O, prokleti Španjolac!« šapne na pol šaljivo brijač, pročitavši pismo. »Čini mi se, da bi ovaj vrabac htio zaći u tudje gnijezdo! Ali ne ćeš ti Hrvatu nasaditi rogove na glavu!«

Sofija se ljuto uplašila, kad je iz kuhinje došla u sobu, te ovdje opazila svoga muža s listićem u ruci.

»Jesi li čitao, kako je ovaj tudjinac bezobrazan?« zapita Sofija s očitom namjerom, da se opravda.

»Jesam!« odgovori Strugar, uprijevši svoj pogled u Sofiju. »Ali mora da je taj Španjolac s tobom veoma sprijateljen, kada se usudjuje, da ti stavlja ovakovu ponudu!«

»Valjda ne ćeš, Nikola, misliti ....«

»Da si mu ti dala povoda za takvo pismo!« dovrši brijač njezinu izreku. »E, moja Sofijo! Ako ti želiš, da od mene posvema odstraniš svaku sumnju, onda moraš prihvatiti Španjolčev poziv.«

»Što to veliš, Nikola?«

»Danas na večer, — dok ću ja boraviti kod Bošnjaka, — ti ćeš u kuću pustiti kapetana Parterosa.«

»Ne ću!« vikne Sofija.

»Moraš!« odvrati joj brijač. »Španjolac treba da dodje ovamo, u ovu sobu, a ja ću se već pobrinuti, da bude dobro dočekan.«

Strugar je ove riječi izgovorio tako odlučnim glasom, da se Sofija bez dalnjega prigovora morala pokoriti njegovoj odredbi. Odmah iza toga podje brijač k bačvaru Radlinu, koji je upravo na dvorištu nabijao gvozdene kolute na veliko bure, a pri tomu poslu pomagahu mu dva pomoć-

nika. Brijač je iza pozdrava neko vrijeme gledao, promatrajući razgaljene ruke bačvarevih pomoćnika.

Kad je kolut bio nabijen, reče brijač pomoćnicima: »Vaše su mišice na rukama razvijenije, nego li moje.«

»E, imaju dobru vježbu!« odgovori stariji pomoćnik.

»Pa zar vi tako po drvetu nabijate čitav dan?«

»Zašto ne bi? Ta privikli smo tomu poslu!«

»A da počnete isto tako nabijati po čovjeku?«

»Hudo bi mu bilo!« nasmije se pomoćnik. »Ne bismo ni trebali lupati sa batom; dostajale bi i šake naše!«

Nato počne Strugar pomoćnicima tiho pripovijedati, o čemu se radi. Pomoćnici mu obećaše, da će na večer doći u brijačevu kuću, a sa sobom ponijeti svoje batine, s kojima će udarati po Španjolčevim ledjima.

»Samo ga dobro nalupajte!« bodrio ih je brijač. »A kada svršite ovaj posao, dodjite u Bošnjakovu krčmu, gdje ću vam kupiti vina!«

Sve se dogodilo onako, kako je Strugar želio i zasnovao. Kapetan Parteros dodje na večer — tobože šetajući i bez ikakovog oružja — pred brijačnicu, te se veoma obraduje, kad nadje otvorena kućna vrata. Oprezni Španjolac ne htjede ipak odmah unići u kuću, već podje dalje u Kamenitu ulicu do Bošnjakove krčme. Opaziv ondje brijača, reče Španjolac: »No sada sam siguran!« Nato se počne opet vraćati na Markov trg.

Srce mu je naglo i jako udaralo, nešto uslijed uzrujanosti, a nešto uslijed strmine u Kamenitoj ulici, kojom se uspinjao. Napokon evo ga pred Strugarovom kućom! Španjolac se ogleda po Markovom trgu, da ga tkogod ne bi vidio; ali nigdje nije bilo ni žive duše. To ga osokoli, te on udje na vrata u tamni hodnik, da se uspne u prvi kat, gdje bijaše brijačev stan.

»Sofija! . . . Sofija!« šaptao je Španjolac, penjući se uza stube u onoj tmini; ali nitko mu se ne javi.

Napokon prijedje Parteros i posljednju stubu, te napipa vrata, kroz koja unidje u sobu, koja bijaše rasvijetljena. Španjolac ne nadje u sobi nikoga; zato se nalukne na vrata u drugu sobu, nadajući se, da će ondje ugledati Sofiju, za kojom je poludio.

Grozno li se Parteros uplašio, kad su mjesto Sofije pred njega iz ove sobe stupila dva čovjeka. Španjolac ih nije mogao prepoznati, jer su lica svoja okrinkali s nekom crnom tkaninom.

»Udrimo!« vikne jedan od ovih tajinstvenih ljudi.

Kao bijesni nasrnuše oba čovjeka na Španjolca, te ga počnu nesmiljeno lupati po ledjima i rukama, dapače i po glavi. Već iza prvih udaraca obnemogao je Parteros tako, da se više nije niti branio, nego je bolno vikao i molio za milost. Pod konac ove žalosne igre stupi u sobu Sofija, te odbrusi Španjolcu:

»To vam je, kapetane, odgovor na vaš poziv. Ako ste vi — skitajući se po svijetu — naišli na lakoumne žene, ljuto ste se prevarili, misleći, da ćete takove naći i na Griču. Znajte, da je Hrvatica poštena žena, te će prije poginuti, nego li se iznevjeriti mužu svome!«

*
* *

Nikola Thurn opsjedao je biskupski grad u Zagrebu punih osam tjedana. Otkako se udaljio ban Ivan Karlović s Hrvatima, udarahu na grad samo Nijemci, Kranjci i Španjolci.

Duga opsada izmorila je branitelje. Vagerović je naime često iz tvrdje provaljivao, te napadao neprijatelje svoje; ali je pri tome i sam izgubio polovicu svojih vojnika. U jugoistočnom kutu tvrdje bijaše bunar,

te su branitelji imali dovoljno pitke vode. No zato im je počelo nedostajati hrane, a trebalo je svaki dan prehraniti oko 500 ljudi. Vagerović je ustanovio, da će naskoro posvema uzmanjkati takodjer municije; zato je sve rjedje dao puniti i paliti svoje topove, s kojima je prije toga i Nijemcima i Španjolcima zadavao mnogo jada.

»Ako opsada potraje dulje, mi ćemo se morati predati ili svi do jednoga u borbi izginuti« reče Vagerović mladom svećeniku, koji se uz njega nalazio u biskupskome dvoru.

»Pa zatražite pomoći od biskupa Erdeda!« odgovori svećenik.

»To bih ja vrlo rado učinio! Ali kako da našu nepriliku dojavim biskupu, kada nas naokolo grada okružuju sami neprijatelji?«

»Napišite vi pismo, a ja ću ga osobno odnijeti biskupu u Čazmu!« reče svećnik.

Vagerović posluša i napiše pismo. Svećenik se po noći spusti po zidu i sretno izmakne Nijemcima, te Vagerovićevo pismo odnese u Čazmu. Biskup Erdedi odmah odgovori Vageroviću, neka još ustraje kratko vrijeme, jer će mu on osobno dovesti pomoćnu vojsku, u kojoj će biti i turskih četa.

Svećenik se jednakim putem sretno vrati u biskupski grad. Kada je Vagerović pročitao Erdedovo pismo, veoma se obradovao. Odmah na večer sazove on cijelu svoju četu, pa joj priopći biskupov odgovor; zatim starac veselo reče:

»Sutra ćemo proslaviti ovaj odgovor, da i naši neprijatelji uzmognu doznati za sreću našu!«

Medjutim se sutradan dogodilo još nešto. Nijemci su naime već prije nešto načuli, da će pod Zagreb doći turska vojska, koja se od početka mjeseca kolovoza nalazila u istočnoj Slavoniji. Da ne bude zatečen pred Zagrebom, pošalje Thurn prema istoku nekoliko njemačkih konjanika, da izvide, gdje li se nalazi neprijatelj. Jedan od ovih uhoda vratio se rano u jutro, te je Thurnu priopćio, da je na svoje oči vidio veliku tursku vojsku, koja je stigla u biskupov tabor kod Čazme.

Naskoro se u njemačkoj i španjolskoj vojsci počelo šaputati o pogibelji, koja prijeti od Turaka. Velik »turski strah« obuze vojnike. U tome času dade Vagerović iz kula svojih ispaliti sve topove. Istodobno počnu u tvrdji trublje trubiti, a bubnjevi udarati, dočim branitelji podigoše zaglušnu viku, kličući od veselja.[1])

Thurn sazove ratno vijeće, da se posavjetuje o tomu, što li treba činiti? Svi su kapetani izrazili svoje uvjerenje, da je to loš znak, što su branitelji u tvrdji bodri i veseli.

Još je vijeće bilo na okupu, kad li dotrči neki vojnik, te uplašen javi, da su branitelji na krov stolne crkve izvjesili tursku zastavu.

Sa svojim kapetanima pridje Thurn bliže gradu, da bolje vidi na crkveni krov.

»Ondje se doista talasa turska zastava!« vikne kapetan Ivan Puchler.

Thurnu se doduše činilo, da to ne mora biti baš turska zastava; ali svi kapetani bijahu protivnoga mnijenja. Videći golem strah, koji je zahvatio Nijemce i Španjolce, digne Thurn još istoga dana opsadu grada biskupskoga. Da pak sakrije svoju sramotu, dade Thurn vojsci objaviti, da iz Zagreba polaze u Beč, kamo da ih zove kralj Ferdinand na obranu prijestolnice svoje.

---

[1]) Zermegh: »Historia rerum inter Ferdinandum it Joannem«, str. 395. i 396.

Vagerović se odlasku Nijemaca i Španjolaca veoma radovao. Kad je pak od kanonika na Kaptolu doznao, da su njegovi neprijatelji na crkvenomu krovu vidjeli tursku zastavu, počeo se starac od srca smijati. Ono je naime bila neka stara i već zabačena zastava, koju je Vagerović još prošle godine stavio pod crkveni krov, da se ondje čuva. Nijemci su tečajem opsade često iz pušaka i topova pucali na crkvu, te znatno oštetili i njezin krov. Kroz tako nastale rupe vidjela se i spomenuta zastava, koju su Nijemci i Španjolci proglasili turskom zastavom jedino zato, što im je »turski strah« obuzeo svu dušu, te su čitav dan mislili samo na Turke.

U stolnoj crkvi, koja je tako Vageroviću poslužila, da se oslobodi opsade, odslužio je stari prepošt Albert Kašuh svečanu misu zahvalnicu, kojoj prisustvovahu i svi preostali branitelji.

DVADESET I PETO POGLAVLJE.

Polako se micala velika turska vojska, s kojom je 10. svibnja 1529. iz Carigrada krenuo sultan Sulejman II., da pomogne Zapolji i da kazni kralja Ferdinanda. Preko Drinopolja stiže Sulejman 17. srpnja u Biograd, gdje se neko vrijeme odmarao.

Kralj Ferdinand boravio je u Regensburgu, kad je doznao, da se Turci približiše njegovoj državi. Obranu Slavonije povjerio je Ferdinand još 23. lipnja Ivanu Haberdancu, vlastelinu slatinskomu. Istoga dana javlja to kralj svome namjesničkom vijeću za Ugarsku, naloživ mu, neka Haberdancu pomaže. Jednako je kralj pozvao plemstvo požeške i vukovarske županije, neka se pokorava Haberdancu, koji će granicu države obraniti od Turaka.*)

Sam kralj Ferdinand uvidio je, da ne može biti ni govora o pravoj obrani od velike sile turske. Njemačka mu naime ne htjede poslati pomoćne vojske, radi čega oklijevahu takodjer austrijske i češke zemlje. Car Karlo V. rado bi svome bratu Ferdinandu pomogao; ali se otegnuše pregovori o miru, što ga je Karlo želio prije toga sklopiti s francuskim kraljem Franjom I.

Ferdinand je dobro znao, da će sultan Sulejman bez velike zapreke doći do samoga Beča. Turke naime ne će moći na putu suzdržati Budim, Višegrad, Ostrogon, Tata, Komoran, Gjur i Požun. Ovi su gradovi doduše imali čvrste utvrde, ali premalene posade, da bi se s uspjehom oprli golemoj i dobro opremljenoj vojsci turskoj.

Imajući sve to na umu, zamolio je Ferdinand 15. srpnja 1529. iz Budjejovica sultana Sulejmana, neka ostavi njegovu državu u miru. Ferdinand dapače 27. srpnja iz Linca pošalje k Sulejmanu posebnoga svoga poslanika Nikolu Jurišića, po kojemu je obećao, da će sultanu plaćati godimice 100.000 dukata, a velikom veziru 6000 dukata, ako pristanu na desetgodišnje primirje.*)

Prekasno se kralj Ferdinand odlučio na ovaj korak. Sulejman je naime 31. srpnja stigao već u Vukovar, dočim se Nikola Jurišić toga dana nalazio tekar u kranjskoj Metlici. Doznav za to, ne htjede Jurišić dalje niti putovati, jer bijaše uvjeren, da ne će moći Sulejmana sklonuti na povratak.

---

*) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 184.—187.

*) Muffat: »Correspondenzen und Actenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Baiern zum König Johann von Ungarn.«

Kralj Ivan Zapolja boravio je u Lipi, kad li mu koncem srpnja stiže viest, da će ga sultan Sulejman primiti na Muhačkome polju. Bez oklijevanja zaputi se kralj Zapolja iz Lipe na Muhačko polje sa 300 konjanika svojih. Zapolju su onamo pratili: biskup Franjo Frankopan, fratar Juraj Utišenić, te Vrbovečki, Peštenji, Čibak i Laski.

Kod Osijeka pridje sultan Sulejman 15. kolovoza preko Drave, a 18. kolovoza stiže on na Muhačko polje. Sutradan izjaši veliki vezir Ibrahim sa velikom pratnjom (500 spahija i 500 janjičara) u susret Ivanu Zapolji, komu zaželi dobrodošlicu. Popodne 20. kolovoza bio je Zapolja primljen u svečanoj audijenciji. Stupajući prema krasnomu sultanovom šatoru, prolazio je on kroz dugi špalir turske vojske. Kad je Zapolja stupio u šator, digne se sultan sa prijestolja, te mu podje tri koraka u susret i pruži mu ruku, koju je Zapolja poljubio. Nato sultan dozvoli Zapolji, da sjedne, dočim su sva tri vezira (Ibrahim, Ajas i Kazim) morali stajati.

Čitav sat ostade Zapolja u sultanovom šatoru. Mora da je Sulejmanu osobito godilo, što mu se eto novi kralj ugarski došao pokloniti na onom istom mjestu, gdje je prije tri godine bio toli grozno potučen kralj Ljudevit II.

Zapolja je sultanu darovao dijamant, koji bijaše vanredno lijep i neobično velik.

»To je onaj isti dijamant«, reče Zapolja, »što ga je nekada kralj Matija Korvin dao mojemu ocu.«

Sulejman je s očitom dopadnošću promatrao taj dijamant. Za uzvrat dade on Zapolji tri krasna konja, koji su imali zlatnu opremu, te četiri dragocjena kaftana, koji bijahu vezeni zlatom.*)

Dok je sultan boravio na Muhačkome polju, dovedu pred njega valpovačkoga vlastelina Petra Perenja, koji je htio uteći iz svoga grada Šikloša, ali ga je kod Kajdača na rijeci Šarvizu uhvatio neki Zapoljin pristaša. Sulejman ne htjede ovoga moćnoga velikaša ubiti, već ga je namjeravao opet predobiti za svoga štićenika Zapolju, kojemu bijaše nekada toli odan prijatelj.*)

Vodeći za sobom Zapolju, krene sada sultan Sulejman ravno prema Budimu, kamo stiže 3. rujna 1529. Zapovjednikom tvrdje budimske bijaše Tomo Nadaždi, koji je čvrsto odlučio, da će Budim braniti do posljednje kapi krvi svoje. U Budimu imao je kralj Ferdinand posadu od 2000 njemačkih plaćenika, od kojih je Nadaždi iznudio prisegu, da će se Turcima hrabro opirati.

Sulejman dade Budim opsjedati. Turci su iz topova pucali na grad toli žestoko, da je već peti dan klonula srčanost njemačke posade. Kapetani Ivan Taubinger i Krištof Besserer pobune njemačke vojnike, te Nadaždi bude bačen u okove, a tvrdjava predana Turcima. Uzalud se Nijemci nadahu, da će im Turci dozvoliti slobodan odlazak iz Budima. Janjičari se razljutiše, što im sultan ne htjede dopustiti, da plijene u gradu; zato bijesno udare na branitelje, kada su izlazili iz Budima, te pokolju njih i 40 gradjana, koji im se priključiše. Grk Gritti i biskup Brodarić nagovoriše Zapolju, da pomiluje Nadažda, koji je obećao, da više ne će pristajati uz kralja Ferdinanda.

---

*) Hammer: »Geschichte des Osmanischen Reichs«, svezak II. strana 67.

*) Gévay Anton: »Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte im 16. und 17. Jahrhunderte«, knjiga I. dio III. str. 46.

Ivan Zapolja udje po sultanovoj odredbi 14. rujna u Budim, te odsjedne u kraljevskoj palači. Onamo je Zapolju otpratio Gritti s odjelom janjičara; ovima je Zapolja — sjedajući na kraljevsko prijestolje — darovao 2000 dukata.*)

U Budimu ostavi Sulejman 3000 Turaka pod zapovjedništvom Hasan bega. Ondje ostade i prevejani Gritti, da Zapolji služi kao savjetnik. S ostalom vojskom zaputi se veliki vezir prema Višegradu, gdje se čuvala kruna sv. Stjepana. Vojska, koju je kralj Ferdinand poslao u Višegrad, nije onamo pravodobno stigla; jednako nije palatin Bator kraljevsku krunu otpremio u sigurnije mjesto. Tako se desilo, da je veliki vezir Ibrahim bez veće borbe zauzeo Višegrad i ondje zaplijenio krunu sv. Stjepana.

Iza toga podje Sulejman ravno prema Beču. Malene njemačke posade pobjegoše iz Ostrogona, Tate i Komorana, pa je sultan ove tvrdje zauzeo bez ikakove borbe. Slično se ponio Lombert, zapovjednik u Gjuru; on dade ovu tvrdju zapaliti, a topove na ladjama odvesti u Beč. Srčanosti je pokazao jedini Ivan Salaj, koji je zapovijedao u Požunu. Premda nije Salaj imao dosta živeža, a ni ljudi, ipak je 21. rujna odbio poziv na predaju riečima: »Ja ću svoje mjesto napustiti onda, kada sultan zauzme Beč; prije nikako ne!« Salaj se dapače usudio, da iz topova puca na Turke, kada su mimo Požuna kretali prema Beču.

Pred pravom turskom vojskom išle su neredovite čete, da robe i pale. Sam Sulejman stiže pod Beč 27. rujna, te se nastani u Simmeringu, gdje su Turci razapeli krasan šator sultanov. Sa sobom je sultan doveo 300 topova i 120.000 za boj sposobnih vojnika; municiju za vojsku njegovu donijelo je 20.000 deva, dočim je po Dunavu 800 turskih ladja dovezlo mnogo hrane za vojsku.

Kralj Ferdinand nije Sulejmana dočekao u Beču. Ondje je uopće bilo premalo vojske za obranu grada. Ferdinandovi kapetani: Nikola Salm, Ivan Kocijan, Roggendorf i Fels imali su jedva 16.000 vojnika. U posljednji čas dodje u Beč jošte 6000 vojnika, što ih je iz Njemačke doveo falački grof Filip, koji je preuzeo vrhovno zapovjedništvo nad cijelom posadom bečkom.

Dok se Sulejman spremao za opsadu Beča, dodje u njegov šator ostrogonski nadbiskup Pavao Vardaj sa 600 konjanika. Vardaj se pokloni Sulejmanu, te mu javi, da on napušta Ferdinanda, a pristaje uz Ivana Zapolju.

Tadašnji Beč zapremao je samo sredinu današnjega Beča. Tamo, gdje je danas »Ring«, sterahu se oko grada bedemi od zemlje, izvan kojih bijahu duboke i široke grabe. Gradski bedemi bili su dosta visoki, ali zato samo dva metra široki, prema tomu bijahu dakle preslabi, a da bi mogli Beč obraniti od silne vojske Sulejmanove.

Po svome običaju počnu Turci kopati podzemne prokope, da sruše gradske bedeme. To im podje za rukom, jer su dvije njihove mine eksplodirale kod t. zv. »Kärtnerthora«, gdje je uslijed toga nastala široka pukotina u bedemu. Sulejman zapovijedi svojoj vojsci, neka kroz ovu pukotinu provali u grad. Turci poslušaju, pa 10. listopada u jurišu polete ovamo; ali ih Salm i Kocijan sa braniteljima junački dočekaju i suzbiju. Turci ponove juriše svoje 11. i 12. listopada, ali i opet bez ikakovog uspjeha.

Dok je trajala ova krvava borba, dotle su Turci u neposrednoj blizini dovršavali još dva podzemna prokopa. Kada su 13. listopada i u

*)Georgius Sirmiensis: »Epistola de perditione regni Hungarorum.« (Monumenta Hungariae historica, II. Scriptores vol. I. pag. 260—262.)

ovim prokopima eksplodirale postavljene mine, proširila se spomenuta pukotina na gradskom bedemu tako, da je zapremala 45 hvati. Kroz ovu pukotinu htjedoše Turci provaliti u Beč, ali ih opet zaustave gradski branitelji.

Ovi neuspjesi ozlovoljiše Sulejmana i vojsku njegovu. Nezadovoljstvo njihovo povećala je oskudica hrane, a još većma hladna jesen, koja se već počimala neugodno osjećati. O svemu tomu raspravljahu Turci 13. listopada u ratnom vijeću. Ovdje bude stvoren zaključak, da će vojska sutradan još jednom pokušati provaliti u grad; ne uspije li ni ovaj juriš, ostavit će Turci bečku okolicu, te se preko Ugarske vratiti kući.

Da se u vojsci turskoj digne uspavana već želja za bojem, obećao je sultan, da će 20 dukata dobiti svaki vojnik, koji će sudjelovati u jurišu; tko se prvi uspne na gradski bedem, dobit će 60 dukata.

U jutro 14. listopada svanuo je za Bečane strašan dan. S velikom vikom polete janjičari i spahije prema širokom otvoru na gradskom bedemu. Ovdje ih junački dočekaju branitelji, koji su redomice ginuli za obranu Beča. Borba je potrajala čitav dan. Oko 3 sata poslije podne odlete u zrak susjedni dijelovi gradskoga bedema, ispod kojih se rasprsnuše nove mine. Sada podvostruče Turci svoju snagu, da kroz proširenu pukotinu prodru u grad. Ipak je uzaludan bio sav njihov napor, jer ih branitelji ustrajno odbijahu.

»Dosta mi je toga krvarenja!« reče Sulejman velikom veziru Ibrahimu. »Neka se borba odmah obustavi! Mi ćemo sutra janjičarima isplatiti obećane nagrade, a zatim otići ispred Beča, jer smo ovamo prekasno i došli. Drugiput valja da ranije dodjemo, pa ćemo onda zauzeti Beč i osvojiti velik dio Njemačke.«

Turska vojska počne 16. listopada 1529. ispred Beča odilaziti. Iza kratkog puta održao je sultan svečani »divan« (vijeće), na kojemu je odličnijim vojvodama podijelio razne časti i nagrade, kao da se vojna svršila slavodobitno.

Lako je sebi predstaviti radost, koju osjećahu bečki gradjani, kada su vidjeli, da odilazi turska vojska. Bečani zahvaljivahu Bogu, što je njihov grad oslobodio od sigurne propasti. Njihovo su veselje kvarile žalosne vijesti iz Austrije i Štajerske. Ondje su naime Turci prigodom opsade Beča popalili sela i gradove, opustošili polja i vinograde, a sa sobom odveli mnogo tisuća ljudi i stoke.[1]

Na povratku od Beča stiže Sulejman 25. listopada 1529. u Budim. Sultanu podje u susret Zapolja, koga su Turci zvali »kralj Januš«. Zapolju je pratilo nekoliko biskupa i velikaša, koji su u sultanovom šatoru našli nadbiskupa Vardaja i krunskoga čuvara Petra Perena.

Tri dana ostade Zapolja kod Sulejmana. Tečajem toga vremena sklonuo je sultan Zapolju, da oprosti Vardaju i Perenu; jednako je sultan sve prisutne velikaše i biskupe opominjao, neka Zapolji ostanu vjerni. Na rastanku (28. listopada) dade sultan Zapolji deset krasnih kaftana i tri konja, koji su imali zlatnu opremu.

Čini se, da veliki vezir Ibrahim nije bio Zapolji iskreno sklon. On se valjda nadao, da bi jednom mogao na prijestolje sjesti kao kralj ugarski; zato je sa sobom ponio krunu sv. Stjepana. Ali dva dana iza toga donese Zapolji krunu Šimun Atinaj, po kojemu ju pošalje sam sultan. Već

---

[1]) Za bečku opsadu vidi Herbersteinov dnevnik u Kovačićevom zborniku: »Sammlung ungedruckter Stücke«, str. 224. Hammer: »Geschichte des Osmanischen Reichs«, str. 68.

6. studenoga bio je Sulejman u Petrovaradinu, a 16. prosinca vratio se on s vojne svoje u Carigrad.[2])

* * *

Pomoću sultana Sulejmana prevladao je kralj Ivan Zapolja u Ugarskoj. Ova činjenica odbila je od Zapolje sve kršćanske vladare, koji ga dosada podupirahu u borbi s kraljem Ferdinandom. Mnogo je tomu doprinjeo takodjer »gospojinski mir«, što ga god. 1529. u Kambreju utanačiše Lujza Savojska i Margareta Austrijska; Lujza bijaše majka francuskoga kralja Franje I., dočim je Margareta bila tetka njemačkoga cara Karla V.

Papa Klement VII. kaznio je kralja Ivana Zapolju 21. prosinca 1529. crkvenim prokletstvom zbog toga, što se složio s turskim sultanom Sulejmanom. Izopćen iz rimokatoličke crkve morao se Zapolja bojati, da će ga ostaviti biskupi i svećenici, medju kojima je imao toliko svojih odanih pristaša. Pa i sam narod počeo se odbijati od Zapolje, kojega je smatrao pukim vazalom sultana turskoga.

»Čim se Zapolja zamjeri sultanu, ovaj će ga odmah otjerati s prijestolja, pa Ugarsku pripojiti izravno Turskoj«, govorio je narod.

Turski pohod godine 1529. podjario je mržnju Ferdinandovih pristaša protiv kralja Zapolje. Istodobno ohladnjela je dosadašnja gorljivost Zapoljinih pristaša. Potajni saveznici, što ih je Zapolja imao medju njemačkim knezovima, nijesu se više usudili, da ga podupiru proti Ferdinandu. Jednako je izostala novčana potpora, koju je Zapolja dosada dobivao od francuskoga kralja Franje I. Ovaj mu je dapače poručio, neka se čuva, da ne bi zajedno s Turcima provalio u Ferdinandove zemlje.

Lišen potpore izvana nije Zapolja bio dosta jak, da Ugarsku obrani od svoga protukralja Ferdinanda. Zapolja bijaše na milost i nemilost prepušten sultanu Sulejmanu, koji ga je pomno nadzirao po svome pouzdaniku Grittiju. Ovaj prevejani Grk ostade naime i nadalje u Budimu, premda bi Zapolja volio, da mu je sultan mjesto Grittija ostavio jedan dio svoje vojske.

Kralj Ferdinand nije bio godine 1529. pobijedjen. Vidjelo se to već po tomu, što on odmah iza Sulejmanova odlaska šalje u Ugarsku svoje čete, koje vode: Ivan Kocijan, Nikola Salm. Franjo Bebek, Valentin Terek i Ruprecht Herberstein.

Zapolja nije imao dosta svojih vojnika, da se valjano opre Ferdinandovoj vojsci. Tako je Kocijan zauzeo Trnovo i Trenčin, te osvojio cijeli sjeverozapadni dio Ugarske, gdje stanuju Slovaci. Druge vojvode Ferdinandove zauzeše gradove Jegru i Košice; Salm je dapače opsjedao Ostrogon, a spremao se i na Budim. Po čitavoj Ugarskoj razvio se strašan gradjanski rat izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca; prve sada nazivahu »Nijemcima«, a druge »Turcima«. Jedni su drugima robili i palili kuće, pustošili polja i vinograde, ubijali ljude i činili svakojaka nasilja.

Upravo tako bijaše takodjer u hrvatskim zemljama. Mjeseca studenoga god. 1529. vraćao se u Hrvatsku biskup Šimun Erdedi, koji je sa svojim bratom Petrom Erdedom pošao u Budim, da pozdravi kralja Ivana Zapolju. Za taj povratak doznade Ljudevit Pekri, kapetan lako oboružanoga konjaništva kralja Ferdinanda. Sa 300 svojih konjanika dočeka Pekri biskupa zagrebačkoga, te pobije njegovu pratnju; sam biskup dopade u tome okršaju ljutih rana.

---

[2]) Buchholtz Ferdinand: »Geschichte der Regierung Ferdinand I.«, svezak III. str. 290—305.

Od toga časa povećalo se neprijateljstvo izmedju biskupa Šimuna Erdeda i kneza Ljudevita Pekrija. Kralj Zapolja htjede nagraditi biskupa, koji je za njega prolio i krv svoju; zato ga imenuje »banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«. Početkom siječnja god. 1530. dodjoše Zapoljinci u Križevac, gdje su održali sabor; na tome saboru bio je Šimun Erdedi instaliran u čast bana hrvatskoga.

Kao ban pozove biskup Šimun sve velikaše i plemiće u Slavoniji, neka 25. siječnja dodju u njegov grad Ivanić, gdje će se na saboru vijećati o potrebama kraljevstva. Ovakav poziv primio je takodjer ban Franjo Baćan, kao velikaš slavonski. Baćan ne htjede doći, već je 19. siječnja 1530. upravio poseban dopis na sve staleže, koji će se 25. siječnja sastati u Ivaniću.

Kad bih ja došao na taj sabor, — poručuje Baćan, — nipošto ne bih »došao kao prijatelj ili pristaša, već kao neprijatelj protiv pogana«. (Tako on zove Zapoljince zato, što ih podupiru Turci.) U ostalom sabori ove kraljevine ne drže se u Ivaniću, nego u Križevcu, kao u običajnom mjestu. Cijeloj nesreći Slavonije kriv je samo biskup Erdedi, koji je »zbog zavisti i težnje za vremenitim dobrom prodao ovu kraljevinu i kršćansku vjeru, zatim svoju dušu i tijelo, dapače i vlastitu domovinu!«

Baćan opominje velikaše i plemiće, neka se ne daju dulje zavadjati; moglo bi se naime dogoditi, da dodju pod vlast Turčina, koji je sada njihov saveznik. U tome slučaju izgubit će vjeru, kraljevstvo i slobodu. Toga se dakako ne mora bojati biskup Erdedi, koji u tome kraljevstvu nema ni baštine ni potomaka, pa zato i ne može ništa izgubiti; no zato će drugi Zapoljinci izgubiti svoja imanja, te će se sa svojim ženama i djecom morati potucati po tudjim zemljama.[1])

Sam biskup Erdedi uvidio je, da će bolje biti, ako se sabor održi u Križevcu, a ne u Ivaniću. No kad je biskup putovao u Križevac, opet ga napade kraljev kapetan Ljudevit Pekri sa svojim konjanicima. Biskup bude otjeran, radi čega nije u Križevcu ni došlo do otvorenja sabora. O tomu veselo javlja kralju Ferdinandu 31. siječnja 1530. iz Varaždina sam Pekri.[2]) Biskup je doduše ponovno pozvao hrvatske staleže, neka 14. veljače dodju na sabor u Križevac; ali Pekri je osujetio i taj sabor, kako javlja kralju Ferdinandu 21. veljače iz Varaždinskih Toplica.[3]

Mjesto slavonskoga sabora održao se sabor velikaša i plemića iz južne Hrvatske, koji se oko 20. siječnja 1530. sastadoše u Topuskom. Ovaj sabor upravio je kralju Ferdinandu poslanicu, u kojoj su nanizane goleme brige staleža hrvatskih.

Mi smo — kažu Hrvati kralju Ferdinandu — Vašemu Veličanstvu vjerno služili i život svoj izlagali, premda za to nijesmo primili baš nikakove nagrade. Vaše Vel. dobro znade, kako već dugo trpi Hrvatska velike nevolje zbog turskih provala; ali nikada nam još nije prijetila tolika pogibelj, kao što nam prijeti sada. Neprestano provaljuju Turci na naša imanja. Uz to se u naše protivnike pretvoriše slavonski velikaši i plemići, koji su nam nekada pomagali u svakoj nevolji našoj; sada nam i oni nanose štetu »poput samih Turaka, kojima su u ostalom saveznici«. S morske strane udaraju na nas Mlečani.

---

[1]) Fraknói: »Monumenta comitialia regni Hungariae«, svezak I. str. 299—302.

[2]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae et Slavoniae et Slavoniae«, svezak I. str. 211—213.

[3]) Ibidem, str. 214—216.

Molimo Vaše Veličanstvo, da nam isplati pogodjenu plaću za dosadašnje vojničke službe i za uzdržavanje vojnika naših. Jednako molimo, da Vaše Vel. za obranu Hrvatske pošalje svoju posebnu vojsku, sastavljenu od vlastitih ljudi, jer ban Ivan Karlović s malom banskom četom ne može sam suzbijati Turke. Nadamo se, da će Vaše Veličanstvo ispuniti opravdane molbe naše. »Ta mi ne možemo znati nikakav razlog, zašto bismo morali biti nesretniji od drugih vjernika Vašega Veličanstva!«

Ako nam ipak uzvišeni vladar ne će pomoći, tada molimo, da nas Vaše Vel. ne okrivljuje zbog nevjere i koje druge pogrješke. »Jer neka Vaše Vel. bude sigurno, da ćemo sami biti prisiljeni potražiti druge putove, kako bismo za neko vrijeme sačuvali ona imanja i baštine, koje nam preostadoše od bijesa turskoga.«[4])

Ferdinand je na ovu poslanicu odgovorio 8. ožujka 1530. iz Praga. Kralj tješi Hrvate, neka se ne boje, da bi ih on napustio. Ta kako bi on mogao dopustiti, da propane »toli staro i odlično kraljevstvo«! Kralj će se pobrinuti, da u Hrvatsku što prije dodje pomoćna vojska; on će točno plaćati hrvatskim službenicima u vojsci svojoj; jednako će namiriti i stare dugove za vojničke službe.[5])

*

* *

Otkako se bravar Franjo Lovrić početkom srpnja god. 1529. iza dugoga progonstva vratio u Zagreb, neprekidno ga je pratila sreća. Najugledniji gradjani zagrebački upravo se natjecahu, kako će Lovriću u svemu ići na ruku, ne bi li time ispravili nepravdu, koju mu nanije{e, kada ga nevinoga početkom god. 1527. osudiše na izgon iz Zagreba.

Lovrić je od bravara Grge Krafta baštinio kuću i valjano uredjenu bravarsku radionicu. Posao mu je išao od ruke bolje, nego li je ikada i slutio. Imajući tako svoj dom, uveo je Lovrić u nj milu drugaricu života svoga. Čitav Zagreb radovao se, kada se Lovrić pred oltarom blažene djevice Marije u župnoj crkvi sv. Marka vjenčao s Katićevom Ankom.

»Ljubav je pobijedila!« šaptahu gričke djevojke, koje su iskreno voljele teško iskušanu Anku.

Brijač Nikola Strugar osobito se isticao medju onima, koji su nastojali, da Lovriću pribave što veću zadovoljštinu za nanešenu mu nepravdu. Na Strugarov prijedlog odlučio je klub »Vrč«, da bravara Lovrića početkom godine 1530. uzdigne na čast suca gričkoga.

»Lovrić je čestit i neumoran gradjanin, a poštena srca i pobožne duše«, govorio je Strugar u gradskoj vijećnici, kada se na Blaževo pristupilo k izboru gradskoga suca za godinu 1530. »S Lovrićem dobit ćemo učenoga suca, jer je on crpio dobre nauke na pavlinskoj školi u samostanu lepoglavskom. Sada će on dakle moći milomu Griču našemu koristiti svojim umnim sposobnostima i plemenitošću značaja svoga.«

Prisutni gradski prisežnici i zastupnici jednoglasno izabraše Lovrića svojim sucem. Mjesec dana iza toga došla je potvrda od kralja Ferdinanda, pa je nato Lovrić preuzeo sudstvo i upravu grada Zagreba. Mnogima se na oku pojaviše suze radosnice, kada su vidjeli, kako Lovrić polaže prisegu u ruke svoga tasta Katića, koji mu je — kao isluženi gradski sudac — svečanim načinom predao najveće gradjansko odlikovanje.

---

[4]) Fraknói: Monumenta comitialia, svezak I. str. 302—306.

[5]) Šišić: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 211—213.

Lovrić se već prvih dana zaputio u Medvedgrad, da se predstavi banu Ivanu Karloviću kao novi sudac grada Zagreba. Karlović je Lovrića zadržao na objedu, da tako počasti susjeda svoga.

Poslije objeda odvede Karlović svoga gosta u glavnu kulu, gdje će nastaviti svoj razgovor. Prisutan bijaše uz njih dvojicu jedino mladi knez Ivan Zrinski. Kroz prozore dopirahu u kulu tople zrake proljetnoga sunca, što je ugodno djelovalo na svu trojicu. Čaroban bijaše pogled na savsku ravnicu, u kojoj se bjelasala nabujala rijeka. Lijepo se isticao Grič na posljednjem obronku Zagrebačke gore.

»Zidine vašega grada preživjele su već mnoge bure, pa i lanjsku opsadu«, reče Lovriću ban Karlović.

»To je istina«, odgovori Lovrić. »Ali ipak mi ova nesretna opsada zadaje mnogo briga!«

»Zašto?« zapita ban.

»Sada nastaje proljeće, te nam valja obnoviti Podgradje i Šoštarsku ulicu, gdje su Zapoljinci prošle godine spalili kuće svih gradjana gričkih. Grad je već doznačio drvenu gradju za ove kuće. Ali kakva li nam korist od gradnje, ako Zapoljinci ponove lanjsku strahotu!«

»Ta valjda se medju Zapoljincima ne će opet naći Lacko Fodor, upravitelj biskupovih imanja«, reče Karlović. »Kažu, da je prošle godine upravo taj nečovjek udesio onaj palež u podgradju i u Šoštarskoj ulici.«

»Fodora se više ne bojimo, jer ga od prekjučer nema već medju živima!« primijeti Lovrić. »Uzalud se ovaj zlotvor skitao po raznim krajevima, jer se bojao našega sugradjanina Čavlovića, kojemu je ugrabio kćer Margaretu. Čavlović je nedavno doznao, da se Fodor opet nalazi na biskupovom imanju u Gracu kod Križevca. Onamo se Čavlović odšuljao preobučen kao prosjak, te je Fodora svojim rukama prekjučer zadavio, a nesretnu svoju Margaretu doveo u Zagreb.«

»Kolike li žalosti moraju u gradjanskom ratu pretrpjeti pojedini ljudi, koji nijesu nikomu ništa skrivili!« uzdahne mladi knez Ivan Zrinski.

»Vi ste ove riječi izrekli takvim glasom, kao da je gradjanski rat i vama donio kakovu žalost«, reče Lovrić.

»Meni ovaj nesretni rat priječi osnutak obitelji, jer je odabranica srca moga žalibože kći velikaša, koji vojuje u protivnom taboru, nego li se nalazi cijeli moj rod!«

»Pa zar ti, Ivo, nikako ne možeš zaboraviti na Ružicu svoju?« zapita ban Karlović.

»Ne mogu, dragi ujače, a siguran sam, da ni Ružica ne će nikada zaboraviti na mene... Znadem, da me voliš, jer me uza se držiš kao sina svoga... Daj, dobri ujače, nešto uzradi, da u Hrvatskoj jednom već dodje do mira!.. Oživjet će ti stari tvoj Medvedgrad, kada ovamo privedem Erdeđovu Ružicu kao milu svoju drugaricu!«

»Kada se radi o pravu srca, onda se i ja priključujem molbi svijetloga kneza«, izjavi Lovrić, okrenuv se k banu Karloviću. »Grad Zagreb i nebrojene tisuće Hrvata blagosljivat će vaše ime, ako izmučenoj domovini pribavite domaći mir i slogu, da lakše odbija turske provale!«

Karlović se zamisli, gledajući kroz prozor prema Zagrebu i Posavini, a zatim reče:

»Učinit ću po vašoj želji! Ja sam star i slab, te vidim, da nije daleko konac života moga. Neizrecivo bi me radovalo, da prije smrti svoje doživim slogu naroda hrvatskoga. Tomu idejalu posvetit ću preostale dane života svoga. Kunem vam se, da hoću!«

Zrinski poljubi ruku staroga ujaka svoga.

*
* *

Koncem mjeseca ožujka godine 1530. razglasilo se po Hrvatskoj, da je Ivan Kocijan imenovan vrhovnim vojvodom vojske, koju će kralj Ferdinand poslati u Hrvatsku za obranu od Turaka. Ban Karlović nagovori Kocijana, neka se lati i druge zadaće: da naime pomiri Ferdinandovce i Zapoljince u Hrvatskoj. Kao stranac naime mogao bi Kocijan lakše nego li itko drugi oko sebe sabrati hrvatske velikaše i plemiće.

Žalibože razmahao se mjeseca svibnja žestok gradjanski rat u Hrvatskoj. Ljudevit Pekri javlja 9. svibnja 1530. kralju Ferdinandu, da je ljuto postradao knez Ivan Ernušt (Hampo), koji je nekada pristajao uz Zapoljince, a kasnije prešao k Ferdinandovcima. »Zagrebački biskup Šimun Erdedi — piše Pekri — udario je sa 600 konjanika na Ernuštova imanja (Koprivnica, Virje, Gjurgjevac i Medjumurje), te ih je na turski način poharao, a velik dio njihov dao spaliti.«

Kao kapetan Ferdinandovih konjanika počeo je Ljudevit Pekri pustošiti imanja biskupa Šimuna Erdeda i njegova brata Petra Erdeda. Pekri se obarao takodjer na druge pristaše kralja Zapolje. Koncem mjeseca svibnja bojala se Margareta Sekelj, da će Pekri doći i pod Viroviticu, ne bi li se tako osvetio Margaretinom suprugu Ivanu Baniću, koga je Zapolja imenovao palatinom ugarskim.

Još su trajale ove borbe, kad li Ivan Kocijan pozove glavne hrvatske velikaše i plemiće, neka dodju 3. lipnja u Brešce (u južnoj Štajerskoj). Kocijan je namjeravao, da ondje hrvatsku gospodu izmiri, pa da ih sklone, neka svoje sile troše za obranu domovine od turskih provala.

Ova namjera nije Kocijanu pošla za rukom, jer se većina Zapoljinaca nije odazvala njegovu pozivu. Zagrebački biskup Šimun Erdedi otklonio je Kocijanov poziv značajnim pismom, što ga je 3. lipnja 1530. pisao u Čazmi:[1])

»Otkako se — piše Erdedi medju ostalim — prejasni kralj Ferdinand podigao, da zavlada u Ugarskoj, od onda se po Ugarskoj i Slavoniji toli silno pustoši i hara, da je to jedva nešto manje, nego li je prošle godine učinio turski car... Još i sada ruševine svjedoče, koliku li su pustoš prošle godine počinile španjolske čete kralja Ferdinanda u glasovitom kaptolu naše crkve zagrebačke. Iz usta vjerodostojnih svjedoka možete doznati, kolika li sela i posjede crkve zagrebačke i gospodina Petra Erdeda, brata našega, minulih dana spališe Ljudevit Pekri iz Varaždina i Nijemci iz Zagreba.

Svega toga ne smije činiti kršćanin. Medjutim to dokazuje, da je vama više stalo do toga, da se ovo kraljevstvo opustoši, nego li da se oslobodi. Jer kojigod vladar ima stalnu nadu, da će steći neko kraljevstvo, on će nastojati, da to kraljevstvo bude čitavo i neoštećeno. Prošle godine, kada se sa gospodom i prijateljima na noge podigosmo za sreću i mir ove kraljevine, mogli smo i mi opustošiti i spaliti sva imanja Ferdinandovih pristaša, ali jer je to za kršćanina griješno, a za pobjednika vladara štetno, nijesmo to htjeli učiniti, dapače nijesmo na to ni u duši pomislili.

Pozivate nas u varoš Brešce, koji je šest milja udaljen od Zagreba, da ondje poradimo o miru. Mi vam vjerujemo, da iskreno želite ono, o čemu pišete... Ali to nije način, da se poluči opće dobro... Najprije odredite, da se obustave neprijateljstva Ljudevita Pekrija i drugih, koji rade na zator ove kraljevine, a za vlastiti svoj dobitak... Znadem, da ste mnogo mladji od nas, pa da bi bilo pravednije i pristojnije, da vi dodjete k nama u Ivanić, jer vam u Zagrebu ne možemo dati konaka zbog rasula (biskupskoga dvora).«

---

[1]) Pismo je iznio Krčelić: »Notitiae praeliminares«, str. 454 i 455.

Ban Karlović bijaše veoma žalostan, što Kocijanu nije pošlo za rukom, da Ferdinandovce pomiri sa Zapoljincima. Karlović odluči, da će on sam stupiti u izravne pregovore sa knezom Petrom Erdedom, koji bijaše jedan od najuglednijih Zapoljinaca. Ali gdje i kako da se njih dvojica sastanu?

Karlović se sjeti, da je susjedgradski vlastelin Stjepan Deshazi osobni prijatelj Petra Erdeda, premda i njih dijeli različit politički pravac, jer je Deshazi pristaša kralja Ferdinanda. Po banovoj želji pozove Deshazi svoga prijatelja Erdeda, neka ga posjeti u Susjedgradu, odakle se on još uvijek ne može maknuti zbog rana, što ih je prošle godine zadobio od njemačkih vojnika.

Erdedi se odazove pozivu, pa dodje u Susjedgrad. Njegov dolazak javi Deshazi odmah banu Karloviću, koji nato kanoti slučajno dodje iz Medvedgrada u Susjedgrad. S najvećom ljubeznošću pozdravi Karlović kneza Petra Erdeda. Deshazi pak sve udesi tako, da su Karlović i Erdedi poslije objeda ostali sami u dvorani. Tu se medju njima nesmetano razvio prijateljski razgovor. Karlović naskoro upotrijebi ovu priliku, te razgovor svrne na političku stranu.

»Eto vidiš, dragi Petre, da se naši nazori o životu slažu, premda mi stojimo u protivnim taborima.«

»Pravo kažeš, dragi moj bane!« odgovori Erdedi. »Odavna sam ja već tvoj iskren štovatelj, jer poznam junačka tvoja djela. Ti si vazda nesebično radio za korist drage naše Hrvatske. Sav svoj privatni imetak stavio si na kocku, da milu svoju domovinu obraniš od strašne turske sile. Nikada nijesam ni slutio, da ću jednom postati protivnikom tvojim. Ali nas i nije rastavila osobna mržnja, već jedino pitanje: Tko će biti kralj hrvatski?«

»Žalibože rastavilo je to pitanje sve Hrvate u dva protivna tabora. Četvrta već teče godina, što se mi svadjamo i medjusobno zatiremo zbog pitanja: hoće li kraljem hrvatskim postati Ivan Zapolja ili Ferdinand Habsburški? Ali dok mi o tomu na saborima svojim raspravljamo, pa dok snagu svojih mišica trošimo za prevlast naših protukraljeva, dotle Turčin nemilosrdno provaljuje u hrvatske zemlje, te ih pustoši ili osvaja, a narod hrvatski ubija ili odvodi u ropstvo!«

»Sve je istina, što govoriš, bane!« uzdahne Erdedi. »Otkako se borimo za Ferdinanda i Zapolju, od onda nam Turci porobiše i popališe cijele krajeve, a otrgnuše preko dvadeset gradova, medju ovima takodjer važne tvrdje. U turske ruke dodjoše n. pr. tvoji gradovi Obrovac, Udbina, Komić i Mrsinj, te bosanski gradovi: Jajce, Banjaluka, Levač, Sokol, Vrbaški grad, Bočac, Zvečaj, Komotin, Jezero, Greben i drugi.«

»Ako tako dalje potraje, zauzet će Turci još i druge tvrdjave na granici kraljevstva hrvatskoga, poimence: Dubicu, Kostajnicu, Krupu i Bihać. Jednako će iz Srijema harati po cijeloj Slavoniji, te oplijeniti i opustošiti bogatu zemlju izmedju Save i Drave, kao što su to učinili u južnoj Hrvatskoj. Onda se više ne ćemo svadjati radi pitanja: t k o će biti kralj hrvatski? Turci će osvojiti Hrvatsku, te će Ferdinand ili Zapolja pitati: a g d j e ću vladati kao kralj hrvatski?«

»Iz duše mi govoriš, dragi bane! I ja držim, da se mi Hrvati odviše izlažemo u pitanju: tko će biti naš kralj? Bit će mnogo bolje, ako svoje sile okupimo u obrani kraljevine Hrvatske.«

»Tako je, dragi Petre!« potvrdi Karlović. »Mi smo i onako preslabi, da konačno odlučimo u pitanju prijestolja, jer oba naša protukralja imaju moćne saveznike. Ferdinandu pomaže njegov brat Karlo, koji je car njemački i kralj španjolski, dočim Zapolju podupire turski sultan Sulejman.

Pustimo dakle, neka ovi silni vladari odluče u dvoboju izmedju Ferdinanda i Zapolje. Nijedan od ovih kraljeva nije dosadašnjim radom zavrijedio, da se radi njega mi Hrvati medjusobno počupamo i pokoljemo. Ili zar je možda Zapolja učinio štogod vrijedna za sreću i blagostanje kraljevine Hrvatske?«

»Jest!« nasmije se Erdedi. »Učinio je upravo toliko, koliko i njegov protukralj Ferdinand! Nijedan nam ne šalje pomoćne vojske, novaca i oružja, da uzmognemo Hrvatsku obraniti od Turaka.«

»No, vidiš, dragi moj prijatelju!. Pa čemu da se onda izlažemo za jednoga od ove dvojice? Čuvajmo svoje sile za obranu mile svoje domovine, pa čekajmo, da vidimo, kako će se Ferdinand nagoditi sa Zapoljom. Dok se oni ne slože, ne će nijedan od njih potpuno vladati nad hrvatskim zemljama; nema dakle nikakove zapreke, da dotle ti smatraš svojim kraljem Zapolju, kao što ću ja priznavati kralja Ferdinanda.«

»Lijepo to razlažeš, moj bane!« reče Erdedi. »Lako ćemo se sporazumjeti nas dva. Ali kako ćemo izmiriti one druge, koji su ratobornije ćudi, te misle, da protivnika moraju satrti?«

»Mi ćemo ih popraviti!.. Ja ću nastojati, da ideju sloge širim medju Ferdinandovcima, dočim ćeš ti istodobno pripravljati Zapoljince. Znadem, da to ne će ići tako brzo, kako bismo željeli. A nemojmo ni početi kod onih, koji su najzagriženiji protivnici. Tako se n. pr. ja ne nadam, da bih mogao primiriti Ljudevita Pekrija, koji ne običaje opraštati svojim neprijateljima. Ja ću Pekrija staviti pred gotov čin, a počet ću s umjerenijim Ferdinandovcima, kao što su Ivan Kastelanović i Petar Keglević. Ovi uživaju velik upliv na druge pristaše kralja Ferdinanda.«

»A ja ću početi sa svojim bratom Šimom i sa vranskim priorom Ivanom Tahom«, nadoveže Erdedi.

»Bog će blagosloviti tvoj rad, dragi moj Petre. A blagosljivljat će te i mladi par, koji već dugo i teško očekuje dan pomirbe naše!«

»Koga to misliš, bane?« zapita Erdedi.

»Ma tvoju kćer Ružicu i mojega nećaka Ivana Zrinskoga. Oni se vole već četiri godine, a sreću im kvari ovaj ljuti razdor izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca!«

»E, pa neka se njih dvoje uzme, čim nestane ove nečovječne borbe, koja smeta i njihovoj ljubavi!«

»Hvala ti, Petre, za ovu izjavu! Budi uvjeren, da će ženidbena sveza izmedju tvoje Ružice i mojega Ivana znatno zbližiti sada toli zavadjene Hrvate, jer će spojiti dva odlična roda: Zrinski i Erdedov.«

*
* *

Mjeseca srpnja godine 1530. pokušao je Ivan Kocijan još jednom, da Zapoljince izmiri s Ferdinandovcima, ali mu nije uspio niti ovaj pokušaj. Neuspjehu bijaše kriv knez Ljudevit Pekri, koji je upravo tada svoje čete združio sa četama silnoga kneza Ladislava Morea iz Orahovice, da zajednički udare na posjede kneza Ivana Banića. Banić je bio izrazit pristaša kralja Zapolje, a po svome položaju (kao palatin) uživao je velik ugled medju Zapoljincima. Pojmljivo je dakle, da je Pekri svojim napadajem veoma razdražio sve Zapoljince.

Zagrebački biskup Šimun Erdedi 22. srpnja iz Čazme piše Kocijanu, te mu javlja nasilja Ljudevita Pekrija. »Mi ne možemo više trpjeti tolikoga zuluma; zato ćemo s našim velikašima i prijateljima u toj kraljevini kazniti njegova zla djela. Ne ćemo ipak dirati u oblasti prejasnoga kralja Ferdinanda, ako nam one ne budu dale povoda za to.«

Tečajem mjeseca kolovoza bijesnila je u Hrvatskoj strahovita borba. U toj borbi sudjelovala je i vojska kralja Ferdinanda. To se vidi iz pisma, što ga je Ferdinand 31. srpnja 1530. pisao knezu Petru Keglevicu. »Čvrsto ti zapovijedamo, da svakim načinom pomožeš našu vojsku, koju smo u našu kraljevinu Slavoniju poslali i koju ćemo poslati. Nemoj oklijevati, već one neprijatelje zatiraj i štetu im nanašaj gdjegod ti se samo pruži zgoda!«

U tome gradjanskome ratu opustošio je Ljudevit Pekri mnoga imanja biskupa i kaptola zagrebačkoga. Ljuto stradahu posjedi kneza Petra Erdeda, te raznih Zapoljinaca u križevačkoj županiji. Medju ostalima prisvojio je Pekri sebi Rasinicu, koja je pripadala plemiću Petru od Bogačeva. Sam kralj Zapolja piše o tomu 1. rujna 1530. iz Budima biskupu Šimunu Erdedu, kojemu kao banu hrvatskomu zapovijeda, neka Rasinicu otme Pekriju i povrati Petru Bogačevačkomu.

Ferdinandovci nazivahu Zapoljince »turskom strankom«, dočim su Zapoljinci svoje protivnike zvali »Nijemcima«. Oba protukralja poticahu svoje pristaše na ogorčenu borbu; da pak ustraju u toj borbi, obećavahu im imanja, koja će izgubiti protivnici njihovi »radi nevjere«. Tako se radilo o tomu, da Petar Keglević dobije Moslavinu, koju će kralj Ferdinand oteti Petru Erdedu. Istu ovu Moslavinu tražio je takodjer Ljudevit Pekri za se, dočim se Ivan Kastelanović nadao, da će dobiti Erdedova imanja: Kutinu i Plovdin.

Ladislav More želio je dobiti Bukovicu kod Orahovice, koju je držao Zapoljin pristaša Ladislav Benčik; to mu je kralj Ferdinand obećao i dozvolio, neka Bukovicu jednostavno Benčiku otme. Mihajlo Budišić mislio je polučiti Tahovo imanje Temerje u križevačkoj županiji, dočim se Gašpar Bartaković i Stjepan Deshazi natjecahu, da dobiju imanja Svetu Nedjelju i Sveti Martin, koja pripadahu protonotaru Baltazaru Hobetiću, pristaši kralja Zapolje.

Jednako se ban Franjo Baćan naprezao, da od kralja Ferdinanda dobije varoš Kermend, koja je u Ugarskoj pripadala knezu Petru Erdedu; pod Kermend spadalo je oveće imanje sa 150 kmetovskih obitelji. Ivan Svetački (Zempche) nastojao je, da zadobije posjede svoje braće Mihajla i Vuka, pristašama biskupa zagrebačkoga, te imanje Vidovec, koje pripada literatu Jurju od Kapele.[1])

Sredinom mjeseca rujna zauzeo je Ivan Tah imanje Petrovinu, koje bijaše djedovina kneza Ljudevita Pekrija. Tah je to učinio namjerice, da Pekrija prisili na obustavu dalnjih neprijateljstva, jer je upravo Pekri najviše bijesnio protiv Zapoljinaca.

Ivan Kastelanović i Petar Keglević bijahu medjutim od bana Karlovića predobljeni za ideju mira, za kojom je već išao i Tah. Gubitak Petrovine dade Kaštelanoviću i Kegleviću prilike, da djeluju takodjer na Pekrija; oni mu naime obećaše povratak Petrovine, ako i on prione uz mir, koji je toliko potreban kraljevini Hrvatskoj.

Čim je Pekri izjavio, da je voljan pristati na mir, odmah se Keglević i Kastelanović obrate na Ivana Taha s molbom, neka Pekriju vrati Petrovinu; za uzdarje ponudiše oni Tahu »slogu i savez«.

Tah je Kegleviću i Kastelanoviću odgovorio 29. rujna 1530. iz svoga grada Pakraca. »Meni nije mnogo stalo do Petrovine; volio bih imati bratimstvo gospodina Ljudevita Pekrija.« S veseljem pozdravlja Tah prijedlog o »slozi i savezu«; ali traži, da se u taj savez uključe takodjer njegovi prijatelji, poimence Petar Erdedi i njegov brat biskup Šimun. Najbolje će

---

[1]) Laszowski: »Monumenta Habsburgica«, svezak I. str. 216—227. i 236—241.

biti, ako ratujuće stranke izaberu po tri ili četiri muža, pa da ovi »dobri ljudi« ugovore »pravi mir i savez«.

Po medjusobnom dogovoru sastadoše se Ferdinandovci i Zapoljinci 8. listopada 1530. kod sela Dišnika blizu Garešnice. Svaki je velikaš i plemić sa sobom doveo svoju četu; zato se ondje sabrala cijela vojska od 10.000 ljudi. Ferdinandovci su činili jedan tabor, a Zapoljinci drugi.

Ban Ivan Karlović nije došao u Dišnik, premda je upravo on kumovao spomenutom sastanku. Ban je doduše svoje ljude valjano već pripravio za »mir i slogu«; ali je ipak strepio pred pomišlju, da bi se moglo dogoditi upravo protivno od toga.

Kod Dišnika imala se riješiti sudbina Hrvatske. Ili će se ondje Hrvati otrijezniti od dosadašnje svadje, te prionuti uz »mir i slogu«, ili će odmah ondje jedan tabor udariti na drugi, da satru sebe i nesretnu domovinu svoju.

Hvala Bogu, dogodilo se ono prvo! Posredovanjem »dobrih ljudi« došlo je kod Dišnika izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca do »mira i sloge«. O tomu je odmah sastavljena povelja, koju prisutni velikaši i plemići hrvatski potkrijepiše svojim pečatima. Ova je listina pisana latinskim jezikom[2]), a glasila bi u hrvatskom prijevodu ovako:

»S jedne strane Šimun, milošću Boga i apoštolske stolice biskup zagrebačke crkve, ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; Ivan Tah, upravitelj vranske priorije; Petar Erdedi od Monjorokereka, župan željezne županije, te neki drugi vjerni podanici prejasnoga principa i gospodina Ivana, kralja Ugarske itd.; zatim sa druge strane Ljudevit Pekri od Petrovine, vrhovni kapetan lakoga konjaništva kraljevskoga veličanstva; Petar Keglević od Bužima; Ivan Kastelanović od Svetoga Duha; Ivan, Krsto i Franjo Svetački; Nikola Pekri od Petrovine; Franjo Sekelj od Dobre Kuće; Ivan Golec od Sutinske, te neki drugi vjerni podanici preblagoga principa i gospodina Ferdinanda, takodjer kralja Ugarske, Češke itd., — dajemo na znanje, da smo u subotu iza blagdana blaženoga Franje ispovjednika stajali jedni protiv drugih u taborima blizu Dišnika i Novoga Dvora.

Promotrili smo i u obzir uzeli prolijevanje kršćanske krvi, kao što i medjusobno bratsko ubijanje, što je od natrag više godina medju nama i drugim pripadnicima ovoga kraljevstva bijesnilo, pa dosada žalibože potrajalo. Da bi se takovo krvoprolić i ubijanje uštedilo, a svaka nesloga smirila, mi smo — posredovanjem stanovitih dobrih ljudi, izabranih od nas iz naše sredine, — utanačili ovaj sporazum mira i sloge:

Prvo: Sva imanja i svakojaka posjedovna prava svih velikaša i plemića kojegagod staleža i stanja, koja su tečajem ovih borba i razmirica — naročito iza posljednje provale turskoga cara u kraljevinu Ugarsku — ma od koga i ma kako oteta, neka se otvoreno i potpuno vrate prijašnjim vlasnicima svjetovnoga i crkvenoga staleža.

Nadalje neka se za tri dana otpuste i vrate: kaštel literata Jurja od Kapele; Farkaševac sa drugim posjedima i pripacima Kaptola crkve čazmanske; te imanja: Polosušica Mihajla Svetačkoga, Bulšinac Matije Brodarića i Matikovac Mihajla Tamadocija. U roku od šest dana mora Ivan Tah vratiti grad Kukinjevac s okružjem Petrovinom. Unutar petnaest dana pregledat će pošteni ljudi kaštel Pezerjo, što ga zaposjedoše ljudi gospodina Ljudevita Pekrija. U roku od osam dana vratit će Ivan Tah imanje Ketnjovac, ako ne bi vlasnica njegova htjela ostati u sporazumu,

---

[2]) Listinu je štampao dr. Šišić u zborniku: »Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, svezak I. str. 263—265.

što ga je sklopila s njime. Za tri dana imaju se vratiti imanja literata Tome od Komarnice. Podjedno odredjujemo, da se unutar petnaest dana moraju vratiti takodjer sva druga — bilo kakova — imanja i posjedovna prava, koja su oteta kojimgod načinom.

Kanonici zagrebačke crkve, medju kojima su pristaše obaju kraljeva, neka jednako primaju prihode crkve i svojih imanja, te neka se svaki zadovolji svojim zakonitim dijelom.

Svi stanovnici kraljevine Slavonije, — bili oni kojegagod staleža i zanimanja — mogu slobodno i mirno ovamo i onamo prolaziti i trgovati tako, da jedan drugomu ne smeta, ne priječi, pa da se ne usudi, da mu bilo pod kojom izlikom čini štetu.

Slobodna varoš na brdu Grič i grad Zagreb (t. j. Kaptol i Vlaška ulica) neka tečajem ovoga našega primirja i utanačenja budu slobodni i mirni, te neka nijedna stranka ne dira u drugu. Nadalje ako bi zemaljski stanovnici dobrovoljno davali gospodinu Ljudevitu Pekriju pristojbu od pol forinte, neka to bude; ali nitko se ne smije na to tjerati prijetnjama i pustošenjem posjeda. Stjepan Deshazi, podanik kralja Ferdinanda, treba da bude na miru zajedno sa svima, koji pripadaju njemu.

Svi i pojedini stanovnici ove kraljevine Slavonije, — velikaši, plemići i neplemići, višega i nižega stanja, — neka u svojim domovina zajedno sa svima pripadnicima svojim ostanu slobodni, mirni i spokojni bez ikakvog i ma čijega zanovetanja.

Ovaj naš sporazum i savez dat ćemo na znanje i obavijest velemožnoj gospodi: Ivanu Baniću od Dolnje Lendave, knezu i palatinu, te Urbanu Baćanu, podanicima gospodina kralja Ivana, kao što i Ladislavu Moreu »de Chula«, podaniku rečenoga kralja Ferdinanda, da se i oni — ako hoće — pridruže našoj nagodi.

Nadalje neka ova naša pogodba i sporazum traju i vrijede do blagdana Triju kralja, koji će najprije doći (dakle do 6. siječnja 1531.). Ustanovljujemo to zato, da svaka stranka uzmogne do rečenoga roka o tomu obavijestiti svoga kralja. Ako koji od spomenutih vladara ne bi htio ovo naše utanačenje prihvatiti ili potvrditi, već bi unatoč ovoj našoj pogodbi podigao svoje čete na protivnu stranku, da ju prinudi na posluh, te bi u tu svrhu poslao kojega posebnoga kapetana u ovu kraljevinu Slavoniju, tada će ovakova stranka morati drugoj stranci deset dana prije navijestiti i obznaniti dolazak istoga kapetana u kraljevinu; to je nužno, da se i ova stranka uzmogne zrelije pobrinuti za svoje stvari i poslove.

Mi gore napisana gospoda obećali smo i obvezali smo se svojom čašću, čovječnošću i kršćanskom svojom vjerom, da ćemo sve izloženo i svako pojedino — tako sami, kao što i po svojim podanicima — čvrsto i nepovredivo držati; obvezujemo se pak i obećajemo, potvrdjujući to krjepošću svojih pečata.

Dano u gore spomenutim taborima rečene subote, prve iza blagdana sv. Franje ispovjednika, godine Gospodnje 1530.«

*

*   *

Nitko nije toli radosno pozdravio slogu Hrvata, kao što ju pozdraviše mladi knez Ivan Zrinski i lijepa Ružica Erdedova. Njihova iskrena i ustrajna ljubav slavila je pobjedu koncem mjeseca listopada godine 1530. Sam biskup Šime Erdedi obavio je u stolnoj crkvi zagrebačkoj dvostruko vjenčanje. Ivan Zrinski priveo je k oltaru svoju Ružicu, koja je izradila, da se istoga dana vjenčala takodjer njezina prijateljica Marica Vagerovićeva sa plemićem Pavlom Kneževićem.

Biskupski dvor u Zagrebu još nije bio popravljen od šteta, koje nastadoše prošle godine, kada ga opsjedahu Nijemci i Španjolci. Uslijed toga nije u tome dvoru bilo dosta dolična mjesta za odlične svatove, koji su uzveličali vjenčanje Ružice Erdedove s Ivanom Zrinskim. Zato ban Ivan Karlović povede svatovsku povorku u svoj Medvedgrad, gdje će mladenci i stanovati.

Dugo je trajala gozba u Medvedgradu. Pod večer povede ban Karlović biskupa Erdeda u glavnu kulu, da se na čas ugnu bučnim zdravicama. Upravo se sunce spremalo, da zadje iza Plješivice, te je čitav zapadni dio svoda nebeskoga plamsao u moru divnoga crvenila. Ban je to promatrao, držeći svojom rukom biskupovu ruku.

»Vidiš li, Šime, kako nas ostavlja sunce?« zapita ban. »A vidiš li pod nama ovo žuto lišće, koje opada sa drveća?... To ti je, brate moj, naše doba!... Da, da!... Naš se život primiče kraju svome!... Još malo, pa ćemo i mi otići poput ovoga sunca i lišća!... Sretni li su oni, koji iza sebe ostavljaju djecu, jer po njima živu i dalje!... Mi smo, brate, slični otkinutim granama, koje moraju usahnuti. Dobro smo to osjećali obojica. Zato si ti, biskupe, očinsku ljubav prenio na Ružicu, kćer svoga brata Petra, kao što sam i ja k sebi prigrlio dobroga Ivu, sina moje sestre Jelene. Sada se evo tvoja nećakinja udala za nećaka moga. Kao što znadem, da će sunce sutra opet izaći na istoku; kao što smo sigurni, da će se drveće na proljeće ponovno okititi svježim lišćem, — tako sam uvjeren, da će ljubav Ive i Ružice roditi novi život. A mi, brate i biskupe? Mi ćemo uživati, gledajući sreću dragih naših nećaka!«

*

* *

Hrvati bijahu medjusobnim borbama tako izmučeni, da su s veseljem dočekali »mir i sporazum«, sklopljen 8. listopada 1530. u taborima kod Dišnika i Novoga Dvora. Nitko više nije se usudio, da započne nove svadje i borbe. »Treba nam kod kuće mira, da uzmognemo što sigurnije odbiti vanjskoga neprijatelja!« govorili su plemići i velikaši hrvatski.

Ferdinandovci i Zapoljinci živjeli su u Hrvatskoj i Slavoniji mirno jedni uz druge; zajednička im bijaše obrana domovine, na koju svake godine udarahu Turci. Razlike izmedju Ferdinandovaca i Zapoljinaca konačno nestade 24. veljače 1538. Tada se naime — iza dugih pregovora — konačno Ivan Zapolja izmirio s Ferdinandom Habsburškim. Jedan i drugi protukralj zadržaše naslov: »Kralj Ugarske, Hrvatske i Dalmacije«; svakomu ostade onaj dio Ugarske, što ga je 24. veljače 1538. faktično posjedovao; Ferdinand se odrekao Erdelja, a Zapolja cijele Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Od toga časa nije Zapolja više vladao nad hrvatskim zemljama; ove pripadoše kralju Ferdinandu i habsburškoj dinastiji.

KONAC.

